

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ**

ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑ ΣΩΣΑΝΝΑ

ΤΙΤΛΟΣ : Η υπολογιστική αντίληψη του νου και της γλώσσας στο έργο του
Fodor.

Μία Βιτγκενσταϊνική κριτική προσέγγιση του γνωσιακού υποδείγματος.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2004

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ : Το φιλοσοφικό και επιστημονικό υπόβαθρο μέσα από το οποίο αναδύθηκε η γνωσιακή επιστήμη.

- 1.1 Η εξέλιξη της ψυχολογίας και η εμφάνιση της γνωσιοκρατικής προσέγγισης, σελ. 2.
- 1.2 Η εμφάνιση της γνωσιακής επιστήμης στη φιλοσοφία, Λογικός Συμπεριφορισμός, Θεωρία της Ταυτότητας, Λειτουργισμός, σελ. 5.
- 1.3 Η ανάπτυξη της Τεχνητής Νοημοσύνης, σελ. 10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ : Wittgenstein.

- 2.1 Η πλάνη του *Tractatus*, σελ.15
- 2.2 Γλωσσικό παιχνίδι : η γλώσσα ως δραστηριότητα και μέρος μιας μορφής ζωής, σελ. 18.
- 2.3 Τεχνητή Νοημοσύνη : Νέο-συμπεριφορισμός και μηχανιστική αντίληψη της γνώσης, σελ. 24.
 - 2.3.1 Η έννοια του υπολογισμού και της μηχανικής ακολουθίας του κανόνα.
 - 2.3.2 Είναι η κατανόηση και η μάθηση, αποτέλεσμα μηχανιστικών διαδικασιών ; σελ. 27.
- 2.4 Η ακολουθία του κανόνα ως εξάσκηση μιας πρακτικής, σελ. 32.
 - 2.4.1 Κατανόηση : η απομυθοποίηση της σύνδεσης μεταξύ νοήματος και χρήσης.
 - 2.4.2 Η γραμματική είναι ο τρόπος ‘αναπαράστασης’ του κόσμου και το μέσο επισκόπησης της γλώσσας, σελ.37
 - 2.4.3 Οι ψυχολογικές εκφράσεις του πρώτου ενικού ως ομολογίες έκφρασης (*Ausserungen*) –
 - ο ρόλος των κριτηρίων, σελ. 42.
 - 2.4.4 Η ακολουθία του κανόνα αποτελεί μία κοινωνική πρακτική και όχι μία ιδιωτική υπόθεση, σελ. 49.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ : Fodor

- 3.1 Η μηχανιστική εξήγηση των προτασιακών στάσεων κατά τον Fodor και η ανθρωπολογική διάσταση των ψυχολογικών φαινομένων κατά τον Wittgenstein, σελ. 60
- 3.2 Η Γλώσσα της Σκέψης : μία Υπολογιστική Θεωρία για το Νου, σελ. 67
- 3.3 Ο νους αποτελεί μία *συναρμολόγηση* από εξειδικευμένα γνωσιακά συστήματα – (*the modularity of mind thesis*), σελ. 72.

3.4 Η αντίθεση του Fodor προς τη φυσική γλώσσα, σελ.81.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ : Κριτική της Αναπαραστασιακής Υπολογιστικής Θεωρίας του Fodor.

4.1.1 Είναι η Γλώσσα της Σκέψης μια έμφυτη γλώσσα ;σελ. 85.

4.1.2 Η μεταστροφή του Fodor προς μία εξτερναλιστική προσέγγιση, σελ. 88.

4.2.1 Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η προσέγγιση του Fodor για τις *έμφυτες έννοιες*, σελ. 91.

4.2.2 Η εναλλακτική διερεύνηση της φύσης της *έννοιας* από τον Wittgenstein, σελ. 93.

4.3 Η αδυναμία θεμελίωσης του νοητικού περιεχομένου στον *Fodor* – σημασιολογία της πληροφορίας

(*informational semantics*), σελ. 100.

4.4 Το αδιέξοδο εξήγησης του νοήματος με όρους αναφοράς – πρακτική γνώση και Wittgenstein, σελ. 106.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ : Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Τεχνητή Νοημοσύνη και η γνωσιακή επιστήμη, στην προσπάθεια ‘κωδικοποίησης’ της ανθρώπινης γνώσης.

5.1 Το πρόβλημα της κοινότοπης γνώσης, ο ρόλος του περιβάλλοντος, σελ. 111.

5.1.2 Το πρόβλημα του πλαισίου και η ανθρώπινη επεξεργασία δεδομένων μέσω ‘ευκρινούς ομαδοποίησης’

του Wittgenstein, σελ. 116.

5.1 Το αδιέξοδο της προσπάθειας να προσομοιωθεί μηχανιστικά η ανθρώπινη γνώση σήμερα, σελ. 121.

5.2.1 Η σύγχυση των επιπέδων περιγραφής στη γνωσιακή ψυχολογία και τον Fodor.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ : Η ανάγκη για γνώση μη-προτασιακής μορφής.

6.1 Η συμμετοχή στη μορφή ζωής ως συμμετοχή σε μια κατάσταση φορτισμένη με νόημα, σελ. 128.

6.2 Πρακτική γνώση δεξιοτήτων (*know-how*), ο καθοριστικός ρόλος του σώματος, σελ. 132.

6.3 Ο νους ή ο χρήστης ‘εκτείνονται’ στον κόσμο ; σελ. 139.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ WITTGENSTEIN

Στο κείμενο της εργασίας, τα έργα του Wittgenstein αναφέρονται με τις παρακάτω συντομογραφίες.

LC	Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief
LFM	Lectures on the Foundations of Mathematics
LWPP	Last Writings on the Philosophy of Psychology
NB	Notebooks
PG	Philosophical Grammar
PR	Philosophical Remarks
RFM	Remarks on the Foundations of Mathematics
RPP I	Remarks on the Philosophy of Psychology, vol. I
RPP II	Remarks on the Philosophy of Psychology, vol. II
LPP	Wittgenstein's Lectures on Philosophy of Psychology 1946-7
LW	Last Writings on the Philosophy of Psychology
C	On Certainty
CV	Culture and Value
PLP	The Principles of Linguistic Philosophy
PI	Philosophical Investigations
WWK	Ludwig Wittgenstein und die Wiener Kreis
PR	Philosophical Remarks
PG	Philosophical Grammar
Z	Zettel
LWL	Wittgenstein's Lectures, Cambridge 1930-32
AWL	Wittgenstein's Lectures, Cambridge 1932-35
BB	The Blue and Brown Books
BT	The 'Big Typescript'
TLP	Tractatus Logico – Philosophicus
ΦΕ	Φιλοσοφικές Έρευνες
ΜΚ	Το Μπλε και το Καφέ Βιβλίο
ΠΒ	Περί Βεβαιότητας
ΠΑ	Πολιτισμός και Αξίες

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Οι άνθρωποι λένε ξανά και ξανά, πως η φιλοσοφία δεν σημειώνει στην πραγματικότητα πρόοδο,

πως ακόμη ασχολούμαστε με τα ίδια φιλοσοφικά προβλήματα που απασχολούσαν τους Έλληνες.

Όμως όσοι λένε αυτά, δεν καταλαβαίνουν γιατί πρέπει να γίνει έτσι. Ο λόγος είναι, επειδή η γλώσσα

μας έχει παραμείνει η ίδια και εξακολουθεί να μας παραπλανά, υποβάλλοντάς μας τα ίδια ερωτήματα.

(Wittgenstein, *Πολιτισμός και*

Αζίες).

Η διερεύνηση των νοητικών φαινομένων στη φιλοσοφία του νου σήμερα, βρίσκεται μέσα σ' ένα κλίμα συνεχών ανακατατάξεων. Το ετερογενές αυτό πεδίο της φιλοσοφίας, αποτελεί συναρμολόγηση των σύγχρονων επιστημών του νου, του εγκεφάλου και της συμπεριφοράς, που συνιστούν ό,τι αποκαλούμε πλέον 'γνωσιακή επιστήμη'. Οι σχετικά πρόσφατες εξελίξεις στη φιλοσοφία του νου, διαμορφώνουν εκ νέου μία πολυδιάστατη εικόνα για τη φύση της νόησης, η οποία δεν προσφέρει παγιωμένες απαντήσεις, αφού οι θέσεις των ερευνητών είναι αλληλοσυγκρουόμενες και δεν παρουσιάζουν μεταξύ τους μία ουσιώδη συναλλαγή. Το αποτέλεσμα είναι να αποκαλύπτεται ένας κατακερματισμός της σύγχρονης θεωρίας του νου, με αντιμαχόμενες απόψεις και μία γενικότερη σύγχυση και ασάφεια που αφορά τη φύση του νοητικού. Σημαίνοντα ρόλο στην πολυμορφία αυτή, έπαιξε η ανάπτυξη και η επιτυχία των φυσικών επιστημών, οι οποίες εισήγαγαν την τάση να επιλύουμε τα θεμελιώδη φιλοσοφικά προβλήματα, επιμερίζοντάς τα σε άλλα, μικρότερα και ανεξάρτητα μεταξύ τους.

Μία κυρίαρχη μάλιστα τάση στη γνωσιακή επιστήμη σήμερα, είναι ο ισχυρισμός ότι ο ίδιος ο εγκέφαλος αποτελεί μία συναρμολόγηση από αυτόνομους γνωσιακούς υπομηχανισμούς (modules), ένας από τους οποίους είναι η γλώσσα. Η παραπάνω θέση είναι σημαντική για το μέλλον της γλώσσας, αφού αυτή δεν θεωρείται πια, πως έχει ουσιαστική διάδραση με τα άλλα τμήματα της νόησης και με τις ευρύτερες γνωσιακές διαδικασίες του οργανισμού. Ο κλάδος της γνωσιακής επιστήμης (cognitive science) που αρχίζει να συγκροτείται τη δεκαετία του '60 ως συνεργασία των κλάδων της ψυχολογίας, της τεχνητής νοημοσύνης, της επιστήμης των ηλεκτρονικών υπολογιστών και της νευροφυσιολογίας αλληλεπιδρά με τη φιλοσοφία του νου και δεν ασχολείται με ουσιώδη τρόπο με τη σχέση γλώσσας και νόησης, ακριβώς γιατί κυριαρχείται από τη θέση περί αυτόνομων υπομηχανισμών του νου. Η παραπάνω θέση που επεξεργάζεται ο Fodor (1983) εμφανίζεται ως συμπέρασμα που απορρέει από την εμπειρική έρευνα και μπορεί να θεωρηθεί φιλοσοφική κάλυψη της άποψης του Chomsky περί ειδικών

ικανοτήτων (faculty psychology) η οποία υποστηρίζεται στη σύγχρονη εποχή από την εμπειρική επιστήμη της ψυχολογίας.

Η ιδέα των αυτόνομων υπομηχανισμών του νου, αντανακλά γενικότερα τις μεταφορές με τις οποίες προσεγγίζεται η νόηση στο υπόδειγμα της γνωσιακής επιστήμης που κυριαρχεί σήμερα. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο νους γίνεται αντιληπτός ως υπολογιστική μηχανή, η σκέψη ως υπολογιστικός χειρισμός συμβόλων και η αντίληψη ως επεξεργασία πληροφοριών. Κάτω από το πρίσμα της θεωρίας περί αυτόνομων μηχανισμών, ο ρόλος της φυσικής γλώσσας υποβιβάζεται, οι γλωσσικές διεργασίες καθίστανται ανεξάρτητες από την υπόλοιπη νόηση και μάλιστα εν μέρει περιφερειακές σε σχέση με τις διεργασίες της σκέψης. Η γλώσσα εκλαμβάνεται ως κώδικας μετάφρασης της σκέψης χωρίς καμία επίδραση πάνω σ' αυτήν. Η θέση αυτή ενισχύεται από την υπόθεση, ότι τα σύμβολα της γλώσσας είναι έμφυτα (Fodor 1975,1981) και όπως είναι φυσικό, έρχεται σε αντιπαράθεση με τη θέση του Wittgenstein που μιλά για το συγκροτησιακό ρόλο της γλώσσας μέσα στα πλαίσια μιας ανθρώπινης κοινότητας και του γενικότερου πολιτισμικού μορφώματος που προσφέρει η 'μορφής ζωής' στη δόμηση των εννοιών.

Στην εργασία αυτή, θα επιχειρηθεί μία διερεύνηση της σχέσης μεταξύ νόησης και γλώσσας, μέσα από το πρίσμα δύο διαφορετικών προσεγγίσεων : της μηχανιστικής προσέγγισης της γνώσης που διέπει τις συγκλίνουσες θέσεις της γνωσιακής επιστήμης και της Τεχνητής Νοημοσύνης, και της εναλλακτικής προσέγγισης της γνώσης μέσω της φυσικής γλώσσας, που νοείται ως συνάρτηση, ως μέρος της πρακτικής μας δραστηριότητας.

Οδηγητικό νήμα της ανάγνωσης, είναι το πρόβλημα της κατανόησης της φύσης του νοήματος, και της ακολουθίας του κανόνα στα πλαίσια των δύο παραπάνω προσεγγίσεων. Επιδίωξη της εργασίας, είναι να διαφυλάξει τις καινοτομίες που εισήγαγε ο Wittgenstein στην έρευνα της φυσικής γλώσσας και να τονίσει την επικαιρότητα και διαχρονικότητά τους, ασκώντας κριτική στο έργο του J.Fodor, ο οποίος εκλαμβάνεται ως αντιπροσωπευτικός σύγχρονος ερευνητής της υπολογιστικής-τυπικής γλώσσας του γνωσιακού υποδείγματος. Οι εύστοχες παρατηρήσεις του Wittgenstein στα ευρήματα του νεοσύστατου τότε τομέα της Τεχνητής Νοημοσύνης και ειδικότερα, στο έργο του Turing, βρίσκουν έδαφος σήμερα, στο πεδίο της γνωσιακής επιστήμης με την οποία η Τεχνητή Νοημοσύνη συγκλίνει, όσον αφορά το υπολογιστικό μοντέλο βάσει του οποίου σχεδιάζει τη νόηση.

Η 'γνωσιακή επιστήμη' θεωρητικά, αφορά τη συνεργασία επιστημονικών πεδίων σε ερευνητικό επίπεδο, τα οποία κάνουν χρήση μιας συγκεκριμένης μεθόδου για τη μελέτη της νόησης, που επιβάλλει ταυτόχρονα και μια καθορισμένη οπτική μέσα από την οποία εκλαμβάνεται η τελευταία. Η μέθοδος αυτή, που συνήθως ενοποιεί τα ποικίλα πεδία είναι η

προσομοίωση των νοητικών φαινομένων με μηχανές και λειτουργεί προσαρμόζοντας, όπου θεωρείται αναγκαίο, τα ανθρώπινα νοητικά φαινόμενα στις απαιτήσεις αυτής της προσομοίωσης. Γι αυτό το λόγο, δεν νοείται γνωσιακή επιστήμη χωρίς τη συνεργασία του πεδίου της τεχνητής νοημοσύνης, το οποίο ταυτίζεται με τον προγραμματισμό τέτοιων μηχανών. Ειδικότερα, στο κυρίαρχο γνωσιακό υπόδειγμα, η νόηση, που αποτελεί κοινό αντικείμενο της γνωσιακής επιστήμης, της ψυχολογίας και της φιλοσοφίας, ανάγεται σε εκείνες μόνο τις όψεις της που μπορούν να περιγραφούν τυπικά. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως, αγνοούνται οι κοινωνικές, ανθρωπολογικές, πρακτικές της όψεις όπως και τα φαινόμενα της συνείδησης. Θα μπορούσαμε συνεπώς να ισχυριστούμε ότι η γνωσιακή επιστήμη δεν αποτελεί μία ουσιαστική διεπιστημονική προσέγγιση της νόησης, παρόλο που συνήθως ορίζεται ως τέτοια, αφού δεν είναι ανοικτή σε όλες τις οπτικές της νόησης και σε όλες τις μορφές συνεργασίας. Αντιθέτως, ο τρόπος που προσεγγίζει τη νόηση είναι πολύ συγκεκριμένος, δηλαδή κυρίως μέσω της μεταφοράς του υπολογιστή, και βασίζεται στη συνεργασία διαφορετικών εξειδικευμένων κλάδων οι οποίοι υιοθετούν αυτή τη μεταφορά και τις μεθόδους που επιβάλλει στο συγκεκριμένο πλαίσιο, θεωρώντας αυτήν ως απαραίτητη προϋπόθεση.

Ο πρώτος στόχος της εργασίας είναι να αμφισβητήσει ακριβώς την παραπάνω προσέγγιση της νόησης, ασκώντας κριτική σε ένα αντιπροσωπευτικό σύγχρονο υπόδειγμα της νόησης της γνωσιακής επιστήμης, μέσα από την παρουσίαση του έργου του Jerry Fodor. Ο δεύτερος στόχος είναι να παρουσιάσει μία εναλλακτική προσέγγιση στο εν λόγω θέμα, λαμβάνοντας υπόψη τη γραμμή σκέψης του Wittgenstein απέναντι στα ζητήματα της νόησης και της ακολουθίας του κανόνα. Υπό το πνεύμα της κριτικής του Wittgenstein στην υπολογιστική θεώρηση της νόησης, θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη για ένα είδος γνώσης το οποίο δεν είναι δυνατόν να αποδοθεί προτασιακά, αλλά ούτε και να προσομοιωθεί μηχανιστικά. Πρόκειται για την πρακτική γνώση δεξιοτήτων, όπου καθοριστικό ρόλο πλέον παίζει ο ενεργός, συγκροτησιακός χαρακτήρας της γλώσσας και το περιβάλλον μέσα στο οποίο η τελευταία εκφέρεται.

Η εργασία αποτελείται από οκτώ κεφάλαια και μία ενότητα που περιλαμβάνει τα συμπεράσματα και τους προβληματισμούς στους οποίους σταδιακά οδηγηθήκαμε. Στο πρώτο κεφάλαιο, γίνεται μία αναδρομή στις κυριότερες ιστορικές καταβολές της γνωσιακής επιστήμης. Βλέπουμε ότι η γνωσιακή προσέγγιση στην ψυχολογία, εκδηλώνεται ως απάντηση στον εξοστρακισμό των εσωτερικών διαδικασιών, από τον μεθοδολογικό συμπεριφορισμό. Στόχος της είναι να ερμηνεύσει τις γνωστικές ικανότητες του οργανισμού μέσα από την περιγραφή και αποκάλυψη των μη-συνειδητών νοητικών διαδικασιών που αποτελούν τη βάση

τους. Ο ρόλος του περιβάλλοντος και του πλαισίου δράσης υποβαθμίζεται, γιατί οτιδήποτε παρουσιάζει ενδιαφέρον, συμβαίνει στο εσωτερικό του υποκειμένου, και το περιβάλλον δίνει απλώς το έναυσμα, χωρίς να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Οι εξελίξεις στη φιλοσοφία, οδηγούν σταδιακά, σε μία νέα προσέγγιση για τη φύση του νου. Τα νοητικά φαινόμενα κατανοούνται ως λειτουργικές καταστάσεις του εγκεφάλου, ορίζονται με βάση τον αιτιακό τους ρόλο δηλαδή μέσω των σχέσεών τους με τις αιτίες που τις προκαλούν, την αλληλεπίδραση με άλλες εσωτερικές καταστάσεις και τα αποτελέσματα στη συμπεριφοράς μας. Αυτό που ενδιαφέρει πλέον, είναι η λειτουργία που επιτελούν και γι αυτό καθίστανται ανεξάρτητες από το μέσο υλοποίησης. Από την άλλη, η ανάπτυξη της μαθηματικής λογικής οδηγεί πολύ γρήγορα στην κατασκευή των ψηφιακών υπολογιστών και της τεχνητής νοημοσύνης. Για να ξεπεραστεί το πρόβλημα του περιεχομένου που προκύπτει ανάγοντας τις μαθηματικές αποδείξεις σε λογικές, αναπτύσσεται ένα είδος συμβολισμού μέσω του οποίου μπορεί να παρασταθεί ρητά, η δομή των προτάσεων και των λογικών τους σχέσεων. Η διατήρηση της αλήθειας από τις προκείμενες στο συμπέρασμα, δηλαδή η λογική εγκυρότητα ενός επιχειρήματος ελέγχεται με αμιγώς συντακτικά κριτήρια. Έτσι σε ορισμένα συστήματα, οι σημασιολογικές σχέσεις μπορούν να 'κατοπτρισθούν' στις συντακτικές. *Οι κανόνες που εφαρμόζονται είναι ρητοί, άκαμπτοι και διαθέτουν το στοιχείο της σταδιακής επεξεργασίας του υπολογισμού, που χαρακτηρίζεται από διαδικασίες του τύπου 'βήμα-βήμα'.* Με την εξέλιξη της ΤΝ, αρχίζει σταδιακά να καλλιεργείται μια νέα άποψη για την κατανόηση των νοητικών διαδικασιών, σύμφωνα με την οποία η σκέψη αποτελεί μία διαδικασία επεξεργασίας πληροφοριών. Έτσι, Τεχνητή Νοημοσύνη και γνωσιακή ψυχολογία συγκλίνουν και μέσα από τις επεξεργασίες της φιλοσοφίας του νου, αναδύεται η γνωσιακή επιστήμη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται συνοπτικά η εναλλακτική και ιδιότυπη θέση που τηρεί ο Wittgenstein, στις τρέχουσες εξελίξεις. Αρχικά, στο ΤΛΡ υποστηρίζει την απεικονιστική ικανότητα της γλώσσας σύμφωνα με την οποία η γλώσσα ονομάζει τα αντικείμενα του κόσμου αναπαριστώντας την πραγματικότητα, βασιζόμενη στην ισομορφία μεταξύ των προτάσεων και των καταστάσεων πραγμάτων. Σταδιακά βέβαια, αρχίζει να αντιλαμβάνεται πως η συμφωνία ανάμεσα στις μορφές γλώσσας-κόσμου, δεν αποτελεί σύνωνο της απεικονιστικότητας, αλλά υποπερίπτωσή της. Η έρευνα δεν είναι σε βάθος, προς αναζήτηση κοινού στοιχείου, αλλά περιφερειακά προς την αποκατάσταση των 'συνδέσεων' στις οποίες μετέχουν τα φαινόμενα και το μέσο για να επιτευχθεί αυτή, είναι η γραμματική ανάλυση, δηλαδή η Επισκόπηση (*übersichtliche Darstellung*) των κανόνων της χρήσης της γλώσσας. Η διερεύνηση του νοήματος μιας λέξης ή μιας πρότασης, είναι άμεσα συνυφασμένη με τη χρήση της και με το πλαίσιο δράσης στο οποίο πρωταγωνιστεί.

Ο Wittgenstein εισάγει την έννοια του *γλωσσικού παιχνιδιού*, το οποίο αποτελεί μία εξέλιξη του συστήματος των προτάσεων που υπήρχε στο TLP και φέρνει με δυναμικό τρόπο στο προσκήνιο, την άποψη, ότι το νόημα των γλωσσικών μας σημείων αντλείται από την πρακτική, καθώς και την ιδέα ότι *το να μιλάμε μια γλώσσα, αποτελεί μέρος μιας δραστηριότητας*. Η γλώσσα δεν περιορίζεται σε ένα σύνολο γλωσσικών δραστηριοτήτων, αλλά εμπλουτίζεται επιπλέον με δραστηριότητες του *πράττειν*. Οι κανόνες των παιχνιδιών, δεν οριοθετούνται πλήρως, αλλά αυτό δεν αποτελεί πρόβλημα, γιατί οι άνθρωποι που μετέχουν στο γλωσσικό παιχνίδι, συμφωνούν έτσι κι αλλιώς στη χρήση των λέξεων που χρησιμοποιούν και *ενεργούν με τον ίδιο τρόπο*. Αυτή η συμφωνία δεν είναι σε γνώμες, αλλά στη μορφή ζωής και οι κανόνες που χρησιμοποιούνται, διαμορφώνονται μέσα από το κοινό πλαίσιο δράσης της ανθρώπινης κοινότητας. γιατί οι χρήσεις των όρων. Δεν υπάρχει ένας γενικός, αντικειμενικός, ορισμός που να μπορεί να συλλάβει ολοκληρωτικά ό,τι χαρακτηρίζει μία έννοια, ούτε μπορεί να εντοπιστεί ένα κοινό στοιχείο μεταξύ των εννοιών. *Το κοινό στοιχείο μεταξύ τους, είναι η διάξευξη και η παραλληλία όλων των ιδιοτήτων που 'διατρέχουν' αυτές τις έννοιες οι οποίες συνδέονται με σχέσεις οικογενειακής ομοιότητας*. Η Τεχνητή Νοημοσύνη παρουσιάζεται ουσιαστικά ως ένα είδος νέο-συμπεριφορισμού, αφού ο Turing βασίζει τη θεωρία του στην παρατηρούμενη συμπεριφορά της μηχανής και του υποκειμένου και υποστηρίζει πως εφόσον υποκείμενο και μηχανή εκδηλώνουν την ίδια συμπεριφορά (Turing test), τότε συνεπάγεται ότι ακολουθούν τους ίδιους υποσυνείδητους, απλούς, μηχανικούς κανόνες. Η ικανότητα του υποκειμένου να υπολογίζει, περιορίζεται στην μηχανική εφαρμογή κανόνων, στο εγκεφαλικό επίπεδο και η κανονιστική συμπεριφορά του υποκειμένου ανάγεται σε μία ακολουθία από αιτιακές εξηγήσεις του τύπου ερέθισμα-απόκριση, οι οποίες επειδή είναι εγκεφαλικές θεωρούνται μη συνειδητές. Ο Turing και το υπολογιστικό μοντέλο, δέχονται ότι υπάρχει μία ιστορία συνέχειας (continuum picture) σε κάθε οργανισμό, σύμφωνα με την οποία οδηγούμαστε απλώς από τα ανακλαστικά στις αντιδράσεις και μετά στην απόκτηση οποιασδήποτε μορφής γνώσης (για παράδειγμα στη γνώση του υπολογισμού).

Ο Wittgenstein αντίθετα, θεωρεί ότι δεν μπορούμε να αναφερόμαστε σε αμιγώς συμπεριφοριστικά κριτήρια, όταν εξετάζουμε τη συμπεριφορά των ανθρώπων, σε σχέση με αυτή των μηχανών, γιατί παρά το ότι η συμπεριφορά της μηχανής προσιδιάζει φαινομενικά σε αυτήν του υποκειμένου, ωστόσο *το υποκείμενο, είναι ικανό να παραθέσει, να εξηγήσει ή να δικαιολογήσει τους κανόνες που ακολούθησε ανά πάσα στιγμή που θα του το ζητηθεί, ενώ η μηχανή βέβαια, αδυνατεί να κάνει κάτι αντίστοιχο*. Αυτό αποδεικνύει λέει ο Wittgenstein, ότι η έννοια του υπολογισμού δεν μπορεί να νοηθεί ξεχωριστά από την ουσιαστική κανονιστικότητά της. Ο Wittgenstein θεωρεί ότι η *κατανόηση* και η *μάθηση* διαφόρων εννοιών, περικλείουν μία

ευρύτητα ποικίλων δεξιοτήτων και ικανοτήτων και όχι απλών εγκεφαλικών συνάψεων και μηχανικών κανόνων. Ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα διερεύνησης των παραπάνω, αποτελεί η *εξέταση του φαινομένου της ανάγνωσης* από τον Wittgenstein και για αυτό το λόγο παρατίθεται λεπτομερώς στην εργασία. Αντί λοιπόν, λέει ο Wittgenstein, να θεωρήσουμε τη χρήση μιας λέξης ως κάτι που ‘εκτείνεται στο χρόνο’, και οδηγεί μέσα από ένα πλαίσιο πρακτικής εξάσκησης στην κατανόηση, παρασυρόμαστε και ορίζουμε την κατανόηση ως μία στιγμιαία σύλληψη νοήματος η οποία επιτυγχάνεται μέσω ενός συνδέσμου που συνδέει την εικόνα που εμφανίζεται στο νου μας και τη χρήση της. Ωστόσο, μία εικόνα ή μια νοητική αναπαράσταση ακόμη κι αν μας *υποβάλλει* κάποιες φορές σε μία χρήση, δεν μπορεί κατά κανένα τρόπο να *καθορίσει οριστικά* αυτή τη χρήση, αφού η τελευταία εξαρτάται άμεσα από τις συνθήκες στις οποίες λαμβάνει χώρα. Έτσι λοιπόν, η σύνδεση μιας εικόνας και της εφαρμογής της, είναι θεμελιωμένη στην πρακτική της χρήσης της εικόνας, δηλαδή στις ποικίλες της χρήσεις και μία αλλαγή σε αυτές τις συνθήκες, μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή του νοήματος. Στο πλαίσιο της διερεύνησης της κατανόησης, εξετάζουμε αν υπάρχει διαδικασία *παραγωγής*, κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης και της αντιγραφής από πίνακα, η οποία διέπεται από καθορισμένους και αυστηρούς κανόνες. Το συμπέρασμα είναι ότι οι παραπάνω, αποτελούν μία ολόκληρη οικογένεια περιπτώσεων παραγωγής οι οποίες δεν καθορίζονται από ένα συγκεκριμένο γνώρισμα, αλλά από ένα πλέγμα επικαλυπτόμενων ομοιοτήτων.

Η γραμματική ανάλυση είναι το μέσον για τη λύση των παρανοήσεων που προκύπτουν στα παραπάνω ζητήματα, όταν στην προσπάθειά μας να κατασκευάσουμε μία θεωρία νοήματος, προσφεύγουμε στην ‘κατασκευή’ αυστηρών ορισμών, ενώ αυτό που θα έπρεπε να κάνουμε, είναι να *βλέπουμε τις διασυνδέσεις και τις διαβαθμίσεις μεταξύ των ομοιοτήτων* σε κάθε υπό εξέταση οικογένεια περιπτώσεων. Ο τρόπος που αναπαριστούμε τον κόσμο μέσω της γραμματικής, είναι μέρος της ιστορίας και της μορφής ζωής μας, και τα γραμματικά προβλήματα αποτελούν στην ουσία *λογικά προβλήματα*, που χαρακτηρίζονται ως τέτοια, αντιπαραβαλλόμενα με τα εμπειρικά. Η σύνδεση ανάμεσα σε γλώσσα και πραγματικότητα, δεν γίνεται μέσω του καταδεικτικού ορισμού, που αντιπροσωπεύοντας τον τρόπο ανάλυσης του λογικού ατομισμού συνδέει τα ονόματα ως έσχατα στοιχεία της ανάλυσης, με τα αντικείμενα ως στοιχεία της πραγματικότητας, μέσω δείξης. *Αυτή η σύνδεση αποκαθίσταται μέσω της γραμματικής εξήγησης των λέξεων και όχι μέσω της θεωρίας της αντιστοίχισης της γνώσης η οποία προϋποθέτει αυτό που θέλει να εξηγήσει.* Η εργασία στην συνέχεια εξετάζει τους κανόνες που καθορίζουν τις σχέσεις των *κριτηρίων* μεταξύ των προτάσεων, που αποτελούν μία από τις βασικότερες μορφές γραμματικών κανόνων.

Διερευνούμε πώς σταδιακά η θέση του Wittgenstein απομακρύνεται από το πεδίο της εμπειρίας προς το πεδίο της πρακτικής που διαμορφώνει η λογική της γλώσσας. Εξετάζεται ο επισφαλής εμπειρικός χαρακτήρας των *συμπτωμάτων* και αντιπαραβάλλεται με τον γραμματικό-λογικό χαρακτήρα των κριτηρίων, τα οποία σε αντίθεση με τις επαγωγικές συσχετίσεις των συμπτωμάτων, *καθορίζουν* (αν και όχι με οριστικό τρόπο) το νόημα των εκφράσεων τις οποίες διέπουν. Ο Wittgenstein θεωρεί ότι τα *συμπτώματα* που κάποτε αποτελούσαν τις *αυθεντικές προτάσεις* που στηρίζαν εμπειρικά μία υπόθεση, αποτελούν στην πραγματικότητα *εκφράσεις, ομολογίες* (Äusserungen), δηλαδή φυσικές εκδηλώσεις συμπεριφοράς που εκφέρονται στο 1^ο ενικό πρόσωπο και δεν διέπονται από συνθήκες επαλήθευσης. Αν και τα κριτήρια αποτελούν τη γραμματική ή λογική βάση για την αλήθεια μιας πρότασης, το είδος αυτής της λογικής σχέσης δεν είναι ξεκάθαρο, ιδιαίτερα στο πεδίο των ψυχολογικών εννοιών, όπου τα γραμματικά γνωρίσματα των κριτηρίων ποικίλουν από το ένα παιχνίδι στο άλλο και πολλές φορές ο *καθοριστικός* χαρακτήρας τους μετατρέπεται σε *συμπτωματικό*.

Κατ' αντιστοιχία με τα κριτήρια που δεν οριοθετούνται με απόλυτο τρόπο, οι κανόνες της χρήσης στο πεδίο της γλώσσας, δεν υπακούουν σε ρητές, άκαμπτες δομές, όπως αυτοί του μηχανιστικού μοντέλου, αλλά θεμελιώνονται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι ακολουθώντας κάποιους κανόνες, *συμφωνούν* στην εκάστοτε μορφή ζωής και *κάνουν το ίδιο*. Η ακολουθία του κανόνα έχει νόημα *μόνο στα πλαίσια μία ανθρώπινης κοινότητας*, της οποίας οι *πρακτικές δραστηριότητες παρουσιάζουν κανονικότητα*. Ο κανόνας σχετίζεται *εσωτερικά* με τις πράξεις της κοινότητας, αλλά δεν ταυτίζεται με την προέκτασή του, δηλαδή την εφαρμογή του, γιατί τότε θα μπορούσαμε να 'κατασκευάσουμε' πολλές διαφορετικές εφαρμογές-προεκτάσεις για την ίδια έκφραση, που να εναρμονίζονται με αυτήν. Οι άνθρωποι όμως, δεν 'κατασκευάζουν εφαρμογές', αλλά δρουν με τον ίδιο τρόπο και συμφωνούν στις κρίσεις τους, συμμετέχοντας σε μία κοινή μορφή ζωής. Βέβαια, η συμφωνία στις κρίσεις των ανθρώπων, αποτελεί *μόνο την προϋπόθεση* για τη διατύπωση κανόνων στην κοινή γλώσσα τους, και *δεν μπορεί να παρέχει κανένα άλλο κριτήριο*. Το μοναδικό θεμέλιο στο οποίο στηρίζεται η γλώσσα, είναι η κοινή μορφή ζωής των ανθρώπων, που αποτελεί και τον κοινό τρόπο δράσης τους. Θεμελιωμένες στη μορφή ζωής, λύνονται όλες οι παρανοήσεις που προκύπτουν, όταν θεωρούμε πως το 'να ενεργούμε σύμφωνα με τον κανόνα' είναι στην ουσία ταυτόσημο με το 'να δίνουμε μία ερμηνεία στον κανόνα' (όπως στην περίπτωση του Fodor). Αφού δεν υπάρχει κανένα έσχατο θεμέλιο της γλώσσας στο οποίο να μπορούμε να προσφύγουμε, εκτός από τον κοινό τρόπο σκέψης-δράσης που διαμορφώνεται μέσα στο χρόνο εντός μιας μορφής ζωής η δυνατότητα μιας ιδιωτικής, προσωπικής γλώσσας είναι αδύνατη και συνδέεται άμεσα με τρία βασικότερα

ζητήματα που αναλύουμε : την πλάνη της ιδιωτικής βεβαιότητας, την κριτική στον καταδεικτικό ορισμό και τη κριτική στην ερμηνεία. Η ακολουθία του κανόνα σύμφωνα με τις θέσεις του Wittgenstein, έχει γίνει επίμαχο επίκεντρο προβληματισμού, από πολλούς ερευνητές έως και πρόσφατα. Γι αυτό ο κύριος όγκος της εργασίας εξετάζει τα ζητήματα του νοήματος και της γλώσσας, μέσα από το πρίσμα που διαμορφώνει η έννοια του κανόνα, όπως αυτή εντάσσεται στο ανθρωπολογικό πλαίσιο του κοινού υπόβαθρου ζωής (μορφής ζωής) των ανθρώπων. Το παρόν κεφάλαιο παρέχει μία όσο το δυνατόν διαφωτιστική διερεύνηση της έννοιας του κανόνα στον Wittgenstein, και τονίζει με εμφανή τρόπο, την αντίθεση μεταξύ αυτής της προσέγγισης και εκείνης του Fodor στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο

Στο 3^ο λοιπόν κεφάλαιο εισάγεται ένα από τα πιο συνεπή υποδείγματα *μηχανιστικής προσέγγισης του νοήματος και του κανόνα*, αποτελώντας ταυτόχρονα μία αντιπροσωπευτική περίπτωση του μεταφυσικού πλαισίου της νόησης που πρεσβεύει η γνωσιακή επιστήμη. Ο Fodor προσπαθεί να εξηγήσει τη νόηση μέσω μίας μεταφοράς : ότι η νόηση δηλαδή μπορεί να εξηγηθεί με βάση το μοντέλο της γλώσσας. Έτσι, ο βασικός ισχυρισμός της Αναπαραστασιακής Θεωρίας του Νου που εισηγείται, είναι ότι η νόηση συνίσταται στον υπολογιστικό μετασχηματισμό νοητικών αναπαραστάσεων γλωσσικής δομής μέσα σ' ένα φυσιοκρατικό πλαίσιο. Ο στόχος του Fodor, όπως και των άλλων γνωσιακών ερευνητών, είναι να δώσει μία φυσιοκρατική εξήγηση της νόησης και των νοητικών φαινομένων. Αποδέχεται λοιπόν την ταξινόμηση των νοητικών φαινομένων σύμφωνα με τις αρχές της ψυχολογίας του κοινού νου (ή λαϊκής ή δημόδους ψυχολογίας : folk psychology) την οποία θεωρεί αξιόπιστη και γι αυτό πιστεύει ότι μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μία επιστημονική ψυχολογία. Σύμφωνα με την δημόδη ψυχολογία, για να περιγράψουμε, να προβλέψουμε ή να εξηγήσουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά, ανατρέχουμε στις πεποιθήσεις, τις προθέσεις, τις επιθυμίες, τους φόβους κλπ. των δρώντων υποκειμένων αποδίδοντάς τους, διάφορες 'νοητικές καταστάσεις'. Αυτές οι νοητικές καταστάσεις ονομάζονται σύμφωνα με την αναλυτική φιλοσοφία 'προτασιακές στάσεις' (propositional attitudes) και διαθέτουν σημασιολογικές ιδιότητες, αφού έχουν *περιεχόμενο* (νόημα) και μπορούν να χαρακτηριστούν αληθείς ή ψευδείς. *Η δημόδης ψυχολογία εξατομικεύει, ταξινομεί και κατηγοριοποιεί τις προτασιακές στάσεις με βάση το περιεχόμενό τους*. Επιπλέον, οι προτασιακές στάσεις διαθέτουν αιτιακές ιδιότητες που αλληλεπιδρούν αιτιακά με άλλες προτασιακές στάσεις, με τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, με τη συμπεριφορά, και ο τρόπος με τον οποίο αλληλεπιδρούν χαρακτηρίζεται από κανονικότητα. Ο Fodor πιστεύει ότι ο μηχανισμός που υποκινεί την πράξη βασίζεται στη λειτουργία των προτασιακών στάσεων, αφού η εγκεφαλική κατάσταση από την οποία απορρέει η πράξη είναι το νευροφυσιολογικό αντίστοιχο της προτασιακής στάσης που

αναπαριστά την πράξη. Εφόσον επικαλούμαστε τις προτασιακές στάσεις *χωρίς να έχουμε συνείδηση* των διεργασιών αυτών των υποτιθέμενων εσωτερικών καταστάσεων, *δεν αναφέρουμε απλώς* αυτό που διαπιστώνουμε, *αλλά αντίθετα ερμηνεύουμε* τη συμπεριφορά τους σύμφωνα με τη θεωρία της ψυχολογίας του κοινού νου. Τότε όμως οδηγούμαστε σε μία *ερμηνεία κανόνων* η οποία δεν μπορεί να αποτελεί αξιόπιστη μέθοδο όπως έχει ήδη επισημάνει ο Wittgenstein.

Επιπλέον, τονίζουμε ότι η λαϊκή ψυχολογία ως θεωρία πρόβλεψης της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι ανεπαρκής, αφού βασίζει τις θέσεις της σε φαινόμενα καθημερινής συνδιαλλαγής μεταξύ των ανθρώπων τα οποία θεωρεί ως δεδομένα και τα οποία με τη σειρά τους θεμελιώνονται σε σχήματα δράσης ή 'πρωτόγονα' γλωσσικά παιχνίδια. Η συμπεριφορά και οι πράξεις των ανθρώπων δεν μπορούν να εξηγηθούν με όρους προτασιακών στάσεων γιατί η ιδιαίτερη προσωπικότητα και ο χαρακτήρας του κάθε υποκειμένου είναι μοναδικός και υπόκειται διαρκώς σε μία αλλαγή η οποία καθορίζεται από τις συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά στη μορφή ζωής. Τα ψυχολογικά φαινόμενα που εκφράζουν οι προτασιακές στάσεις πρωταγωνιστούν σε πρωτο-γλωσσικά παιχνίδια τα οποία αποτελούν τη βάση για όλες τις μετέπειτα εξελίξεις της χρήσης της γλώσσας, που συνιστούν στην πραγματικότητα παραλλαγές αυτού του βασικού πυρήνα δράσης.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τις βασικές αρχές πάνω στις οποίες δομείται η Γλώσσα της Σκέψης την οποία εισάγει ο Fodor για να φυσικοποιήσει τη νόηση μέσω της φυσικοποίησης των προτασιακών στάσεων, έτσι ώστε να λύσει το πρόβλημα της αποβλεπτικότητας. Θεωρεί, ότι το υποκείμενο δεν μπορεί να σχετιστεί άμεσα με τις Προτάσεις (κατάσταση πραγμάτων), γι αυτό και εισάγει μία εσωτερική αναπαράσταση που μεσολαβεί μεταξύ οργανισμού και κόσμου. Αυτή η σχέση ορίζεται υπολογιστικά και διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος της προτασιακής στάσης. Οι αναπαραστάσεις είναι γλωσσικής μορφής, διαθέτουν τις σημασιολογικές και αιτιακές ιδιότητες που διαθέτουν όλα τα σύμβολα και είναι υποσυνείδητες. Ο Fodor πιστεύει ότι υπάρχει μία ισομορφία ανάμεσα στη δομή της γλωσσικής πρότασης του νου και στη δομή της κατάστασης πραγμάτων που αυτή εκφράζει, αφού πιστεύει ότι *η συντακτική δομή των νοητικών καταστάσεων κατοπτρίζει τις σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των αποβλεπτικών αντικειμένων τους*. Γι αυτό το λόγο χρησιμοποιεί το πρότυπο του ηλεκτρονικού υπολογιστή, η λειτουργία του οποίου συνίσταται σε συντακτικούς μετασχηματισμούς συμβόλων, όπου διατηρούνται οι σημασιολογικές σχέσεις που ισχύουν μεταξύ των συμβόλων, μέσω της σύνταξης.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου, παρουσιάζεται η μηχανιστική – υπολογιστική οργάνωση του νου κατά τον Fodor, όπου ο νους αποτελεί μία πολύπλοκη διάρθρωση η οποία

περιλαμβάνει τρεις λειτουργικά διαφορετικούς τύπους νοητικών υποσυστημάτων : α)τους μορφομετατροπείς (transducers) β)τα συστήματα εισόδου και εξόδου που είναι αυτόνομοι υπομηχανισμοί (modules) και γ)τα κεντρικά συστήματα. Η γλώσσα αποτελεί έναν αυτόνομο υπομηχανισμό εισόδου που λειτουργεί παράγοντας αναπαραστάσεις των σημασιολογικών και συντακτικών ιδιοτήτων των γλωσσικών στοιχείων, από πληροφορίες που συλλέγει μέσω του οπτικού και ακουστικού πεδίου. Η λειτουργία κάθε υποσυστήματος αναλύεται διεξοδικά και επισημαίνονται επιπλέον τα πρώτα αδύνατα σημεία που παρουσιάζει η θεωρία, με βασικότερο αυτό της αδυναμίας εξήγησης της λειτουργίας του κεντρικού συστήματος με υπολογιστικούς όρους, γεγονός που διαπιστώνει και ο ίδιος ο Fodor. Ο Fodor προχώρησε στην ‘επινόηση’ της τεχνητής γλώσσας του νου, γιατί πιστεύει ότι είναι απαραίτητο να διαθέτουμε μία μη-φυσική, τεχνητή γλώσσα που δεν θα περιέχει τις ασάφειες της φυσικής. Θεωρεί λοιπόν, ότι η τεχνητή γλώσσα του νου και το αναπαραστασιακό σύστημα εντός του οποίου λειτουργεί, είναι ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουμε τον κόσμο. Το στοιχείο που αποτελεί προαπαιτούμενο για την εκμάθηση της γλώσσας που μιλούμε, δεν είναι πλέον το ανθρωπολογικό υπόβαθρο αλλά αυτή η τεχνητή γλώσσα. Μέσα σ’ αυτό το πλαίσιο, η εκμάθηση μιας φυσικής γλώσσας περιλαμβάνει απαραίτητα τη συνοδεία της σκέψης και η ίδια η σκέψη θεωρείται ότι προηγείται της φυσικής γλώσσας και είναι ανεξάρτητη από αυτήν.

Ο Fodor προσπαθεί με τις αρχικές του θέσεις, να θεμελιώσει μέσω της θεωρίας της τεχνητής γλώσσας της σκέψης την άποψη, ότι διαθέτουμε ως άνθρωποι μία έμφυτη γλώσσα του νου, η οποία είναι ίδια για όλους μας ανεξάρτητα από το κοινωνικό ή το πολιτισμικό μας υπόβαθρο. Ωστόσο, στην προσπάθειά του να τεκμηριώσει λογικά–αιτιακά την άποψή του και να διαφοροποιηθεί από την προσέγγιση των υπόλοιπων γνωστικών επιστημόνων που εξηγούν την εγγενή φύση μέσω της ‘ζωώδους’-αιτιακής διαδικασίας της αυτόματης πρόκλησης, οδηγείται σε διαδοχικά αδιέξοδα. Αυτά τα αδιέξοδα εξετάζονται στο τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί ταυτόχρονα και την αφετηρία απ’ όπου ξεκινάμε την άσκηση μιας πιο συστηματικής και λεπτομερούς κριτικής στην υπολογιστική θεωρία του νου του Fodor. Παρακολουθούμε λοιπόν τον Fodor, να μεταστρέφει τις απόψεις του στο πρόβλημα της προέλευσης του νοητικού περιεχομένου, από το μεθοδολογικό σολιψισμό προς μία εκδοχή εξτερναλιστικής λύσης. Πιστεύει πως η ψυχολογία δεν θα πρέπει να ασχολείται μόνο με τις ‘στενές’ ψυχολογικές καταστάσεις του υποκειμένου και διατυπώνει την άποψη, ότι οι έννοιες δεν είναι έμφυτες, αναπτύσσοντας προς υποστήριξη των ισχυρισμών του, *μία μεταφυσική εκδοχή της φύσης της έννοιας*. Σύμφωνα με αυτή τη θέση, κάθε αντικείμενο διαθέτει μία *φαινομενική ιδιότητα εξαρτώμενη από το νου*, η οποία είναι *μεταφυσικά αναγκαία* να επιδρά πάνω μας με ένα συγκεκριμένο και δυναμικό τρόπο, έτσι ώστε να *αποτελεί την αιτία* για να

αποκτήσουμε την εν λόγω έννοια που αντιπροσωπεύει το υποκείμενο. Η θεωρία όμως, αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα τα οποία παρατίθενται στη συνέχεια, αφού αδυνατεί να διευκρινίσει α)σε τι συνίσταται η μεταφυσική αναγκαιότητα β)με ποιό τρόπο η ιδιότητα που διαθέτει κάθε αντικείμενο είναι εξαρτώμενη από το νου γ) με ποιους όρους περιγράφεται η ορθολογική-αιτιακή διαδικασία σύμφωνα με την οποία αποκτούμε τις μη-έμφυτες έννοιες.

Σε αυτό το αιτιακό σχήμα απόκτησης εννοιών, ο Wittgenstein καινοτομεί και αντιπαραθέτει τις έννοιες της οικογενειακής ομοιότητας. Θεωρεί, ότι διευκρινίζουμε σε τί συνίσταται μία έννοια διερευνώντας την πρακτική στα πλαίσια της οποίας αυτή η έννοια χρησιμοποιείται. Η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο διδασκόμαστε να χρησιμοποιούμε μία έννοια οικογενειακής ομοιότητας, ως αντιπαράθεση προς μία αυστηρά καθορισμένη έννοια, μας βοηθά να διευκρινίσουμε τον τρόπο απόκτησης και εκμάθησης της έννοιας. Μαθαίνουμε τη σημασία μιας έννοιας, καθώς μαθαίνουμε το νόημα της αντίστοιχης λέξης, μέσα από τη συμμετοχή σε γλωσσικά παιχνίδια ή μέσα από παραδείγματα. Ο Wittgenstein υποστηρίζει ότι αυτό που αποκαλούμε *έννοια*, *υπάρχει* μόνο μέσω της ενσωμάτωσής του στη γλώσσα και γι αυτό δεν έχουν χώρο εδώ, οι υποθέσεις σχετικά με τη φύση της έννοιας μέσω μεταφυσικής αναγκαιότητας που προκύπτουν από αιτιακές συσχετίσεις. Δεν μπορούμε να βασιστούμε σε επαγωγικές αποδείξεις για το σχηματισμό μίας νοητικής έννοιας, της οποίας τη δομή μπορούμε μόνο να υποθέσουμε κρίνοντας από τη συμπεριφορά του υποκειμένου, γιατί η εφαρμογή παραμένει το μοναδικό κριτήριο για την κατανόηση. Υπάρχουν μάλιστα, γνωσιακοί επιστήμονες σήμερα, που χρησιμοποιούν την άποψη του Wittgenstein για τις έννοιες της οικογενειακής ομοιότητας, ως αφετηρία για μία εναλλακτική 'έρευνα κατηγοριοποίησης' η οποία αντί να κατατάσσει τις έννοιες σε κατηγορίες θεωρεί, ότι αυτές δεν αντιπροσωπεύουν πλέον αντικείμενα λέξεων, αλλά μέρος των διαρκώς μεταβαλλόμενων μορφών ζωής και χρησιμοποιούνται κάθε φορά σε διαφορετικά γλωσσικά παιχνίδια.

Οι δυσκολίες για τον Fodor όμως, δεν σταματούν στην αδυναμία της διευκρίνισης της φύσης της έννοιας. Αντιμετωπίζει ένα πολύ σημαντικότερο πρόβλημα στην προσπάθειά του να θεμελιώσει το νοητικό περιεχόμενο των αναπαραστάσεων της Υπολογιστικής Θεωρίας για το Νου. Στις αρχικές του θέσεις, για να λύσει το πρόβλημα του νοητικού περιεχομένου, βασίζεται στην ιδέα του κατοπτρισμού. Πιστεύει δηλαδή, ότι οι σημασιολογικοί κανόνες κατοπτρίζονται στους συντακτικούς κανόνες, οι οποίοι πάλι με τη σειρά τους κατοπτρίζονται σε αιτιακούς νόμους. Σταδιακά βέβαια διαπιστώνει ότι το μόνο πρόβλημα στο οποίο μπορεί να απαντήσει ο κατοπτρισμός των σημασιολογικών κανόνων στους συντακτικούς, είναι το πρόβλημα της ορθολογικότητας (πώς διατηρείται η αλήθεια). Αντλαμβάνεται δηλαδή, πως αυτό που κατοπτρίζεται από το σημασιολογικό στο συντακτικό επίπεδο είναι οι

σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των προτάσεων (το περιεχόμενο των λογικών συνδέσμων) και όχι το περιεχόμενο των ίδιων των προτάσεων. Για να λύσει λοιπόν το πρόβλημα του νοητικού περιεχομένου, προσπαθεί να απαντήσει στο 'τί θεμελιώνει τη σχέση του συμβόλου με το συμβολιζόμενο', αναπτύσσοντας μία αιτιακή θεωρία που βασίζεται στην έννοια του ενδείκτη. Στο υπόλοιπο του κεφαλαίου, παρουσιάζονται διεξοδικά τα προβλήματα της θεωρίας αυτής :

α) το πρόβλημα της λανθασμένης αναπαράστασης β) το πρόβλημα της άπειρης διάζευξης γ) το πρόβλημα της αντίληψης που αφορά τη σχέση ανάμεσα σε εγγύς και άπω ερεθίσματα και δ) το πρόβλημα της κανονιστικότητας. Η θεωρία του, που αναφέρεται ως *σημασιολογία ενδεικτών* ή *σημασιολογία της πληροφορίας*, δεν είναι ικανή να θεμελιώσει το νοητικό περιεχόμενο γιατί οι υποτιθέμενες αναπαραστάσεις που θεμελιώνονται αιτιακά μέσω των ενδεικτών, αποτελούν στην πραγματικότητα προσομοιώσεις ή εγγραφές. Ο Fodor στην προσπάθειά του να ανασκευάσει τις αδυναμίες της θεωρίας του, αναπτύσσει τη θεωρία της ασύμμετρης εξάρτησης. Βλέπουμε όμως, πως και πάλι οδηγείται σε αδιέξοδο, καθώς αδυνατώντας να παγιώσει τη θεωρία του αποκλειστικά με αιτιακούς όρους, προβαίνει σε τροποποιήσεις των αρχικών του θέσεων, με σκοπό να συμπεριλάβει τις προβληματικές περιπτώσεις. Έτσι, όμως η θεωρία του καταλήγει να αποτελεί απλώς μία τυπική συνθήκη. Τέλος, παρουσιάζονται τα αδιέξοδα που συναντούν οι θεωρίες που προσπαθούν να εξηγήσουν το νόημα με όρους αναφοράς, μέσω μίας αναδρομής στην αναφορική θεωρία του Frege ο οποίος υποστήριζε ότι το νόημα καθόριζε την αναφορά και ήταν αδύνατο για μία αναπαράσταση να έχει αναφορά χωρίς να έχει νόημα. Ο Fodor αντίθετα, υποστηρίζει ότι μία αναπαράσταση μπορεί να έχει αναφορά χωρίς να έχει νόημα και προσπαθεί να απαντήσει στο 'πώς κάτι αποκτά αναφορά' επικαλούμενος μία σχέση αιτιότητας, σύμφωνα με την οποία ένας αντικείμενο μπορεί και αναπαριστά κάποιο άλλο εφόσον υπάρχει μία αιτιακή σχέση μεταξύ αναπαράστασης και αναπαριστώμενου. Απέναντι, σε αυτές τις δύο εκδοχές των θεωριών της αναφοράς, ο Wittgenstein και πάλι καινοτομεί, αντιμετωπίζοντας το νόημα όχι ως αυθύπαρκτη οντότητα, αλλά ως κανόνα χρήσης εντός του γλωσσικού παιχνιδιού. Εδώ, η κατανόηση μιας λέξης αποτελεί ένα είδος πρακτικής γνώσης δεξιοτήτων και η 'γνώση' του νοήματος παρομοιάζεται με τη γνώση της επιδέξιας χρήσης ενός εργαλείου για την επιτέλεση μιας πράξης.

Η θεωρία του Fodor στηρίζεται στην κλασική παραδοχή της Τεχνητής Νοημοσύνης, ότι η σκέψη και οι νοητικές διαδικασίες συνιστούν απλώς υπολογιστικό χειρισμό συμβολικών αναπαραστάσεων. Η προσπάθεια όμως να αναπαρασταθεί η γνώση στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, αντιμετωπίζει πολλά βασικά προβλήματα, τα κυριότερα των οποίων παρουσιάζονται στο 5^ο κεφάλαιο. Το πρώτο πρόβλημα που αναλύουμε, είναι αυτό της

κοινότητας γνώσης, δηλαδή του συνόλου της γνώσης που ως άνθρωποι δεν χρειάζεται να δηλώσουμε ρητά γιατί θεωρούμε αυτονόητο. Η γνωσιακή επιστήμη θεωρεί ότι αυτό το σώμα κοινότητας γνώσης που αντιπροσωπεύει το υπόβαθρο της καθημερινής μας ζωής, αποτελείται από ένα σύνολο αυστηρά καθορισμένων περιπτώσεων, στις οποίες εμπλεκόμενοι ως άνθρωποι, αντιμετωπίζουμε καταστάσεις που παρουσιάζουν ομοιότητες με άλλες που αντιμετωπίσαμε προγενέστερα. Οι γνωσιακοί επιστήμονες θεωρούν, ότι αυτές οι καταστάσεις μπορούν να αναπαρασταθούν μέσω μη αυστηρών κανόνων που επιδέχονται εξαιρέσεις. Τότε όμως, δημιουργούνται προβλήματα με τους κανόνες που ακολουθούνται, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι δεν είναι δυνατή η εκ των προτέρων καταγραφή όλων των δυνατών εξαιρέσεων των κανόνων, αφού ακόμη και μια πλήρης περιγραφή όλων των εξαιρέσεων, επιτρέπει πάντοτε μία εξαίρεση στην εξαίρεση. Ο Wittgenstein είχε τονίσει στη συζήτηση για την ακολουθία του κανόνα, ότι είναι ανέφικτο το να ορίσουμε έναν κανόνα ως τυπικό υπόδειγμα στο οποίο πρέπει να ανατρέχουμε κάθε φορά που παρουσιάζεται μία νέα εκδοχή του, ανεξάρτητα από τις συνθήκες που επικρατούν τη δεδομένη στιγμή. Προσπαθώντας να χαρακτηρίσουμε τους όρους που καθορίζουν την εφαρμογή του κανόνα σε μία συγκεκριμένη κατάσταση προσφεύγοντας σε ότι θεωρούμε *κανονικό* ή *τυπικό*, οδηγούμαστε υποχρεωτικά σε *αναδρομή*, δίνοντας τη μία ερμηνεία μετά την άλλη στο συγκεκριμένο κανόνα, αφού ένας κανόνας δεν μπορεί να προσδιορίσει κανένα τρόπο εκτέλεσης της πράξης, γιατί κάθε τρόπος μπορεί να γίνει συμβατός με τον κανόνα. Το υπόβαθρο του ευρύτερου περιβάλλοντος, η κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε ως άνθρωποι κάθε φορά, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί όπως επιθυμεί η γνωσιακή επιστήμη ως ένα αντικείμενο που πρέπει να αναπαρασταθεί με ένα είδος δομημένης, τυπικής περιγραφής γνωρισμάτων.

Ένα ανάλογο πρόβλημα με το πρόβλημα της κοινότητας γνώσης που αντιμετώπισε η Τεχνητή Νοημοσύνη, είναι το *πρόβλημα του πλαισίου* το οποίο αφορά την περιστασιακή ή προσωρινή γνώση. Οι άνθρωποι μεταβάλλουμε συνεχώς τις γνώσεις μας ανάλογα με τις μεταβολές που συντελούνται γύρω μας, εντοπίζουμε ποια συγκεκριμένα στοιχεία είναι σημαντικά και ποια όχι, ποια είναι συναφή και ποια μη-συναφή και είμαστε ικανοί να αντιμετωπίζουμε καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από αμφισημία, με επιτυχία. Διαθέτουμε διορατικότητα, περιφερειακή συνείδηση, ανοχή στην αμφισημία και συμμετέχοντας σε μία μορφή ζωής μπορούμε χρησιμοποιώντας τα παραπάνω χαρακτηριστικά της 'ανθρώπινης επεξεργασίας πληροφοριών' να αποκτήσουμε την ικανότητα σύλληψης του νοήματος μέσα σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο συμφραζομένων. Δείχνουμε, ότι ενώ η Τεχνητή Νοημοσύνη για να αντιμετωπίσει τη γνωστική προσομοίωση στα προγράμματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών προσπαθεί να διατυπώσει ρητά τα χαρακτηριστικά που ορίζουν τα μέλη μιας κατηγορίας

θεωρώντας δεδομένο ότι η αναγνώριση προτύπων μπορεί πάντα να αναχθεί σε κάποιο είδος ταξινόμησης, οι άνθρωποι διαφοροποιούνται από τέτοιες μεθόδους. Έτσι, χρησιμοποιούν είδη αναγνώρισης προτύπων που εξαρτώνται από το περιβάλλον όπως : α) η αναγνώριση των αντικειμένων που ανήκουν στο ίδιο γένος-είδος β) η αναγνώριση της ομοιότητας που περιλαμβάνει τη δυνατότητα αναγνώρισης του τυπικού μέσα από την μη-ταξινομική αναγνώριση του δικτύου οικογενειακών ομοιοτήτων, καθώς και γ) η αναγνώριση του στοιχείου που είναι όμοιο με το υπόδειγμα και που συνιστά μια μορφή εξάρτησης από το περιβάλλον και από τις εκάστοτε μεταβαλλόμενες συνθήκες. Όλα τα παραπάνω συνιστούν μία εκδοχή αυτού που ο Wittgenstein αποκαλεί 'κατανόηση που συνίσταται στην εύρεση συνδέσεων' και αποτελεί μία 'ανθρώπινη επεξεργασία πληροφοριών' που η σύγχρονή της εκδοχή χαρακτηρίζεται ως 'ευκρινής ομαδοποίηση'.

Το αδιέξοδο της προσπάθειας να προσομοιωθεί μηχανιστικά –υπολογιστικά η γνώση σήμερα, αποδεικνύεται επίσης από τη σύγχυση που επικρατεί στα επίπεδα περιγραφής που χρησιμοποιεί η γνωσιακή ψυχολογία, όπως βέβαια και ο ίδιος ο Fodor. Αναλύονται διεξοδικά οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ψυχολογία να βρει ένα επίπεδο περιγραφής στο οποίο θα χρησιμοποιούνται αμιγείς ψυχολογικοί όροι για να περιγράψουν τα ψυχολογικά φαινόμενα. Επειδή ακριβώς κάτι τέτοιο μοιάζει ανέφικτο, η ψυχολογική παραδοχή δέχεται ότι υπάρχει ένα επίπεδο επεξεργασίας πληροφοριών, στο οποίο ο νους χρησιμοποιεί υπολογιστικές μεθόδους επεξεργασίας (όπως η σύγκριση, η ταξινόμηση κλπ.) έτσι ώστε να παράγει συμπεριφορά με νόημα. Ωστόσο, δεν υπάρχουν ανεξάρτητες εμπειρικές αποδείξεις που να στηρίζουν την ψυχολογική παραδοχή ότι ο νους λειτουργεί και επεξεργάζεται τα δεδομένα του, όπως ο ηλεκτρονικός υπολογιστής. Τα σοβαρότερα μάλιστα προβλήματα δημιουργούνται όταν οι ερευνητές της γνωσιακής ψυχολογίας, όπως ο Fodor, συμπεριφέρονται σαν να είναι ήδη εγγυημένη η ψυχολογική παραδοχή, η οποία παρουσιάζεται να μην αποτελεί απλώς εμπειρική υπόθεση που μπορεί να θεμελιωθεί ή να καταρριφθεί, αλλά ένα είδος φιλοσοφικού αξιώματος το οποίο είναι a priori αληθές.

Διαπιστώσαμε ήδη από τα προηγούμενα κεφάλαια τον καθοριστικό ρόλο που παίζει το περιβάλλον στον προσδιορισμό του νοήματος μιας έννοιας. Το νόημά της δηλαδή, θα πρέπει να αναζητηθεί στη χρήση στην οποία υπόκειται η έννοια, καθώς και στη λειτουργία που επιτελεί κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες εμφανίζεται. Η γλώσσα έχει έναν έντονο κοινωνικό χαρακτήρα, αφού συνιστά ένα κοινωνικό δεσμό μεταξύ των ομιλητών μιας γλωσσικής κοινότητας. Συμπλέοντας λοιπόν με την οπτική του Wittgenstein, υποστηρίζουμε στο 6^ο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας ότι τα αδιέξοδα που αντιμετωπίζει η Τεχνητή Νοημοσύνη στην προσπάθεια προσομοίωσης της ανθρώπινης γνώσης,

συνίστανται στο ότι αυτή συναντά ανυπέρβλητα προβλήματα όταν προσπαθεί να αναλύσει και να αποθηκεύσει σε μία βάση δεδομένων τη συμμετοχή των ανθρώπων στις πρακτικές της κοινότητας που ζουν καθώς και τη συμφωνία τους ως προς τη ακολουθία μη αυστηρών κανόνων που είναι χαρακτηριστικοί της μορφής ζωής τους. Τα γλωσσικά παιχνίδια στα οποία συμμετέχουν οι άνθρωποι, αποτελούν δείγματα σύζευξης γλώσσας και πράξης, και ο ρόλος της γλώσσας δεν μπορεί να πραγματωθεί και να εξελιχθεί, παρά μόνον μέσα από την ουσιώδη συνύπαρξη του υποκειμένου και της κοινωνίας. Οι μορφές ζωής αποτελούν τις υπάρχουσες, βιώσιμες ανθρώπινες κοινωνίες, όπου τα εξατομικευμένα μέλη τους, προετοιμάζονται με τρόπους υπαγορευμένους από την ίδια τη φύση, να τελειοποιήσουν τις δεξιότητές τους (γλωσσικές ή μη) είτε μέσω συνεχών επαναλήψεων και πρακτικής εξάσκησης είτε μέσω συμμόρφωσης στις ενδείξεις και παραινέσεις των υπολοίπων, ήδη εξειδικευμένων, μελών της κοινότητας. Συμφωνώντας με τον Wittgenstein, υποστηρίζουμε ότι ο άνθρωπος συνδέεται με ένα μοναδικό για τον ίδιο τρόπο με τον κόσμο, του οποίου η φυσική, αυτονόητη έκφραση αποτελεί η μορφή ζωής. Ο ανθρώπινος κόσμος είναι ήδη δομημένος με βάση ανθρώπινους σκοπούς και ενδιαφέροντα, τα οποία εμείς θεωρούμε ως δεδομένα κατά τη χρήση της γλώσσας και τη συγκρότηση των καθημερινών μας δραστηριοτήτων. Η κατάσταση που επικρατεί στις ανθρώπινες μορφές ζωής, οργανώνεται από πριν, έχοντας ως βάση τις ανθρώπινες ανάγκες, με αποτέλεσμα να είναι στην πραγματικότητα αυτές που προσδίδουν νόημα στα γεγονότα και τα καθιστούν αυτό που είναι. Αυτή η κατάσταση, αντίθετα με ότι πιστεύει η γνωσιακή επιστήμη, δεν μπορεί να αναλυθεί σε γεγονότα και ρητούς υπολογιστικούς κανόνες και δεν αποτελεί την αφετηρία για μία πιο εμπειριστατωμένη, περαιτέρω επεξεργασία πληροφοριών και δεδομένων. Οι άνθρωποι αισθανόμαστε άνετα στο περιβάλλον μας γιατί τα αντικείμενα που το απαρτίζουν είναι ήδη φορτισμένα με νόημα, αφού τα φαινόμενα της γλώσσας και της αντίληψης είναι παρόντα από πριν, και δεν παράγονται αναγκαστικά εκ νέου, κάθε φορά.

Οι σύγχρονες κριτικές στην Τεχνητή Νοημοσύνη λαμβάνουν πλέον σοβαρά υπόψη, αυτό που ο Wittgenstein είχε ήδη επισημάνει από πολύ νωρίς : υπάρχει ένα είδος γνώσης που δεν μπορεί να εκφραστεί με κανέναν τρόπο μέσω συμβολικών αναπαραστάσεων και ρητών κανόνων, και η οποία δεν αφορά τα αντικείμενα του κόσμου, αλλά τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο σχετίζεται με τον κόσμο. Αυτό το είδος γνώσης δεν εκφράζεται με προτασιακούς όρους που προσιδιάζουν σε μία γλωσσική μορφή, αλλά εκφέρεται με όρους δεξιοτήτων. Αυτή η 'πρακτική γνώση δεξιοτήτων' δηλαδή, δεν μεταδίδεται μέσω προτάσεων αλλά μέσω μιας διαδικασίας ανάπτυξης συγκεκριμένων σωματικών ή πνευματικών δεξιοτήτων από τα επιδέξια στους χειρισμούς μέλη μιας κοινότητας προς τον αρχάριο εκπαιδευόμενο εντός του πλαισίου

μιας μορφής ζωής. Αυτή η γνώση είναι ολιστικού τύπου και δεν μπορεί να αποκοπεί από τον χρήστη της, αφού το σώμα συνεισφέρει στην απόκτησή της με έναν τρόπο δραστικό και αποτελεσματικό, μεταμορφώνοντας τον αρχάριο εκπαιδευόμενο σε επιδέξιο χρήστη, ο οποίος διαθέτει ένα ενσώματο είδος 'επεξεργασίας πληροφοριών'.

Η γνωσιακή επιστήμη συνειδητοποιώντας την αναποτελεσματικότητα που παρουσιάζουν τα μοντέλα χειρισμού της γνώσης υπό προτασιακή μορφή, προσπαθεί από την πλευρά της να προτείνει νέα σχήματα που θα προσεγγίζουν την πρακτική γνώση δεξιοτήτων αυτή τη φορά. Χαρακτηριστικές τέτοιες περιπτώσεις, αποτελούν τα νευρωνικά δίκτυα και τα δυναμικά συστήματα, γι αυτό και τα εξετάζουμε ως αντιπροσωπευτικά παραδείγματα τέτοιων προσεγγίσεων. Ωστόσο, το πρόβλημα που υπάρχει στις παραπάνω προσεγγίσεις είναι πως έχουμε να κάνουμε με *περιπτώσεις προσομοίωσης της πρακτικής γνώσης δεξιοτήτων και όχι πραγμάτωσής της, αφού αυτό που εκλείπει είναι η συναίσθηση της εξάσκησης της πρακτικής δεξιότητας από το χρήστη*. Αυτό που μοιάζει να αγνοεί η γνωσιακή επιστήμη, είναι το ότι τα ερωτήματα που αφορούν τη φύση του νοήματος και του κανόνα, δεν μπορούν να νοηθούν αποκομμένα και αποστασιοποιημένα από το προσωπικό επίπεδο της ανθρώπινης ύπαρξης και της μορφής ζωής μας. Αυτό ακριβώς το γεγονός τονίζουμε στα συμπεράσματα της εργασίας : οι εκφάνσεις του νοήματος και του κανόνα *αναδύονται στο προσωπικό επίπεδο εξήγησης των ανθρώπων, αναδύονται δηλαδή σε ένα επίπεδο δράσης, όπου οι πράξεις του καθενός από εμάς, εξατομικεύονται με βάση το πολιτισμικό σχήμα που μας περιβάλλει, αφού αυτές ακριβώς οι πράξεις είναι ενσωματωμένες και ενταγμένες σε μία μορφή ζωής που είναι χαρακτηριστική για τον καθένα από εμάς προσωπικά*. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ολόκληρος ο οργανισμός ενσωματώνεται ενεργά μέσα στο πολιτισμικό του περιβάλλον και οι πράξεις αποκτούν μία προτεραιότητα απέναντι ακόμη και στις ίδιες τις λέξεις (χειρονομία στα πρωτο-γλωσσικά παιχνίδια). Το υπολογιστικό μοντέλο αναπαράστασης της γνώσης που υιοθετεί η γνωσιακή επιστήμη, έχει νόημα μόνο εάν ο άνθρωπος *τεθεί εκτός* είτε της ανθρώπινης κατάστασης που εκφράζει η μορφή ζωής στην οποία συμμετέχει, είτε *εκτός* της συνύπαρξής του με άλλα άτομα-μέλη μιας ανθρώπινης κοινότητας. Όμως, όταν χαθεί αυτός ο *υποκειμενικός, προσωπικός πόλος* που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ικανότητας που διαθέτουμε να δρούμε με βάση το ανθρώπινο στοιχείο, τότε παύουμε να αντιλαμβανόμαστε και να αντιδρούμε στα άμεσα ερεθίσματα του περιβάλλοντός μας, παύουμε να έχουμε συναίσθηση των πεπραγμένων μας, παύουμε να διαθέτουμε ορθολογικότητα στις κρίσεις μας κάνοντας κανονιστικές διακρίσεις. Και τότε υπάρχει πραγματικά ο κίνδυνος να παρασυρθούμε και να θεωρήσουμε εαυτούς, ως αντικείμενα που χρήζουν επεξεργασίας και ανάλυσης κατά το

υπολογιστικό πρότυπο. Ίσως μάλιστα τελικά, αυτός ο κίνδυνος να είναι και το πιθανότερο επικείμενο δεινό.

1. Το φιλοσοφικό και επιστημονικό υπόβαθρο, μέσα από το οποίο αναδύθηκε η γνωσιακή επιστήμη.

Στον τομέα της επιστημονικής ψυχολογίας, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, έως και τη δεκαετία του '60, ο συμπεριφορισμός αποτελούσε την κυρίαρχη προσέγγιση. Με την γένεση και την ανάπτυξη της γνωσιακής ψυχολογίας και της γνωσιακής επιστήμης στη δεκαετία του '60, η κυριαρχία του συμπεριφορισμού αμφισβητείται και σταδιακά φθίνει. Τώρα το ενδιαφέρον στον τομέα της ψυχολογίας στρέφεται στην ερμηνεία των γνωσιακών ιδιοτήτων του υποκειμένου, οι οποίες διαθέτουν αποβλεπτικότητα (η ιδιότητα κάθε νοητικού φαινομένου να κατευθύνεται προς κάτι εκτός του ίδιου-υπαρκτό ή μη) και θεωρείται πλέον ότι για να εξηγηθούν, είναι απαραίτητη η έκκληση σε εσωτερικές αναπαραστάσεις και διαδικασίες.

Όσον αφορά τον τομέα της φιλοσοφίας, έως το σχετικά πρόσφατο παρελθόν (μέσα του 20^{ου} αιώνα), οι περισσότεροι φιλόσοφοι υποστήριζαν ότι υπάρχει βασική διαφορά μεταξύ φιλοσοφίας και επιστήμης. Θεωρούσαν από τη μία, ότι η φιλοσοφία πρέπει να ασχολείται με εννοιολογικά (conceptual) ερωτήματα, όπως η φύση των εννοιών και η μεταξύ τους σχέση και ισχυρίζονταν από την άλλη, ότι η επιστημονική ψυχολογία δεν μπορεί να βοηθήσει στην απάντηση αυτών των ερωτημάτων, αφού θα ήταν σαν να συγχέονταν ένα εννοιολογικό με ένα εμπειρικό πρόβλημα. Στο τέλος ωστόσο του 1950 η φιλοσοφία παίρνει μία «φυσιοκρατική στροφή». Οι φιλόσοφοι συνειδητοποιούν σταδιακά, ότι δεν υπάρχει θεμελιώδης διαφορά μεταξύ επιστήμης και φιλοσοφίας. Στη φιλοσοφία του νου, η φυσιοκρατική στάση εκδηλώνεται με την άποψη ότι είναι παραπλανητικό το να προσπαθούμε να απαντήσουμε σε παραδοσιακά φιλοσοφικά ερωτήματα, αδιαφορώντας και αγνοώντας τις εξελίξεις της επιστημονικής ψυχολογίας.

Κατά συνέπεια, τις τελευταίες δεκαετίες, οι περισσότερες από τις προσπάθειες να λυθεί το πρόβλημα του δυϊστικού διαχωρισμού : νους-σώμα, καταλήγουν στη συγκρότηση μιας θεωρίας σχετικής με τη φύση των αποβλεπτικών καταστάσεων (intentional states) και εξετάζουν το κατά πόσο η άποψη περί ύπαρξης έμφυτης γνώσης έχει επηρεαστεί, από το έργο της επιστημονικής ψυχολογίας. Μετά την εμφάνιση της «γνωσιακής επανάστασης», η ψυχολογία αναπτύχθηκε ραγδαία, προσφέροντας λεπτομερείς περιγραφές για στοιχεία του νοητικού τοπίου, που ήταν έως τότε αδιευκρίνιστα. Αυτή η επιτυχία της ψυχολογίας, αναδεικνύει μία ποικιλία ερωτημάτων που ενδιαφέρουν το φιλόσοφο, όπως τα ακόλουθα : Ποια είναι η φύση της ψυχολογικής ερμηνείας και ποιος ο ρόλος του περιεχομένου αυτής της ερμηνείας ; Ποια είναι η σχέση της ψυχολογίας σε σχέση με επιστήμες όπως η φυσική και οι νευροεπιστήμες ; Πώς εξατομικεύονται οι ψυχολογικές καταστάσεις ; οι εξελίξεις στη γνωσιακή ψυχολογία συντείνουν στην υπονόμηση της δημόδους (λαϊκής)¹ άποψης για την ψυχολογία ; Έτσι λοιπόν η γνωσιακή επιστήμη μελετά το νου, κυρίως από την άποψη των γνωσιακών του λειτουργιών και αποτελεί μία διεπιστημονική προσέγγιση που αναπτύχθηκε σταδιακά από τις αλληλεπιδράσεις της γνωσιακής ψυχολογίας με την τεχνητή νοημοσύνη, τη γλωσσολογία, τη φιλοσοφία γνωσιοκρατίας ;

¹ Folk /common-sense psychology : αποτελεί το εννοιολογικό, μη-επιστημονικό πλαίσιο αναφοράς της κοινής λογικής που διαθέτουμε οι άνθρωποι ως κοινωνικά όντα, το οποίο χρησιμοποιούμε για να κατανοήσουμε, να προβλέψουμε, να εξηγήσουμε και να χειριστούμε επιδέξια τη συμπεριφορά των συνανθρώπων μας και άλλων ανώτερων ζωντανών οργανισμών. Περιλαμβάνει έννοιες όπως η πεποίθηση, η επιθυμία, η πρόθεση, η ευχαρίστηση, ο πόνος, η χαρά, ο θυμός, ο φόβος κλπ. Αντιπροσωπεύει τη βασική γνώση που διαθέτουμε για τον εαυτό μας, όσον αφορά τις γνωστικές και

1.1 Η εξέλιξη της ψυχολογίας και η εμφάνιση της γνωσιοκρατικής προσέγγισης.

Πριν την εμφάνιση της γνωσιακής ψυχολογίας, κυρίαρχο ρεύμα στην ψυχολογία ήταν όπως αναφέρθηκε, ο συμπεριφορισμός, ο οποίος αποτελούσε αντίδραση στην ενδοσκοπική ψυχολογία. Στόχος του συμπεριφορισμού είναι να καταστήσει τη ψυχολογία μία αντικειμενική και αξιόπιστη θεωρία, χωρίς να επικαλείται εσωτερικές, ιδιωτικές, νοητικές οντότητες, όπως έκανε κατά κόρον η ενδοσκοπική ψυχολογία, με αποτέλεσμα να προκαλούνται ανυπέβλητα προβλήματα όσον αφορά την αντικειμενικότητα του όλου εγχειρήματος. Σύμφωνα με τον J.Watson, πρωτοπόρο του συμπεριφορισμού, η ψυχολογία είναι αντικειμενικός κλάδος των φυσικών επιστημών, που έχει στόχο την πρόβλεψη και τον έλεγχο της συμπεριφοράς. Η συμπεριφορά δεν έχει νοητικές αιτίες και αποτελεί την αντίδραση του οργανισμού σε εξωτερικά ερεθίσματα. Η μεταφυσική διάσταση των νοητικών οντοτήτων δεν αφορά το συμπεριφορισμό, αφού θεωρεί ότι το θέμα υπερβαίνει το πλαίσιο της επιστήμης.

Ο συμπεριφορισμός ως ρεύμα ψυχολογίας, ονομάζεται «μεθοδολογικός συμπεριφορισμός» (ή ψυχολογικός συμπεριφορισμός), και θεωρεί ότι μεθοδολογικά η ψυχολογία πρέπει να βασιστεί αποκλειστικά σε δημόσια διαπιστώσιμα ερεθίσματα και συμπεριφορές, χωρίς επισφαλείς αναφορές σε εσωτερικές καταστάσεις του οργανισμού (νοητικές ή φυσιολογικές). Εδώ λαμβάνονται υπόψη ως δεδομένα, οι τύποι (patterns) φυσικής αντίδρασης απέναντι σε φυσικά ερεθίσματα, και χρησιμοποιείται ως εξηγητικός όρος η έννοια του αντανακλαστικού. Ο B.F.Skinner, βασικός εκπρόσωπος του μεθοδολογικού συμπεριφορισμού, διατυπώνει μετά από σειρά πειραμάτων με ζώα, το Νόμο της Επίδρασης (Law of Effect), σύμφωνα με τον οποίο η συμπεριφορά ενός οργανισμού, καθορίζεται από το τρέχον ερέθισμα που του παρουσιάζεται κάθε φορά, σε συνδυασμό με την ιστορία ενίσχυσης του οργανισμού². Ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο συμπεριφέρεται ο οργανισμός, ανταποκρινόμενος σε ένα συγκεκριμένο ερέθισμα, μπορεί να καθοριστεί μέσω της θεωρίας ενίσχυσης, και η συμπεριφορά του μπορεί να προβλεφθεί ανά πάσα στιγμή, χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες που έχουμε από το εκάστοτε ερέθισμα και την ιστορία ενίσχυσης του οργανισμού. Έτσι, η βασική έννοια του συμπεριφορισμού είναι η αποκαλούμενη : *συντελεστική εξαρτημένη μάθηση (operant conditioning)*, ή το πώς ένας οργανισμός μαθαίνει συγκεκριμένες συμπεριφορές.

Ο Skinner πίστευε ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά κυριαρχείται από τον ίδιο νόμο, και υποστήριξε μία συμπεριφοριστική θεωρία εκμάθησης της γλώσσας : το να μαθαίνει κάποιος μία γλώσσα αποτελεί μία διαδικασία, όπου ο μαθητής συνηθίζει κάτω από ορισμένες συνθήκες -θεωρία της ενίσχυσης- να παρουσιάζει συγκεκριμένες συμπεριφοριστικές αποκρίσεις (responses) σε συγκεκριμένα ερεθίσματα (stimulus)³ Η συμπεριφορά δεν οφείλεται σε εσωτερικές αιτίες (νευροφυσιολογικές ή νοητικές), αφού η μεταβολή της προέρχεται από το εξωτερικό περιβάλλον, εξηγείται πάντα με όρους ερεθίσματος-απόκρισης (stimulus-response) και κάθε είδους γνώση, απορρέει άμεσα από την επαφή του οργανισμού με εξωτερικά ερεθίσματα.

συναισθηματικές του ιδιότητες καθώς και αυτές που σχετίζονται με την εκπλήρωση ενός σκοπού. Guttenplan S. (1995) σελ. 308

² Όταν ο οργανισμός ακολουθεί μία συμπεριφορά, οι συνέπειες της οποίας έχουν ευνοϊκή επίδραση πάνω του (αποτελούν δηλ. την κατάλληλη και αποτελεσματική έκβαση στη δεδομένη στιγμή), τότε *ενισχύεται* η τάση του οργανισμού να επαναλαμβάνει αυτή τη συμπεριφορά στο μέλλον.

³ Για παράδειγμα, έχω μάθει τη λέξη «σκυλί», όταν κάτω από συνθήκες ενίσχυσης προφέρω τη συγκεκριμένη λέξη, κάθε φορά που συναντώ ένα σκυλί. Σύμφωνα μ' ένα άλλο δημοφιλές παράδειγμα, ας θεωρήσουμε έναν ποντικό μέσα σ' ένα κλουβί στον οποίο δίνεται τροφή, μετά από το τυχαίο πάτημα ενός κουμπιού. Είναι φυσικό ο ποντικός να συνεχίσει να πατά το κουμπί όσο του δίνεται τροφή (θεωρία ενίσχυσης) και εξίσου φυσικό να σταματήσει να το κάνει, όταν σταματήσει να του χορηγείται φαγητό.

Βέβαια, η εκδοχή του συμπεριφορισμού στην ψυχολογία, δεν αρνείται την ύπαρξη νοητικών καταστάσεων και εσωτερικών ψυχολογικών μηχανισμών, όπως θα δούμε ότι κάνει ο λογικός συμπεριφορισμός στη φιλοσοφία. Θεωρεί όμως, ότι αυτοί οι μηχανισμοί ως εσωτερικοί, δεν υπόκεινται σε δημόσια παρατήρηση, και άρα δεν μπορούν να ελεγχθούν επιστημονικά. Ως αποτέλεσμα, η εσωτερική δομή και οι λειτουργίες του οργανισμού παραμένουν στο σκοτάδι, αφού ο συμπεριφοριστής δεν χρησιμοποιεί καθόλου νοητικούς όρους για να εξηγήσει τη συμπεριφορά.⁴ και το νευρικό σύστημα παραμένει ένα «μαύρο κουτί» με σκοτεινό περιεχόμενο.

Οι πρώτες έντονες κριτικές κατά του συμπεριφορισμού, σημειώθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του '50, με πιο αντιπροσωπευτική αυτή του γλωσσολόγου Noam Chomsky. Ο Chomsky, στην κριτική που ασκεί στο βιβλίο του Skinner "Verbal Behaviour", επισημαίνει ότι το μοντέλο της *συντελεστικής εξαρτημένης μάθησης*, δεν αρκεί για να εξηγήσει την ικανότητα του ανθρώπου να παράγει εντελώς νέες προτάσεις σε μία φυσική γλώσσα. Αναρωτιέται λοιπόν : αν ο καθένας μας είναι ικανός να παράγει αμέτρητο αριθμό προτάσεων, πολλές από τις οποίες δεν έχουν εκφωνηθεί ποτέ πριν, και άρα αποτελούν μία συμπεριφορά που δεν έχει εκδηλωθεί στο παρελθόν, πώς μπορεί μία προγενέστερη ενίσχυση να εξηγήσει τον τρόπο κατά τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να παράγουν τέτοιες νέες προτάσεις ;

Μια διαφορετικού τύπου, αλλά εξίσου βαρυσήμαντη κριτική ενάντια στο συμπεριφορισμό, ασκήθηκε επίσης από τον Jerry Fodor. Ο Fodor (μαζί με τον Bever), μελέτησαν την ανθρώπινη αντίληψη της παύσης⁵ : οι άνθρωποι είναι ικανοί να ακούν διακοπές ή παύσεις ανάμεσα στις λέξεις. Ωστόσο, το σημείο στο οποίο ακούν να προφέρεται η διακοπή ή η παύση, είναι στην πραγματικότητα διαφορετικό από το σημείο παύσης που παρουσιάζει η γραφική παράσταση του ηχητικού κύματος αυτών των λέξεων.⁶ Κατά συνέπεια, ο ακροατής ακούει μία παύση που δεν αντιστοιχεί στη φυσική διακοπή της μορφής του ηχητικού κύματος. Το συμπέρασμα που συνάγεται, είναι ότι η συμπεριφορά που σχετίζεται με την αντίληψη της παύσης, δεν διαμορφώνεται από τα φυσικά χαρακτηριστικά των ηχητικών κυμάτων. Άρα, τα εξαγόμενα αποτελέσματα από τη συμπεριφορά είναι ενίοτε επισφαλής, και είναι αναγκαίες κάποιες μεταβλητές που περιγράφουν εσωτερικές επεξεργασίες, για να υπάρξει εξηγητική συσχέτιση⁷. Μία σειρά από τέτοιου είδους κριτικές, καθιστούν έντονη την ανάγκη εσωτερικής επεξεργασίας δεδομένων, που οδηγεί σταδιακά στη γνωσιοκρατική προσέγγιση.

Σύμφωνα με τη γνωσιοκρατία, ο οργανισμός συνεισφέρει δραστικά στην οργάνωση των δεδομένων. Η ανάγκη να στραφούν οι ψυχολόγοι στις εσωτερικές καταστάσεις του υποκειμένου προκειμένου να εξηγήσουν τη συμπεριφορά του, γίνεται επιτακτική, και ο οργανισμός από την οπτική της ψυχολογίας νοείται ως ένα σύστημα επεξεργασίας πληροφοριών, ενώ οι φυσικές καταστάσεις του εξετάζονται από την άποψη της λειτουργίας τους. Ωστόσο, η έννοια της λειτουργικής ανάλυσης στη γνωσιακή ψυχολογία δεν είναι η ίδια με την έννοια του λειτουργισμού στη φιλοσοφία του νου. Στη γνωσιακή ψυχολογία το ζητούμενο είναι : α) να αντιστοιχήσουμε τη λειτουργική οργάνωση της γνωστικής ικανότητας, στα διάφορα υποσυστήματά της – όπως η αντίληψη, η μνήμη, η ικανότητα για λογικές κρίσεις, ο έλεγχος των σωματικών δεξιοτήτων κλπ., και β) να αποσυντεθεί η διαδικασία των πληροφοριών στα συστατικά της μέρη, μέσα σ' αυτά τα συστήματα, σε απλούστερες, συστατικές

⁴Γι αυτό και η χρήση αποβλεπτικών ή νοητικών όρων του τύπου «πιστεύω», «επιθυμώ», «θέλω», «εύχομαι» κλπ., θεωρείται ότι δεν έχουν καμία εξηγητική ισχύ.

⁵ Fodor J. (1968) σελ.79-89.

⁶ Όταν ακούμε πχ. το όνομα "Bob Lees", ακούμε μία διακοπή ή παύση μεταξύ του "Bob" και του "Lees", η οποία δεν επαληθεύεται από τη γραφική παράσταση του ηχητικού κύματος, όπου η διακοπή στην ηχητική καμπύλη εμφανίζεται στην πραγματικότητα μεταξύ του "BobL" και του "ees".

⁷ Κάτι ανάλογο υποστηρίζει ο Chomsky, με την άποψή του περί ένδειας του ερεθίσματος (poverty of stimulus), όπου αναδεικνύεται η συνεισφορά του οργανισμού στη διαδικασία της αντίληψης, αφού στην αντιληπτική απόκριση υπάρχει περισσότερη πληροφορία από την πληροφορία που περιλαμβάνεται στο ερέθισμα.

υπολειτουργίες. Ο Dennett παρομοιάζει αυτού του είδους τη λειτουργική ανάλυση, με την ύπαρξη πολλών μικρών ανθρωπαρίων (homunculi) μέσα στο γνωσιακό σύστημα, το οποίο αποτελείται από άλλα υποσυστήματα με τα δικά τους ανθρωπάκια, κι αυτά με τη σειρά τους από άλλα κοκ. Ο τελικός στόχος της ανάλυσης είναι να αποσυντεθεί στα συστατικά της μέρη η διαδικασία, μέχρι να φτάσουμε σε απλούστατες εντελώς τετριμμένες και κοινότυπες λειτουργίες, που φαίνονται έως και απλοϊκές ή «ανόητες». ⁸ Ας σημειωθεί όμως εδώ, ότι η επιστροφή στο τι συμβαίνει εντός του υποκειμένου, δεν συνιστά επιστροφή στην υποκειμενική σφαίρα της ενδοσκοπικής ψυχολογίας, αφού οι νοητικές διαδικασίες που μελετά η γνωσιακή επιστήμη, είναι κατ' εξοχήν, μη συνειδητές.

Η σημασία που αποδόθηκε στη συνεισφορά του οργανισμού, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εμφάνιση των πρώτων ηλεκτρονικών υπολογιστών μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Η ιδέα ότι μπορούν να κατασκευαστούν μοντέλα εσωτερικής επεξεργασίας σύμφωνα με το πρότυπο των ηλεκτρονικών υπολογιστών, τα οποία θα υπακούουν σε ρητούς, άκαμπτους τυποποιημένους κανόνες, γίνεται όλο και πιο έντονη στους κύκλους της ψυχολογίας και της φυσιολογίας. Τα πειραματικά πρότυπα των γνωσιακών θεωριών, δηλαδή των θεωριών επεξεργασίας πληροφοριών είναι αυτά στα οποία ελαχιστοποιείται η πληροφορία, οι συναφείς μετρήσεις είναι χρονικές και οι κανόνες εφαρμογής έχουν τη μορφή υπολογιστικού προγράμματος. Επιπλέον, οι χρόνοι αντίδρασης αποτελούν τη βάση του ισχυρισμού ότι υπάρχει μία ποσοτική επιστήμη της ψυχολογίας.

Επομένως, το μοντέλο του υπολογιστή δίνει στους ψυχολόγους τη δυνατότητα να μετριάσουν τους ενδιασμούς τους ως προς το νοητικό, ενώ η μέτρηση των χρόνων αντίδρασης και η χρήση κανόνων που προσιδιάζουν στους υπολογιστικούς, τους παρέχει μία αίσθηση επιστημονικής αντικειμενικότητας. Ένα πολύ καλό παράδειγμα κατασκευαστικής προσέγγισης στη μελέτη της αντίληψης αποτελεί ο ισχυρισμός ότι οι αντιληπτικές διαδικασίες περιγράφονται ως απαγωγικές (abductive) ⁹ ασυνειδητες συναγωγές που επαυξάνουν τα εισερχόμενα ατελή δεδομένα. Ο οργανισμός έχει την τάση να ανταποκρίνεται στα ερεθίσματα με τρόπο που

⁸ Botterill G.& Carruthers P. (1999) σελ. 17-18. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Haugeland (1985) αυτή η ισχυρή ιδέα φαίνεται πως έχει την αρχή της στον Fodor στο έργο του RePresentations (1981).

⁹ Σύμφωνα με τον Peirce : «Η απαγωγή είναι η διαδικασία σχηματισμού μιας εξηγητικής υπόθεσης. Είναι η μόνη λογική λειτουργία που εισάγει νέες ιδέες». Πρόκειται για τη διαδικασία κατά την οποία χρησιμοποιούμε αποδεικτικά στοιχεία (evidence) για να φτάσουμε σε ένα ευρύτερο συμπέρασμα, το οποίο αποκαλούμε ως 'συναγωγή προς την καλύτερη εξήγηση' (inference to the best explanation). Ο Peirce περιέγραψε την απαγωγή ως μία παραγωγική διαδικασία, αλλά τόνισε ότι τα αποτελέσματά της υπόκεινται σε λογική αξιολόγηση. Η απαγωγή είναι ένας μη-παραγωγικός (non-deductive) κανόνας συναγωγής (inferential rule). Γενικά, ένας κανόνας επαγωγής διερευνά το πώς μπορεί να ξεκινά μία απόδειξη. Για παράδειγμα, διερευνά εάν διαθέτοντας τις προϋποθέσεις (1) p και (2) $p \rightarrow q$, μπορούμε να συνάγουμε το q . Αυτό θεωρητικά θα συνέβαινε, μόνο αν ήμασταν βέβαιοι ότι (3) $(p \& p \rightarrow q) \rightarrow q$. Θα μπορούσαμε όμως τότε να συνάγουμε το q ; Και πάλι, αυτό θα συνέβαινε μόνο αν ήμασταν βέβαιοι ότι (4) $(p \& p \rightarrow q) \& (p \& p \rightarrow q) \rightarrow q$. Δηλαδή, για κάθε νέο αξίωμα (N), χρειαζόμαστε ένα περαιτέρω αξίωμα (N+1) που θα μας δείχνει, ότι η συσχέτιση έως εκείνη τη στιγμή συνεπάγεται το q , και έτσι η αναδρομή δεν σταματά ποτέ. Συνήθως η λύση έγκειται, στο να αντιμετωπίσουμε ένα σύστημα σαν να περιέχει όχι μόνο αξιώματα, αλλά επιπλέον κανόνες συναγωγής (rules of inference). Αυτοί οι κανόνες, όπως ο modus ponens, μας επιτρέπουν να μεταπηδούμε από τις δύο πρώτες προϋποθέσεις στο q . Δηλαδή για κάθε πρόταση χ και ψ , μπορούμε από το χ και $(\chi \rightarrow \psi)$ να συνάγουμε το ψ .

Αντίστοιχα, ο κανόνας συναγωγής της απαγωγής τυπικά διατυπώνεται ως εξής : για κάθε x , εάν $p(x) \rightarrow q(x)$, $q(a) \rightarrow p(a)$. Δηλαδή από τις προκειμένες : 1) για κάθε x , εάν το x έχει την ιδιότητα p , τότε το x έχει την ιδιότητα q και 2) εάν το a έχει την ιδιότητα q , τότε μπορούμε να συνάγουμε ότι το a έχει την ιδιότητα p . Οι κανόνες της επαγωγής είναι οι κανόνες επαύξεσης που συγκροτούν τις ασυνειδητες συναγωγές μας. Άλλωστε, οι υποθέσεις που σχηματίζονται αντιστοιχούν τις περισσότερες φορές σε προγενέστερες εμπειρίες, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην οφθαλμαπάτη Mueller-Lyer όπου δύο ισομεγέθη βέλη A και B, παρουσιάζονται φαινομενικά ως άμισα (το B φαίνεται μεγαλύτερο του A). Ο Richard Gregory (1990), θεωρεί ότι σχηματίζουμε μία υπόθεση, βασιζόμενοι αφ' ενός στα οπτικά δεδομένα από τις γραμμές και αφ' ετέρου σε πληροφορίες που αφορούν εμπειρίες μας από τριδιάστατα αντικείμενα, όπως οι γωνίες δωματίων. Η κρυφή προκειμένη λοιπόν είναι εδώ, ότι πρώτα ο οργανισμός βλέπει κατά κάποιο τρόπο ασυνειδητα, τις A και B ως ισομεγέθεις, και στη συνέχεια, σχηματίζοντας την υπόθεση ότι οι γραμμές αναφέρονται σε τριδιάστατα αντικείμενα, εφαρμόζει μία συνάρτηση διόρθωσης (που αφορά την απόσταση της σταθεράς μεγέθους ώστε να βιώσει το B ως μεγαλύτερο). Όμως, μέσω αυτών των λεπτομερειών, αποκαλύπτεται το σημαντικότερο μειονέκτημα της κατασκευαστικής θεωρίας του Gregory για το σχηματισμό υποθέσεων : «φαίνεται να μην υπάρχει καμία περιγραφή του πώς σχηματίζονται τέτοιες υποθέσεις, η οποία να είναι συνεπής ή να στηρίζεται σε κάποιες αρχές. Δεν είμαστε σίγουροι ποτέ για το ποια υπόθεση διατυπώνεται ή για το αν είναι απαραίτητη μία υπόθεση ή ένα σύνολο υποθέσεων». Machamer, P. (1998), σελ 497.

δείχνει ότι δεν αμφιβάλλει για το τι υπάρχει στο περιβάλλον του. Κάνοντας χρήση των αντιληπτικών διαδικασιών και πληροφοριών του, ο οργανισμός δρα σαν να καθορίζει τη συμπεριφορά του ο κόσμος, και διατυπώνει υποθέσεις γύρω από το τι υπάρχει πραγματικά σ' αυτόν (Richard Gregory 1990). Τόσο ο συμπεριφορισμός, όσο και η γνωσιοκρατία, υποβάθμισαν το ρόλο του περιβάλλοντος και των ερεθισμάτων.

Για τους μεν συμπεριφοριστές, τα ερεθίσματα συνιστούσαν απλώς ό,τι διέκρινε ο συμπεριφερόμενος οργανισμός, και εστιάζοντας μόνο σε φανερές συμπεριφορές, υποβάθμισαν τη συνεισφορά του περιβάλλοντος και του οργανισμού. Από την άλλη, για τη γνωσιοκρατία σχεδόν κάθε τι που είχε ψυχολογικό ενδιαφέρον, συνέβαινε εσωτερικά και ερέθισμα ήταν οτιδήποτε μέσα από το περιβάλλον έδινε έναυσμα για εσωτερική επεξεργασία. Και πάλι το περιβάλλον υποβαθμίζεται και οι γνωσιοκράτες δεν κατορθώνουν να εξηγήσουν θεωρητικά γιατί οι εκάστοτε συμπεριφορές είναι οι αρμόζουσες.

Η γνωσιοκρατική προσέγγιση στην ψυχολογία, έχει στόχο να ερμηνεύσει τις γνωσιακές (ή γνωστικές) ικανότητες του οργανισμού. Παραδείγματα αυτών των γνωστικών ικανοτήτων, είναι: η ικανότητά μας να αντιλαμβανόμαστε αντικείμενα και χαρακτηριστικά του εξωτερικού κόσμου, να θυμόμαστε και να ανακαλούμε γεγονότα από το παρελθόν, να κατανοούμε τις φράσεις των συνομιλητών μας και να εκφράζουμε τις σκέψεις μας μέσω της γλώσσας, να λύνουμε προβλήματα και να επιχειρηματολογούμε λογικά, να κατηγοριοποιούμε αντικείμενα, να αναγνωρίζουμε οπτικά τα οικεία μας πρόσωπα, να συντονίζουμε τη συμπεριφορά μας κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να πετυχαίνουμε τους στόχους μας. Αυτές οι ικανότητες είναι αποβλεπτικές, εξηγούνται μέσα από την περιγραφή και αποκάλυψη των νοητικών διαδικασιών που αποτελούν τη βάση τους, και το να εξασκούμε κάποια από αυτές σημαίνει να διαθέτουμε ένα δίκτυο αποβλεπτικών καταστάσεων (intentional states). Μετά τη γνωσιοκρατική της στροφή η ψυχολογία συνδέεται άμεσα με την τεχνητή νοημοσύνη, την επιστήμη των υπολογιστών και τη νευροφυσιολογία, αλληλεπιδρώντας ταυτόχρονα με τη φιλοσοφία του νου.

1.2 Η εμφάνιση της γνωσιακής επιστήμης στη φιλοσοφία, Λογικός Συμπεριφορισμός, Θεωρία της Ταυτότητας, Λειτουργισμός.

Η αναλυτική φιλοσοφία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σημειώνει τη λεγόμενη «γλωσσική στροφή» και αντικαθιστώντας τη φιλοσοφία της συνείδησης αντιμετωπίζει το πρόβλημα της συνείδησης στο πεδίο της γλώσσας. Αυτό που ενδιαφέρει πλέον, δεν είναι το πώς εμφανίζονται τα νοητικά φαινόμενα στη συνείδηση, αλλά οι τρόποι με τους οποίους 'μιλάμε' γι αυτά. Μετά την κριτική του Frege κατά του ψυχολογισμού¹⁰, η ανάγκη να διασφαλιστεί η διτύποκειμενικότητα της γλώσσας, γίνεται έντονη. Έτσι η αναλυτική φιλοσοφία, και συγκεκριμένα ο Λογικός Θετικισμός, εισάγει έναν νέο κανόνα για τον προσδιορισμό της γλωσσικής σημασίας : το κριτήριο της επαληθευσιμότητας (verification), σύμφωνα με το οποίο τη σημασία μιας γλωσσικής πρότασης αποτελούν οι συνθήκες επαληθευσιμότητάς της.

Ο λογικός ή αναλυτικός συμπεριφορισμός εφαρμόζει την αρχή του κριτηρίου της επαληθευσιμότητας στις γλωσσικές προτάσεις που αναφέρονται σε νοητικά φαινόμενα. Με βασικούς εκπροσώπους τους Hempel και Ryle, υποστηρίζει ότι οι ψυχολογικές προτάσεις μπορούν να μεταφραστούν χωρίς απώλεια περιεχομένου σε

¹⁰ Ψυχολογισμός : στη φιλοσοφία της λογικής, ο ψυχολογισμός είναι η άποψη, πως η λογική βασίζεται στους κανόνες της σκέψης, οι οποίοι αποτελούν περιγραφές των διαδικασιών δια μέσω των οποίων σκέφτονται τα ανθρώπινα όντα. Η λογική δεν αποτελεί τόσο έναν κανονιστικό έλεγχο που παρέχει νόμους αλήθειας με τους οποίους η σκέψη οφείλει να συμμορφώνεται, αλλά μία κατασκευή που βασίζεται σε τύπους-πρότυπα (patterns) με τα οποία οι σκέψεις μας όντως συμμορφώνονται. Ο ψυχολογισμός είναι ένας φυσικός σύμμαχος του νατουραλισμού (naturalism) ή φυσιοκρατίας, αφού γενικά αμφισβητούσε οποιαδήποτε επικράτεια Προτάσεων (κατάστασης πραγμάτων) η οποία χαρακτηριζόταν από μη προσδιορισμένες χρονικά, λογικές σχέσεις.

προτάσεις που αφορούν είδη συμπεριφοράς ή προδιαθέσεις για συμπεριφορά¹¹. Το θεωρητικό υπόβαθρο της εποχής, που θεωρεί ότι η επαληθευσιοκρατική θεωρία του νόηματος, ενσαρκώνει την ορθή επιστημονική μεθοδολογία, βοηθά στην εξάπλωση του λογικού συμπεριφορισμού. Ωστόσο, η θεωρία παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες, αφού θεωρεί την ύπαρξη συγκεκριμένων συμπεριφορών ως αναγκαία προϋπόθεση για να εξηγήσει κάποια φαινόμενα (όπως πχ. αυτό του πόνου) κι έτσι αποκλείει άλλου τύπου συμπεριφορές που μπορεί να δηλώνουν το ίδιο αίσθημα, αλλά με άλλο τρόπο συμπεριφοράς¹². Η προβληματικότητα της μετάφρασης ψυχολογικών προτάσεων σε προτάσεις που δεν περιλαμβάνουν ψυχολογικούς όρους, γίνεται πιο έντονη, όταν εξετάσουμε προτάσεις που αφορούν ακόμη πιο σύνθετα νοητικά φαινόμενα όπως είναι οι πεποιθήσεις, οι επιθυμίες, οι προθέσεις, κλπ. οι οποίες παράγουν κάθε φορά ένα διαφορετικό είδος συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε ν' αντιστοιχίσουμε συγκεκριμένες συμπεριφορές σε μεμονωμένες πεποιθήσεις ή εμπειρίες. Μετά τις ανυπέβλητες αυτές δυσκολίες, το ενδιαφέρον στρέφεται εκ νέου στο εσωτερικό του υποκειμένου, χωρίς όμως να υιοθετείται η δυϊστική οντολογία του Descartes. Έτσι κάνει την εμφάνισή της η θεωρία της ταυτότητας νοητικών και φυσικών καταστάσεων ή συμβάντων, σύμφωνα με την οποία οι νοητικές ιδιότητες ταυτίζονται με νευροφυσιολογικές ιδιότητες.

Η θεωρία ταυτότητας (Identity Theory) είναι υλιστική ή φυσικαλιστική (physicalist) και θεωρεί ότι τα νοητικά φαινόμενα δεν είναι τίποτε άλλο παρά εγκεφαλικά φαινόμενα. Όμως αυτό που προτείνει η θεωρία, δεν είναι μία ταυτότητα μεταξύ συγκεκριμένων νοητικών ιδιοτήτων με συγκεκριμένες φυσικές ιδιότητες του εγκεφάλου, αφού κάτι τέτοιο είναι έργο της επιστημονικής έρευνας. Αυτό που προτείνεται, είναι ο νέος τρόπος ανάγνωσης των δεδομένων της νευροφυσιολογικής έρευνας : η αναφορά σε νοητικές ιδιότητες συνιστά αναφορά σε νευροφυσιολογικές. Με τη θεωρία της ταυτότητας μετακινούμαστε α) από το πεδίο της συμπεριφοράς στο πεδίο των νευροφυσιολογικών φαινομένων και β) από το πεδίο της φιλοσοφίας της γλώσσας στο πεδίο της μεταφυσικής. *Η εν λόγω ταυτότητα αναφέρεται στις νοητικές και νευροφυσιολογικές ιδιότητες και όχι στις σημασίες των όρων που αναφέρονται σε νοητικές ή νευροφυσιολογικές ιδιότητες.* Δηλαδή, δεν υποστηρίζεται ότι προτάσεις που αναφέρονται σε νευροφυσιολογικές ιδιότητες μπορούν να βοηθήσουν να οριστούν a priori και χωρίς απώλεια περιεχομένου προτάσεις που αναφέρονται σε νοητικές ιδιότητες. Η συγκεκριμένη ταυτότητα δεν είναι a priori αλλά εμπειρική. Μπορεί κάποια στιγμή να μάθουμε, ότι ο πόνος ταυτίζεται με την ενεργοποίηση των ιών C (κάτι που σύμφωνα με τους νευροφυσιολόγους δεν ισχύει), ωστόσο οι έννοιες του πόνου και της ενεργοποίησης των ιών C είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, παρόλο που αναφέρονται στην ίδια ιδιότητα (του να πονούμε). Η ταυτότητα προκύπτει εκ των υστέρων και όχι μέσω εννοιολογικής ανάλυσης, γιατί οι όροι «πόνος» και «ενεργοποίηση των ιών C» δεν είναι συνώνυμοι. Κατά τον ίδιο τρόπο η αστραπή ταυτίζεται με κίνηση ηλεκτρικών φορτίων.

Ωστόσο, η θεωρία οδηγείται πολύ σύντομα σε μία ανθρωποκεντρική εμμονή, αφού αν δεχτούμε σύμφωνα με το γνωστό παράδειγμα, ότι ο πόνος δεν είναι τίποτε άλλο παρά ενεργοποίηση των ιών C του εγκεφάλου, τότε οργανισμοί που δεν διαθέτουν τέτοιου είδους ίνες, δεν πονούν, πράγμα βέβαια παράλογο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην μας επιτρέπεται να αποδώσουμε νοητικές καταστάσεις σε οργανισμούς με

¹¹ Developments in philosophy of mind, στο Botterill G. & Carruthers P. (1999).σελ 4.

¹² Το παράδειγμα με το αίσθημα του πόνου είναι διάσημο, γιατί ακριβώς επιτρέπει πολλαπλές εκδοχές συμπεριφοράς :αν θεωρήσουμε ότι το να βογγάει κανείς από πόνο είναι τυπική συμπεριφορά οργανισμού που πονά, μπορούμε να φανταστούμε άλλους ανθρώπους να καταπιέζουν το αίσθημα του πόνου χωρίς να εξωτερικεύουν τη συμπεριφορά τους, ή ακόμη μπορούμε να φανταστούμε πολύ διαφορετικούς οργανισμούς από τους δικούς μας, που δεν έχουν καν φωνητικές χορδές για να εκφράσουν το αίσθημά τους, κοκ. Δεν σημαίνει βέβαια, ότι όλοι αυτοί δεν πονούν.

διαφορετική υλική υπόσταση από τη δική μας, όπως σε ρομπότ, εξωγήινους, ηλεκτρονικούς υπολογιστές ή ζώα. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 παρουσιάζεται μία νέα προσέγγιση για τη σχέση νου-σώματος η οποία διατηρεί τα πλεονεκτήματα της θεωρίας της ταυτότητας, αποφεύγοντας ωστόσο τις αδυναμίες της. Πρόκειται για τη θεωρία του λειτουργισμού, σύμφωνα με την οποία οι νοητικές καταστάσεις ενός οργανισμού κατανοούνται ως λειτουργικές. Οι νοητικές καταστάσεις ορίζονται με βάση τον αιτιακό τους ρόλο, δηλαδή ορίζονται μέσω των σχέσεών τους με τις αιτίες που τις προκαλούν, την αλληλεπίδραση που έχουν με άλλες εσωτερικές καταστάσεις και τα αποτελέσματα στη συμπεριφορά μας¹³.

Όπως ο συμπεριφορισμός, ο λειτουργισμός είναι μία υλιστική θεωρία, γιατί ορίζει τις νοητικές καταστάσεις με αναφορά στις σχέσεις τους προς φυσικές εισροές, προς άλλες εσωτερικές καταστάσεις και προς εκροές. Για να κατανοήσουμε τις νοητικές καταστάσεις, επικαλούμαστε μόνον τις παραπάνω σχέσεις και όχι «εγγενείς» ποιότητες – δηλαδή το «πώς είναι να αισθάνεται κανείς» πόνο, δίψα ή πίστη.¹⁴ Σύμφωνα με τη γνωσιοκρατική προσέγγιση, ο αιτιακός ρόλος κάθε νοητικής κατάστασης αποτελεί τον τρόπο που η νοητική κατάσταση σχετίζεται με τις εισόδους, τις εξόδους και τις άλλες νοητικές καταστάσεις του οργανισμού. Αυτό που ενδιαφέρει τώρα δεν είναι η φύση, ή η ουσία των νοητικών καταστάσεων, αλλά η λειτουργία που επιτελούν, γι αυτό και καθίστανται ανεξάρτητες από το μέσο υλοποίησης. Αυτό σημαίνει ότι η ίδια λειτουργία μπορεί να επιτελεστεί από οντότητες με εντελώς διαφορετική υλική υπόσταση από την ανθρώπινη (όπως όντα με διαφορετική χημική σύσταση, ρομπότ κλπ.).

Είδαμε προηγουμένως, ότι στη θεωρία της ταυτότητας, οι νοητικές καταστάσεις ταυτίζονταν σαν τύπος, με εγκεφαλικές καταστάσεις, δηλαδή κάθε τύπος (type) νοητικής κατάστασης ήταν ταυτόσημος με κάποιο συγκεκριμένο τύπο εγκεφαλικής κατάστασης, (πόνος = ενεργοποίηση ινών C). Γι αυτό και η προηγούμενη εκδοχή της ταυτότητας, ονομάστηκε ταυτότητα του τύπου.

Υπάρχει ωστόσο, μία άλλη εκδοχή ταυτότητας, που δεν αντιμετωπίζει τα προβλήματα της ταυτότητας του τύπου, αφού η ταύτιση δεν είναι στο επίπεδο τύπων (types), αλλά δειγμάτων-εκτύπων (tokens). Σύμφωνα με αυτήν, κάθε συγκεκριμένη, μεμονωμένη νοητική κατάσταση, με τη μορφή «δείγματος» ή «εκτύπου» (token), είναι ταυτόσημη με δείγμα ή έκτυπο εγκεφαλικής κατάστασης. Για παράδειγμα, αντί να αναφερόμαστε στον πόνο γενικά (type), αναφερόμαστε ειδικά σ' ένα συγκεκριμένο δείγμα πόνου (token=πονόδοντος) που είχε κάποιο συγκεκριμένο υποκείμενο στις 4 το απόγευμα της Τετάρτης, και που ταυτιζόταν την ίδια εκείνη χρονική στιγμή, με συγκεκριμένο δείγμα της εγκεφαλικής του κατάστασης. Αυτό επιτρέπει σε εξατομικευμένες περιπτώσεις (tokens) του ίδιου νοητικού τύπου (πόνος), να ταυτίζονται σε μία χρονική στιγμή t, με περιπτώσεις διαφορετικών εγκεφαλικών τύπων ή καταστάσεων από τις δικές μας, την ίδια χρονική στιγμή.¹⁵ Τώρα φαίνεται ξεκάθαρα γιατί η θεωρία της ταυτότητας του τύπου, είναι μη-ικανοποιητική : βασίζεται στον ισχυρισμό ότι υπάρχει αντιστοιχία

¹³ Το αίσθημα του πόνου έχει ένα χαρακτηριστικό αιτιακό ρόλο, στην εσωτερική οικονομία του οργανισμού, που εκδηλώνεται με διαπιστώσεις του τύπου : ο πόνος προκαλείται από σωματικό τραυματισμό, ο πόνος προκαλεί ανησυχία, ο πόνος προκαλεί συμπεριφορές που εκδηλώνουν βογγητό, στεναγμό, κλάμα κλπ. Σύμφωνα με το λειτουργιστή, ο αιτιακός ρόλος που διαθέτει ο πόνος, δεν είναι ένα τυχαίο γνώρισμά του. Αντίθετα, είναι μέρος της φύσης της κατάστασης του πόνου, να παίζει έναν συγκεκριμένο αιτιακό ρόλο σ' ένα πολύμορφο δίκτυο από σωματικά ερεθίσματα (τραυματισμός), νοητικές καταστάσεις (ανησυχία) και τύπους συμπεριφοράς (κλάμα, βογγητό) . Cain, M.J. (2002).σελ.48.

¹⁴ Goldman A. I.,(1998).σελ. 97

¹⁵ Ας υποθέσουμε όπως πριν, ότι όταν πονά το ανθρώπινο είδος ενεργοποιείται πάντα μία συγκεκριμένη νευροφυσιολογική διαδικασία (ενεργοποίηση των ινών C στον εγκέφαλο). Ωστόσο πλάσματα που ανήκουν σε διαφορετικό είδος από το ανθρώπινο (ζώα) και κατοικούν στη Γη, μπορούν επίσης να αισθανθούν πόνο. Επιπλέον, πλάσματα μη-γήινα (μορφές ζωής σε άλλους πλανήτες) πιθανότατα να αισθάνονται επίσης πόνο, παρόλο που η φυσιολογία τους διαφέρει κατά πολύ από τη γήινη. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ένας συγκεκριμένος τύπος αισθήματος (πόνος) συσχετίζεται με πολλούς διαφορετικούς τύπους νευροφυσιολογικών καταστάσεων (τρόπος που εκδηλώνεται το ίδιο αίσθημα σε διαφορετικούς από τον δικό μας οργανισμούς)

ένα προς ένα, μεταξύ νοητικών και εγκεφαλικών τύπων. Αυτό είδαμε ότι δεν ισχύει, αφού η αντιστοιχία δεν έχει τη μορφή ένα προς ένα, αλλά ένα προς πολλά : ένας νοητικός τύπος (πόνος) μπορεί να συσχετίζεται (σε επίπεδο ταύτισης) με πολλούς διαφορετικούς εγκεφαλικούς τύπους (ζώα, εξωγήινοι). Εάν λοιπόν πρέπει να διατηρηθεί η δέσμευση απέναντι στην φυσιοκρατία, θα πρέπει οι νοητικές καταστάσεις να είναι πολλαπλώς πραγματώσιμες (multiply realized). Σ' αυτό το σημείο είναι που συναντιέται η ταυτότητα του δείγματος με τον λειτουργισμό : προσφέρεται μία ξεκάθαρη εξήγηση της πολλαπλής πραγμάτωσης του νοητικού, και υποστηρίζεται ένας συνδυασμός λειτουργισμού και ταυτότητας του δείγματος, σύμφωνα με την οποία κάθε δείγμα νοητικής κατάστασης ή διαδικασίας, ταυτίζεται με κάποιου είδους φυσική (physical) κατάσταση ή διαδικασία¹⁶. Η άνοδος του λειτουργισμού που αποτελεί μέχρι σήμερα την κυρίαρχη προσέγγιση για τη σχέση νου-σώματος, προσφέρει το ιδανικό έδαφος για τη σύγκλιση της γνωσιακής ψυχολογίας με την τεχνητή νοημοσύνη. Εφ' όσον οι νοητικές καταστάσεις νοούνται ως μη συνειδητές λειτουργικές καταστάσεις, αυτόνομες ως προς τις εγκεφαλικές, η γνωσιακή ψυχολογία ασχολείται με ένα επίπεδο περιγραφής στο εσωτερικό του υποκειμένου, διαφορετικό από αυτό της νευροφυσιολογίας και της ενδοσκοπικής ψυχολογίας. Πρόκειται για το λειτουργικό επίπεδο περιγραφής.

Όπως είδαμε, με τη θεωρία της ταυτότητας μετακινούμαστε στο πεδίο της μεταφυσικής, όπου έχουν σημαίνοντα ρόλο οι διαφορετικοί *τύποι οντοτήτων* που βρίσκονται στον κόσμο. Οι μεταφυσικοί φιλόσοφοι, αναζητούν να μάθουν αν υπάρχουν γνήσιες αιτιακές σχέσεις ανάμεσα στα συμβάντα, και αν υπάρχουν, να κατανοήσουν τη φύση τους. Άμεσα ερωτήματα που προκύπτουν είναι : κατά πόσο όλοι οι άνθρωποι μοιραζόμαστε τις ίδιες οντολογικές πίστεις ; υπάρχουν όντως θεμελιώδεις οντολογικές αντιλήψεις που είναι καθολικές για όλους μας ή αντίθετα, δεν υπάρχει μία και μόνη, ομοιογενής δημόδης οντολογία, αφού σημειώνονται τεράστιες διαφορές στις οντολογικές απόψεις ανάμεσα σε διαφορετικά πολιτιστικά πλαίσια και ανάμεσα σε διαφορετικά άτομα στο ίδιο πολιτιστικό πλαίσιο (η ύπαρξη ή η μη-ύπαρξη του θεού αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα). Σύμφωνα με τον Goldman, τα παραπάνω αποτελούν προβληματισμούς της *περιγραφικής μεταφυσικής* η οποία στην ουσία απλά σκιαγραφεί και ανασυγκροτεί τη δημόδη οντολογία (αυτή του κοινού νου). Το είδος όμως της μεταφυσικής προσέγγισης, που είναι συνδεδεμένη με τα ευρήματα της γνωσιοεπιστήμης, είναι η *κανονιστική μεταφυσική*, η οποία «επιδιώκει να οικοδομήσει μία *ορθή* οντολογία ευαίσθητη στα ευρήματα της επιστήμης και στον κριτικό αναστοχασμό της φιλοσοφίας» (Goldman A., 1988, σελ. 126, 141). Θέματα του διαλόγου της γνωσιοεπιστήμης με τη μεταφυσική, είναι η ενότητα (ταυτότητα) των αντικειμένων, τα κατηγοριακά σχήματα, το χρώμα, η ουσία και φύση της αιτιότητας.

Ένα θέμα της μεταφυσικής για το οποίο έχει γίνει πολύς λόγος σήμερα, είναι αυτό της ουσιοκρατίας. Οι θεωρίες των Hilary Putnam (1975) και Saul Kripke (1972) έχουν προωθήσει τη θεωρία της *επιστημονικής ουσιοκρατίας*, η οποία υποστηρίζει ότι υπάρχουν στον κόσμο φυσικά είδη, όπως το νερό και οργανικά είδη, όπως τα ζώα και ο άνθρωπος. Τα φυσικά είδη έχουν *ουσία*, που τυπικά συμπίπτει με την *εσωτερική δομή τους* (όπως είναι στο νερό η μοριακή του δομή, H₂O). Αυτή είναι η δομή, που εξηγεί τα παρατηρήσιμα, επιφανειακά γνωρίσματα κάθε είδους και έργο της επιστήμης είναι, ανάμεσα σε άλλα, να προσδιορίσει τα φυσικά είδη και την ουσία τους. Η θεωρία αυτή αφορά άμεσα τους ψυχολόγους, οι οποίοι αναρωτιούνται με ποιο τρόπο αναπτύσσονται αυτές οι έννοιες από την παιδική ηλικία. Αναρωτιούνται λοιπόν, μήπως μπορούμε όλοι μας από πολύ μικρή ηλικία (και όχι μόνο οι επιστήμονες) να εννοιολογούμε τα αντικείμενα επικαλούμενοι τις υποκείμενες δομές αντί για τα επιφανειακά γνωρίσματά τους, θεωρώντας ότι οι αφανείς ιδιότητες των

¹⁶ Botterill G. & Carruthers P., (1999), σελ. 6.

αντικειμένων που προσδιορίζονται μόνο μέσω «θεωρίας», είναι πιθανόν πιο σημαντικές από τα άμεσα παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά.

Πολλά είναι τα ερωτήματα που εγείρονται, όσον αφορά την *ατομική ουσιοκρατία* : αν θεωρήσουμε ότι σύμφωνα με αυτήν τα ατομικά αντικείμενα διαθέτουν ουσίες, δηλαδή αθροίσματα από μη τετριμμένες ουσιώδεις ιδιότητες, αναρωτιόμαστε ποιοι τύποι ιδιοτήτων είναι οι ουσιώδεις καθώς επίσης και ποια είναι η οντολογική υπόσταση των ατομικών ουσιών. Και κυρίως, εάν θεωρήσουμε μία ιδιότητα ως ουσιώδη για ένα ατομικό πράγμα, αυτή η παραδοχή είναι απλώς προβολή ή αντανάκλαση ορισμένων διαθέσεων του γνωσιακού μας συστήματος που επιβάλλουν την αντίληψη ενότητας, ή τέλος, πρόκειται για ένα γεγονός σχετικό με το εκάστοτε πράγμα, που είναι «ανεξάρτητο από τη διάνοια;».

Παρόμοια ερωτήματα προκύπτουν στο *πρόβλημα της διακοσμικής ταυτότητας*, όπου αναρωτιόμαστε κατά πόσο η βασίλισσα Ελισάβετ του πραγματικού μας κόσμου ταυτίζεται άραγε με την Ελισάβετ ενός φανταστικού κόσμου, η οποία παρουσιάζει μεν εκπληκτική ομοιότητα με την πραγματική, αλλά εδώ είναι η κόρη του Harry και της Bess Truman (Kripke 1972). Οι γνωσιακοί επιστήμονες πιστεύουν ότι η γνωσιοεπιστήμη μπορεί να συμβάλλει στον προσδιορισμό της οντολογικής υπόστασης της ατομικής ουσίας, διερευνώντας αν πρόκειται είτε «για ένα γεγονός ανεξάρτητο από τη διάνοια είτε για κάτι που καθρεφτίζει μία γνωσιακή (δηλαδή ψυχολογική) διάθεση/τάση να οργανώνουμε, να κατατάμνουμε, ή να αναλύουμε τις οντότητες του κόσμου κατά ορισμένους τρόπους» (Goldman, 1988,σ.150).

Οι περισσότεροι φιλόσοφοι φαίνεται να δέχονται ότι τα παραπάνω ζητήματα έχουν σχέση με γεγονότα ανεξάρτητα από τη διάνοια και από ψυχολογικές διαθέσεις, αποδεχόμενοι μία ρεαλιστική/αντικειμενοκρατική ερμηνεία της ουσιοκρατίας. Η γνωσιοεπιστήμονες ωστόσο, επιμένουν ότι είναι πιθανόν να είναι δυνατή και μία υποκειμενικού τύπου ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία η ουσιοκρατία αποτελεί έκφραση της ανθρώπινης ψυχολογίας. Έτσι, ενώ εμείς φαίνεται να ανιχνεύουμε εξωδιανοητικά γεγονότα, όπως για παράδειγμα, όταν βλέπουμε ένα καθαρό πράσινο χρώμα, αυτοί υποστηρίζουν ότι η «καθαρότητα» που βιώνουμε, είναι απλώς κατασκευάσμα του νευρικού συστήματος επεξεργασίας. Με ανάλογο τρόπο αν καταλήξουμε ενορατικά, ότι το φανταστικό παιδί των Truman δεν είναι η βασίλισσα Ελισάβετ του πραγματικού, δικού μας κόσμου, ακόμη και τότε, μπορεί απλώς να φαίνεται ότι ερχόμαστε σε επαφή με ένα εξωδιανοητικό γεγονός και στην πραγματικότητα τα μόνα καθοριστικά γεγονότα να είναι οι γνωσιακοί μηχανισμοί που μέσω μηχανιστικών κανόνων, διέπουν την πρακτική της ενοποίησης των αντικειμένων σε διακοσμικό επίπεδο.

Η γνωσιοεπιστήμη μπορεί να συμβάλλει στο παραπάνω συμπέρασμα με το να αναπτύξει μία θεωρία της γνώσης, που να είναι ικανή να εξηγήσει την ύπαρξη των ενορατικών αντιδράσεων μας και τη διαπροσωπική ομοιομορφία τους, χωρίς να επικαλείται οποιουδήποτε τύπου «ανίχνευση» εξωδιανοητικών τροπικών γεγονότων. (ibid, σ.151). Δηλαδή, εάν η γνωσιοεπιστήμη μπορέσει να εξηγήσει με αμιγώς ψυχολογικούς όρους το πώς εμφανίζονται οι ενοράσεις που σχετίζονται με την διακοσμική ταυτότητα, χωρίς να θέσει ως προϋπόθεση ότι η νόσή μας εκτίθεται σε αντίστοιχα τροπικά γεγονότα, αυτό θα κλόνιζε τα θεμέλια της ρεαλιστικής ατομικής ουσιοκρατίας. Ήδη, οι γνωσιοεπιστήμονες θεωρούν πως το έδειξαν μέσω πειραμάτων, όπως τα πειράματα της El. Spelke με βρέφη, τα οποία αποκάλυψαν πολύ καθορισμένες αρχές ενότητας που υπακούουν σε ρητούς κανόνες και οι οποίες λειτουργούν *ήδη πριν από την κατάκτηση της γλώσσας*, αποκλείοντας με αυτό τον τρόπο τη γλώσσα, ως τη μόνη πηγή ενοποίησης (E. Spelke, 1990α, 1990β).

Τέλος, πρέπει να επισημάνουμε, πως εκτός από τον σημαίνοντα ρόλο που έχουν οι παραπάνω μεταφυσικές προσεγγίσεις στη γνωσιοεπιστημονική έρευνα, το επιχείρημα περί ουσιωδών, αναγκαίων ιδιοτήτων μπορεί να

ισχύσει και στην περίπτωση της ταυτότητας τύπου και εκτύπου. Ο Kripke (1982) υποστηρίζει ότι ο όρος 'πόνος', καθώς και οι όροι των διαφόρων καταστάσεων του εγκεφάλου, θα έπρεπε να προσδιορίζουν τις καταστάσεις στις οποίες αναφέρονται, με έναν *ουσιώδη και αναγκαίο τρόπο*. Δεν είναι δυνατόν δηλαδή, να υπάρξουν συνθήκες όπου οι παραπάνω όροι θα αναφέρονται σε διαφορετικά πράγματα. Έτσι, αν ο πόνος ήταν όμοιος με κάποια συγκεκριμένη εγκεφαλική κατάσταση, τότε θα ήταν *κατ' ανάγκη* όμοιος με αυτή την κατάσταση. *Αλλά ο Kripke ισχυρίζεται, ότι ο πόνος δεν είναι δυνατόν να είναι κατ' ανάγκη όμοιος με οιαδήποτε εγκεφαλική κατάσταση, αφού απλώς, ο σύνδεσμος μεταξύ του πόνου και των εγκεφαλικών καταστάσεων μοιάζει ενδεχομενικός*. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της ταυτότητας του τύπου και του δείγματος, κάθε φορά που ο όρος 'πόνος' αναφέρεται σε μία κατάσταση, το κάνει με *ουσιώδη τρόπο*, και το ίδιο ισχύει και για τους όρους που αναφέρονται σε εγκεφαλικές καταστάσεις. Έτσι, εάν μία μεμονωμένη περίπτωση πόνου, ήταν όμοια με μία μεμονωμένη εγκεφαλική κατάσταση, τότε θα ήταν όμοιος μόνο με αναγκαίο τρόπο. Από τη στιγμή όμως, που δεν μπορούν να είναι όμοιος κατ' ανάγκη, τότε δεν μπορούν να είναι όμοιος με κανέναν άλλο τρόπο.

1.3 Η ανάπτυξη της Τεχνητής Νοημοσύνης.

Είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, ότι ο Frege προσπάθησε να αποσυνδέσει το νόημα από το ψυχολογικό στοιχείο. Το νόημα των μαθηματικών αποφάνσεων δεν αποτελεί το «συμπωματικό περιεχόμενο των καθέκαστον συνειδήσεων, αλλά το ιδεώδες, διυποκειμενικά προσιτό και δεσμευτικό νόημα των μαθηματικών προτάσεων»¹⁷. Ο Frege θεωρεί ότι «οι λέξεις έχουν νόημα μόνο μέσα στα συμφραζόμενα των προτάσεων» και για αυτό «πρέπει να ορίσουμε το νόημα των προτάσεων όπου εμφανίζονται οι αριθμητικές λέξεις»¹⁸. Ο όρος «πρόταση» έχει διττή σημασία, αφού δηλώνει το πώς εκφράζουμε γλωσσικά τις κρίσεις μας, (Satz), αλλά και το ιδεώδες, 'αντικειμενικό' περιεχόμενό τους (Gedanke). Το βασικό του εγχείρημα αποσκοπεί στο να αναγάγει τα μαθηματικά στη λογική, όμως θεωρεί ότι η λογική θεμελίωση της αριθμητικής δεν μπορεί να γίνει στη φυσική ομιλούμενη, γλώσσα. «Προς τούτο ενδεδειγμένη θα ήταν μία συμβολική γλώσσα, με την οποία θα μπορούσαμε να εκφράζουμε αμέσως τις σκέψεις με γραπτά ή τυπωμένα σύμβολα, χωρίς τη μεσολάβηση της ομιλούμενης γλώσσας»¹⁹. Ο Frege απομακρύνεται από τον Kant, και αρνείται τη συνθετική a priori φύση της αριθμητικής, γιατί θέλει να απαλλάξει την αριθμητική γνώση από κάθε σχέση με την κατ' αίσθηση αντίληψη²⁰.

Η πρόταση «το α έχει προς το β τη σχέση ψ », αντιπροσωπεύει την «αντικειμενική σκέψη», γι αυτό μπορεί να εκληφθεί ως η γενική, δηλαδή λογική μορφή ενός περιεχομένου σκέψης που αφορά τα αντικείμενα α και β , και η αλήθεια όλων όσων βεβαιώνονται για τη μορφή αυτή είναι *αναλυτική* και γνωστή *a priori*. Η ιδέα όμως του αναλυτικού a priori δεν είναι μόνο λογική, είναι και *γνωσιολογική*: *αφορά και το περιεχόμενο της γνώσης*. *Αν το γνωσιολογικό ιδεώδες είναι η απόλυτη βεβαιότητα για την ταυτότητα του περιεχομένου της γνώσης, τότε ο αναλυτικός a priori χαρακτήρας εξασφαλίζει την πραγμάτωση του ιδεώδους*: επειδή είναι a priori δεν εξαρτάται από τα κατά συμβεβηκός εμπειρικά γεγονότα, κι επειδή είναι αναλυτικός εκφράζεται με προτάσεις αληθείς «σε κάθε δυνατό κόσμο», η νόηση δηλαδή μπορεί απλώς να αναγνωρίσει την αλήθεια τους, δεν την

¹⁷ Μαραγκός Γ., (1996), «Γνωσιολογισμοί», σελ. 27.

¹⁸ Frege G., (1884) 'Die Grundlagen der Arithmetie' στο Benacerraf & Putnam (1983) 'The concept of number', σελ. 134.

¹⁹ Frege (1904) "What is a function" σελ. 123 στο Geach, P. & Black, M (1970), "Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege",

²⁰ Σύμφωνα με τον Kant οι μαθηματικές προτάσεις ήταν συνθετικές με την έννοια ότι δεν βασίζονταν μόνο στη λογική, αλλά έβγαιναν έξω από το χώρο της διάνοιας και συνδέονταν με καθαρές εποπτείες.

κατασκευάζει.²¹

Για να ξεπεράσει ο Frege το πρόβλημα του περιεχομένου που προκύπτει ανάγοντας τις μαθηματικές αποδείξεις σε λογικές αποδείξεις,²² αναπτύσσει ένα είδος συμβολισμού με τον οποίο μπορεί να παραστήσει με ρητούς και σαφείς κανόνες τη δομή των προτάσεων και τις λογικές τους σχέσεις. Μεταγράφοντας μία μαθηματική απόδειξη σ' αυτόν τον συλλογισμό, διατηρεί τη λογική της δομή και αφήνει εκτός, ό,τι αφορά το σημασιολογικό της περιεχόμενο. Ο συμβολισμός του Frege εκπροσωπείται από μία *τυπική γλώσσα* (formal language), μέσω της οποίας μπορεί να ελέγξει με αμιγώς *συντακτικά κριτήρια* αν μια μαθηματική συναγωγή αποτελεί όντως απόδειξη ή όχι. *Τα συντακτικά κριτήρια αποτελούν οι ρητοί κανόνες, που καθορίζουν τους επιτρεπτούς συνδυασμούς και μετασχηματισμούς των συμβόλων, με βάση τη μορφή των συμβόλων και ανεξάρτητα από το σημασιολογικό τους περιεχόμενο.* Η καινοτομία του Frege είναι, ότι για πρώτη φορά μελετάται η έννοια της απόδειξης με *καθαρά συντακτικούς, κι όχι με σημασιολογικούς κανόνες*²³. Δηλαδή η *αποδειξιμότητα (pronability)*, αποτελεί *συντακτική κι όχι σημασιολογική ιδιότητα*—αντίθετα με ότι πίστευαν έως τότε, αφού προσπαθούσαν να αναλύσουν τη φύση των αποδείξεων με σημασιολογικούς όρους. Έτσι η αποδειξιμότητα διακρίνεται από τη λογική εγκυρότητα (logical validity), δηλαδή τη διατήρηση της αλήθειας κατά τη μετάβαση από τις προκείμενες στο συμπέρασμα.²⁴

Εφ' όσον όμως αποσυνδέεται η αποδειξιμότητα από τη λογική εγκυρότητα, προκύπτει ένα νέο πρόβλημα : πώς συνδέονται αυτές οι δύο ιδιότητες ; Συνέπεια του διαχωρισμού τους, είναι το ότι αναπτύσσονται δύο ανεξάρτητες θεωρίες, η *θεωρία των αποδείξεων (proof theory)*, και η θεωρία της *τυπικής σημασιολογίας (formal semantics)* : α) σύμφωνα με τη θεωρία των αποδείξεων, μία απόδειξη είναι μία αποκλειστικά *συντακτική διαδικασία που εξελίσσεται σύμφωνα με τους κανόνες της σύνταξης* και στην οποία το νόημα των προτάσεων που εμπλέκονται, δεν παίζει κανένα ρόλο. Μια απόδειξη είναι μία διαδικασία που εκτελείται εντελώς μηχανικά, ανατρέχοντας κάθε φορά απλώς στη μορφή των εμπλεκόμενων συμβόλων²⁵ β) η τυπική σημασιολογία εξετάζει τη σχέση των τυπικών γλωσσών με τον κόσμο, και πιο συγκεκριμένα τις *ερμηνείες* που μπορούν να αποδοθούν στις τυπικές γλώσσες. Στο πεδίο του προτασιακού λογισμού η τυπική σημασιολογία μεταφράζεται ως σημασιολογία τιμών αλήθειας (Truth Value Semantics) και θεωρεί ότι η ατομική γλωσσική πρόταση- η απλούστερη συντακτική μονάδα της τυπικής γλώσσας- μπορεί να οριστεί σημασιολογικά με την τιμή αλήθειας που της προσδίδεται (αληθής ή ψευδής). Κατά την *ανάλυση της λογικής δομής της ατομικής γλωσσικής πρότασης*, περνάμε σε πιο προχωρημένα επίπεδα ανάλυσης και μιλάμε για τον *κατηγορηματικό λογισμό*, όπου πια η τυπική σημασιολογία, είναι η *θεωρία των μοντέλων (model theory)*²⁶.

²¹ Μαραγκός Γ (1996), σελ. 34.

²² Για να είναι δυνατή μία τέτοια αναγωγή, θα έπρεπε να δείξει ότι οι μαθηματικές αποδείξεις βασίζονται μόνο στη λογική και όχι σε κάποιο είδος περιεχομένου που είναι αποκλειστικά μαθηματικό κι όχι λογικό.

²³ Πριν την εισαγωγή της τυπικής γλώσσας του Frege, μία γλωσσική πρόταση αναλύονταν λογικά σε : υποκείμενο, συνδετικό ρήμα, αντικείμενο. Ο Frege προτείνει τη λογική ανάλυση της γλωσσικής πρότασης σε αντικείμενο και συνάρτηση, πχ. στην πρόταση «το κτίριο είναι ψηλό», το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται η πρόταση, είναι «το κτίριο», και η συνάρτηση εκφέρεται ως Ψηλό(x), δηλαδή το x είναι ψηλό.

²⁴ Αναπολιτάνος, Α. Δ., (1985) «Εισαγωγή στη Φιλοσοφία των Μαθηματικών», σελ. 180-81.

²⁵ Από τα πιο γνωστά αποδεικτικά συστήματα, είναι αυτά της Φυσικής Παραγωγής (Natural Deduction) που διαθέτουν κανόνες συναγωγής κι όχι αξιώματα. Τέτοιου είδους κανόνες στην προτασιακή λογική είναι : α) ο modus tollens : για κάθε πρόταση χ και ψ, μπορούμε από το $\neg\psi$ και $(\chi \rightarrow \psi)$ να συναγάγουμε το $\neg\chi$ β) ο modus ponens : για κάθε πρόταση χ και ψ, μπορούμε από το χ και $(\chi \rightarrow \psi)$ να συναγάγουμε το ψ. γ) η διπλή άρνηση : για κάθε πρόταση χ, μπορούμε να συναγάγουμε την χ από την $\neg\neg\chi$ καθώς και την $\neg\chi$ από την χ. και δ) η επανάληψη : για κάθε πρόταση χ, μπορούμε από το χ να συναγάγουμε το χ.

²⁶ Η χρήση ενός μοντέλου για να ελεγχθεί η συνοχή ενός συστήματος αξιωμάτων, έχει τις ρίζες της πολύ πιο πριν από την εμφάνιση της νεώτερης λογικής, όταν ο Descartes με την αλγεβρική του ερμηνεία της Ευκλείδειας γεωμετρίας, προσπαθούσε να δείξει πως εάν η θεωρία των πραγματικών αριθμών είναι συνεπής, τότε το ίδιο πρέπει να συμβαίνει και με τη γεωμετρία (οι

Η θεωρία των μοντέλων αναφέρεται στην αναπαράσταση του τρόπου με τον οποίο η γλώσσα περιγράφει τον πραγματικό κόσμο ή κάθε δυνατό κόσμο. Τα μοντέλα, αποτελούν ένα άπειρο πλήθος συνολοθεωρητικών δομών με τα οποία συσχετίζεται κάθε τυπική γλώσσα. Το κάθε μοντέλο αποτελείται από ένα κυρίως σύνολο, που είναι το πεδίο ορισμού του, καθώς και από συγκεκριμένα υποσύνολα των μελών αυτού του πεδίου ορισμού. Το πεδίο ορισμού ενός μοντέλου είναι μία μαθηματική αναπαράσταση των αντικειμένων κάποιου δυνατού κόσμου και τα υποσύνολα των μελών του πεδίου ορισμού, είναι μαθηματικές αναπαραστάσεις ιδιοτήτων ή σχέσεων μεταξύ των αντικειμένων αυτών. Σύμφωνα με τη βασική ιδέα που διατρέχει τη θεωρία των μοντέλων, *μία ιδιότητα αντιστοιχεί στο σύνολο των πραγμάτων που έχουν αυτή την ιδιότητα, σε κάθε δυνατό κόσμο (πχ. σε κάθε δυνατό κόσμο, το «καφέ» αντιστοιχεί στο σύνολο των καφέ πραγμάτων που βρίσκονται μέσα σ' αυτόν τον κόσμο). Τα μέρη του κάθε μοντέλου της γλώσσας συσχετίζονται με μέρη της τυπικής γλώσσας. Τα σύμβολα μιας αφηρημένης τυπικής γλώσσας από τη μια, και τα χαρακτηριστικά ενός μοντέλου από την άλλη, συνδέονται με τους παρακάτω τρόπους :* α)ορισμένα σύμβολα της γλώσσας ονομάζουν μέλη του πεδίου ορισμού, ενώ άλλα σύμβολα υποδηλώνουν ιδιότητες ή σχέσεις, δηλαδή υποσύνολα μελών του πεδίου ορισμού, β) άλλα σύμβολα της τυπικής γλώσσας χρησιμοποιούνται ως μεταβλητές που διατρέχουν το πεδίο ορισμού. Με μια τέτοια σύνδεση, γίνεται δυνατό να προσδιοριστεί με σαφείς μαθηματικούς κανόνες 'το τι σημαίνει για μια πρόταση της τυπικής γλώσσας να είναι αληθής (ή ψευδής) στο μοντέλο' (Glymour C, 1988,σελ.151-2).

Το πρόβλημα στο πεδίο του κατηγορηματικού λογισμού, είναι το κατά πόσο τα διάφορα αποδεικτικά συστήματα που προτεινόνταν στο πλαίσιο αυτής της γλώσσας μπορούσαν να παραγάγουν όλες τις αληθείς προτάσεις της γλώσσας και μόνον αυτές. Ο Gödel με το θεώρημα της πληρότητας για τον κατηγορηματικό λογισμό το 1930²⁷, προσπάθησε να λύσει το πρόβλημα, και αναφερόμενος στη δυνατότητα διασύνδεσης της συντακτικής και της ερμηνευτικής πλευράς μιας πρωτοβάθμιας γλώσσας, στην ουσία 'επέτρεψε' τον «παραλληλισμό» σημασιολογίας και σύνταξης, υποστηρίζοντας, ότι οι σημασιολογικές σχέσεις μπορούν να «κατοπρισθούν» κατά μία έννοια στις συντακτικές. Η απόδειξη δηλαδή, αποτελεί μία εντελώς μηχανική διαδικασία, κι επειδή βασίζεται αποκλειστικά στη μορφή των συμβόλων (στη σύνταξή τους) διατηρεί την αλήθεια. Το πρώτο αυτό θεώρημα του Gödel αποτέλεσε τη βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης και της γνωσιακής επιστήμης συνολικά.

Επιπλέον, ο Gödel με το δεύτερο του θεώρημα, για τη μη-πληρότητα της αριθμητικής το 1931, καταφέρνει ένα καθοριστικό πλήγμα στην απόπειρα της αναγωγής των μαθηματικών στη λογική (Frege, Russell, Whitehead). Σύμφωνα με αυτό, «οποιοδήποτε σύστημα με το οποίο μπορεί να αναπτυχθεί η αριθμητική είναι ουσιαστικά μη

πραγματικοί αριθμοί περιλαμβάνουν εκτός από αριθμούς που δηλώνουν αναλογία, πχ. a/b , αριθμούς όπως $\sqrt{2}$ και π). Παρόμοιοι συσχετισμοί είχαν χρησιμοποιηθεί από τους μαθηματικούς του 19^{ου} αιώνα για να δείξουν για παράδειγμα, πως εάν η Ευκλείδεια γεωμετρία δεν περιέχει αντιφάσεις και διαθέτει συνοχή, τότε το ίδιο μπορεί να συμβαίνει και με τις μη-Ευκλείδειες γεωμετρίες. Η θεωρία των μοντέλων είναι η γενική μελέτη της διαδικασίας αυτού του τύπου : η μελέτη των ερμηνειών των τυπικών συστημάτων. Η θεωρία των αποδείξεων μελετά τις σχέσεις συναγωγής μεταξύ των τύπων (formulae) ενός συστήματος. Από τη στιγμή όμως που εισάγεται η έννοια της ερμηνείας, μπορούμε να αναρωτηθούμε για το εάν ένα τυπικό σύστημα ικανοποιεί συγκεκριμένες προϋποθέσεις : για παράδειγμα, μπορεί να μας οδηγήσει από προτάσεις που είναι αληθείς σύμφωνα με μια συγκεκριμένη ερμηνεία, σε προτάσεις που είναι ψευδείς σύμφωνα με την ίδια ερμηνεία ; Αλλά ακόμη κι αν μία πρόταση είναι αληθής σύμφωνα με όλες τις ερμηνείες, θα αποτελεί ακόμη θεώρημα του συστήματος ; Εδώ έγκειται η σημασία της συνεισφοράς του Gödel ο οποίος απέδειξε ότι ο πρωτοβάθμιος κατηγορηματικός λογισμός είναι πλήρης : κάθε τύπος (formula) που είναι αληθής σύμφωνα με κάθε ερμηνεία, αποτελεί θεώρημα του λογισμού.

²⁷ Σύμφωνα με το θεώρημα πληρότητας, μία γλωσσική πρόταση χ είναι αποδείξιμη σε μία πρωτοβάθμια θεωρία αντικειμένων T , μόνον αν η χ είναι αληθής σε όλα τα μοντέλα της θεωρίας T (μία θεωρία είναι πρωτοβάθμια όταν οι μεταβλητές έχουν σαν πεδίο τιμών τους μαθηματικά αντικείμενα κι όχι κλάσεις τέτοιων αντικειμένων) Μία άλλη μορφή του θεωρήματος πληρότητας είναι : «Μια πρωτοβάθμια θεωρία T είναι συνεπής, αν και μόνον αν η θεωρία T έχει ένα μοντέλο A » (Αναπολιτάνος Α.Δ., 1985, σελ. 178.) Η ακόμη : μία πρωτοβάθμια θεωρία είναι πλήρης αν και μόνο αν, για κάθε πρόταση s της γλώσσας της θεωρίας, είτε η s ανήκει στη θεωρία είτε η $\neg s$ ανήκει στη θεωρία. (Glymour C., 1998) σελ. 518.

πλήρες. Με άλλα λόγια, αν δοθεί οποιοδήποτε συνεπές σύνολο αριθμητικών αξιωμάτων, υπάρχουν αληθείς αριθμητικές προτάσεις που δεν μπορούν να αποδειχθούν από το σύνολο αυτό»²⁸

Η φιλοσοφική σημασία των θεωρημάτων του Gödel είναι μεγάλη. Με το επιχείρημα της πληρότητας, κωδικοποιείται ουσιαστικά κάτι που ήταν ήδη κατοχυρωμένο στο πεδίο της μαθηματικής πρακτικής : στα πλαίσια μιας πρωτοβάθμιας γλώσσας οι διαδικασίες *επαληθευσιμότητας* και *αποδείξιμότητας* είναι ισοδύναμες. Μία πρόταση χ είναι *αποδείξιμη* στα πλαίσια μιας πρωτοβάθμιας μαθηματικής θεωρίας T αν και μόνον αν η χ είναι *αληθής* σε όλα τα μοντέλα της.²⁹ Από την άλλη, σύμφωνα με το θεώρημα της μη-πληρότητας η επιλυσιμότητα των μαθηματικών προβλημάτων εξαρτάται με ουσιαστικό τρόπο από την θεωρία στην οποία αναφέρονται, με την έννοια ότι υπάρχει περίπτωση το συγκεκριμένο πρόβλημα να μην επιδέχεται ούτε θετική ούτε αρνητική απάντηση στα πλαίσια της. Τότε η πρόταση που θα αντιστοιχεί στο πρόβλημα θα ανήκει στις μη-αποκρίσιμες προτάσεις της θεωρίας. Ο Gödel έδειξε στην ουσία, ότι είναι δυνατόν να *αποδείξουμε* το 'τί δεν είναι αποδείξιμο ή υπολογίσιμο', και οι προσπάθειες του οδήγησαν στην ανάπτυξη της θεωρίας του υπολογισμού που συνεπάγεται την έννοια του αλγόριθμου. Έδειξε επίσης ότι δεν υπάρχει ένας λογικά δυνατός αλγόριθμος που να απαντάει *κάθε* ερώτημα της αριθμητικής και που αποφασίζει για την αλήθεια ή το ψεύδος οποιασδήποτε πρότασης που αφορά τους φυσικούς αριθμούς.

Η έννοια του υπολογισμού συνεπάγεται την ιδέα του αλγόριθμου που αν και δεν έχει μέχρι σήμερα πλήρως κατανοηθεί, σε γενικές γραμμές υπονοεί μια μηχανική ή αυτόματη διαδικασία η οποία, τουλάχιστον ιδεατά, θα υπολογίζει κάτι για οποιαδήποτε περίπτωση από μια απειρία διαφορετικών δυνατών περιπτώσεων³⁰. Εφόσον όπως έδειξε ο Gödel η αριθμητική δεν μπορεί να παρασταθεί ως αξιωματικοποιήσιμη τυποποιημένη θεωρία, το πρόβλημα της υπολογισιμότητας οδήγησε στην ανάπτυξη πολλών διαφορετικών θεωριών χωρίς όμως να δοθεί ένας γενικός προσδιορισμός της έννοιας του αλγόριθμου και της έννοιας των υπολογίσιμων συναρτήσεων, δηλαδή των συναρτήσεων για τις οποίες υπάρχει ένας αλγόριθμος. Ο Glymour επισημαίνει : «αντί να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά, η θεωρία του υπολογισμού αναπτύχθηκε προτείνοντας συγκεκριμένα υπολογιστικά συστήματα, και χαρακτηρίζοντας κατόπιν ως υπολογίσιμο αυτό που μπορεί να υπολογιστεί σε κάποιο από αυτά τα συστήματα»(Glymour 1998).

Ένα τέτοιο σύστημα ανέπτυξε ο Turing, ο οποίος προσπάθησε να προσδιορίσει την έννοια της υπολογίσιμης συνάρτησης με τη βοήθεια μιας μηχανής, της απλής μηχανής Turing, ενώ η καθολική μηχανή Turing είναι μία μηχανή η οποία μπορεί να προσομοιώσει με επιτυχία τη λειτουργία κάθε απλής μηχανής Turing. Η έννοια του υπολογισμού συνδέεται με τις διαδικασίες της μηχανής κι έτσι η συγκεκριμένη προσέγγιση

²⁸ Σύμφωνα με το θεώρημα της μη-πληρότητας, υπάρχουν προτάσεις που στα πλαίσια μιας θεωρίας δεν είναι ούτε αυτές αποδείξιμες, ούτε οι αρνήσεις τους. Βλέποντας μοντελοθεωρητικά την κατάσταση, κάτι τέτοιο σημαίνει, σύμφωνα με το θεώρημα πληρότητας αυτή τη φορά, ότι, αν μια τέτοια πρόταση είναι η χ , υπάρχει κάποιο μοντέλο της θεωρίας που επαληθεύει την χ και κάποιο άλλο που επαληθεύει την άρνησή της. Αυτό όμως σημαίνει πως η θεωρία δεν περιγράφει με συνοπτικό τρόπο ένα ακριβώς μοντέλο, άρα δεν είναι κατηγορητική (αν ήταν κατηγορητική τότε το μοναδικό της μοντέλο θα επαληθεύε ή την χ ή την άρνησή της) Αναπολιτάνος Α.Δ., 1985, σελ.257).

²⁹ Για παράδειγμα στην ευκλείδεια γεωμετρία, για να αποδείξει ένας καθηγητής σε μία τάξη, ότι το άθροισμα των γωνιών ενός τυχόν τριγώνου είναι ίσο με δύο ορθές, σχεδιάζει ένα τυχόν τρίγωνο στον πίνακα, που αντιπροσωπεύει ένα τυχόν ευκλείδειο επίπεδο, δηλαδή ένα τυχόν μοντέλο των αξιωμάτων της ευκλείδειας γεωμετρίας και προχωρεί σταδιακά χωρίς να το συνειδητοποιεί στη διαπίστωση πως η πρόταση «το άθροισμα των γωνιών τυχόντος τριγώνου είναι ίσο με δύο ορθές», είναι αληθής στο τυχόν αυτό μοντέλο. Ο δάσκαλος δεν παρήγαγε μία αλγοριθμική μηχανική απόδειξη, αλλά έδειξε χωρίς να το συνειδητοποιεί, ότι αυτή η απόδειξη *υπάρχει*. Ο τρόπος που κάνει μαθηματικά η μαθηματική πρακτική είναι κατά βάση εικονοπλαστικός και όχι μηχανικά αλγοριθμικός. Η εικονοπλασία έχει μοντελοθεωρητικό χαρακτήρα και χαρακτηρίζεται από αυστηρές διαδικασίες επαληθευσιμότητας και διαδικασίες καθαρά συμπερασματικές. Άρα αντί να αποδείξουμε μηχανικά μία μαθηματική πρόταση, αρκεί να αποδείξουμε ότι υπάρχει μία απόδειξή της, κάνοντας χρήση μιας κατάλληλης διαδικασίας επαληθευσιμότητας.

³⁰ Glymour C.,1998, σελ. 529.

πετυχαίνει να συνδέσει το συντακτικό επίπεδο με το επίπεδο φυσικής υλοποίησης. Η βασική ιδέα ήταν ότι η μηχανή παριστάνει μία συνάρτηση επί των φυσικών αριθμών και επομένως για κάθε αριθμό που εισάγουμε, η μηχανή εξάγει την τιμή της συνάρτησης. Η μηχανή που συνέλαβε ο Turing μπορεί να διαβάσει ένα τετράγωνο μια απεριόριστη ταινίας πάνω στο οποίο έχει γραφτεί κάποιο σύμβολο (από πεπερασμένο αλφάβητο συμβόλων). Η μηχανή έχει έναν πεπερασμένο κατάλογο οδηγιών-κανόνων, ο οποίος προσδιορίζει πλήρως τη συμπεριφορά της, βασιζόμενος σε δύο παράγοντες : *το περιεχόμενο του τετραγώνου στο οποίο βρίσκεται κάθε φορά η κεφαλή ανάγνωσης-εγγραφής, και την εσωτερική κατάσταση της κεφαλής*. Οι οδηγίες³¹, όταν βρίσκονται σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, λένε στη μηχανή είτε να διαβάζει ένα συγκεκριμένο τετράγωνο της ταινίας, είτε να σβήνει ένα σύμβολο στο τετράγωνο και να γράφει κάποιο άλλο στη θέση του, είτε να μετακινείται στο επόμενο τετράγωνο προς τα αριστερά ή προς τα δεξιά της ταινίας και ν' αλλάζει την κατάστασή της³². Η μηχανή διαβάζει ένα τετράγωνο και λειτουργεί διαβάζοντας, γράφοντας, μετακινούμενη άλλοτε προς τα δεξιά και άλλοτε προς τα αριστερά, *αλλάζοντας την εσωτερική της κατάσταση ενόσω λειτουργεί*. Όταν η μηχανή σταματήσει, στην ταινία θα έχει γραφτεί κάποια ακολουθία συμβόλων η οποία θα συνιστά την έξοδο της μηχανής για το σύμβολο που εισαγάγαμε στην είσοδο. Έτσι λοιπόν η μηχανή Turing μπορεί να υπολογίσει μία συνάρτηση (πχ. $f(x)=x+1$) μέσα από κανόνες που χαρακτηρίζονται από έναν πεπερασμένο αριθμό βημάτων.

Ο Turing υποστηρίζει, *αλλά δεν αποδεικνύει*, ότι οποιαδήποτε υπολογίσιμη συνάρτηση μπορεί να υπολογιστεί από κάποια μηχανή Turing χρησιμοποιώντας τις παραπάνω στοιχειώδεις λειτουργίες της. Ωστόσο, το ενδιαφέρον με τη μηχανή αυτή εστιάζεται αλλού : ο Turing απέδειξε ότι κάθε μηχανή Turing μπορεί να προσομοιωθεί από μία και μόνη μηχανή, την καθολική μηχανή Turing, η οποία έχει τη δυνατότητα να μιμείται τη λειτουργία κάθε άλλης μηχανής Turing, μέσω του προγραμματισμού της (ο οποίος δεν είναι τίποτ' άλλο παρά η κωδικοποίηση του πίνακα μηχανής, της προς απομίμηση μηχανής Turing και χρήση αυτής της κωδικοποίησης, ως τμήμα της εισόδου της καθολικής μηχανής Turing). Με την καθολική μηχανή Turing εισάγεται στην ουσία η έννοια του ψηφιακού υπολογιστή «για κάθε σκοπό» (general purpose digital computer), ο οποίος δεν κατασκευάζεται πια για να επιτελέσει κάποιο συγκεκριμένο υπολογιστικό έργο, αλλά χρησιμοποιείται για την εκτέλεση οποιουδήποτε αλγόριθμου, αφού πρόκειται για μια μηχανή που μπορεί να αλλάζει τη λειτουργία της χωρίς να τροποποιεί τα μηχανικά της μέρη³³.

Η μηχανή Turing μπορεί να προσπελάσει τη μνήμη κατά σχετικό τρόπο, δηλαδή ο εντοπισμός της επόμενης θέσης γίνεται με βάση την τρέχουσα (η επόμενη θέση στην οποία κάθε φορά κινείται η κεφαλή ορίζεται με αφετηρία την τρέχουσα θέση της). Στη δεκαετία του 1940 αρχίζουν να κατασκευάζονται μηχανές που προτείνουν ένα νέο τρόπο προσπέλασης, δηλαδή μπορούν να προσπελάσουν τη μνήμη κατ' απόλυτο τρόπο (η εξέλιξη εμφανίστηκε με τη μηχανή von Neumann). Το βήμα που γίνεται είναι πάρα πολύ σημαντικό στην αρχιτεκτονική των ηλεκτρονικών υπολογιστών, αφού η απόλυτη προσπέλαση καθορίζει τις θέσεις της μνήμης μέσω κάποιου ονόματος (ή αριθμού) που χαρακτηρίζει κάθε φορά τη θέση με μονοσήμαντο τρόπο. Έτσι η κάθε

³¹ Οι οδηγίες της εκάστοτε μηχανής Turing, μπορούν να συνοψιστούν σε έναν πίνακα διπλής εισόδου, τον πίνακα μηχανής (machine table). Η μία είσοδος του πίνακα αφορά το περιεχόμενο των τετραγώνων και η άλλη την εσωτερική κατάσταση της κεφαλής. Η κάθε οδηγία προσδιορίζει : α) ποιο σύμβολο θα γραφτεί στο τετράγωνο που διαβάζει η κεφαλή β) προς ποια κατεύθυνση θα κινηθεί η κεφαλή (αριστερά, δεξιά, ή αν θα σταματήσει) γ) ποια θα είναι η νέα εσωτερική κατάσταση στην οποία θα βρεθεί η κεφαλή πηγαίνοντας στο επόμενο τετράγωνο.

³² «Η μηχανή ξεκινά με τη συσκευή ανάγνωσης και εγγραφής πάνω από ένα κενό τετράγωνο της ταινίας, και με όλα τα τετράγωνα στη μια πλευρά της κεφαλής ανάγνωσης-εγγραφής, έστω την αριστερή, λευκά. Ένας πεπερασμένος αριθμός τετραγώνων της άλλης πλευράς, προς τα δεξιά, περιέχουν σύμβολα που παριστάνουν την είσοδο της μηχανής, ενώ τα υπόλοιπα είναι κενά. Ένας υπολογισμός με μια τέτοια μηχανή εκτελείται ξεκινώντας από την κατάσταση εκκίνησης» Glymour C. (1998), σελ. 521.

θέση μνήμης ορίζεται ανεξάρτητα (δηλαδή με διακριτό τρόπο) από όλες τις υπόλοιπες. Μία άλλη εξέλιξη που επιφέρει η μηχανή von Neumann, είναι ότι επιτρέπει την αποθήκευση όχι μόνον των δεδομένων, αλλά και των προγραμμάτων. Εφόσον τα προγράμματα χρησιμοποιούν τη μνήμη απόλυτης προσπέλασης, ο υπολογιστής δεν ακολουθεί βήμα προς βήμα ένα πρόγραμμα, αλλά μπορεί να μετακινείται μπρος και πίσω στις εντολές-κανόνες του προγράμματος, χρησιμοποιώντας τη διεύθυνση κάθε εντολής του προγράμματος.³⁴ Η δημιουργία διαφόρων γλωσσών προγραμματισμού, βασίστηκαν πάνω σ' αυτήν την ιδέα, αφού κάθε μία από αυτές αποτελούν μία «βιβλιοθήκη» από υπορουτίνες. Οι γλώσσες προγραμματισμού αποτελούν μηχανές υψηλού επιπέδου και με την ανάπτυξή τους, αρχίζει πλέον να διακρίνεται καθαρά το επίπεδο του λογισμικού, του προγράμματος (software) από το επίπεδο του υλισμικού (hardware), που αποτελεί και την αρχιτεκτονική του υπολογιστή.

Στη δεκαετία του 1950, κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος η άποψη ότι οι ψηφιακοί υπολογιστές δεν είναι απλώς αριθμητικοί υπολογιστές, αλλά γενικοί χειριστές συμβόλων. Θεωρείται λοιπόν δεδομένο, ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αναπαράσταση και την επεξεργασία λέξεων, προτάσεων και λογικών επιχειρημάτων. Το υπόβαθρο για την ανάπτυξη γλωσσών προγραμματισμού, που εκτός από τον χειρισμό αριθμητικών δεδομένων επιτρέπουν και τον χειρισμό γλωσσικών δεδομένων, το προσέφεραν όπως είδαμε οι τυπικές γλώσσες της μαθηματικής λογικής. Επίσης σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση της ιδέας ότι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής-εγκέφαλος παρουσιάζει ομοιότητες με τον ανθρώπινο εγκέφαλο και νου, έπαιξε ο Turing, που στο άρθρο του “Computing Machinery and Intelligence” προτείνει μία συμπεριφοριστική μέθοδο ελέγχου (Turing test) για να απαντήσει αν οι υπολογιστικές μηχανές μπορούν να σκέφτονται³⁵. Με την κατασκευή της καθολικής μηχανής Turing γίνεται πια ολοφάνερο ότι οι νοητικές καταστάσεις ταυτίζονται με τις λειτουργικές καταστάσεις του ηλεκτρονικού υπολογιστή, κι αυτό για τους γνωσιοεπιστήμονες είναι ίσως η καλύτερη απόδειξη της εφαρμογής του λειτουργισμού. Όπως είδαμε, οι μηχανές Turing υλοποιούνται σε οποιοδήποτε μέσο και οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές μπορούν να αλλάξουν τη λειτουργία τους χωρίς να μεταβάλλουν τα μηχανικά τους μέρη. *Τεχνητή νοημοσύνη και γνωσιακή ψυχολογία συγκλίνουν, και το επόμενο βήμα είναι η θέση γύρω από την οποία δομήθηκε η γνωσιακή επιστήμη : ο νους αποτελεί έναν ψηφιακό υπολογιστή που λειτουργεί βάσει αυστηρών υπολογιστικών κανόνων.*

2. Wittgenstein

2.1 Η πλάνη του Tractatus

Ο Wittgenstein στην αρχή των φιλοσοφικών του διερευνήσεων, συνεισέφερε μαζί με τον Russell και τον Frege, στη διασαφήνιση των προβλημάτων της λογικής, κρατώντας ωστόσο πάντα αποστάσεις από τη διατύπωση θεωριών και αξιωματικών κανόνων που να ανήκουν σ' αυτή και διατηρώντας ενεργό το στοιχείο της αμφισβήτησης και της επαναποθέτησης σε πολλά απ' όσα έλεγε. Πίστευε, ότι ο κόσμος *απαρτίζεται από γεγονότα* κι όχι από πράγματα, *αποτελείται* δηλαδή από αντικείμενα που έχουν μεταξύ τους συγκεκριμένες

³³ Παγωνιδιώτης Κ. (2001), σελ.27.

³⁴ Έτσι δεν επαναλαμβάνονται μέσα στο βασικό πρόγραμμα οι εντολές της κάθε υπορουτίνας, αλλά χρησιμοποιείται η απόλυτη διεύθυνση, δηλαδή καλείται η υπορουτίνα μέσω του ονόματός της και αφού εκτελεστεί ο έλεγχος επιστρέφει στο βασικό πρόγραμμα.

³⁵ Ο έλεγχος ονομάστηκε Turing test : υπάρχουν δύο άνθρωποι-παίκτες και ένας υπολογιστής. Ο ένας από τους δύο παίκτες θέτει ερωτήσεις μέσω ενός τερματικού στον Η/Υ και στον άλλο παίκτη, και προσπαθεί να διακρίνει ποιος από τους δύο είναι ο υπολογιστής. Στόχος του Η/Υ είναι να μιμηθεί όσον το δυνατόν πειστικότερα την γλωσσική ανθρώπινη συμπεριφορά για να μπερδέψει τον παίκτη που υποβάλλει ερωτήσεις. Αν ο τελευταίος στην προσπάθειά του να διακρίνει τον Η/Υ από τον άλλο παίκτη, κάνει τόσο συχνά λάθος, όσο αν επρόκειτο να διακρίνει έναν άνδρα από μία γυναίκα παίκτη, τότε μπορούμε να δεχτούμε ότι ο Η/Υ σκέφτεται.

σχέσεις. Τα γεγονότα αυτά –οι σχέσεις μεταξύ των αντικειμένων- κατοπτρίζονται, απεικονίζονται στις σχέσεις μεταξύ των συμβόλων μιας πρότασης. Η γλώσσα είναι αναλύσιμη σε *ατομικές* (που δεν μπορούν να αναλυθούν περαιτέρω) προτάσεις και υπάρχουν ατομικά *γεγονότα* που αντιστοιχούν σ' αυτές τις ατομικές προτάσεις. Στο έργο του *Tractatus Logico Philosophicus* γλώσσα και πραγματικότητα σχετίζονται εσωτερικά (TLP 4.014) αν και η σχέση αυτή δεν μπορεί να τεθεί σε λόγια και είναι ανέκφραστη : «οι λογικές προτάσεις *δείχνουν* τις λογικές ιδιότητες της γλώσσας και επομένως του κόσμου, δεν *λένε* τίποτε» (Tagebucher 1914-1916) και η ανάλυση της λογικής γίνεται με βάση τις δίδυμες έννοιες της ταυτολογίας και της αντίφασης.³⁶

Η γλώσσα μπορεί και εικονίζει επειδή υπάρχουν στον κόσμο αντικείμενα που τα ονομάζει. Στον πυρήνα αυτής της αντίληψης, βρίσκεται η έννοια της *ισομορφίας ή συμφωνίας μορφών μεταξύ προτάσεων και καταστάσεων πραγμάτων*. Γλώσσα και κόσμος διαθέτουν από κοινού τη λογική μορφή και αυτή η κοινή δομή είναι που δίνει τη δυνατότητα στη γλώσσα να αναπαριστά την πραγματικότητα : οι προτάσεις είναι εικόνες της πραγματικότητας την οποία περιγράφουν (TLP 2.161, 2.17, 2.2). Η φιλοσοφία δηλαδή, ενώ οροθετεί αυτό που λέγεται και διευκρινίζει λογικά τις προτάσεις των φυσικών επιστημών (4.112, 4.113), από την άλλη σημαίνει (bedeuten) εκείνο που δεν λέγεται, το ανείπωτο (4.115) που είναι για τον Wittgenstein το μυστικό στοιχείο, η μυστική περιοχή (das Mystische). Εκτός από τις προτάσεις των φυσικών επιστημών, όλα ανήκουν στο χώρο της σιωπής και δεν είναι «ανύπαρκτα ανυπόστατα στοιχεία που ανήκουν στο χώρο της μεταφυσικής» όπως υποστήριζε επικρίνοντας ο Θετικισμός³⁷. Ο κόσμος έχει νόημα (Sinn), αλλά ταυτόχρονα και υπερβατική ή μεταφυσική ρίζα. Για τον Wittgenstein το ίδιο υπερβατική είναι και η ίδια η λογική. Οι προτάσεις της είναι ταυτολογίες (6.1), δεν *λένε* τίποτε (6.11) και την αλήθεια τους την καταλαβαίνουμε μόνο από το σύμβολό τους (6.13). Τα μαθηματικά είναι κι αυτά μία λογική μέθοδος (6.2), αλλά μία μαθηματική πρόταση ή εξίσωση δεν εκφράζει σκέψη (6.21). Η λογική και η πραγματικότητα ανήκουν σε δύο διαφορετικά επίπεδα κι έτσι η πρόταση είναι μεν μία εικόνα της πραγματικότητας (4.021), χωρίς όμως να είναι η πραγματικότητα. Εκείνα που δεν λέγονται με τη γλώσσα της λογικής, *δείχνονται* με διαφορετικούς τρόπους και αποτελούν τη *μυστική* περιοχή, όπου η λογική δεν μπορεί να παρεισφρήσει.

³⁶ Πίστευε πως αν έχεις τη σωστή μέθοδο προσδιορισμού των δυνατοτήτων αλήθειας μιας πρότασης, μπορείς να δείξεις ότι μία *λογική* πρόταση είναι αληθής ή ψευδής, χωρίς να γνωρίζεις την αλήθεια ή το ψεύδος των συστατικών της στοιχείων. Έτσι η πρόταση «Είτε βρέχει είτε δεν βρέχει» (ταυτολογία) είναι αληθής, *άσχετα* αν η πρόταση «βρέχει» είναι ψευδής. Αντίστοιχα, δεν χρειάζεται να ξέρουμε τίποτε για τον καιρό για να γνωρίζουμε ότι η δήλωση «Και βρέχει και δεν βρέχει» (αντίφαση) είναι σαφώς ψευδής. Αυτού του είδους οι δηλώσεις είναι *λογικές* προτάσεις, κι αν είχαμε μία μέθοδο που θα καθόριζε πότε μία δεδομένη πρόταση είναι ταυτολογία, αντίφαση ή τίποτε από τα δύο, τότε θα είχαμε έναν μοναδικό κανόνα για τον καθορισμό όλων των προτάσεων της λογικής. Η έκφραση αυτού του κανόνα θα αποδείκνυε ότι το *άπαν* της λογικής συνάγεται από μία απλή (πρωταρχική) πρόταση.

³⁷ Ο λογικός θετικισμός (ή λογικός εμπειρισμός) αποτελεί μία από τις πιο διαδεδομένες φιλοσοφίες της επιστήμης. Στόχος του ήταν η δημιουργία μιας *επαναστατικής επιστημολογίας*, η οποία θα θεμελιωνε εμπειρικά τη λογική της επιστήμης *απαλλαγμένη* από τις αντιφάσεις της παραδοσιακής μεταφυσικής. Οι βασικές πηγές έμπνευσης του ήταν α) οι σημαντικές εξελίξεις στη λογική και τα θεμέλια των μαθηματικών (τέλος 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αιώνα : Frege, Russell, Hilbert) β) παράδοση του κλασικού εμπειρισμού (Hobbes, Locke, Hume), σύμφωνα με την οποία η έγκυρη γνώση και η επιστήμη θεμελιώνονται μόνο πάνω στα δεδομένα της εμπειρίας και της παρατήρησης. γ) οι επαναστατικές πρόοδοι στη φυσική (σχετικότητα, κβαντομηχανική). *Υπόδειγμα της θετικιστικής οπτικής ήταν η αναγωγή της αριθμητικής στη λογική η οποία θεωρείται a priori επιστήμη. Οι ψυχολογικοί και κοινωνιολογικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τις σκέψεις και τις πράξεις των επιστημόνων παραβλέπονται, με αποτέλεσμα να διακρίνεται πλήρως η λογική από την ψυχολογία, την κοινωνιολογία και την ιστορία. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι του ήταν ομάδα φιλοσόφων στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, (ο 'Κύκλος της Βιέννης' : Schlick, Carnap, Goedel, Neurath, Waisman κλπ.) και στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου (Reichenbach, Hempel κλπ.). Σύμφωνα με τον Carnap, η φιλοσοφία πρέπει να αντικατασταθεί από τη λογική της επιστήμης που περιλαμβάνει τη λογική ανάλυση των εννοιών και των προτάσεων των επιστημών, γιατί η λογική της επιστήμης δεν είναι τίποτε άλλο παρά η λογική σύνταξη της γλώσσας της επιστήμης. Παρόλο που ο Wittgenstein (στην περίοδο του TLP) και ο Popper, δεν ανήκαν σε καμία από αυτές τις ομάδες, θεωρούνται συνδεδεμένοι κατά κάποιον τρόπο με το θετικιστικό πρόγραμμα, χωρίς όμως να θεωρούνται πραγματικοί θετικιστές.*

Ο Wittgenstein ενώ επηρεάζεται από τον Frege στη διερεύνηση της λογικής ανάλυσης της γλώσσας, οι προσεγγίσεις τους στην πραγματικότητα έχουν πολλές διαφορές. Ενώ στόχος του Frege ήταν όπως είδαμε η κατασκευή μιας τεχνητής, ιδανικής γλώσσας επαρκούς για τις ανάγκες της επιστήμης, μια «τυπική γλώσσα», με τυπικούς κανόνες, ικανή να φέρει την «καθαρή σκέψη», γιατί πίστευε ότι οι φυσικές γλώσσες βρίθουν από ασάφειες και διαφορούμενα, ο Wittgenstein πιστεύει ότι « όλες οι προτάσεις της κοινής γλώσσας μας, έτσι όπως είναι, βρίσκονται βαλμένες σε τέλεια λογική τάξη» (5.5563). Πρόθεσή του δεν είναι κατά κανένα τρόπο η πειθάρχηση της φυσικής γλώσσας μέσω της λογικής, γιατί η φυσική γλώσσα απλά δεν το έχει ανάγκη. Το μόνο πρόβλημα με τη φυσική γλώσσα, είναι ότι η λογική της δομή, ο λογικός σκελετός που υπόκειται της σκέψης, δεν είναι δυνατόν να διαβαστεί απευθείας στη γλώσσα και χρειάζεται δουλειά σε βάθος, αυτό που επιτελεί το TLP, για να αποκαλυφθεί.

Η λογική δεν βγαίνει έξω από τη γλώσσα για να χρησιμοποιηθεί τρόπος του λέγειν «από πάνω», ως μεταγλώσσα. *Μεταγλώσσα* για αυτόν δεν υπάρχει, αφού η γλώσσα της λογικής περιέχεται στη λογική της γλώσσας.

«Οι λογικοί νόμοι δεν θα πρέπει να είναι με τη σειρά τους υποκείμενοι σε λογικούς νόμους» (6.123) : δεν μπορούμε να βγούμε έξω από τη λογική, να την εκθέσουμε ρητά, να την θέσουμε απέναντί μας και να την εξετάσουμε «αντικειμενικά» γιατί ακριβώς το ότι «η λογική είναι a priori συνίσταται στο πως δεν μπορεί κανείς να σκεφτεί μη λογικά» (5.4731), όπως θα προϋπέθετε η δυνατότητα να την απεκδυθούμε για να τη δούμε απέξω.³⁸ Είναι φανερή η διάσταση των απόψεων του Wittgenstein για τη λογική, σε σχέση με το θετικιστικό κλίμα της εποχής του.

Εκεί που φαίνεται να οδηγείται σε πλάνη ο Wittgenstein στο TLP, βρίσκεται στην έννοια της ισομορφίας μεταξύ προτάσεων και κατάστασης πραγμάτων. Θεωρούσε ότι το προβάλλον, αυτό που απεικονίζει (η πρόταση) και το προβαλλόμενο, αυτό που απεικονίζεται (η κατάσταση πραγμάτων) πρέπει να έχουν κάτι κοινό (τη λογική μορφή). Όμως, το να λέμε ότι το γεγονός και η πρόταση που το περιγράφει πρέπει να έχουν κάτι κοινό μεταξύ τους, ισοδυναμεί με το να λέμε ότι η μέθοδος προβολής-απεικόνισης *στηρίζεται* στο κοινό στοιχείο η πρόταση μπορεί να εικονίσει το γεγονός *επειδή έχει* κάποιο κοινό στοιχείο με το γεγονός³⁹. Στην ουσία όμως η σύνδεση *κατασκευάζεται* από τη μέθοδο προβολής, και είναι *αυτή* που συνιστά το κοινό στοιχείο προβάλλοντος και προβαλλομένου και όχι κάποιο κοινό στοιχείο που προϋπάρχει της μεθόδου προβολής⁴⁰. Αυτό που καθιστά μία ευθεία *εικόνα* ενός κύκλου, δεν είναι κάποιο κοινό στοιχείο βέβαια, αλλά η μέθοδος προβολής που συνιστά τον *τρόπο* που η ευθεία παριστάνει, εικονίζει τον κύκλο. Αν υπήρχε κάτι κοινό όντως, τότε η «εικονικότητα της γλώσσας» θα αφορούσε την απεικόνιση ενός προϋπάρχοντος στοιχείου, δηλαδή η αρμονία ανάμεσα σε γλώσσα (σκέψη) και κόσμο θα ήταν κάτι που περιγράφεται από μία γλώσσα που υπάρχει απ' έξω. Είδαμε όμως ότι αυτό δεν ισχύει, αφού η πρόταση *εγκλείει* την εικονική της σχέση προς τον κόσμο και δεν μπορεί να μιλήσει για αυτήν (2.1513, 2.171,2.172, 2.174,3.13,4.12). Αυτή την αντίφαση προσπαθεί να συμβιβάσει η έννοια του «δεικνύναι» : η πρόταση δεν μπορεί να *εκφράσει* τη λογική μορφή, τη *δείχνει* (4.12,4.121,4.1212).

Το ότι μία γραμματική πλάνη ως προς την έννοια της προβολικότητας ή απεικονιστικότητας παρασύρει τον Wittgenstein στην παραδοχή της λογικής μορφής και από εκεί στην αναγκαστική διάκριση ανάμεσα σε λέγειν και δεικνύναι είναι κάτι που ο ίδιος το παραδέχεται αργότερα (ΦΓ, σελ. 232-33). Δέχεται λοιπόν, ότι η συμφωνία

³⁸ Μπαλτάς Αρ.(1999), σελ. 126.

³⁹ Πρόκειται για μία εκδοχή του *ουσιολογικού* ορισμού (τον οποίο στο ύστερο έργο απορρίπτει) : το νόημα μιας λέξης ορίζεται ως το στοιχείο που διαθέτουν από κοινού όλα όσα ονομάζονται με αυτή τη λέξη και αποτελούν τη μία και μοναδική *ουσία* της.

⁴⁰ Κωβαίος Κ. (1993), Εισαγωγή-σχόλια στο L.Wittgenstein «Φιλοσοφικές Παρατηρήσεις»

των μορφών δεν είναι συνώνυμο, αλλά υποπερίπτωση της απεικονιστικότητας και συνειδητοποιεί, ότι *οτιδήποτε* μπορεί να αποτελέσει εικόνα *οποιοδήποτε*, ανάλογα με την πολυπλοκότητα της μεθόδου προβολής που χρησιμοποιείται. Αφ' ενός, οι δύο πόλοι γλώσσα-πραγματικότητα, βρίσκονται *μέσα* στη γλώσσα και αφ' ετέρου, δεν υπάρχει γλωσσική διαστρωμάτωση, έρευνα σε βάθος για να αναγνωστεί η λογική δομή της φυσικής γλώσσας. Αντιλαμβάνεται πλέον ότι η έρευνα δεν 'κατευθύνεται' στο βάθος, προς αναζήτηση κοινού στοιχείου, αλλά περιφερειακά, προς την *επισκόπηση* της ίδιας της μεθόδου προβολής⁴¹.

Ο Wittgenstein αρχίζει να αρθρώνει έντονα τις αντιθέσεις του απέναντι σε μία θεμελιοκρατική αντίληψη της φιλοσοφίας που αναζητά την ουσία των πραγμάτων, η οποία προϋπάρχει και χρειάζεται ανάλυση για να βγει στην επιφάνεια. Δεν απομονώνει ένα φαινόμενο για να το εξετάσει σε βάθος, αλλά ενδιαφέρεται να αποκαταστήσει τις συνδέσεις στις οποίες το φαινόμενο μετέχει δυνάμει και ενεργεία⁴². Η έννοια της επισκόπησης ή εποπτικής παράστασης (*übersichtliche Darstellung*) είναι κυρίαρχη στο ύστερο έργο του και χρησιμοποιείται για να υπογραμμίσει τη σημασία του να συλλαμβάνει κανείς με σαφήνεια, δια μιας, το όλον, να αντιλαμβάνεται ένα δίκτυο συνδέσεων σε μία επιφάνεια, να μπορεί δηλαδή να βλέπει τις πολλές διαφορετικές όψεις ενός πράγματος, και να αντιλαμβάνεται άμεσα τις σχέσεις μεταξύ των εννοιών και των φαινομένων.

2.2 Γλωσσικό παιχνίδι : η γλώσσα ως δραστηριότητα και μέρος μιας μορφής ζωής.

Το στοιχείο που έρχεται τώρα με έμφαση στο προσκήνιο της φιλοσοφίας του Wittgenstein, είναι η έννοια της χρήσης : Η σημασία της λέξης και το νόημα της πρότασης είναι ο ρόλος, η θέση και η χρήση τους μέσα στο προτασιακό σύστημα (ΦΓ σελ. 88-89,92-93,96,114,155).

Η ιδέα του νοήματος ως χρήση εντάσσεται στο πλαίσιο της μεταστοιχείωσης της ιδέας της εικονικότητας, και είναι ο καλύτερος τρόπος για να τονιστεί η σημαντική συνέχεια που υπάρχει ανάμεσα στο TLP και στα ύστερα κείμενα. Η αλλαγή της έννοιας της εικονικότητας αντιπροσωπεύει αλλαγή στη φιλοσοφική μέθοδο, και όχι αλλαγή στους φιλοσοφικούς στόχους. Δεν χρησιμοποιείται πια η βαθιά ανάλυση (αναγωγή σε στοιχειώδεις προτάσεις), δηλαδή η αποκάλυψη της λογικής μορφής, αλλά η *γραμματική ανάλυση* ή η *επισκόπηση των κανόνων χρήσης της γλώσσας*. Το σύνθημα «το νόημα είναι η χρήση» δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία προτροπή να επισκοπήσουμε τη χρήση ενός σημείου μέσα στον ευρύτερο γλωσσικό μηχανισμό. Η διερεύνηση του νοήματος μιας λέξης ή μιας πρότασης, είναι άμεσα συνυφασμένη με τη χρήση της και δεν μπορεί να αποδοθεί ανεξάρτητα από οποιοδήποτε πλαίσιο. Μία πρόταση κατανοείται με πολλούς τρόπους, ακριβώς όσες είναι αντίστοιχα και οι χρήσεις που μπορεί να έχει. Ο Wittgenstein υποστηρίζει πως εάν συνειδητοποιήσουμε την ποικιλομορφία των εκφάνσεων της λέξης «νόημα», θα απαλλαγούμε από την τάση διατύπωσης *θεωριών* περί νοήματος, οι οποίες ανάγουν μία από όλες τις παραπάνω επιμέρους χρήσεις σε *γενικό* χαρακτηριστικό της έννοιας, μετατρέποντας ταυτόχρονα το γραμματικό της χαρακτήρα σε *μεταφυσικό*.

Η *γραμματική*, όπως χρησιμοποιείται από τον Wittgenstein, δηλώνει α) τη μελέτη και περιγραφή των κανόνων της γλώσσας και β) το δίκτυο σύνδεσης των ίδιων των κανόνων. Έτσι η φιλοσοφία είναι μία διερεύνηση της γραμματικής (ΦΕ§90) και παρατηρήσεις που αφορούν εννοιολογικές σχέσεις αναφέρονται σαν σημειώσεις γραμματικής (ΦΕ§232). Η γραμματική αποτελεί το λογιστικό βιβλίο της γλώσσας στο οποίο καταγράφονται οι

⁴¹ Το ότι ο καταδεικτικός ορισμός συνδέει τη γλώσσα με την πραγματικότητα, αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες πλάνες του φιλοσοφικού στοχασμού και κύριος υπεύθυνος είναι η λογική εμπειριοκρατία του Κύκλου της Βιέννης, προς την οποία ασκεί κριτική ο Wittgenstein για το θέμα αυτό (Baker & Hacker 1984, σελ. 140-167)

⁴² Ο Wittgenstein πιθανότατα επηρεάστηκε από τη φράση του Goethe «Δεν ψάχνει κανείς πίσω από τα φαινόμενα. Τα ίδια είναι το μάθημα».

τρέχουσες συναλλαγές (ΦΓσελ.114), ποιοι συνδυασμοί λέξεων είναι νόμιμοι (έχουν νόημα), τι νέο εισέρχεται στη γλώσσα και τι αποσύρεται της κυκλοφορίας (ΦΕ§500). Η γραμματική τίθεται μέσα στη γλώσσα που μιλάμε, είναι μπροστά στα μάτια μας και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής φυσικής γλώσσας, αφού αποτελεί κάτι που μαθαίνουμε ταυτόχρονα με αυτήν. Η γραμματική αποτελεί ένα είδος αναπαράστασης του κόσμου, που μεταδίδεται μέσω των κοινωνικών σχέσεων και είναι βαθιά ριζωμένη μέσα μας, χαρακτηρίζοντάς μας ως κοινωνικά όντα

Η καθημερινή γλώσσα είναι η γλώσσα της μεταφυσικής και ταυτόχρονα η γλώσσα της θεραπείας των προβλημάτων που δημιουργεί η μεταφυσική. Στόχος του Wittgenstein είναι να ενδώσει σε μία πολυμορφία που υπαγορεύει η γραμματική και να απορρίψει το 'μονοσήμαντο' που υποστηρίζει η μεταφυσική. «Να οδηγήσουμε τις λέξεις», λέει, «πίσω, από τη μεταφυσική στην καθημερινή τους χρήση» (ΦΕ§116). Η φιλοσοφία άρα γι αυτόν δεν είναι μία θεωρία, αλλά μία δραστηριότητα (*Tätigkeit*), μία πρακτική που διασαφηνίζοντας τις προτάσεις μας (TLP 4.112) ανταγωνίζεται και αναχαιτίζει διαρκώς τους πειρασμούς που φέρει η γλώσσα. Στις ΦΕ ο Wittgenstein δείχνει την α-νοησία της μεταφυσικής περιγράφοντας την πολυπλοκότητα και την ποικιλόμορφη λειτουργία της γλώσσας. Στο TLP θεωρούσε ότι η σχέση γλώσσας και πραγματικότητας είναι μόνο σχέση ονοματοδοσίας και απεικόνισης, και συνεπώς το ουσιώδες χαρακτηριστικό των προτάσεων ήταν να είναι αληθείς ή ψευδείς. Το νόημα των προτάσεων (η σχέση δηλαδή της πραγματικότητας με τον κόσμο) ήταν αυταπόδεικτο, δειχνόταν μέσα στην πρόταση και οποιαδήποτε απόπειρα να εξηγηθεί το πώς συμβαίνει πρακτικά η γλώσσα να απεικονίζει τον κόσμο, ήταν μία εισβολή στην επικράτεια της ψυχολογίας. Στις ΦΕ δεν κάνει καν προσπάθεια να ορίσει τη γενική μορφή της πρότασης και αναγνωρίζει ότι η χρήση των εκφραστικών μας μορφών δεν αποβλέπει μόνο στον προσδιορισμό της αλήθειας. Τώρα το νόημα των προτάσεων δεν αποδίδεται μόνο από το γεγονός ότι οι προτάσεις παριστούν γεγονότα, αλλά και από ένα δίκτυο γλωσσικών και μη γλωσσικών δραστηριοτήτων που διαμορφώνουν κανόνες και συμβάσεις. Όπως η απεικονιστική μορφή στο TLP ήταν αυθαίρετη, αυταπόδεικτη και δεν αιτιολογούνταν, έτσι και οι κανόνες με τις συμβάσεις που δίνουν νόημα στα γλωσσικά μας σημεία, δεν αναλύονται και δεν αιτιολογούνται περαιτέρω.

Ο Wittgenstein συνειδητοποιεί σταδιακά, ότι *το νόημα των προτάσεων δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά από τη σημασιολογική συνιστώσα* (τη σύνδεση των λέξεων με τον κόσμο), *αλλά χρειάζεται και η πραγματολογική* (το τι κάνουμε με τις λέξεις). Έλεγε : «Σημασία, λειτουργία, σκοπός, χρησιμότητα-αλληλοεξαρτώμενες λέξεις» (LWPP 291). Για να κατανοήσει τη γλώσσα, λαμβάνει υπόψη τη χρήση στην οποία αυτή υποβάλλεται και τον πρακτικό στόχο της δραστηριότητας κατά την οποία μεταχειριζόμαστε γλωσσικά σημεία. Γι αυτό εισάγει την έννοια του *γλωσσικού παιχνιδιού*, η οποία αποτελεί εξέλιξη της έννοιας του *συστήματος των προτάσεων*. Στο σύστημα των προτάσεων προσέθεσε δηλαδή κι άλλα μη γλωσσικά χαρακτηριστικά για να δείξει ότι το νόημα των γλωσσικών μας σημείων, αντλείται από την πρακτική. «Η έκφραση 'γλωσσικό παιχνίδι' έχει προορισμό να τονίσει ότι το να μιλάμε μια γλώσσα είναι μέρος μιας δραστηριότητας, ή μιας μορφής ζωής» (ΦΕ§23). Τα γλωσσικά παιχνίδια μπορεί να περιλαμβάνουν προτάσεις, θεωρίες, κανόνες, καταδεικτικούς ορισμούς, νόμους, χειρονομίες, βλέμματα, ενστικτώδεις αντιδράσεις, εκφράσεις του προσώπου κλπ.(ΦΕ§632,σελ.271). Τα γλωσσικά παιχνίδια καταργούν την αυτονομία και την απομόνωση της γλώσσας και την τοποθετούν στη ζωή. Μπορεί να είναι πραγματικά, φανταστικά, να επινοούνται επίτηδες, να αναφέρονται στο παρόν ή στο μέλλον, να είναι απλά ή σύνθετα, πολύπλοκα ή πρωτόγονα και σχηματικά. Αποτελούν με άλλα λόγια τους αναρίθμητους, διαφορετικούς τρόπους που μεταχειριζόμαστε τις λέξεις.

Ο Wittgenstein παρομοιάζει τις λέξεις με εργαλεία μέσα σε μια εργαλειοθήκη(ΦΕ§11,421) ή με τις λαβές των μοχλών μιας ατμομηχανής(ΦΕ§12). Όπως η σημασία των εργαλείων και των λαβών προκύπτει από τη χρήση που τους επιφυλάσσεται, έτσι και η συγκεκριμένη σημασία των λέξεων υπαγορεύεται από τη χρήση που έχουν στο γλωσσικό παιχνίδι στο οποίο μετέχουν. Επειδή όμως η χρήση των λέξεων δεν μας παρουσιάζεται πάντα καθαρά, οι φιλόσοφοι παραπλανούνται από την ομοιόμορφη εμφάνιση των λέξεων (η ίδια ακριβώς λέξη σε μία ποικιλία χρήσεων)(ΦΕ§11,σ.279) και προσπαθούν να συλλάβουν το «πραγματικό» νόημά τους. Γι αυτό το λόγο ισχυρίζονται ότι οι λέξεις και οι προτάσεις αποκτούν νόημα, είτε από τις σκέψεις τις οποίες υποτίθεται εκφράζουν οι λέξεις, είτε από τα αντικείμενα τα οποία υποκαθιστούν(ΦΕ§1). Πιστεύουν ότι οι ήχοι και τα σκαριφήματα στο χαρτί, σημεία νεκρά καθ' εαυτά, ζωντανεύουν και σημαίνουν κάτι, μόλις αποκαταστήσουμε *μία μυστηριώδη σύνδεση* (ΜΚ σ.113), μόλις προσθέσουμε σ' αυτά κάτι αιθέριο, το νόημά τους (ΜΚ 67,80).

Αντίθετα, ο Wittgenstein υποστήριζε ότι το νόημα των λέξεων και των προτάσεων δεν μπορεί να δοθεί ανεξάρτητα από οποιοδήποτε πλαίσιο (ΦΕ σ.221), αλλά συνίσταται στη χρήση τους (ΦΕ§20,23,421) και στην εφαρμογή τους (ΦΕ§21,134) Οι λέξεις έχουν λειτουργίες (ΦΕ§11.17,274,556,559),καθήκον που επιτελούν (ΦΕ§402),σκοπούς που διεκπεραιώνουν (ΦΕ§5,6,8), ρόλους (ΦΕ§66). Είναι φανερό λοιπόν, ότι μία πρόταση κατανοείται με πολλαπλούς τρόπους, τόσους, όσες ακριβώς μπορεί να είναι οι χρήσεις της. Ανάλογα με τα συμφραζόμενα, το πλαίσιο ή τις ειδικές συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά που μία λέξη ή πρόταση εκφέρεται ή γράφεται δημόσια, στην καθημερινή ζωή, το νόημά της μεταβάλλεται και «το νέο (αυθόρμητο, 'ειδικό') είναι πάντα ένα γλωσσικό παιχνίδι»(ΦΕ§279).

Τα καθημερινά γλωσσικά παιχνίδια στα οποία εμπλέκονται οι άνθρωποι έχουν μία ποικιλία «ανείπωτη»(ΦΕ§23,σ.279) και συνδέονται με *σχέσεις οικογενειακής ομοιότητας*. Δεν υπάρχει κανένας γενικός ορισμός που να μπορεί να συλλάβει ολοκληρωτικά ό,τι τα χαρακτηρίζει και ούτε κάποιο ειδικό γνώρισμα το οποίο να είναι κοινό σε όλα τα παιχνίδια, και να τα διαπερνά ή να τα χαρακτηρίζει όλα, με μιας. Αυτό συμβαίνει γιατί τα διάφορα γλωσσικά παιχνίδια σχηματίζουν μεταξύ τους «ένα δίκτυο από ομοιότητες που μπαίνουν η μία στα όρια της άλλης και διασταυρώνονται. Ομοιότητες άλλοτε γενικές και άλλοτε στις λεπτομέρειες»(ΦΕ§66). Η γλώσσα παρομοιάζεται μ' ένα παιχνίδι και αυτή η *μεταφορά της λέξης 'παιχνίδι' στη γλώσσα*, γίνεται απ' ευθείας μέσα από τα παιχνίδια που παίζουν τα παιδιά και οι άνθρωποι μεταξύ τους. Άλλωστε ο Wittgenstein παρομοιάζει εξαιρετικά συχνά τη γλώσσα με το σκάκι σε όλα του τα κείμενα. Παρόλο που τα παιχνίδια μοιάζουν μεταξύ τους, ωστόσο είναι διαφορετικά (άλλα απαιτούν σκέψη, άλλα δράση και φυσική αντοχή, άλλα αποσκοπούν σε υλική απόλαυση και άλλα απλώς στη χαρά του παιχνιδιού). Κανένας ορισμός δεν ανταποκρίνεται πλήρως στο 'τί ονομάζουμε παιχνίδι'. Οι ομοιότητες, λέει ο Wittgenstein, ανάμεσα στα διάφορα παιχνίδια που παίζουν οι άνθρωποι αλλά και ανάμεσα στα παιχνίδια της γλώσσας, είναι ανάλογες με αυτές μεταξύ των μελών μιας οικογένειας, όπου όλοι μοιάζουν μεταξύ τους (στη διάπλαση, στα χαρακτηριστικά του προσώπου, το βάδισμα, την ιδιοσυγκρασία) χωρίς όμως να διαθέτουν όλοι, ένα κοινό χαρακτηριστικό. Αν για παράδειγμα παρατηρήσουμε τις διαδικασίες που επικρατούν σε ορισμένα 'παιχνίδια', όπως στο σκάκι, στα χαρτιά, στα παιχνίδια με την μπάλα, στους αγώνες σε γήπεδο και άλλα, θα διαπιστώσουμε ότι *δεν υπάρχει ένα κοινό στοιχείο σε όλα*, παρά μόνον μια ολόκληρη σειρά από ομοιότητες και συγγένειες (ΦΕ§66). Αφού παρατηρήσουμε δηλαδή τις πολλαπλές συγγένειες που παρουσιάζουν τα παιχνίδια πάνω σε μια σκακίερα μεταξύ τους, και περάσουμε έπειτα στα παιχνίδια που παίζονται με χαρτιά, διαπιστώνουμε ότι ενώ βρίσκουμε πολλές αντιστοιχίες με αυτά του σκακιού, ωστόσο πολλά από τα κοινά τους στοιχεία χάνονται και εμφανίζονται άλλα. Το ίδιο μάλιστα συμβαίνει, όταν στη συνέχεια περάσουμε στα παιχνίδια με τη μπάλα, όπου και πάλι ενώ διατηρείται κάποιο κοινό στοιχείο,

υπάρχουν αντίστοιχα πολλά που εξαφανίζονται. Την ίδια έλλειψη κοινού γνωρίσματος θα διαπιστώσουμε, αν προσπαθήσουμε να αποδώσουμε στα παιχνίδια έναν κοινό χαρακτηρισμό. Δεν μπορούμε δηλαδή να τα χαρακτηρίσουμε γενικά ως 'διασκεδαστικά', αφού αυτός ο χαρακτηρισμός έχει διαφορετική έκφραση όταν αποδίδεται στο σκάκι, και διαφορετική στην τρίλιζα. Ούτε υπάρχει πάντα νίκη ή ήττα ή ανταγωνισμός σε όλα τα παιχνίδια, αφού αρκεί να σκεφτούμε το παιχνίδι της πασιέντζας, όπου τα παραπάνω δεν ισχύουν. Ακόμη και στα παιχνίδια με τη μπάλα, ενώ υπάρχουν συνήθως νικητές και ηττημένοι, δεν συμβαίνει αυτό, όταν ένα παιδί παίζοντας μόνο του ρίχνει τη μπάλα στον τοίχο για να την ξαναπιάσει. Ακόμη και η επιδεξιότητα ή η τύχη, αποδίδονται διαφορετικά όταν αφορούν το σκάκι και διαφορετικά όταν αφορούν το τένις.

Τα είδη των αριθμών αποτελούν επίσης μία οικογένεια, γιατί ονομάζουμε κάτι 'αριθμό' ακριβώς επειδή διαθέτει μία άμεση συγγένεια με αυτό που ονομάζαμε έως τώρα αριθμό, αλλά και μία έμμεση συγγένεια με οτιδήποτε άλλο αποκαλούμε έτσι. Αυτό μπορούμε να το αντιληφθούμε καλύτερα εάν «επεκτείνουμε την έννοια του αριθμού, όπως όταν κλώθουμε ένα νήμα, και στρίβουμε ίνα με ίνα. Η στερεότητα του νήματος δεν έγκειται στο γεγονός ότι μία και μόνη ίνα διατρέχει όλο του το μήκος, αλλά στην επαλληλία πολλών ινών» (ΦΕ§67). Το κοινό στοιχείο σε όλες αυτές τις κατασκευές είναι η διάζευξη όλων αυτών των ιδιοτήτων. Και το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε και στην περίπτωση του νήματος : *αν κάτι διατρέχει ολόκληρο το νήμα, αυτό είναι η αδιάκοπη επαλληλία των ινών*. Παρόλο που τα γλωσσικά παιχνίδια δεν οροθετούνται πλήρως (δεν ορίζονται με ακρίβεια) γιατί διευρύνονται, αναπτύσσονται, διαπλέκονται, αυτό δεν αποτελεί πρόβλημα : «Δεν είναι συχνά η μη ευκρινής (εικόνα) αυτό ακριβώς που χρειαζόμαστε ; »(ΦΕ§71).

Για ειδικούς λόγους, λέει ο Wittgenstein, μπορούμε πάντα να χαράσσουμε ένα όριο σε μία έννοια (Z§467), δεν είναι όμως το όριο που μας επιτρέπει να την χρησιμοποιούμε. Όπως με τη λέξη «παιχνίδι», η χρήση των λέξεων μπορεί να μην ορίζεται πλήρως και εξαντλητικά, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν διέπεται από κανόνες. Αν το γλωσσικό παιχνίδι εντός του οποίου χρησιμοποιούνταν οι λέξεις, ήταν ένας λογισμός, τότε ό,τι αφορά μία λέξη μέσα σ' αυτόν (ορισμός, χρήση κλπ), θα διατυπωνόταν ρητά στη γλώσσα του λογισμού και θα οριζόταν πλήρως. Ωστόσο, αν στη φιλοσοφία συγκρίνουμε τη χρήση των λέξεων με Λογισμούς που έχουν σταθερούς κανόνες, βρισκόμαστε στο χείλος μιας παρανόησης γιατί τότε θα έμοιαζε σαν να μιλούσαμε για μία ιδανική γλώσσα.

Η γλώσσα όμως, δεν είναι Λογισμός, « η λογική δεν ασχολείται με τη γλώσσα – ή τη σκέψη- με την έννοια που η φυσική επιστήμη πραγματεύεται ένα φυσικό φαινόμενο και το πολύ πολύ να πούμε πως κατασκευάζουμε ιδανικές γλώσσες» κάτι που ο Wittgenstein βέβαια θεωρεί παραπλανητικό «γιατί μπορεί να δώσει την εντύπωση, ότι αυτές οι γλώσσες είναι καλύτερες και τελειότερες από την κοινή μας γλώσσα, και πως χρειάζεται τάχα ο ειδικός στη λογική, για να δείξει επιτέλους στους ανθρώπους ποια είναι η όψη μιας ορθής πρότασης» (ΦΕ§81). Αλλά η κοινή γλώσσα δεν είναι προβληματική και ατελής, αντίθετα είναι επαρκής και ολοκληρωμένη και το μόνο που απαιτείται είναι η αποσαφήνιση των συγχύσεων που ενίοτε επικρατούν κατά τη διάρκεια της χρήσης της, μέσω της γραμματικής.

Το στοιχείο που εισάγεται δραστικά στα γλωσσικά παιχνίδια είναι η διάσταση της πρακτικής μέσω της οποίας κάποιος εισάγεται και μνεία μέσα σ' αυτά. Μαθαίνει κανόνες και καθοδηγείται τόσο μέσω του λόγου, όσο και με το άμεσο παράδειγμα, με τη συνεχή άσκηση και τη μαθητεία : «...το να ακολουθείς τον 'κανόνα' είναι μία πρακτική»(ΦΕ§202). «Το να ακολουθείς έναν κανόνα, το να επικοινωνείς, το να δίνεις μία προσταγή, το να παίζεις μία παρτίδα σκάκι είναι συνήθειες (χρήσεις, θεσμοί). Το να καταλαβαίνεις μία γλώσσα σημαίνει να είσαι κάτοχος μιας τεχνικής»(ΦΕ§199, RPP,I 101). Άρα, ένα παιχνίδι μαθαίνεται παίζοντάς το και όχι

απομνημονεύοντας ορισμούς ή ερμηνεύοντας κανόνες. *Η γλώσσα δεν είναι μία λογική άλγεβρα, ώστε κάθε συγκεκριμένη χρήση των γλωσσικών σημείων να ελέγχεται από τους ρητούς κανόνες της άλγεβρας αυτής.* Η γλώσσα εναπόκειται τώρα σε ένα σύνολο μη γλωσσικών δραστηριοτήτων και παρόλο που τα παιχνίδια δεν ανάγονται πλήρως στους κανόνες τους και δεν οροθετούνται απολύτως, όπως προαναφέρθηκε, ωστόσο εμείς δεν διστάζουμε να αναγνωρίσουμε κατευθείαν τι συνιστά ορθή χρήση μιας λέξης, τι ανήκει στο παιχνίδι που παίζουμε και τι όχι, τι είναι λάθος κλπ. Αυτό συμβαίνει γιατί οι άνθρωποι που μετέχουν σ' ένα γλωσσικό παιχνίδι, συμφωνούν στη χρήση των λέξεων που χρησιμοποιούν και ακολουθώντας κάποιους κανόνες ενεργούν *το ίδιο.* «Οι άνθρωποι», λέει ο Wittgenstein, «συμφωνούν στη γλώσσα που χρησιμοποιούν. Αλλά αυτή δεν είναι συμφωνία σε γνώμες, αλλά στη μορφή ζωής» (ΦΕ§241).

Οι μορφές ζωής έχουν πολλαπλές ερμηνείες στο έργο του Wittgenstein, παρόλο που απαντώνται λίγες σχετικά φορές σ' αυτό (ΦΕ§19,23,241,σελ.219,σελ.280/Περί Βεβαιότητας §358/LC p.58). Ο Hunter (1968) κατατάσσει αυτές τις ερμηνείες σε τέσσερις κατηγορίες. Οι μορφές ζωής λοιπόν : α) είτε ταυτίζονται με το γλωσσικό παιχνίδι β) είτε ταυτίζονται με συγκεκριμένα στοιχεία της συμπεριφοράς μας (εκφράσεις προσώπου, χειρονομίες κλπ.) γ) είτε σηματοδοτούν ένα πολιτισμικό μόρφωμα, έναν τρόπο ζωής που είναι ιστορικά προσδιορισμένος και διαθέτει συγκεκριμένες αξίες, θρησκεία, κοινωνική οργάνωση και διαστρωμάτωση δ) είτε υπογραμμίζουν τη βιολογική διάσταση της ανθρώπινης ζωής, φωτίζοντας εκείνα τα στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν ως ζώντα οργανισμό (πρωτόγονες στάσεις και αντιδράσεις απέναντι σε φαινόμενα).Καμία μεμονωμένη ερμηνεία δεν μπορεί να δοθεί στη μορφή ζωής, όπως και στην περίπτωση του γλωσσικού παιχνιδιού, γιατί είναι όρος του οποίου οι χρήσεις συνδέονται επίσης με σχέσεις οικογενειακής ομοιότητας. Οι μορφές ζωής σηματοδοτούν ένα πεδίο δραστηριότητας και πρακτικής το οποίο εμφανίζει συγκεκριμένες κανονικότητες. Αυτές διαθέτουν με τη σειρά τους μία πολυσήμαντη ποικιλομορφία και μπορεί να είναι : είτε πολιτισμικής φύσης (ύπαρξη θεσμών, εκπαίδευσης),είτε συμπεριφοράς (χειραγία, έκφραση πόνου),είτε βιολογικής φύσης (ανοιγοκλείνουμε τα βλέφαρα όταν τρομάζουμε ή αφηνδιαστούμε) είτε γλωσσικής συμπεριφοράς (τα γλωσσικά παιχνίδια στα οποία μετέχουμε). Όπως λέει ο Wittgenstein «Φανταστείτε μία χρήση γλώσσας (έναν πολιτισμό)..» ή «Θα μπορούσαμε να φανταστούμε μία γλώσσα (κι αυτό σημαίνει ξανά έναν ολόκληρο πολιτισμό)..» (ΜΚ σελ.186/134). Αν για τον Wittgenstein «το να φανταζόμαστε μία γλώσσα σημαίνει να φανταζόμαστε μία μορφή ζωής» (ΦΕ§19) τότε σύμφωνα με τα παραπάνω, η μορφή ζωής υποδηλώνει έναν ολόκληρο πολιτισμό.

Η μορφή ζωής παρουσιάζει αναλογία με τα γλωσσικά παιχνίδια, αφού «Ένα εντελώς διαφορετικό παιχνίδι παίζεται σε διάφορες εποχές. Αυτό που ανήκει σε ένα γλωσσικό παιχνίδι είναι ένας ολόκληρος πολιτισμός» (LC σελ.8). Δηλαδή η χρήση της έννοιας της μορφής ζωής ποικίλλει, αφού υποδηλώνει μία κοινότητα η οποία είναι προσδιορισμένη ιστορικά, τοπικά, γλωσσικά κλπ. Έτσι, η μορφή ζωής θα μπορούσε να αναφέρεται άλλοτε στον Δυτικό κόσμο, άλλοτε στον κόσμο της σημερινής Ανατολής, άλλοτε στην επιστημονική κοινότητα, άλλοτε σε μία θρησκευτική κοινότητα κλπ., καθορίζοντας τις συνθήκες στις οποίες λαμβάνουν χώρα τα γλωσσικά παιχνίδια και παραμένοντας βασική συνθήκη και προϋπόθεση για τη ύπαρξή τους. Συνεπώς, οι έννοιες του γλωσσικού παιχνιδιού και της μορφής ζωής είναι αλληλένδετες και αλληλοεξαρτώμενες.

Τέλος, η έννοια της γνώσης εντάσσεται κι αυτή στο γλωσσικό παιχνίδι, όπου αναδεικνύει και την κανονικότητα της χρήσης της. Η γνώση λοιπόν, εντάσσεται στο ίδιο παιχνίδι με τη βεβαιότητα γιατί απαραίτητο στοιχείο για την ύπαρξη της πρώτης, είναι η βεβαιότητα που έχουμε γι αυτήν. Η βεβαιότητα είναι αυτή που στην ουσία διασφαλίζει τη γνώση. Είναι μέσα στο γλωσσικό παιχνίδι που ακολουθούμε διαδικασίες γνώσης και

εκμάθησης των γεγονότων (κατανοούμε τα νοήματα μέσα από την πρακτική και τα εφαρμόζουμε). Αν όμως παρουσιαστεί αμφιβολία - έννοια στενά δεμένη με τη γνώση και την κατανόηση- τότε πρέπει να αποσαφηνιστούν οι έννοιες που προκάλεσαν τη σύγχυση και την αμφιβολία με τη βοήθεια της γραμματικής, της οποίας ο τεράστιος ρυθμιστικός ρόλος προαναφέρθηκε. *Η λειτουργία της γνώσης κατά τον Wittgenstein, είναι μία κανονιστική λειτουργία, η οποία εμφανίζει πρότυπα ορθότητας που λειτουργούν σ' ένα γλωσσικό παιχνίδι.* Το γλωσσικό παιχνίδι για να εξασφαλίσει την αντικειμενικότητά του, υπόκειται σε δημόσιο έλεγχο και ο τρόπος κατανόησης των εννοιών συνδέεται όπως είδαμε με τη λειτουργία τους μέσα σ' αυτό(η πρακτική εξάσκηση προς απόκτηση τεχνικής και έπειτα η κατανόηση και η χρήση των εννοιών). Η γνώση των εννοιών αποτελεί δημόσιο γεγονός που διατυπώνεται στη γλώσσα, γιατί αυτή είναι η υπεύθυνη για τη γλωσσική διατύπωσή τους. Η γνώση των προτάσεων δηλώνεται με τη χρήση τους και την υποβολή τους σε δημόσιο έλεγχο που πραγματοποιείται με διυποκειμενικά κριτήρια. Είναι αυτά τα κριτήρια που εξασφαλίζουν την αντικειμενικότητα της γνώσης και όχι η επίκληση σε μία πλατωνικού τύπου αντικειμενικότητα, όπου η ορθή εφαρμογή των κανόνων αποτελεί τη λειτουργία μιας αντικειμενοποιημένης δομής που υφίσταται ανεξάρτητα από τους χρήστες των κανόνων και παρέχει αυτόνομα κριτήρια ορθότητας⁴³

Είναι σ' αυτό το σημείο που υπεισέρχεται ο προβληματισμός γύρω από την ύπαρξη ή μη ιδιωτικής γνώσης μέσα στο γλωσσικό πεδίο. Μία γνώση, που την βιώνουν εξατομικευμένη το καθένα από τα υποκείμενα ξεχωριστά, την κατέχουν με βεβαιότητα και κανείς άλλος δεν μπορεί να έχει πρόσβαση σ' αυτήν και να τη διατυπώσει γλωσσικά. *Ο Wittgenstein, με το επιχείρημά του κατά της ύπαρξης ιδιωτικής γλώσσας (ΦΕ§243-315) θεωρεί τον όλο προβληματισμό μία πλάνη : η υποτιθέμενη ιδιωτική γνώση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ιδιωτική γιατί ακολουθείται από γλωσσικούς κανόνες που αναφέρονται στη χρήση των λέξεων για τη δημόσια εκφορά τους, αφού η γνώση είναι όπως είδαμε άμεσα συνδεδεμένη με την κανονικότητά της.*⁴⁴

Στο «Περί Βεβαιότητας» ο Wittgenstein θεωρεί ως απαραίτητο στοιχείο για τη γνώση, τη δεδομένη βεβαιότητα για την ύπαρξη στοιχείων, που θεμελιώνουν τη δυνατότητα της γνώσης και είναι πέραν πάσης αμφιβολίας. Εφόσον αυτές οι έννοιες στέκονται ακλόνητες και θεωρούνται προϋποθέσεις, θεμέλια για τη συγκρότηση άλλων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το γλωσσικό παιχνίδι έχει ως προϋπόθεση συγκρότησης και ύπαρξης του, κάποια αδιαμφισβήτητη έννοια. Βέβαια, μέσα στα πλαίσια του παιχνιδιού υπάρχει σαφώς η δυνατότητα να υφίσταται η γνωστική συγκρότηση μιας άλλης έννοιας και πολλές έννοιες μπορούν ενδεχομένως να αποβαίνουν ψευδείς ή αληθείς, αυτές όμως που θεμελιώνουν το παιχνίδι και αποτελούν επιπλέον θεμέλιο του εαυτού τους, δεν επιδέχονται δικαιολόγηση και είναι πάντοτε βέβαιες. *Αυτές οι έννοιες αποτελούν τις δραστηριότητες του πράττειν.* Για τον Wittgenstein η έννοια γνώση αποκτά το νόημά της σε συνάφεια με άλλες δραστηριότητες και δεν πρόκειται για διανοητική ή ψυχική κατάσταση. *Η πράξη και ο τρόπος που εκφέρουμε κρίσεις δηλώνει ταυτόχρονα συμμετοχή στον τρόπο που γνωρίζουμε.* Η εκμάθηση των γλωσσικών παιχνιδιών είναι απαραίτητη γιατί έτσι γνωρίζουμε τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις και η γνώση συγκροτείται με την ίδια τη χρήση των εννοιών στο γλωσσικό παιχνίδι. Ο τρόπος του κρίνειν και πράττειν αναδεικνύει και την δεσμευτικότητα των κανόνων. Αυτό που θεμελιώνει τη γνώση που σχηματίζουμε για τις έννοιες, είναι η συμφωνία στις κρίσεις (ΦΕ§240-242), δηλαδή η ανθρώπινη την αλήθεια και το ψεύδος των προτάσεων, ούτε για συμφωνία ζητημάτων λογικής, αλλά για κανονικότητα συναίνεση στην πράξη. Η συμφωνία στις κρίσεις δεν πρόκειται για συμφωνία στις «γνώμες», οι οποίες ρυθμίζουν την αλήθεια και το ψεύδος των προτάσεων, ούτε

⁴³ Wittgenstein L. "Remarks on the Foundations of Mathematics", Ed. Wright, Rhees and Anscombe.(1978), σελ.207.

⁴⁴ Baker G.P. and Hacker P.M.S., (1985)σελ.158

για συμφωνία ζητημάτων λογικής, αλλά για κανονικότητα ως προς τον τρόπο που οι άνθρωποι εφαρμόζουν τις λέξεις στα πράγματα⁴⁵.

Ολοκληρώνοντας λοιπόν εδώ μία συνολική επισκόπηση των κυριότερων φιλοσοφικών θεμάτων που απασχόλησαν τον Wittgenstein, διαπιστώνουμε ότι ενώ το έργο του είναι συναφές με τα τρέχοντα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής του και έχει τους ίδιους πόλους προβληματισμού με αυτά, η προσέγγιση του είναι εντελώς διαφορετική και δεν υπάγεται κατ' ουσίαν σε κάποια συγκεκριμένη φιλοσοφική σχολή. Αν και χρησιμοποιεί τα δεδομένα του συμπεριφορισμού, ωστόσο ο τρόπος που διατυπώνει τις φιλοσοφικές του παρατηρήσεις, ξεφεύγει από τα αμιγώς αυστηρά κριτήρια και περιορισμούς που είδαμε ότι επιβάλλει ο συμπεριφορισμός. Από την άλλη, ενδιαφέρεται για τις εξελίξεις που σημειώνονται στην εποχή του όσον αφορά τη γλώσσα και τις φορμαλιστικές της προσεγγίσεις, και παρόλο που ξεκινά με αφετηρία του αυτές στο *Tractatus*, σταδιακά αμφισβητεί την αποτελεσματικότητά τους. Οι επικριτικές παρατηρήσεις που κάνει στον Turing κατά την ανάδυση του υπολογιστικού μοντέλου, είναι από τις πιο γόνιμες και θεωρώντας ότι υπάρχει συνέχεια μεταξύ υπολογιστικού μοντέλου, γνωσιακής επιστήμης (όπως και γνωσιακής ψυχολογίας) και τεχνητής νοημοσύνης, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, μπορούμε να αντιληφθούμε τη σημασία της κριτικής του Wittgenstein στις σύγχρονες εκδοχές των υπολογιστικών μοντέλων και της τεχνητής νοημοσύνης.

2.3 Τεχνητή νοημοσύνη : Νέο-συμπεριφορισμός και μηχανιστική αντίληψη της γνώσης.

2.3.1 Η έννοια του υπολογισμού και της μηχανικής ακολουθίας του κανόνα.

«Μπορεί μία μηχανή να σκέφτεται; ...το πρόβλημα μάλλον είναι ότι η πρόταση 'Μία μηχανή σκέφτεται (αντιλαμβάνεται, επιθυμεί)' μοιάζει κατά κάποιο τρόπο α-νόητη. Είναι σαν να είχαμε ρωτήσει 'Έχει ο αριθμός 3 χρώμα;»(BB:47).Ο Wittgenstein διατυπώνει τον παραπάνω συλλογισμό στο *Μπλέ Βιβλίο* το 1933, δέκα χρόνια πριν την εμφάνιση της μηχανής Turing, αποδεικνύοντας ότι ο προβληματισμός για την μηχανιστική αντίληψη είχε εμφανιστεί πολύ καιρό πριν. Για τον Wittgenstein το ερώτημα αν μία μηχανή σκέφτεται είναι εξίσου προβληματικό με το ερώτημα αν ο αριθμός 3 έχει χρώμα, επειδή και τα δύο παραβιάζουν τους κανόνες της λογικής γραμματικής ενώ για τον Turing δεν υπάρχει ζήτημα α-νοησίας, αλλά θέμα εφαρμογής κριτηρίων. Ο τελευταίος θεωρεί ότι με τον έλεγχο Turing, έδειξε πως δεν υπάρχουν *a priori* λόγοι που να μην επιτρέπουν να εφαρμόζουμε τα ίδια κριτήρια για ν' απαντήσουμε στα ερωτήματα : α) μπορεί μία μηχανή να σκεφτεί και β) μπορεί ένας άνθρωπος να σκεφτεί; Οι απαντήσεις που δίνονται και στις δύο περιπτώσεις βασίζονται στην παρατηρούμενη συμπεριφορά και άρα για τον Turing το αν μία μηχανή σκέφτεται ή όχι αποτελεί *εμπειρικό* ζήτημα. Ο Turing άρα στην πραγματικότητα μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τα μαθηματικά στην επιστημολογία και διατυπώνει την *επιστημολογική* υπόθεση ότι «Μπορούμε να συγκρίνουμε τη διαδικασία κατά την οποία ένας άνθρωπος υπολογίζει έναν αριθμό, με αυτήν μιας μηχανής η οποία είναι ικανή μόνο για έναν πεπερασμένο αριθμό συνθηκών q_1, q_2, \dots, q_R οι οποίες μπορούν να ονομαστούν *σύνολα μιας υπολογιστικής μηχανής-m*»⁴⁶ Ο Turing λοιπόν ορίζει τον ανθρώπινο υπολογισμό *μηχανικά* και νομιμοποιεί έτσι την εφαρμογή γνωσιακών όρων περιγραφής στη λειτουργία των υπολογιστικών μηχανών.

Ο Wittgenstein θεωρεί από την άλλη, ότι η φύση του υπολογισμού (calculation) διαφέρει κατά πολύ από την άποψη του Turing ότι *οι περιοδικά επαναλαμβανόμενες λειτουργίες είναι μηχανικά υπολογίσιμες*. Το

⁴⁵ Τσινόρεμα Β. (1995) «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από τη γλωσσική κανονιστικότητα», *Δευκαλίον*.

⁴⁶ Turing Alan (1936), "On computable numbers, with an application to the Entscheidungsproblem, § 9".

επιχείρημά του βασίζεται στο ότι η αρχή του υπολογισμού δεν μπορεί να βοηθεί ξεχωριστά από την *ουσιώδη κανονιστικότητα* της (normativity). Για παράδειγμα, θεωρεί ότι όταν κάνουμε υπολογισμούς του τύπου '25×20=500' στις καθημερινές μας συναλλαγές, δεν αντιμετωπίζουμε την παραπάνω σχέση ως ένα ενδιαφέρον *σκαρίφημα* μαθηματικών συμβόλων πάνω στο χαρτί. Είναι η χρήση εκτός του πλαισίου των μαθηματικών που έχει σημασία για να παίξουμε το παιχνίδι των μαθηματικών συμβόλων. Τα μαθηματικά σύμβολα 25x20 δεν μετασχηματίζονται και αναδιατάσσονται για να 'παράγουν' το αποτέλεσμα 500 μέσα από έναν λογικό επαγωγικό συλλογισμό. Δεν έχει νόημα να περάσουμε από τη μία διάταξη στην άλλη (όπως για παράδειγμα από μία διάταξη επίπλων σε μία άλλη) εάν αυτή η διάταξη δεν έχει μία γλωσσική λειτουργικότητα, πέρα από τον εν λόγω μετασχηματισμό (RFM V§2,4).

Δηλαδή, σύμφωνα με τον Shanker (1998) κάνουμε σκέψεις του τύπου : 'εάν ο S έχει στην κατοχή του 25 μετοχές σε XYZ τις οποίες εμπορεύεται με \$20 την καθεμία, τότε ο S έχει επενδύσει \$500 σε XYZ'. Αν μας ζητηθεί να δικαιολογήσουμε τα παραπάνω, δεν χρειάζεται να παρουσιάσουμε απόδειξη για τις συναλλαγές του S, ούτε και είναι απαραίτητο να μετρήσουμε τις μετοχές για να δούμε αν κάνουμε λάθος ή όχι, απλά απαντάμε ότι 25×20=500. γιατί αυτό που καθιστά την πράξη ενός υποκειμένου *υπολογισμό* ή *απόδειξη* (proof), είναι η γνώση της κανονιστικής πρακτικής που διαθέτει. Δεν λέμε λοιπόν, ότι ο S 'υπολόγισε' ή 'απέδειξε' ότι x, απλώς και μόνο επειδή το αποτέλεσμα που προκύπτει (x) είναι το ίδιο με αυτό ενός υπολογισμού ή μιας απόδειξης, αντί γι αυτό, θεωρούμε ότι ο S αντιμετωπίζει μία πρόταση όπως η '25×20=500' σαν έναν μετασχηματισμό που διέπεται από κανόνες οι οποίοι δικαιολογούν ή εξηγούν τη βεβαιότητά του ότι το x είναι το αποτέλεσμα και κανένα άλλο. Η 'κανονιστικότητα των μαθηματικών' αποτελεί το βασικό θέμα για τον Wittgenstein στα *'Lectures on the Foundations of Mathematics'* και *'Remarks on the Foundations of Mathematics'* καθώς επιμένει ότι η έμφαση στη μαθηματική απόδειξη, είναι ότι χαράζει με ακρίβεια τους κανόνες της μαθηματικής γραμματικής : «Ας θυμηθούμε ότι στα μαθηματικά αυτές που μας πείθουν με αποδείξεις, είναι οι *γραμματικές* προτάσεις, έτσι η έκφραση, το αποτέλεσμα για το ότι εμείς είμαστε πεπεισμένοι, είναι το ότι *αποδεχόμαστε έναν κανόνα*» (RFM III :§30).

Συνεπώς, ο ρόλος της απόδειξης είναι να διαμορφώσει τις εσωτερικές σχέσεις που επιβάλλουν το χειρισμό των μαθηματικών προτάσεων, ως γραμματικών κανόνων : «Γιατί η απόδειξη είναι μέρος της γραμματικής της πρότασης!» (PG :370). «Η απόδειξη αλλάζει τη γραμματική της γλώσσας μας, αλλάζει τον τρόπο σκέψης μας. Φτιάχνει καινούριες διασυνδέσεις και δημιουργεί τον τρόπο σκέψης γι' αυτές.»(RFM III : §31). Το ότι κάποιος εκδηλώνει μία συμπεριφορά που αντιστοιχεί σε έναν κανόνα δεν συνεπάγεται ότι ο τελευταίος ακολουθεί τον κανόνα. Η εφαρμογή της έκφρασης *ακολουθώ τον κανόνα* δεν έχει σχέση με υπολογισμούς ή αποδείξεις ή υποτιθέμενα 'νοητικά γεγονότα' που λαμβάνουν χώρα στο μυαλό του υποκειμένου με αποτέλεσμα την εκδήλωση μίας *ομαλής* ή συνηθισμένης, τακτικής συμπεριφοράς. *Παρόλο που η έννοια του ακολουθώ τον κανόνα σχετίζεται εσωτερικά με την έννοια της ομαλότητας και της κανονικότητας, ωστόσο δεν ανάγεται σε αυτήν*, γιατί η συμπεριφορά του υποκειμένου που όντως ακολουθεί τον κανόνα, προϋποθέτει την εφαρμογή ποικίλων κανονιστικών όρων : το υποκείμενο επικαλούμενο τον κανόνα, πρέπει να είναι σε θέση να διδάξει, να εξηγήσει, να διορθώσει ή να δικαιολογήσει τις πράξεις του. Ο Wittgenstein στρέφεται με αυτό του το επιχείρημα απευθείας εναντίον του συμπεριφοριστικού μοντέλου της μηχανής Turing (RFM V), όπου τα συμπεράσματα βασίζονται αποκλειστικά στο αν τα κριτήρια που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά κατά τη διάρκεια ενός υπολογισμού, διέπουν επίσης τη συμπεριφορά του προς εξέταση αντικειμένου (είτε πρόκειται για ηλεκτρονικό υπολογιστή είτε για εκπαιδευόμενο χιμπατζή), χωρίς να λαμβάνεται υπόψη καμία άλλη παράμετρος.

Το σημαντικότερο θέμα όμως στο οποίο επικεντρώνεται η επίθεση του Wittgenstein δεν είναι τα απλουστευτικά συμπεριφοριστικά κριτήρια του Turing test, αλλά η *ανάλυση του υπολογισμού* που προβάλλεται σ' αυτό : η υιοθέτηση της μηχανιστικής αντίληψης από τον Turing, έχει τις καταβολές της στον Καρτεσιανό διαχωρισμό μεταξύ *παρατηρούμενης συμπεριφοράς* (πχ. το να δίνουμε σωστές απαντήσεις) και *μη παρατηρήσιμων διαδικασιών ή καταστάσεων*, που προκαλούν αυτή τη συμπεριφορά (πχ, οι 'νοητικές διαδικασίες' που διέπουν τη διεργασία του υπολογισμού στους ανθρώπους ή τα ζώα)⁴⁷. Έτσι ο Turing υποστηρίζει ότι η απάντηση στο ερώτημα «Πώς ο x έφτασε στη σωστή απάντηση;», συνίσταται στη διευκρίνιση της αιτιακής ακολουθίας των 'νοητικών καταστάσεων' που μπορούν να προσομοιωθούν –και να εξηγηθούν– από τη μηχανή Turing. Το ίδιο το υποκείμενο ωστόσο, δεν είναι σε θέση να καθορίσει με ακρίβεια τι είδους διαδικασίες ακολουθήθηκαν για να φτάσει στο σωστό αποτέλεσμα. Αυτό δεν θεωρείται σημαντικό, γιατί οι διαδικασίες είναι *υποσυνείδητες*, αφού ο Turing θεωρεί ότι η ιδέα του *υπολογισμού* βασίζεται στο ότι *ο εγκέφαλός μας ακολουθεί έναν αριθμό από απλούς μηχανικούς κανόνες, οι οποίοι είναι τέτοιου τύπου, ώστε να μπορούν να ακολουθηθούν εξίσου ικανοποιητικά από μία μηχανή*.

Ο Wittgenstein τοποθετείται ρητά κατά της ύπαρξης εσωτερικών διεργασιών (ΦΕ§363,366,369) και θεωρεί, ότι αν αποδεχτεί ότι ο υπολογισμός είναι μία διεργασία που το υποκείμενο εκτελεί «μέσα στο κεφάλι του, μόνο του» είναι σαν να δέχεται τη δυνατότητα εσωτερικού σιωπηλού διαλόγου του υποκειμένου με τον εαυτό του (ΦΕ§361), γεγονός που παραπέμπει στην ενδοσκοπήση και στον ιδιωτικό καταδεικτικό ορισμό (ΦΕ§362,374), έννοιες που αποκλείονται από τον ίδιο εξ' ορισμού⁴⁸. Όπως είδαμε, ο υπολογισμός και η ακολουθία ενός κανόνα δεν μπορούν να αρκεστούν στη μηχανιστική εξήγηση, και όπως λέει ο Wittgenstein : «Αν ο υπολογισμός μοιάζει σε μας σαν η πράξη που εκτελεί μία μηχανή, είναι (στην πραγματικότητα) η *ανθρώπινη ύπαρξη* (και όχι) η μηχανή που κάνει τον υπολογισμό» (RFM IV, §20). Ο Turing κάνει το ίδιο λάθος, λέει ο Wittgenstein, που κάνει αργότερα και η Τεχνητή Νοημοσύνη, θεωρεί δηλαδή τη διαφορά μεταξύ του *ακολουθώ μηχανικά έναν κανόνα* και *ακολουθώ έναν 'μηχανικό κανόνα'*, ανύπαρκτη⁴⁹.

Ο Wittgenstein δεν αρνείται την πιθανότητα το υποκείμενο να εκτελεί συγκεκριμένους υπολογισμούς *μηχανικά*. Αυτοί οι υπολογισμοί όμως, δεν μπορούν να συγκριθούν με τους υπολογισμούς της μηχανής, γιατί το υποκείμενο μπορεί μεν να ακολουθεί ένα κανόνα μηχανικά σε καθημερινή ίσως βάση –όπως όταν οδηγεί το αυτοκίνητό του– αλλά η συμπεριφορά του περιγράφεται με κανονιστικούς όρους που προκύπτουν μέσα από μία σειρά επαναλήψεων και πρακτικής εξάσκησης. Είναι γεγονός βέβαια πως όταν υπολογίζουμε, ακολουθούμε κανόνες με τους οποίους είμαστε εξοικειωμένοι, χωρίς να τους σκεφτόμαστε. Η ικανότητα όμως που έχει το υποκείμενο να μπορεί να παραθέτει τους κανόνες υπολογισμού και να εξηγήει ή να δικαιολογεί τα αποτελέσματά του σε περίπτωση που του ζητηθεί, είναι το στοιχείο που κάνει τη διαφορά και εγγυάται ότι το υποκείμενο όντως έχει εκτελέσει έναν υπολογισμό. Το να ακολουθούμε τον κανόνα άρα, δεν απαιτεί απαραίτητα να έχουμε συναίσθηση του γεγονότος ότι ακολουθούμε τον κανόνα. Αυτό που απαιτείται, είναι να μπορεί να περιγραφεί η συμπεριφορά του υποκειμένου με κανονιστικούς όρους, σε περίπτωση που του ζητηθεί να δικαιολογήσει (να διορθώσει, να εξηγήσει κλπ.) τις πράξεις του, *επικαλούμενο τον κανόνα*.

Η πλάνη άρα στην οποία υπέπεσε ο Turing, και κατ' επέκταση η Τεχνητή Νοημοσύνη, ήταν ότι προσπάθησε να δώσει μία εντελώς διαφορετική ερμηνεία του 'κανόνα', σύμφωνα με την οποία ο τελευταίος είναι

⁴⁷ Shanker Stuart (1998) σελ. 9.

⁴⁸ Budd Malcolm (1989), σελ. 115-124, "Images, internal speech, and calculation in the head"

⁴⁹ Shanker Stuart, (1998), σελ. 30-32.

ενσωματωμένος στον εγκέφαλο και λειτουργεί σαν αιτιακός μηχανισμός. Έτσι, η ικανότητα του υποκειμένου να υπολογίζει, περιορίζεται στην μηχανική εφαρμογή κανόνων (υπο-ρουτίνες του αλγόριθμου) στο εγκεφαλικό επίπεδο και η κανονιστική συμπεριφορά του ανάγεται σε μία ακολουθία από αιτιακές εξηγήσεις, που επειδή είναι εγκεφαλικές θεωρούνται μη-συνειδητές.

2.3.2 Είναι η κατανόηση και η μάθηση, αποτέλεσμα μηχανιστικών διαδικασιών ;

Στόχος του Turing είναι η προσπάθεια μίμησης της λειτουργίας του μυαλού ενός ενήλικα. Βασίζεται στην ιδέα ότι η ανθρώπινη σκέψη είναι μία αποτελεσματική λειτουργία και ο εγκέφαλος ένας ψηφιακός υπολογιστής : το μυαλό προχωρά μέσω μιας αδιάσπαστης αλυσίδας μηχανικών βημάτων, από το α στο ω , παρόλο που το υποκείμενο πιθανόν να γνωρίζει από αυτά τα βήματα μόνο τα α , δ , ζ και ω και όχι αυτά που παρεμβάλλονται ενδιάμεσά τους. Ο τρόπος που μπορούμε να συμπληρώσουμε τα υποσυνείδητα βήματα που μεσολαβούν, είναι αντιστοιχώντας λεπτομερώς τις διαδικασίες σκέψης του υποκειμένου, σε ένα πρόγραμμα που σχεδιάστηκε για να λύσει το ίδιο πρόβλημα. Αυτή είναι πιθανότατα η θέση που βρίσκεται πίσω από την παρατήρηση του Turing ότι ολόκληρη η διαδικασία της σκέψης αποτελεί ακόμη μυστήριο για μας τους ανθρώπους, αλλά η προσπάθεια δημιουργίας μιας μηχανής που σκέφτεται, θα μας βοηθούσε αποτελεσματικά ως προς το να ανακαλύψουμε πώς σκεφτόμαστε εμείς οι ίδιοι⁵⁰.

Το επιχείρημα πάνω στο οποίο βασίστηκε αργότερα η ισχυρή Τεχνητή Νοημοσύνη είναι παρόν : *εάν ένα πρόγραμμα μπορεί να προσομοιώσει την συμπεριφορά του υποκειμένου και τα στάδια διαδικασίας της σκέψης του (τα οποία το υποκείμενο παρατήρησε και ανέφερε), τότε αυτό το πρόγραμμα θα έχει καταφέρει να εξηγήσει τις 'κρυφές διαδικασίες' που επιδρούν και τελικά οδηγούν στη συμπεριφορά του υποκειμένου.* Το πιο ενδιαφέρον σημείο της παραπάνω συμπεριφοριστικής προσέγγισης, είναι ότι η μάθηση συνίσταται στο σχηματισμό νευρωνικών συνδέσεων ερεθίσματος-απόκρισης οι οποίες προϋποθέτουν μηδενική νοημοσύνη. Άμεσα συνδεδεμένη με αυτή την άποψη είναι η αρχή της συνέχειας (continuum picture) που υιοθετείται από το υπολογιστικό μοντέλο, σύμφωνα με την οποία οι 'άνωτεροι τύποι' μάθησης αποτελούνται από άλλους απλούστερους (και κατώτερους). Στην ουσία ωστόσο, η θεωρία ακολουθεί την αντίστροφη πορεία : μόνο προϋποθέτωντας ότι μπορούμε να αποσπάσουμε τη μάθηση από την κανονιστικότητά της, μπορούμε να την αναγάγουμε σε μηχανικές διαδικασίες. Το κλειδί εδώ, βρίσκεται στο ότι αντιμετωπίζουμε τα κριτήρια που διέπουν τη μάθηση (ότι λέει ή πράττει το υποκείμενο), ως αποδείξεις κάποιου κρυφού γεγονότος που λαμβάνει χώρα στο κεντρικό νευρικό σύστημα του οργανισμού. Όπως είδαμε πιο πριν, το να μπορούμε να εξηγήσουμε το αποτέλεσμα ενός πολλαπλασιασμού για παράδειγμα, και το να διορθώνουμε τα λάθη μας επικαλούμενοι τον κανόνα που εφαρμόζουμε, αποτελούν κριτήρια του ότι 'κατέχουμε τους κανόνες πολλαπλασιασμού'.

Αντίθετα, η αρχή της συνέχειας αντιμετωπίζει αυτού του είδους τη συμπεριφορά ως απόδειξη ότι σχηματίστηκαν οι κατάλληλες συνδετικές συνάψεις και ότι εξαιτίας αυτού, το υποκείμενο γνωρίζει να κάνει πολλαπλασιασμό. Ακόμη και οργανισμοί με σοβαρές δυσλειτουργίες θεωρείται ότι γνωρίζουν να πολλαπλασιάζουν, αρκεί να εκδηλώσουν την αντίστοιχη συμπεριφορά, απλά αυτοί θα αντιστοιχούν σε ένα κατώτερο 'τύπο μάθησης' του μοντέλου της συνέχειας. Οι μηχανιστές θεωρούν αυτό το τελευταίο στοιχείο, επικύρωση της αρχής της συνέχειας : τα κριτήρια που διέπουν τις 'άνωτερες' μορφές μάθησης μπορούν να ανεξαρτητοποιηθούν από τις 'κατώτερες', έως ότου φτάσουμε σ' ένα 'ατομικό, στοιχειώδες επίπεδο' όπου η

⁵⁰ Hodges A., (1983). 'Alan Turing', σελ. 442.

μάθηση αποτελεί απλά μία λειτουργία αφομοίωσης ερεθισμάτων και προσαρμογής σε αυτά. Αυτός είναι ο λόγος που η μάθηση αποχωρίζεται από την κανονιστική συμπεριφορά που τη διέπει, δηλαδή απουσιάζει κάθε πιθανότητα να μπορεί το υποκείμενο να εξηγήσει, να διδάξει, να διορθώσει ή να δικαιολογήσει τις πράξεις του.

Θεωρώντας λοιπόν σαν δεδομένο ότι ένα φυτό, ένα ζώο ή οποιοσδήποτε άλλος οργανισμός, μπορούν να ανταποκριθούν σε μία ποικιλομορφία ερεθισμάτων, το ίδιο επιτυχημένα με ένα παιδί, η ικανότητα που έχει το παιδί για να μάθει πώς να μιλάει, πώς να μετράει, πώς να αναγνωρίζει το χρώμα ή το σχήμα, ή τις ψυχολογικές διαθέσεις, ταυτίζεται απλά με το αποτέλεσμα (έξοδο) μιας περισσότερο πολύπλοκης αιτιακής αλυσίδας, που όμως ανήκει στον ίδιο τύπο με αυτή που κατευθύνει τις συμπεριφορές των ζώων και των φυτών.

Συνεπώς, ο συμπεριφορισμός και η Τεχνητή Νοημοσύνη δέχονται ότι υπάρχει μία ιστορία *συνέχειας* σε κάθε οργανισμό, η οποία οδηγεί από τα ανακλαστικά στις αντιδράσεις και μετά στην απόκτηση της οποιασδήποτε μορφής γνώσης, και ότι ο μόνος τρόπος με τον οποίο η ψυχολογία μπορεί να εξηγήσει τους μηχανισμούς μάθησης, είναι υιοθετώντας μία ενιαία γραμματική για την περιγραφή τους. Έτσι, στην περίπτωση του συμπεριφορισμού όλες οι εξηγήσεις της συμπεριφοράς ανώτερων οργανισμών ανάγονται σε όρους που αντιστοιχούν σε ανακλαστικά κατώτερων, ενώ στην περίπτωση της TN τα εγγενή χαρακτηριστικά των γνωστικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων ανώτερων επιπέδων, ‘διαβάζονται’ σαν ανακλαστικές αντιδράσεις κατώτερων επιπέδων (για παράδειγμα ο εγκέφαλος υποτίθεται ότι μπορεί να κάνει υποθέσεις, το νευρικό σύστημα αφηρημένους υπολογισμούς και ο θερμοστάτης μπορεί να σκέφτεται και να έχει πεποιθήσεις). Αυτός είναι ο λόγος, που τόσο συχνά στις μέρες μας η TN θεωρείται απλά σαν ένας τύπος *νέο-συμπεριφορισμού*.

Παρόλο που ο υποστηρικτής της TN προσεγγίζει το φαινόμενο της μάθησης αντίστροφα, ωστόσο, μοιράζεται με τον συμπεριφοριστή το ίδιο πλαίσιο αναφοράς και γι αυτό, και στις δύο προσεγγίσεις καταλήγουμε να έχουμε κάμπιες ή ακόμη και θερμοστάτες που ‘σκέφτονται’. Όμως, η κατασκευή ενός προγράμματος που μπορεί να αναπαράγει, να προβλέπει ή να διορθώνει τα λάθη που κάνει ένα παιδί όταν μαθαίνει να μετρά, δεν ικανοποιεί τα κριτήρια που απαιτούνται για να πούμε ότι *αυτό το πρόγραμμα έχει μάθει να μετρά*. Ακόμη δηλαδή κι αν διαιρέσουμε σε επιμέρους τμήματα και εξετάσουμε εξονυχιστικά τις λειτουργίες ενός προγράμματος, από τις πιο πολύπλοκες έως τις πιο απλές –όπως υποστηρίζει η *αρχή της συνέχειας*– δεν πρόκειται σε καμία περίπτωση να ανακαλύψουμε αυτό που πραγματικά συμβαίνει στο μυαλό ενός παιδιού όταν μαθαίνει να μετρά.

Ο Wittgenstein επιτίθεται στη θεωρία της *συνέχειας*, επειδή η τελευταία υποσκάπτει τα κανονιστικά θεμέλια στα οποία βασίζεται η μάθηση, δηλαδή τα κριτήρια που σκιαγραφούν για παράδειγμα ένα παιδί, ως υποκείμενο που οι ενέργειές του φανερώνουν τις προθέσεις του, την αποφασιστικότητα του, την συναίσθηση των πράξεών του και τη θέλησή του. Όπως και η *κατανόηση*, με την οποία είναι στενά συνυφασμένη, η *μάθηση* περικλείει μία ευρύτητα ικανοτήτων και ποικίλων δεξιοτήτων, και όχι απλών εγκεφαλικών συνάψεων. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, το να *μαθαίνει* κανείς να μιλά είναι διαφορετικό από τη *εκμάθηση* μιας ξένης γλώσσας, το να μαθαίνει κάποιος πώς να δένει τα κορδόνια του είναι διαφορετικό από το να μαθαίνει πώς να παίζει μία φούγκα του Bach. Αυτές οι διαφορετικές χρήσεις της *μάθησης* πρωταγωνιστούν σε διαφορετικά γλωσσικά παιχνίδια κάθε φορά, απαιτώντας αρχικά απλές και προοδευτικά πιο σύνθετες δεξιότητες. Τα διαφορετικά είδη εξάσκησης, οδηγούν σε διαφορετικά είδη κανονιστικής πρακτικής, και οι αναγωγικές εκφράσεις του τύπου : ‘ο θερμοστάτης άναψε’, ‘τα φύλλα του φυτού στράφηκαν προς τον ήλιο’, δεν αποτελούν έκφασή τους.

Ο Wittgenstein τονίζει για άλλη μια φορά την αδυναμία του μηχανιστικού συλλογιστικού (ΦΕ§156), σε μία συζήτηση γύρω από το τί συνιστά την *ανάγνωση*, στα πλαίσια της διερεύνησής του για τη φύση της *κατανόησης*. Εκεί, εξετάζει αρχικά την ανάγνωση στην μηχανιστική της εκδοχή και εισάγει ένα πρωτόγονο

γλωσσικό παιχνίδι για να αποσαφηνίσει μερικά από τα πιο βασικά προβλήματα που παρουσιάζονται στις αναγωγικές αναλύσεις των ψυχολογικών εννοιών. Έτσι, υποθέτει ότι κάποιες φορές οι άνθρωποι διαβάζουν μηχανικά χωρίς να κατανοούν αυτό που εκφωνούν και τότε τους αποκαλεί «αναγνωστικές μηχανές». Η περιγραφή αυτή έχει απίστευτες ομοιότητες με την περιγραφή της μηχανής Turing αφού η *ανάγνωση* όπως και η *απαρίθμηση* (ΦΕ§143) αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα μιας μηχανιστικής διαδικασίας που διέπεται από αυστηρούς κανόνες. Διαβάζω μηχανικά κατά τον Wittgenstein, σημαίνει: διαβάζω δυνατά, χωρίς να κάνω λάθη, και χωρίς να προσέχω το νόημα αυτού που διαβάζω⁵¹. Σύμφωνα με τον Shanker⁵² υπάρχουν στον Wittgenstein τρεις διαδεδομένες χρήσεις του *διαβάζω* :1) η αιτιακή (causal) : όπως μία μηχανή που διαβάζει σύμβολα (signs), 2) η στοιχειώδης (primitive) : όπως κάποιος που δεν κατανοεί ούτε λέξη από αυτά που διαβάζει, δηλ. ο αρχάριος αναγνώστης και 3) η υποδειγματική (paradigmatic) : όταν κατανοούμε απολύτως αυτά που διαβάζουμε, δηλ. ο έμπειρος αναγνώστης. Υπάρχουν περιπτώσεις που είναι δύσκολο να διακρίνουμε ,μεταξύ της 2ης και 3ης χρήσης (μεταξύ δηλαδή ενός παιδιού που μαθαίνει να διαβάζει και ενός πολιτικού που εκφωνεί το λόγο του). Μπορεί άραγε μία αντίστοιχη αμφιβολία να σημειωθεί επίσης, ανάμεσα στις χρήσεις 1 και 3; Μπορεί να θεωρηθεί δηλαδή η χρήση της μηχανής μία περαιτέρω προέκταση της ακατέργαστης χρήσης του διαβάζω, όπως υποστηρίζει το μοντέλο της *συνέχειας*, θεωρώντας ότι οι εσωτερικοί μηχανισμοί που διέπουν τις λειτουργίες της μηχανής αποτελούν μία απλούστερη εκδοχή των εσωτερικών μηχανισμών του οργανισμού; Θα μπορούσαμε να μάθουμε για τις ‘διαδικασίες της ανάγνωσης’, που περιλαμβάνονται στις 2 και 3, μελετώντας τις διαδικασίες μιας μηχανής; Ο Wittgenstein απαντά λέγοντας, ότι πρέπει να διευκρινίσουμε τα *κριτήρια* που καθορίζουν την εφαρμογή της *ανάγνωσης* στη στοιχειώδη της χρήση (2). Υπάρχουν δηλαδή κριτήρια τα οποία μας βοηθούν να διακρίνουμε πότε ο ‘S διαβάζει p’ και πότε ‘μοιάζει σαν ο S να διαβάζει p’.

Είναι όμως πραγματικά δυνατόν να διακρίνουμε τις δύο αυτές περιπτώσεις; Το επιχείρημα του Wittgenstein (ΦΕ §149) εστιάζει στη σχέση μεταξύ του ‘κατέχω μία επιδεξιότητα’ (κατανοώ τη σημασία της) και ‘εξασκώ μία επιδεξιότητα’ (την εφαρμόζω πρακτικά). Εάν θεωρήσουμε αυτή τη σχέση αιτιακή –όταν γνωρίζω κάτι, το εφαρμόζω- τότε παρασυρόμαστε και ορίζουμε την *κατανόηση* (ή την *ανάγνωση* ή τον *υπολογισμό με απαρίθμηση*) ως μία νοητική κατάσταση ή διαδικασία, οδηγούμενοι στη κατασκευή ‘υποθετικών μοντέλων του νου’ για να εξηγήσουμε τον τρόπο που οι κρυφές καταστάσεις ή διαδικασίες, προκαλούν την παρατηρούμενη συμπεριφορά του υποκειμένου (MK σελ.167) :«Νοητική κατάσταση υπ’ αυτή την έννοια είναι η κατάσταση ενός υποθετικού μηχανισμού, ενός μοντέλου για τη λειτουργία του νου, προορισμένου να εξηγή τα συνειδητά νοητικά φαινόμενα.(Τέτοιου είδους πράγματα, όπως ασυνειδητες ή υποσυνειδητες νοητικές καταστάσεις, είναι γνωρίσματα του *μοντέλου* του νου.) Με τον ίδιο τρόπο φτάνουμε επίσης αναπόφευκτα στο ν’ αντιλαμβανόμαστε τη μνήμη σαν ένα είδος αποθηκευτικού χώρου. Θεωρούμε ότι στην ικανότητα του να προσθέτουμε ή να πολλαπλασιάζουμε *πρέπει* ν’ αντιστοιχεί μια ιδιαίτερη κατάσταση του εγκεφάλου του ατόμου, κι ας μην έχουμε ιδέα από τέτοιου είδους ψυχοφυσιολογικές αντιστοιχίσεις. Θεωρούμε τα φαινόμενα αυτά ως εκδηλώσεις αυτού του μηχανισμού και πιστεύουμε ότι η δυνατότητά τους κατοπτρίζει τη συγκεκριμένη κατασκευή του ίδιου του μηχανισμού.

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Wittgenstein (ΦΕ§149) είναι ότι η διαφορά μεταξύ του *διαβάζω* και *μοιάζει ότι διαβάζω* (προσποιούμαι) δεν μπορεί να εξηγηθεί μέσω της διαφοράς μεταξύ συνειδητού και

⁵¹ Πιθανότατα σ’ αυτή τη σκέψη βασίζεται η παρατήρηση του Wittgenstein : «‘Μηχανές Turing’. Αυτές οι μηχανές είναι *άνθρωποι* που κάνουν υπολογισμούς» (RPP Vol. I§ 1096).

⁵² Shanker Stuart, (1998), σελ. 54.

ασυνείδητου, αφού αυτή είναι γραμματική και όχι εμπειρική. Επειδή λοιπόν δεν μπορούμε να εντοπίσουμε την ειδοποιό διαφορά μεταξύ των δύο, καταλήγουμε να υποθέτουμε ότι αυτή η διαφορά *πρέπει να είναι ασυνείδητη*, και της αποδίδουμε χαρακτηριστικά νοητικής ή εγκεφαλικής δραστηριότητας : «Κι αν δεν υπάρχει διαφορά σ' αυτό που τους είναι συνειδητό, τότε κάποια διαφορά θα *πρέπει να υπάρχει* στην ασυνείδητη λειτουργία του πνεύματός τους ή πάλι, στο μυαλό τους»(ΦΕ§156). Αυτό το *πρέπει*, λέει ο Wittgenstein, αποτελεί μεταφυσικό στοιχείο και εάν ερμηνεύσουμε τη σχέση μεταξύ του *διαβάζω* και *μοιάζει ότι διαβάζω* ως αιτιακή, είμαστε αναγκασμένοι να αναγνωρίσουμε δύο 'διαφορετικούς μηχανισμούς' που διέπουν την κάθε μία από τις δύο αυτές καταστάσεις. Ο Wittgenstein υποστηρίζει ότι αυτή η διαφορά είναι *γραμματική*, τονίζει την αδυναμία μας να κατανοήσουμε αυτό το λογικό διαχωρισμό, αφού παρασυρόμαστε από την παραπλανητική εικόνα που δημιουργείται όταν 'οδηγούμαστε από τα σημεία'. Αυτό είναι που μας παρασύρει, κάνοντάς μας να νομίζουμε ότι μπορούμε να κατανοήσουμε την *ανάγνωση*, μόνο όταν φωτίσουμε τους μηχανισμούς που συνδέουν το να 'βλέπω τα σημεία' και να 'ενεργώ σύμφωνα με αυτά'. Γιατί θεωρούμε ότι ένας μηχανισμός αποτελείται από συγκεκριμένα μέρη τα οποία 'οδηγούνται' από κάποια άλλα. Ο Wittgenstein φέρνει το παράδειγμα της πιανόλας (ΜΚ σελ.167) και αναρωτιέται αν έχει νόημα να λέμε ότι η πιανόλα 'οδηγείται' από τις νότες που 'διαβάζει'. Το πρόβλημα υποστηρίζει ότι δεν έγκειται στο αν από τη μηχανή λείπει η συνείδηση, ούτε αν η χρήση του 'διαβάζω', χρησιμοποιείται εδώ λανθασμένα. Το πρώτο πρόβλημα δημιουργείται όταν η πιανόλα που 'οδηγείται από' τις νότες που 'διαβάζει', συγκρίνεται με ένα παιδί που οδηγείται από τους κανόνες που έχει διδαχθεί (δηλ. το παιδί εξετάζει αυτούς τους κανόνες μέσα στο μυαλό του, ελέγχει αν ο συγκεκριμένος 'αρμόζει' στην περίπτωση, αυτόματα ανακαλεί στη μνήμη του στοιχεία που το βοηθούν κλπ.).

Το μοντέλο της *συνέχειας*, όντως δέχεται ότι οι δύο αυτές χρήσεις του 'οδηγούμαι από τα σημεία' είναι ίδιες, προϋποθέτοντας ότι ο τρόπος που εφαρμόζεται στο παιδί, μπορεί να *αναχθεί* στον τρόπο που εφαρμόζεται στη μηχανή. Άλλωστε, σύμφωνα με το μηχανιστικό μοντέλο που υιοθετεί ο Turing, αυτοί οι κανόνες είναι 'ενσωματωμένοι' στον εγκέφαλό του ανθρώπου, δηλαδή το παιδί 'οδηγείται' από τους κανόνες *με τον ίδιο ακριβώς τρόπο* που η μηχανή οδηγείται από το πρόγραμμά της.

Ο Wittgenstein θεωρεί ότι το πρόβλημα βρίσκεται στο ότι η μηχανιστική χρήση της *ανάγνωσης* ή του *υπολογισμού*, ανήκει σε διαφορετική *κατηγορία* από την κανονιστική χρήση που διέπει την περίπτωση ενός παιδιού ή ενός ενήλικα, ακόμη και στην πιο στοιχειώδη της μορφή. Για τον Wittgenstein η *ανάγνωση* αποτελεί μία περίπτωση οικογενειακής ομοιότητας : μία οικογένεια περιπτώσεων που διακυμαίνεται από την *ανάγνωση* ενός νηπίου καθώς διαβάζει τις κάρτες με τα γράμματα του αλφαριθμητικού, έως την *ανάγνωση* ενός κειμένου σε μία τάξη Φιλοσοφίας ή ακόμη έως το 'διάβασμα των αστεριών' από έναν ναυτικό.

Ο μηχανιστής ωστόσο επιμένει ότι η μόνη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα σε ένα σαρωτή (scanner) που 'διαβάζει' ένα κωδικό ασφαλείας (bar code) και έναν άνθρωπο που διαβάζει κάτι μηχανικά, *έγκειται* στη λειτουργία των εσωτερικών μηχανισμών που προκαλούν τις αντίστοιχες αντιδράσεις τους. Έτσι, θα ήταν δυνατόν να σχεδιάσουμε ένα σύστημα που θα μπορούσε να προσομοιώσει –και έτσι να εξηγήσει- τις λειτουργίες του μηχανισμού που διέπουν την ανθρώπινη αναγνωστική μηχανή.

Ο Wittgenstein όμως υποστηρίζει ότι ο όρος 'αναγνωστική μηχανή' δίνεται μόνο, για να τονίσουμε ότι οι άνθρωποι αντιδρούν με ένα συγκεκριμένο τρόπο όταν βλέπουν τυπωμένα σύμβολα και δεν υπάρχει καμία σύνδεση ανάμεσα στο να βλέπουν και να διαβάζουν ένα σύμβολο αντιδρώντας, ούτε παρεμβάλλεται κανένας εσωτερικός μηχανισμός (ΜΚ σελ. 171). Δεν υπάρχουν αποδείξεις από τη νευροφυσιολογία που να ενισχύουν ή να υπονομεύουν την άποψη ότι η *ανάγνωση* πραγματώνεται 'μηχανικά'. Αυτό που μας παρασύρει είναι ο

εσωτερικός μηχανισμός που θεωρούμε ότι υπάρχει, και ο διαχωρισμός μεταξύ ‘εσωτερικού’ και ‘εξωτερικού’, ο οποίος όμως δεν μας αφορά (PG:99). Τα κριτήρια που μας ενδιαφέρουν λέει ο Wittgenstein, πρέπει να αφορούν τη συμπεριφορά του υποκειμένου και τις συνθήκες που επικρατούν τη δεδομένη στιγμή. Πολλές φορές τα όρια των τριών χρήσεων της ανάγνωσης συγχωνεύονται το ένα με το άλλο και γι αυτό είναι αδύνατον να καθοριστεί η ανάγνωση ως μηχανιστική διαδικασία που αποτελείται από καθορισμένα βήματα.

Ο τομέας της ψυχολογίας από την άλλη, ακριβώς επειδή τα όρια είναι δυσδιάκριτα (για παράδειγμα δεν μπορούμε πάντα να πούμε πότε σταματά κάποιος να αντιδρά απλώς στα σύμβολα και πότε αρχίζει να διαβάζει πραγματικά) δεν είναι σε θέση να καθορίσει τα στάδια του μηχανιστικού μοντέλου *συνέχειας* βασιζόμενος σε διαχωρισμούς βαθμίδας, αφού η διαφορά των δύο τρόπων ανάγνωσης είναι *διαφορά είδους, κατηγορίας και όχι απλής διαβάθμισης*. Πράγματι, κάνουμε λόγο για ανθρώπους που ‘διαβάζουν σαν μηχανές’, αλλά μόνο και μόνο για να τονίσουμε την αποτυχία τους στο να παρακολουθούν αυτά που διαβάζουν και για να αναφερθούμε σε έναν τρόπο ανάγνωσης που είναι μονότονος, χωρίς παύσεις ή σημεία στίξης.

Ακόμη και η ερώτηση ‘*ποια ήταν η πρώτη λέξη που ο S διάβασε;*’ είναι μία πολύ συχνή ερώτηση που μας παραπλανά, επειδή παραπέμπει στην ύπαρξη σταδίων στην εκμάθηση της ανάγνωσης, γεγονός που το μηχανιστικό μοντέλο υιοθετεί παρά τις αδυναμίες που επισημάνθηκαν. Αυτό συμβαίνει επειδή *οι άνθρωποι τείνουν να βλέπουν τη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα σε δύο διαδοχικές ενέργειες, ως σύνδεση ανάμεσα σε δύο γεγονότα στο χρόνο και όχι ως σύνδεση ανάμεσα στα συστατικά ενός κανόνα* (όπου η συγκεκριμένη πράξη ορίζεται ως εκτέλεση του κανόνα). Έτσι, ένας δεσμός εσωτερικός, γραμματικός και άρα αναγκαίος, (αυτός ανάμεσα στον κανόνα και το νόημά του, δηλ. την εκτέλεσή του), μετατρέπεται σε εξωτερικό, ενδεχομενικό και άρα αναίρεσιμο⁵³. Η σύγχυση μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής σύνδεσης προέρχεται από *ελλιπή εποπτεία της γραμματικής* μιας έκφρασης και η ίδια αδυναμία διαπιστώνεται και στο καρτεσιανό υπόδειγμα όπου η ανάγκη παραδοχής ενός νοητικού μεσάζοντα, που συνιστά το νόημα, θεωρείται απαραίτητη.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι *ο Turing συνδέει τη μηχανιστική με την ψυχολογική θέση, προϋποθέτοντας ότι η μάθηση συνίσταται σε συναπτικές συνδέσεις του εγκεφάλου*. Έτσι μπορεί να υποθέσει ότι η ‘*συμπεριφορά*’ της μηχανής ικανοποιεί τα κριτήρια που απαιτούνται για να θεωρήσουμε ότι *υπολογίζει*, επειδή οι εσωτερικοί μηχανισμοί της, είναι ισομορφικοί με αυτούς που κατευθύνουν το υποκείμενο που απαντά, στον έλεγχο Turing. Επομένως, εάν η συμπεριφορά του υποκειμένου είναι το τελικό αποτέλεσμα μιας μηχανιστικής διαδικασίας, και κάθε μηχανή μπορεί να προσομοιωθεί από τη μηχανή Turing, τότε η μηχανιστική, και η ψυχολογική θέση του Turing, *σχετίζονται εσωτερικά : τέτοιου είδους μηχανές (υπολογιστές), θεωρείται ότι σκέφτονται, ακριβώς επειδή τα σκεπτόμενα υποκείμενα μοιάζουν να υπολογίζουν μηχανικά καθώς σκέφτονται* (εδώ ο Turing εννοεί την περίπτωση που οι άνθρωποι λειτουργούν ενίοτε μηχανικά, σαν να ήταν ‘*αναγνωστικές μηχανές*’). Το πρόβλημα όμως εδώ είναι, ότι αυτές οι ίδιες ‘*διαδικασίες*’ που οδηγούν το υποκείμενο, αποτελούν ταυτόχρονα το *προσπαιτούμενο του επιχειρήματος*. Δηλαδή, τα κριτήρια που διέπουν τη χρήση του ‘*διαβάζω*’ και του ‘*υπολογίζω*’ μπορούν να μετατραπούν με την ίδια ευκολία σε αποδείξεις ότι υπάρχουν (ενσωματωμένες) αποτελεσματικές διαδικασίες οι οποίες ως τέτοιες πρέπει να είναι ισομορφικές με αυτές που οδηγούν τη μηχανή, γεγονός που οδηγεί σε αδιέξοδο. *Θα πρέπει λοιπόν, αντί να ρωτήσουμε ‘σε τί συνίσταται ο υπολογισμός’ (απόδειξη), να διερευνήσουμε τη φύση του υπολογισμού ρωτώντας ‘τί δικαιολογεί τη χρήση του υπολογίζω σε ένα δεδομένο περιβάλλον’* (κριτήριο). Η διαφορά μεταξύ ενός ανθρώπου που υπολογίζει και μιας μηχανής, έγκειται στη *διαφορά κατηγορίας* που υπάρχει μεταξύ λόγου και αιτίας : ενώ ο υπολογισμός του υποκειμένου μπορεί να

⁵³ Pears David (1988), ‘Rule-following : the Rejection of the Platonic Theory, σελ. 442-443.

δικαιολογηθεί μέσω των κανόνων που παραθέτει όταν ερωτηθεί, τα αποτελέσματα του υπολογισμού μιας μηχανής μπορούν να απαντηθούν μόνο αν περιγραφεί η αιτιακή συνέχεια (causal nexus) που έχει λάβει χώρα στο 'εσωτερικό' της μηχανής⁵⁴. Η μηχανιστική άποψη υιοθετεί την ύπαρξη 'κρυφών' κανόνων, γιατί είναι επηρεασμένη από το επιστημολογικό πλαίσιο αναφοράς που τη διέπει. Την υπόθεση δηλαδή ότι *υπάρχει ένα χάσμα ανάμεσα α) στα δεδομένα που δεχόμαστε σαν εισροή (input) και β) την δράση στην εξάσκηση μιας ικανότητας, το οποίο πρέπει να γεφυρωθεί μέσω μιας σειράς εσωτερικών λειτουργιών.*

Ο Wittgenstein όμως, θεωρεί ότι η ανάγνωση (άρα και η κατανόηση) όπως και ο υπολογισμός δεν συνίστανται σε δεδομένα που μετασχηματίζονται μέσω νοητικών κανόνων. Ούτε οι συνδέσεις που ενυπάρχουν στη διδασκαλία είναι αυτοί οι 'ενσωματωμένοι' κανόνες. Θεωρεί ότι η έννοια των 'κρυμμένων' κανόνων είναι εσφαλμένη, γιατί δεν υπάρχουν κανόνες μη-προσβάσιμοι είτε από τον παρατηρητή είτε από τον δράστη. Οι κανόνες πρέπει να είναι πάντοτε δημόσιοι και να εναρμονίζονται κάθε φορά με τις ιδιαίτερες συνθήκες των περιπτώσεων που εφαρμόζονται.

2.4. Η ακολουθία του κανόνα ως εξάσκηση μιας πρακτικής.

2.4.1 Κατανόηση : η απομυθοποίηση της σύνδεσης μεταξύ νοήματος και χρήσης .

Ήδη είδαμε, ότι για τον Wittgenstein η έννοια της κατανόησης (όπως την επεξεργάστηκε μέσω μιας έκφρασής της, της ανάγνωσης), αντιπαράκειται σθεναρά απέναντι σ' αυτήν που προβάλλει το μηχανιστικό μοντέλο εξήγησης. Εκεί που οι απόψεις του Wittgenstein για τη γλώσσα (στην μετά TLP εποχή), παρατίθενται περισσότερο εμπεριστατωμένες απ' ότι στ' άλλα έργα του, είναι στις *Φιλοσοφικές Έρευνες*. Ιδιαίτερα στο τμήμα των ΦΕ από §138 έως §242, σηματοδοτείται η αρχή μιας λεπτομερούς συζήτησης γύρω από τις έννοιες του νοήματος, των κανόνων και της κατανόησης, η οποία αποτελεί και τον πυρήνα της σκέψης της νεότερης φιλοσοφίας του. Το ερώτημα που τίθεται αρχικά είναι : κατά πόσο το νόημα μιας λέξης μπορεί να εναρμονίζεται και να ταιριάζει με την επαναλαμβανόμενη *χρήση* της λέξης ή μπορεί να αποτελεί μέρος της χρήσης αυτής. (ΦΕ§138).

Μερικές φορές, υποστηρίζει ο Wittgenstein, λέμε ότι μπορούμε να συλλάβουμε το νόημα μιας λέξης ή μιας έκφρασης, *αστραπιαία* μόλις την ακούσουμε ή την εκφέρουμε. Αυτή η εντύπωση μας παρασύρει να πιστέψουμε, ότι το νόημα είναι κάτι που μπορεί να συλληφθεί αστραπιαία από το νου, σε μια στιγμή. Αντίθετα, *η χρήση μιας λέξης είναι κάτι που εκτείνεται στο χρόνο*, κάτι που συμβαίνει *αφού* ακούσουμε τη λέξη και την κατανοήσουμε. Από την άλλη, το *πώς* χρησιμοποιούμε τη λέξη, αποτελεί *κριτήριο* για το 'τί εννοούμε' εκφέροντάς την, δηλαδή κριτήριο για το νόημά της. Πώς λοιπόν αυτό το κριτήριο συνδέεται με την ιδέα της στιγμιαίας κατανόησης, αφού αυτό που συλλαμβάνουμε στιγμιαία, είναι κάτι διαφορετικό από τη χρήση που εκτείνεται στο χρόνο⁵⁵; Για να εντοπίσει τις παρανοήσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στο νόημα και τη χρήση και να αποσαφηνίσει αυτό που συμβαίνει όταν 'συλλαμβάνουμε αστραπιαία το νόημα μιας λέξης' ή όταν 'ακούμε μία λέξη και την κατανοούμε', ο Wittgenstein αναρωτιέται *τί* έρχεται για παράδειγμα στο νου μας, όταν

⁵⁴ Waismann Friedrich, (1965), 'The Principles of Linguistic Philosophy', σελ.122

⁵⁵ Στο RFM 19-28 υπάρχει επίσης μακροσκελής συζήτηση σχετικά με την κατανόηση και την εφαρμογή μιας λέξης στην πράξη. Ας υποθέσουμε ότι κατανοούμε μία λέξη, όταν ξέρουμε πώς να την χρησιμοποιούμε. Υπάρχει όμως η περίπτωση της στιγμιαίας κατανόησης, αλλά αυτό δεν συνεπάγεται ότι έχω την πλήρη χρήση της έκφρασης ή της λέξης μέσα στο μυαλό μου. Ένα διάγραμμα ή μία νοητική εικόνα που συλλαμβάνω μπορεί να αντιπροσωπεύουν ένα κανόνα, αλλά δεν μπορούμε να διαπιστώσουμε την πλήρη εφαρμογή του, αφού είναι η ίδια η χρήση της εικόνας στην πράξη, που καθορίζει τον κανόνα (ΦΕ§141). Για παράδειγμα, αν κάποιος πει : «Αυτό είναι το Ελληνικό γράμμα σίγμα» δείχνοντας το σύμβολο **σ**. Κάποιος άλλος έπειτα πει : «Δείξε μου ένα ελληνικό σίγμα σ' αυτό το βιβλίο» και ο μαθητής κόψει το σύμβολο που δείξαμε στην αρχή και το κολλήσει στο βιβλίο. Θα μπορούσαμε τότε να πούμε, ότι ο μαθητής αναγνώρισε το σύμβολο. Αλλά δεν κατάλαβε την εφαρμογή του στην πράξη. Baker G.P. & Hacker P.M.S. (1980) σελ. 257-258

ακούμε και κατανοούμε τη λέξη *κύβος* (§139). Αν αναρωτηθούμε *πώς συνδέεται* η εικόνα που έρχεται στο νου μας με τη χρήση της λέξης, υπάρχει ο πειρασμός να παρεξηγήσουμε τη φύση αυτής της σύνδεσης. Έχουμε λοιπόν την προδιάθεση να νομίζουμε ότι η εικόνα με το διάγραμμα του κύβου που μας έρχεται στο νου, είναι συγκεκριμένη και δεν μπορεί να αντιστοιχεί σε κανένα άλλο σχήμα, παρά μόνο σε κύβο. Όμως ο Wittgenstein, έχει διαλέξει επίτηδες το παράδειγμα με τον κύβο, για να δείξει το επισφαλές του συλλογισμού, αφού χρησιμοποιώντας μια διαφορετική *μέθοδο προβολής* της εικόνας, αφού ο κύβος θα μπορούσε κάλλιστα να είναι η αναπαράσταση ενός τριγωνικού πρίσματος. Η εικόνα δηλαδή που σχηματίζουμε, μας *υποβάλλει* σε μία χρήση, από την άλλη όμως *δεν μπορεί να καθορίσει με οριστικό τρόπο αυτή τη χρήση*. Συνεπώς, η στιγμιαία κατανόηση, παρόλο που μπορεί να συνοδεύεται από νοητικές αναπαραστάσεις, δεν μπορεί να συνίσταται στην κατοχή (ή την αντίληψη) τέτοιων παραστάσεων.⁵⁵ «Η εικόνα του κύβου, όντως μας *υπέβαλε* μία ορισμένη χρήση (αυτή του κύβου)...αλλά εγώ μπορούσα και να τη χρησιμοποιήσω διαφορετικά (ως τριγωνικό πρίσμα)» (§139). Ο Wittgenstein ισχυρίζεται ότι «η δική μας πεποίθηση πως η εικόνα μας υπαγόρευε μίαν ορισμένη εφαρμογή, συνίστατο στο ότι μας ερχόταν στο νου μία μονάχα περίπτωση και καμία άλλη» (§140).

Η πλάνη λοιπόν, ότι η εικόνα μας *εξαναγκάζει* προς μία συγκεκριμένη εφαρμογή, οφείλεται στο ότι λόγω συνήθειας και εξάσκησης, αυτό που νομίζουμε ότι προκύπτει αβίαστα στο νου μας, είναι μία και μοναδική εφαρμογή, την οποία και θεωρούμε αυτονόητη. Ωστόσο, δεν είναι δυνατόν όταν ακούμε τη λέξη να παρουσιάζεται η ίδια νοητική αναπαράσταση (κύβος), με διαφορετική όμως εφαρμογή (με τη μορφή τριγωνικού πρίσματος εξαιτίας της συγκεκριμένης μεθόδου προβολής,) γιατί αυτό θα σήμαινε κάτι *αδύνατο*: ότι η λέξη *έχει* *μεν την ίδια σημασία και τις δύο φορές, αλλά διαφορετική εφαρμογή*. Συνεπώς, το νόημα μιας λέξης δεν είναι μία εικόνα του νου, ούτε κάποια άλλη οντότητα, και δεν μπορούμε να το συλλάβουμε ‘σε μια στιγμή αστραπιαία’. Το νόημα δεν συνίσταται στην ύπαρξη μιας νοητικής αναπαράστασης, ακόμη κι αν η λέξη συνοδεύεται από μία τέτοια ‘εμπειρία νόηματος’. *Το νόημα είναι η χρήση της λέξης που εκτείνεται μέσα στο χρόνο*. Αυτό άρα που πρέπει να κάνουμε, είναι να απομυθοποιήσουμε τον υποτιθέμενο σύνδεσμο που συνδέει την εικόνα που εμφανίζεται στο νου με την εφαρμογή της, αφού είδαμε ότι είναι δυνατόν να έρχεται η ίδια εικόνα στο νου μας, και ωστόσο η εφαρμογή της να είναι διαφορετική. Όπως είπαμε, η εικόνα δεν μπορεί να *επιβάλλει* μία συγκεκριμένη χρήση σ’ εμάς. Συνεπώς, σε περίπτωση που οι εφαρμογές είναι διαφορετικές, *μόνον ο τρόπος που χρησιμοποιούμε τη λέξη*, δείχνει κατά πόσο την κατανοούμε, όταν την ακούμε ή την εκφέρουμε, και όχι η εικόνα που έρχεται στο νου.⁵⁶

Σε τί συνίσταται όμως το να γνωρίζω ότι μπορώ να εφαρμόζω τη λέξη με τον ένα ή τον άλλο τρόπο και πώς μου παρουσιάζονται οι διαφορετικές εφαρμογές;

Ο Wittgenstein δέχεται ότι υπάρχουν δύο κριτήρια για τα παραπάνω, από τη μία *η εικόνα* (οποιοδήποτε τύπου) που μας έρχεται στο νου *στιγμιαία*, και από την άλλη *η εφαρμογή που επιτελούμε μέσα στην πάροδο του χρόνου*, του πράγματος (της εικόνας) που υπάρχει στη φαντασία μας, είτε ως σχέδιο είτε ως υπόδειγμα, το οποίο μπορούμε να κατασκευάσουμε ακόμη και οι ίδιοι (§141). Μπορεί λοιπόν, αναρωτιέται, να υπάρξει ‘*σύγκρουση*’ ανάμεσα στην εικόνα και την εφαρμογή; Η απάντηση είναι ότι βεβαίως μπορεί, όχι όμως επειδή η εικόνα

⁵⁵ Backer G.P. and Hacker P.M.S. (1980), (ibid), σελ. 259-260.

⁵⁶ Υπάρχει εκτενής συζήτηση για το θέμα, στο Z§297: «Και πώς τα καταφέρνω να χρησιμοποιώ πάντοτε μία λέξη σωστά; Όχι βέβαια συμβουλευόμενος μία γραμματική (τους κανόνες του βιβλίου). Μήπως *ενοώντας* κάτι με αυτά που λέω; Φυσικά, αλλά αυτό δεν είναι εξήγηση. Το να εννοώ κάτι με τις λέξεις, συνίσταται στην επίγνωση που έχω, ότι μπορώ να τις εφαρμόσω (και όντως να το κάνω), ακόμη κι αν πιστεύω ότι μπορεί να τις εφαρμόσω λάθος. *Το να γνωρίζω ότι μπορώ να εφαρμόσω μία λέξη, είναι, το να γνωρίζω ότι μπορώ να την κατανοήσω*. Αλλά η κατανόηση δεν είναι ούτε μία *εσωτερική δραστηριότητα* (γεγονός ή διαδικασία) ούτε όμως και η εξωτερική εκδήλωση της κατανόησης (τα κριτήρια της κατανόησης)

επιβάλλει μία συγκεκριμένη χρήση, ούτε επειδή η εικόνα δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιείται με διαφορετικό τρόπο απ' αυτόν που τη χρησιμοποιούμε εμείς. *Η πιθανότητα σύγκρουσης εμφανίζεται απλώς, στο βαθμό που «η εικόνα, μας προετοιμάζει για μια διαφορετική από τη συνηθισμένη χρήση, αφού ο κόσμος γενικά, εφαρμόζει αυτή την εικόνα με αυτόν τον τρόπο»* (δηλαδή μία συγκεκριμένη εικόνα με ένα συγκεκριμένο τρόπο) στις καθημερινές πρακτικές μιας μορφής ζωής. Τα δύο κριτήρια βέβαια, ενώ είναι δυνατόν να συγκρουστούν (χωρίς όμως να διαμεύδει το ένα το άλλο), σε κανονικές συνθήκες δεν το κάνουν. Κάποιος δηλαδή, μπορεί να φαντάζεται κύβους να συνδέονται μεταξύ τους με γραμμές προβολής, και ωστόσο να συνεχίζει να αποκαλεί το τριγωνικό πρίσμα που σχηματίζεται, 'κύβο'. Θα μπορούσαμε να πούμε τότε, ότι χρησιμοποίησε λάθος την εικόνα εφαρμογής; Όχι βέβαια, γιατί η εικόνα που του παρουσιάζεται, δεν συνιστά παρά ένα κριτήριο για την εφαρμογή που του έρχεται εκείνη τη στιγμή στο μυαλό. Το σημαντικό εδώ είναι ότι και οι υπόλοιποι άνθρωποι θα αντιδρούσαν σε κανονικές, φυσιολογικές συνθήκες και σε παρόμοια περίπτωση, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Ο Wittgenstein τονίζει ότι η χρήση του 'κατανοώ' βασίζεται στο γεγονός ότι όταν εφαρμόζουμε συγκεκριμένες δοκιμασίες (κριτήρια) σ' έναν πολύ μεγάλο αριθμό περιπτώσεων, είμαστε ικανοί να προβλέψουμε ότι το υποκείμενο θα χρησιμοποιήσει τη λέξη (που τα κριτήρια υποδεικνύουν πως κατανοεί) με ένα συγκεκριμένο τρόπο (LFM23). Εάν δε συνέβαινε αυτό, τότε δεν θα υπήρχε νόημα να χρησιμοποιούμε τη λέξη 'κατανοώ' καθόλου. Η συνειδητοποίηση ότι οι γλωσσικές μας πρακτικές, οι κανόνες που εφαρμόζουμε και η ομαλότητα που χαρακτηρίζει τη χρήση της γλώσσας, εξαρτώνται άμεσα από την ύπαρξη κανονιστικών συνθηκών, είναι καθοριστική για τον Wittgenstein. *Οι κανονιστικές συνθήκες αφορούν φυσιολογικές ανθρώπινες αντιδράσεις σε συγκεκριμένες καταστάσεις*, ιδιαίτερα σε συνθήκες εκμάθησης, πχ. όταν μας δείχνουν κάτι προφέροντας την ονομασία του, αυτό που όλοι κοιτάζουμε είναι το αντικείμενο που μας δείχνουν και όχι το δάχτυλο του ατόμου που δείχνει.

Έχουμε δει λοιπόν, ότι η σύνδεση μεταξύ μιας εικόνας και της εφαρμογής της, είναι βαθιά ριζωμένη στη πρακτική της χρήσης της εικόνας, στο ότι δηλαδή η συγκεκριμένη εικόνα έχει ποικίλες χρήσεις, και όχι σε μία μυστηριώδη δύναμη της εικόνας να επιβάλλει μία συγκεκριμένη χρήση σ' εμάς. Έτσι, μία αλλαγή στις συνθήκες εφαρμογής, μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή του νοήματος, και συνεπώς το νόημα μιας λέξης δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ανεξάρτητα από τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες η τελευταία χρησιμοποιείται.

Σύμφωνα με ένα παράδειγμα του Fogelin (1976), ας υποθέσουμε ένα άλλο παράδειγμα όπου ο δάσκαλος μαθαίνει στο μαθητή να γράφει τους αριθμούς από το 0 έως το 9. Μετά την περίοδο εκπαίδευσης, ο μαθητής αναμένεται, να είναι ικανός να επαναλαμβάνει τη σειρά μόνος του χωρίς λάθη. Αναρωτιόμαστε λοιπόν αν συμβαίνει κάτι συγκεκριμένο και ο μαθητής 'περνά' από τη μη-κατανόηση του συστήματος των αριθμών στην κατανόησή του; Παρόλο που η *εξάσκηση* αποτελεί όπως υποστηρίζει ο Wittgenstein μία πρακτική που αποδεικνύεται αλάνθαστη στην αποτελεσματικότητά της, μπαίνουμε στον πειρασμό να θεωρήσουμε ότι η κατανόηση δεν περιορίζεται σ' αυτήν και πιστεύουμε ότι ο υπολογισμός, η απλή απαρίθμηση είναι απλώς μία *εκδήλωση αυτής της κατανόησης*. Έτσι, παρασυρόμαστε και επιβεβαιώνουμε την ύπαρξη μιας νοητικής κατάστασης πιστεύοντας, ότι τότε μόνον γνωρίζουμε να μετράμε πραγματικά, όταν η προσπάθειά μας, απορρέει από αυτήν την νοητική κατάσταση. Σύμφωνα με αυτή την εικόνα, η απαρίθμηση απαιτεί περισσότερα από τη συμμόρφωση προς τον κανόνα, αφού η απλή συμφωνία με τον κανόνα μοιάζει κάτι το υπερβολικά εξωτερικό, ώστε να ισοδυναμεί με την κατανόηση του *πώς μετράμε*.

Ωστόσο, το να *βεβαιώνουμε* έτσι απλά την ύπαρξη μιας νοητικής κατάστασης δεν ωφελεί σε τίποτα λέει ο Wittgenstein : «Αλλά υπάρχουν αντιρρήσεις στο να μιλάει κανείς εδώ για κατάσταση του νου, γιατί θα έπρεπε

να υπάρχουν δύο κριτήρια για μια τέτοια κατάσταση : (δηλαδή) μία γνώση κατασκευής του εξαρτήματος, που είναι ανεξάρτητη από τη λειτουργία του»(ΦΕ&149). Αν εξηγήσουμε την κατανόηση ως μία συνέπεια του ότι βρισκόμαστε σε μία συγκεκριμένη νοητική κατάσταση, τότε δεν *βεβαιώνουμε* τίποτε, *απλώς αναφέρουμε* κάποιο προφανές γεγονός. Είναι σαν να ζητούσαμε σε μια άλλη εποχή, να μας εξηγήσουν *τον τρόπο με τον οποίο* το όπιο μπορούσε να οδηγήσει σε ύπνο, κι αντί γι αυτό οι υπέρμαχοι της χρήσης του, παρέθεταν με μορφή εγκωμίου τις υπνωτιστικές του ικανότητες⁵⁷. Είναι πιθανόν ακόμη, στην περίπτωση που μας παρουσιάζεται μία σειρά από αριθμούς και μας ρωτήσουν ποιος αριθμός ακολουθεί, εμείς να αναφωνήσουμε ‘Τώρα μπορώ να συνεχίσω’ υπονοώντας, ότι αφού έχουμε συλλάβει την έννοια της σειράς, *η κατανόηση συμβαίνει σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή* και πως η αναφώνησή μας εκφράζει ακριβώς αυτό. Μοιάζει δηλαδή σαν να αναφέρουμε ότι *βρισκόμαστε σε μία συγκεκριμένη κατάσταση και πιθανότητα, σε μία νοητική κατάσταση*.

Όμως, σύμφωνα με τον Wittgenstein δεν υπάρχει *τίποτα συγκεκριμένο* που να συμβαίνει κατά τη χρονική στιγμή της παρατήρησης ‘τώρα μπορώ να συνεχίσω’ το οποίο *να μπορεί να εγερθεί την κατανόηση*. Όταν αισθανόμαστε ότι ‘μπορούμε να συνεχίσουμε’, μπορεί να συμβαίνει ένας μεγάλος αριθμός περιπτώσεων : είτε μας έρχεται ένας μαθηματικός τύπος στο νου, είτε παρατηρούμε ότι οι αριθμοί αυξάνονται ανά δύο σε μία ακολουθία του τύπου 8,10,12, είτε είμαστε εξοικειωμένοι με τη συγκεκριμένη ακολουθία, είτε τέλος διαθέτουμε μία διαίσθηση για το πώς θα συνεχίσουμε. Θα μπορούσε λοιπόν, να συμβαίνει οποιαδήποτε από αυτές τις περιπτώσεις και πάλι να μην είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε την ακολουθία και να συνεχίσουμε την απαρίθμηση σωστά.

Συνεπώς, το ότι κατανοούμε το σύστημα της σειράς δεν συνεπάγεται, ότι μας έρχεται στο νου κάποιος συγκεκριμένος τύπος (ΦΕ§152) ούτε, ότι συμβαίνει ξαφνικά κάτι ιδιαίτερο την χρονική στιγμή της πράξης που να έχει ως αποτέλεσμα την κατανόηση. *Αντί γι αυτό θα πρέπει να στραφούμε στις συνθήκες που περιβάλλουν την πράξη*. Μπορούμε να πούμε λοιπόν, ότι κάποιος κατανοεί ή γνωρίζει *πώς να μετρά* για παράδειγμα, αν θεωρήσουμε ως δεδομένο ένα υπόβαθρο εξάσκησης και εκπαίδευσης εντός του οποίου το υποκείμενο σε κανονικές συνθήκες έχει εξασκήσει τη δεξιότητα της απαρίθμησης. Παρόλο όμως, που δεν μπορούμε να αποδώσουμε έναν πάγιο και αυστηρό ορισμό που να καθορίζει το κανονιστικό υπόβαθρο εξάσκησης και την εκτέλεση της επιτυχημένης λειτουργίας, δεν θα πρέπει να οδηγηθούμε σε σκεπτικιστικές αμφισβητήσεις. Δηλαδή, είναι δυνατόν ακόμη κι αν ο μαθητής συνεχίσει να εκτελεί για μεγάλο διάστημα την αριθμητική ακολουθία σωστά, εμείς να μπορούμε πάντα να φανταστούμε κάποιες εξελίξεις στη διαδικασία, που να αποδεικνύουν ότι τελικά δεν έχει καταλάβει την όλη λειτουργία. *Το ότι όμως μπορούμε να φανταστούμε τους εαυτούς μας να αμφιβάλουμε, δεν συνεπάγεται ότι είμαστε σε αμφισβήτηση αυτή τη στιγμή ή ότι θα έπρεπε να είμαστε στο μέλλον*.

Ο Wittgenstein δεν ισχυρίζεται ότι η επίκληση σε νοητικές καταστάσεις είναι αναποτελεσματική επειδή αποτυγχάνει να αποκλείσει την αφηρημένη πιθανότητα να είναι η εναρμόνιση με τον κανόνα απλώς συμπτωματική, αφού *τίποτα* δεν μπορεί να αποκλείσει αυτή τη δυνατότητα. Είναι λάθος, όπως λέει και ο Fogelin να προσπαθούμε να διασφαλίσουμε ένα επιχείρημα υπέρ μας, επικαλούμενοι σκεπτικιστικά σχήματα αυτού του τύπου. *Το επιχείρημα που χρησιμοποιεί ο Wittgenstein είναι ότι δεν μπορούμε να εξομοιώσουμε το χ με το ψ, αφού τα κριτήρια που προσδιορίζουν το ψ είναι ανεξάρτητα από την εμφάνιση του χ. Δεν μπορούμε δηλαδή να ταυτίσουμε την κατανόηση με το γεγονός ότι βρισκόμαστε σε μία συγκεκριμένη νοητική κατάσταση, γιατί τα κριτήρια που*

⁵⁷ Fogelin J. Robert, (1976), “Wittgenstein (The arguments of the Philosophers)”, σελ. 129.

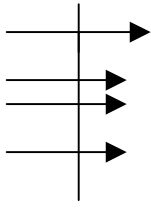
επαληθεύουν την κατανόηση (και συνδέονται με την επιτυχημένη εφαρμογή) είναι ανεξάρτητα από το αν εμείς είμαστε ή όχι σε αυτή τη δεδομένη νοητική κατάσταση⁵⁸.

Ένα τελευταίο ζήτημα που εξετάζει ο Wittgenstein, είναι η πιθανότητα να κατανοούμε μία λειτουργία, επειδή τη συνδέουμε με τη χρήση ενός τύπου, μιας φόρμουλας που μας έρχεται στο νου, και η οποία αποτελεί την *βάση* για τα βήματα που ακολουθούμε. Το ερώτημα λοιπόν είναι αν είναι δυνατόν αυτά τα βήματα να *παράγονται* από τον τύπο. Ο Wittgenstein ανιχνεύει το θέμα αναφερόμενος στο οικείο σε μας φαινόμενο της ανάγνωσης, και ερευνά τη διαδικασία κατά την οποία οι λέξεις τις οποίες εκφέρουμε *παράγονται* από ένα τυπωμένο κείμενο. Ισχυρίζεται ότι δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε την ανάγνωση από τη μη-ανάγνωση (την μηχανική προσποίηση) επικαλούμενοι τη συνείδησή μας : «πρέπει να παραδεχτούμε ότι –αναφορικά με την προφορά μιας οποιασδήποτε τυπωμένης λέξης- το ίδιο πράγμα μπορεί να λαμβάνει χώρα στη συνείδηση του μαθητή που ‘προφασίζεται’ πως τη διαβάζει, και στη συνείδηση του έμπειρου αναγνώστη που (πραγματικά) τη ‘διαβάζει’»(ΦΕ§156). Αυτή η περίπτωση μοιάζει λεί ο Wittgenstein σαν να διαβάζει μεν κάποιος μία τυπωμένη σελίδα, αλλά κάτω από την επίδραση ναρκωτικού, με αποτέλεσμα να παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα κάποιου που υποτίθεται πως διαβάζει, ακόμη κι αν το ίδιο το άτομο μπορεί να μη συμφωνεί, αφού δεν έχει συναίσθηση, ότι όντως διαβάζει.

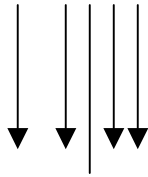
Πιο απλά, ας υποθέσουμε λεί ο Wittgenstein (ΦΕ§162,163) πως δίνουμε σε κάποιον έναν πίνακα που δείχνει ποια τυπωμένα γράμματα αντιστοιχούν στα συνηθισμένα κυρτά γράμματα γραφής μας. Αυτός, θα αντιγράψει κάποιο τυπωμένο κείμενο με τα δικά του κυρτά γράμματα, χρησιμοποιώντας τον πίνακα ως καθοδήγηση. Θα παράγει δηλαδή τον ένα τύπο γράμματος από τον άλλο με διάφορους τρόπους : είτε κάνοντας τη πέρασμα με τον αναμενόμενο τρόπο, δηλαδή διαβάζοντας τον πίνακα από αριστερά προς τα δεξιά (σχ.1) ή από πάνω προς τα κάτω (σχ.2), είτε κοιτάζοντας τον πίνακα από μία συγκεκριμένη γωνία (που θα μπορούσε να είναι διαγώνια και όχι συμβατική, δηλαδή παράλληλη) (σχ.3) και αντιγράφοντας για κάθε τυπωμένο *a* ένα δικό του, κυρτό *a*, είτε τέλος χρησιμοποιώντας μία ποικιλομορφία κανόνων που τους αλλάζει καθώς προχωρά (σχ.4)⁵⁹. Μπορούμε όμως να πούμε ότι κάποιος από τους παραπάνω τρόπους ανάγνωσης του πίνακα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αντιπροσωπεύσει την *παραγωγή*; Η απάντηση βέβαια είναι αρνητική. Είτε πρόκειται για την πρώτη περίπτωση της ανάγνωσης κατά την οποία η παραγωγή συνίσταται στην προφορική εκφορά των τυπωμένων γραμμάτων, είτε για τη δεύτερη όπου παράγουμε τους χαρακτήρες ενός κειμένου αντιγράφοντας αυτούς από το πρωτότυπο, έχουμε πάντα να κάνουμε με μία ολοφάνερη, μη-κρυφή διαδικασία, η οποία δεν περιλαμβάνει καμία μυστηριώδη σειρά βημάτων που ακολουθήθηκαν. Ο Wittgenstein διευκρινίζει το παραπάνω σημείο (ΦΓ,σελ.127) λέγοντας, ότι κάθε μορφής απεικόνιση (*συμμόρφωση* προς . ορισμένους κανόνες) και κάθε μορφής *παραγωγή* μιας ενέργειας από μία εντολή, ή δικαιολόγηση μιας πράξης μέσω μιας εντολής, *ανήκουν στην ίδια περίπτωση με τη γραπτή παραγωγή ενός αποτελέσματος από ένα δεδομένο, μέσω της καθοδήγησης των σημείων που βρίσκονται καταγεγραμμένα σε ένα πίνακα. Όμως αυτή η δικαιολόγηση δεν μπορεί να μας οδηγήσει πέρα από το συγκεκριμένο επίπεδο, σε κάποιο άλλο μεταλογικό.* Η προφορική ανάγνωση και η αντιγραφή από τον πίνακα, ήταν ειδικές περιπτώσεις παραγωγής από μία ολόκληρη *οικογένεια περιπτώσεων παραγωγής οι οποίες συνδέονται με επικαλυπτόμενες ομοιότητες.* Οι λέξεις λοιπόν ‘διαβάζω’ και ‘παράγω’, χρησιμοποιούνται για μία ολόκληρη οικογένεια περιπτώσεων. Αυτό που είναι ουσιώδες στην *παραγωγή* (deriving), δεν ήταν κρυμμένο κάτω από την επιφάνεια της κάθε περίπτωσης, αλλά αυτή η ‘επιφάνεια’ ήταν μία περίπτωση από την οικογένεια

⁵⁸ *ibid.*, (1976), σελ. 131.

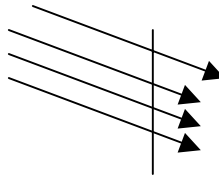
⁵⁹ Baker G.P. & Hacker P.M.S., (1980), ‘Meaning and Understanding’, σελ. 295-7.

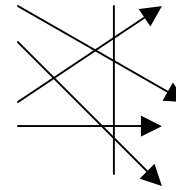
σχήμα 1

σχήμα 2

σχήμα 3

σχήμα 4

των περιπτώσεων της *παραγωγής*, αφού σε διαφορετικές περιστάσεις εφαρμόζουμε διαφορετικά κριτήρια για να διαπιστώσουμε αν κάποιος διαβάζει (ΦΕ§164). Έτσι λοιπόν το να επικαλούμαστε την παραγωγή για να συλλάβουμε την ουσία της ανάγνωσης είναι διπλά μάταιο : η ανάγνωση δεν καθορίζεται από ένα συγκεκριμένο γνώρισμα ούτε βέβαια και η παραγωγή. Η λύση στις παρανοήσεις δεν προκύπτει από την κατασκευή μιας θεωρίας για το νόημα, αλλά από τη σχολαστική εξέταση της δομής της πρακτικής μας, μέσα από τη *γραμματική ανάλυση* και μέσα από την περιγραφή των παραδειγμάτων, που αποτελούν *γραμματικές εξηγήσεις*.

2.4.2 Η γραμματική είναι ο τρόπος ‘αναπαράστασης’ του κόσμου και το μέσο επισκόπησης της γλώσσας.

Έχει ήδη αναφερθεί ο καθοριστικός και ιδιότυπος ρόλος της γραμματικής στο έργο του Wittgenstein. Στο TLP ο Wittgenstein ήθελε να δείξει ότι η δομή της γλώσσας ή της σκέψης αντανάκλα τη δομή της πραγματικότητας. Στο ύστερο έργο αυτή η ισομορφία της γλώσσας με τη δομή της πραγματικότητας διατηρείται, όχι όμως επειδή η γλώσσα *πρέπει* να αντικατοπτρίζει τη λογική μορφή του σύμπαντος, αλλά γιατί αυτό που μας παρουσιάζεται σαν «δομή της πραγματικότητας» δεν είναι τίποτε άλλο, παρά η γραμματική που απρόσκοπτα ακολουθεί την πραγματικότητα ως *σκιά* της.⁶⁰ Τώρα ο σκοπός της φιλοσοφίας είναι να εξαλείψει τις παρανοήσεις, παρέχοντάς μας μία ξεκάθαρη αναπαράσταση της γραμματικής μας, μία εποπτική παράσταση (Ubersicht) της χρήσης των λέξεων η οποία «υποδηλώνει τη μορφή με την οποία παρασταίνουμε τα πράγματα, τον τρόπο μας να τα βλέπουμε»(ΦΕ§122).

Ο Wittgenstein δεν φιλοδοξεί να λύσει τα φιλοσοφικά προβλήματα προσκομίζοντας νέες πληροφορίες, αλλά *αναδιατάσσοντας* αυτό που μας είναι ανέκαθεν γνωστό (ΦΕ§109). Κατά τη γνώμη του δεν πρέπει να οικοδομηθεί ένα καινούριο κτίριο ή να χτιστεί μία καινούρια γέφυρα, αλλά να *περιγραφεί η γεωγραφία* όπως είναι αυτή τη στιγμή(RFM V52). Έτσι λοιπόν, δεν απομονώνει ένα φαινόμενο ώστε να το εξετάσει σε βάθος, γιατί *ό,τι* τον ενδιαφέρει είναι στην επιφάνεια, δηλαδή η αποκατάσταση των συνδέσεων στις οποίες μετέχει το φαινόμενο, και παρομοιάζει το στοχαστή με το σχεδιαστή που πρέπει να παριστά όλες τις διασυνδέσεις ανάμεσα στα πράγματα(ΠΑ31/12), «όλα προσφέρονται στη θέα, δεν υπάρχει τίποτε που να χρειάζεται εξήγηση»(ΦΕ§126). Για να λύσει το κάθε φιλοσοφικό πρόβλημα, απαριθμεί ένα σύνολο προτάσεων στις οποίες αυτό εμπλέκεται, ώστε να σχηματίσει μία όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα. Και κάθε φορά, από το σταθερό σημείο ενός εκάστοτε υπό διερεύνηση στόχου, αποκαθιστά μία τάξη, πάντοτε στην επιφάνεια. Ενδιαφέρεται για τη σύλληψη ενός ορισμένου διαφοροποιημένου, ποικίλου, ανομοιογενούς όλου, ενός πεδίου, το οποίο εκτείνεται στην επιφάνεια. Για κάθε συγκεκριμένο φιλοσοφικό πρόβλημα, ανασυνθέτει και αποκαθιστά *ένα πλάνο διασυνδέσεων που μοιάζει με πολύπλοκο χάρτη*, γιατί ενδιαφέρεται, όπως λέει, για την *εποπτική παράσταση*. «Η ξεκάθαρη παράσταση» λέει

⁶⁰ Hacker P.M.S.(1972),“Metaphysics as the Shadow of Grammar”, σελ.145.

ο Wittgenstein «εξασφαλίζει την κατανόηση που συνίσταται ακριβώς στο ότι *‘βλέπουμε τις συσχετίσεις’*. Γι’ αυτό να έχουν τη μορφή εσωτερικών σχέσεων που μας βοηθούν να εντοπίσουμε τις συσχετίσεις, αλλά σε καμία έχει σπουδαιότητα το να βρίσκουμε και να επινοούμε *ενδιάμεσα μέλη*»(ΦΕ§122). Αυτά τα ενδιάμεσα μέλη μπορεί περίπτωση δεν συνιστούν a priori βεβαιότητες αναγκαίες για τη θεμελίωση της γνώσης.

Στην περίπτωση των γλωσσικών παιχνιδιών που συνδέονται με σχέσεις οικογενειακής ομοιότητας, η ακατανίκητη έλξη που νοιώθουμε για να ανακαλύψουμε μια κρυμμένη υπόσταση και να την εκφράσουμε μέσα από έναν ορισμό μέσω ουσιωδών χαρακτηριστικών (Merkmal-ορισμό)⁶¹, μπορεί να καταπολεμηθεί με προσεκτική καταγραφή των ομοιοτήτων που διασταυρώνονται, επικαλύπτοντας η μία την άλλη. Τότε μόνο θα καταλάβουμε, ότι η ενότητα μιας οικογένειας εκτείνεται μέσα σε μια αλυσίδα αναλογιών και ομοιοτήτων, κι όχι σε μία κρυφή ουσία που περιμένει να την ανακαλύψουμε. Αυτό που διαθέτουμε είναι μία *υπαρκτή, ολοκληρωμένη στη δημιουργία της* ενότητα, εν μέσω μίας ποικιλομορφίας, και *επινοώντας* συνδετικά μέλη (πχ. φανταστικά γλωσσικά παιχνίδια), βοηθούμε τη γραμματική έρευνα, να φέρει στο φως το δίκτυο της λογικής αναγκαιότητας και των κανόνων. Το σημαντικό είναι να αποκτήσουμε ένα είδος *συνοπτικής εικόνας*, χωρίς να χανόμαστε στις λεπτομέρειες οι οποίες δίνουν μία ψευδαίσθηση πληρότητας. Η συνοπτική εικόνα πρέπει να σκιαγραφεί τις λογικές γραμματικές εκφορές που αποτελούν την κεντρική δομή του δικτύου της γλώσσας και όχι τις κατά τόπους αποσαφηνίσεις⁶². Δεν είναι η αποκατάσταση μιας ιδεώδους τάξης στην καθημερινή γλώσσα που θα αποτρέψει τις παρανοήσεις, αλλά η *αποκατάσταση μιας τάξης κάθε φορά, η οποία θα επιλύει το εκάστοτε φιλοσοφικό πρόβλημα*. Αυτή η αποκατάσταση της τάξης γίνεται δια της *εποπτείας*, μίας στάσης δηλαδή απέναντι στα φαινόμενα, η οποία μας επιτρέπει να τα συλλαμβάνουμε στην επιφάνεια μέσα στο πλέγμα των σχέσεων στις οποίες μετέχουν.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η εποπτική παράσταση αποτελεί μία *ολιστική (holistic) έννοια*, αφού προσπαθούμε να συλλάβουμε σε ένα όλον τα γραμματικά φαινόμενα. Ένας από τους στόχους των ΦΕ είναι να επιτύχει αυτή την εποπτική παράσταση της γλώσσας, που τόσο παραπλάνησε τον Wittgenstein στο TLP. Ωστόσο, παρόλο που η γλώσσα είναι, και πρέπει να είναι, εποπτεύσιμη, η γλώσσα ως σύνολο δεν μπορεί να συλληφθεί με μια ματιά. Είναι σ’ αυτό το σημείο που χρειάζεται αποσπασματική και τμηματική (αλλά όχι μη συστηματική) δουλειά, έτσι ώστε να αποσαφηνίζουμε τα προβλήματα, τη στιγμή που εμφανίζονται, και να εξετάζουμε τις γραμματικές έννοιες. Όμως ακόμη κι αν δεν μπορούμε να συλλάβουμε τη *ολότητα* με μιας, η συνολική εικόνα θα αναδυθεί σταδιακά μέσα στο χρόνο. Επίσης, ακόμη κι αν μία συνολική διευθέτηση των προβλημάτων της γλώσσας μπορεί να είναι η σωστή για μια εποχή, καθώς τα γλωσσικά σχήματα στις μορφές ζωής αλλάζουν με τον καιρό, είναι απαραίτητο να γίνουν καινούριες ρυθμίσεις που θα ταιριάζουν στα νέα δεδομένα.

Η μοναδικότητα λοιπόν και το αμετάβλητο που χαρακτηρίζαν την εικονική μορφή αναπαράστασης στο TLP, δεν ταιριάζουν στην ύστερη αντίληψη περί αναπαράστασης του Wittgenstein. Ο τρόπος που αναπαριστούμε τον κόσμο και που αντιμετωπίζουμε την πραγματικότητα, είναι μέρος της ιστορίας μας, της μορφής ζωής μας. Αλλάζει καθώς αλλάζουμε κι εμείς και μπορεί να μεταβληθεί μέσω ορισμών, των οποίων η νομιμότητα εξασφαλίζεται από μία εναλλασσόμενη σύνθεση εννοιών. Δεν μπορεί κανείς να αποδείξει ότι κάποια μορφή αναπαράστασης είναι πιο ‘σωστή’ από μία άλλη. «Λόγος μπορεί να υπάρξει μόνο μέσα σ’ ένα παιχνίδι. Η αλυσίδα των λόγων φτάνει σ’ ένα τέλος, και μάλιστα στα όρια του παιχνιδιού»(ΦΓ§55).

⁶¹ «Εκείνο στο οποίο αντιτίθεται είναι η έννοια μιας ιδεώδους ακρίβειας, η οποία μας παρέχεται τρόπον τινά a priori. Σε διαφορετικές εποχές, διαφορετικά είναι τα ιδεώδη μας για την ακρίβεια, και κανένα τους δεν είναι το καλύτερο» (ΠΑ 65/37).

⁶² Baker G.P. & Hacker P.M.S. (1980), ‘Wittgenstein, Meaning & Understanding’, Ubersicht σελ.306-7.

Διακρίνουμε εδώ, μία έντονη αναλογία με τους τρόπους περιγραφής του κόσμου που παρέχονται από την επιστημονική θεωρία. Η αντικατάσταση για παράδειγμα της μηχανικής του Νεύτωνα από τη θεωρία του Einstein, ήταν μία αλλαγή από ένα εννοιολογικό σύστημα των φυσικών επιστημών σ' ένα άλλο. Η επιλογή ανάμεσα σε δύο τέτοια επιστημονικά Παραδείγματα, υποστηρίζει ο Kuhn, δεν μπορεί να καθοριστεί από τα καθιερωμένα πρότυπα της επιστημονικής διαδικασίας, αφού ο καθορισμός αυτών των προτύπων αποτελεί τη λειτουργία ενός επιστημονικού Παραδείγματος και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν οι υπερασπιστές του καθενός από τα δύο Παραδείγματα, αγνοούν και ακυρώνουν πολύ συχνά, το ένα το άλλο⁶³.

Τα σχόλια που αφορούν σχέσεις μεταξύ εννοιών χαρακτηρίζονται από τον Wittgenstein 'σημειώσεις γραμματικής' (ΦΕ§232) ή 'γραμματικές παρατηρήσεις' (ΦΕ§574). *Τα λογικά προβλήματα αντιπαραβάλλονται προς τα εμπειρικά και χαρακτηρίζονται γραμματικά (Ζ§574)*. Υπάρχει μία στενή σχέση ανάμεσα στη γραμματική και τις δυνατότητες των φαινομένων, αφού η γραμματική τις διέπει και καθορίζει τους συνδυασμούς και τις διασυνδέσεις τους. Για παράδειγμα μπορούμε να πούμε ότι 'ο χ έχει πονόδοντο', όμως 'μια μηχανή δεν μπορεί να έχει πονόδοντο'. Το 'δεν μπορεί' του τελευταίου συλλογισμού δεν υπαγορεύεται από την εμπειρία, δεν εννοούμε δηλαδή ότι δεν έχει υποπέσει στην αντίληψή μας μια τέτοια περίπτωση, ούτε ότι δεν μας επιτρέπουν οι θεωρίες μας να υποθέσουμε ότι μια μηχανή μπορεί να έχει πονόδοντο. Το 'δεν μπορεί' υποδεικνύει ένα λογικό αδύνατο, το οποίο σύμφωνα με τον Wittgenstein υπαγορεύεται από τη γραμματική των λέξεων *μηχανή, πονόδοντος, δεν μπορώ* (MK 43/16).

Οι παρανοήσεις στη γλώσσα προκύπτουν, όταν οι αναλογίες ανάμεσα σε κάποιες μορφές έκφρασης μας παραπλανούν : για παράδειγμα οι φράσεις 'βλέπω ένα μήλο' και 'βλέπω μία ομοιότητα ανάμεσα στον χ και στον πατέρα του', παρουσιάζουν αναλογία στη σύνταξη ανάμεσα στο 'βλέπω χ (μήλο)' και 'βλέπω ψ (ομοιότητα). Η αναλογία αυτή μας κάνει να νομίζουμε ότι μπορούμε να περιγράψουμε με τον ίδιο τρόπο το μήλο και την ομοιότητα. Την ομοιότητα όμως δεν μπορούμε να την περιγράψουμε γιατί μιλώντας γι αυτήν περιγράφουμε πχ. τα χαρακτηριστικά στα πρόσωπα των ανθρώπων, δεν περιγράφουμε την ομοιότητα⁶⁴. Υπάρχει, όπως λέει ο Wittgenstein, «ανάμεσα στα δύο 'αντικείμενα' του βλέπω (το χ και το ψ), διαφορά κατηγορίας. Ο ένας μπορεί να

⁶³ Ο Hacker (1972, όπως προηγουμένως, σελ. 174-5), θεωρεί ότι η σκέψη του Wittgenstein σ' αυτό το σημείο, βρίσκεται κοντά σε αυτή του Επιστημονικού Παραδείγματος του Kuhn. Αντίστοιχη θέση, εκφράζει και η Κιντή (1995, «Kuhn & Wittgenstein» σελ. 254-5) λέγοντας ότι στην περίπτωση δύο Επιστημονικών Παραδειγμάτων, όπου οι προτάσεις που συγκρίνονται, προβάλλονται και οι δύο ως επιστημονικές, υπάρχει προβληματισμός στο κατά πόσο μπορούμε να αποφανθούμε αντικειμενικά πως η πρόταση ενός Παραδείγματος είναι αληθής, ενώ του άλλου ψευδής. Ο Kuhn θεωρεί ότι λόγω αλλαγής του νοήματος, η απόδοση τιμής της αλήθειας σε πρόταση ενός άλλου Παραδείγματος είναι προβληματική (γι αυτό και θεωρήθηκε σχετικιστής και μη ορθολογικός από τους κριτικούς του). Ο Wittgenstein από την πλευρά του ισχυρίζεται, ότι η αλήθεια μίας πρότασης δεν ορίζεται αντικειμενικά, με όρους αλήθειας ή ψεύδους (όπως στο TLP), αλλά εξαρτάται από το εάν σκεφτόμαστε εντός του συστήματός μας. «Αν σκεφτόμαστε εντός του συστήματός μας, τότε είναι βέβαιο πως κανένας δεν έχει πάει ποτέ στο φεγγάρι. Όχι μόνο δεν μας αναφέρθηκε σοβαρά τίποτε τέτοιο από λογικούς ανθρώπους, αλλά όλο το σύστημα της φυσικής μας απαγορεύει να το πιστεύουμε» (ΠΒ§108), και όντως έτσι συνέβαινε στην εποχή του. Επειδή η αλήθεια ορίζεται εσωτερικά, ο Wittgenstein θα μπορούσε ν' απαντήσει ότι 'εντός του συστήματός μας είναι αληθές πως κανείς δεν έχει πάει στο φεγγάρι'. Αντί γι αυτό όμως, ο Wittgenstein μιλάει με όρους βεβαιότητας για να αποφύγει τις συστηματικές υποδηλώσεις της έννοιας της αλήθειας. Το ότι «ο έλεγχος, η επιβεβαίωση και η μη επιβεβαίωση μιας υπόθεσης διαδραματίζεται στο εσωτερικό ενός συστήματος» δεν στερεί από την έννοια της αλήθειας κανένα ουσιώδες χαρακτηριστικό, δε σημαίνει ότι «αυτό το σύστημα αποτελεί ένα κατά προσέγγιση αυθαίρετο και αμφίβολο σημείο εκκίνησης των επιχειρημάτων μας, αλλά... ανήκει στην ουσία αυτού που ονομάζουμε επιχείρημα. Το σύστημα δεν είναι ακριβώς τόσο η αφετηρία, όσο το στοιχείο πάνω στο οποίο τα επιχειρήματα στηρίζουν τη ζωή τους» (ΠΒ§105)

⁶⁴ Ο Wittgenstein χρησιμοποιεί τα σχέδια Gestalt για να μιλήσει για τη φράση 'βλέπω κάτι διαφορετικά'. Το σχέδιο λαγός-πάπια δεν μεταβάλλεται, αλλά εγώ μπορώ να το δω είτε ως λαγό είτε ως πάπια. Παρά το ότι το σχέδιο δεν αλλάζει, υπάρχει κάτι σωστό όταν λέμε ότι 'το βλέπω διαφορετικά όταν το βλέπω σα λαγό ή σαν πάπια'. Δεν υπάρχει δηλαδή μία περιγραφή, αυθεντική που διαφέρει απ' όλες τις άλλες. Υπάρχουν πολλές και κάνουν όλες. Επειδή είμαστε όμως εγκλωβισμένοι στους τύπους της γλώσσας, αναμένουμε περιγράψιμη συμπεριφορά. Δεν υπάρχει όμως άλλη, μη αναλυτική εξειδίκευση της διαφοράς.

σχεδιάσει τα δύο πρόσωπα με ακρίβεια, ενώ ο άλλος μπορεί να παρατηρήσει, σ' αυτό το σχέδιο, την ομοιότητα που ο πρώτος δεν είδε»(ΦΕ σελ.243). Είναι από τη μια η φαινομενική αναλογία και από την άλλη η έλλειψη αναλογίας μεταξύ αυτών των δύο περιπτώσεων, που μας δημιουργεί προβλήματα. Και είναι αυτό ακριβώς το προβληματικό γνώρισμα της γραμματικής μας που ο ρεαλιστής δεν αντιλαμβάνεται» (ΜΚ σελ.82-3). Κατά τον ίδιο τρόπο, στο πρώτο παράδειγμα η δυσκολία μας να περιγράψουμε την *ομοιότητα* όπως περιγράφουμε το *σχέδιο*, προέρχεται από τον τρόπο που εκφραζόμαστε.

Η γραμματική λοιπόν αποτελεί στην μετά ΤLP εποχή, έναν *τρόπο αναπαράστασης του κόσμου*, διαφορετικό από αυτόν που εισήγαγε η θεωρία της εικονικότητας στο ΤLP, όπου η γλώσσα απεικόνιζε τα αντικείμενα του κόσμου ονομάζοντάς τα, βασιζόμενη στην ισομορφία ή συμφωνία μορφών, μεταξύ προτάσεων και καταστάσεων πραγμάτων και χρησιμοποιώντας σαν κοινό στοιχείο τη λογική μορφή. Στο ΤLP η γλώσσα είχε μία *a priori* δομή που αντιπαρτασσόταν και έπειτα εναρμονιζόταν, σε μία δεδομένη πραγματικότητα μέσω απλών ονομάτων τα οποία συνέδεαν γλώσσα και πραγματικότητα. Οι εξηγήσεις όμως μέσω *καταδεικτικού ορισμού* είναι επισφαλείς γιατί δεν μπορούν να συνδέσουν γλώσσα και πραγματικότητα μέσω του συνδέσμου μεταξύ ονομάτων και αντικειμένων. Ο καταδεικτικός ορισμός είναι άρρηκτα δεμένος με το είδος της ανάλυσης του λογικού ατομισμού : τα έσχατα στοιχεία της ανάλυσης (τα ονόματα) συνδέονται με τα στοιχεία της πραγματικότητας (τα αντικείμενα) μέσω δείξης. Ο ισχυρισμός όμως ότι ο δεικτικός ορισμός συνδέει τη γλώσσα με την πραγματικότητα αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες πλάνες του φιλοσοφικού στοχασμού. Ούτε οι ατομικές προτάσεις μπορούν να παρέχουν το θεμέλιο της γλώσσας, αφού το νόημά τους δεν μπορεί να συλληφθεί επειδή δήθεν τα στοιχεία τους συνδέονται με την πραγματικότητα μέσω μιας υποτιθέμενης άμεσης σύνδεσης. Η γλώσσα δεν μπορεί ποτέ να μας παρέχει ένα μέσο για να 'βγούμε έξω', να 'απαλλαγούμε' από αυτήν. Με όποιον τρόπο κι αν προσπαθούμε να εξηγήσουμε τη γλώσσα, αυτός πάντοτε προϋποθέτει την ίδια τη γλώσσα⁶⁵. Όσο για τη χρήση της γλώσσας, αυτή δεν μπορεί να διδαχτεί *κατά έναν συγκεκριμένο, προκαθορισμένο τρόπο* (όπως στο ΤLP) γιατί «δεν μπορείς να χρησιμοποιήσεις τη γλώσσα για να τη διδάξεις , όπως μπορείς να κάνεις όταν ασ πούμε διδάσκεις πιάνο- Κι αυτό δε σημαίνει άλλο από το εξής :Δεν μπορώ να χρησιμοποιήσω τη γλώσσα για να βγω έξω απ' τη γλώσσα» (ΦΠ&6).

Άρα λοιπόν, η αιώνια ύπαρξη του κόσμου, τα άφθαρτα αντικείμενα του ΤLP με τα οποία συνδέονταν η πραγματικότητα μέσω των ονομάτων, είναι μόνον μία μεταφυσική πλάνη. Αυτές οι άφθαρτες υποστάσεις που τίθενται μεταξύ ύπαρξης και ανυπαρξίας, είναι κάποιες όψεις της πραγματικότητας οι οποίες ενσωματώνονται μαζί με άλλες μέσα στη γλώσσα. «Η σύνδεση ανάμεσα σε 'γλώσσα και πραγματικότητα' αποκαθίσταται με την εξήγηση των λέξεων στο πεδίο της γραμματικής, κι έτσι η γλώσσα παραμένει κλεισμένη στον εαυτό της, αυτόνομη»(ΦΓ§55).

Η *αυτονομία της γραμματικής* είναι άμεσα συνδεδεμένη με την *αυτονομία της γλώσσας*. Εάν η γλώσσα είχε μεταφυσικά θεμέλια, η γραμματική δεν θα μπορούσε να είναι αυτόνομη. Η ιδέα της αυτονομίας είναι εξίσου κεντρική στη μεταγενέστερη σκέψη του Wittgenstein, όσο ήταν η ιδέα του καταδεικτικού ορισμού στην εποχή του ΤLP. Εάν είναι η γραμματική αυτή τη φορά, που αποτελεί τον τρόπο για να αναπαριστούμε τον κόσμο μας, ωστόσο *δεν είναι τα γεγονότα του κόσμου που μας κάνουν να υιοθετούμε τους γραμματικούς μας κανόνες*. Κι αυτό γιατί *μπαίνουμε συνέχεια στον πειρασμό να θεωρούμε τη γραμματική μας ως προβολή της πραγματικότητας, αντί να θεωρήσουμε την άποψή μας για την πραγματικότητα ως προβολή της γραμματικής*.

⁶⁶ Hacker P.M.S. (1972), 'Metaphysics as the shadow of Grammar' σελ. 159.

Δικαιολογούμε λοιπόν τη γραμματική, αναφερόμενοι σε υποθετικά γεγονότα του κόσμου, πχ θεωρούμε ότι «υπάρχουν τέσσερα βασικά χρώματα», και νομίζουμε ότι οι απόψεις μας για το χρώμα δικαιολογούνται επειδή χαρακτηρίζουν τον κόσμο όπως είναι. Θα ήταν μάταιο έτσι, να ψάχνουμε για την ύπαρξη πέμπτου χρώματος, εφόσον τοποθετούμε τα τέσσερα χρώματα μαζί γιατί είναι παρόμοια και τα αντιπαραθέτουμε με τα σχήματα και τις νότες της μουσικής, επειδή είναι διαφορετικά» (Z§331).

Ο ισχυρισμός ότι η γραμματική είναι αυθαίρετη, κατευθύνεται ενάντια σ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο δικαιολόγησης καταστάσεων, σύμφωνα με τον οποίο δικαιολογούμε μία πρόταση όταν υποδεικνύουμε αυτό που την επαληθεύει. Όμως, *η θεωρία της αντιστοίχισης της γνώσης, προϋποθέτει αυτό που θέλει να εξηγήσει*. Εξαιτίας του μικρού ρόλου της επιστημολογίας στο TLP αυτή η αδυναμία δεν εντοπίστηκε, καθώς όμως η μεταγενέστερη αντίληψη του Wittgenstein περί νοήματος μετατοπίζεται από τις συνθήκες αλήθειας που καθόριζαν το νόημα μιας πρότασης, στα κριτήρια, γίνεται εμφανής. Αυτό συμβαίνει επειδή οι επιστημολογικοί συλλογισμοί τώρα, στηρίζονται στην εξήγηση του νοήματος. Εάν το νόημα μιας πρότασης αποδίδεται καθορίζοντας τα κριτήρια για την αλήθεια της, τότε η επαληθευσιοκρατική θέση (verificationism), ότι δηλαδή αυτό που δικαιολογεί το 'Πονώ' ή το 'βλέπω ένα κόκκινο αντικείμενο' είναι η εμπειρία που το επαληθεύει, υπονοεί πως εκείνο που δίνει στην πρόταση νόημα, είναι ταυτόχρονα εκείνο που την καθιστά αληθή (ως αποτέλεσμα, ο οπαδός της επαληθευσιοκρατίας πιστεύει ότι το νόημα και η αλήθεια συμπίπτουν μεταξύ τους). *Η γραμματική* θα μπορούσε να συγκριθεί με μία μέθοδο μέτρησης η οποία βέβαια *προηγείται* των αποτελεσμάτων μετρήσεων. Το παράλογο του να προσπαθούμε να δικαιολογήσουμε τη γραμματική, αναφερόμενοι σε στοιχεία της πραγματικότητας που περιγράφονται μέσω της γραμματικής, παρομοιάζεται με την προσπάθεια να δικαιολογήσουμε τη χρήση της μετρικής κλίμακας, αναφερόμενοι στο γεγονός ότι *όντως* ένα χιλιόμετρο περιλαμβάνει 1000 μέτρα. Είναι λοιπόν η γραμματική *αυθαίρετη*;

Ο Wittgenstein ισχυρίζεται ότι *η γραμματική συγγενεύει ταυτόχρονα και με αυτό που είναι αυθαίρετο και με αυτό που είναι μη-αυθαίρετο* (Z§358). *Η αυθαιρεσία της έγκειται στο ότι είναι μεν μία δραστηριότητα που διέπεται από κανόνες (άρα μη-αυθαίρετη), αλλά ο σκοπός της είναι κατανοητός μόνον σε σχέση με τους συγκεκριμένους κανόνες που την διέπουν και που είναι ζωτικής σημασίας για την ύπαρξή της*. Οι κανόνες των περισσότερων παιχνιδιών είναι εκείνοι που αποτελούν το θεμέλιο τους, όπως στην περίπτωση του σκακιού, όπου ο τελικός στόχος (που είναι 'να κάνεις ματ' στον αντίπαλο) έχει νόημα μόνο σε σχέση με τους κανόνες του σκακιού. Το να αλλάξουμε τους συγκεκριμένους κανόνες, έχει σαν συνέπεια ν' αλλάξει εντελώς ο τελικός στόχος του παιχνιδιού(που θα μπορούσε να είναι 'πώς να χάσετε στο σκάκι'). Ωστόσο, εάν το κάνουμε αυτό, δε σημαίνει πως θα παίζουμε το παλιό παιχνίδι λανθασμένα, αλλά ένα εντελώς καινούριο παιχνίδι. Από την άλλη, η αυθαιρεσία αυτού του είδους δραστηριότητας που διέπεται από κανόνες, μπορεί να αντιπαρατεθεί με δραστηριότητες που διέπονται μεν από κανόνες, αλλά που ο τελικός τους σκοπός δεν καθορίζεται από αυτούς⁶⁶. Οι κανόνες της γραμματικής λοιπόν, είναι ανάλογοι με αυτούς ενός παιχνιδιού, και είναι αυθαίρετοι με αυτή την έννοια (Z§320). Εάν κάποιος αλλάξει τους κανόνες θα δημιουργήσει αυτόματα έναν εναλλακτικό τρόπο αναπαράστασης, αφού θα μετακινηθούμε αναγκαστικά από το ένα παιχνίδι στο άλλο : «μία αλλαγή στη γραμματική μπορεί απλώς να μας οδηγήσει από ένα τέτοιο παιχνίδι σε κάποιο άλλο, ποτέ όμως από κάτι αληθές

⁶⁶ Για παράδειγμα, οι οδηγίες σ' ένα βιβλίο μαγειρικής δεν καθορίζουν την έννοια ενός καλομαγειρεμένου πιάτου, που είναι ο στόχος του μαγειρέματος. Οι πράξεις που εναρμονίζονται με τις οδηγίες, έχουν μία αιτιακή παρά μία εννοιολογική σχέση με το αντικείμενο της ενέργειας, που είναι το εύγευστο φαγητό (η αποτυχία στην τήρηση των κανόνων, δεν οδηγεί στη δημιουργία ενός εναλλακτικού πιάτου, αλλά ενός πιάτου που δεν τρώγεται).

σε κάτι ψευδές. Αν πάλι βγούμε έξω από την περιοχή αυτών των παιχνιδιών, δε μιλάμε πια για ‘γλώσσα’ και ‘γραμματική’, οπότε και πάλι δε βρισκόμαστε σε αντίφαση με την πραγματικότητα» (ΦΓ§68).

Η γραμματική αποτελεί με τη σειρά της λοιπόν, ένα τρόπο αναπαράστασης του κόσμου, αφού αντιπροσωπεύει το δίκτυο εννοιών και εννοιολογικών συνδέσεων που σχηματίζονται από τους κανόνες, οι οποίοι καθορίζουν τη χρήση της γλώσσας. Η γραμματική αποτελείται από *συμβάσεις* (όπως στα ονόματα των χρωμάτων, όπου όλοι μας χρησιμοποιούμε κατά βάση τα ίδια δείγματα χρωμάτων ως παραδείγματα για τη σωστή χρήση τους, έτσι ώστε εννοούμε όλοι το ίδιο όταν λέμε πχ ‘μπλε’), και η ύπαρξη αυτών των συμβάσεων μέσα σε μία γλωσσική κοινότητα εξασφαλίζει μία σταθερότητα, μία κανονικότητα ανταπόκρισης σ’ αυτά τα παραδείγματα. Αυτές οι συμβάσεις με τη μορφή αυθαίρετου κανόνα, είναι η μόνη συσχέτιση της φυσικής μας αναγκαιότητας στη γλώσσα(ΦΕ§372). Αν και ο Wittgenstein δεν διευκρινίζει *τι είναι* ένας γραμματικός κανόνας και *ποια τα είδη* του, ωστόσο, σκιαγραφεί δύο μορφές γραμματικών κανόνων : α)τον καταδεικτικό ορισμό⁶⁷ (ostensive definition) ο οποίος εκλαμβάνεται ως κανόνας που εισάγει ένα υπόδειγμα (sample) στη γλώσσα και β)τους κανόνες που καθορίζουν τις σχέσεις των *κριτηρίων* μεταξύ των προτάσεων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο δεύτερο είδος, που αφορά τα κριτήρια, σε όλο το ώριμο έργο του Wittgenstein και τη φύση του οποίου θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια στην επόμενη ενότητα.

2.4.3 Οι ψυχολογικές εκφράσεις του πρώτου ενικού ως ομολογίες έκφρασης (Ausserungen)- ο ρόλος των κριτηρίων.

Η συσχέτιση ανάμεσα στην *πρόταση* και τα *κριτήριά* της που κυριαρχεί στα μεταγενέστερα έργα του, εκτοπίζει τη συσχέτιση ανάμεσα στην *υπόθεση* και τα *συμπτώματά* της που υπάρχει στην πρώτη, λίγο μετά το TLP, σκέψη του Wittgenstein. Οι υποθέσεις δεν ήταν προτάσεις με τη συνηθισμένη έννοια, είχαν διαφορετική γραμματική και δομή και αποτελούσαν τους νόμους για την κατασκευή αυθεντικών προτάσεων (WWK210). Οι προτάσεις σχετικά με υλικά αντικείμενα, εμπειρίες άλλων ανθρώπων καθώς και οι νόμοι της φύσης, συνιστούσαν υποθέσεις. Είχαν μία ιδιότυπη σχέση απέναντι στην πραγματικότητα (σε σχέση με τις άλλες προτάσεις) γιατί δεν μπορούσαν ούτε να διαψευστούν, αλλά ούτε και να επαληθευτούν ολοκληρωτικά, αφού δεν χαρακτηρίζονταν αληθείς ή ψευδείς, παρά μόνο περισσότερο ή λιγότερο πιθανές (WWK100, PR 285). Αυτό που τον ώθησε στην υιοθέτηση της υπόθεσης, ήταν η έλλειψη πολυπλοκότητας, η ευκολία και η δύναμη πρόβλεψης που την διέκριναν.

Την υπόθεση στήριζαν οι *αυθεντικές προτάσεις*, που ο Wittgenstein ονόμαζε ενίοτε *συμπτώματα* (WWK159), παρέχοντάς της αποδεικτικά στοιχεία, και καθιστώντας την υπόθεση πιθανή ή ευλογοφανή, αλλά ποτέ βέβαιη, αφού δεν μπορούσε να υπάρξει πλήρης επικύρωση της υπόθεσης⁶⁸. *Η υποστήριξη που τα*

⁶⁷ Το αν μια λέξη μπορεί ή όχι να οριστεί με καταδεικτικό ορισμό, είναι από μόνο του ένα σημαντικό γραμματικό γνώρισμα της λέξης. Ωστόσο, η συσχέτιση της λέξης με ένα υπόδειγμα μέσω του καταδεικτικού ορισμού αποτελεί *έναν ανάμεσα σε πολλούς κανόνες, που καθορίζουν το νόημα μιας λέξης*. Το έντονο ενδιαφέρον του Wittgenstein για τον καταδεικτικό ορισμό στο μεταγενέστερο έργο του, οφείλεται στο ότι ο τελευταίος αποτέλεσε την πηγή εσφαλμένων αντιλήψεων στο TLP και επιπλέον αποτελεί ένα στοιχείο που προκαλεί πολλές συζητήσεις στο πρόβλημα περί ιδιωτικής γλώσσας στις ΦΕ. Hacker P.M.S. (1972) σελ. 152.

⁶⁸ Οι αυθεντικές προτάσεις (echte Sätze) περιέγραφαν αυτό που μπορούσε να μας δοθεί άμεσα (WWK97). Αποτελούσαν φαινομενολογικές δηλώσεις ή κρίσεις σχετικές με τα δεδομένα των αισθήσεων (sense-data) ή την πρωτογενή εμπειρία. Τυπικά παραδείγματα τους είναι οι προτάσεις : ‘Πονώ’, ‘Υπάρχει πόνος’, ή ‘Μου φαίνεται σαν να υπάρχει μία μπάλα μπροστά μου’. Οι αυθεντικές προτάσεις επαληθεύονταν ή διαψεύδονταν ολοκληρωτικά όταν συγκρίνονταν με την πραγματικότητα, δηλ. την άμεση εμπειρία. Μπορεί να ήταν αληθείς ή ψευδείς αλλά όχι πιθανές, αφού δεν θα είχε νόημα να πούμε : ‘Μοιάζει σαν να υπάρχει κατά πάσα πιθανότητα μία μπάλα μπροστά μου’(PG222). Ταυτίζονταν μερικές φορές με τα συμπτώματα.

συμπτώματα παρείχαν σε μία υπόθεση ήταν επισφαλής, αφού η υπόθεση ήταν δυνατό να ανατραπεί από μία νέα εμπειρία που ακολουθούσε στη συνέχεια Αυτό είναι το στοιχείο που διαχωρίζει το σύμπτωμα από μία επαρκή συνθήκη, και προσδίδει σε μία γραμματική (εννοιολογική) σχέση το ακόλουθο αξιόπιστο γνώρισμα : εάν το κριτήριο p υπονοεί λογικά την πρόταση q , τότε ανεξάρτητα από το ποιες άλλες προτάσεις είναι αληθείς, θα συνεχίζει να υποδηλώνει q . Με αυτή την έννοια το κριτήριο είναι μη ακυρώσιμο και αξιόπιστο σταθερό. Αντίθετα, στα επαγωγικά στοιχεία (συμπτώματα), όσο καλή κι αν είναι η συσχέτιση μεταξύ συμπτώματος p και υπόθεσης q , ένα νέο στοιχείο που θα προστεθεί μπορεί να υπονομεύσει τη στήριξη που δίνει το p στην q ⁶⁹. Βαθμιαία, η έννοια του νοήματος μέσα από συνθήκες επαλήθευσης που κυριαρχούσε στο TLP, καθώς και η σχέση μεταξύ μιας υπόθεσης και των συμπτωμάτων της, αντικαθίσταται από τη διερεύνηση του νοήματος μέσω κριτηρίων και τη σχέση μεταξύ μιας πρότασης και των κριτηρίων της.

Το ότι τα κριτήρια για την αλήθεια μιας πρότασης είναι μέρος της ‘γραμματικής’ της (δηλ. ότι το νόημα μιας λέξης καθορίζεται από τα κριτήρια εφαρμογής της) αρχίζει να αναφέρεται πιο συστηματικά στο *Μπλε Βιβλίο* (BB σελ.51-7), και διατρέχει όλη την ώριμη σκέψη του Wittgenstein. Όπως τα συμπτώματα, τα κριτήρια είναι : παγιωμένα από τη γραμματική, αποτελούν το βασικό υπόβαθρο και παρέχουν τις αποδείξεις για το σχηματισμό μιας πρότασης. Ωστόσο, ενώ μία σχέση κριτηρίων είναι *a priori* γραμματική, ένα σύμπτωμα είναι μέρος των επαγωγικών στοιχείων που ανακαλύπτουμε μέσω της εμπειρίας. Το ότι p (πόνος στο στήθος), είναι ένα σύμπτωμα για q (στηθάγχη), προϋποθέτει τη δυνατότητα ενός ανεξάρτητου προσδιορισμού του q , αφού ο εμπειρικός ορισμός του p ως αποδεικτικού στοιχείου συμπτώματος, απαιτεί την επαγωγική⁷⁰ συσχέτιση δύο ξεχωριστών, εξωτερικά σχετιζόμενων φαινομένων. Αυτό που διαχωρίζει ένα κριτήριο από ένα σύμπτωμα είναι ότι τα κριτήρια πέραν του ότι παγιώνονται από τη γραμματική, ξεδιπλώνονται μέσα στη γλώσσα, στους κανόνες, στα διαγράμματα κλπ. Με αυτή την έννοια πολλοί αξιόπιστοι σχολιαστές του Wittgenstein όπως οι Baker και Hacker, θεωρούν ότι τα χαρακτηρίζει μία σύμβαση, θέλοντας να τονίσουν την αντίθεση ανάμεσα σ’ αυτό που παρουσιάζει κανονιστικότητα (κριτήρια) και σ’ αυτό που αποτελεί εμπειρική ανακάλυψη (συμπτώματα). Το να εξηγήσουμε τα κριτήρια για τον πονόδοντο, για τη χαρά ή τη λύπη, για την πρόθεση, τη σκέψη ή την κατανόηση, δεν είναι το ίδιο με το να περιγράψουμε μία εμπειρική συσχέτιση που διαπιστώσαμε ότι λαμβάνει χώρα.

Αυτό συμβαίνει επειδή τα κριτήρια, αντίθετα από τα συμπτώματα (τις επαγωγικές συσχετίσεις), καθορίζουν, το νόημα των εκφράσεων τις οποίες διέπουν. Το να εξηγείς τα κριτήρια για την εφαρμογή μιας έκφρασης ‘ χ ’ είναι το να δίνεις μία γραμματική εξήγηση της ‘ χ ’. Αυτό εξηγεί τί αποκαλούμε ‘ χ ’, κι επιπλέον εξηγεί μία πλευρά της χρήσης της λέξης⁷¹. Το να μαθαίνουμε τη γλώσσα συνεπάγεται το να μαθαίνουμε να αναγνωρίζουμε (αλλά όχι απαραίτητα να περιγράφουμε) τις συνθήκες που δικαιολογούν τη χρήση μιας έκφρασης. Έτσι, αποκτούμε μέσω συνήθειας και διαίσθησης μία γνώση των κανόνων των κριτηρίων, που πιστοποιούν τη χρήση της⁷². Λέγοντας ότι q είναι ένα κριτήριο για την έκφραση χ , δίνουμε μία μερική εξήγηση του νοήματος και μ’ αυτή την έννοια, δίνουμε ταυτόχρονα έναν κανόνα για τη σωστή χρήση της. Το γεγονός ότι η συσχέτιση κριτηρίων ανάμεσα σε q και χ πιθανόν να μην είναι προδιαγεγραμμένη και το ότι σε αναρίθμητες περιπτώσεις

⁶⁹ Hacker P.M.S. (1993), ‘Wittgenstein, Meaning and Mind, Part I, Essays’, Criteria, σελ.246-9.

⁷⁰ Σύμφωνα με την αρχή της επαγωγής, επιλέγουμε τον απλούστερο νόμο που μπορεί να συμφωνήσει με την εμπειρία μας και να εναρμονιστεί με αυτήν (TLP 6,363). Ο νόμος αυτός έπειτα, χρησιμοποιείται ως η βάση για προβλέψεις, με τον ισχυρισμό (που δεν δικαιολογούμε ωστόσο λογικά), ότι υιοθετούμε έναν νόμο χάριν απλότητας και ενιαίας σταθερότητας.

⁷¹ Το να διευκρινίζουμε τα κριτήρια για την αλήθεια μιας πρότασης, συνίσταται στο να μπορούμε να απαντήσουμε στην ερώτηση ‘Πώς γνωρίζεις ότι p ;’ και «το να εξηγήσω το κριτήριό μου για το ότι κάποιο άλλο πρόσωπο έχει πονόδοντο είναι το ίδιο με το να δώσω μια γραμματική εξήγηση για τη λέξη ‘πονόδοντος’ και με αυτή την έννοια, μιαν εξήγηση που αφορά το νόημα της λέξης ‘πονόδοντος’» (MK σελ. 52).

δεν θα μπορούσαμε να εγκαταλείψουμε αυτήν την κανονιστική (normative) συσχέτιση, χωρίς ν' αλλάξουμε τη μορφή ζωής μας, δεν συνεπάγεται ότι αυτή είναι εμπειρική, πόσο μάλλον ζήτημα Φαινομενολογίας (Wesensschau). Μπορεί να αποδεχόμαστε ότι συγκεκριμένες έννοιες είναι βαθιά εμπειρωμένες στις ζωές μας, κατέχοντας κρίσιμο ρόλο στη σκέψη και την εμπειρία μας, αλλά ωστόσο, δεν μπορούμε παρά να επιμένουμε ότι η χρήση αυτών των εννοιών διέπεται από κανόνες αποτελώντας πιο πολύ ζήτημα νόμου παρά φύσης.

Ο Wittgenstein συνειδητοποιεί σταδιακά, ότι *οι αυθεντικές προτάσεις ή συμπτώματα, έχουν μία εντελώς διαφορετική υπόσταση. Δεν είναι περιγραφές, αλλά εκφράσεις, ομολογίες* (anowals, Ausserungen) *της εμπειρίας.* Θεωρεί ότι οι εκφράσεις στο πρώτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα, όπως : '(εγώ)πονώ' δεν μπορούν να επαληθευτούν μέσω παρατήρησης, ενώ οι εκφράσεις του τρίτου ενικού προσώπου, μπορούν. Υπάρχουν αισθήματα τα οποία αναφέρονται σε κάτι, κι άλλα πάλι που δεν έχουν αναφορά. *Ακόμη όμως κι όταν πρόκειται για αισθήματα που έχουν αναφορά σε κάτι, (φόβος για κάτι, χαρά για κάτι), αυτό το 'κάτι' αποτελεί το αντικείμενο του αισθήματος και όχι την αιτία του* (Z§488). Οι εκφράσεις στο πρώτο ενικό πρόσωπο δεν τίθενται σε αντιπαράθεση προς σύγκριση με την πραγματικότητα και δεν επαληθεύονται ούτε διαψεύδονται. *Η αίσθηση του 'αληθινού', του γνήσιου της ομολογίας της έκφρασης συμπίπτει με την ίδια την αλήθεια και δεν χρειάζεται να ενεργοποιηθεί η σχέση της σύγκρισης της πρότασης με την πραγματικότητα.* Ο Wittgenstein υποστηρίζει ότι οι εκφράσεις αυτές είτε εκφράζουν ένα συγκεκριμένο αίσθημα, είτε αποτελούν μέρος ενός συγκεκριμένου τύπου συμπεριφοράς : « Η δήλωση 'περιμένω ν' ακουστεί ένας θόρυβος ανά πάσα στιγμή' είναι μία έκφραση αναμονής... αλλά αποτελεί ταυτόχρονα και ένα μέρος της διαδικασίας της αναμονής» (Z§53).

Είναι αυτή η τελευταία θέση του Wittgenstein, ότι δηλαδή η παρατήρηση 'περιμένω να..', αποτελεί μέρος/κομμάτι της αναμονής και όχι αναφορά στην αναμονή μου, που προσδίδει στον ισχυρισμό του μία καινοτομία. Ο Wittgenstein προσπαθεί να ανασκευάσει τον ισχυρισμό πως ο τύπος της συμπεριφοράς και η παραπάνω έκφραση είναι *εξωτερικές εκδηλώσεις μίας κατάστασης που λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό του υποκειμένου* (ΦΕ§308). Δεν θα πρέπει δηλαδή, να παρασυρόμαστε από τον συμπεριφορισμό και να ταυτίζουμε ένα αίσθημα (πχ. το να είμαστε θυμωμένοι) με μία συγκεκριμένη συμπεριφορά του τύπου 'είμαι θυμωμένος', γιατί τότε θα είναι σαν να ενισχύουμε την εντύπωση ότι η συμπεριφορά αποτελεί την εξωτερική του θυμού που υπάρχει στο εσωτερικό μας. Έχουμε την ανάγκη να επικαλεστούμε μία τέτοια 'εσωτερική' αιτία, γιατί θεωρούμε ότι διαφορετικά δεν θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τη διαφορά μεταξύ συμπεριφοράς που εκφράζει ειλικρινή θυμό και συμπεριφοράς που εκφράζει προσποίηση. Ο Wittgenstein όμως, θεωρεί ότι δεν μπορούμε να κάνουμε έναν τέτοιο διαχωρισμό, *πηγαίνοντας πίσω από τα φαινόμενα,* και αναζητώντας εσωτερικές αιτίες.

Η λύση είναι να τοποθετήσουμε τα φαινόμενα σε μία ευρεία επιφάνεια και να τα εξετάσουμε σε λεπτομέρεια και όχι σε βάθος⁷². Ο Wittgenstein χρησιμοποιεί το ίδιο πλαίσιο αναφοράς που ισχύει για τα αισθήματα, και για τις υπόλοιπες ψυχολογικές έννοιες, όπως τη σκέψη, τη συνειδητότητα, την πρόθεση, την κατανόηση, και μέσα από αυτό το πρίσμα εξετάζει συστηματικά στο μεταγενέστερο έργο του, τα θεωρούμενα 'εσωτερικά φαινόμενα' (όπως αυτό της ανάγνωσης και του υπολογισμού) που υποθετικά διενεργούνται 'μέσα στο κεφάλι του υποκειμένου'. Δεν είναι τυχαίο ότι τα παραπάνω θέματα επανεμφανίζονται συχνά στο έργο του, αφού αποτελούν ενδεικτικές περιπτώσεις υποτιθέμενης *αναφοράς σε ιδιωτικές νοητικές καταστάσεις ή διαδικασίες.*

⁷² Hacker P.M.S. (1972), 'The Problem of Criteria', σελ. 292.

⁷³ Fogelin J.R., (1976), 'Topics in Philosophical Psychology'.

Οι εκφράσεις, παίζουν επίσης χαρακτηριστικό ρόλο στο γλωσσικό παιχνίδι του 'πόνου', όπου μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι οι αναφωνήσεις : 'Πονάει', 'Έχω πονόδοντο', 'Πληγώθηκα', αποτελούν εκδηλώσεις πόνου, *ισοδύναμες με κραυγές πόνου και όχι με περιγραφές* όπως : 'Αυτός έχει πονόδοντο', ή 'Αυτός πληγώθηκε'. Ο Wittgenstein άλλωστε, χρησιμοποιεί το ίδιο επιχείρημα για να απαντήσει σε όλους εκείνους που τον χαρακτηρίζουν ως συμπεριφοριστή. Δηλώνει λοιπόν, ότι σε αντίθεση με το συμπεριφοριστικό μοντέλο, *οι ψυχολογικές εκφράσεις του πρώτου ενικού δεν αποτελούν περιγραφές μιας φανεράς, δηλωμένης συμπεριφοράς*. Αναφερόμαστε σε εσωτερικές διαδικασίες και φαινόμενα στις παραπάνω περιπτώσεις, επειδή *παρανοούμε τη γραμματική των ψυχολογικών εκφράσεων του πρώτου ενικού* («Λοιπόν είσαι ένας κρυπτο-μπερδοριστής; Στο βάθος, μήπως δεν λες πως έξω από την ανθρώπινη συμπεριφορά, όλα τα' άλλα είναι παραμύθια;» -Αν μιλώ για φαντασιοκοπήματα, τότε μιλώ για *γραμματικά φαντασιοκοπήματα*) ΦΕ§307) . Ο Wittgenstein θεωρεί ότι η ρηματική έκφραση ενός αισθήματος ή μιας προτασιακής στάσης, δεν ανήκει πάντα στο ίδιο επίπεδο με άλλους φυσικούς τρόπους έκφρασης. Για παράδειγμα, το ξεφωνητό και η ρηματική έκφραση 'πονώ', δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο: «Ωστε εσύ λες πως στην πραγματικότητα η λέξη 'πόνος' σημαίνει εκείνο το ξεφωνητό; - Αντίθετα η ρηματική έκφραση αντικαθιστά το ξεφωνητό και δεν το περιγράφει» (ΦΕ§244). Μία περισσότερο εκτενής θέση εκφράζει στο Zettel §541-545, όπου ισχυρίζεται ότι «το να είμαστε σίγουροι πως κάποιος πονά, ή προσποιείται ότι πονά κλπ., αποτελούν φυσικούς, ενστικτώδεις τύπους συμπεριφοράς απέναντι στους υπόλοιπους ανθρώπους γύρω μας, και η γλώσσα μας αποτελεί μία βοηθητική, περαιτέρω προέκταση αυτής της σχέσης. Το γλωσσικό μας παιχνίδι είναι μία προέκταση της πρωτόγονης συμπεριφοράς μας»(Z §545). «Με τη λέξη 'πρωτόγονος' εννοούμε ένα είδος συμπεριφοράς που είναι πρωτο-γλωσσική : δηλαδή μία συμπεριφορά στην οποία στηρίζεται το γλωσσικό παιχνίδι και αποτελεί έναν *πρότυπο τρόπο σκέψης*, και όχι το αποτέλεσμα της σκέψης. Οι ομολογίες του πόνου, είναι φυσικές εκδηλώσεις συμπεριφοράς που διδάσκονται και αποτελούν *τύπους συμπεριφοράς* (οι λέξεις συνδέονται με τις αρχέγονες, φυσικές εκφορές του αισθήματος και χρησιμοποιούνται στη θέση τους) : «...πώς μαθαίνει ο άνθρωπος τη σημασία των ονομάτων για τα αισθήματα; Λχ. της λέξης 'πόνος;'. Να μια δυνατότητα : μερικές λέξεις συνδέονται με την πρωταρχική, φυσική έκφραση του αισθήματος και την αντικαθιστούν. Ένα παιδί πληγώθηκε και ξεφωνίζει, οι μεγάλοι του μιλούν και του μαθαίνουν επιφωνήματα και αργότερα προτάσεις. Μαθαίνουν το παιδί μια καινούρια συμπεριφορά στον πόνο» (ΦΕ§244). Η αυθόρμητη ομολογία, για παράδειγμα μία κραυγή, *ομολογεί τον πόνο*, όπως το κλάμα σε περίπτωση κινδύνου φανερώνει φόβο ή το ξέσπασμα γέλιου χαρά.

Όπως οι συμπεριφορές πόνου που έχουν φυσική μη-γλωσσική μορφή, έτσι και μία ομολογία πόνου, αποτελεί κριτήριο για τους γύρω, ώστε να επιβεβαιώσουν ότι 'Αυτός πονά'. Αυτό δεν αποτελεί μία εμπειρική ανακάλυψη, καθιερωμένη από επαγωγικές συσχετίσεις (έτσι ώστε όταν κάποιος πονά, να έχει πάντοτε ως τυπικό γνώρισμα ότι φωνάζει, τρίβει το χτυπημένο μέλος, κλαίει κλπ.) Η *εκδήλωση συμπεριφοράς* του πόνου, πρωτόγονη ή γλωσσική, *δεν είναι σύμπτωμα πόνου*. Μαθαίνουμε να χρησιμοποιούμε τη λέξη 'πόνος' : α) μαθαίνοντας να λέμε 'Αυτός πονά', όταν κάποιος συμπεριφέρεται μ' αυτόν τον χαρακτηριστικό τρόπο σε περίπτωση τραυματισμού ή αρρώστιας και β) μαθαίνοντας να εμπλουτίζουμε τη δική μας συμπεριφορά απέναντι στον πόνο, χρησιμοποιώντας προτάσεις όπως 'Πονάει' ή 'Νοιώθω πόνο'.⁷⁴ Η λέξη 'πόνος' δεν χρησιμοποιείται το ίδιο όπως η φράση 'εκδηλώσεις πόνου' γιατί κάποιος μπορεί να πονά και να μην το εκδηλώνει στη συμπεριφορά του και κάποιος άλλος αντίστροφα, να προσποιείται ότι πονά και να μη νοιώθει καθόλου πόνο. Τα κριτήρια για τον 'πόνο' παρέχονται, με το να καθορίσουμε σε τι συνίσταται το να πονά κάποιος. Εάν το άτομο εκδηλώνει συμπεριφορά

πόνου στις κατάλληλες συνθήκες, τότε αυτός δικαιολογείται να βεβαιώνει ότι πονά. Αλλά βέβαια, ο ‘πόνος’ δε συνεπάγεται απαραίτητα ‘συμπεριφορά πόνου’. Αντίθετα, η αλήθεια του ‘αυτός ξεφώνησε από πόνο’, αποτελεί μέρος του νόηματος και μη-επαγωγικό αποδεικτικό στοιχείο του ότι ‘αυτός πονά’ αφού η λέξη ‘πόνος’ δε σημαίνει το ξεφωνητό, όπως είδαμε, αλλά αντίθετα, η ρηματική έκφραση το αντικαθιστά χωρίς να το περιγράφει⁷⁵.

Θα μπορούσε λοιπόν κάποιος να ισχυριστεί ότι ο πόνος και οι εκδηλώσεις του είναι λογικά ανεξάρτητες. Όμως αυτό είναι λάθος, γιατί αν δεν συνδέαμε τραυματισμούς ή αρρώστιες με αυτού του είδους τις συμπεριφορές, δεν θα είχαμε χρήσεις για την έννοια του πόνου. Ο πόνος άρα, και η εκδήλωσή του στη συμπεριφορά, είναι συνδεδεμένοι λογικά, όχι βέβαια με όρους συνεπαγωγής, αλλά επειδή η συμπεριφορά του πόνου αποτελεί κριτήριο για το ότι το άτομο πονά. Δεν έχει νόημα άρα να πούμε «Από εδώ είναι ο πόνος και από εκεί η συμπεριφορά – απλά, έτσι συμβαίνει, να είναι συνδεδεμένοι» (cf LSD 10)⁷⁶. Ακόμη και στην περίπτωση προσποίησης πόνου υπάρχουν κριτήρια, γιατί για να προσποιηθεί κάποιος, πρέπει προηγουμένως να μάθει πώς να το κάνει, και το πρωτότυπο μοντέλο της προσποίησης του πόνου δεν είναι άλλο, από τις εκδηλώσεις του στη συμπεριφορά.

Η ιδέα ότι η ρηματική έκφραση ενός αισθήματος, αποτελεί μέρος της συμπεριφοράς που συνθέτει αυτό το αίσθημα, έχει μία σημαίνουσα σπουδαιότητα για τον Wittgenstein : θεωρεί ότι παρέχει τη λύση του προβλήματος των ‘αποβλεπτικών αντικειμένων’ (intentional objects). Όπως λέει, η επιθυμία μοιάζει να ξέρει κιάλας τί θα την ικανοποιήσει, σαν να ξέρει εκ των προτέρων την πρόταση ή τη σκέψη που θα την κάνει αληθινή –ακόμη κι όταν δεν υπάρχει καθόλου, τέτοιο στοιχείο. Αναρωτιέται λοιπόν από πού προέρχεται ο καθορισμός αυτού του στοιχείου που δεν είναι ακόμη παρόν. Μήπως αναρωτιέται, πρόκειται για τη δεσποτική απαίτηση της λογικής αναγκαιότητας ; (ΦΕ§437). Ας θεωρήσουμε λοιπόν όπως προηγουμένως, ότι περιμένουμε να συμβεί κάτι. Εάν πιστέψουμε ότι η παρατήρηση ‘περιμένω ν’ ακουστεί ένας θόρυβος ανά πάσα στιγμή’ αποτελεί αναφορά σε μια εσωτερική νοητική κατάσταση που θα ικανοποιηθεί μόνον αν λάβει χώρα το συγκεκριμένο γεγονός (ακουστεί ο θόρυβος), τότε είναι σαν να υποστηρίζουμε, ότι είναι μία αναγκαία αλήθεια, πως η παρουσία του θορύβου, και μόνον αυτή, θα ικανοποιήσει το αίσθημα αναμονής μου. Μοιάζει όμως, σαν αυτή η σχέση μεταξύ αναμονής και θορύβου, να υπάρχει έτσι κι αλλιώς, είτε ακουστεί θόρυβος είτε όχι. Αντί λοιπόν να αντιμετωπίσουμε αυτό ως πρόβλημα, το αντιμετωπίζουμε ως λύση : αποσπόμενοι από την πραγματικότητα, επιβεβαιώνουμε την ύπαρξη του ‘θορύβου-είτε -ακουστεί- είτε- όχι’, θεωρώντας ότι στην περίπτωση της αναμονής ή της προσδοκίας επικρατεί μία σχέση ανάμεσα στο νου και σε μια τέτοια αποβλεπτική οντότητα (intentional entity).

Η εισαγωγή αποβλεπτικών οντοτήτων αποτελεί ένα παράδειγμα της γενικής στρατηγικής του να λύνουμε εννοιολογικά θέματα συμπεριλαμβάνοντας στοιχεία που έχουν ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ακριβώς τα γνωρίσματα που απαιτούνται για να λυθεί το πρόβλημα. Ο Wittgenstein αρνείται ότι υπάρχει χάσμα ανάμεσα στην ίδια την προσδοκία και την αναφορά της : η αναφορά, όπως ήδη είπαμε, αποτελεί μέρος της διαδικασίας της

⁷⁴ Hacker P.M.S., ‘Wittgenstein, Meaning and Mind, Part I, Essays’ –Avowals and Descriptions’, σελ. 88-9.

⁷⁵ Η εξήγηση Η εξήγηση του νόηματος μιας έκφρασης με αναφορά στα κριτήρια για τη χρήση της επανεμφανίζεται στο NFL σελ. 285: «Και ποιόν να αποκαλέσω τυφλό; Ποιο είναι το κριτήριό μας για την τυφλότητα; Μία συγκεκριμένη συμπεριφορά. Και εάν ο άτομο συμπεριφέρεται με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο, εμείς όχι μόνο τον αποκαλούμε τυφλό, αλλά επιπλέον τον διδάσκουμε να αποκαλεί τον εαυτό του τυφλό. Και με αυτήν την έννοια, είναι η συμπεριφορά του που καθορίζει το νόημα της τυφλότητας για αυτόν».

⁷⁶ «Το παιχνίδι που παίζουμε με τη λέξη ‘πονόδοντος’ εξαρτάται από το ότι υπάρχει μία συμπεριφορά του πονόδοντου» (LFM σελ. 290).

προσδοκίας. Με αυτόν τον τρόπο εξηγείται πώς μία επιθυμία μπορεί να προεξοφλήσει και να προβλέψει το αντικείμενο που θα την εκπληρώσει, αφού η διατύπωση της επιθυμίας είναι μέρος του 'επιθυμώ' και ταυτόχρονα η διατύπωση διευκρινίζει και προδιαγράφει, αυτό το οποίο ευχόμαστε. Μία προσδοκία και η εκπλήρωσή της έρχονται με τον πιο ακριβή και άμεσο τρόπο σε επαφή, μέσα στην ίδια τη γλώσσα, αφού η έκφραση της προσδοκίας και η παρουσίαση του γεγονότος που την εκπληρώνει, χρησιμοποιούν τις ίδιες έννοιες κατά τον ίδιο τρόπο. (ΦΕ §444-445). Ο Wittgenstein θεωρεί ότι υπάρχει ασυμμετρία μεταξύ του πρώτου ενικού και του τρίτου ενικού προσώπου. Όπως στην περίπτωση της προσδοκίας, όταν δηλώνουμε την πρόθεσή μας μέσω του πρώτου ενικού προσώπου, πχ. «θέλω νερό», δεν εκφράζουμε αυτό που συμβαίνει μέσα στο νου μας, αλλά εκφραζόμαστε, ομολογούμε ενστικτωδώς αυτό που αισθανόμαστε, η συμπεριφορά μας δεν διέπεται από κριτήρια, και φυσικά η έκφρασή μας δεν είναι αποτέλεσμα ενδοσκοπήσης. Η παραπάνω πρόταση εκλαμβάνεται ως ένα πρωτο-γλωσσικό παιχνίδι που εκφράζει την πρόθεσή μας για νερό και *ισοδυναμεί λειτουργικά με μία χειρονομία παράκλησης*⁷⁷.

Ο Wittgenstein όμως ισχυρίζεται ότι οι εκφράσεις στο πρώτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα, έχουν διπλή λειτουργία. Είτε μπορούν να χρησιμοποιηθούν με το γνωστό παραπάνω τρόπο που ήδη εξετάσαμε, είτε μπορούν να έχουν την ίδια χρήση με τις προτάσεις του τρίτου ενικού προσώπου. Δηλαδή η πρόταση «θέλω νερό» μπορεί να εκληφθεί ενίοτε, ως ισοδύναμη με την πρόταση «αυτός θέλει νερό». Σε αυτή την περίπτωση, η συμπεριφορά διέπεται από συμπεριφοριστικά κριτήρια τα οποία λειτουργούν σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον. Η λέξη 'εγώ' λέει ο Wittgenstein, χρησιμοποιείται είτε ως *υποκείμενο* (πχ. έχω πονόδοντο) είτε ως *αντικείμενο* (πχ. το χέρι μου έσπασε)(Blue Book,σελ. 66-7). Ο Wittgenstein δεν δίνει πολλές λεπτομέρειες για τη χρήση των ψυχολογικών εννοιών στο τρίτο ενικό πρόσωπο. Θεωρεί ότι γενικά «δίνουν πληροφορίες και επαληθεύονται μέσω της παρατήρησης» (Z§472) γι αυτό και διέπονται από κριτήρια συμπεριφοράς. Αυτό πιθανότατα σημαίνει ότι η *διαφορά* του να αποδίδουμε ένα αίσθημα, μία πρόθεση κλπ. σε ένα άλλο άτομο (πχ. αυτός πονά), από το να περιγράφουμε τις κινήσεις του σώματός του (πχ.αυτός κινείται), συνίσταται σε διαφορά που αφορά την *ποιότητα* (ΦΕ§284). Ακόμη μπορεί να σημαίνει, ότι το να αποδίδουμε πόνο σε ένα άλλο πρόσωπο, εκφράζει πιθανότατα το πώς αισθανόμαστε απέναντι του, δείχνει τα συναισθήματά μας (συμπόνοια, λύπη κλπ.) γι αυτόν (ΦΕ§286-287).

Το γεγονός λοιπόν είναι, ότι ο Wittgenstein *εστιάζει κυρίως στις εκφράσεις του πρώτου ενικού προσώπου, γιατί πιστεύει ότι αυτές είναι που δημιουργούν τις φιλοσοφικές πλάνες*. Γιατί αισθανόμαστε, λέει, πως «όταν το 'εγώ' νοείται ως υποκείμενο, δεν το χρησιμοποιούμε καθόλου, επειδή αναγνωρίζουμε ένα συγκεκριμένο άτομο από τα χαρακτηριστικά του σώματός του : και αυτό δημιουργεί την πλάνη, ότι χρησιμοποιούμε αυτή τη λέξη για να αναφερθούμε σε κάτι άυλο, το οποίο ωστόσο, έχει την έδρα του στο σώμα μας. Στην πραγματικότητα, νομίζουμε ότι αυτό είναι το πραγματικό εγώ, αυτό για το οποίο έχει ειπωθεί, 'Cogito,ergo sum'» (ΜΚ σελ.108). Ο Wittgenstein άρα, ενδιαφερόταν κυρίως για τις εκφράσεις στο πρώτο ενικό γιατί ήθελε να φωτίσει τις παρανοήσεις πάνω σε παραδοσιακά προβλήματα όπως ο σολιψισμός, το Καρτεσιανό cogito,κλπ. και θεωρούσε πως μία προσεκτική ανάλυση αυτών των εκφράσεων, θα έλυνε τα βασικά προβλήματα που αφορούσαν τις ψυχολογικές έννοιες.

Ακόμη κι αν υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες σήμερα, για την θεωρούμενη ασυμμετρία μεταξύ πρώτου και τρίτου ενικού προσώπου, καθώς και για τη διττή χρήση του 'εγώ' είτε ως υποκειμένου, είτε ως αντικείμενου, δεν μπορούμε να μην παραδεχτούμε, ότι ο Wittgenstein εντόπισε *όντως το πρόβλημα που δημιουργείται με τις εκφράσεις του πρώτου ενικού : οι τελευταίες είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς στο να 'παρεμβάλλονται' ιδιότυπα ανάμεσα στην πρόταση που εκφέρεται και στους κανόνες που διέπουν αυτή την εκφορά, ακριβώς γιατί ο ομιλητής ο οποίος*

⁷⁷ Canfield J., (1999), 'Folk psychology/philosophical anthropology', σελ.163-4,στο 'Idealistic Studies', Vol.29,N 3.

‘ακολουθεί’ τους ίδιους αυτούς κανόνες, είναι ταυτόχρονα το πρόσωπο για το οποίο γίνεται λόγος. Επιπλέον, ακόμη κι αν ο Wittgenstein δίνει ελάχιστα στοιχεία για τις εκφράσεις στο τρίτο ενικό, ωστόσο καταφέρνει να εντοπίσει με έναν οξυδερκή τρόπο, τον τόπο ενός θεμελιώδους φιλοσοφικού προβλήματος : δημιουργούμε ανυπέρβλητα προβλήματα με το να μεταχειριζόμαστε τις εκφράσεις του πρώτου ενικού που εκφράζουν κάποιο αίσθημά μας (πρόθεση, συναίσθημα, προσδοκία κλπ.) μέσα από το πρίσμα μιας θεωρίας νοήματος. Ακόμη, προτείνει έναν εναλλακτικό τρόπο για να δούμε την παραπάνω εκφορά : η έκφραση ενός αισθήματος είναι μέρος της συμπεριφοράς που δηλώνει το συγκεκριμένο αίσθημα και όχι μία αναφορά του.

Πολλές φορές όμως προκύπτουν προβλήματα στο πεδίο των ψυχολογικών εννοιών ακόμη και σε ότι αφορά την εφαρμογή των κριτηρίων. Όπως και στην περίπτωση των συμπτωμάτων, πολλές φορές τα κριτήρια εμφανίζονται επισφαλή ως προς τη δύναμη καθορισμού της χρήσης της λέξης στην πρόταση. Αυτό συμβαίνει γιατί εφόσον εξαρτώνται από τις συνθήκες στις οποίες εμφανίζονται, μία ενδεχόμενη αλλαγή συνθηκών τα επηρεάζει άμεσα (το κριτήριο p που υποστηρίζει μία πρόταση q σε συγκεκριμένες περιστάσεις, δεν θα το κάνει πια εάν αυτές αλλάξουν). Για παράδειγμα, εάν κάποιος χτυπήσει και φωνάζει, θα συμπεράνουμε ότι πονά, ωστόσο θα μπορούσε να εκδηλώσει την ίδια συμπεριφορά όχι επειδή πονά, αλλά επειδή ερμηνεύει κάποιο ρόλο σε ταινία, οπότε και θα σταματούσε να φωνάζει όταν θα τελείωνε η σκηνή που παίζει. Το αποτέλεσμα είναι ότι υπάρχουν δύο διαφορετικές περιπτώσεις με την ίδια όμως εκδήλωση συμπεριφοράς των οποίων δεν μπορούμε να διακρίνουμε τη διαφορά. Επιπλέον, επειδή τα κριτήρια είναι πολυάριθμα, υπάρχει σε ορισμένες περιπτώσεις, πιθανότητα σύγκρουσης μεταξύ τους. Το να χρησιμοποιούμε μία έκφραση σωστά και να δίνουμε μία επαρκή εξήγηση, αποτελούν δύο ξεχωριστά κριτήρια για το ότι γνωρίζουμε τη σημασία της και στις περισσότερες περιπτώσεις η χρήση του ενός ή του άλλου κριτηρίου είναι επαρκής για να δηλώσουμε τη γνώση μας. Εάν όμως χρησιμοποιούμε μεν τη λέξη σωστά, αλλά δεν μπορούμε να εξηγήσουμε τι σημαίνει ή αντίστροφα, δίνουμε μεν μία επαρκή εξήγηση, αλλά κάνουμε λάθος στη χρήση, δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να πούμε ότι κατανοούμε τη συγκεκριμένη λέξη. Τέλος, παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις τα κριτήρια συμπεριφοράς για την ευχαρίστηση, την ενόχληση κλπ. είναι ευκρινή και έκδηλα, μπορούν να υπονομευτούν εύκολα από κριτήρια που δηλώνουν προσποίηση. Επίσης, ενώ είδαμε ότι ο διαχωρισμός ανάμεσα σε κριτήρια και συμπτώματα (επαγωγικά αποδεικτικά στοιχεία) είναι τόσο έντονος όσο ο αντίστοιχος ανάμεσα σ’ έναν κανόνα κι ένα γεγονός, ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις, ιδιαίτερα στην επιστήμη, σημειώνεται μία διακύμανση, μία αμφιταλάντευση στα όρια μεταξύ κριτηρίων και συμπτωμάτων, έτσι ώστε δεν μπορεί να γίνει ακριβής διάκριση ανάμεσά τους. Πολλές φορές μοιάζει σαν να μην υπάρχει τίποτε άλλο παρά μόνο συμπτώματα (ΦΕ§354), άλλοτε πάλι το τί εκλαμβάνουμε ως κριτήριο και τί ως σύμπτωμα, ποικίλλει ανάλογα με την περίπτωση, γεγονός που μας οδηγεί σε σύγχυση αφού φανερώνει αοριστία στη χρήση. Ακόμη, το ότι τα αποδεικτικά στοιχεία συμπίπτουν και χαρακτηρίζονται άλλοτε ως συμπτώματα και άλλοτε ως κριτήρια, οδηγεί σε αμφιλογία και έλλειψη ομοφωνίας στην πράξη, ανάμεσα στις διάφορες κοινότητες των ανθρώπων (όπως στην ιατρική κοινότητα για παράδειγμα, όπου η διάγνωση ποικίλλει ανάλογα με την ερμηνεία των αποδεικτικών στοιχείων από μέρους των γιατρών). Όμως ακόμη κι αν διαπιστωθεί ότι πρόκειται για κριτήρια κι όχι για συμπτώματα, υπάρχει προβληματισμός για το ποια από αυτά αποτελούν καθοριστικά κριτήρια για την κάθε περίπτωση και ποια όχι.

Γενικότερα, η έννοια του κριτηρίου παρά την καθοριστική της συμβολή στους κανόνες και τη χρήση των λέξεων, παρουσιάζει αλληλοσυγκρουόμενες όψεις. Αποτελεί τη γραμματική ή λογική βάση για την αλήθεια μιας πρότασης, αλλά το είδος αυτής της λογικής σχέσης δεν είναι ξεκάθαρο : το κριτήριο είναι άλλοτε μία λογικά επαρκής συνθήκη άλλοτε μία αναγκαία συνθήκη και άλλοτε ταυτόχρονα μία αναγκαία και επαρκής συνθήκη.

Παρόλο που αποτελεί καθοριστικό στοιχείο για τα πράγματα, δεν οδηγεί σε συνεπαγωγή. Ή μήπως είναι τα κριτήρια αποδείξεις που όπως οι εμπειρικές δεν οδηγούν σε συνεπαγωγή αλλά όπως η συνεπαγωγή καθορίζονται από τη γραμματική; Κατά τον ίδιο τρόπο, η έννοια του κριτηρίου στο ώριμο έργο του Wittgenstein, δηλαδή στα πλαίσια της φιλοσοφίας του νου, παρουσιάζει αοριστία, εφόσον τα κριτήρια για τις 'εσωτερικές καταστάσεις ή διαδικασίες'(ΦΕ§580) είναι συμπεριφοριστικά, αλλά δεν μπορούν να είναι ούτε αναγκαία ούτε καθοριστικά (περίπτωση προσποίησης πόνου). Συνολικά λοιπόν δεν μπορούμε να δώσουμε μία ομοιογενή εξήγηση της έννοιας του κριτηρίου. Τα στοιχεία που παραμένουν σταθερά όσον αφορά την υπόστασή τους είναι : α)ότι προσδιορίζονται πάντοτε μέσα στη γραμματική (σε αντίθεση με τα συμπτώματα, που αποκαλύπτονται μέσα στην εμπειρία) β)ότι καθορίζουν είτε συνολικά είτε κατά ένα μέρος, το νόημα και τη χρήση των εκφράσεων και γ)ότι αποτελούν το υπόβαθρο για να βεβαιώσουμε, να δικαιολογήσουμε, να κρίνουμε ή να απαντήσουμε στην ερώτηση 'Πώς το γνωρίζεις;'. Δεδομένης αυτής της σταθερότητας, τα υπόλοιπα γραμματικά γνωρίσματα των κριτηρίων, ποικίλλουν από το ένα γλωσσικό παιχνίδι στο άλλο (το κριτήριο για την αλήθεια μιας μαθηματικής πρότασης, δεν μοιράζεται τα ίδια λογικά-γραμματικά χαρακτηριστικά με τα κριτήρια που ισχύουν για τις ψυχολογικές προτάσεις).

Η σχέση των κριτηρίων με τις προτάσεις του πρώτου ενικού συνίσταται στο ότι η αυθόρμητη ομολογία-Ausserung, πχ.του πόνου, ομολογεί τον πόνο (όπως μία συμπεριφορά που έχει φυσική-μη γλωσσική μορφή) και αποτελεί κριτήριο για τον γύρω, ώστε να επιβεβαιώσουν ότι 'αυτός πονά'. Ο Wittgenstein λοιπόν, ειδικά σε ότι αφορά το πεδίο των ψυχολογικών εννοιών, μετατοπίζει το ενδιαφέρον του από το σχηματισμό υποθέσεων με βάση τα επαγωγικά στοιχεία της εμπειρίας (συμπτώματα ή αυθεντικές προτάσεις) στη συσχέτιση μεταξύ γραμματικών κανόνων (κριτηρίων) και ομολογίας της έκφρασης του αισθήματος (προτάσεις στο πρώτο ενικό-Ausserungen). Η αλλαγή αυτή είναι βασικότατη όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τα ψυχολογικά φαινόμενα, και αποτελεί άλλη μία βασική διαφοροποίηση από την αντίστοιχη άποψη της γνωσιακής επιστήμης, και ειδικά του Fodor, στο επίμαχο ζήτημα. Επιπλέον, η αοριστία και η ασάφεια που ο Wittgenstein αναγνωρίζει ότι χαρακτηρίζουν ενίοτε τα κριτήρια, αποτελούν απόδειξη, ότι δεν χρησιμοποιούμε τη γλώσσα σύμφωνα με αυστηρούς, άκαμπτους κανόνες, και ότι σε πολλές περιπτώσεις δεν παίζει καν ρόλο ποιο φαινόμενο θεωρείται καθοριστικό και ποιο συμπτωματικό. Αυτή η αδυναμία καθορισμού ωστόσο, δεν οδηγεί σε καμία περίπτωση σε απόδοση σκεπτικιστικών θέσεων, όσον αφορά τη χρήση, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω.

2.4.4 Η ακολουθία του κανόνα αποτελεί μία κοινωνική πρακτική και όχι μία ιδιωτική υπόθεση.

Είδαμε λοιπόν ότι τα παιχνίδια δεν ανάγονται πλήρως στους κανόνες και τα κριτήριά τους και δεν οριοθετούνται με απόλυτο τρόπο. Ωστόσο, εμείς δεν δυσκολευόμαστε να αναγνωρίσουμε τί συνιστά ορθή χρήση της λέξης και είμαστε σε θέση να αναγνωρίσουμε χωρίς δισταγμό τί εμπίπτει στο παιχνίδι που παίζουμε, τί είναι λάθος και τί ξένο προς αυτό. Αν και δεν υπάρχουν δηλαδή ρητοί κανόνες που να ορίζουν τί συνιστά ορθή και τί λανθασμένη χρήση, εμείς είμαστε ικανοί να διακρίνουμε ομοιότητες και διαφορές στη χρήση των λέξεων και τη γλωσσική συμπεριφορά .

Ο Wittgenstein λέει ότι αυτό οφείλεται στο ότι οι άνθρωποι συμφωνούν στη χρήση των λέξεων που χρησιμοποιούν γιατί ακολουθώντας κάποιους κανόνες *κάνουν το ίδιο*. Οι άνθρωποι ωστόσο, δεν κάνουν το ίδιο επειδή συμφώνησαν να κάνουν το ίδιο. *Δεν υπάρχει μεταξύ της συμφωνίας και της συμπεριφοράς μία σχέση αιτίας-αποτελέσματος* του τύπου 'επειδή συμφωνήσαμε κάνουμε το ίδιο'. *Δεν προηγείται δηλαδή η συμφωνία ως αιτία για να 'προκαλέσει' μία συγκεκριμένη συμπεριφορά*. Αντίθετα, η έννοια της συμφωνίας είναι σύμφυτη με την

έννοια 'κάνω το ίδιο' στα πλαίσια μίας κοινότητας ανθρώπων που έχουν μάθει μέσα από μία κοινή μορφή ζωής να ενεργούν έτσι : «η χρήση της λέξης 'κανόνας' είναι συνυφασμένη με τη χρήση της λέξης 'ίδιος'»(ΦΕ§225) αφού «η λέξη 'συμφωνία και η λέξη 'κανόνας' συγγενεύουν, είναι ξαδέρφια. Αν διδάξω κάποιον τη χρήση της μιας, ταυτόχρονα μαθαίνει και τη χρήση της άλλης»(ΦΕ§224). Το σημαντικό εδώ είναι, ότι για τον Wittgenstein η συμφωνία δεν είναι η συμφωνία της πλειοψηφίας των ανθρώπων που συμφωνούν επειδή υπακούουν σε ρητές συμβάσεις ή επειδή τους ασκείται επιρροή.«Οι άνθρωποι συμφωνούν στη γλώσσα που χρησιμοποιούν. Αλλά αυτή δεν είναι συμφωνία σε γνώμες αλλά στη μορφή ζωής» (ΦΕ§241). Η άποψή μας για τη γλώσσα δηλαδή, περιγράφει ένα πεδίο δραστηριοτήτων και πρακτικής που εμφανίζει συγκεκριμένες κανονικότητες και που θέτει τις προϋποθέσεις, τις συνθήκες ώστε να μπορούμε να έχουμε γλωσσικά παιχνίδια και νόημα. Αυτό συμβαίνει επειδή οι μορφές ζωής προηγούνται λογικά και όλα τα συγκεκριμένα και καθημερινά απορρέουν από αυτές. Ωστόσο, αυτή η εξάρτηση (όπως και στην περίπτωση της συμφωνίας) δεν είναι αιτιακή : δεν σημαίνει δηλαδή πως 'επειδή' υπάρχουν οι συγκεκριμένες μορφές ζωής, 'προκαλούνται' οι εν λόγω δραστηριότητες και οι εκφράσεις της ζωής και της γλώσσας μας. Όλα αυτά δεν θεμελιώνονται αιτιακά στις μορφές ζωής,αφού οι τελειταίες αποτελούν το υπόβαθρο του πεδίου δράσης και όχι το άμεσο αίτιο το οποίο πρωταγωνιστεί σε μία σχέση αιτίας-αποτελέσματος. Επιπλέον, οι μορφές ζωής απλές ή σύνθετες, όπως και τα γλωσσικά παιχνίδια πολύπλοκα ή ανεπιτήδευτα, δεν αιτιολογούνται. Μπορούμε να τα αναγνωρίσουμε, να τα κατασκευάσουμε και να τα περιγράψουμε, όμως ποτέ να τα υπερβούμε.

Η στάση του Wittgenstein απέναντι στην ακολουθία του κανόνα, ήταν η αφορμή για σοβαρούς προβληματισμούς και φιλοσοφικές συζητήσεις περί σκεπτικισμού, σχετικισμού ή συμβατισμού. Οι συζητήσεις αυτές απέκτησαν ενδιαφέρον εκ νέου, με το έργο του S.Kripke 'Wittgenstein on Rules and Private Language'. Ο Kripke υποστηρίζει ότι ο Wittgenstein εκφράζει μία σκεπτικιστική στάση όσον αφορά το νόημα και τη γλώσσα, η οποία διατρέχει τις ΦΕ και συμπυκνώνεται στην §201: «Το παράδοξό μας ήταν τούτο : ένας κανόνας δεν μπορεί να προσδιορίσει κανένα τρόπο εκτέλεσης της πράξης, γιατί κάθε τρόπος μπορεί να γίνει συμβιβαστός με τον κανόνα. Η απάντηση ήταν : αν κάθε τι μπορεί να γίνει συμβιβαστό με τον κανόνα, μπορεί εξίσου και να συγκρουστεί με αυτόν. Και, άρα, εδώ δεν υπάρχει ούτε συμβιβασμός ούτε σύγκρουση». Ο Kripke ερμηνεύοντας τον Wittgenstein, θεωρεί ότι δεν υπάρχει τρόπος να μάθουμε αν χρησιμοποιούμε τις λέξεις σωστά, αφού η πράξη μας υπό κάποια ερμηνεία του κανόνα που την υπαγορεύει, είναι πάντα συμβατή με αυτόν. Υποστηρίζει ότι το σήμα (sign), ο κανόνας, δεν προβάλλει την ερμηνεία του και πέρα από κάποιες κατευθυντήριες γραμμές που δίνει, δεν μας λέει ακριβώς τι να κάνουμε (πχ. τα οδικά σήματα, τα οποία όντως υποδεικνύουν μία χρήση, αλλά πάντα κάποιος μπορεί να τα ερμηνεύσει αλλιώς⁷⁸).

Εφόσον κάθε εφαρμογή του κανόνα είναι νέα, δεν μπορούμε να τη συνδέσουμε με προηγούμενες, γιατί τότε θα ήταν εύκολο να κατανοήσουμε τον κανόνα, ενώ το ζητούμενο είναι πρωταρχικά, το πώς να αναγνωρίσουμε τι λέει ο κανόνας, ώστε να μπορέσουμε μετά να τον συνδέσουμε με προηγούμενες εφαρμογές. Αναρωτιέται λοιπόν μήπως η ορθή χρήση των λέξεων υπαγορεύεται από κάτι που έχουμε στο νου μας αποτελώντας το νόημα ή την ερμηνεία του κανόνα : «...υπάρχει κάτι στο νου μου- το νόημα που προσδίδω στο σημείο 'συν' (εννοεί εδώ τον κανόνα της πρόσθεσης)- το οποίο με διδάσκει τι πρέπει να κάνω σε όλες τις μελλοντικές χρήσεις του σημείου» (Kripke 1982, σελ. 21). Ο Wittgenstein βέβαια, δε συμφωνεί με αυτή την αντίληψη περί νοήματος,

⁷⁸ «Πού λέει (το σήμα) ποια κατεύθυνση πρέπει να ακολουθήσω;» ΦΕ&85. Πώς ξέρω δηλαδή ότι πρέπει να στραφώ προς την κατεύθυνση που δείχνει πχ. το βέλος στο σήμα, κι όχι στην αντίθετη;

γιατί είναι σαν να υποθέτεις ότι «το πνεύμα σου πετάει μπροστά και κάνει όλα τα βήματα, προτού φτάσεις εσύ υλικά σε τούτο ή σε κείνο το σημείο» (ΦΕ§188). Στον κανόνα της πρόσθεσης $n + 2$ για παράδειγμα, είναι σαν να έχουμε ήδη ανεπτυγμένα στο νου μας όλα τα βήματα πριν εκτελέσουμε την πράξη στο χαρτί. Αλλά ακόμη κι αν συνέβαινε αυτό λέει ο Wittgenstein, δεν θα μας βοηθούσε σε τίποτα (ΦΕ§219), αφού θα έπρεπε να αντιγράψουμε στο χαρτί αυτό που έχουμε στο νου μας και τίποτα δεν θα απέκλειε πάλι τη διαφορετική αντιγραφή του ορθού νοήματος του κανόνα. Ο Kripke αποδεχόμενος τις επιφυλάξεις του Wittgenstein, συμπεραίνει ότι δεν υπάρχει τίποτα στο νου μας που να μας καθοδηγεί στην ορθή εφαρμογή ενός κανόνα, αφού δεν υπάρχει κανένα ιδιαίτερο γνώρισμα των σημείων (είτε είναι λέξεις, είτε οδικά σήματα), στο οποίο εμείς βασιζόμενοι θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε την ορθή τους χρήση. «Φαίνεται», λέει ο Kripke «ότι η όλη ιδέα του νοήματος εξαερώνεται (vanishes into thin air)» (Kripke 1982,σελ.22) και υποστηρίζει ότι αυτό είναι το σκεπτικιστικό επιχείρημα του Wittgenstein, στο οποίο κατά τον Kripke, ο ίδιος ο Wittgenstein έδωσε τη λύση, αντικαθιστώντας τις συνθήκες αλήθειας μιας πρότασης που παρείχαν το νόημά της, με τις συνθήκες δικαιολόγησης της πρότασης (ή βεβαιωσιμότητας : assertability /justification conditions, σελ.74).

Οι συνθήκες αλήθειας απαιτούσαν αντιστοιχία ένα προς ένα με τα γεγονότα του κόσμου, κάτι το οποίο δεν μπορεί να προσδιοριστεί κατά τον Wittgenstein, αφού είδαμε ότι δεν υπάρχει κανένα γεγονός στον κόσμο που να βεβαιώνει ότι εννοούμε πρόσθεση με το σημείο 'συν' ή «υποχρεωτική στροφή δεξιά» με το αντίστοιχο οδικό σήμα. Αντίθετα, οι συνθήκες δικαιολόγησης, δεν απαιτούν την αντιστοιχία μ' ένα γεγονός, αλλά τη συμφωνία μίας κοινότητας. Αυτή είναι υποτίθεται η σκεπτικιστική λύση που δίνει ο Wittgenstein κατά τον Kripke⁷⁹, σύμφωνα με την οποία η χρήση των σημείων μας είναι ορθή, στο βαθμό που συμφωνεί με αυτό που υποστηρίζει η κοινότητα. Το σκεπτικιστικό στοιχείο προκύπτει από το ότι δεν μας παρέχεται καμία εγγύηση για το κατά πόσο αυτή η χρήση είναι όντως ορθή. Πρέπει να σημειωθεί όμως, ότι το γεγονός πως ο Wittgenstein δίνει έμφαση στη χρήση, και αρνείται να εξηγήσει το νόημα μιας πρότασης με συνθήκες αλήθειας-ψεύδους(ΦΕ§136), δε σημαίνει ότι αρνείται εντελώς την ύπαρξη των εννοιών αυτών στις προτάσεις με νόημα⁸⁰, αφού όπως λέει, η χρήση της λέξης πρόταση, περιέχει τη χρήση των λέξεων 'αληθής' 'ψευδής', με τον ίδιο τρόπο που η έννοια του βασιλιά στο σκάκι περιέχει την έννοια του ματ.

Η ερμηνεία του Kripke προκάλεσε πολλές αντιδράσεις. Του επισημάνθηκε ότι ο Wittgenstein στην αμέσως επόμενη ενότητα της επίμαχης §201, θεωρεί ότι το όλο 'παράδοξο' προκύπτει από μία παρανόηση, η οποία συνίσταται στο ότι έχουμε την τάση να θεωρούμε το 'ενεργώ σύμφωνα με τον 'κανόνα' ταυτόσημο με το 'δίνω μια ερμηνεία στον κανόνα'. *Ο Wittgenstein είναι εναντίον της ερμηνείας του κανόνα, γιατί όπως λέει, η ερμηνεία δεν είναι η δραστηριότητα που υπαγορεύει ο κανόνας, αλλά η αντικατάσταση μιας έκφρασης του κανόνα με μια άλλη.* Δεν μπορούμε λοιπόν να κατανοήσουμε έναν κανόνα προσδίδοντάς του μία ερμηνεία, γιατί τότε το μόνο που κάνουμε στην ουσία, είναι να αντικαθιστούμε μία διατύπωσή του με μία άλλη. Όμως «κάθε ερμηνεία κρέμεται στον αέρα μαζί μ' εκείνο που ερμηνεύει και δεν μπορεί να του χρησιμεύσει ως στήριγμα. Από μόνες τους οι ερμηνείες δεν προσδιορίζουν τη σημασία».Ο Wittgenstein τονίζει ότι η σχέση που έχει η έκφραση του κανόνα (πχ. το οδικό σήμα) με τις πράξεις μας, δεν είναι αιτιακή, αλλά έχουμε εξασκηθεί να αντιδρούμε σ' αυτό το σήμα με έναν ορισμένο τρόπο και μπορούμε τότε μόνο να πούμε ότι κάποιος ακολουθεί το οδικό σήμα,

⁷⁹ «Η σκεπτικιστική λύση του Wittgenstein αναγνωρίζει στον σκεπτικιστή ότι δεν υπάρχουν στον κόσμο 'συνθήκες αλήθειας' ή 'αντιστοιχούντα γεγονότα' τα οποία καθιστούν αληθείς, προτάσεις όπως αυτή : 'Ο Jones, όπως πολλοί σαν και μας, εννοεί πρόσθεση με το '+'. Μάλλον μας προτρέπει να κοιτάξουμε πώς αυτές οι προτάσεις χρησιμοποιούνται» (Kripke 1982,Σελ. 86).

⁸⁰ Malcolm N. (1986) 'Nothing is Hidden', κεφ.9.

εφόσον υπάρχει μία σταθερή χρήση, μία συνήθεια (ΦΕ§198). Το να ακολουθείς τον κανόνα λέει ο Wittgenstein είναι μία πρακτική, όμως «... το να νομίζεις πως ακολουθείς τον κανόνα δεν είναι το να τον ακολουθείς. Γι αυτό και δεν είναι δυνατόν να ακολουθείς ένα κανόνα 'ιδιωτικά', γιατί αλλιώς, το να νομίζεις πως ακολουθείς τον κανόνα θα ήταν το ίδιο με το να τον ακολουθείς»(ΦΕ§202).

Άρα λοιπόν, δεν είναι η *ερμηνεία* η οποία μας καθοδηγεί όταν ακολουθούμε έναν κανόνα (είτε αυτός εκφέρεται μέσω ενός λεκτικού είτε ενός οδικού σήματος), αλλά ο τρόπος που μάθαμε να τον χρησιμοποιούμε μέσα από την εκπαίδευση και την άσκησή του σε συγκεκριμένες εφαρμογές. Ας πάρουμε για παράδειγμα το μαθητή που καλείται να εφαρμόσει τον κανόνα της πρόσθεσης $n+2$ σε μία ακολουθία αριθμών. Αν αρχίσει, προσθέτοντας κανονικά $+2$ σε κάθε αριθμό : 1000,1002,1004 κλπ. θα πούμε ότι ακολουθεί τον κανόνα ορθά γιατί συμμερίζεται τους όρους του παιχνιδιού και συμμετέχει σ' αυτό, με τον ίδιο τρόπο που θα συμμετείχαν και οι υπόλοιποι άνθρωποι μιας κοινότητας. Αν όμως ξαφνικά αρχίσει να εφαρμόζει τον κανόνα διαφορετικά, πχ. 1004, 1008, 1012 κλπ. και στην παρατήρησή μας ότι άλλαξε ξαφνικά τον τρόπο εφαρμογής του κανόνα εκείνος διαφωνήσει, λέγοντας πως συνεχίζει να κάνει ότι έκανε και πριν, δίνοντας μία ερμηνεία που συμβιβάζει τον κανόνα με ότι έχει γράψει, τότε λέμε ότι ο μαθητής δεν χρησιμοποιεί τους όρους 'μετρώ', 'υπολογίζω' ή 'συνεχίζω την ακολουθία' όπως εμείς.

Βέβαια, η αναγκαιότητα που επιβάλλει η χρήση του 'υπολογίζω' δεν απορρέει από κάποιο συγκεκριμένο ορισμό νοήματος Πλατωνικού τύπου, που ο μαθητής αδυνατεί να συλλάβει. Στα πλαίσια ενός τέτοιου τύπου, η δεύτερη ακολουθία 1004,1008 κλπ, θα ήταν λάθος γιατί δεν θα εναρμονιζόταν με τον κανόνα $n+2$. Ο Wittgenstein υποστηρίζει ότι τα όρια του κανόνα τίθενται όχι από κάποιον τέτοιο αυθαίρετο ορισμό, αλλά από το ρόλο που παίζει η έννοια του *υπολογίζω* στη ζωή μας σε μία κοινότητα, αφού δεν μπορεί ο καθένας να καταλήγει σε οποιοδήποτε αποτέλεσμα. Όπως λέει «Αν αντλήσεις διαφορετικά συμπεράσματα θα έρθεις αντιμέτωπος, παραδείγματος χάριν, με την κοινωνία, και με άλλες επίσης πρακτικές συνέπειες»(RFM I 116). Αν και δεν θεωρείται δηλαδή *λογικά αδύνατο* να ακολουθεί κανείς διαφορετικά έναν κανόνα, αφού ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε το 'υπολογίζω' είναι συγκυριακός και μπορεί ν' αλλάξει μέσω άλλων κανόνων ενός διαφορετικού παιχνιδιού ή μέσω ενός άλλου τρόπου ζωής, ωστόσο εμείς δεν μπορούμε ελεύθερα και αυθαίρετα ν' αποφασίσουμε για κάτι τέτοιο.

Το 'ακολουθώ τον κανόνα' έχει έννοια μόνο στα πλαίσια μιας κοινότητας και γι αυτό λέει ο Kripke δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι ένα άτομο σε πλήρη απομόνωση όπως ο Ροβινσών Κρούσος θα μπορούσε να παράγει λέξεις με νόημα και ν' ακολουθεί τον κανόνα *μόνος του*. Ο λόγος που καταλαβαίνουμε τι εννοεί, λέει ο Kripke, είναι το ότι εφαρμόζουμε τα δικά μας κριτήρια της ακολουθίας του κανόνα σ' αυτόν, και μ' αυτόν τον τρόπο τον εντάσσουμε στη δική μας κοινότητα (Kripke 1982, σελ.110). Στο σημείο αυτό, ο Kripke ερμηνεύει εύστοχα τον Wittgenstein, όταν θεωρεί ότι η έννοια της κοινότητας είναι ουσιώδης για την ύπαρξη της γλώσσας και των κανόνων. Η αστοχία του έγκειται στο ότι με την έμφαση που δίνει στην έννοια της κοινότητας, θεωρεί πολλές φορές ότι η ορθή εφαρμογή του κανόνα έγκειται στο να ακολουθούμε αυτό που κάνουν οι περισσότεροι (αντικαθιστά τις συνθήκες αλήθειας με τις συνθήκες δικαιολόγησης)⁸¹. Θεωρεί ότι έτσι μπορεί να διακρίνει το 'νομίζω πως ακολουθώ έναν κανόνα'(όπου πράττω 'ιδιωτικά', σύμφωνα με την κρίση μου), από το 'ακολουθώ

⁸¹ Ο Wittgenstein βέβαια τίθεται εναντίον αυτής της λογικής : α)«Ο δάσκαλος θα πει κάποιες φορές αυτό είναι σωστό'. Αν ο μαθητής ρωτήσει 'Γιατί;'- (ο δάσκαλος) δεν θα απαντήσει τίποτε, ή τέλος πάντων τίποτε σχετικό, ούτε καν : 'Να, διότι όλοι το κάνουμε έτσι', αυτό δεν θα είναι η αιτία» (Z 319) β) «Μήπως ο ορισμός του 'ίδιου' σημαίνει αυτό : ίδιο είναι αυτό που όλοι ή οι περισσότεροι άνθρωποι θεωρούν με μία φωνή το ίδιο; -Φυσικά όχι. Διότι προφανώς δεν χρησιμοποιώ τη συμφωνία των ανθρώπων για να βεβαιώσω την ταυτότητα» (RFM VII 40).

έναν κανόνα' (εναρμονίζοντας την πράξη μου με αυτό που κάνει η κοινότητα). Αυτή η ερμηνεία θεωρείται, ότι αφήνει τον Wittgenstein έκθετο στην κριτική του κοινωνιολογισμού, του σχετικισμού και του σκεπτικισμού, αφού άλλωστε ο ίδιος ο Kripke χαρακτήρισε τη 'λύση' του Wittgenstein σκεπτικιστική.

Μία πιο ψύχραιμη θέση όσον αφορά τον ουσιώδη ρόλο της κοινότητας έχει ο N.Malcolm, ο οποίος αποφεύγοντας τους σκοπέλους του Kripke, υποστηρίζει πως «αν δεν υπήρχε κανένα *εμείς*- αν δεν υπήρχε καμία συμφωνία μεταξύ αυτών που είχαν την ίδια εκπαίδευση, για το ποια είναι τα σωστά βήματα όταν ακολουθούμε έναν κανόνα σε συγκεκριμένες περιπτώσεις- τότε δεν θα υπήρχαν *λάθος* βήματα ούτε βέβαια και *σωστά*⁸²». Αν δεν υπήρχε ένας συνηθισμένος τρόπος ανταπόκρισης στα οδικά σήματα, δεν θα υπήρχε και κανένα 'ακολουθώ το οδικό σήμα', αφού όταν ο Wittgenstein λέει ότι δεν μπορεί κανείς να ακολουθεί έναν κανόνα 'ιδιωτικά'(ΦΕ§202), εννοεί ότι οι ενέργειες ενός μεμονωμένου ατόμου, είτε αυτές είναι ιδιωτικές είτε δημόσιες, δεν μπορούν να ορίσουν το νόημα ενός κανόνα. Άλλωστε όπως είδαμε στην ΦΕ§202 ο Wittgenstein στηρίζεται στην απλή αλλά ισχυρή θέση, ότι η έννοια του κανόνα συνεπάγεται τη διάκριση ανάμεσα στο *ακολουθώ έναν κανόνα* και *πιστεύω πως ακολουθώ έναν κανόνα*. Αν αφήσουμε λέει ο Malcolm ένα μωρό σε πλήρη απομόνωση, χωρίς να έχει καμία επαφή με ανθρώπινη κοινότητα, έχουμε την προδιάθεση να πιστεύουμε, ότι αυτό με τον καιρό θα επινοήσει ένα δικό του σύστημα σημείων που θα περιλαμβάνει σκέψεις, παρατηρήσεις, προβλέψεις και κανόνες που θα υπαγορεύουν τις πράξεις του. Ο Wittgenstein λέει ο Malcolm, δεν δέχεται αυτή την υπόθεση γιατί η κανονικότητα στη συμπεριφορά από μόνη της, δεν αποκαλύπτει ότι ακολουθείται ένας κανόνας (ibid.,σελ.172).

Ο Wittgenstein ήδη εκφράστηκε κατά της αποτελεσματικότητας του καταδεικτικού ορισμού στις ΦΕ§32 σχολιάζοντας την αντίληψη περί γλώσσας που απέδωσε στον Αυγουστίνο. Το παιδί σύμφωνα με αυτήν την άποψη, μαθαίνει μία γλώσσα βλέποντας τους ενήλικες γύρω του να δείχνουν κάποιο αντικείμενο και να προφέρουν ορισμένους φθόγγους ή λέξεις. Το παιδί αντιλαμβάνεται σταδιακά ότι αυτοί εννοούν ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, κρίνοντας από τις κινήσεις του σώματός τους, τον τόνο της φωνής τους, τις εκφράσεις του προσώπου τους κλπ. Μαθαίνει λοιπόν σιγά-σιγά να καταλαβαίνει ποια πράγματα υποσήμαιναν οι λέξεις που επανειλημμένα άκουγε να προφέρονται σε προτάσεις, στις καθορισμένες γι αυτές θέσεις. Έχοντας συνηθίσει πια στο τέλος να προφέρει αυτά τα ίδια σημεία, μπορούσε να εκφράσει με τη σειρά του τις επιθυμίες του (ΦΕ§1). *Το αδύνατο σημείο όμως αυτής της θέσης λέει ο Wittgenstein, είναι ότι ο Αυγουστίνος περιγράφει την εκμάθηση της ανθρώπινης γλώσσας σαν να είχε ήδη το παιδί μία γλώσσα, αλλά όχι αυτήν τη συγκεκριμένη. Η ακόμη σαν να μπορούσε το παιδί ήδη να σκέφτεται κιόλας, αλλά όχι να μιλά. Κι εδώ το 'σκέφτομαι' θα σήμαινε κάτι σαν 'μιλώ στον εαυτό μου'. Έτσι για να καταλάβουμε τι ορίζει ο καταδεικτικός ορισμός, θα έπρεπε ήδη να διαθέτουμε μία γλώσσα.*

Ωστόσο, άλλοι σχολιαστές του Wittgenstein όπως ο McGinn, ισχυρίζονται ότι ένα άτομο μόνο του χωρίς την κοινότητα, μπορεί να ακολουθεί κανόνες, αρκεί να έχει συνηθίσει σ' έναν τρόπο αντίδρασης, να έχει δηλαδή επαναλάβει πολλές φορές την εφαρμογή ενός συγκεκριμένου κανόνα, επειδή η ύπαρξη των κανόνων βασίζεται στην 'τακτική χρήση'. Ισχυρίζεται ότι ο Wittgenstein με τις έννοιες 'έθιμο' και 'πρακτική' δεν υπονοούσε κοινωνικά έθιμα και πρακτικές (επειδή δεν το αναφέρει ρητά), ούτε εννοούσε πλήθος ανθρώπων, αλλά πληθώρα στιγμών εφαρμογής ενός κανόνα. Το ότι δεν είναι δυνατόν να ακολουθούμε έναν κανόνα ιδιωτικά δε σημαίνει, λέει ο McGinn, ότι η κοινότητα είναι απαραίτητη, γιατί το *ιδιωτικά* εδώ δεν αντιδιαστέλλεται προς

⁸² Malcolm N., (1986), 'Nothing is Hidden', σελ. 156.

το δημόσια. Το 'ιδιωτικά' αναφέρεται σε κάτι 'εσωτερικό', που υπάρχει μέσα στη συνείδηση και αντιδιαστέλλεται προς την ενέργεια, προς την πράξη⁸³. Αντίστοιχη περίπου θέση προβάλλουν και οι Baker και Hacker, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι είναι παρανόηση να θεωρούμε ότι η 'Πράξη' υποδηλώνει μία κοινωνική πρακτική, γιατί η αντιπαράθεση εδώ δεν είναι μεταξύ μιας άριας (μονωδίας) και μιας χορωδίας, αλλά μεταξύ του κοιτάζω μία παρτιτούρα και τραγουδώ. Ο όρος πρακτική, λένε, χρησιμοποιείται με ανάλογο τρόπο, όπως στη φράση 'στη θεωρία και στην πράξη'. Το θέμα δεν είναι να δείξουμε ότι η γλώσσα προϋποθέτει αναγκαστικά μία κοινότητα, αλλά ότι οι λέξεις είναι πράξεις⁸⁴. Δεν υπάρχει δηλαδή κάτι στο θέμα που να μας υποχρεώνει να αναφερθούμε σε μία πολλαπλότητα προσώπων. Όλη η έμφαση δίνεται στην κανονικότητα, στις πολλαπλές περιπτώσεις πραγμάτωσης μιας πράξης. Το να ακολουθείς δηλαδή τον κανόνα σύμφωνα με τους Baker και Hacker, προϋποθέτει μία κανονικότητα που συνίσταται σε έναν επαναλαμβανόμενο τρόπο δράσης ο οποίος θα μπορούσε να υιοθετηθεί και από ένα απομονωμένο άτομο που δεν συμμετέχει σε μία κοινωνία. Αφού ένας κανόνας σχετίζεται εσωτερικά με τις πράξεις που εναρμονίζονται μαζί του, είναι στην ουσία αυτός που καθορίζει τι είναι σωστό και όχι ο καθιερωμένος τρόπος πρακτικής στα πλαίσια της κοινότητας⁸⁵.

Η αλήθεια είναι ότι ο Wittgenstein πραγματικά θεωρεί, ότι οι πράξεις μας που εναρμονίζονται με τον κανόνα, σχετίζονται εσωτερικά μαζί του, με την έννοια όμως, πως εάν δεν κάνουν αυτό ακριβώς, τότε αυτόματα σημαίνει, πως δεν ακολουθούμε τον κανόνα. Εάν δηλαδή μας ζητηθεί αρχίζοντας από το 1000 να εφαρμόσουμε τον κανόνα $n+2$, δεν συνεπάγεται ότι τον ακολουθούμε, παρά μόνον εάν γράψουμε 1002. Ή αν πολλαπλασιάσουμε 25×25 χωρίς να καταλήξουμε στο 625, τότε σημαίνει ότι πολλαπλασιάσαμε λάθος. Όπως το θέτει ο Wittgenstein : «στα μαθηματικά, το αποτέλεσμα είναι από μόνο του ένα κριτήριο του σωστού υπολογισμού» (RFM σελ.393)⁸⁶.

Οι Baker και Hacker αποφεύγοντας να δώσουν έμφαση στην έννοια της κοινότητας, θεωρούν ότι «είναι λάθος να παρεμβάλλουμε την συμφωνία μιας κοινότητας μεταξύ του κανόνα και αυτού που εναρμονίζεται μαζί του. Γιατί εάν μας παρέχεται ο κανόνας, τότε μας παρέχεται ταυτόχρονα και η εφαρμογή του (extention). Δεν υπάρχει τίποτε το παράδοξο ούτε σχετικά με ανθρώπους που ακολουθούν τον κανόνα απομονωμένοι από μία κοινότητα, ούτε σχετικά με κανόνες τους οποίους δεν μοιράζονται οι πολλοί⁸⁷». Ο Wittgenstein όμως διευκρινίζει ότι ο κανόνας δεν είναι η προέκτασή του, δηλαδή η εφαρμογή του. Λέει ότι «Το να ακολουθείς ένα κανόνα, σημαίνει να κατασκευάζεις (bilden) μία προέκτασή του σύμφωνα με μία 'γενική' έκφραση⁸⁸». Με αυτή την έννοια διαφορετικοί άνθρωποι, με παρόμοια εκπαίδευση και ισοδύναμη οξύνοια, θα μπορούσαν να σχηματίσουν διαφορετικές εφαρμογές-προεκτάσεις, που να εναρμονίζονται με την ίδια γενική έκφραση. Θα μπορούσαν δηλαδή να δράσουν διαφορετικά. Όντως κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί-και μερικές φορές πράγματι συμβαίνει.

⁸³ McGinn C.(1984), 'Wittgenstein on Meaning',σελ.78-79.

⁸⁴ Baker G.P., Hacker P.M.S., (1984 α), 'On Misunderstanding Wittgenstein : Kripke's Private Language Argument', Synthese 58, σελ. 407-450.

⁸⁵ Baker G.P., Hacker P.M.S. (1984 b), 'Scepticism, Rules and Language' σελ.20.

⁸⁶ Εδώ θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί για το πώς ενώ η κοινότητα είναι ουσιώδης για το νόημα στον Wittgenstein, η αλήθεια των μαθηματικών μπορεί να είναι ανεξάρτητη από το αν οι άνθρωποι την αναγνωρίζουν ή όχι; Ο Wittgenstein απαντά : «Οι προτάσεις 'Οι άνθρωποι πιστεύουν πως $2 \times 2 = 4$ ' και ' $2 \times 2 = 4$ ' δεν έχουν βέβαια το ίδιο νόημα. Η τελευταία είναι πρόταση μαθηματική, ενώ η πρώτη, αν έχει κάποια έννοια, μπορεί ίσως να σημαίνει : οι άνθρωποι έφτασαν στη μαθηματική πρόταση. Οι δύο προτάσεις έχουν εντελώς διαφορετικές χρήσεις. -Αλλά τι θα σήμαινε τούτο: 'Ακόμη κι αν όλοι οι άνθρωποι πίστευαν ότι $2 \times 2 = 5$ πάλι θα ήταν 4'. -Λοιπόν τι όψη θα είχαν τα πράγματα αν όλοι οι άνθρωποι πίστευαν κάτι τέτοιο; - Καλά, θα μπορούσα ίσως να φανταστώ πως οι άνθρωποι είχαν έναν άλλο λογισμό, ή μια άλλη τεχνική, που δεν θα τη λέγαμε 'υπολογίζουν'. Αλλά μήπως θα ήταν λαθεμένη; (Είναι λαθεμένη μία βασιλική στέψη;) (ΦΕ,σελ.281)/ «Η βασιλική στέψη; Άχρηστη το πολύ. Και ίσως, ούτε καν αυτό»(LWPP &934).

⁸⁷ Baker G.P., Hacker P.M.S., (1986), 'Rules, Grammar and Necessity',σελ. 243.

⁸⁸ Wittgenstein MS165, c.1941-1944, μη δημοσιευμένο, όπως παρατίθεται στο Malcolm N. (1989)σελ.11.

Αλλά σε περίπτωση που μια τέτοια απόκλιση γινόταν συχνή, τότε η κατανόηση ως προς το τι είναι κανόνας, και σε τι συνίσταται το να τον ακολουθούμε, θα είχαν εξαφανιστεί. Το γεγονός όμως ότι σχεδόν όλοι *όντως* δρουν με τον ίδιο τρόπο, είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας *‘μορφής ζωής’* και επιπλέον μία απόδειξη για την ύπαρξη αυτού που συνήθως *‘μένει κρυφό’* από μας, εξαιτίας της *‘απλότητας και της καθημερινότητάς του*. Για τον Wittgenstein η ακολουθία του κανόνα προϋποθέτει μία κοινότητα μέσα στην οποία η από κοινού συμφωνία στις πράξεις, παγιοποιεί το νόημα του. Η έννοια του κανόνα είναι εμπεδωμένη σε ένα περιβάλλον που περιλαμβάνει διδασκαλία, δοκιμασία, διόρθωση, μέσα στα πλαίσια μιας κοινωνίας όπου υπάρχει συμφωνία στη δράση, με έναν τρόπο που ονομάζουμε *‘ακολουθώ τον κανόνα’*⁸⁹.

Η επιφύλαξη κάποιων εγκυρότατων κατά τα άλλα σχολιαστών να ενστερνιστούν την έμφαση στην ανθρώπινη συμφωνία, όπως οι Baker και Hacker, έγκειται στη βαρύτητα που δίνουν στο ότι *‘ο κανόνας και μόνον αυτός, καθορίζει αυτό που είναι ορθό’* και πιθανότατα και στη θέση τους ότι *‘η προέκταση του κανόνα παρέχεται μαζί με αυτόν’*. Αυτές οι διατυπώσεις αποκρύπτουν τη δυνατότητα μιας διευρυμένης συμφωνίας στην εφαρμογή των κανόνων και ως εκ τούτου, μειώνουν τη σπουδαιότητα της συμφωνίας απέναντι σε αυτήν του κανόνα⁹⁰. Ίσως ακόμη ο δισταγμός των Baker Hacker και McGinn όσον αφορά το ρόλο της κοινότητας να προέρχεται από την προκατάληψη που συνδέει οποιαδήποτε συζήτηση περί κοινότητας με τον κοινωνιολογισμό⁹¹.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι ο Wittgenstein θέλει να τονίσει τη σημασία της κοινότητας, πάντα όμως σε σχέση με μία πρακτική. Οι άνθρωποι δεν απαρτίζουν απλά μία κοινότητα, στην οποία αποφασίζουν αυθαίρετα, αντίθετα δεσμεύονται μεταξύ τους μέσα από μία πρακτική και μέσω αυτής της πρακτικής αποτελούν την κοινότητα. *‘Im Anfang war die Tat’* (Στην αρχή ήταν η Πράξη) υποστήριξε ο Wittgenstein δανειζόμενος τη φράση του Goethe (ΠΑ56/31). Είναι μέσω αυτής της πρακτικής που νοηματοδοτούνται τα σημεία (οι λέξεις, τα σήματα, οι κανόνες) με εντελώς φυσικό τρόπο, χωρίς να υπάρχει *‘κάτι’* που να προκαλεί την κατανόηση. *«Κάνουμε το λάθος να νομίζουμε ότι ‘κάτι πρέπει να μας κάνει’ να κάνουμε ότι κάνουμε. Και τούτο πάλι συνδέεται με τη σύγχυση ανάμεσα στο αίτιο και το λόγο. Δεν είναι ανάγκη να έχουμε κάποιο λόγο για να ακολουθήσουμε τον κανόνα, όπως τον ακολουθούμε. Η αλυσίδα των λόγων έχει ένα τέλος»*(MK197/143)». Το τέλος δεν είναι μία αθεμελίωτη προϋπόθεση, αλλά ένας αθεμελίωτος τρόπος πράξης»(PB110). Ο McGinn και οι Baker Hacker πολύ εύστοχα τονίζουν την απέχθεια που δείχνει ο Wittgenstein για τις αιθέριες οντότητες του νου, που υποτίθεται καθοδηγούν τις πράξεις μας είτε ως ερμηνείες είτε ως σκέψεις, αποκαλώντας το εγχείρημα *‘Μύθο*

⁸⁹ Malcolm N. (1986), σελ.175-178.

⁹⁰ Πιθανόν επίσης οι Baker και Hacker να επιμένουν ότι ο κανόνας σχετίζεται *εσωτερικά* με τις πράξεις που εναρμονίζονται μαζί του, γιατί θέλουν να τονίσουν το ότι δεν σχετίζεται *εξωτερικά*. Και εάν με αυτή την εξωτερική σχέση εννοούν ότι *είναι η γενική συμφωνία της κοινότητας αυτό που παρεμβάλλεται* ανάμεσα στον κανόνα και στην πράξη που τον συνοδεύει και θέλουν να την αποφύγουν, τότε βέβαια δεν βρίσκουν σύμφωνο τον Wittgenstein που παρά την έμφαση στη συμφωνία της κοινότητας, διασαφηνίζει α) στο Z 430 ότι: *«τα γλωσσικά μας παιχνίδια της ακολουθίας του κανόνα στην αριθμητική, στις κρίσεις μας για τα χρώματα, για τις μετρήσεις κλπ., δεν θα ήταν αποτελεσματικά παρά μόνον στο πλαίσιο μιας γενικής συμφωνίας –όμως η δοκιμασία και τα κριτήρια στα οποία υποβάλλεται η συμφωνία δεν εισέρχονται στην τρέχουσα λειτουργία των γλωσσικών παιχνιδιών»* και β) στην ίδια παράγραφο: *«Το γλωσσικό μας παιχνίδι βέβαια, λειτουργεί με επιτυχία, όταν επικρατεί μία συγκεκριμένη συμφωνία, αλλά η έννοια της συμφωνίας δεν εισχωρεί στο γλωσσικό παιχνίδι»*. Malcolm N.(1989), *‘Wittgenstein on Language and Rules’*, *‘Philosophy’*, σελ.15,13.(οι υπογραμμίσεις για έμφαση στο Z, δικές μου).

⁹¹ α) Σύμφωνα με τον κοινωνιολογισμό, η κοινότητα εκλαμβάνεται ως το *απλό άθροισμα μεμονωμένων ατόμων*. Κατ’ αυτόν τον τρόπο όμως, δηλαδή *με τη μετάβαση από το άτομο στην κοινότητα*, αφ’ ενός δεν λύνεται κανένα πρόβλημα από αυτά που εντοπίζονται στο μεμονωμένο άτομο (ψυχολογισμός, ιδιωτική γλώσσα κλπ.), αφ’ ετέρου, προστίθενται νέα προβλήματα, όπως αυτό του σχετικισμού. Κιντή Β. (1995). β) οι επιφυλάξεις βέβαια είναι δικαιολογημένες έως ένα βαθμό γιατί κι άλλοι σχολιαστές όπως ο Bloor ερμηνεύουν τον Wittgenstein μέσα από κοινωνιολογικές προεκτάσεις όπου ο κανόνας θεωρείται ως κοινωνικός θεσμός (social institution), το να ακολουθείς τον κανόνα ισοδυναμεί με τη συμμετοχή σ’ αυτό το θεσμό και το νόημα αποτελεί κοινωνικό φαινόμενο. Bloor D. (1997), *‘Wittgenstein, Rules and Institutions’* (σ. 134).

των νοητικών διαδικασιών' (Z,211). Αντιπαραβάλλουν έτσι πολύ σωστά οποιαδήποτε 'εσωτερική διεργασία' που υποτίθεται συνιστά το νόημα, προς την πράξη στην οποία δίνουν ιδιαίτερη έμφαση. Ωστόσο αυτή η έμφαση δεν θα πρέπει να αποκλείει καθόλου την ερμηνεία σύμφωνα με την οποία το 'ακολουθώ έναν κανόνα' έχει νόημα μόνο στα πλαίσια της κοινότητας που λαμβάνει χώρα σε μία εκάστοτε μορφή ζωής. Οι άνθρωποι όπως είδαμε, δεν θα πρέπει να συμφωνούν στις οποιεσδήποτε τυχαίες κρίσεις τους, αλλά στο σύστημα των κρίσεων και των απόψεων που χαρακτηρίζουν τη μορφή ζωής τους. Η συμφωνία τους θα πρέπει να είναι συμφωνία στην ίδια τη μορφή ζωής τους και στις δραστηριότητες που την χαρακτηρίζουν, αποτελώντας το πλαίσιο όπου παίζεται το γλωσσικό παιχνίδι. Η συμφωνία στις κρίσεις δεν αποτελεί κάποιο μέρος του γλωσσικού παιχνιδιού, αλλά την προϋπόθεση γι αυτό⁹². Δεν μπορούμε να επιλέξουμε τη μορφή ζωής μας, παρόλο που δεν είναι η μόνη δυνατή που θα μπορούσε να υπάρξει και στη θέση της θα μπορούσε να είναι μία οποιαδήποτε άλλη. Όλοι εμείς, ενεργούμε με έναν τρόπο που είναι χαρακτηριστικός και αντιπροσωπευτικός για μας, και επιδεικνύουμε μία συμπεριφορά που διέπεται από κανονιστικότητα, ακριβώς επειδή ως άνθρωποι εξαρτόμαστε άμεσα από τους νόμους της φύσης που επιδεικνύουν την ίδια κανονιστικότητα. Το θεμέλιο και το πλαίσιο δράσης του γλωσσικού παιχνιδιού στο οποίο όλοι μας παίρνουμε μέρος, αποτελούν οι γραμματικοί ή λογικοί κανόνες. Παρά το γεγονός, ότι δεν θεωρούνται αναγκαίοι κατά μία απόλυτη έννοια, μπορούν να μεταβάλλονται και ενδέχεται να μην είναι οι μόνοι που υπάρχουν, χαρακτηρίζουν τη μορφή ζωής μας με έναν τρόπο αποφασιστικό.

Αυτοί οι κανόνες που καθορίζουν τη χρήση της γλώσσας μας, δεν μπορεί να αποδίδονται σε συμβάσεις, γιατί έχουν το θεμέλιό τους στην ίδια τη χρήση της γλώσσας. Αφού δεν έχουμε επιλέξει εμείς τη μορφή ζωής μας και το γεγονός ότι συμφωνούμε, δεν είναι προϊόν απόφασης, δεν ανήκουμε σε εκείνη την περίπτωση όπου ένα σύνολο ανθρώπων έχουν ήδη αποφασίσει να μιλούν και να πράττουν με έναν καθορισμένο, κοινό σε όλους τρόπο. Αυτό με το οποίο έχουμε να κάνουμε στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Kripke (1982, σελ.109), είναι ένα 'ακατέργαστο, εμπειρικό γεγονός', το οποίο δεν προκύπτει ούτε επειδή όλοι συλλαμβάνουμε τις ίδιες έννοιες, ούτε επειδή συμφωνούμε στις κρίσεις.

Η συμφωνία στις κρίσεις, είναι μόνο η προϋπόθεση για την επικοινωνία και επομένως για τη διατύπωση των κανόνων στην κοινή γλώσσα που χρησιμοποιούμε, αλλά ωστόσο δεν μπορεί να παρέχει κανένα κριτήριο στην ακολουθία του κανόνα (RFMσελ.406). Για να υπάρχει συμφωνία κρίσεων, θα πρέπει κάτω από τις ίδιες συνθήκες να διατυπώνουμε τις ίδιες κρίσεις και για να διαπιστωθεί αυτή η ομοιότητα στις συνθήκες, πρέπει να διαθέτουμε ένα αξιόπιστο κριτήριο. Γνωρίζουμε όμως πλέον καλά, ότι δεν υπάρχει τέτοιο κριτήριο, αφού η ομοιότητα θεμελιώνεται μόνο στη χρήση της γλώσσας. Είναι λοιπόν ο Wittgenstein σκεπτικιστής όσον αφορά την ακολουθία του κανόνα, όπως ισχυρίζεται ο Kripke ; Το ότι δεν υπάρχει για τον Wittgenstein ένα στοιχείο που να αποτελεί τη βάση της γλώσσας, και που να είναι ανεξάρτητο από τη χρήση της, είναι μία πραγματικότητα. Όσο κι αν ψάξουμε, δεν υπάρχει κανένα ύστατο μεταφυσικό θεμέλιο της γλώσσας προς ανακάλυψη : «Όταν εξαντλήσω τις αιτιολογήσεις, φτάνω στο βραχώδες υπόστρωμα και η τσάπα μου στραβώνει. Τότε μου έρχεται να πω : 'Ναι! έτσι ακριβώς ενεργώ'»(ΦΕ§217). Ωστόσο, δεν μπορούμε εξαιτίας αυτής της διαπίστωσης να τον χαρακτηρίσουμε σκεπτικιστή, και αμφισβητία της ακολουθίας του κανόνα ή και της ίδιας της γλώσσας. Αυτό δεν είναι εξάλλου δίκαιο, γιατί ο Wittgenstein στην πραγματικότητα μας παρέχει ένα θεμέλιο της γλώσσας : την κοινή μορφή ζωής των ανθρώπων, η οποία καθορίζεται από τα γεγονότα της φυσικής μας ιστορίας και αποτελείται από

⁹² Venieri M., (1989), 'Wittgenstein über philosophische Erklärung', σελ. 122.

γλωσσικές και άλλες δραστηριότητες. Αυτό που βρίσκεται στα θεμέλια γλώσσας, είναι ο κοινός τρόπος δράσης των ανθρώπων.

Ο σκεπτικιστής από την άλλη, φτάνει να αμφισβητεί την ίδια τη γλώσσα, αφού ερευνώντας εξονυχιστικά την έννοια της ακολουθίας του κανόνα και ψάχνοντας για ένα ύστατο αξιόπιστο θεμέλιο, οδηγείται σε μία αναδρομή των προς αναζήτηση αιτίων και καταλήγει να πιστεύει ότι δεν υπάρχει κανένα θεμέλιο που να είναι ασφαλές. *Κάνει το λάθος κατά τη διάρκεια της αναζήτησής του για τα αίτια, να αμφισβητήσει αυτό που είχε ο ίδιος θέσει ως προϋπόθεση στην αρχή της έρευνάς του, δηλαδή την ίδια τη γλώσσα.* Ο Wittgenstein αντίθετα, δεν παρασύρεται από την πλάνη στην οποία υπέπεσε ο σκεπτικιστής και υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει κάποιο τελευταίο θεμέλιο της γλώσσας για να ανακαλύψουμε. Το μέσον για να ξεφύγει από την πλάνη είναι η περιγραφή της γλώσσας μας και η αποκάλυψη των παρανοήσεων που μας οδηγούν στην αναζήτηση τέτοιων ύστατων θεμελίων. Ο Wittgenstein δεν ψάχνει να βρει αίτια ή δικαιολογήσεις εκεί όπου δεν υπάρχει τίποτα, αντίθετα διερευνά το φαινόμενο της γλώσσας περιγράφοντάς το και μελετά την έννοια του κανόνα μέσα από τη μελέτη της συμπεριφοράς που διέπεται από κανόνες στα πλαίσια της γλώσσας. Είναι άλλωστε οι παραπάνω διαπιστώσεις που τον οδηγούν στο συμπέρασμα πως η ακολουθία του κανόνα αποτελεί μία ανθρώπινη δραστηριότητα, και σαν τέτοια ένα κομμάτι από τη μορφή ζωής μας, έτσι ώστε να μην μπορεί να ερμηνευτεί σε περίπτωση που αποσπαστεί από αυτήν⁹³. Όπως λέει ο Wittgenstein : «Αυτό που καθορίζει τις κρίσεις μας, τις έννοιες μας και τις αντιδράσεις μας, δεν είναι τι κάνει ένας άνθρωπος τώρα, μια ατομική ενέργεια, αλλά η βοή των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, το υπόβαθρο απέναντι στο οποίο βλέπουμε κάθε ενέργεια» (Z 567).

Το πρόβλημα λοιπόν με κάποιο μεμονωμένο υποκειμένο που ακολουθεί έναν κανόνα ιδιωτικά, είναι ότι δεν υπάρχει μία αντικειμενική (ανεξάρτητη) οπτική, για να ρυθμίσει το αν το άτομο ακολουθεί όντως έναν κανόνα, ή αν μοιάζει μόνο, να τον ακολουθεί. Για τον Wittgenstein, αυτή η αντικειμενική οπτική παρέχεται από την πρακτική στην οποία το υποκειμένο εμπλέκεται, όταν εκπαιδεύεται για να ακολουθήσει τον κανόνα. Δεν θα μπορούσε όμως να ισχύει η ίδια διάκριση και για τα υπόλοιπα άτομα που συμμετέχουν σε μία πρακτική ; Ποια είναι δηλαδή η διαφορά ανάμεσα στο 'να νομίζουν ότι συμμορφώνονται με τους κανόνες' και στο 'να συμμορφώνονται κυριολεκτικά ;'. Μήπως ο διαχωρισμός αυτός αποδεικνύει πως υπάρχει μία οπτική έξω από την πρακτική, που είναι η πηγή της αντικειμενικότητας ; Η απάντηση του Wittgenstein είναι, ότι για τα άτομα που συμμετέχουν σε μία πρακτική, δεν υπάρχει πραγματικός διαχωρισμός όσον αφορά το να νομίζουν ότι συμμετέχουν σ' αυτήν και το να συμμετέχουν πραγματικά. Αυτό συμβαίνει γιατί το να συμμετέχουμε σε μία πρακτική, συνεπάγεται το να εισερχόμαστε σε μία μορφή ζωής και τότε, δεν μπορούμε να προσφύγουμε πουθενά αλλού, γιατί δεν υπάρχει τίποτα άλλο πέρα από τις μορφές ζωής : «Εκείνο που πρέπει να δεχτούμε, το δοσμένο, είναι –θα μπορούσε να πει κανείς- μορφές ζωής» (ΦΕ,σελ.280). Άλλωστε, όπως επισημαίνει ήδη από το TLP ο Wittgenstein, «Αν όλα συμπεριφέρονται έτσι, σα να είχε ένα σημείο σημασία, τότε το σημείο αυτό έχει σημασία» (TLP 3.328).

Η δυνατότητα λοιπόν ύπαρξης μιας ιδιωτικής γλώσσας, αμφισβητείται έντονα από τον Wittgenstein, γιατί συνδέεται πρώτα απ' όλα με το γεγονός ότι παρασυρόμαστε και πιστεύουμε σε μία ιδιωτική βεβαιότητα. Θεωρούμε ότι μόνο εμείς προσωπικά διαθέτουμε μία βέβαιη, *συνειδητή γνώση* των πραγμάτων, η οποία είναι με ένα ουσιώδη τρόπο ιδιωτική για μας τους 'κατόχους' της. Αυτή η άποψη θεωρείται φυσιολογική και αυτονόητη και θυμίζει φυσικά, φιλοσοφικές αντιλήψεις περασμένων αιώνων. Ο Wittgenstein επιχειρεί να εξηγήσει αυτή την

⁹³ (ibid., σελ. 124-5).

πεποιθήση, σκιαγραφώντας πρώτα από όλα τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι εκφράσεις του πρώτου ενικού που δηλώνουν κάποιο αίσθημά μας. Θεωρεί όπως είδαμε, ότι αυτές αποτελούν μία εναλλακτική ‘διατύπωση’, μία τροποποίηση των φυσικών εκφράσεων-ομολογιών ενός αισθήματός μας, αφού συνιστούν μία αρθρωμένη αντικατάσταση των πρωτότυπων μη-αρθρωμένων εκφράσεων. Εφόσον ο καθένας μας εκφράζει απλώς το αίσθημά του χωρίς επιτήδευση, και δεν αναφέρει ούτε αποκαλύπτει κάποια εσωτερικής οντότητα, *δεν υπάρχει περίπτωση λάθους*. Ωστόσο, παρά την απλότητα και το αυτονόητο του παραπάνω συλλογισμού εμείς τον διαστρεβλώνουμε και προσπαθούμε να επιβάλλουμε στο πεδίο των αισθημάτων, *μία συγκεκριμένη εικόνα βάσει της οποίας υποθέτουμε ότι λειτουργεί η γλώσσα : οι λέξεις αντιπροσωπεύουν αντικείμενα, και οι προτάσεις αποτελούν συνδυασμούς αυτών των λέξεων*. Μέσα από αυτό το διαστρεβλωμένο πρίσμα, η άποψή μας για τα ψυχολογικά φαινόμενα και τα αισθήματα αλλάζει, και υιοθετούμε τη δέσμευση, ότι τα τελευταία αντιπροσωπεύουν αναφορές (reports) ιδιωτικών, προσωπικών οντοτήτων που είναι γνωστές (και μάλιστα με βεβαιότητα) μόνο από το άτομο που εκφέρει αυτές τις αναφορές στο πρώτο ενικό πρόσωπο.

Η πίστη στην παραπάνω άποψη σύμφωνα με την οποία οι λέξεις αντιπροσωπεύουν αντικείμενα, οδηγεί κατευθείαν στην πλάνη για την αποτελεσματικότητα του καταδεικτικού ορισμού. Ο Wittgenstein πιστεύει ότι δεν μπορούμε να σχηματίσουμε έναν ορισμό για να αποδώσουμε κάποιο νόημα σε μια συγκεκριμένη λέξη, συσχετίζοντας απλά τη λέξη με ένα αντικείμενο. *Αυτή η πράξη μπορεί στην καλύτερη περίπτωση να αποτελεί μόνο ένα προπαρασκευαστικό βήμα για να μάθουμε πώς να χρησιμοποιούμε τη λέξη*. Παρόλο που μπορεί να έχει παγιωθεί ο συγκεκριμένος συσχετισμός μεταξύ λέξης-αντικειμένου, είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ο τρόπος με τον οποίο θα χρησιμοποιηθεί η λέξη σε σχέση με το αντικείμενο. Ένας ορισμός κρίνεται ανεπαρκής γιατί δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη του το υπόβαθρο χρήσης της γλώσσας που προαπαιτείται, και που εγκλείεται στη μορφή ζωής των ομιλούντων υποκειμένων : *«ξεχνάμε πόσα είναι τα πράγματα που συνθέτουν το γλωσσικό υπόβαθρο και που αποτελούν προϋπόθεση, εάν θέλουμε η απλή ενέργεια της ονοματοδοσίας να έχει κάποιο νόημα»* (ΦΕ§257). Το επιχείρημά του, δεν αφορά μόνο τους *ιδιωτικούς* καταδεικτικούς ορισμούς, αλλά έχει γενική εφαρμογή σε όλους τους καταδεικτικούς ορισμούς, όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει. Οι καταδεικτικοί ορισμοί που χρησιμοποιούμε με επιτυχία καθημερινά, είναι αποτελεσματικοί γιατί κάνουν χρήση στο ήδη υπάρχον γλωσσικό πλαίσιο (ένα πλαίσιο που τελικά, με μεγάλη ευκολία θεωρούμε ως δεδομένο). Θεωρούμε ακόμη, με μεγάλη άνεση, ότι αυτό το γλωσσικό πλαίσιο είναι άμεσα διαθέσιμο για να κατασκευάσουμε μία νέα γλώσσα όπως η ιδιωτική γλώσσα (με την έννοια που δίνει σ’ αυτήν ο Wittgenstein). Αυτό βέβαια είναι λάθος και το αντιλαμβανόμαστε, από τη στιγμή που θα συνειδητοποιήσουμε ότι *η ιδιωτική γλώσσα πρέπει να ‘κατασκευαστεί’ από την αρχή χωρίς καμία προαπαιτούμενη βοήθεια*. Συνειδητοποιούμε για παράδειγμα, ότι δεν μπορούμε έτσι απλά να αρχίσουμε να χρησιμοποιούμε αυθαίρετα μία λέξη, ως όνομα για ένα συγκεκριμένο αίσθημα που νοιώθουμε, κι αυτό γιατί δεν έχουμε το δικαίωμα *στην ιδέα του συγκεκριμένου ονόματος* (πόσο μάλλον του αισθήματος).

Τέλος, όσον αφορά το θέμα της *ερμηνείας*, ο Wittgenstein θεωρεί, όπως είδαμε προβληματικό, το γεγονός ότι μπορούμε πάντα να δίνουμε μία ερμηνεία, που να εναρμονίζεται και να επικυρώνει ό,τι κάνουμε. Ωστόσο, πεποίθησή του είναι ότι *πρέπει να υπάρχει κάποιος τρόπος να συλλάβουμε έναν κανόνα, χωρίς όμως να ενέχεται οποιουδήποτε τύπου ερμηνεία, ο οποίος «εκδηλώνεται, για κάθε ατομική περίπτωση, σ’ αυτό που λέμε ‘ακολουθώ τον κανόνα’ και ‘ενεργώ σύμφωνα με αυτόν’»* (ΦΕ§201). Θεωρεί λοιπόν, ότι το να ακολουθούμε έναν κανόνα χωρίς να τον ερμηνεύουμε, ισοδυναμεί με το να τον ακολουθούμε ως κάτι φυσικό, αυτονόητο ή όπως το θέτει με την ‘έντονη’ θέση του ο Wittgenstein : *να ακολουθούμε τον κανόνα τυφλά*. Κάθε φορά που

σκεφτόμαστε παραδείγματα ανθρώπων που ακολουθούν κανόνες χωρίς να τους ερμηνεύουν, ανακαλύπτουμε ότι ο τρόπος που δρουν, είναι αποτέλεσμα εκπαίδευσης αρχικά και κατόπιν εξάσκησης. Εάν εξετάσουμε πολλές μεμονωμένες περιπτώσεις, θα ανακαλύψουμε ότι ένα άτομο που ακολουθεί έναν κανόνα, έχει «εκπαιδευτεί να αντιδρά σε ένα σημάδι με έναν συγκεκριμένο τρόπο» (ΦΕ§198). Στην ουσία δηλαδή, η εκπαίδευση πετυχαίνει αυτό που δεν μπορεί να κατορθώσει καμία εκδοχή ερμηνείας, καθορίζει δηλαδή ότι εμείς ‘προχωρούμε’ με έναν μόνο συγκεκριμένο τρόπο, μέσα από όλους τους πιθανούς τρόπους δράσης, οι οποίοι θα μπορούσαν να εναρμονιστούν με τον κανόνα. Είναι λοιπόν μέσω της εκπαίδευσης που μαθαίνουμε πρώτα να ανταποκρινόμαστε με *συνήθειες τρόπους* και έπειτα να εισερχόμαστε σε μία *πρακτική*, σε ένα *τρόπο* δηλαδή *εξάσκησης* των όσων μάθαμε εκπαιδευόμενοι. Ένα άτομο είναι δυνατόν να εκπαιδευτεί για να αντιδρά σε κάποιο σημάδι με ένα συγκεκριμένο τρόπο, χωρίς ωστόσο να θεωρείται πως με αυτόν τρόπο ‘πηγαίνει σύμφωνα με τον κανόνα’. Όταν διδασκόμαστε δηλαδή να ‘ακολουθούμε ένα σήμα’ διδασκόμαστε στην πραγματικότητα να αντιδρούμε σύμφωνα με έναν καθιερωμένο, θεσπισμένο από πριν τρόπο. Ο εν λόγω τρόπος εξάσκησης στον οποίο εισαγόμαστε μέσω της εκπαίδευσης, είναι ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούμε τη γλώσσα, στα πλαίσια των θεσμών, των εθίμων, των θεσπισμένων τρόπων δράσης, εντός δηλαδή μιας μορφής ζωής.

Είδαμε πως δεν μπορούμε να ακολουθούμε έναν κανόνα με ιδιωτικό προσωπικό τρόπο, γιατί όπως επισήμανε ο Wittgenstein, στην παραπάνω περίπτωση δεν θα υπήρχε τρόπος να διευκρινίσουμε ‘το να νομίζουμε ότι ακολουθούμε τον κανόνα’ από ‘το να τον ακολουθούμε στην πραγματικότητα’. Εάν όμως θεωρήσουμε ότι ακολουθώντας έναν κανόνα εμπλεκόμαστε σε μία πρακτική, σε μία εξάσκηση, τότε έχουμε βρει έναν τρόπο για να λύσουμε το παραπάνω δίλημμα. Επομένως, το να ακολουθούμε τον κανόνα ισοδυναμεί με το να συμμορφωνόμαστε και να εναρμονιζόμαστε με μία πρακτική εντός μιας μορφής ζωής, δηλαδή να *ενεργούμε με έναν γενικά αποδεκτό και αναγνωρισμένο τρόπο*. Μπορούμε λοιπόν να εισέλθουμε στις πρακτικές της γλώσσας, μόνο μέσα από την εξάσκηση εντός του παραπάνω συγκεκριμένου πλαισίου. Εάν αντίθετα στραφούμε προς μία ιδιωτική γλώσσα, αναρωτιόμαστε *πώς είναι ποτέ δυνατόν το άτομο που κατασκευάζει μία τέτοια γλώσσα για τον εαυτό του*, να μπορέσει να ακολουθήσει αυτούς τους κανόνες χωρίς πρώτα να τους ερμηνεύσει. Η κατασκευή μιας ιδιωτικής γλώσσας μοιάζει μη-προβληματική μόνο επειδή εμείς υποβοηθούμαστε - χωρίς να έχουμε το δικαίωμα ωστόσο - από τα λογικά γνωρίσματα των εκφράσεων που προκύπτουν στο σχήμα της καθομιλούμενης φυσικής γλώσσας. Αυτό συμβαίνει όταν για παράδειγμα αποφασίζουμε επιπόλαια ότι θα χρησιμοποιούμε το γράμμα ‘Α’ ως το *όνομα* ενός ιδιωτικού *αισθήματος*. Όμως το γεγονός, ότι το συγκεκριμένο γράμμα λειτουργεί είτε ως *όνομα* είτε ως *λέξη* που δηλώνει το *αίσθημα*, είναι κάτι που μένει να επαληθευτεί. Αντίθετα, εάν αποδώσουμε σε ένα σύμβολο μία δημόσια λειτουργία εντός μιας πρακτικής, επαρκή για να παγιωθείσει το νόημά του, τότε δεν μπορούμε εύκολα να παραπλανηθούμε και να κάνουμε λάθος, όσον αφορά αυτή την απόδοση νοήματος, οπότε αυτόματα, δεν υπάρχει κανένας λόγος να προσφύγουμε στην ιδιωτική αναφορά. Η ιδιωτική αναφορά είναι ο τροχός που γυρίζει μόνος του ελεύθερα, χωρίς να επιτελεί κάποια λειτουργία ή σκοπό.

Ο συλλογισμός λοιπόν περί ιδιωτικής γλώσσας, μοιάζει αδιέξοδος και γι ακόμη μια φορά μοιάζει αυτονόητο, ότι όλοι μας ακολουθούμε τους κανόνες χωρίς τη βοήθεια ερμηνείας, μόνον στην περίπτωση που εξασκούμαστε και μάλιστα όταν αυτή η εξάσκηση γίνεται με τη βοήθεια άλλων ατόμων, που έχουν ήδη γνώση αυτών των κανόνων μέσα σε μια μορφή ζωής. Όμως, η ιδιωτική γλώσσα είναι εξ ορισμού τέτοια, ώστε δεν έχει τη δυνατότητα να την κατανοήσει κανένα άλλο άτομο πέραν του κατόχου της, επομένως, κανένας δεν μπορεί να εκπαιδεύσει τον άλλο στη χρήση της ιδιωτικής γλώσσας. Μήπως λοιπόν και μόνον η ιδέα μιας ιδιωτικής γλώσσας είναι ακατανόητη ;

3. Fodor

3.1 Η μηχανιστική εξήγηση των προτασιακών στάσεων κατά τον Fodor και η ανθρωπολογική διάσταση των ψυχολογικών φαινομένων κατά τον Wittgenstein.

Είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας πως το αποτέλεσμα της σύγκλισης τεχνητής νοημοσύνης και γνωσιακής ψυχολογίας ήταν η θέση, ότι ο νους αποτελεί έναν ψηφιακό υπολογιστή. Η γνωσιακή επιστήμη έχοντας σαν αφετηρία αυτόν τον ισχυρισμό, ορίζει τα νοητικά φαινόμενα ως λειτουργικές καταστάσεις του εγκεφάλου και θεωρεί ότι οι νοητικές διαδικασίες της γνωσιακής ψυχολογίας είναι a priori μη-συνειδητές.

Η φιλοσοφία της γνωσιακής επιστήμης μπορεί να θεωρηθεί πλέον ως μέρος της σύγχρονης φιλοσοφίας του νου και το μεταφυσικό πλαίσιο στο οποίο δρα, είναι η Αναπαραστασιακή-Υπολογιστική Θεωρία του Νου (ΑΥΘΝ)⁹⁴. Η ΑΥΘΝ καινοτομώντας, για να εξηγήσει τη νόηση, θέτει σε ενέργεια εκτός από το μοντέλο του ηλεκτρονικού υπολογιστή, το μοντέλο της γλώσσας. Αυτή η αντίληψη όμως περί γλώσσας, έχει περισσότερα κοινά στοιχεία με τις τυπικές γλώσσες και λιγότερα με τη φυσική γλώσσα. Ο βασικός ισχυρισμός γύρω από τον οποίο δομείται η ΑΥΘΝ είναι, ότι η νόηση έγκειται στον υπολογιστικό μετασχηματισμό νοητικών αναπαραστάσεων γλωσσικής δομής μέσα σ' ένα φυσιοκρατικό πλαίσιο⁹⁵. Υπάρχουν πολλές εκδοχές της ΑΥΘΝ, ωστόσο αυτή που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη σχολαστικότητα και συνέπεια στο χρόνο, είναι εκείνη που υποστηρίζει ο Jerry Fodor, ο οποίος αποτελεί ίσως τον πιο επίμονο υποστηρικτή της ΑΥΘΝ και έναν από τους θεμελιωτές της γνωσιακής επιστήμης. Στο βιβλίο του *‘Η Γλώσσα της σκέψης’* συγκροτεί το μεταφυσικό πλαίσιο της γνωσιακής επιστήμης που αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη της Αναπαραστασιακής Θεωρίας του Νου.

Ο Fodor θέλει να αποδείξει ότι η ψυχολογία του κοινού νου ή δημόδης θεωρία της ψυχολογίας (common sense psychology ή folk psychology) είναι μία αξιόπιστη θεωρία που μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μια επιστημονική ψυχολογία, ακριβώς επειδή ο τρόπος που ταξινομεί τα νοητικά φαινόμενα αποδεικνύεται πολύ αποτελεσματικός. Πρόκειται για μία διαδεδομένη πρακτική περιγραφής, εξήγησης και πρόβλεψης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, που καταλαμβάνει κεντρικό ρόλο στη ζωή μας, αφού την εφαρμόζουμε καθημερινά, προσπαθώντας να κατανοήσουμε, να εξηγήσουμε και να προβλέψουμε τη συμπεριφορά των άλλων ανθρώπων με τους οποίους αλληλεπιδρούμε, αποδίδοντάς τους διάφορες «νοητικές καταστάσεις».

Αυτές οι νοητικές καταστάσεις που αποδίδουμε στα δρώντα υποκείμενα μπορεί να είναι πεποιθήσεις, επιθυμίες, προθέσεις, φόβοι, προσδοκίες, ευχαρίστηση, χαρά, θυμός, συμπάθεια κλπ. και ανήκουν σε μία σημαντική κατηγορία νοητικών καταστάσεων, γνωστών σαν «προτασιακές στάσεις» (propositional attitudes)⁹⁶.

Εάν 'ένα υποκείμενο x νομίζει ότι p', 'επιθυμεί ότι p', 'πιστεύει ότι p', 'φοβάται ότι p' κλπ., τότε θεωρούμε πως το τελευταίο, διαθέτει μία προτασιακή στάση προς μία 'p'. Η p (proposition) αποτελεί μία υπαρκτή ή δυνατή κατάσταση πραγμάτων ή με τους όρους της αναλυτικής φιλοσοφίας και του Russell, μία Πρόταση, και εκφέρεται μέσω της προτασιακής μορφής 'ο x, προτασιακή στάση, ότι p'. Ο όρος 'προτασιακή στάση' δηλώνει ότι οι

⁹⁴ Πρόκειται για την περισσότερο γνωστή ως 'Θεωρία των Νοητικών Αναπαραστάσεων' (Mental Representation Theory) Στην εργασία θα χρησιμοποιείται η ονομασία Αναπαραστασιακή-Υπολογιστική Θεωρία του Νου, όπως αναφέρεται στο Παγωνδιώτης Κ. (2001), κεφ. 2.

⁹⁵ Η φυσιοκρατία «ως προς μία επικράτεια των όντων (realm), είναι η άποψη ότι οτιδήποτε υπάρχει μέσα σ' αυτήν την επικράτεια, καθώς και όλα τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα εντός της, είναι εμπειρικά προσβάσιμα χαρακτηριστικά του κόσμου» (Guttenplan 1994,σελ. 449). Η φυσιοκρατία συνδέεται συχνά με την αναγωγή των όντων και των συμβάντων μιας επικράτειας, στα όντα και τα συμβάντα της επικράτειας της επιστήμης της φυσικής και τότε κάνουμε λόγο για 'φυσικαλισμό' (physicalism) ή υλισμό (materialism). Η φυσιοκρατία δέχεται ωστόσο, ότι το φυσικό (natural) σαν υπόσταση, δεν περιορίζεται στα φαινόμενα που μελετά η επιστήμη της φυσικής.

παραπάνω εκφάνσεις της νοητικής μας ζωής (η πρόθεση, η πίστη, ο φόβος, η ελπίδα κλπ.) βρίσκονται σε μία άμεση σχέση με την κατάσταση πραγμάτων που εκφράζει η Πρόταση (proposition), αφού ουσιαστικά δηλώνουν ότι ο x υιοθετεί μία στάση απέναντι στην p . Ο όρος υπονοεί ακόμη, πως στις αναπαραστασιακές θεωρίες, όταν εμείς γνωρίζουμε *‘τι είναι αυτό’* για το οποίο το υποκείμενο πιστεύει/ελπίζει/φοβάται ότι p , στην πραγματικότητα αυτό που ταυτίζουμε με τη σκέψη του υποκειμένου, είναι ένα *αφηρημένο νοητικό αντικείμενο*, παρά μία ρεαλιστική κατάσταση πραγμάτων προς την οποία κατευθύνεται ή στην οποία αναφέρεται ή απέναντι στην οποία υιοθετεί μία στάση⁹⁷ το υποκείμενο. Γενικά η Πρόταση (proposition) εκπροσωπεί αυτό που εκφράζει η γλωσσική πρόταση (sentence), πχ. η γλωσσική πρόταση *‘το χιόνι είναι άσπρο’* αναφέρεται σε μία κατάσταση πραγμάτων όπου το χιόνι είναι άσπρο, και έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον στη φιλοσοφία του νου, επειδή είναι βέβαια άμεσα συνδεδεμένη με την αποβλεπτικότητα.

Ο Fodor δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα παρακάτω χαρακτηριστικά που διαθέτουν οι προτασιακές στάσεις :

1) τις σημασιολογικές τους ιδιότητες : έχουν νόημα ή περιεχόμενο, μπορεί να αναφέρονται σε συγκεκριμένα αντικείμενα, και δυνατές καταστάσεις πραγμάτων, και έχουν συνθήκες επαλήθευσης ή συνθήκες ικανοποίησης. Για παράδειγμα, ως αναλογιστούμε τη στάση που υιοθετούμε όταν πιστεύουμε ότι το σκυλί του γείτονα είναι επιθετικό. *Αυτή η νοητική κατάσταση, έχει νόημα ή περιεχόμενο*, το οποίο εκφέρεται με τη γλωσσική πρόταση (sentence) *«Το σκυλί του γείτονα, είναι επιθετικό»*. Οι συνθήκες επαλήθευσης της πρότασης, δηλώνουν ότι αυτή είναι αληθής, μόνον αν το σκυλί είναι όντως επιθετικό. *Η δημόδης ψυχολογία κατατάσσει και εξατομικεύει τις προτασιακές στάσεις, με βάση το περιεχόμενό τους*. Για παράδειγμα, η πεποίθηση ότι το σκυλί του γείτονα είναι επιθετικό, είναι διαφορετική από την πεποίθηση ότι το σκυλί του γείτονα απολαμβάνει τη βόλτα στο πάρκο. 2) οι προτασιακές στάσεις μπορούν να αναφέρονται σε αντικείμενα και φαινόμενα τα οποία δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα. Για παράδειγμα, είναι δυνατόν να έχουμε πεποιθήσεις σχετικά με τον Άγιο Βασίλη, τα φαντάσματα, τους μονόκερους, ή το φλογιστόν. Όπως κάποιος μπορεί να πιστεύει ότι το σκυλί του γείτονα είναι επιθετικό, μπορεί επίσης να ελπίζει, ή να φοβάται, ή να προσδοκεί κλπ. ότι το σκυλί του γείτονα είναι επιθετικό. Αυτό που διαχωρίζει τις προτασιακές στάσεις μεταξύ τους εδώ, δεν είναι τα αντίστοιχα περιεχόμενά τους (αφού όλες έχουν το ίδιο περιεχόμενο), αλλά η σχέση η οποία λαμβάνει χώρα : το να πιστεύω ότι το σκυλί είναι επιθετικό, συνεπάγεται *το να σχετίζομαι με μία σχέση πεποίθησης* με το περιεχόμενο της πρότασης *«το σκυλί είναι επιθετικό»*, ενώ το να επιθυμώ το ίδιο, είναι *το να σχετίζομαι με μία σχέση επιθυμίας* με το ίδιο περιεχόμενο. Επομένως, κάθε φορά που ένα υποκείμενο, διαθέτει μία προτασιακή στάση, αναφέρεται δηλαδή σε κάτι άλλο εκτός του εαυτού του και άρα βρίσκεται σε αποβλεπτική κατάσταση (intentional state), υπάρχει πάντα μία σχέση και ένα περιεχόμενο που λαμβάνουν χώρα, στα οποία βασιζόμενη η δημόδης ψυχολογία ταξινομεί ή εξατομικεύει αυτές τις προτασιακές στάσεις. Κάθε φορά λοιπόν που αποδίδουμε μία προτασιακή στάση σε κάποιο πρόσωπο, στην ουσία καθορίζουμε ένα περιεχόμενο και μία σχέση συσχέτισης του ατόμου μ’ αυτό. 3) οι προτασιακές στάσεις διαθέτουν αιτιακές ιδιότητες που προκαλούνται : α) από περιβαλλοντικούς συνήθως παράγοντες που επιδρούν στο άτομο, πχ. επανειλημμένη επίδειξη της επιθετικότητας του σκυλιού του γείτονα

⁹⁶ Πρέπει να σημειωθεί, ότι υπάρχουν πολλοί όροι στη νεώτερη φιλοσοφία του νου, που είναι σχεδόν συνώνυμοι με τον όρο «προτασιακή στάση». Ο πιο διαδεδομένος είναι αυτός της αποβλεπτικής κατάστασης (intentional state), και ακολουθούν αυτός της σκέψης (thought) και της αναπαραστασιακής κατάστασης (representational state).

⁹⁷ Ωστόσο, εκτός από τις προτασιακές στάσεις και τον πρωταγωνιστικό τους ρόλο, η ψυχολογία του κοινού νου χρησιμοποιεί ακόμη, ένα ευρύ φάσμα από άλλες νοητικές καταστάσεις και φαινόμενα. Έτσι, αποδίδει στα υποκείμενα αντιληπτικές εμπειρίες, αισθήματα, συναισθήματα, διαθέσεις, χαρακτηριστικά που αφορούν την προσωπικότητά τους κλπ. Αυτό συμβαίνει, γιατί σύμφωνα με την δημόδη ψυχολογία, η επικράτεια του νοητικού, αποτελείται από μία συλλογή ετερογενών μεταξύ τους φαινομένων.

μου, έχει σαν αιτία να πιστέψω, ότι όντως είναι επιθετικό β) οι προτασιακές στάσεις προκαλούν με τη σειρά τους άλλες προτασιακές στάσεις, πχ. η πεποίθησή μου ότι το σκυλί είναι επιθετικό, μου προκαλεί την επιθυμία να αποφύγω στο εξής κάθε επαφή μαζί του γ) οι προτασιακές στάσεις συχνά προκαλούν μία συγκεκριμένη συμπεριφορά, πχ. η πεποίθησή μου, ότι το επιθετικό σκυλί βρίσκεται κάπου κοντά, έχει σαν αποτέλεσμα να με κάνει να τρέξω να κρυφτώ πίσω από τον κοντινότερο θάμνο.

Συνεπώς, οι δημόδεις-ψυχολογικές (*folk-psychological*) εξηγήσεις, των προτασιακών στάσεων, και της συμπεριφοράς μας, είναι στην ουσία αιτιακές εξηγήσεις και ο τρόπος με τον οποίο οι προτασιακές στάσεις αλληλεπιδρούν αιτιακά με τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, με άλλες προτασιακές στάσεις, και με την συμπεριφορά, δεν είναι τυχαίος, αλλά αντίθετα χαρακτηρίζεται από κανονικότητα και διέπεται από νόμους. Για τον Fodor, υπάρχει μία συστηματική σχέση μεταξύ των αιτιακών δυνάμεων των προτασιακών στάσεων και των σημασιολογικών ιδιοτήτων τους. Οι προτασιακές στάσεις, τείνουν να προκαλούν άλλες προτασιακές στάσεις και συμπεριφορές, με τις οποίες σχετίζονται σημασιολογικά.⁹⁸ Θεωρεί μάλιστα, ότι η διαδικασία της λογικής σκέψης, ακολουθεί μία αντίστοιχη πορεία, αφού όταν σκεφτόμαστε λογικά με επιχειρήματα, σχηματίζουμε μία σκέψη που προκαλεί μία άλλη κι αυτή με τη σειρά της μία τρίτη κλπ. Σχηματικά, ο τρόπος με τον οποίο σχετίζονται τα περιεχόμενα των σκέψεων που αποτελούν αλυσίδα, αντικατοπτρίζει τη σχέση μεταξύ των προκειμένων ενός λογικά έγκυρου επιχειρήματος : «ένα από τα πιο εντυπωσιακά γεγονότα σχετικά με τις γνωσιακές ικανότητες του νου, όπως συλλαμβάνονται από τη δημόδη ψυχολογία... είναι η συχνή ομοιότητα μεταξύ της αλληλουχίας των σκέψεων και της αλληλουχίας των λογικών επιχειρημάτων» (Fodor, 1987:13).

Ο Fodor θεωρεί ότι η ψυχολογία του κοινού νου είναι μία θεωρία που μπορεί να θεωρηθεί ως επιστημονική, αφού οι δυο τους μοιράζονται πολλά κοινά στοιχεία : «η επιστημονική θεωρία είναι μία συλλογή προτάσεων που περιέχει όρους οι οποίοι αναφέρονται σε φαινόμενα, αντιληπτά από τις αισθήσεις. Επιπλέον όμως, οι προτάσεις αυτές περιέχουν θεωρητικούς όρους (πχ. «γονίδιο», «ιός», «ήλεκτρον», «κουάρκ (quark)» κλπ.), που αναφέρονται σε μη αντιληπτές οντότητες, οι οποίες λαμβάνονται αξιωματικά από τον επιστήμονα, για να εξηγήσουν τα φαινόμενα της θεωρίας. Οι προτάσεις της θεωρίας, καθορίζουν γενικεύσεις, που αφορούν τις σχέσεις (κυρίως τις αιτιακές) που επικρατούν ανάμεσα στις θεωρητικές οντότητες και στα παρατηρήσιμα φαινόμενα, τα οποία ονομάζουν οι όροι της θεωρίας» (Fodor 1987, κεφ.1). Εδώ, ο Fodor χρησιμοποιεί τη διαδεδομένη άποψη, ότι οι προτάσεις που αποτελούν το βασικό πυρήνα μιας επιστημονικής θεωρίας, καθορίζουν ταυτόχρονα τους θεωρητικούς όρους της θεωρίας συνολικά ('en masse', Lewis, 1970). Κατά παρόμοιο τρόπο, η ψυχολογία του κοινού νου αποτελείται από προτάσεις που βεβαιώνουν την ύπαρξη δικτύου αιτιακών γενικεύσεων, συσχετίζοντας νοητικά φαινόμενα, ερεθίσματα του περιβάλλοντος, και παρατηρήσιμη συμπεριφορά. Οι νοητικές καταστάσεις που εμφανίζονται σ' αυτές τις προτάσεις, (πχ. «πεποίθηση», «επιθυμία» κλπ.), είναι θεωρητικοί αξιωματικοί όροι που αναφέρονται σε μη παρατηρήσιμα φαινόμενα, αλλά που εξηγούν όμως, μία παρατηρήσιμη συμπεριφορά. Ένα τυπικό παράδειγμα γενίκευσης που χρησιμοποιεί διαδεδομένα η λαϊκή ψυχολογία, έχει τη μορφή : «εάν ο x σκοπεύει να πράξει p, τότε ceteris paribus (αν όλα μείνουν ως έχουν, εκτός απροόπτου) ο x θα πράξει p». Ο Fodor δεν θεωρεί ότι οι παραδοχές γενικεύσεων του τύπου ceteris paribus

⁹⁸ Ας υποθέσουμε ότι κάποιος, όντας αντιμέτωπος με το επιθετικό σκυλί των προηγούμενων παραδειγμάτων, θέλει να το τρομάξει και να το διώξει μακριά, και πιστεύει ότι ο καλύτερος τρόπος για να το κατορθώσει, είναι να του φωνάξει με όλη του τη δύναμη. Τότε σύμφωνα με το παραπάνω σκεπτικό, η πεποίθησή του και η επιθυμία του, θα αλληλεπιδράσουν ώστε να του προκαλέσουν την πρόθεση ν' αρχίσει να φωνάξει με όλη του τη δύναμη, και αυτή η πρόθεση θα έχει σαν άμεσο επακόλουθο, την αντίστοιχη συμπεριφορά του. Σ' αυτή την περίπτωση, μία πρόθεση και η συνακόλουθη της συμπεριφορά προκαλούνται από ένα σύμπλεγμα πεποίθησης και επιθυμίας με το οποίο έχουν σχέσεις συνοχής, Cain M.J (2002), 'Fodor, Language, Mind and Philosophy',σελ.4.

μειώνουν την εξηγητική ή προβλεπτική δύναμη της θεωρίας, αφού είναι χαρακτηριστικό των ειδικών επιστημών (special sciences), δηλαδή όλων των επιστημών εκτός της Φυσικής, να χρησιμοποιούν υπό προϋποθέσεις τέτοιες γενικεύσεις (η Γεωλογία χρησιμοποιεί ευρέως γενικεύσεις του τύπου *ceteris paribus*, όπως πχ. ότι ένας ελικοειδής ποταμός, διαβρώνει πάντα την εξωτερική του όχθη.).

Αν και εκ πρώτης όψεως, η ιδέα της χρήσης γενικεύσεων ως συστατικού μέρους μιας επιστημονικής θεωρίας της ψυχολογίας, φαίνεται μη πειστική, ωστόσο ο Fodor για να υπερασπιστεί τη σημασία του κοινότυπου στη λαϊκή ψυχολογία, φέρνει σαν παράδειγμα τους γραμματικούς κανόνες μιας γλώσσας. Παρόλο που λίγοι ομιλητές είναι ικανοί να ορίσουν με ακρίβεια οποιονδήποτε γραμματικό κανόνα της γλώσσας που μιλούν, ο λόγος τους αποτελείται ως επί το πλείστον, από σωστές γραμματικά προτάσεις, και οι ίδιοι είναι πολύ αποτελεσματικοί όταν χρειάζεται να διακρίνουν μία σωστή από μία λανθασμένη γραμματικά πρόταση.

Πώς έχουν οι ομιλητές της γλώσσας τέτοιες ικανότητες, αν δεν έχουν ακριβή γνώση των γραμματικών κανόνων της γλώσσας που μιλούν ; Ο Chomsky έχει ως γνωστόν διατυπώσει την άποψη, ότι αυτές οι ικανότητες εξηγούνται θεωρώντας, ότι οι ομιλητές των φυσικών γλωσσών (natural languages) διαθέτουν έναν τύπο μη-συνειδητής γνώσης της γραμματικής της γλώσσας την οποία μιλούν. Αυτή η ασυνειδητή γνώση είναι «υπονοούμενη», μη-φανερή, και πιστεύεται ότι είναι κωδικοποιημένη στον εγκέφαλο (Chomsky 1986). Ο Fodor πιστεύει ότι κάτι ανάλογο ισχύει και στην περίπτωση των προτασιακών στάσεων που στις αρχικές του απόψεις τουλάχιστον, τις θεωρεί έμφυτες. *Αυτό, λέει, που δικαιολογεί με τον καλύτερο τρόπο την ικανότητά μας να εξηγούμε και να προβλέπουμε τη συμπεριφορά των άλλων, είναι το ότι έχουμε υποσυνείδητη γνώση μιας πλούσιας γκάμας αιτιακών γενικεύσεων, που συσχετίζουν τις προτασιακές στάσεις μεταξύ τους, και με τη συμπεριφορά.* Προϋπόθεση για να είμαστε σε θέση να περιγράψουμε το είδος συμπεριφοράς του δρώντος υποκειμένου, είναι να γνωρίζουμε το είδος της προτασιακής στάσης που το προκαλέσει, αφού το είδος της πράξης στην οποία αντιστοιχεί μία δεδομένη συμπεριφορά, εξαρτάται από το είδος της προτασιακής στάσης που την προκαλεί. Πρέπει επομένως να υιοθετήσουμε ένα λεξιλόγιο που να αναφέρεται σε γνωσιακές καταστάσεις, ένα γνωσιακό λεξιλόγιο δηλαδή, μέσω του οποίου να μπορούμε να κάνουμε υποθέσεις σχετικά με τον αιτιακό ρόλο των προτασιακών στάσεων, ώστε να εξηγήσουμε τη συμπεριφορά του υποκειμένου. *Ο καθοριστικός ρόλος των προτασιακών στάσεων στην πρόκληση της συμπεριφοράς συνοψίζεται στο ότι :* α) *οι προτασιακές στάσεις είναι ψυχολογικές καταστάσεις με αναπαραστασιακό περιεχόμενο β) μία πράξη απορρέει από την προτασιακή στάση της οποίας το περιεχόμενο αναπαριστά αυτήν την πράξη γ) για κάθε προτασιακή στάση υπάρχει μία αντίστοιχη εγκεφαλική κατάσταση.* Όλα τα παραπάνω στοιχεία λέει ο Fodor, είναι η απόδειξη, ότι οι εκδηλώσεις των προτασιακών στάσεων καταλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας

Είναι όμως πραγματικά δυνατή η ακριβής περιγραφή και πρόβλεψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς βάσει των ενδογενών προτασιακών στάσεων, χωρίς να λαμβάνεται καθόλου υπόψη το υπόβαθρο στο οποίο εκτυλίσσεται η πράξη; Ο Wittgenstein αναρωτιέται : «Πώς θα μπορούσαμε να περιγράψουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά; Σίγουρα μόνον σκιαγραφώντας τις πράξεις πολλών διαφορετικών ανθρώπων, έτσι όπως αλληλεπιδρούν όλοι μεταξύ τους. Αυτό που καθορίζει τις κρίσεις, τις σκέψεις και τις αντιδράσεις μας, δεν είναι κάτι που κάποιος κάνει *αυτή τη στιγμή*, μία μεμονωμένη δηλαδή πράξη, αλλά όλο το συνονθύλευμα των ανθρώπινων πράξεων, το υπόβαθρο απέναντι στο οποίο αντικρίζουμε οποιαδήποτε πράξη» (Zettel, σελ.567). Άρα, *η συμπεριφορά του υποκειμένου δεν συνάγεται ούτε από το λογικό χώρο στον οποίο κυριαρχούν οι προτασιακές του στάσεις, ούτε βέβαια από το χώρο που οριοθετούν οι μυϊκές κινήσεις του σώματός του.* Αντίθετα, αντί να περιγράψουμε τη συμπεριφορά του υποκειμένου, με όρους κάποιας υποθετικής υπόστασης που

θεωρητικά τη συνοδεύει (προτασιακές στάσεις), μπορούμε να διερευνήσουμε αυτά που φανερώνει η συμπεριφορά του για το ίδιο, τον τρόπο δηλαδή που αλληλεπιδρά με άλλα άτομα. Δεν είναι δυνατόν να προβλέψουμε με ένα μονοσήμαντο, καθορισμένο τρόπο τη συμπεριφορά, αφού ο τρόπος που ανταποκρινόμαστε στις διάφορες εκφάνσεις της που μας περιβάλλουν (στην ευγένεια, στην αξιοπιστία, στον κίνδυνο, στη γενναιοδωρία, την εμπιστοσύνη, τη συμπάθεια κλπ.), είναι μοναδικός για τον καθένα μας, μεταβάλλεται στο χρόνο και τις συνθήκες, φανερώνει το χαρακτήρα μας, και ταυτόχρονα παρουσιάζει μία κανονικότητα που καθορίζεται από τη μορφή ζωής στην οποία συμμετέχουμε. Δεν είναι λοιπόν μόνο οι πράξεις μας που δεν μπορούν να εξηγηθούν με όρους προτασιακών στάσεων, αλλά επιπλέον όλα όσα αφορούν την *ιδιαιτέρη προσωπικότητα* του κάθε ανθρώπου και τις αποχρώσεις του χαρακτήρα του : τα θετικά σημεία και τις αδυναμίες του, τις ικανότητες, τις προτιμήσεις και τις αποδοκιμασίες του, το πώς επηρεάζεται από τα άλλα άτομα γύρω του, τι θεωρεί εύκολο και τι δύσκολο κλπ. *Οι άνθρωποι υπόκεινται συνεχώς σε διαδικασίες αλλαγής*, οι οποίες καθορίζονται από τις συνθήκες (context) που μεταβάλλονται γύρω τους και έχουν άμεσο αντίκτυπο στους ίδιους.

Εάν αντίθετα θεωρήσουμε όπως ισχυρίζεται ο Fodor, πως *το πράττειν, συνίσταται στο ότι η εγκεφαλική κατάσταση από την οποία απορρέει η πράξη, είναι το νευροφυσιολογικό αντίστοιχο της προτασιακής στάσης που αναπαριστά την πράξη*, τότε ο μηχανισμός που υποκινεί την πράξη, λειτουργεί με βάση τις προτασιακές στάσεις, τις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες, παράγοντας μία προτασιακή στάση που είναι η *αναπαράσταση της πράξης*⁹⁹. Αυτή η αναπαράσταση είναι η πηγή από την οποία απορρέει η πράξη και η δραστηριοποίησή της κινητοποιεί τις αιτιακές διαδικασίες, που έχουν την πράξη ως τελικό τους αποτέλεσμα. Άρα, εδώ είναι η *‘εγκεφαλική εκπομπή’* στην ουσία, που *μετασηματίζει την αναπαράσταση μιας πράξης, σε συγκεκριμένη πράξη*¹⁰⁰. Όμως, οι προτασιακές στάσεις, όπως προαναφέραμε, δεν μπορούν να εξηγήσουν τις πράξεις, αφού δεν μπορούν να συλλάβουν το δίκτυο διαφοροποιήσεών τους που καθορίζεται από το χώρο της ανθρώπινης συνύπαρξης και τον μοναδικό και ιδιαίτερο για τον καθένα μας χαρακτήρα. Για να κατανοήσουμε αυτό το χώρο δράσης, πρέπει να αντιμετωπίσουμε το *πράττειν* ως τον ξεχωριστό τρόπο με τον οποίο ανταποκρίνεται ένας ανθρώπινος ζωντανός οργανισμός. Αυτή η απόκριση δεν μπορεί να αναπαρασταθεί ή να αντικατοπτριστεί στο εσωτερικό του υποκειμένου. Οι πράξεις δεν μπορεί να πηγάζουν ούτε από μία νοητική κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε ούτε όμως και από οπουδήποτε αλλού, παρά από το ίδιο το άτομο, θεωρούμενο ως ενεργό υποκείμενο.

Η ιδέα ενός μηχανισμού που παράγει την αναπαράσταση μιας πράξης κι έπειτα μετασηματίζει αυτήν την αναπαράσταση στη συγκεκριμένη πράξη, δεν είναι επαρκής για να συμπεριλάβει όλες τις διαστάσεις των ανθρώπινων ενεργειών (όπως τη γενναιοδωρία, τον εγωισμό, την βιαιότητα, τη δειλία κλπ). Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι ο εγκέφαλος είναι εντελώς αποσυνδεδεμένος από τη συμπεριφορά. Σύμφωνα με τα δεδομένα της νευροφυσιολογίας, είναι ο εγκέφαλος εκείνος που στέλνει την ώθηση στους μύες, αυτό όμως δεν συνεπάγεται, ότι η ύπαρξη της ανθρώπινης πράξης εντοπίζεται στον εγκέφαλο, ούτε ότι το πεδίο δράσης της ανθρώπινης δραστηριότητας λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό του υποκειμένου. Αντίστοιχα, είναι το ίδιο το υποκείμενο που

⁹⁹ Goldberg B., (1999) ‘Are human beings mechanisms?’ σελ. 151, στο ‘Idealistic studies’ Vol 29, n3.

¹⁰⁰ Ο Fodor θεωρεί τη νευροφυσιολογία, μονοδιάστατη και ανεπαρκή, επειδή ο τρόπος ανάγνωσης των νευροφυσιολογικών φαινομένων είναι σε επίπεδο ταυτότητας του τύπου (έναν συγκεκριμένο τύπο νοητικού φαινομένου ‘διαβάζεται’ ως τύπος της νευροφυσιολογίας). Για παράδειγμα, ακόμη κι αν εξηγήσουμε τις μυϊκές κινήσεις που εκτελεί το υποκείμενο σε μία δεδομένη στιγμή, ανάγοντάς αυτές σε νευροφυσιολογικούς όρους, δεν μπορούμε ωστόσο, να συλλάβουμε όλο το φάσμα της δράσης που λαμβάνει χώρα. Η νευροφυσιολογική προσέγγιση είναι ανεπαρκής, γιατί αποτυγχάνει να συλλάβει γενικεύσεις της επιστήμης της ψυχολογίας, αφού αδυνατεί να συσχετίσει μεταξύ τους ποικίλα συναφή φαινόμενα και να κάνει προβλέψεις για αυτό που θα μπορούσε να συμβεί σε κάθε περίπτωση. Η νευροφυσιολογία χωρίς τις γνωσιακές κατηγορίες μοιάζει ‘τυφλή’, επειδή κατά τον Fodor η δράση κατανοείται μόνο μέσα σ’ ένα συγκεκριμένο πεδίο πιθανοτήτων, γενικεύσεων και υποθέσεων

υπάρχει και ενεργεί μέσα σ' αυτό το πεδίο δράσης, αποτελώντας ένα θεμελιώδες συστατικό αυτού του χώρου. Για να αποκαλυφθούν οι εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς, για να 'δούμε τους συσχετισμούς' και να κατανοήσουμε τις καταστάσεις στις οποίες υποβάλλονται οι άνθρωποι μέσω των πράξεών τους, πρέπει να έχουμε ως αφετηρία τα δρώντα υποκείμενα, τους ζωντανούς οργανισμούς και όχι τις προτασιακές στάσεις. Οι ανθρώπινοι οργανισμοί διαθέτουν ένα πλούσιο ρεπερτόριο ανταπόκρισης κι ένα ξεχωριστό τρόπο επιβίωσης απέναντι στα γεγονότα της ζωής. *Σε καμία όμως περίπτωση ο χαρακτήρας αυτών των αντιδράσεων και οι συσχετίσεις μεταξύ τους, δεν μπορούν να εκφραστούν από ένα μοντέλο που θεωρεί ότι όλες αυτές οι ενέργειες, εκπέμπονται από μία εσωτερική ιδέα αντικατοπτρισμού και αναπαράστασης των ίδιων, αποδεικνύοντας ότι τα ανθρώπινα όντα δεν μπορούν να νοηθούν ως μηχανισμοί.*

Ο Fodor υποστηρίζει επιπλέον, ότι ο συνομιλητής μας μπορεί να προβλέψει τη συμπεριφορά μας, αποδίδοντάς μας συγκεκριμένες νοητικές καταστάσεις με αιτιακές δυνάμεις. *Αυτό όμως, δεν είναι κάτι το εμφανές* : «η ψυχολογία του κοινού νου, λειτουργεί τόσο καλά, ώστε εξαφανίζεται»(Fodor 1988, σελ. 3). Αυτή η *εξαφάνιση* στη προκειμένη περίπτωση εκδηλώνεται στο γεγονός, ότι ο συνομιλητής μας *δεν έχει συνείδηση πως επικαλείται τις υποτιθέμενες εσωτερικές καταστάσεις και τις αιτιακές τους δυνάμεις*, αφού δεν θεωρείται αναγκαίο να έχει *συναίσθηση* των συλλογισμών του και των συμπερασμάτων που συνάγει. Στην πραγματικότητα δηλαδή, *δεν συνειδητοποιούμε τις υποθέσεις που κάνουμε, στην προσπάθειά μας να προβλέψουμε και να κατανοήσουμε τη συμπεριφορά των γύρω μας*. Εφόσον όμως οι παραπάνω διεργασίες δεν είναι φανερές, τότε *δεν αναφέρουμε απλώς αυτό που βλέπουμε να κάνουν οι άλλοι άνθρωποι, αλλά αντίθετα ερμηνεύουμε τη συμπεριφορά τους σύμφωνα με τα δεδομένα της ψυχολογίας του κοινού νου*. Υπάρχει δηλαδή μία σαφής διαφορά ανάμεσα σ' αυτό που *κυριολεκτικά* κάνουμε και σ' αυτό, που η φιλοσοφία του κοινού νου, *ερμηνεύει* ότι κάνουμε. Ο Fodor βέβαια, για να *διατυπώσει τις γενικεύσεις* πάνω στις οποίες στηρίζει τα μη- συνειδητά συμπεράσματα και τις προβλέψεις του, *βασίζεται πράγματι, στον καθιερωμένο τρόπο επικοινωνίας που εκδηλώνουν οι άνθρωποι στις μεταξύ τους συναλλαγές και για να περιγράψει αυτά τα φαινόμενα χρησιμοποιεί την καθημερινή γλώσσα*. Ωστόσο, το επιχείρημα του περί προτασιακών στάσεων και των αιτιακών τους σχέσεων, λειτουργεί αποτελεσματικά, *μόνο εάν οι γλωσσικές εκφράσεις που διατυπώνουμε (σχολιάζοντας ή προβλέποντας τις πεποιθήσεις, τις επιθυμίες, τις προθέσεις κλπ. των άλλων), ερμηνευτούν κατάλληλα ως περιγραφές των αιτιακά ενεργών εσωτερικών μας καταστάσεων*. Βασική προϋπόθεση όμως γι αυτό, είναι η *σωστή ερμηνεία* των ορατών δεδομένων στα οποία συνίσταται η ανθρώπινη συμπεριφορά και προϋπόθεση αυτής της σωστής ερμηνείας είναι η *διαίσθηση* στην οποία *βασιζόμαστε για να 'μεταφράσουμε' τα δεδομένα μας, η οποία ασφαλώς, αποτελεί ένα υποκειμενικό και επισφαλές στοιχείο*. Ωστόσο, όπως ήδη είδαμε, η ερμηνεία του κανόνα αποτελεί μία μη αξιόπιστη μέθοδο, αφού ο καθένας μας θα μπορούσε να προσαρμόζει τον κανόνα σε μία εκάστοτε αντίστοιχη ερμηνεία που θα εναλλασσόταν σύμφωνα με τις περιστάσεις και που δεν θα ήταν δυνατόν να διέπεται από κανένα ενδεδειγμένο κριτήριο.

Ο Wittgenstein έχει μιλήσει με τη σειρά του για το πόσο αναγκαίο είναι να στηριζόμαστε στα καθημερινά συνηθισμένα σχήματα συμπεριφοράς που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι μεταξύ τους, όταν επικοινωνούν. Αυτά είναι που αποτελούν τα *πρωτόγονα γλωσσικά παιχνίδια* από τα οποία ξεκίνησαν όλα, ακόμη και η εξέλιξη των ψυχολογικών φαινομένων. Μιλάει λοιπόν για την εγκαθίδρυση μιας γενεαλογίας ψυχολογικών εννοιών (RPP I,722) τονίζοντας πως «έχουμε μία ιδέα για το ποιοι τρόποι ζωής είναι αρχέγονοι, και ποιοι θα

που σχετίζεται με τον αιτιακό ρόλο των προτασιακών στάσεων. Fodor J., 'The persistence of the Attitudes' στο 'Modern Philosophy of Mind', (1995), σ.249-250.

μπορούσαν απλά να έχουν εξελιχθεί από αυτούς» (1976,σ. 420). «Είναι χαρακτηριστικό της γλώσσας μας ότι το θεμέλιο πάνω στο οποίο αναπτύσσεται, συνίσταται σε σταθερούς τρόπους ζωής, σε κανονικούς και μεθοδικούς τρόπους ενεργειών...Η λειτουργία της όμως, καθορίζεται πάνω απ' όλα από τη δράση, η οποία συνοδεύει τα παραπάνω»(ibid., σ.420). *Αυτό που συνιστά λοιπόν την προσέγγιση του Wittgenstein διαφορετική από αυτή του Fodor, είναι ότι τα φαινόμενα της καθημερινής ανθρώπινης συναλλαγής και επικοινωνίας, τα οποία και η ίδια η λαϊκή ψυχολογία θεωρεί ως δεδομένα για τη στήριξη των θέσεών της, έχουν τις ρίζες τους σε σχήματα δράσης ή αρχέγονα γλωσσικά παιχνίδια* (Canfield, 1999,σ.157-9). Χαρακτηριστικά παραδείγματα, αποτελούν τα ψυχολογικά φαινόμενα κατά τα οποία ένα παιδί εκφράζει την επιθυμία ή την πρόθεσή του. Έχουμε δει ήδη, ότι η σύνδεση μεταξύ μάθησης και νοήματος κατανοείται μέσω της χρήσης των λέξεων που χρησιμοποιούμε. Η χρήση όμως, προϋποθέτει το βιολογικό, πολιτιστικό και κοινωνικό περιβάλλον που καθορίζεται από μία συγκεκριμένη μορφή ζωής. *Το να μαθαίνει ένα παιδί να εκφράζει με λέξεις την ψυχολογική του διάθεση, συνίσταται σε μία μακρά περίοδο εκμάθησης κατά την οποία γίνεται σταδιακά γνώστης περίπλοκων συνηθειών, κανονικοτήτων και πλαισίων αλληλεπίδρασης, εντός των οποίων λειτουργούν οι λέξεις.* Η διαμόρφωση της χρήσης των λέξεων που κάνουμε οι ίδιοι αργότερα ως ενήλικες, δεν αποτελεί, παρά την εξέλιξη των πρωταρχικών και απλουστευμένων αυτών σταδίων εκμάθησης των λέξεων. Η πρώιμη χρήση συμβόλων που κάνει το παιδί, περιλαμβάνει εκφράσεις μιας λέξης, οι οποίες αποτελούν τα απλά ή πρωτόγονα γλωσσικά παιχνίδια τα οποία διδάσκεται. Όσο για τις ενστικτώδεις εκδηλώσεις δράσης που προκύπτουν φυσιολογικά και από τις οποίες αναδύεται η πρώτη επαφή με την 'απαίδευτη γλώσσα', μπορούν να ονομαστούν πρωτο-γλωσσικά παιχνίδια κατ' αντιστοιχία με τον όρο 'πρωτο-φαινόμενο' που χρησιμοποιεί ο Wittgenstein : «Το λάθος μας είναι πως ψάχνουμε μια εξήγηση εκεί όπου θα έπρεπε να βλέπουμε αυτό το γεγονός σαν 'πρωτο-φαινόμενο'. Εκεί δηλαδή, όπου θα έπρεπε να είχαμε πει : *παίζεται αυτό το γλωσσικό παιχνίδι* »(ΦΕ &653-654).

Το παιδί εμφανίζει σταδιακά μία εξέλιξη, ένα έπρασμα από το πρωτο-γλωσσικό παιχνίδι και τη χειρονομία, στο απλό γλωσσικό παιχνίδι κι έπειτα στο πιο σύνθετο, το οποίο όμως αποτελεί πολύπλοκη παραλλαγή και διαφοροποίηση του πρωτο-γλωσσικού παιχνιδιού. Οι μετέπειτα χρήσεις της γλώσσας αποτελούν απλά παραλλαγές αυτού του βασικού πυρήνα δράσης στον οποίο η γλώσσα έχει τις καταβολές της,. Αρχικά το παιδί ασχολείται με τα αντικείμενα που το περιβάλλουν αγγίζοντάς τα για παράδειγμα, και δείχνοντας έτσι με τη συμπεριφορά του, αυτό που ενίοτε επιθυμεί. Αργότερα με μια χειρονομία, μπορεί να προσεγγίσει το αντικείμενο που επιθυμεί ανοιγοκλείνοντας τα χέρια του και κοιτάζοντας τους γύρω του, γεγονός το οποίο μπορεί να εκληφθεί ως κίνηση που εκφράζει : «*επιθυμώ αυτό*». Έπειτα το παιδί μπορεί να προφέρει το 'όνομα' του αντικειμένου το οποίο επιθυμεί, πιθανότατα βλέποντάς το μπροστά του, αφού έχει προηγηθεί στο παρελθόν εξάσκηση και παρότρυνση από το περιβάλλον του, ώστε να ονομάζει το συγκεκριμένο αντικείμενο με τον ίδιο τρόπο κάθε φορά. Κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες που προφέρεται η έκφραση, η πράξη της παραγωγής του ήχου, κατανοείται ως αίτημα για το συγκεκριμένο αντικείμενο, μέσω της φυσικής έκφρασης της επιθυμίας. Κατά παρόμοιο τρόπο με τις επιθυμίες, το παιδί μπορεί να μάθει να εκφράζει τις προθέσεις του. Η συμπεριφορά του παιδιού δηλώνει τα σχέδιά του, και κάποιος προσεκτικός παρατηρητής μπορεί να ανταποκριθεί σε αυτό με τον κατάλληλο τρόπο επιστρατεύοντας ένα υπόστρωμα συμπεριφοράς που αφορά απλά γλωσσικά παιχνίδια τα οποία περιέχουν καθορισμένες εκφράσεις που φανερώνουν πρόθεση.

Ο Wittgenstein αναγνωρίζει κι αυτός όπως κι ο Fodor ότι βασικό γνώρισμά μας ως ζώντες και νοήμονες οργανισμοί, είναι η ικανότητά μας να προβλέπουμε τη συμπεριφορά των γύρω μας, όταν εκφράζουμε τις προθέσεις μας,. Μάλιστα, *δρούμε* κάτω από την επήρεια μιας τέτοιας πρόβλεψης, βοηθώντας, εμποδίζοντας,

προειδοποιώντας, συμβουλευοντας κλπ., το άτομο του οποίου τις πράξεις προβλέψαμε. Για τον Fodor όμως, το πεδίο δράσης λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό του υποκειμένου, ενώ κατά τον Wittgenstein όλα διενεργούνται μέσω αλληλεπίδρασης πράξεων. Έτσι, το παιδί καταφέρει να δηλώσει με επιτυχία τις προθέσεις του και οι λέξεις του αποκτούν τη λειτουργικότητα και το νόημά τους, μόνον εάν οι άνθρωποι στο περιβάλλον που μεγαλώνει, προβλέπουν αντίστοιχα τη συμπεριφορά του και ανταποκρίνονται στις ενέργειές του. *Είναι βασικό, ότι η κοινότητα των ομιλητών αποδέχεται τις πρωτόγονες εκφράσεις του παιδιού παρόλο που αυτές ανήκουν σε ένα βασικό επίπεδο γλωσσικής επικοινωνίας και όχι σε ένα μετα-επίπεδο το οποίο χαρακτηρίζει κάποιον που μιλάει ήδη μια γλώσσα.* Όσοι περιβάλλουν το παιδί, γνωρίζουν με αξιόπιστο τρόπο, μέσα από τις επαναλαμβανόμενες εκφάνσεις της πρακτικής και της εξάσκησης, ότι αυτό θα αντιδράσει καλώς εχόντων των πραγμάτων (*ceteris paribus*) με έναν συγκεκριμένο τρόπο, όταν θα εκφράσει την επιθυμία ή την πρόθεσή του. Επιπλέον, το παιδί θα ενεργήσει με ένα κριτήριο ειλικρίνειας στην πρόθεσή του, που προϋποθέτει βεβαιότητα για αυτό που πρόκειται να εκφράσει. Δεν υπάρχει χώρος για αμφιβολία στο απλό γλωσσικό παιχνίδι το οποίο αρχίζει πάντα με τη βεβαιότητα. Το παιδί έχει μία ‘αφελή’ βεβαιότητα για τα πράγματα, την οποία ο ενήλικας δεν διανοείται να αμφισβητήσει. Ο έλεγχος και η διόρθωση εισέρχονται πολύ αργότερα, όταν το γλωσσικό παιχνίδι εξελίσσεται και υπόκειται σε αλλαγές.

Το παιδί αρχικά χειρονομώντας, μετατρέπει την πρωταρχική θεμελιώδη συμπεριφορά του, σε γλώσσα που δηλώνει πρόθεση, και προσπαθεί να επικοινωνήσει με τους γύρω του ανταποδίδοντας τα σήματα που λαμβάνει από αυτούς, αλληλεπιδρώντας μαζί τους. Όταν αργότερα το παιδί επιδεικνύει τις ικανότητές του πέρα από το επίπεδο της χειρονομίας και ‘εκφράζει τις προθέσεις του’ με μονολεκτικές εκφράσεις, τότε χρησιμοποιεί τα συγκεκριμένα λεκτικά σύμβολα για να ανακοινώσει στους γύρω του τι προτίθεται να κάνει. Πολλές φορές, ακόμη κι εμείς οι ενήλικες χρησιμοποιούμε τις απλές εκφράσεις του πρωτόγονου παιχνιδιού, αφού *είναι αυτές που εξακολουθούν να αποτελούν το βασικό ιστό γύρω από τον οποίο εξελίσσονται τα περισσότερο πολύπλοκα παιχνίδια.*

Οι εκφράσεις μας λοιπόν, διαθέτουν έναν συγκεκριμένο λειτουργικό ρόλο, ο οποίος εμφανίζεται στα αρχικά πρωτο-φαινόμενα και μας βοηθά να κατανοήσουμε τη λειτουργία των λέξεων σ’ ένα γλωσσικό παιχνίδι. Αντίστοιχα, η εσωτερική λειτουργία της λέξης στο γλωσσικό παιχνίδι –όπως εκφέρεται στην καθημερινή γλώσσα– είναι να προαναγγείλει τη μελλοντική πράξη. Εδώ δηλαδή η λέξη, αναλαμβάνει τη λειτουργία που είχε η χειρονομία στα αρχικά πρωτο-γλωσσικά παιχνίδια. Η λειτουργία της χειρονομίας με τη σειρά της πήγαζε από το υπόβαθρο του πλαισίου δράσης και είχε σαν σκοπό να πληροφορήσει τους γύρω για τα σχέδια του υποκειμένου, ακριβώς όπως στην πρωταρχική απλούστατη περίπτωση το ίδιο πετύχαινε η συμπεριφορά του. Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι το πρωτο-γλωσσικό παιχνίδι παρέχει το βασικό ‘μηχανισμό’ (κατ’ αντιστοιχία με αυτόν του Fodor) μέσα στα πλαίσια του οποίου λειτουργεί η λέξη του απλού γλωσσικού παιχνιδιού. Η εμφάνιση της λέξης δημιουργεί μία καινούρια κατάσταση : ένα πλαίσιο συμπεριφοράς μέσα στο οποίο, αυτή τη στιγμή, ένας συγκεκριμένος, συμβατός με την παρούσα μορφή ζωής ήχος, αναλαμβάνει το καθήκον (που προηγουμένως είχαν η απλή συμπεριφορά και η χειρονομία) να υποδηλώσει *τί προτίθεται να κάνει* το υποκείμενο.

3.2 Η Γλώσσα της Σκέψης : μία Υπολογιστική θεωρία για το Νου.

Ο Fodor θεωρεί ότι ένας οργανισμός δεν είναι δυνατόν να σχετίζεται άμεσα με μία κατάσταση πραγμάτων, αφού οι Προτάσεις προς τις οποίες κατευθύνονται τα νοητικά φαινόμενα δεν μπορούν, όπως είχε

επισημάνει και ο Frege, να δοθούν ούτε στην αισθητηριακή αντίληψη (γιατί είναι αφηρημένες οντότητες), ούτε στην ενδοσκόπηση (γιατί δεν είναι υποκειμενικές παραστάσεις-Vorstellungen)¹⁰¹. Η αποβλεπτικότητα, η ιδιότητα δηλαδή του κάθε νοητικού φαινομένου να κατευθύνεται ή να αναφέρεται σε κάτι εκτός του ίδιου –φανταστικό ή πραγματικό- θεωρήθηκε ήδη από τον Brentano, ως το μη αναγώγιμο χαρακτηριστικό του νοητικού, εκείνη η ιδιότητα δηλαδή που διαφοροποιούσε το νοητικό από το φυσικό. Είτε σκεφτόμαστε κάτι πραγματικό είτε κάτι φανταστικό (έναν μονόκερο), η συνείδηση που διαθέτουμε, είναι πάντα η συνείδηση κάποιου συγκεκριμένου πράγματος. Ο Brentano λοιπόν επαναφέρει το πρόβλημα της αποβλεπτικότητας στη νεότερη φιλοσοφία και η αναλυτική φιλοσοφία παραλαμβάνοντας αυτή την προβληματική, κάνει τη βασική μετατόπιση που ήδη αναφέραμε, θεωρώντας ότι τα νοητικά φαινόμενα δεν κατευθύνονται προς ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, αλλά προς μία κατάσταση πραγμάτων ή Πρόταση (proposition),θέτοντας με τη σειρά της το πρόβλημα των προτασιακών στάσεων. Η μορφή λοιπόν του ερωτήματος που παραλαμβάνει ο Fodor, από την αναλυτική φιλοσοφία, είναι *πώς το υποκείμενο σχετίζεται με τις Προτάσεις*.

Ο Fodor για να κατανοήσει τη σχέση οργανισμού-κατάστασης πραγμάτων θα προσπαθήσει να την ανάγει σε μία φυσιοκρατική περιγραφή. Το πρόγραμμά λοιπόν της *φυσικοποίησης της νόησης, ανάγεται κατά τη γνώμη του στο πρόβλημα της φυσικοποίησης της σχέσης του υποκειμένου με τις Προτάσεις*, και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως *φυσικοποίηση της αποβλεπτικότητας*. Ο λειτουργισμός βέβαια, είχε προσπαθήσει να δώσει μία λύση στο παραπάνω πρόβλημα, εξηγώντας με ποιο τρόπο νοήμονες (intelligent) συμπεριφορές και διαδικασίες μπορούν να λαμβάνουν χώρα σε ένα φυσιοκρατικό σύμπαν, παρέχοντας ως παράδειγμα το μοντέλο του ηλεκτρονικού υπολογιστή¹⁰². Ωστόσο, οι θέσεις του λειτουργισμού δεν επαρκούν για τον Fodor, αφού θεωρεί ότι *οι στοιχειώδεις λειτουργίες στις οποίες μπορεί να αναλυθεί ο H/Y δεν είναι σημασιολογικά ερμηνεύσιμες, δεν μπορεί δηλαδή να τους αποδοθεί περιεχόμενο, γεγονός αναγκαίο για τις ψυχολογικές εξηγήσεις στις οποίες βασίζει τις θέσεις του*. Ο Fodor διακρίνει εδώ την αποβλεπτικότητα από τη νοημοσύνη και γι αυτό θεωρεί ότι δεν μπορούμε να εξηγήσουμε την πρώτη με βάση τη δεύτερη. Ίσως πιστεύει ότι οι λειτουργιστικές εξηγήσεις δεν αφορούν *με προνομιακό τρόπο* τις νοητικές καταστάσεις, αφού μπορούμε μέσω του λειτουργισμού να εξηγήσουμε πράγματα που δεν διαθέτουν τίποτα το νοητικό¹⁰³. Η εξήγηση της λειτουργίας του καρμπυρατέρ για παράδειγμα, περιγράφει πώς κινείται το αυτοκίνητο, αλλά δεν υπάρχει τίποτα το αποβλεπτικό σ' αυτό. Το στοιχείο που πρέπει να συμπληρωθεί στις λειτουργιστικές εξηγήσεις ώστε να χρησιμοποιηθούν για την εξήγηση των νοητικών φαινομένων, θα πρέπει να είναι κάτι που να εξηγεί την ίδια την αποβλεπτικότητά τους και αυτό βρίσκεται κατά τον Fodor στην έννοια του *συμβόλου*, δηλαδή της *αναπαράστασης*.

*Θεωρεί λοιπόν, ότι τα σύμβολα παρουσιάζουν ομοιότητα με τις προτασιακές στάσεις γιατί είναι τα μόνα φυσικά αντικείμενα της καθημερινής μας ζωής που διαθέτουν ταυτόχρονα αιτιακές και σημασιολογικές ιδιότητες όπως ακριβώς και οι νοητικές καταστάσεις που όπως ακριβώς και οι νοητικές καταστάσεις που θέλουμε να εξηγήσουμε*¹⁰⁴. Για να φυσικοποιήσει τις προτασιακές στάσεις ο Fodor υποθέτει αξιωματικά ότι σε μία γλώσσα

¹⁰¹ Fodor J. (1981), 'Representations-Philosophical Essays on the Foundations of Cognitive Science', Ch. 'Propositional Attitudes'.

¹⁰² Ήδη είδαμε ότι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής προσφέρει ένα μοντέλο 'νοήμονος' λειτουργίας, την οποία μπορούμε να αναλύσουμε σε λιγότερο νοήμονες λειτουργίες ξανά και ξανά, μέχρι να φτάσουμε στις στοιχειώδεις λειτουργίες που θεωρούνται απλουστευτικές και ανόητες (λειτουργίες της μηχανής Turing) και κατά συνέπεια ικανές να πραγματοποιηθούν άμεσα σε φυσικό (φυσιοκρατικό) επίπεδο.

¹⁰³ Παγωνιώτης Κ., (2001), κεφ. 2.

¹⁰⁴ Fodor J., (1987), 'Psychosemantics',σελ. 10-13. Για παράδειγμα, η γραπτή πρόταση «υπάρχει ένα φάντασμα στο σπίτι» αποτελεί ένα επιμέρους αντικείμενο που διαθέτει αιτιακές ιδιότητες : έλκει με τη μάζα της διάφορα σωματίδια, το

που υπάρχει στο νου μας : υπάρχει ένα σύνολο από απεριόριστες ‘νοητικές αναπαραστάσεις’ γλωσσικής μορφής που είναι ‘γραμμένες στη γλώσσα της σκέψης’, μεσολαβούν ανάμεσα στον οργανισμό και την κατάσταση πραγμάτων -Πρόταση και έχουν αυτήν την Πρόταση ως περιεχόμενό τους. Υποστηρίζει ο Fodor : α) (για τη φύση των προτασιακών στάσεων), για οποιοδήποτε οργανισμό O, και οποιαδήποτε προτασιακή στάση A που αναφέρεται σε μία Πρόταση P, ισχύει μία (υπολογιστική/λειτουργιστική) σχέση R και μία νοητική αναπαράσταση MP τέτοια ώστε $\rightarrow MP$ σημαίνει ότι P και ο O έχει μία A, εάν ο O σχετίζεται με μία R προς την MP και β) (για τη φύση των νοητικών διαδικασιών), οι νοητικές διαδικασίες είναι αιτιακές ακολουθίες εκτύπων/δειγμάτων νοητικών αναπαραστάσεων. (Fodor, 1987, σ.17). Οι παραπάνω νοητικές αναπαραστάσεις νοούνται ως ένα ιδιότυπο είδος φυσικών φαινομένων και διαθέτουν εκτός από σημασιολογικές και αιτιακές ιδιότητες. Η σχέση που ορίζει η Υπόθεση της Γλώσσας της Σκέψης (ΥΓΣ) ανάμεσα στον οργανισμό και τη νοητική αναπαράσταση ορίζεται υπολογιστικά και διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος της προτασιακής στάσης. Για παράδειγμα, εάν ο x (Μαρία) πιστεύει ότι p (θα βρέξει), τότε σύμφωνα με την ΥΓΣ, ο οργανισμός της Μαρίας σχετίζεται με έναν συγκεκριμένο υπολογιστικό τρόπο Y1 με κάποιο δείγμα-έκτυπο (token) νοητικής αναπαράστασης (γλωσσικής πρότασης του νου), το οποίο έχει ως περιεχόμενο (νόημα) το ότι η Μαρία πιστεύει πως θα βρέξει. Σε περίπτωση αλλαγής της προτασιακής στάσης, εάν πχ. η Μαρία *ελπίζει/φοβάται/θέλει...* να βρέξει, τότε πάλι ο οργανισμός σχετίζεται με ένα έκτυπο της *ίδιας γλωσσικής πρότασης* του νου, με τη διαφορά όμως ότι η υπολογιστική σύνδεση είναι διαφορετική, έτσι ώστε αυτή τη φορά η γλωσσική πρόταση εκφράζει *ελπίδα/ φόβο/ προσδοκία* κλπ. Ο λόγος που ο Fodor προσπαθεί να εξηγήσει την αναπαραστασιακή σχέση φυσιοκρατικά (πώς μπορεί δηλαδή κάποια υλική κατάσταση να αναπαριστά κάποια άλλη), χωρίς να κάνει χρήση αποβλεπτικών όρων, είναι για ν’ αποφύγει την κυκλικότητα, αφού οι νοητικές αναπαραστάσεις θεωρούνται πρωτογενείς σημασιολογικές οντότητες, από τις οποίες αποκτούν δευτερογενώς το περιεχόμενό τους (το νόημά τους), τόσο οι προτασιακές στάσεις, όσο και τα ομιλιακά ενεργήματα¹⁰⁵.

Ωστόσο, η θέση του Fodor για την υιοθέτηση αναπαραστάσεων δεν έχει κοινά σημεία με τα αναπαραστασιακά μοντέλα του παρελθόντος στη φιλοσοφία. Του. Το γεγονός, ότι ο Fodor καινοτομεί έγκειται στις παρακάτω διαφοροποιήσεις. Κατ’ αρχάς, απορρίπτεται η δυϊστική προσέγγιση, αφού ο νους και ο κόσμος έχουν την ίδια (φυσιοκρατική) οντολογία. Οι νοητικές αναπαραστάσεις μπορούν και επηρεάζουν τη συμπεριφορά γιατί έχουν υλικό φορέα και επιδρούν αιτιακά. *Πιο συγκεκριμένα, αυτό που επιδρά αιτιακά, είναι οι προτασιακές στάσεις που είναι όπως είδαμε άρρηκτα δεμένες με τις νοητικές αναπαραστάσεις.* Οι αναπαραστάσεις έχουν γλωσσική και όχι εικονιστική ή άλλου τύπου μορφή, γιατί ο Fodor θεωρεί όπως θα δούμε παρακάτω το μοντέλο της γλώσσας το πλέον κατάλληλο για να εξηγήσει τη νόηση. *Η ταυτότητα των αναπαραστάσεων δεν εξαρτάται από το αν είναι συνειδητές ή όχι. Είναι απροσπέλαστες από τη συνείδηση, διαθέτουν σημασιολογικές και αιτιακές ιδιότητες, και η σχέση που έχουν με τον οργανισμό, καθορίζεται υπολογιστικά.* Ακριβώς για αυτό το λόγο, οι νοητικές αναπαραστάσεις προσεγγίζονται απορρίπτοντας την ενδοσκόπηση και την οπτική του πρώτου προσώπου, και υιοθετούμε την οπτική του τρίτου προσώπου -την οπτική της επιστήμης- όπου τα πράγματα περιγράφονται όπως δίνονται σε έναν εξωτερικό παρατηρητή. Μέσω των δύο τελευταίων σημείων ο Fodor

μελάνι και το υλικό του χαρτιού αντανάκλα το φως κλπ. Διαθέτει όμως ταυτόχρονα και σημασιολογικές ιδιότητες : είναι αληθής μόνο αν υπάρχει όντως φάντασμα στο σπίτι, ενώ διαφορετικά είναι ψευδής. Αντίθετα λοιπόν με τα φαντάσματα που έχουν αιτιακές, αλλά όχι σημασιολογικές ιδιότητες και τις προτάσεις που έχουν σημασιολογικές, αλλά όχι αιτιακές ιδιότητες, τα σύμβολα είναι τα μόνα ίσως φυσικά αντικείμενα, που διαθέτουν ταυτόχρονα και τα δύο είδη ιδιοτήτων.

¹⁰⁵ Fodor J.& Lepore E. (1992), ‘Holism : A Shopper’s Guide’, σελ. 125.

αποφεύγει, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, την κριτική από το επιχείρημα του Wittgenstein κατά της ιδιωτικής γλώσσας, αφού οι νοητικές αναπαραστάσεις έτσι όπως ορίζονται, δεν συνιστούν ψυχολογικά αντικείμενα που δίνονται στην ενδοσκόπηση. Η γλώσσα της σκέψης είναι μία *έμφυτη γλώσσα*, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί *ιδιωτική* κατά μία έννοια, επειδή δεν τη χρησιμοποιούμε για να επικοινωνήσουμε με τους γύρω μας σε διύποκειμενικό επίπεδο. Από μία άλλη άποψη ωστόσο, δεν πρόκειται καν για ιδιωτική γλώσσα, αφού δεν δίνεται στη συνείδηση και χρησιμοποιείται μόνο σε υπο-προσωπικό (sub-personal) επίπεδο.

Ο Fodor θεωρεί, ότι επειδή η σκέψη χαρακτηρίζεται από *παραγωγικότητα και συστηματικότητα* ακριβώς όπως και η φυσική γλώσσα, το αναπαραστασιακό σύστημα στο οποίο βασίζεται η σκέψη, θα πρέπει να είναι γλωσσικής μορφής. Η γλώσσα χαρακτηρίζεται από *παραγωγικότητα (productivity-creativity)*, γιατί είμαστε ικανοί να δημιουργούμε και να κατανοούμε έναν άπειρο αριθμό εντελώς νέων γλωσσικών προτάσεων σ' εμάς. Η γλώσσα είναι επίσης *συστηματική (systematic)*, γιατί όντας ικανοί να σχηματίζουμε και να κατανοούμε μία γλωσσική πρόταση, είμαστε σε θέση να κατανοούμε επίσης, μεγάλο αριθμό άλλων προτάσεων, που περιέχουν όλα ή κάποια από τα συστατικά της αρχικής πρότασης αναδιατεταγμένα. Κατανοώντας και σχηματίζοντας δηλαδή την πρόταση 'Ο Chomsky (a) συμφωνεί (b) με τον Fodor (c)' δηλαδή (abc), μπορούμε να κατανοήσουμε αντίστοιχα και την πρόταση 'Ο Fodor (c) συμφωνεί (b) με τον Chomsky (a)' δηλαδή (cba).

Ο Fodor από τη συστηματικότητα και την παραγωγικότητα που η γλώσσα της σκέψης μοιράζεται με τις φυσικές γλώσσες, συνάγει ότι η σημασιολογία της γλώσσας της σκέψης πρέπει αναγκαστικά να είναι *συνθετική (compositional)*¹⁰⁶. Η συναγωγή βέβαια που προτείνει δεν είναι λογικού τύπου, αλλά συναγωγή προς την καλύτερη εξήγηση (*inference to the best explanation* ή αυτό που ονομάζει η Λογική *abduction*), αφού θεωρεί ότι παρέχει την καλύτερη εξήγηση δεδομένων από όλες τις άλλες προτεινόμενες υποθέσεις. Η σημασιολογία ενός συστήματος είναι *συνθετική*, όταν η σημασία (το νόημα ή οι συνθήκες αλήθειας) μιας πολύπλοκης συντακτικά έκφρασης της γλώσσας, *συνδέεται άρρηκτα με τη συντακτική της δομή και τη σημασία των συντακτικών της συστατικών*. Ο Fodor υιοθετεί τη συνθετική σημασιολογία γιατί μ' αυτό τον τρόπο εξασφαλίζει ότι *το περιεχόμενο των νοητικών αναπαραστάσεων δεν εξαρτάται από τα «συμφοραζόμενα»* όπως θεωρούσε η αναλυτική φιλοσοφία. Εκεί οι λέξεις είχαν σημασία μόνο μέσα στη συγκεκριμένη γλωσσική πρόταση και ήταν αρκετό αυτή η γλωσσική πρόταση θεωρούμενη ως όλον, να έχει κάποιο νόημα το οποίο μετέφερε επίσης στα μέρη της ως περιεχόμενό τους¹⁰⁷. Αντίθετα, οι νοητικές παραστάσεις έχουν την ίδια σημασιολογική συνεισφορά σε κάθε γλωσσική πρόταση που χρησιμοποιούνται, αφού όπως είπαμε το νόημά τους δεν είναι συνάρτηση των συμφοραζομένων. Συνεπώς, ο Fodor πιστεύει ότι το νόημα των ατομικών μας νοητικών αναπαραστάσεων, δεν εξαρτάται από το ρόλο τους μέσα στη γλώσσα της σκέψης, αλλά από τη σχέση των αναπαραστάσεων με τον κόσμο, χωρίς όμως να θεμελιώνει αυτό το νόημα σε κάποιου τύπου γυμνή εμπειρία, όπως οι εμπειριστές (Παγωνδιώτης Κ, 2001, σελ.45). Αυτό που δέχεται ο Fodor είναι, ότι υπάρχει ένας *ισομορφισμός* ανάμεσα στη *δομή της γλωσσικής πρότασης του νου* και τη *δομή της κατάστασης πραγμάτων* που η ίδια εκφράζει.

Την ίδια θέση είχε υποστηρίξει ο Wittgenstein στο TLP όπως είδαμε (κεφ. 2), θεωρώντας ότι υπάρχει ισομορφία μεταξύ προτάσεων και κατάστασης πραγμάτων, αφού το προβάλλον, αυτό που απεικονίζει (η πρόταση) και το προβαλλόμενο, αυτό που απεικονίζεται (η κατάσταση πραγμάτων), έχουν ως κοινό στοιχείο μεταξύ τους τη λογική μορφή. Ο Fodor αντίστοιχα, θεωρεί, ότι τα *συντακτικά στοιχεία της γλωσσικής πρότασης του νου* (τα υποκείμενα και τα κατηγορήματα) εκφράζουν *στοιχεία της κατάστασης πραγμάτων* (τα αντικείμενα

¹⁰⁶ Fodor J. (1985), 'Fodor's Guide to Mental Representation', 'Mind' 94, σελ. 66-100.

¹⁰⁷ Frege G., (1959). 'Foundations of Arithmetic' &60.

και τις ιδιότητες) (Fodor & Lepore 1992,σ.176). «Η *συντακτική δομή των νοητικών καταστάσεων κατοπτρίζει (mirror)* τις σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των αποβλεπτικών αντικειμένων τους» (Fodor 1987, σ.138).

Όπως ήδη αναφέραμε, στόχος του Fodor είναι να εξηγήσει φυσιοκρατικά τους αποβλεπτικούς νόμους. Αυτό πιστεύει ότι θα το κατορθώσει, με το να ανακαλύψει με ποιο τρόπο μπορούν να υλοποιηθούν οι νόμοι της ψυχολογίας. Για να λύσει το πρόβλημα, αντί να περιγράψει το μηχανισμό που υλοποιεί τους αποβλεπτικούς νόμους με όρους της νευροφυσιολογίας, όπως είδαμε ότι κάνει η θεωρία της ταυτότητας του τύπου, αυτός υποστηρίζει, ότι ο συγκεκριμένος μηχανισμός είναι *υπολογιστικός*, ορίζοντας έτσι ως επίπεδο περιγραφής το λειτουργικό. *Η θέση του Fodor είναι εμπειρικού τύπου (συναγωγή προς την καλύτερη εξήγηση) και είναι η εξής : οι νοητικές διαδικασίες* (δηλαδή το πώς μεταβαίνουμε από τη μία κατάσταση στην άλλη), διατηρούν συνήθως σημασιολογικές ιδιότητες όπως η αλήθεια, αφού τις χαρακτηρίζει ορθολογικότητα, το χαρακτηριστικό που τις διακρίνει από τις υπόλοιπες φυσικές διαδικασίες.

Από την άλλη, επειδή ο υπολογιστής είναι ο μοναδικός μηχανισμός ο οποίος *κατά τον συντακτικό μετασχηματισμό συμβόλων εισόδου σε σύμβολα εξόδου, διατηρεί την αλήθεια*, ο Fodor θεωρεί ότι ο μηχανισμός που υλοποιεί τους αποβλεπτικούς νόμους, είναι υπολογιστικός¹⁰⁸. Άρα, η λειτουργία του υπολογιστή συνίσταται σε *συντακτικούς μετασχηματισμούς συμβόλων*, οι οποίοι αν και δεν βασίζονται στη σημασία των συμβόλων τους - αφού η μηχανή (HY) είναι ευαίσθητη μόνο στις συντακτικές τους ιδιότητες- είναι κατασκευασμένοι με τέτοιο τρόπο, ώστε να *διατηρούν τις σημασιολογικές σχέσεις που ισχύουν μεταξύ των συμβόλων*. Οι υπολογιστές δηλαδή, αποτελούν μία απόδειξη για το πώς οι σημασιολογικές σχέσεις μπορούν να περιγραφούν μέσω αιτιοκρατικών σχέσεων, χωρίς να γίνει καμία αναφορά στη σημασία των συμβόλων. Με αυτόν τον τρόπο, οι υπολογιστές μας δείχνουν πώς συνδέονται οι σημασιολογικές ιδιότητες των συμβόλων με τις αιτιακές τους ιδιότητες μέσω της σύνταξης : «Σύμφωνα με τη σύγχρονη λογική τις σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των συμβόλων, μπορούν να τις 'μιμηθούν' οι συντακτικές τους ιδιότητες, κάτι που από μία άποψη, είναι αυτό που απασχολεί και τη θεωρία των αποδείξεων (proof theory)...Η υπολογιστική μηχανή είναι έτσι σχεδιασμένη, ώστε να μετασχηματίζει ένα σύμβολο σ' ένα άλλο, εάν και μόνο εάν, οι Προτάσεις που εκφράζονται από τα σύμβολα που μετασχηματίστηκαν, διέπονται από συγκεκριμένες *σημασιολογικές σχέσεις*, πχ. τη σχέση που συνδέει τα προλεγόμενα με το συμπέρασμα σ' ένα έγκυρο επιχείρημα. Οι H/Y αποτελούν ένα *περιβάλλον*, στο οποίο η *σύνταξη* ενός συμβόλου, καθορίζει τον αιτιακό του ρόλο, με τέτοιο τρόπο, που να λαμβάνει υπόψη το περιεχόμενό του»(Fodor J.,1987,σ.19).

Τέλος, ο Fodor θεωρεί τις συντακτικές ιδιότητες, φυσικές ιδιότητες ανώτερης τάξης (Higher Order) λέγοντας ότι θα μπορούσαν ν' αποτελούν αφηρημένο χαρακτηριστικό του σχήματος ενός συμβόλου (ibid,σ.18).Γενικότερα όμως, αποδέχεται τη βασική θέση του λειτουργισμού, ότι οι συντακτικές σχέσεις *μπορούν να υλοποιηθούν με οποιοσδήποτε νομοτελειακές (nomic) ιδιότητες των συμβόλων*(ibid,σ. 156). Αυτό έχει ως άμεση συνέπεια το λειτουργικό και ταυτόχρονα συντακτικό επίπεδο, να είναι ανεξάρτητο από το φυσικό επίπεδο υλοποίησής του. Η Υπόθεση της Γλώσσας της Σκέψης λοιπόν, θεωρεί ότι *οι νοητικές διαδικασίες είναι υπολογιστικές διαδικασίες, που υλοποιούν τους αποβλεπτικούς νόμους του σημασιολογικού επιπέδου* (Loewer

¹⁰⁸ Έχουμε ήδη δει, ότι ο Gödel με το θεώρημα της πληρότητας για τον κατηγορηματικό λογισμό, *συνέδεσε το σημασιολογικό επίπεδο με το συντακτικό, παραλλήλιζοντας τις σημασιολογικές σχέσεις προς τις συντακτικές*. Με τους υπολογιστές, η διαδικασία της μελέτης της λογικής εγκυρότητας ενός επιχειρήματος ή της αλήθειας ενός θεωρήματος με βάση την αποδειξιμότητά τους, αυτοματοποιήθηκε και μηχανοποιήθηκε. Ο Fodor θεωρεί, ότι ο βασικός εμπνευστής της ιδέας της μηχανοποίησης ήταν ο Turing γιατί στην ουσία υποστήριξε πως 'όταν οι καταστάσεις ενός μηχανισμού έχουν *συντακτικές και σημασιολογικές ιδιότητες*, τότε είναι δυνατόν να οριστούν *αιτιακές διαδικασίες* στις συντακτικές ιδιότητες κατά τέτοιο τρόπο,

&Rey 1991σ.283). Ο νους αποτελεί όπως υποστηρίζει και ο Dennett(1987,σ.60-63) μία συντακτική και όχι μία σημασιολογική μηχανή. Το σημαντικό εδώ, είναι ότι οι σημασιολογικές ιδιότητες των νοητικών παραστάσεων, έχουν αιτιακή επίδραση μόνο μέσω αντιπροσώπων, δηλαδή μέσω των συντακτικών τους ιδιοτήτων. *Άρα ο νους είναι μία συντακτική μηχανή που καθοδηγεί μία σημασιολογική μηχανή.* Συνοψίζοντας θα λέγαμε, ότι ο νους σύμφωνα με την ΑΥΘΝ, είναι μία ψηφιακή¹⁰⁹ υπολογιστική μηχανή, που χειρίζεται συμβολικές αναπαραστάσεις, χρησιμοποιώντας συντακτικούς κανόνες, οι οποίοι είναι ευαίσθητοι στις συντακτικές-μορφικές (ο Fodor χρησιμοποιεί την έννοια της συντακτικής ιδιότητας, άλλοτε ως μορφικής κι άλλοτε ως τυπικής ιδιότητας) και όχι στις σημασιολογικές ιδιότητες των αναπαραστάσεων (Fodor & Pylyshyn 1988,σ.293-4).

3.3 Ο νους αποτελεί μία συναρμολόγηση από εξειδικευμένα γνωσιακά συστήματα : (the modularity of mind thesis).

Κατά τον Fodor, ο νους δεν είναι ένα απλό, ομοιογενές σύστημα γενικής επίλυσης προβλημάτων, αλλά αντίθετα περιλαμβάνει διάφορα υποσυστήματα με εξειδικευμένα καθήκοντα, τα οποία λειτουργούν ανεξάρτητα μεταξύ τους. Στο βιβλίο του 'The Modularity of Mind', διακρίνει τρεις λειτουργικά διαφορετικούς τύπους νοητικών μηχανισμών ή υποσυστημάτων : 1) τους μορφομετατροπείς 2) τα συστήματα εισόδου και εξόδου, και 3) τα κεντρικά συστήματα. Κατ' αρχάς οι μορφομετατροπείς (transducers), βρίσκονται στην εξωτερική επιφάνεια του οργανισμού, αποτελώντας τα σημεία σύνδεσης του νου με τον κόσμο (τα «αισθητηριακά όργανα» υπάγονται μεταξύ άλλων σ' αυτή την κατηγορία). Υπάρχουν δύο βασικοί τύποι μορφομετατροπέων : α) *οι μορφομετατροπείς εισόδου* οι οποίοι παίρνουν ως *είσοδο φυσικούς, μη-συμβολικούς ερεθισμούς* και παράγουν ως *έξοδο σύμβολα*. Πιο συγκεκριμένα, οι μορφομετατροπείς εισόδου παίρνουν ως είσοδο *εγγύς ερεθίσματα* που είναι σε φυσική περιγραφή, και δίνουν ως έξοδο μία συμβολική (συντακτική) περιγραφή των εγγύς ερεθισμάτων. Εγγύς ερεθισμός (proximal stimulus) θεωρείται ο ερεθισμός των αισθητηρίων οργάνων του οργανισμού, ενώ άπω ερεθισμός (distal stimulus) θεωρείται ο ερεθισμός που προκαλείται από τα αντικείμενα του περιβάλλοντος και τις ιδιότητές τους. Για παράδειγμα, όταν βλέπουμε το σκύλο του γείτονα, η παρουσία του σκύλου αποτελεί το άπω ερέθισμα (αντικείμενο του περιβάλλοντος), ενώ η κατανομή της ενέργειας πάνω στον αμφιβληστροειδή εξαιτίας της παρουσίας του σκύλου, αποτελεί το εγγύς ερέθισμα. Ο αμφιβληστροειδής είναι ένας μορφομετατροπέας εισόδου δηλαδή, ο οποίος ανταποκρινόμενος στη διέγερση από το φως, παράγει ως έξοδο *σύμβολο*, που αντιπροσωπεύει την ένταση και το μήκος κύματος του φωτός που πέφτει πάνω του. β) *οι μορφομετατροπείς εξόδου*¹¹⁰ από την άλλη, παίρνουν *συμβολική είσοδο* και την *μετασχηματίζουν σε μη-συμβολική έξοδο*. Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας εξόδου, θα μπορούσε να είναι μία νευρωνική πυροδότηση (neural firing), που ως επακόλουθο θα προκαλούσε μυϊκή συστολή και την αντίστοιχη σωματική

ώστε οι σημασιολογικές ιδιότητες να διατηρούνται'. Loewer, B. & Rey, G. (1991) "Meaning in Mind : Fodor and his Critics"- Ch. 'Replies'.

¹⁰⁹ Μία μηχανή θεωρείται *ψηφιακή*, όταν η γραμμή των δεδομένων που διαθέτει είναι μεν συνεχής, αλλά είναι ταυτόχρονα και διακριτή, αποτελείται δηλαδή από διακριτά μεταξύ τους τμήματα, έτσι ώστε η λειτουργία του κάθε τμήματος να μπορεί να νοηθεί ξεχωριστά, και να μπορεί να εφαρμοστεί η σχέση: 'για κάθε τιμή του χ υπάρχει μία τιμή ψ'. Αντίθετα, μία μηχανή θεωρείται *αναλογική*, όταν η γραμμή των δεδομένων που διαθέτει είναι συνεχής, αλλά μη διακριτή, με αποτέλεσμα να μην διακρίνονται τα μεταξύ τους τμήματα, να μην δίνεται σημασία στα ενδιάμεσα παρεμβαλλόμενα βήματα και η λειτουργία που επιτελούν, να εκλαμβάνεται ως μη διακοπτόμενη. Ως συνέπεια, λόγω μη διάκρισης, σε περίπτωση απώλειας δεδομένων ενός τμήματος, είναι δύσκολο να βρούμε και να αναπλάσουμε ότι έχει χαθεί. Για όλους τους παραπάνω λόγους είναι φανερό γιατί οι Η/Υ είναι ψηφιακές μηχανές και όχι αναλογικές μηχανές..

¹¹⁰ (Cain M.J. 2002). Ωστόσο, ο Fodor περισσότερο υποθέτει, παρά δίνει σαφή επιχειρήματα για τα συστήματα εξόδου, αφού δεν υπεραμύνεται της λειτουργίας τους -όπως κάνει με τα συστήματα εισόδου- και επισημαίνει απλά, ότι θα ήταν

κίνηση. Χωρίς τους μορφομετατροπείς, υποστηρίζει ο Fodor, ο νους θα ήταν απομονωμένος από τον εξωτερικό κόσμο και ανίκανος να αποκομίζει πληροφορίες σχετικές με τη φύση του τελευταίου. Οι *μορφομετατροπείς* εκτελούν τους λειτουργίες τους *αυτόματα, ανακλαστικά, και όχι μέσω υπολογισμών*, αφού είναι αναλογικοί μηχανισμοί και η λειτουργία τους δεν βασίζεται σε εσωτερικές συμβολικές παραστάσεις και συναγωγές. Γι αυτό τον λόγο, δεν αποτελούν πεδίο έρευνας της γνωσιακής επιστήμης, αλλά της ψυχοφυσικής (psychophysics). Συνοπτικά, έργο τους είναι να μετατρέπουν τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος σε συμβολικές περιγραφές τους (σε νευρωνικό κώδικα) : μορφομετατροπείς εισόδου ή αντίστροφα, τα σύμβολα σε μυϊκές κινήσεις : μορφομετατροπείς εξόδου.

Εξετάζοντας στη συνέχεια τα συστήματα εισόδου και εξόδου, ο Fodor θεωρεί, ότι αποτελούν *αυτόνομους και εξειδικευμένους υπομηχανισμούς (modules)*, που αντίθετα από τους μορφομετατροπείς, αποτελούν το καθαυτό πεδίο έρευνας της γνωσιακής επιστήμης και βρίσκονται ανάμεσα στους μορφομετατροπείς και τα κεντρικά συστήματα. Οι *αυτόνομοι υπομηχανισμοί (modules) εισόδου* (στους οποίους ο Fodor, όπως προαναφέρθηκε, δίνει περισσότερη έμφαση), παίρνουν ως είσοδο τους την έξοδο των μορφομετατροπέων εισόδου, δηλαδή την συμβολική/συντακτική περιγραφή των εγγύς ερεθισμάτων και παράγουν με υπολογιστικές διαδικασίες ως *έξοδό τους, αναπαραστάσεις του εξωτερικού κόσμου*. Δηλαδή, *οι αυτόνομοι υπομηχανισμοί εισόδου κάνουν υποθέσεις για το πώς είναι ο εξωτερικός κόσμος χρησιμοποιώντας τις αισθητηριακές πληροφορίες που παίρνουν ως είσοδο από τους μορφομετατροπείς*. Οι αναπαραστάσεις του εξωτερικού κόσμου τις οποίες παράγουν οι υπομηχανισμοί εισόδου (και αποτελούν υποθέσεις σχετικά με τους άπω ερεθισμούς των αισθητηριακών εγγύς ερεθισμάτων), *μεταφέρονται έπειτα, στο κεντρικό σύστημα και τυπικά καταλήγουν στο σχηματισμό εκτύπου (token) μιας πεποίθησης σχετικά με τη φύση του εξωτερικού κόσμου* (Fodor 1983, σ.40). Πιο συγκεκριμένα, οι παραπάνω υποθέσεις των αυτόνομων υπομηχανισμών που διοχετεύονται στο κεντρικό σύστημα, διαθέτουν ένα βασικό και περιορισμένο αντιληπτικό λεξιλόγιο, και στηρίζονται σε ένα περιορισμένο σύνολο τρέχουσων αισθητηριακών πληροφοριών μαζί με ένα οποιοδήποτε τμήμα της θεωρίας υποβάθρου στο οποίο έχει πρόσβαση ο υπομηχανισμός. Αυτές οι υποθέσεις συγκρίνονται στη συνέχεια με το υπόλοιπο της θεωρίας υποβάθρου του οργανισμού και από αυτή τη σύγκριση προκύπτει η αντιληπτική σταθεροποίηση μιας πεποίθησης (Fodor 1990,σ.249). Βέβαια να σημειωθεί ότι οι *υπομηχανισμοί είναι υπεύθυνοι μόνον για την παρατήρηση και σταθεροποίηση των φαινομένων και όχι για το τι πιστεύουμε γι αυτά* (παγίωση των πεποιθήσεων).

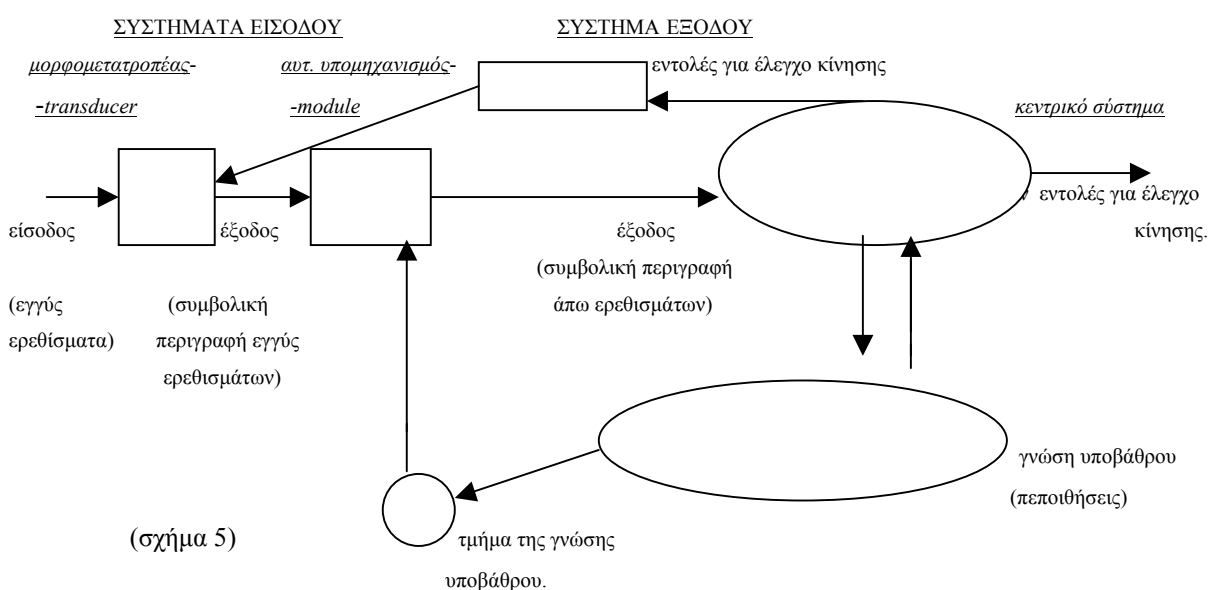
Ωστόσο, φαίνεται παράδοξο το γεγονός, ότι *ενώ μιλάμε για φαινόμενα, δεν προϋποθέτουμε ότι αυτά δίνονται στη συνείδηση του υποκειμένου*. Το ότι οι ίδιες οι έξοδοι των υπομηχανισμών *μοιάζουν να είναι από μόνες τους συνειδητές*, δημιουργεί ερωτηματικά. Αλλά ακόμη κι αν ο Fodor με τον όρο ‘φαινόμενο’ ορίζει το περιεχόμενο της εμπειρίας μας, τότε πάλι υπάρχει ένα άλμα στη θεωρία του¹¹¹ : από εκεί που μιλούσαμε για τις νοητικές παραστάσεις που χειρίζονταν οι αυτόνομοι υπομηχανισμοί και οι οποίες διέθεταν περιεχόμενο που δεν δινόταν στη συνείδηση, φτάνουμε να μιλάμε ξαφνικά για αναπαραστάσεις που το περιεχόμενό τους εμφανίζεται στη συνείδηση του οργανισμού (όπως τα αντιληπτικά δεδομένα -percepts). Έτσι, καθίσταται ασαφές ποιος είναι ο οργανισμός και τι είναι η συνείδηση σ’ αυτή την περίπτωση. Υπάρχει δηλαδή μία αδικαιολόγητη μετατόπιση από την οπτική του τρίτου προσώπου στην οπτική του πρώτου προσώπου που συνοδεύεται από μία λανθασμένη αντίληψη της φαινομενολογίας της αντίληψης, αφού τα πράγματα που μας δίνονται στην αντίληψη, δεν μας

ευχαριστημένος εάν κάποιος έδειχνε στο μέλλον, ότι τα επιχειρήματα που ισχύουν για τα συστήματα εισόδου ισχύουν αντίστοιχα γι αυτά της εξόδου (Fodor 1983, σελ. 42).

εμφανίζονται ως υποθέσεις, αλλά ως ακλόνητες βεβαιότητες. Αυτό όμως που βλέπουμε είναι ο ίδιος ο κόσμος και όχι κάποιες ενδιάμεσες οντότητες που χρήζουν ερμηνείας.

Η σύγκριση των υποθέσεων με το σύνολο της θεωρίας του υποβάθρου, και κατά συνέπεια η παγίωση των πεποιθήσεων, πραγματοποιείται από τα κεντρικά συστήματα που έχουν πρόσβαση στο σύνολο της θεωρίας του υποβάθρου, και όχι από τους πληροφοριακά απομονωμένους υπομηχανισμούς. Για τον Fodor υπάρχει ένας ξεχωριστός αυτόνομος υπομηχανισμός εισόδου ο οποίος αντιστοιχεί σε καθεμία από τις πέντε αισθήσεις. Αλλά το βασικότερο σημείο το οποίο πρέπει να τονίσουμε εδώ, είναι ο ισχυρισμός του ότι *υπάρχει ένα σύστημα γλώσσας που αποτελεί ένα ξεχωριστό αυτόνομο υπομηχανισμό εισόδου*. Η λειτουργία αυτού του υποσυστήματος, είναι να παράγει αναπαραστάσεις των σημασιολογικών και συντακτικών ιδιοτήτων των γλωσσικών στοιχείων. Αυτό το πετυχαίνει μέσω πληροφοριών που συλλέγει από το οπτικό και ακουστικό πεδίο, οι οποίες συνδέονται με ρηματικές εκφράσεις και γραπτές λέξεις ή προτάσεις.

Τα συστήματα εξόδου από την άλλη (απασχολούν το Fodor λιγότερο και δίνει ελάχιστες πληροφορίες), παίρνουν την είσοδό τους (με τη μορφή συμβόλου) από το κεντρικό σύστημα και διανέμουν την έξοδό τους στους μορφομετατροπείς εξόδου. Τέτοιου είδους συστήματα σχετίζονται με τον συντονισμό και τον έλεγχο της κίνησης. Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι αποφασίζουμε να προφέρουμε την πρόταση «ο σκύλος του γείτονα είναι επιθετικός». Η λειτουργία του συστήματος εξόδου είναι να δίνει οδηγίες στα σώματά μας για να κινούνται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να κατορθώσουμε να εκτελέσουμε τις πράξεις που έχουμε τη πρόθεση να εκτελέσουμε. Το κομβικό σημείο της θεωρίας του Fodor για το ότι ο νους δεν αποτελεί ένα ομογενές απλό σύστημα, αλλά μία συναρμολόγηση πολλών εξειδικευμένων υποσυστημάτων, είναι ο ισχυρισμός ότι *τα συστήματα εισόδου είναι αυτόνομοι υπομηχανισμοί (modules)*. Ο Fodor, απρόθυμος στη διατύπωση ορισμών και εννοιολογικών αναλύσεων, δεν διευκρινίζει τι είναι ένας αυτόνομος υπομηχανισμός, αλλά παραθέτει τις παρακάτω συγκεκριμένες ιδιότητες που διαθέτουν αυτά τα υποσυστήματα εισόδου, οι οποίες τα καθιστούν αυτόνομα και εξειδικευμένα : **1** 'τα συστήματα εισόδου έχουν εξειδικευμένο πεδίο αναφοράς' (Fodor 1983, σ.47). Δηλαδή, τους απασχολεί κάθε φορά ένα ξεχωριστό και αρκετά εξειδικευμένο θέμα και εκτελούν ένα εξαιρετικά εξειδικευμένο

¹¹¹ (Παγωνδιώτης 2001, σελ. 50).

καθήκον. Απόρροια αυτής της εξειδίκευσης, λέει ο Fodor, είναι το ότι οι υπομηχανισμοί (modules) αντιδρούν συχνά μόνον σε πολύ συγκεκριμένα ερεθίσματα και κατ' επέκταση είναι προσαρμοσμένοι στην επεξεργασία μόνον αυτών και των περιεχομένων τους. Για παράδειγμα οι υπομηχανισμοί που αφορούν την αντίληψη της γλώσσας ανταποκρίνονται μόνον σε ήχους που εκλαμβάνονται ως εκφράσεις (utterances) λόγου. **2)** *‘Η λειτουργία των συστημάτων εισόδου είναι υποχρεωτική’* (ibid, σ.52). Δεν μπορούμε να ελέγξουμε τις διαδικασίες που εκτελούν οι υπομηχανισμοί, γιατί ενεργούν αυτόματα και ανεξάρτητα από τις δικές μας επιλογές ή αποφάσεις. Η λειτουργία τους είναι συναφής με αυτήν των ανακλαστικών. Για παράδειγμα, εάν ακούσουμε μία πρόταση σε μία γλώσσα που γνωρίζουμε, δεν μπορούμε παρά να την ακούσουμε ως πρόταση, γιατί δεν μπορούμε εκείνη τη στιγμή να καταργήσουμε τη διαδικασία που την αναγνωρίζει ως τέτοια, παρά ως απλό ήχο. **3)** *‘Υπάρχει μόνο περιορισμένη κεντρική πρόσβαση στις νοητικές αναπαραστάσεις που τα συστήματα εισόδου χειρίζονται με υπολογιστικό τρόπο’* (ibid, σ.55). Στην πορεία παραγωγής της εξόδου από την είσοδο, τα υπολογιστικά συστήματα παράγουν μία ολόκληρη σειρά από ενδιάμεσες αναπαραστάσεις. Μπορεί οι υπομηχανισμοί να παρέχουν την έξοδό τους στο κεντρικό σύστημα, αλλά δεν παρέχουν ταυτόχρονα τις ενδιάμεσες αναπαραστάσεις από τις οποίες προήλθε υπολογιστικά η έξοδος. Σαν αποτέλεσμα, οι υπομηχανισμοί πληροφορούν άλλα συστήματα για τη λύση που οι ίδιοι παρέχουν σε διάφορα προβλήματα προώθησης της πληροφορίας, αλλά αποκρύπτουν τον τρόπο με τον οποίο φτάνουν σ' αυτές τις λύσεις. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την κατά Marr¹¹² θεωρία της όρασης, η έξοδος του οπτικού υπομηχανισμού παρουσιάζεται σε περισσότερες κεντρικές διαδικασίες έτσι ώστε να διευκολύνει λειτουργίες όπως η αναγνώριση προσώπων. Ωστόσο, τέτοιες διαδικασίες δεν έχουν πρόσβαση στα διάφορα επίπεδα αναπαράστασης που προκύπτουν μεταξύ διαδοχικών αυτόνομων μηχανισμών. Άρα, όσο πιο απομακρυσμένη είναι η έξοδος (αναπαράσταση) ενός αυτόνομου υπομηχανισμού από τα κεντρικά συστήματα, τόσο μικρότερη είναι η δυνατότητα συνειδητής πρόσβασης σε αυτήν. **4)** *‘Τα συστήματα εισόδου διαθέτουν ταχύτητα’* (ibid, σ.61). Η λειτουργία των υπομηχανισμών είναι πάρα πολύ γρήγορη. Για παράδειγμα, τους παίρνει κάποια χιλιοστά του δευτερολέπτου να αναγνωρίσουν μία πρόταση που ακούγεται ή να διευκρινίσουν το σχήμα ενός μακρινού αντικειμένου που εμπίπτει στο οπτικό πεδίο κάποιου υποκειμένου. Ο Fodor θεωρεί ότι η ταχύτητα θα μπορούσε να συσχετιστεί με τον υποχρεωτικό ‘χαρακτήρα’ των διαδικασιών που εκτελούνται από τα συστήματα εισόδου : καθώς αυτές οι διαδικασίες εκτελούνται αυτόματα, δεν χάνουμε χρόνο αναλογιζόμενοι το εάν και πώς θα τις εκτελέσουμε **5)** *‘Τα συστήματα εισόδου είναι πληροφοριακά απομονωμένα’* (informationally encapsulated) (ibid, σ.64). Ένα υπολογιστικό υποσύστημα είναι πληροφοριακά απομονωμένο εάν υπάρχουν πληροφορίες αποθηκευμένες στο σύστημα του οποίου αποτελεί μέρος, στις οποίες αυτό δεν έχει πρόσβαση. Ο Fodor ισχυρίζεται ότι τα συστήματα εισόδου, έχουν το δικό τους εξειδικευμένο σύνολο πληροφοριών το οποίο χρησιμοποιούν όταν εκτελούν τις λειτουργίες τους. Για παράδειγμα, το σύστημα της γλώσσας κάποιου υποκειμένου, διαθέτει πληροφορίες που αφορούν τους γραμματικούς κανόνες της γλώσσας που μιλά. Οποιοδήποτε δεδομένο σύστημα εισόδου, έχει πρόσβαση μόνον στο δικό του εξειδικευμένο σύνολο πληροφοριών, και όχι στις εξειδικευμένες πληροφορίες των άλλων συστημάτων, ούτε στις πληροφορίες που είναι

¹¹² Ο David Marr στο βιβλίο του ‘Vision’ (1982), υποστήριξε ότι η ικανότητα της όρασης, είναι μία κατά βάση γνωσιακή ικανότητα. Αυτό που αποτελεί τη βάση της, είναι ένας τύπος ηλεκτρονικού υπολογιστή ή ένα σύστημα προώθησης πληροφοριών που είναι εγκατεστημένο στον εγκέφαλο. Το συγκεκριμένο σύστημα είναι ένας οπτικός υπομηχανισμός (visual module) και ο Marr θεωρεί ότι η λειτουργία του περιλαμβάνει τη ενεργοποίηση τριών ξεχωριστών επιπέδων : α) της υπολογιστικής θεωρίας (που επικεντρώνεται στις σημασιολογικές και αποβλεπτικές λεπτομέρειες της δραστηριότητας του οπτικού υπομηχανισμού), β) της θεωρίας της αναπαράστασης και του αλγορίθμου και γ) της θεωρίας της πολλαπλής πραγμάτωσης στο φυσικό επίπεδο.

αποθηκευμένες στο κεντρικό σύστημα και που χρησιμοποιούνται για να κάνουμε γενικές υποθέσεις ή να λύσουμε προβλήματα. Οι εξειδικευμένες και περιορισμένες πληροφορίες των υπομηχανισμών είτε δίνονται στην είσοδο του υπομηχανισμού, είτε υπάρχουν στους υπομηχανισμούς που τον αποτελούν. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ένας υπομηχανισμός έχει μία αυτονομία, αφού δεν εξαρτάται από τις πληροφορίες άλλων υπομηχανισμών (εκτός κι αν αυτές αποτελούν είσοδό του).

Ως απόδειξη της πληροφοριακής απομόνωσης ο Fodor παραθέτει την περίπτωση των αντιληπτικών ψευδαισθήσεων όπως για παράδειγμα η ψευδαίσθηση Mueller-Lyer η οποία αποδεικνύει ότι υπάρχουν ορισμένα φαινόμενα τα οποία είναι αδύνατο να τα δούμε όπως πραγματικά γνωρίζουμε ότι είναι. Έτσι, παρά το γεγονός ότι γνωρίζουμε ότι οι δύο γραμμές είναι ίσες, δεν μπορούμε παρά να τις βλέπουμε ως άνισες. **6)** *‘Τα συστήματα εισόδου έχουν φτωχές πληροφοριακά εξόδους’* (ibid, σ. 86). Αφού οι υπομηχανισμοί είναι πληροφοριακά απομονωμένοι είναι επόμενο η έξοδός τους να μην περιέχει πολλές πληροφορίες. Άλλωστε τα συστήματα εισόδου παρέχουν την έξοδό τους στο κεντρικό σύστημα, γιατί είναι αυτό που στη συνέχεια συμπεραίνει για τη φύση του εξωτερικού κόσμου. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει το κεντρικό σύστημα συχνά υπερβαίνουν τις πληροφορίες που παρέχουν τα συστήματα εισόδου. Για παράδειγμα, η έξοδος του συστήματος της γλώσσας αναπαριστά ιδιότητες των εκφράσεων που το υποκείμενο ακούει, όπως τις λέξεις που απαρτίζουν την έκφραση και τη συντακτική τους δομή, αλλά δεν αναπαριστά τις επικοινωνιακές διαθέσεις του ομιλητή. Έτσι, δεν είναι μέρος της λειτουργίας του συστήματος της γλώσσας να διευκρινίσει εάν ο ομιλητής ήταν ειλικρινής, σαρκαστικός, απειλητικός κλπ. Αυτό το καθήκον το έχει το κεντρικό σύστημα και περιλαμβάνει χρήση πληροφοριών στις οποίες το σύστημα της γλώσσας δεν έχει πρόσβαση. **7)** *‘Τα συστήματα εισόδου είναι άμεσα συνδεδεμένα με μία παγιωμένη νευρωνική αρχιτεκτονική’* (ibid, σ. 98). Δηλαδή οι υπομηχανισμοί εκτός από το ότι έχουν λειτουργικά αυτόνομες και ξεχωριστές λειτουργίες ο καθένας, είναι επιπλέον εντοπισμένοι και διακριτοί χωρικά, σε δομές μέσα στον εγκέφαλο. **8)** *‘Τα συστήματα εισόδου παρουσιάζουν χαρακτηριστικές και συγκεκριμένες περιπτώσεις βλάβης’* (ibid, σ.99). Οι υπομηχανισμοί είναι επιρρεπείς σε συγκεκριμένα λειτουργικά προβλήματα τα οποία προκύπτουν ως αποτέλεσμα εγκεφαλικής ή εκ γενετής βλάβης. Τα φαινόμενα της αγνωσίας και της αφασίας είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων βλαβών λειτουργίας. Το υποκείμενο μπορεί να υποφέρει από μία τέτοια κατάσταση, ενώ ταυτόχρονα όλοι οι άλλοι υπομηχανισμοί του μαζί με το κεντρικό του σύστημα, να λειτουργούν απολύτως ομαλά. Η εμφάνιση τέτοιων συγκεκριμένων βλαβών στη λειτουργία των υπομηχανισμών, αποτελούν απόδειξη για τον εντοπισμό τους στο νευρωνικό επίπεδο. **9)** *‘Η εξέλιξη των συστημάτων εισόδου χαρακτηρίζεται από σταθερό ρυθμό και κανονική ακολουθία’* (ibid σ.100). Ο Fodor υποθέτει ότι οι υπομηχανισμοί εισόδου και οι ικανότητες που συνδέονται μαζί τους, αναπτύσσονται κατά έναν ρυθμό και κατά μία διάταξη, που είναι αμετάβλητες και καθολικές για όλους τους ανθρώπινους οργανισμούς. Αυτού του είδους η ανάπτυξη είναι γενετικά καθορισμένη και είναι ανεξάρτητη από τις συγκεκριμένες εμπειρίες που το υποκείμενο μπορεί να έχει, καθώς και από το επίπεδο νοημοσύνης που αυτό διαθέτει. Αποδεικτικά στοιχεία για αυτόν τον ισχυρισμό παρέχονται από τον Chomsky (1986), και χρησιμοποιούνται για να τεκμηριώσουν μία εκδοχή έμφυτης απόκτησης της γλώσσας (nativist account of language acquisition). Η θέση του Fodor για τους αυτόνομους υπομηχανισμούς-modules, δεσμεύεται επίσης με τη σειρά της με μία τέτοια παραδοχή, καθώς η αρχιτεκτονική του νου και η ανάπτυξη των συστατικών υπομηχανισμών του, θεωρούνται ενδογενώς (innately) καθορισμένα. Επιπλέον, ακολουθώντας τον Chomsky, δεν φέρνει αντιρρήσεις στην ιδέα πως πολλές από τις

Παρόλο που η θεωρία του Marr παρουσιάζει πολλές ανακρίβειες, ιδιαίτερα στο νευροφυσιολογικό επίπεδο όπου εμφανίζεται έως και στοιχειώδης, ο Fodor αναφέρεται συχνά σε αυτήν και την θεωρεί αξιόπιστη.

εξειδικευμένες πληροφορίες που χρησιμοποιούνται από τους υπομηχανισμούς εισόδου, (ειδικά από τον υπομηχανισμό της γλώσσας) ενδογενώς προκαθορισμένες.

Για τον Fodor λοιπόν, η λειτουργία των αυτόνομων υπομηχανισμών, συνίσταται στην κατοχή από μέρους τους, όλων ή μερικών από τις παραπάνω ιδιότητες, οι οποίες έχουν θεμελιώδη σημασία για τη στήριξη της υπολογιστικής θεωρίας του νου. Ωστόσο, ο Fodor δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε δύο κυρίως από τις παραπάνω ιδιότητες, *την εξειδίκευση στο πεδίο αναφοράς και την πληροφοριακή απομόνωση* («Η πληροφοριακή απομόνωση των συστημάτων εισόδου είναι...η ουσία της δυνατότητάς τους να είναι αυτόνομοι μηχανισμοί» 1983,σ.70). Θεωρεί λοιπόν κατ' αρχάς, ότι η εξειδίκευση στο πεδίο αναφοράς αποτελεί ένα προεξέχοντα τύπο εξειδίκευσης και δεύτερον, όσον αφορά την πληροφοριακή απομόνωση, υποθέτει ότι εάν ένας νοητικός επεξεργαστής (mental processor) διαθέτει το δικό του εξειδικευμένο σύνολο πληροφοριών για να διευκολύνει την εκτέλεση της λειτουργίας του και δεν έχει πρόσβαση σε άλλες πληροφορίες που είναι αποθηκευμένες στο νου, τότε κατά πάσα πιθανότητα αποτελεί ένα ανεξάρτητο υποσύστημα του νου.

Όπως όμως ήδη προαναφέραμε, ο Fodor δεν είναι ούτε ο μόνος ούτε ο πρώτος που υιοθετεί μία τέτοιου είδους αρχιτεκτονική του νου. Η θεωρία του Marr αναπαριστά το οπτικό σύστημα ως έναν Φοντοριανό αυτόνομο υπομηχανισμό, αφού υπονοεί ότι συντίθεται από έναν αριθμό περισσότερο εξειδικευμένων αυτόνομων υπομηχανισμών. Επιπλέον, ο Chomsky (1980) συγκρίνοντας το σύστημα της γλώσσας με ένα όργανο του οποίου η εξέλιξη είναι ενδογενώς προκαθορισμένη (Καθολική Γραμματική-Universal Grammar), είναι πολύ κοντά επίσης, στο να θεωρήσει το σύστημα της γλώσσας ως αυτόνομο υπομηχανισμό (module)¹¹³.

Ας εξετάσουμε τώρα, το ρόλο των κεντρικών συστημάτων με περισσότερη λεπτομέρεια για να ολοκληρώσουμε τη θέση του Fodor για τη *διάθρωση – συναρμολόγηση* (modularity) του νου. Το κεντρικό σύστημα αποτελεί το πεδίο της λογικής υπόθεσης, της αντίληψης και της παγίωσης των πεποιθήσεων και η λειτουργία του δεν θα πρέπει να συγγέεται με εκείνη του κεντρικού επεξεργαστή των ηλεκτρονικών υπολογιστών, γιατί δεν έχουν καμία ομοιότητα. Το κεντρικό σύστημα δεν διαθέτει δομή αυτόνομου υπομηχανισμού (modular structure), δηλαδή δεν συνίσταται σε εξειδικευμένα πεδία αναφοράς και πληροφοριακά απομονωμένα υποσυστήματα. Κάθε κεντρικό σύστημα χειρίζεται ένα σύνολο από περιεχόμενα διαφορετικού τύπου και ως εκ τούτου δεν αφορά μόνο κάποια μεμονωμένη γνωσιακή επικράτεια. Τα κεντρικά συστήματα ονομάζονται από τον Fodor οριζόντιες γνωσιακές δυνάμεις (horizontal faculties) και αντιδιαστέλλονται προς τους αυτόνομους υπομηχανισμούς, οι οποίοι ονομάζονται κάθετες γνωσιακές δυνάμεις (vertical faculties). Το χαρακτηριστικό των οριζόντιων γνωσιακών δυνάμεων είναι, ότι δεν περιορίζονται σε έναν συγκεκριμένο τύπο περιεχομένου, αλλά θεωρείται ότι παραμένουν αμετάβλητες από την μία θεματική περιοχή στην άλλη και ως εκ τούτου, είναι ανεξάρτητες από το θεματικό τους αντικείμενο. Γιατί όμως ο Fodor θεωρεί ότι τα κεντρικά συστήματα έχουν αυτή τη δομή;

Κατ' αρχάς ο Fodor πιστεύει, πως η επικύρωση μιας υπόθεσης διαθέτει δύο ιδιότητες που σχετίζονται στενά μεταξύ τους, την ιδιότητα του να είναι ισότροπη (isotropic) και την ιδιότητα του να είναι Κουαϊνική (Quinean).

¹¹³ Παρόλ' αυτά, υπάρχουν κάποιες διαφορές κλειδιά μεταξύ των απόψεων του Fodor και του Chomsky για το σύστημα της γλώσσας. Πρώτον, ο Chomsky αντιλαμβάνεται τη γλώσσα ως ένα σύστημα που είναι ταυτόχρονα σύστημα εισόδου και εξόδου, αφού το σύστημα της γλώσσας το αφορά όχι μόνο η παραγωγή της γλώσσας, αλλά και η κατανόησή της. Δεν μπορούμε να φανταστούμε ένα ξεχωριστό σύστημα εισόδου και ένα εξόδου, για τη γλώσσα, καθώς δεν υπάρχει περίπτωση να βρούμε κάποιο υποκείμενο που να μπορεί να μιλά μόνο Αγγλικά και να καταλαβαίνει μόνο Γιαπωνέζικα (Chomsky 1986,Κεφ.1). Δεύτερον, ο Chomsky δεν θεωρεί ότι το σύστημα της γλώσσας έχει εξειδικευμένο πεδίο αναφοράς, με την έννοια ότι είναι ευαίσθητο μόνο σε ήχους που συνιστούν προτάσεις. Αντιθέτως, θεωρεί ότι επεξεργάζεται και μη-γλωσσικούς ήχους, όπως το τρίξιμο της πόρτας για παράδειγμα (Chomsky 1987 Κεφ.4).

Θεωρεί λοιπόν, ότι η επικύρωση μιας υπόθεσης στον τομέα της επιστήμης, είναι *ισότροπη*, με την έννοια ότι «τα γεγονότα που είναι σχετικά με την επικύρωση των επιστημονικών υποθέσεων, μπορούν να απορρέουν από οποιοδήποτε σημείο του πεδίου που περιλαμβάνει προηγούμενες παγιωμένες εμπειρικές αλήθειες»(Fodor 1983,σ.105). Πιο συγκεκριμένα, οι πεποιθήσεις που είναι σημαντικές για την επικύρωση μίας νέας πεποίθησης, είναι δυνατόν να βρίσκονται οπουδήποτε μέσα στο δίκτυο των πεποιθήσεων. Υποθέτει ακόμη, ότι σύμφωνα με την επιστημονική υπόθεση, ο κόσμος συνιστά ένα πολύπλοκο αιτιακό σύστημα, και πως γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στο ένα μέρος του συστήματος, μπορούν να έχουν σημαντικές αιτιακές επιδράσεις σε ένα οποιοδήποτε άλλο μέρος του συστήματος. Καθώς οι επιστήμονες δέχονται ότι δεν γνωρίζουν αρκετά πράγματα σχετικά με τη λειτουργία αυτού του αιτιακού δικτύου, όταν διαμορφώνουν μία επιστημονική υπόθεση, δεν οριοθετούν αυστηρά την πληροφορία που θεωρούν σχετική με το εκάστοτε θέμα που εξετάζουν. Αντίθετα, η διαδικασία επικύρωσης μπορεί να λαμβάνει υπόψη της κάθε στοιχείο πληροφορίας, που έχει στη διάθεσή του ο επιστήμονας.

Η επικύρωση μιας υπόθεσης όμως, πέραν του ότι είναι *ισότροπη*, είναι επιπλέον Κουαϊνική, με την έννοια ότι «ο βαθμός επικύρωσης που αποδίδεται σε μία υπόθεση, εξαρτάται από ιδιότητες που βρίσκονται σε ολόκληρο το σύστημα πεποιθήσεων. Έτσι, μέχρι ενός σημείου, το σχήμα ολόκληρης της επιστήμης, σχετίζεται άμεσα με την επιστημολογική κατάσταση της κάθε επιστημονικής υπόθεσης»(ibid,σ.107). Ο Fodor προσδιορίζοντας την επιστημονική επικύρωση με αυτούς τους όρους, υιοθετεί στην ουσία τη θέση του Quine κατά της αναγωγής (1953), το δεύτερο δόγμα του εμπειρισμού, αφού σύμφωνα με τον Quine καμία εμπειρική παρατήρηση δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αποκλείσουμε με ολοκληρωτικό τρόπο οποιαδήποτε δεδομένη επιστημονική υπόθεση, ή με άλλα λόγια, καμία δήλωση παρατήρησης δεν μπορεί να συνεπάγεται το ψευδές μιας δεδομένης επιστημονικής υπόθεσης. Ανεξάρτητα από το πόση πίεση μπορεί να ασκηθεί σε μία επιστημονική υπόθεση από τις παρατηρήσεις που τη συνοδεύουν, ο επιστήμονας μπορεί με συνέπεια να επιμένει στην υπόθεσή του, προβαίνοντας απλά σε σχετικές ρυθμίσεις που αφορούν το σύστημα πεποιθήσεων της θεωρίας. Επιπλέον, δύο αντιμαχόμενες θεωρίες μπορεί να ικανοποιούν εξίσου και οι δύο τα εμπειρικά δεδομένα και παρόλα αυτά η επιστημονική κοινότητα να προτιμά τη μία από την άλλη, επειδή αυτή που προτιμήθηκε είναι πιο απλή, λιγότερο ριζοσπαστική σε σχέση με τις παραδοσιακές θεωρίες, και παρουσιάζει περισσότερη συνάφεια με άλλες ευρέως αποδεκτές θεωρίες. *Εν ολίγοις, η διαδικασία επικύρωσης μιας επιστημονικής υπόθεσης είναι σφαιρική και ολιστική (holistic), καθώς λαμβάνει υπόψη της όλο το σύνολο των θεωριών που κατέχει ο επιστήμονας, αλλά και τις σχέσεις που διατηρεί η υπόθεση με αυτό το σύνολο.*

Έτσι, ο Fodor ισχυρίζεται πως για να είναι η επιστημονική επικύρωση *ισοτροπική* και Κουαϊνική, δεν θα πρέπει να είναι πληροφοριακά απομονωμένη. Ιδιαίτερα στη διατύπωση των πρόσφατων απόψεών του ('The Mind doesn't Work that Way', 2000), επιμένει ότι η επεξεργασία του κεντρικού συστήματος είναι σφαιρική και ολιστική, γιατί μόνο έτσι δικαιώνεται ο επιστημονικός συλλογισμός. Οι ιδιότητες λοιπόν των κεντρικών συστημάτων να είναι *ισότροπα* και Κουαϊνικά είναι αλληλοεξαρτώμενες και φανερώνουν ότι η λειτουργία αυτών των συστημάτων έχει άμεση σχέση με τον χειρισμό πεποιθήσεων και πιθανότατα και των υπόλοιπων προτασιακών στάσεων, με ένα τρόπο σφαιρικό και ολιστικό. Εφόσον όμως, το κυρίαρχο χαρακτηριστικό των κεντρικών συστημάτων είναι η έλλειψη εξειδίκευσης, γίνεται φανερό πόσο δύσκολο είναι να εξηγήσουμε τη λειτουργία τους με υπολογιστικά μοντέλα. Ο Fodor εκφέρει λοιπόν τη σκεπτικιστική θέση, ότι η γνωσιακή επιστήμη έχει λίγες ελπίδες να ρίξει φώς στις διαδικασίες αυτής της λειτουργίας (Fodor 1983, σ.105-110). Πρόσφατα μάλιστα, επεκτείνει το συλλογισμό του ακόμη περισσότερο, λέγοντας ότι ο σφαιρικός και ολιστικός χαρακτήρας του κεντρικού συστήματος, υποσκάπτει

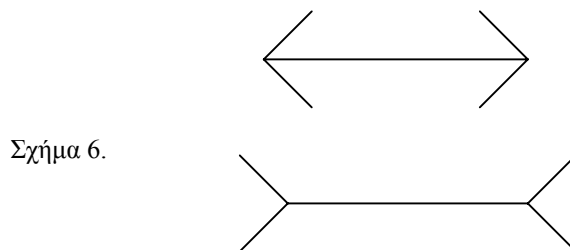
τα θεμέλια όλης της Υπολογιστικής Θεωρίας του Νου. Αν και οι υπολογιστές είναι επιδέξιοι στο να εκτελούν επιμέρους, εξειδικευμένες διαδικασίες εξαγωγής συμπερασμάτων τύπου *modus ponens*, καθώς επίσης και απλοποιήσεις πολύπλοκων συνδέσεων, ωστόσο, είναι ακατάλληλοι στην εξαγωγή συμπερασμάτων, μέσω σφαιρικών και ολιστικών διαδικασιών. Για να είναι σε θέση κάποιος υπολογιστής να εκτελέσει τις σφαιρικού και ολιστικού τύπου διαδικασίες που εμείς εκτελούμε στα πλαίσια καθημερινής ρουτίνας, θα πρέπει είτε να ερευνήσει εξονυχιστικά το σύνολο του συστήματος των πεποιθήσεων, είτε να εκλάβει όλο το σύστημα των πεποιθήσεων ως είσοδό του : «Το σύνολο των επιστημολογικών δεσμεύσεων κάποιου, είναι *υπερβολικά* *αχανής* σαν χώρος, για να πρέπει κανείς να τον ψάξει, όταν το μόνο που θέλει να κάνει, είναι να αποφασίσει εάν σε περίπτωση που υπάρχουν σύννεφα, θα ήταν σοφό να πάρει μαζί την ομπρέλα του. Πράγματι, το σύνολο των επιστημολογικών δεσμεύσεων είναι πολύ *αχανές*, για να πρέπει να ψάξει κανείς *οτιδήποτε* χρειάζεται να εξακριβώσει»(Fodor 2000,σελ.31).Ο Fodor επισημαίνει, ότι όσο πλησιάζουμε προς τις ανώτερες λειτουργίες τόσο περισσότερο ισότροπο γίνεται το σύστημα και χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο αναλογικός μηχανισμός για τον οποίο κανείς δεν μπορεί να πει πως ακριβώς δουλεύει. Συμπεραίνει λοιπόν απογοητευμένος, ότι τα κεντρικά συστήματα αποκλείονται στην ουσία από το πεδίο έρευνας της γνωσιακής επιστήμης και αναγκάζεται έτσι να παραδεχτεί τους σοβαρούς περιορισμούς του αναπαραστασιακού-υπολογιστικού παραδείγματος που προτείνει.

Παρά το γεγονός ωστόσο, ότι υπεραμύνεται του ολιστικού χαρακτήρα των κεντρικών συστημάτων, ο Fodor υποστηρίζει μία ατομιστική θέση όσον αφορά τη *φύση της παρατήρησης*. Είναι ιστορική πλέον η διαμάχη του με τον Churchland ο οποίος με τη σειρά του υπεραμύνεται της ολιστικής θέσης. Ο Churchland εμπνεόμενος από τον Quine, τον Kuhn, και τον Hanson υποστηρίζει (*Scientific Realism and the Plasticity of Mind*, 1979) μία εκδοχή γνωσιολογικού και σημασιολογικού ολισμού σύμφωνα με την οποία η νόηση αποτελεί μία δυναμική διεργασία τα περιεχόμενά της οποίας υπόκεινται σε διαρκή εμπλουτισμό και μετασχηματισμό. Αυτό το καταφέρνει είτε μέσω της διαχρονικής διεργασίας της μάθησης η οποία την τροφοδοτεί συνεχώς με νέα δεδομένα είτε μέσω των αλματωδών, επαναστατικών αλλαγών προοπτικής και παραδειγμάτων. Ο Churchland ονομάζει αυτό το δυναμικό γνώρισμα *πλαστικότητα της νόησης* δανειζόμενος τον όρο από τη νευροφυσιολογία. Οι παρατηρησιακές προτάσεις είναι έμφορτες θεωρίας (*theory laden*) και οποιαδήποτε σημασιολογική μεταβολή συμβαίνει στο θεωρητικό υπόβαθρο, έχει ως άμεσο αντίκτυπο την αλλαγή του νοήματος των παρατηρησιακών προτάσεων και επομένως του χαρακτήρα της παρατήρησης. Έτσι, την ένδεια του ερεθίσματος την αναπληρώνει το γνωστικό υπόβαθρο¹¹⁴. Θεωρεί, ότι η δημόδης ψυχολογία που υποστηρίζει ο Fodor, αποτελεί ένα παρωχημένο *παράδειγμα* που θα μπορούσε να χρησιμεύσει μόνο ως προεπιστημονική θεωρία. Επιπλέον, η δημόδης ψυχολογία παρουσιάζει αδυναμία στο να εξηγήσει μέσω των αυστηρά προδιαγεγραμμένων προτασιακών στάσεων, τις δυναμικές εκφάνσεις της νόησης, όπως η γνωστική εξέλιξη κατά την παιδική ηλικία, οι διαφορές που επιδεικνύουμε ατομικά όλοι μας όσον αφορά τις γνωστικές μας επιδόσεις, και κυρίως όσον αφορά την ίδια τη φύση της μαθησιακής διεργασίας.

Αντίθετα, ο Fodor διατηρεί απέναντι στη φύση της παρατήρησης μία στάση αρκετά συντηρητική, θεωρώντας ότι μπορεί να υπάρξει ορθολογικός διάλογος, μόνο με την προϋπόθεση ότι οι συνομιλητές διαθέτουν ένα κοινό σύνολο παραδοχών ως αφετηρία, το οποίο κατ' αυτόν μεταφράζεται σε κοινές παραδοχές σχετικά με τα περιεχόμενα της αισθητηριακής αντίληψης. Περίτρανο παράδειγμα αποτελεί η προτεινόμενη από αυτόν

¹¹⁴ Μαραγκός Γ., (1996), σελ.142-144.

σπονδυλωτή αρχιτεκτονική διάρθρωση των διανοητικών-ψυχονοητικών διεργασιών, όπου τις γνωστικές διεργασίες τις εκτελούν αυτόνομοι υπομηχανισμοί (modules=σπόνδυλοι), οι οποίοι όπως είδαμε διαθέτουν μία στεγανότητα επεξεργασίας κατά την οποία δεν διεισδύουν πληροφορίες από άλλους υπομηχανισμούς, αφού είναι πληροφοριακά απομονωμένοι. Ο Fodor θεωρεί ότι «αυτό που βλέπουμε» δεν εξαρτάται από «αυτό που πιστεύουμε». Υποθέτοντας ότι οι γνωστικές διεργασίες εκτελούνται από αυτόνομους υπομηχανισμούς επεξεργασίας, κατά την διάρκεια της οποίας δεν διεισδύουν πληροφορίες από τους υπόλοιπους υπομηχανισμούς, πιστεύει ότι η αισθητηριακή αντίληψη δεν επηρεάζεται με ουσιώδη τρόπο, από το γνωστικό υπόβαθρο. Αναφέρεται λοιπόν στην γνωστή οπτική πλάνη Müller-Lyer και την θεωρεί ως απόδειξη της θέσης του, γιατί ενώ έχουμε γνώση ότι οι δύο οριζόντιες γραμμές είναι ισομήκεις, ωστόσο, αυτή η γνώση δεν διεισδύει στο πώς τις αντιλαμβανόμαστε, με αποτέλεσμα να τις βλέπουμε ως άνισες (σχ. 6).

Στηριζόμενος σε αυτήν την εμπειρική υπόθεση, θεωρεί την αισθητηριακή αντίληψη ως μία κεντρομόλο διεργασία (bottom-up). Ο Churchland από την άλλη, παραδέχεται ότι πολλές φορές όταν η αντίληψη έχει τον χαρακτήρα του στιγμιαίου και φευγαλέου, είναι δυνατόν να μην είναι δεκτική στην επιρροή του γνωστικού υποβάθρου. Ακόμη όμως κι αν έτσι συμβαίνει στις παραπάνω περιπτώσεις, αυτό που ισχύει γενικά, είναι ότι η αντίληψη διαπλάθεται διαχρονικά μέσω της εκπαίδευσης, της εκμάθησης, της πείρας και της πρακτικής. Τα αντίστοιχα παραδείγματα που φέρνει ο Churchland είναι από το πεδίο της μορφοψυχολογίας, όπου οι διάφορες εκδοχές ανάγνωσης σχημάτων, παρουσιάζουν αμφισημία και εξαρτώνται άμεσα από τις παραδοχές μας για αυτό που εικονίζεται, καθώς και από τις συνθήκες στις οποίες λαμβάνει χώρα η εικονιζόμενη εκδοχή. Δεν υπάρχει λοιπόν συγκεκριμένη ‘ορθή’ ή ‘λανθασμένη’ ανάγνωση του σχήματος σ’ αυτήν την περίπτωση, παρά μόνο προσαρμογή της αισθητηριακής αντίληψης στο εκάστοτε γνωστικό υπόβαθρο που την επηρεάζει. Γι αυτό και ο Churchland θεωρεί ότι η αισθητηριακή αντίληψη αποτελεί μία φυγόκεντρο διαδικασία (top-down).

Ο Fodor ωστόσο, δεν εγκαταλείπει τις θέσεις του περί ύπαρξης αυτόνομων μηχανισμών, και παραθέτει ένα εξελικτικού τύπου επιχείρημα, σύμφωνα με το οποίο οι παραπάνω μηχανισμοί συμβάλλουν ουσιαστικά στην επιβίωση ενός οργανισμού. Υποθέτει λοιπόν, ότι η λειτουργία της αντίληψης έγκειται στο να κάνει υποθέσεις για τη φύση του άπω ερεθίσματος βάσει των στοιχείων που παραδίδονται από τους αισθητηριακούς μορφομετατροπείς. Αυτή η διαδικασία παίζει σημαντικό ρόλο στην παγιοποίηση της πεποιθήσης, ωστόσο, οι αντιληπτικές πεποιθήσεις που αποκτά το υποκείμενο, λαμβάνουν υπόψη τους όχι μόνον τις εκροές της αντιληπτικής διαδικασίας, αλλά ταυτόχρονα, τις πεποιθήσεις του υποβάθρου του υποκειμένου. Ο οργανισμός όμως, για τις ανάγκες της επιβιώσής του πρέπει να ασχολείται με το άμεσο περιβάλλον του και όχι με ότι υπάρχει στο παρελθόν ή στο μέλλον. Πρέπει να αντιλαμβάνεται γρήγορα και αξιόπιστα αυτό που τον αφορά και να αντιδρά ανάλογα. Αν η λειτουργία της αντίληψης δεν γινόταν μέσω αυτόνομων μηχανισμών, τότε ο τρόπος που ο οργανισμός θα αντιλαμβανόταν τον κόσμο, θα ήταν συστηματικά και επαναλαμβανόμενα επηρεαζόμενος από τις πεποιθήσεις του παρελθόντος του, καθώς επίσης και από τις προσδοκίες και τις επιθυμίες του, σχετικά

με τη φύση του εξωτερικού κόσμου. Ως συνέπεια θα υπήρχε καθυστέρηση στην αντίληψή του οργανισμού, που ίσως του στοίχιζε ακόμη και την ίδια τη ζωή του (Fodor 1983, σ.65-68).

Τέλος, άλλη μία απόδειξη που προβάλλει ο Fodor για την ύπαρξη των αυτόνομων υπομηχανισμών, αποτελεί το γεγονός ότι σε περίπτωση βλάβης (είτε εκ γενετής, είτε πρόσφατη εγκεφαλική βλάβη) των γνωσιακών ικανοτήτων του υποκειμένου, αυτό είναι δυνατόν να υποφέρει εξαιτίας συγκεκριμένης κάκωσης σε έναν ειδικά αυτόνομο υπομηχανισμό, ενώ όλες οι άλλες ικανότητές του να μένουν ανέπαφες. Δηλαδή είναι δυνατόν να υπάρχει βλάβη στο κεντρικό σύστημα του υποκειμένου και να σημειώνεται ως αποτέλεσμα, μειωμένη ικανότητα λογικής σκέψης και δυσκολίες στην εκτέλεση καθημερινών ασχολιών, ενώ παράλληλα οι ικανότητες που σχετίζονται με ένα συγκεκριμένο σύστημα εισόδου να είναι απολύτως φυσιολογικές. Αποδείξεις για τα παραπάνω, συνιστούν τα δεδομένα της γνωσιακής νευροφυσιολογίας και της εξελικτικής ψυχολογίας, σύμφωνα με τα οποία οι γλωσσικές ικανότητες και η γενική ευφυΐα ενός οργανισμού είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, αφού η βλάβη στη λειτουργία της μιας, δεν συνεπάγεται αντίστοιχη βλάβη στη λειτουργία της άλλης. Αντίθετα, αν ο νους αποτελούσε ένα ομογενές σύστημα, οποιαδήποτε βλάβη στο κεντρικό σύστημα που σχετίζεται άμεσα με τη διαδικασία της αντίληψης και της γλώσσας, θα επηρέαζε δραματικά οποιαδήποτε λειτουργία του οργανισμού που έχει σχέση με αυτές τις δύο ικανότητες, κάτι όμως που ο Fodor επικαλούμενος αποδείξεις της νευροφυσιολογίας, ισχυρίζεται ότι δεν συμβαίνει.

3.4 Η αντίθεση του Fodor προς τη φυσική γλώσσα.

Αφού είδαμε πώς αντιλαμβάνεται ο Fodor την αρχιτεκτονική του νου, ας προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τους λόγους για τους οποίους προχώρησε στην ‘επινόηση’ της τεχνητής γλώσσας της σκέψης. Εξαιτίας της φυσικαλιστικής του θέσης, ο Fodor ισχυρίζεται ότι η Γλώσσα της Σκέψης είναι ‘ενσωματωμένη φυσιοκρατικά’ (physically embodied) : για παράδειγμα, όταν έχω την πεποίθηση ότι ο σκύλος του γείτονα είναι επιθετικός, λαμβάνω ως έκτυπο-δείγμα (token) στη Γλώσσα της Σκέψης το αντίστοιχο, της πρότασης της φυσικής γλώσσας ‘ο σκύλος είναι επιθετικός’. Αυτή η πρόταση ‘γραμμένη’ στη Γλώσσα της Σκέψης, θα είναι όμοια με μια συγκεκριμένη κατάσταση του εγκεφάλου μου και για κάθε ξεχωριστή αποβλεπτική κατάσταση που έχω, θα υπάρχει μία ξεχωριστή κατάσταση του εγκεφάλου μου που θα κωδικοποιεί την αντίστοιχη πρόταση της γλώσσας της σκέψης. Ωστόσο, όπως και στην περίπτωση της προηγούμενης πρότασης, οι λέξεις και οι προτάσεις της Γλώσσας της Σκέψης είναι πολλαπλά πραγματώσιμες στο φυσιοκρατικό επίπεδο¹¹⁵. Η γνωσιοκρατία από τα πρώτα της βήματα ακόμη, υποστήριζε ότι ο νους είναι στην ουσία ένας ηλεκτρονικός υπολογιστής, και για να εξηγηθεί μία συγκεκριμένη γνωστική ικανότητα θα έπρεπε να αποκαλυφθεί όλο το υπόβαθρο των υπολογιστικών διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα στο νου. Οι υπολογιστές και οι υπολογιστικές διαδικασίες μπορούν να ενσωματωθούν μέσα σ’ ένα υλικό περίβλημα ενώ τα υπολογιστικά φαινόμενα μπορούν να ενσωματωθούν υλικά με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, δηλαδή οι διαδικασίες υπολογισμού καθίστανται ανεξάρτητες από το μέσο υλοποίησης¹¹⁶. Γενικά λοιπόν, για κάθε υποκείμενο ξεχωριστά, *έκτυπα-δείγματα προτάσεων που έχουν κοινές*

¹¹⁵ Δηλαδή δύο υλικά, φυσιοκρατικά (physical) συστήματα, μπορεί να είναι μεν υπολογιστικά ισοδύναμα όσον αφορά τον επιδέξιο χειρισμό συμβόλων της ίδιας γλώσσας και της χρήσης του ίδιου συνόλου κανόνων, αλλά από την άλλη να αποκλίνουν εντελώς όσον αφορά το πώς πραγματώνονται φυσιοκρατικά. Αυτό συμβαίνει γιατί οι υπολογιστικές καταστάσεις και διαδικασίες δεν μπορούν να ταυτίζονται με αναφορά στον τύπο τους ή να ανάγονται σε φυσιοκρατικές καταστάσεις και διαδικασίες (Fodor 1980, σ. 63-109).

¹¹⁶ Για παράδειγμα, μία μηχανή που αποτελείται από οδοντωτούς τροχούς πάνω σε μία τροχαλία, θα μπορούσε να ανασκευαστεί κατά τέτοιο τρόπο στο μηχανικό της μέρος, ώστε να «τρέξει» το ίδιο πρόγραμμα που «τρέχει» ο Η/Υ πάνω στο γραφείο μου.

λέξεις, θα είναι όμοια στο φυσιοκρατικό επίπεδο, αφού αντιστοιχώντας στις ίδιες λέξεις, θα έχουν το καθένα ένα συστατικό στοιχείο του ίδιου φυσιοκρατικού τύπου. Κάτι ανάλογο ισχύει με τα δείγματα των προτάσεων που είναι παρόμοια στη συντακτική τους δομή, αφού αντίστοιχη με αυτήν την ομοιότητα, θεωρείται μία ομοιότητα ανάμεσα στις φυσιοκρατικές εσωτερικές δομές τους.

Μπορούμε να εξακριβώσουμε λοιπόν τον τρόπο που η Γλώσσα της Σκέψης κωδικοποιείται μέσα στον εγκέφαλο ενός υποκειμένου, με το να καθορίσουμε τη λειτουργία που ταυτοποιεί φυσιοκρατικές καταστάσεις του εγκεφάλου (που το υποκείμενο λαμβάνει ως δείγματα) πάνω σε σύμβολα της Γλώσσας της Σκέψης. Παρά το γεγονός ότι ο Fodor χρησιμοποιεί το μοντέλο της γλώσσας για να ορίσει τις νοητικές αναπαραστάσεις του, και παρά το ότι η Γλώσσα της Σκέψης έχει πολλά κοινά με τις φυσικές γλώσσες όπως είδαμε, ωστόσο ο ίδιος αντιτίθεται στην ιδέα της φυσικής γλώσσας και παραθέτει μία σειρά από επιχειρήματα. Πρώτον, ισχυρίζεται ότι το να διαθέτουμε μία μη-φυσική Γλώσσα της Σκέψης, είναι προαπαιτούμενο για να μάθουμε μία φυσική γλώσσα, αφού η εκμάθησή της είναι ισοδύναμη με τη γνώση του νοήματος των λέξεων αυτής της γλώσσας. Για τον Fodor, μία τέτοιου είδους εκμάθηση συνίσταται στο να κατασκευάσουμε και να επικυρώσουμε υποθέσεις_οι οποίες αντιπροσωπεύουν το νόημα των λέξεων της εν λόγω γλώσσας. Έτσι για παράδειγμα, η εκμάθηση της λέξης 'σκύλος' συνίσταται στην κατασκευή και επικύρωση μίας υπόθεσης του τύπου : « ο x είναι ένας 'σκύλος', εάν και μόνον εάν ο x είναι G'». Για να είμαστε όμως σε θέση να κατασκευάσουμε μία τέτοια υπόθεση, είναι απαραίτητο αυτός που μαθαίνει τη γλώσσα να διαθέτει ένα αναπαραστασιακό σύστημα, διαφορετικά δεν θα ήταν ικανός να σχηματίσει υποθέσεις που να αφορούν το νόημα των λέξεων της εν λόγω φυσικής γλώσσας. Συνεπώς, από τη στιγμή που δεν διαθέτουμε έμφυτη (innate) γνώση του λεξιλογίου μίας οποιαδήποτε φυσικής γλώσσας, είναι απαραίτητο να έχουμε στη διάθεσή μας μία μη- φυσική γλώσσα, μέσω της οποίας μαθαίνουμε την πρώτη φυσική γλώσσα που αποκτούμε.

Εν ολίγοις, αν δεν θεωρήσουμε τη Γλώσσα της Σκέψης ως μη-φυσική γλώσσα, τότε θα αποτελεί απόλυτο μυστήριο πώς είναι δυνατόν ποτέ εμείς οι άνθρωποι να μαθαίνουμε την πρώτη μας φυσική γλώσσα (Fodor 1975, κεφ.2). Εδώ βέβαια ο Fodor ακολουθεί εδώ μία εντελώς αντίστροφη πορεία από τον Wittgenstein : ενώ ο Wittgenstein θεωρούσε τη φυσική γλώσσα και το ανθρωπολογικό της υπόβαθρο, ως προαπαιτούμενο για την ύπαρξη οποιασδήποτε μορφής 'κατασκευασμένης' για ιδιωτική χρήση γλώσσας, ο Fodor πιστεύει ακριβώς το αντίθετο : μία μη φυσική γλώσσα είναι το προαπαιτούμενο για να μάθουμε τη φυσική. Δεύτερον, ο Fodor θεωρεί ότι οι αποβλεπτικές καταστάσεις διαθέτουν καθορισμένα περιεχόμενα (determinate contents) και το γεγονός αυτό είναι ασύμβατο με την άποψη ότι η Γλώσσα της Σκέψης μπορεί να θεωρηθεί ως φυσική γλώσσα. Δηλαδή, ο Fodor πιστεύει ότι το περιεχόμενο (νόημα) που διαθέτουν οι φυσικές γλώσσες βρίσκεται_από ασάφειες¹¹⁷ και κάτι τέτοιο θα ήταν καταστροφικό για τη θεωρία του, καθώς είναι αναγκαίο οι αποβλεπτικές καταστάσεις (πχ, οι πεποιθήσεις) να διαθέτουν καθορισμένο περιεχόμενο για να μπορούν να εξηγηθούν από μία επιστημονική θεωρία για το νου με καταβολές στην δημόδη ψυχολογία. Σύμφωνα με τον Fodor, η αποσαφήνιση του περιεχομένου μιας πρότασης, έγκειται στο να αναπαραστήσουμε αυτό το νόημα, λαμβάνοντας ως έκτυπο-δείγμα μία αδιαμφισβήτητη πρόταση στη Γλώσσα της Σκέψης. Ποια είναι όμως η θέση του Fodor για τη σχέση μεταξύ της Γλώσσας της Σκέψης και της φυσικής γλώσσας που όλοι μας κατέχουμε ; Ο Fodor πιστεύει ότι κατ' αρχάς, είναι δυνατόν το

¹¹⁷ Για παράδειγμα, μία πρόταση του τύπου : «ο σκύλος κυνήγησε τον ποδηλάτη με το ξύλο», θα μπορούσε να σημαίνει είτε ότι ο σκύλος κρατά το ξύλο, είτε ο ποδηλάτης. Ο Fodor ισχυρίζεται πως εάν όντως η φυσική γλώσσα ήταν το μέσο της σκέψης (medium of thought), τότε κάθε φορά που θα λαμβάναμε ως δείγμα αυτήν την πρόταση για να σχηματίσουμε μία πεποίθηση, δεν θα ξέραμε ποια από τις δύο πεποιθήσεις είναι η σωστή, γιατί το περιεχόμενο της πρότασης αντίστοιχα, δεν θα ήταν καθορισμένο. (Cain J. M., 2002, σ.56.)

υποκείμενο να διαθέτει μία προτασιακή στάση και να είναι ικανό να σκέφτεται λογικά, παρά το γεγονός ότι δεν διαθέτει μία φυσική γλώσσα όπως πχ. τα Αγγλικά, τα Ελληνικά, τα Γερμανικά κλπ. Ως παράδειγμα φέρνει πολλά ζώα και πολλά βρέφη, τα οποία αν και δεν μιλούν, ωστόσο επιδίδονται στη σκέψη χωρίς να κατέχουν μία φυσική γλώσσα, καθώς πιστεύει όπως είδαμε προηγουμένως, ότι η εκμάθηση μίας φυσικής γλώσσας περιλαμβάνει αναμφισβήτητα τη συνοδεία της σκέψης.

Αυτό που ισχύει ακόμη και για τους ανθρώπους που κατέχουν μία φυσική γλώσσα, είναι ότι *αυτή η γλώσσα δεν αποτελεί το μέσο της σκέψης τους*. Περισσότερο αποτελεί ένα *σύστημα* που υιοθετούν για να κοινοποιήσουν τις προτασιακές στάσεις στους γύρω τους ή να αναπαραστήσουν τις προτασιακές καταστάσεις στους ίδιους τους εαυτούς τους. Για πολύ καιρό μάλιστα ο Fodor θεωρούσε, ότι το νόημα των συμβόλων της φυσικής γλώσσας, προέρχεται από το περιεχόμενο (νόημα) των προτασιακών μας στάσεων, και επομένως από τα περιεχόμενα των συμβόλων της Γλώσσας της Σκέψης. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, *το νόημα ενός συμβόλου της φυσικής γλώσσας που εκφέρουμε, καθορίζεται από το περιεχόμενο της προτασιακής κατάστασης όπου συνήθως το χρησιμοποιούμε ή με άλλα λόγια καθορίζεται από το νόημα του συμβόλου της Γλώσσας της Σκέψης με το οποίο συσχετίζουμε το σύμβολο της φυσικής γλώσσας*. Ωστόσο, πιο πρόσφατα ο Fodor υποστήριξε ότι τα σύμβολα της φυσικής γλώσσας δεν έχουν καθόλου σημασιολογικές ιδιότητες (Fodor 1998b, κεφ.6). Δηλαδή παρόλο που χρησιμοποιούμε *σύμβολα της φυσικής γλώσσας* για να κοινοποιήσουμε τις προτασιακές καταστάσεις στις οποίες βρισκόμαστε, αυτά τα σύμβολα, αντίθετα από τις προτασιακές στάσεις που διέπουν τη χρήση τους, είναι *χωρίς νόημα*.

Συνοψίζοντας, ο Fodor θεωρεί ότι *η σκέψη παρόλο που περιλαμβάνει την εξελιγμένη μορφή ενός γλωσσικού συστήματος, ωστόσο, προηγείται της φυσικής γλώσσας και είναι ανεξάρτητη από αυτήν*. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να διευκρινίσουμε το λόγο για τον οποίο ο Fodor ισχυρίζεται με ρητό τρόπο, ότι οι αναπαραστάσεις οφείλουν να διαθέτουν γλωσσική και όχι εικονιστική μορφή. Ο Fodor θεωρεί πως το να διαθέτουμε προτασιακές στάσεις έγκειται στο να λαμβάνουμε ως δείγμα σύμβολα μιας γλώσσας και όχι τις αντίστοιχες αναπαραστάσεις με τη μορφή εικόνων. Δεν αρνείται βέβαια, όπως άλλωστε και ο Wittgenstein, ότι οι νοητικές εικόνες είναι μία πραγματικότητα ή ότι κάποιες διαδικασίες σκέψης περιλαμβάνουν το χειρισμό τέτοιων εικόνων (Fodor 1975, κεφ.4, και 2000 εισαγωγή). Ωστόσο, αρνείται ότι οι νοητικές αναπαραστάσεις είναι γενικά εικονιστικής φύσης και παρουσιάζει μία σειρά από επιχειρήματα που απηχούν τις αντίστοιχες απόψεις του Wittgenstein στις ΦΕ. Πρώτον, οι αποβλεπτικές καταστάσεις έχουν συνήθως περιεχόμενα που είναι ακριβή και συγκεκριμένα και υπό αυτή την έννοια διαφέρουν αισθητά από εικόνες. Για παράδειγμα, είναι δυνατόν να πιστεύουμε ότι κάποιο σκυλί είναι μαύρο και να μην έχουμε άποψη ως προς τα άλλα στοιχεία που το χαρακτηρίζουν όπως το μέγεθός του, το μήκος της ουράς του, τη ράτσα του κλπ. Εάν όμως προσπαθούσαμε να αναπαραστήσουμε το σκυλί χρησιμοποιώντας μία εικόνα, είναι δύσκολο να φανταστούμε πώς θα κατορθώναμε να αναπαραστήσουμε το κατ' εξοχήν στοιχείο που μας ενδιαφέρει (το χρώμα), χωρίς ταυτόχρονα να αναπαραστήσουμε και τις υπόλοιπες ιδιότητές του. Δεύτερον, πολλές οικείες αποβλεπτικές καταστάσεις έχουν περιεχόμενα που δεν υπόκεινται σε εικονιστική περιγραφή. Για παράδειγμα, πώς θα μπορούσε κάποιος να εκφράσει χρησιμοποιώντας μία εικόνα, ότι 'η φιλοσοφία είναι δύσκολη' ή ότι 'υπάρχουν άπειρες προτάσεις στα Αγγλικά;'. Τρίτον, οι εικόνες είναι από τη φύση τους αμφιλεγόμενες. Η ιδέα βέβαια που αντιπροσωπεύουν είναι ελκυστική, ότι δηλαδή αντίθετα από τις γλωσσικές αναπαραστάσεις, το νόημά τους δεν φαίνεται να εξαρτάται από το πώς κατανοούνται, χρησιμοποιούνται ή ερμηνεύονται από νοήμονες οργανισμούς, αφού το νόημα μιας εικόνας εξαρτάται από τη φυσική σχέση της ομοιότητας που διαθέτει, απέναντι στο αντικείμενο που αναπαριστά.

Για παράδειγμα η εικόνα του σκύλου του γείτονά μου, είναι μία εικόνα που αντιπροσωπεύει το συγκεκριμένο σκυλί, αφού του μοιάζει. Ωστόσο το παραπάνω επιχείρημα είναι ανεπαρκές, αφού με μία πιο προσεκτική εξέταση διαπιστώνουμε ότι πολλές εικόνες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να αναπαραστήσουν εντελώς ξεχωριστές και ασύμβατες μεταξύ τους καταστάσεις πραγμάτων. Σύμφωνα με το παράδειγμα του Wittgenstein, αν φανταστούμε μία εικόνα που αναπαριστά κάποιον να βρίσκεται σε κίνηση πάνω σε μία σκάλα, είναι εξίσου δυνατό αυτή η εικόνα να χρησιμοποιηθεί για να αναπαραστήσει κάποιον που ανεβαίνει τη σκάλα, όπως επίσης και κάποιον που την κατεβαίνει. Η εικόνα 'ταιριάζει οπτικά' εξίσου και στα δύο ξεχωριστά αυτά γεγονότα και το ότι αναπαριστά το ένα και όχι το άλλο, συνίσταται στον τρόπο που χρησιμοποιείται ή κατανοείται. Εν ολίγοις, η ομοιότητα δεν είναι επαρκής για να παρέχει καθορισμένο περιεχόμενο στις εικόνες.

Όπως παρατηρούμε, οι απόψεις του Fodor σχετικά με τις νοητικές εικόνες συνιστούν ένα από τα λίγα θέματα στα οποία όχι μόνο συμφωνεί, αλλά και υιοθετεί πολλά από τα επιχειρήματα του Wittgenstein. Ωστόσο, *η άποψή του για τις ασάφειες της φυσικής γλώσσας, η ανάγκη για ένα καθορισμένο νοητικό περιεχόμενο και κυρίως η άποψή του ότι η σκέψη προηγείται της φυσικής γλώσσας αποτελούν θεμελιώδη σημεία αντιπαράθεσης δύο εντελώς διαφορετικών αντιμετωπίσεων της γλώσσας και των κανόνων που την διέπουν*, αλλά και του ίδιου του κόσμου και θα επανέλθουμε σε αυτά λεπτομερέστερα, στο τέλος της εργασίας

Ο Fodor όπως είδαμε, θεωρεί ότι για κάθε αποβλεπτική κατάσταση (ή προτασιακή στάση, πχ πεποίθηση) που διαθέτει το υποκείμενο, υπάρχει μία αντίστοιχη πρόταση της Γλώσσας της Σκέψης, που λαμβάνεται ως δείγμα, στον εγκέφαλό του. Θα μπορούσε λοιπόν κάποιος να ισχυριστεί ότι από τη στιγμή που ο καθένας μας διαθέτει άπειρες ξεχωριστές αποβλεπτικές καταστάσεις και δεδομένου ότι ο εγκέφαλος μας δεν έχει άπειρες διαστάσεις, δεν θα ήταν δυνατόν να 'χωρέσουν' όλες αυτές οι καταστάσεις μέσα σ' αυτόν. Ο Fodor αναγκάζεται να παραδεχτεί, ότι κάποιες από τις αποβλεπτικές μας καταστάσεις παρουσιάζουν μία 'προδιάθεση' (disposition), μία κλίση προς κάτι, δηλαδή το να διαθέτουμε μία αποβλεπτική κατάσταση με προδιαγεγραμμένη μία 'προδιάθεση', ταυτίζεται στην ουσία με το να είμαστε προδιατεθειμένοι να λάβουμε ως δείγμα μία κατάλληλη πρόταση στη Γλώσσα της Σκέψης, και όχι να το κάνουμε όντως κυριολεκτικά. Για παράδειγμα, λίγοι από μας διαθέτουμε δείγμα της *αντίστοιχης* στη Γλώσσα της Σκέψης πρότασης : 'το 694.732 είναι μεγαλύτερο από το 1' αποθηκευμένο στο 'κουτί των πεποιθήσεών' μας¹¹⁸. Ωστόσο, διαθέτουμε *όντως* προτάσεις στο κουτί των πεποιθήσεών μας, οι οποίες εκφράζουν αριθμητικά γεγονότα, μέσω των οποίων είμαστε προδιατεθειμένοι να συμπεράνουμε ότι το 694.732 είναι μεγαλύτερο από το 1, και ενεργώντας έτσι, να λάβουμε ως δείγμα την κατάλληλη πρόταση στη Γλώσσα της Σκέψης. Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Fodor τροποποιεί κάποια υπόθεσή του, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διασώσει τα βασικά σημεία των ισχυρισμών του. Το κατά πόσο το πετυχαίνει θα το αναλύσουμε διεξοδικά αμέσως παρακάτω.

¹¹⁸ Ο Fodor υιοθετεί μία δυναμική μεταφορά την οποία επινόησε ο Steven Schiffer (1987), και η οποία χαρακτηρίζει ολόκληρη τη θεωρία του για τις αποβλεπτικές καταστάσεις. Το να πιστεύουμε λοιπόν ότι P είναι να λαμβάνουμε ως δείγμα μία πρόταση στη Γλώσσα της Σκέψης που έχει το νόημα (περιεχόμενο) P, και βρίσκεται αποθηκευμένη στο 'κουτί των πεποιθήσεών' (belief box) μας. Το να επιθυμούμε P, είναι το να λαμβάνουμε ως δείγμα μία πρόταση του ίδιου είδους, από το 'κουτί των επιθυμιών' μας κοκ. για όλα τα είδη των αποβλεπτικών-προτασιακών μας στάσεων. Ο νους είναι ένας υπολογιστής προγραμματισμένος να επεξεργάζεται προτάσεις αποθηκευμένες στο κουτί των πεποιθήσεων, με έναν τρόπο που είναι χαρακτηριστικός για τις συγκεκριμένες προτάσεις. Τέτοιου είδους επεξεργασία περιλαμβάνει έναν υπολογιστικό μηχανισμό που παίρνει μία πρόταση στη Γλώσσα της Σκέψης ως είσοδο και παράγει μία πρόταση στη Γλώσσα της Σκέψης ως έξοδο, μία πρόταση που είναι εγκατεστημένη σε κάποιου είδους 'κουτί'. Έτσι, μία συγκεκριμένη πρόταση που είναι αποθηκευμένη στο κουτί των πεποιθήσεων θα επεξεργαστεί από τους μηχανισμούς που έχουν πρόσβαση σ' αυτήν, με έναν τρόπο που είναι διαφορετικός από εκείνον που θα επεξεργαζόταν μία συγκεκριμένη πρόταση που είναι αποθηκευμένη στο κουτί των επιθυμιών. Fodor (1987), Κεφ.1.

4. Κριτική της Αναπαραστασιακής Υπολογιστικής Θεωρίας του Fodor.

4.1.1 Είναι η Γλώσσα της Σκέψης μία έμφυτη γλώσσα ;

Όπως είδαμε, ο Fodor (1975) θεωρεί ότι η Γλώσσα της Σκέψης είναι μία έμφυτη γλώσσα. Σύμφωνα με τη θέση των υπέρμαχων της έμφυτης γλώσσας, όλες ή οι περισσότερες από τις έννοιες που συλλαμβάνει και αναπτύσσει η σκέψη μας, είναι έμφυτες. Για παράδειγμα, το να διαθέτουμε την έννοια (concept) ΣΚΥΛΙ, συνίσταται στο να έχουμε ένα σύμβολο στη Γλώσσα της Σκέψης μας (LOT: Language of Thought), που να εκφράζει την παραπάνω ιδιότητα. Για πολλά χρόνια ο Fodor υποστήριζε αυτή την 'έντονη' θέση, αλλά στο πρόσφατο έργο του προσπαθεί εν μέρει να την ανασκευάσει, επισημαίνοντας τις δυσκολίες που εμπεριέχει.

Σε τι ακριβώς όμως συνίσταται η ενδογενής φύση ενός αντικειμένου; Οι υποστηρικτές της έμφυτης έννοιας θεωρούν, ότι για να χαρακτηριστεί κάτι ενδογενές, είτε θα πρέπει να είναι ένα εκ γενετής χαρακτηριστικό, είτε θα πρέπει η γνώση του να προκαλείται αυτόματα (automatically triggered) από συγκεκριμένες εμπειρίες, αποκλείοντας να βασίζεται η εκμάθησή του στις παραπάνω εμπειρίες. Ο Fodor αντιτίθεται στην πρώτη θέση που αφορά την αυτόματη πρόκληση, καθώς θεωρεί ότι η εκμάθηση αποτελεί μία λογική-αιτιακή διαδικασία, ενώ η αυτόματη πρόκληση μία 'ζωώδη'(brutal)-αιτιακή διαδικασία. Σύμφωνα λοιπόν με τις αρχικές του θέσεις σχετικά με τη φύση της εκμάθησης, όταν μαθαίνουμε μία έννοια, υπάρχει μία αποβλεπτική περιγραφή της διαδικασίας απόκτησής της, που φανερώνει είτε ότι η απόκτηση της έννοιας σχετίζεται λογικά με τις εμπειρίες που την προκάλεσαν, είτε ότι η συγκεκριμένη έννοια 'έχει νόημα' μόνο σε σχέση με αυτές τις εμπειρίες. Για παράδειγμα, αν υποθέσουμε ότι διαβάζουμε ένα κείμενο που εξηγεί τη φύση της έννοιας και αφού το κατανοήσουμε πλήρως, αποκτούμε την έννοια (concept) ΕΜΦΥΤΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ. Τότε, θα υπάρχει μία αποβλεπτική περιγραφή της διαδικασίας απόκτησής της, η οποία θα αποκαλύπτει ότι αυτή η διαδικασία είναι λογική (ορθολογιστική) και θα αναφέρεται στο πώς διαβάζουμε και κατανοούμε ένα κείμενο, πώς σχηματίζουμε συγκεκριμένες πεποιθήσεις σχετικές με αυτό, κλπ. Ο Fodor θεωρεί ότι μόνο σ' αυτή την περίπτωση υπάρχει εκμάθηση της εν λόγω έννοιας, ενώ αντίθετα δε συμβαίνει κάτι ανάλογο στην περίπτωση της αυτόματης πρόκλησης η οποία συνεπάγεται μία 'ζωώδη'-αιτιακή διαδικασία, καθώς εκεί δεν υπάρχει αποβλεπτική περιγραφή της διαδικασίας εκμάθησης, και η απόκτηση της γνώσης της έννοιας, εξηγείται μέσω μιας ενστικτώδους ξαφνικής αντίδρασης που δεν είναι απαραίτητα λογική.

Από την άλλη, οι επίμονοι υποστηρικτές της ενδογενούς προσέγγισης της γλώσσας, υποστηρίζουν ότι ένας συγκεκριμένος όγκος γνώσεων είναι έμφυτος, γεγονός που αποδίδουν στην καθολικότητα της γλώσσας (universality of language). Υποθέτουν λοιπόν, ότι συγκεκριμένες γνώσεις ή έννοιες είναι καθολικές, αφού όλοι μας τις αποκτούμε μέχρι μία ορισμένη ηλικία, ανεξάρτητα από το κοινωνικό ή το πολιτισμικό μας υπόβαθρο, τις νοητικές μας ικανότητες ή τις ιδιαιτερότητες των εμπειριών εκμάθησής τους. Τότε, σύμφωνα με αυτό το επιχειρήμα, η καλύτερη εξήγηση για τη συγκεκριμένη καθολικότητα, είναι ότι η γνώση ή το σύνολο των εννοιών που διαθέτουμε είναι έμφυτες. Άλλωστε, όπως υποστηρίζουν, εάν δεν ήταν έμφυτες και επηρεάζονταν από εξωγενείς παράγοντες, τότε θα ήταν 'ανομοιόμορφα' και 'μεροληπτικά' κατανεμημένες στην ανθρώπινη κοινότητα, κάτι που είναι βέβαιο, εντελώς αθέμιτο. Το δεύτερο επιχειρήμα που διαθέτουν στο οπλοστάσιό τους οι υποστηρικτές της ενδογενούς προσέγγισης, αφορά την ένδεια ερεθίσματος (poverty of stimulus) που έχουμε ήδη αναφέρει συνοπτικά (1^ο,σελ.4). Ισχυρίζονται λοιπόν, ότι οι εμπειρίες μας είναι υπερβολικά περιορισμένες σε σχέση με τον όγκο των γνώσεων και εννοιών που διαθέτουμε. Εφόσον λοιπόν, το σύνολο των γνώσεών μας υπερβαίνει την εμπειρία, δεν είναι δυνατόν οι έννοιές μας να έχουν αποκτηθεί όλες μέσω μάθησης και επομένως, δεν μπορεί

παρά να είναι έμφυτες. Ο Chomsky μάλιστα, υπήρξε ο γνωστότερος εισηγητής της θέσης πως διαθέτουμε όλοι μας έμφυτη γνώση μιας Καθολικής Γραμματικής. (Universal Grammar) (1986).

Ο Fodor υιοθέτησε από την αρχή με ενθουσιασμό τη θέση αυτή (αν και προσπάθησε να διαφοροποιηθεί όπως θα δούμε από την 'ισχυρή' της εκδοχή), γιατί παρείχε ευλογοφάνεια στη θεωρία της λαϊκής ψυχολογίας που υποστήριζε, εφόσον ο ίδιος ισχυριζόταν, ότι η τελευταία είναι έμφυτη (Fodor 1983, 1978). Θεωρεί, ότι για να μάθουμε το νόημα των λέξεων, δεν χρειάζεται να μάθουμε από την αρχή ένα σύνολο νέων εννοιών μέσα από την χρήση και την επανάληψη, όπως ισχυρίζεται ο Wittgenstein και οι άλλοι υποστηρικτές της φυσικής γλώσσας. *Όπως είδαμε, ο Fodor αρχικά θεωρούσε ότι η εκμάθηση του νοήματος των λέξεων μιας γλώσσας, συνίσταται στον έλεγχο υποθέσεων (hypothesis-testing) και στην επικύρωσή τους, κάνοντας χρήση της LOT, για το σχηματισμό των εν λόγω υποθέσεων.* Έτσι, για να μάθουμε το νόημα μιας λέξης, έπρεπε να διαθέτουμε ένα σύμβολο στη LOT, που να έχει το αντίστοιχο με αυτήν νόημα, γιατί διαφορετικά δεν θα ήταν δυνατός ο σχηματισμός της σχετικής υπόθεσης (Fodor 1981b). Ας θεωρήσουμε για παράδειγμα, ότι η λέξη flurg, σημαίνει green triangle δηλαδή πράσινο τρίγωνο, και ότι μας δείχνουν διάφορες καρτέλες με γεωμετρικά σχήματα, για τα οποία καλούμαστε να πούμε εάν το σχήμα πάνω τους είναι flurg ή όχι. Σχηματίζουμε τότε για κάθε κάρτα μία θεωρητική υπόθεση του τύπου : ' το x είναι flurg αν και μόνον αν το x είναι G'. *Τροποποιούμε* αυτή μας την υπόθεση, όταν διαψεύδεται από τις εμπειρίες μας, δηλαδή όταν πληροφορούμαστε ότι η κρίση μας για μία συγκεκριμένη κάρτα είναι εσφαλμένη. Αφού λοιπόν *μετασχηματίσουμε* την αρχική μας υπόθεση, σχηματίζουμε την τελική υπόθεση 'το x είναι flurg αν και μόνο αν το x είναι πράσινο τρίγωνο'. Όταν αυτή επιβεβαιωθεί αρκετές φορές, τότε βεβαιωνόμαστε ότι μπορούμε να την υιοθετήσουμε, ως τη σωστή υπόθεση που αφορά το 'τι είναι flurg'. Μέσω αυτής της διαδικασίας, μαθαίνουμε τελικά την έννοια FLURG, και διαπιστώνουμε ότι η απόκτησή της σχετίζεται με λογικό τρόπο με τις εμπειρίες που την προκάλεσαν.

Ο Fodor διαφοροποιείται από αυτό το σημείο και μετά, από την 'ισχυρή' ενδογενή προσέγγιση των γνωσιακών που ο ίδιος δεν ενστερνίζεται, σύμφωνα με την οποία η εκμάθηση της έννοιας FLURG περιλαμβάνει τον έλεγχο και την επικύρωση υποθέσεων. Η γνωσιακή προσέγγιση θεωρεί ότι για τον έλεγχο και την επικύρωση της σωστής υπόθεσης, θα πρέπει να έχουμε *ήδη συλλάβει από πριν* την κεντρική έννοια ενδιαφέροντος (target concept). Έτσι, για να μάθουμε την έννοια FLURG, θα πρέπει να διαθέτουμε *ήδη* την έννοια ΠΡΑΣΙΝΟ ΤΡΙΓΩΝΟ. Όμως, εφόσον κάτι είναι flurg, αν και μόνο αν, είναι πράσινο τρίγωνο, αυτές οι υποθετικά ξεχωριστές έννοιες είναι στην ουσία μία και μοναδική. *Ως αποτέλεσμα, δεν είναι δυνατόν να μάθουμε μία νέα έννοια, άρα όλες οι έννοιες που διαθέτουμε είναι έμφυτες*

Ο Fodor προσπαθεί να αποφύγει την ακραία αυτή εκδοχή ισχυριζόμενος, πως αυτό που διαθέτουμε είναι απλώς ένα ενδογενές απόθεμα βασικών εννοιών, το οποίο χρησιμοποιούμε για να καθορίσουμε μη-βασικές έννοιες που δεν βρίσκονται μέσα σ' αυτό το αποθηκευμένο 'υλικό'. Η εκμάθηση λοιπόν μια έννοιας, συνίσταται στην κατασκευή ενός ορισμού που να στηρίζεται στις βασικές έννοιες. Για παράδειγμα, η εκμάθηση της έννοιας FLURG, συνίσταται στη δημιουργία ενός ορισμού με βάση τις βασικές έννοιες ΠΡΑΣΙΝΟ και ΤΡΙΓΩΝΟ. Καθώς η έννοια FLURG δεν μπορεί να ταυτιστεί με καμία από αυτές τις βασικές έννοιες, τότε υπάρχει σοβαρή πιθανότητα να *μαθαίνουμε μία νέα έννοια, όταν επικυρώνουμε την υπόθεση* ότι τα flurgs είναι πράσινα τρίγωνα. *Συνεπώς, η έννοια FLURG δεν είναι έμφυτη.* Μάλιστα, αν και ο Fodor υιοθετεί αρχικά την παραπάνω θέση με σκοπό να αποφύγει την ακραία προσέγγιση του ενδογενούς (Fodor, 1975), θεωρεί αργότερα, ότι ακόμη κι αυτή η προσπάθειά του είναι ανώφελη, αφού για πολύ λίγες από τις έννοιες που αντιστοιχούν σε λέξεις της φυσικής γλώσσας, μπορεί να αποδοθεί κάποιος ορισμός. Κάθε φορά που οι φιλόσοφοι ή οι γλωσσολόγοι παράγουν έναν

ορισμό που αφορά μία κεντρική έννοια ενδιαφέροντος (target concept), υπάρχει πάντοτε η παραγωγή κάποιου άλλου ορισμού, εξίσου εύλογου με τον πρώτο, ο οποίος θα μπορούσε κάλλιστα να περιγράψει μία άλλη διάσταση της ίδιας κεντρικής έννοιας με την ίδια αποτελεσματικότητα¹¹⁹. Η έννοια FLURG είναι συνεπώς, μη-τυπική (atypical). Θεωρεί λοιπόν, ότι ελάχιστες λεξιλογικές έννοιες (lexical concepts) διαθέτουν αναγκαίες και επαρκείς συνθήκες για την εφαρμογή και χρήση τους, αφού για πολύ λίγες, μπορεί να δοθεί αδιαμφισβήτητος και τυπικός ορισμός. Εδώ ο Fodor, όπως και ο Wittgenstein, *ομολογεί την ανεπάρκεια που παρουσιάζει η κατασκευή κάποιου ορισμού ο οποίος θεωρητικά μπορεί να καθορίζει αμετάκλητα, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας έννοιας*. Ο Fodor όμως, εξαιτίας των επαναλαμβανόμενων αποτυχημένων προσπαθειών για την κατασκευή τέτοιων ορισμών αναρωτιέται στα αρχικά του έργα (Fodor 1975) μήπως τελικά αυτό σημαίνει, ότι οι περισσότερες λεξιλογικές έννοιες δεν μπορεί παρά να είναι έμφυτες. Στα πιο πρόσφατα έργα του ωστόσο, προσπαθεί να μετασχηματίσει την άποψή του πλήρως, ισχυριζόμενος ότι οι έννοιες δεν είναι κατά κανένα τρόπο έμφυτες. Φτάνει όμως και πάλι σε αδιέξοδο όπως θα δούμε παρακάτω.

Μία απάντηση στα προβλήματα που επικαλείται ο Fodor, έρχεται από τον Carruthers, ο οποίος προτείνει την εναλλακτική θεώρηση, σύμφωνα με την οποία, η εκμάθηση μίας έννοιας δεν συνίσταται στην κατασκευή ενός ορισμού, αφού οι έννοιες αποτελούν αρχέτυπα (prototypes)¹²⁰. Ένα αρχέτυπο είναι μία πολύπλοκη νοητική αναπαράσταση, η οποία αντί να καθορίζει αναγκαίες και επαρκείς συνθήκες, καθορίζει τα εξτερναλιστικά χαρακτηριστικά που κάθε αντικείμενο συνήθως 'φέρει'. Για παράδειγμα, η έννοια ΣΚΥΛΟΣ είναι μια πολύπλοκη αναπαράσταση που προδιαγράφει ιδιότητες που τα σκυλιά διαθέτουν γενικά, ιδιότητες δηλαδή που κάποιο αντικείμενο πιθανότατα έχει, εάν είναι όντως σκύλος (να διαθέτει τέσσερα πόδια, να έχει τρίχωμα, να έχει την τάση να γαβγίζει κλπ.) Έτσι, το αρχέτυπο ΣΚΥΛΟΣ αποτελεί μία περιγραφή ενός αρχετυπικού ή στερεότυπου σκυλιού και η σύλληψη της έννοιας ΣΚΥΛΟΣ είναι ζήτημα ενσωμάτωσης (encoding) αυτής της περιγραφής στον εγκέφαλό μας.

Ο Fodor αποκλείει αυτή την εκδοχή, επειδή όπως είδαμε θεωρεί βασικό χαρακτηριστικό των εννοιών τη σύνθεση, δηλαδή το γεγονός ότι το περιεχόμενο-νόημα μιας πολύπλοκης έννοιας καθορίζεται από τη συντακτική δομή και το νόημα-περιεχόμενο των συστατικών της εννοιών, καθώς και από τον τρόπο που αυτές συντίθενται και συσχετίζονται μεταξύ τους. Τα αρχέτυπα όμως κατά τον Fodor δεν συντίθενται γιατί α) υπάρχουν αναρίθμητες έννοιες που δεν διαθέτουν αρχέτυπα¹²¹ και β) αρκετές πολύπλοκες έννοιες που όντως διαθέτουν αρχέτυπα, έχουν όμως παρόλ' αυτά ελάχιστη σχέση με τα αρχέτυπα των συστατικών τους εννοιών. Ένα χρυσόψαρο για παράδειγμα, δεν αποτελεί ούτε ένα στερεότυπο ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΟ ούτε ένα στερεότυπο ΨΑΡΙ, αφού ένα σκυλί θα μπορούσε να αποτελεί εξίσου ένα παράδειγμα ενός στερεότυπου ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΟΥ και μία πέστροφα αντίστοιχα, ενός στερεότυπου ΨΑΡΙΟΥ. Έτσι λοιπόν, το αρχέτυπο-στερεότυπο για την πολυσύνθετη έννοια ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΟ ΨΑΡΙ θα αναφέρεται σε ιδιότητες (πχ. αντικείμενο που ζει σε γυάλα, με μήκος λιγότερο από 10cm κλπ.), που δεν εμφανίζονται ούτε στα στερεότυπα, ούτε και στις συστατικές τους έννοιες. Από την άλλη, υπάρχουν ιδιότητες που εμφανίζονται μεν στα στερεότυπα των συστατικών εννοιών, δεν εμφανίζονται όμως στο στερεότυπο της ίδιας της πολύπλοκης έννοιας (για παράδειγμα, το να έχει κάτι τρίχωμα στην περίπτωση του ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΟΥ). Συνεπώς, το αρχέτυπο του ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΟΥ ΨΑΡΙΟΥ, δεν καθορίζεται από τα αρχέτυπα των

¹¹⁹ Fodor J. (1998), 'Concepts : Where Cognitive Science Went Wrong', σελ. 75-88.

¹²⁰ Carruthers P., (1992), 'Human Knowledge and Human Nature'. Κεφ.7

¹²¹ Όπως υποστηρίζει, μπορεί να υπάρχουν για παράδειγμα στερεότυπα πόλεων ή στερεότυπα γιαγιάδων, αλλά δεν υπάρχει σίγουρα ένα στερεότυπο για 'Αμερικανικές πόλεις που βρίσκονται στην Ανατολική ακτή λίγο πιο νότια από τον

συστατικών του εννοιών. Άρα συνοπτικά, όλες οι παραπάνω περιπτώσεις δηλώνουν ότι τα στερεότυπα γενικά, δεν συντίθενται, αφού αυτό που θεωρείται ως μία στερεότυπη στιγμιαία εκδοχή μιας πολύπλοκης έννοιας, βασίζεται πάνω σε τυχαία γεγονότα του κόσμου μας, τα οποία είναι ανεξάρτητα από αυτά που θεωρούνται ως στερεότερες στιγμιαίες εκδοχές των συστατικών εννοιών της πολύπλοκης έννοιας (Fodor 1998a, κεφ.5 / Fodor & LePore 1994). Ακόμη κι αν οι υποστηρικτές της θεωρίας των αρχέτυπων (prototype theory), θεωρούσαν ως λύση στο πρόβλημα της συνθετικότητας, ότι ως στερεότυπα μπορούν να θεωρηθούν μόνο οι απλές έννοιες (αφού οι σύνθετες αποδεικνύονται προβληματικές) και πάλι θα είχαμε μία θεωρία εννοιών η οποία δεν θα είχε τίποτα να πει σχετικά με τη φύση αυτών των εννοιών

4.1.2 Η μεταστροφή του Fodor προς μία εξτερναλιστική προσέγγιση.

Ο Fodor υπήρξε αρχικά από τους βασικότερους υπέρμαχους του ιντερναλισμού, αφού υποστήριζε ότι οι νοητικές καταστάσεις βρίσκονται μέσα στο κεφάλι και ταύτιζε τα νοητικά φαινόμενα (ως έκτυπα) με τα εγκεφαλικά, θεωρώντας ότι τα νοητικά φαινόμενα επιγίνονται (supervene)¹²² στα εγκεφαλικά, οπότε ο ατομικισμός/ιντερναλισμός παρουσιάζεται ως η μόνη συμβατή θέση : από τη στιγμή που ο εγκέφαλος είναι μέσα στο κεφάλι, ο νους δεν θα μπορούσε να βρίσκεται αλλού. Υποστήριζε ότι «κάθε επιστημονικά χρήσιμη έννοια περί ψυχολογικής κατάστασης οφείλει να σέβεται την επιγένεση νου/εγκεφάλου...αποτελεί εξάλλου, την καλύτερη ιδέα που βρέθηκε μέχρι σήμερα για το πώς η νοητική αιτιότητα είναι δυνατή» (Fodor 1987,σ.30). Για να υποστηρίξουν τη θέση αυτή οι ιντερναλιστές επικαλούνται το ρόλο που παίζουν οι αιτιακές δυνάμεις στις επιστημονικές εξηγήσεις. Θεωρούν λοιπόν, ότι οι επιστήμες εξατομικεύουν τις εξηγητικές κατηγορίες που χρησιμοποιούν, βασιζόμενες στις αιτιακές δυνάμεις των φυσικών ειδών που οι κατηγορίες ονομάζουν : « η κατηγοριοποίηση στην επιστήμη είναι ταξινόμηση μέσω αιτιακών δυνάμεων. Ταυτότητα αιτιακών δυνάμεων αποτελεί ταυτότητα αιτιακών συνεπειών επί νομολογικά δυνατών πλαισίων» (Fodor 1987,σ.44). Όμως, οι αιτιακές δυνάμεις οποιουδήποτε πράγματος, επιγίνονται στις φυσικές του ιδιότητες και κατά συνέπεια εάν η ψυχολογία φιλοδοξεί να είναι επιστημονική, λέει ο Fodor, θα πρέπει οι νοητικές καταστάσεις ενός ατόμου να επιγίνονται στις εγγενείς φυσικές του ιδιότητες : « οι αιτιακές δυνάμεις επιγίνονται στην τοπική μικροδομή. Στην περίπτωση της ψυχολογίας, επιγίνονται στην τοπική νευρωνική δομή»(Fodor 1987, σ.45). Αυτό το επιχείρημα θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία απλή εφαρμογή μιας γενικής ταξινομικής αρχής που υποτίθεται διέπει γενικά την επιστημονική εξήγηση : «ο ατομικισμός είναι μια εντελώς γενική μεθοδολογική αρχή στην επιστήμη, μια αρχή που απορρέει απλά από το στόχο του επιστήμονα για αιτιακές εξηγήσεις και με την οποία, κατά συνέπεια, όλες οι επιστημονικές ταξινομήσεις οφείλουν να συμμορφώνονται¹²³» Το περίεργο είναι, ότι ενώ ο Fodor εμφανίζει στη θεωρία του ισχυρές ιντερναλιστικές θέσεις όσον αφορά τη γενικότερη σύλληψή της, ωστόσο, προσπαθεί να κρατήσει μία συμβιβαστική στάση μεταξύ ιντερναλισμού και εξτερναλισμού και γι αυτό προσπαθεί να δείξει ότι η ιδέα πως οι νοητικές καταστάσεις επιγίνονται στις εγκεφαλικές, δεν αντιφάσκει με την ιδέα ότι η αναφορά μιας νοητικής κατάστασης (δηλαδή κάτι εκτός του κεφαλιού) καθορίζει το περιεχόμενό της, στάση που δημιουργεί βέβαια, ανυπέβλητα προβλήματα. Έτσι, ο Fodor υιοθέτησε αρχικά τον ατομικισμό στην έντονη του

ποταμό Tennessee' και δεν υπάρχουν σίγουρα στερεοτυπικές ιδιότητες για ' γιαγιάδες που τα περισσότερα από τα παιδιά τους είναι παντρεμένα με οδοντιάτρους' Fodor (1981), σελ. 296-7).

¹²² Η θέση ότι το νοητικό επίπεδο επιγίνεται στο φυσικό, είναι συνοπτικά ο ισχυρισμός ότι ο νοητικός χαρακτήρας ενός πράγματος, καθορίζεται καθολικά από τη φυσική του υπόσταση. Η επιγένεση νου-σώματος, έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως, για την επινόηση λύσεων σε κεντρικά προβλήματα σχετικά με το νου, όπως στο πρόβλημα της νοητικής αιτιότητας (mental causation). (Guttenplan S., 1994, σελ. 575-6).

¹²³ Fodor J, (1987), 'Psychosemantics', σελ. 42-43.

εκδοχή, ενστερνιζόμενος την αυθεντία του πρώτου προσώπου, αφού ισχυρίζονταν πως ακόμη κι αν κάνουμε λάθος πιστεύοντας ότι υπάρχει ένα x αντικείμενο στο οπτικό μας πεδίο, αυτό για το οποίο δεν μπορούμε να σφάλουμε είναι ότι *έχουμε όντως* αυτή την πεποίθηση. Θεωρούσε ότι η ψυχολογία θα πρέπει να ασχολείται μόνο με τις ‘στενές’ (παγωω) ψυχολογικές καταστάσεις, δηλαδή καταστάσεις που δεν προϋποθέτουν «την ύπαρξη κανενός άλλου ατόμου εκτός του υποκειμένου στο οποίο αποδίδονται αυτές οι καταστάσεις» (Putnam 1975, σ.220 : εδώ ο Fodor ακολουθεί τον Putnam στη διάκριση ιντερναλισμού-εξτερναλισμού και στενού-ευρέως περιεχομένου¹²⁴). Πίστευε ότι η ταξινόμηση των ψυχολογικών καταστάσεων μέσω των περιεχομένων τους, θα πρέπει να είναι συμβατή με την ταξινόμηση των ψυχολογικών καταστάσεων μέσω των μορφικών (formal) τους ιδιοτήτων : «οι νοητικές καταστάσεις είναι διακριτές κατά περιεχόμενο μόνο εάν μπορούν να ταυτιστούν με σχέσεις μορφικά διακριτών αναπαραστάσεων» (Fodor 1980, σ.227). Η έμφαση που έδινε ο Fodor στην έννοια των μορφικών ιδιοτήτων των αναπαραστάσεων, σχετίζεται με το γεγονός ότι τέτοιου τύπου ιδιότητες είναι *τοπικές*, δηλαδή *εσωτερικές* στον οργανισμό. Η άποψη αυτή του Fodor είχε χαρακτηριστεί ως *μεθοδολογικός σολιψισμός* (Παγωνδιώτης 2001, κεφ.7).

Ωστόσο, ενώ ο Fodor μέχρι τις αρχές του 1980 υπήρξε με την υιοθέτηση του μεθοδολογικού σολιψισμού, ένας από τους βασικότερους υπέρμαχους του ιντερναλισμού, με την πάροδο των χρόνων άρχισε να μετασχηματίζει τη θέση του δοκιμάζοντας διάφορες εξτερναλιστικές λύσεις-αν και αμφίβολης επιτυχίας- στο πρόβλημα της προέλευσης του νοητικού περιεχομένου. Σύμφωνα με τον *ιντερναλισμό (internalism)* η εξατομίκευση και η περιγραφή των νοητικών φαινομένων ενός υποκειμένου, είτε αυτά νοούνται ως εγγενείς ιδιότητες των εσωτερικών του καταστάσεων, είτε ως υποστάσεις εσωτερικές στο κεφάλι του, γίνεται χωρίς να χρειάζεται να γνωρίζουμε τίποτα από αυτά που συμβαίνουν εκτός του υποκειμένου. Αντίστροφα, σύμφωνα με τον *εξτερναλισμό (externalism)* η εξατομίκευση και η περιγραφή των νοητικών φαινομένων ενός υποκειμένου, τα οποία νοούνται ως σχεσιακές (relational) ιδιότητες των εσωτερικών του καταστάσεων, γίνεται όταν γνωρίζουμε τις φυσικές, κοινωνικές, ιστορικές, εξελικτικές συνθήκες μέσα στις οποίες εντάσσεται το υποκείμενο.

Στο θέμα των έμφυτων εννοιών, ο Fodor ήδη με τις αρχικές του θέσεις, ήταν αντίθετος με την ισχυρή εκδοχή των υποστηρικτών της ενδογενούς προσέγγισης, τα τελευταία χρόνια όμως, προχωρά ακόμη πιο δραστικά, θεωρώντας ότι οι έννοιες δεν μπορεί κατά οιοδήποτε τρόπο να είναι έμφυτες (Fodor 1998). *Κεντρική θέση στην αλλαγή της άποψής του, κατέχει η εκδοχή του για τη φύση των ιδιοτήτων των κεντρικών εννοιών ενδιαφέροντος*. Εστιάζει λοιπόν στην έννοια ΠΟΜΟΛΟ (doorknob) ως παράδειγμα, *αναπτύσσοντας μία μεταφυσική εκδοχή της φύσης της και υποστηρίζοντας ότι αυτή δεν είναι ενδογενής*. Πιστεύει ότι η προσέγγιση του ενδογενούς, αντιμετωπίζει το εξής πρόβλημα : εάν όντως οι έννοιες προκαλούνταν αυτόματα (triggered) και δεν τις μαθαίναμε, τότε πώς εξηγείται ότι όλοι εμείς τυπικά αποκτούμε αυτές τις έννοιες ως αποτέλεσμα εμπειριών με αντικείμενα που σχετίζονται με αυτές ; (πχ. αποκτούμε γενικά την έννοια ΠΟΜΟΛΟ, ως αποτέλεσμα εμπειριών

¹²⁴ Σύμφωνα με την ιντερναλιστική προσέγγιση, *στενό περιεχόμενο* είναι ο κοινός τρόπος παρουσίασης δύο διαφορετικών στην πραγματικότητα, αλλά φαινομενικά μη διακρίσιμων ουσιών (αποτελώντας προσέγγιση του νοήματος στον Frege). Στο νοητικό πείραμα του με τους δίδυμους A και B ο Putnam προσπάθησε να δείξει ότι τα δύο υποκείμενα βρίσκονται στην ίδια εγκεφαλική, ‘στενή’ (παγωω) ψυχολογική κατάσταση, όταν χρησιμοποιούν τον όρο ‘νερό’, δηλαδή σύμφωνα με την ΑΥΘΝ οι A και B έχουν τον ίδιο τύπο νοητικής αναπαράστασης. Ωστόσο, ο όρος έχει διαφορετική έκταση στις δύο περιπτώσεις. Παρόλο δηλαδή που το νερό έχει τις ίδιες μακροσκοπικές ιδιότητες (άχρωμο, άοσμο, υγρό που ξεδιψά) και προσδιορίζεται με την ίδια περιγραφή (ένταση) η πραγματική του υπόσταση διαφέρει στους δύο πλανήτες των A και B. Έτσι, η αναφορά της λέξης όταν εκφέρεται από τον A είναι H₂O στον πλανήτη του, ενώ όταν εκφέρεται από τον B είναι XYZ στον δικό του πλανήτη αντίστοιχα. Το στενό περιεχόμενο είναι το τμήμα του νοητικού περιεχομένου που παραμένει κοινό μεταξύ των A και B όταν αναφέρονται στο ‘νερό’, ενώ το ευρύ περιεχόμενο αναφέρεται σε εκείνο το τμήμα της σκέψης των A και B που μένει διαφορετικό επειδή αναφέρεται σε διαφορετικά αντικείμενα και ιδιότητες του περιβάλλοντος (το ‘νερό’ έχει στην πραγματικότητα διαφορετική χημική υπόσταση στον πλανήτη του A απ’ ότι του B).

ή αλληλεπιδράσεων μας, με πόμολα). Έτσι το αποτέλεσμα α-Ε (αντικείμενο-ENNOIA → πόμολο-ΠΟΜΟΛΟ) υπονομεύει την ιδέα ότι οι έννοιες προκαλούνται αυτόματα και δεν μαθαίνονται. Ο Fodor μάλιστα, προσπαθεί να λύσει το πρόβλημα α-Ε, κατασκευάζοντας μία ευλογοφανή ανεξάρτητη εκδοχή της φύσης της ιδιότητας που διαθέτει το αντικείμενο (πχ. η ιδιότητα του να είναι κάτι 'πόμολο'). Αυτή η ιδιότητα λέει ο Fodor, προσιδιάζει στην φαινομενική ιδιότητα (appearance property) που διαθέτει ένα αντικείμενο που είναι κόκκινο : το εάν ένα αντικείμενο είναι κόκκινο ή όχι, εξαρτάται από την επίδραση (effect) που έχει το τελευταίο πάνω μας, αφού θα πρέπει απλά να προκαλεί σ' εμάς μία συγκεκριμένου τύπου οπτική εμπειρία όταν το συναντάμε. Έτσι, το κοινό στοιχείο που διαθέτουν όλα τα κόκκινα αντικείμενα, είναι η δύναμη να έχουν μία συγκεκριμένη επίδραση σ' εμάς. Είναι μεταφυσικά αναγκαίο τα κόκκινα αντικείμενα να δείχνουν όντως κόκκινα σ' εμάς (να είναι δηλαδή η αιτία να έχουμε μία 'κόκκινη' εμπειρία) επειδή δεν υπάρχει πιθανός κόσμος όπου υπάρχουν κόκκινα αντικείμενα, τα οποία όμως δεν δείχνουν κόκκινα. Άρα, η ιδιότητα του να είναι κάτι κόκκινο (η 'κοκκινότητα') είναι μία εξαρτώμενη από το νου ιδιότητα (mind-dependent property) και κάτι ανάλογο συμβαίνει και με το αντικείμενο του αρχικού παραδείγματος : το αν κάποιο αντικείμενο είναι ή όχι πόμολο, εξαρτάται από το 'πώς μας έρχεται στο νου' (how it strikes us).

Ωστόσο, ο Fodor εδώ δεν υποστηρίζει ότι για να είναι κάτι πόμολο πρέπει απλά να είναι ένα αντικείμενο που επιδρά σε μας κατά παρόμοιο τρόπο με τα αντικείμενα που ικανοποιούν το αρχέτυπο πόμολο (δηλαδή προκαλώντας τη λήψη ενός δείγματος του ΠΟΜΟΛΟΥ). Αυτό που υποστηρίζει ο Fodor, είναι πως η κύρια και βασική επίδραση που τα πόμολα έχουν πάνω μας, είναι ότι γίνονται η αιτία να αποκτήσουμε την έννοια ΠΟΜΟΛΟ¹²⁵. Εάν όμως το αποτέλεσμα α-Ε είναι μεταφυσικά αναγκαίο, τότε λέει ο Fodor, δεν χρειαζόμαστε μία εξήγηση που να απαντά στο γιατί το φαινόμενο α-Ε ισχύει, και να επικαλείται μία διαδικασία εκμάθησης : «εάν το να είναι κάτι πόμολο, είναι μία ιδιότητα που συνίσταται στο πώς τα πράγματα μας έρχονται στο νου, τότε η ενδογενής, εσωτερική (intrinsic) σύνδεση μεταξύ του περιεχομένου του ΠΟΜΟΛΟΥ και του περιεχομένου των δικών μας εμπειριών με τα πόμολα, είναι μεταφυσικά αναγκαία, και επομένως, όχι ένα γεγονός που καλείται να εξηγήσει μία γνωσιακή θεωρία σχετική με την απόκτηση εννοιών» (ibid).

Σύμφωνα με τη γνωσιακή θεωρία, η απόκτηση μιας έννοιας συνίσταται στο σχηματισμό πεποιθήσεων σχετικά με τα αντικείμενα που ανήκουν στην έκταση της κεντρικής έννοιας που μας ενδιαφέρει. Η ιδέα ότι η εκμάθηση μιας έννοιας συνιστά ένα είδος ελέγχου και επικύρωσης υποθέσεων, αποτελεί μία υποδειγματική γνωσιακή θεωρία. Ο Fodor όμως ισχυρίζεται, ότι η έννοια ΠΟΜΟΛΟ δεν είναι έμφυτη. Θα θεωρούσαν έμφυτη μόνο εάν είχε αποκτηθεί μέσω υποθέσεων ελέγχου και επικύρωσης, αφού δεν μπορούμε να σχηματίσουμε τη σχετική υπόθεση παρά μόνον εάν ήδη κατέχουμε την συγκεκριμένη έννοια (ΠΟΜΟΛΟ). Καθώς όμως η εκδοχή του Fodor για τη φύση της ιδιότητας της έννοιας (του να είναι δηλαδή κάτι πόμολο), μας επιτρέπει να λογοδοτούμε για το αποτέλεσμα α-Ε χωρίς να καταφεύγουμε στο μοντέλο του ελέγχου και της επικύρωσης των υποθέσεων, αποφεύγουμε τις περιπλοκές του μοντέλου της έμφυτης προσέγγισης. Μάλιστα, ο Fodor θεωρεί, ότι αυτό το επιχείρημα ισχύει γενικά για όλες τις έννοιες που εκφράζουν ιδιότητες εξαρτώμενες από το νου, ακόμη και για αυτές που αναφέρονται σε φυσικά είδη (natural kinds) όπως η έννοια ΝΕΡΟ. Το επιχείρημά του είναι το εξής : όλα τα δείγματα του νερού διαθέτουν από κοινού μία κρυφή ουσία-υπόσταση (substance) και συγκεκριμένες φαινομενικές ιδιότητες όπως η εμφάνιση, η γεύση, η μυρωδιά, η αίσθηση.

¹²⁵ «Αυτό που καθιστά κάτι ως πόμολο είναι απλά το ότι αποτελεί εκείνο το πράγμα από την εμπειρία, μέσω του οποίου, μυαλό σαν το δικό μας, εύκολα αποκτά την έννοια ΠΟΜΟΛΟ» Fodor J. (1998), σελ.137).

Πώς αποκτούμε όμως την έννοια NEPO; Σύμφωνα με το Fodor διαθέτουμε ένα τέτοιο τύπου νου, ώστε οποιοδήποτε 'αντικείμενο' διαθέτει τα φαινομενικά χαρακτηριστικά που το νερό τυπικά διαθέτει, τότε αυτό επιδρά πάνω μας με έναν συγκεκριμένο τρόπο, προκαλώντας μας να λάβουμε ως δείγμα και να αποκτήσουμε την έννοια NEPO. *Το ότι ανταποκρινόμαστε με αυτό τον τρόπο, είναι για μας από ψυχολογικής άποψης, ένα πρωτογενές, ενστικτώδες, αποστερημένο από πνευματική προσπάθεια φαινόμενο, στο οποίο δεν παρεμβάλλεται καμία διαδικασία ελέγχου και επικύρωσης υπόθεσης.* Συνεπώς, υπάρχει ένας βασικός παραλληλισμός ανάμεσα στη διαδικασία απόκτησης της έννοιας NEPO και σ' αυτήν μιας οποιαδήποτε άλλης έννοιας, αφού σε καμία περίπτωση δεν απαιτείται εκ των προτέρων κατοχή της κεντρικής έννοιας που μας ενδιαφέρει.

Βέβαια, υπάρχει μία σημαντική διαφορά ανάμεσα σ' αυτές τις δύο έννοιες. Όλα αυτά τα 'αντικείμενα' στα οποία έχουμε την προδιάθεση (disposition) να αποδίδουμε το NEPO εξαιτίας των φαινομενικών τους χαρακτηριστικών, διαθέτουν από κοινού μία κρυφή ουσία, γεγονός βέβαια που δεν ισχύει για έννοιες όπως το ΠΟΜΟΛΟ, όπου δεν υπάρχει καμία κοινή κρυμμένη υπόσταση. Αντίθετα, *αυτό που έχουν κοινό τα 'αντικείμενα' στα οποία αποδίδεται πχ η έννοια ΠΟΜΟΛΟ, είναι η δική μας προδιάθεση να ανταποκρινόμαστε σ' αυτά κάθε φορά, λαμβάνοντας ως δείγμα την έννοια ΠΟΜΟΛΟ.* Εξαιτίας αυτής της διαφοράς θεωρούμε ότι στην περίπτωση του NEPOΥ κάνουμε λόγο για έννοιες σχετικές με τα φυσικά είδη, ενώ στην άλλη όχι.

Ο Fodor θεωρεί ότι στην πορεία της μαθησιακής μας εξέλιξης, μαθαίνουμε πως το νερό έχει μία κρυμμένη υπόσταση (το H₂O) και μαθαίνουμε επίσης να ξεχωρίζουμε πότε ένα συγκεκριμένο 'αντικείμενο' έχει τις απαιτούμενες ιδιότητες για να ανήκει στην κατηγορία της έννοιας NEPO. Πιστεύει ότι εξελισσόμαστε από το επίπεδο του να κατέχουμε μία έννοια κάποιου φυσικού είδους (όπως το NEPO), προς το επίπεδο του να κατέχουμε μία έννοια κάποιου φυσικού είδους 'ως τέτοιο' (as such). Τα παιδιά, όπως επίσης και εκείνοι οι ενήλικες που δεν έχουν γνώση των ανακαλύψεων της χημείας, κατέχουν την έννοια NEPO σύμφωνα με την πρώτη εκδοχή, ενώ οι περισσότεροι μορφωμένοι ενήλικες, σύμφωνα με τη δεύτερη. Η εξέλιξη βέβαια από το πρώτο στάδιο στο δεύτερο, δεν σηματοδοτεί ότι αποκτήσαμε μία νέα έννοια. Απλά δείχνει, ότι *αποκτούμε την προδιάθεση να χρησιμοποιούμε την έννοια NEPO για τα δείγματα νερού με τα οποία ερχόμαστε σε επαφή, βασιζόμενοι πια στην ουσία, στην 'κρυμμένη υπόσταση' που διαθέτουν και όχι στις μη-ουσιώδεις φαινομενικές τους ιδιότητες.* Έτσι η έννοια NEPO δεν είναι έμφυτη ούτε στην περίπτωση των παιδιών, αλλά ούτε και στην περίπτωση των ενηλίκων και καθώς το επιχείρημα αναφέρεται γενικά σε όλες τις έννοιες των φυσικών ειδών, ο Fodor καταλήγει στο συμπέρασμα, πως ούτε οι έννοιες των φυσικών ειδών ούτε οι έννοιες που αναφέρονται σε ιδιότητες που εξαρτώνται από το νου, είναι έμφυτες.

4.2.1 Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η προσέγγιση του Fodor για τις έμφυτες έννοιες.

Το ερώτημα ωστόσο παραμένει, ως προς το πόσο πετυχαίνει τελικά ο Fodor με τη θεωρία του να υπονομεύσει την προσέγγιση της έμφυτης έννοιας και να αποφύγει τα προβλήματά της. Κατ' αρχάς, μοιάζει να υποστηρίζει ότι η επίδραση που τα 'αντικείμενα' (πχ τα πόμολα) έχουν πάνω μας και εξαιτίας της οποίας ονομάζονται ως τέτοια, συνίσταται στο ότι αποτελούν την αιτία που εμείς λαμβάνουμε ως έκτυπο την αντίστοιχη έννοια (πχ. ΠΟΜΟΛΟ). Με αυτόν τον τρόπο όμως, η άποψή του επικεντρώνεται, στο ότι η κρίσιμη επίδραση των αντικειμένων πάνω μας για την απόκτηση της έννοιας, είναι *αιτιακή*. Ο συλλογισμός ωστόσο, αποδεικνύεται προβληματικός, αν σκεφτούμε έννοιες που είναι μεν εξαρτώμενες από το νου, αλλά δεν μπορούμε να τις αποκτήσουμε εύκολα και αβίαστα, βάση αιτιότητας, αφού για την απόκτηση τους, απαιτείται μεγάλη εκπαίδευση και εξάσκηση. Ας πάρουμε για παράδειγμα την έννοια ΚΟΜΨΟΣ : αν και πρόκειται για έννοια που εξαρτάται

από το νου, όπως και αυτές των προηγούμενων παραδειγμάτων, δεν είναι σίγουρο ότι διαθέτουμε έναν νου που μπορεί αυτόματα να αποκτά την παραπάνω έννοια, μόλις έρθει σε επαφή με ένα κομψό άτομο, ακριβώς επειδή χρειάζεται μεγάλη εκπαίδευση για να ανταποκρινόμαστε με επιτυχία στο αντίστοιχο ερέθισμα. Επιπλέον, η έννοια είναι αρκετά διαφορούμενη και δεν μπορεί πολλές φορές να διασφαλιστεί η γνώση της, ακόμη κι αν έχουμε εξασκηθεί για παράδειγμα στην αναγνώριση κομψών ατόμων. Φαίνεται λοιπόν, ότι το επιχείρημα του Fodor δεν λειτουργεί, αφού υπάρχουν ιδιότητες, που δεν είναι εξαρτώμενες από το νου με τον 'ορθό' γι αυτόν τρόπο : δεν είναι δηλαδή μεταφυσικά αναγκαίο να έχουμε ένα νου που να αποκτά την έννοια ΚΟΜΨΟΣ ως αποτέλεσμα της εμπειρίας μας με κομψά άτομα.

Εάν από την άλλη, η ιδιότητα του να είναι κάτι πόμολο, εξαρτιόταν από το νου με έναν τρόπο ανάλογο με αυτόν του να είναι κάποιος κομψός, τότε δεν θα ήταν μεταφυσικά αναγκαίο οι αλληλεπιδράσεις με τα πόμολα να είναι η αιτία να αποκτήσουμε την έννοια ΠΟΜΟΛΟ. Γιατί τότε, τα παιδιά για παράδειγμα θα χρειαζόταν να αποκτήσουν ένα τεράστιο σύνολο γνώσεων σχετικά με τα πόμολα, έτσι ώστε να έχουν την προδιάθεση να λάβουν ως δείγμα την έννοια ΠΟΜΟΛΟ, όταν αντικρίσουν το αντίστοιχο αντικείμενο, και επιπλέον θα έπρεπε να εναρμονίσουν τις αντιδράσεις τους απέναντι στα συγκεκριμένα αντικείμενα, με αυτές των άλλων ανθρώπων. Άρα λοιπόν, ο Fodor είναι ανάγκη να διευκρινίσει τον τρόπο με τον οποίο η ιδιότητα 'του να είναι κάτι πόμολο', είναι εξαρτώμενη από το νου, πράγμα βέβαια που δεν κάνει. Δεύτερον, είναι απόλυτα νόμιμη η ερώτηση 'γιατί είναι απαραίτητο τα αντικείμενα να επηρεάζουν το νου μας με τον συγκεκριμένο τρόπο;'. Λέμε για παράδειγμα, ότι τα υπνωτικά χάπια είναι η αιτία που αποκοιμιόμαστε. Αλλά γιατί εξηγούμε τη δράση τους με βάση την αιτιότητα ; Οι γνωσιακοί επιστήμονες θα ρωτούσαν ποιος είναι ο μηχανισμός που βρίσκεται πίσω από το γεγονός, ότι αντιδρούμε με ένα συγκεκριμένο τρόπο απέναντι στα πράγματα; Φυσικά, η αντίστοιχη απάντηση του Fodor, ότι είναι μεταφυσικά αναγκαίο τα υπνωτικά χάπια να προκαλούν ύπνο μετά την κατάποσή τους, δεν είναι ικανοποιητική. Οι υποστηρικτές της γνωσιακής επιστήμης θεωρούν πως όσο κι αν δε θέλει ο Fodor να το παραδεχτεί, υπάρχει μία μηχανιστική-γνωσιακή θεώρηση για το πώς αποκτούμε μία έννοια¹²⁶. Από την πλευρά του ο Fodor, αναγκάζεται να παραδεχτεί οπισθοχωρώντας, πως είναι πράγματι πιθανόν να υπάρχει ένας τέτοιος μηχανισμός ο οποίος διέπει το αποτέλεσμα α-E και ο οποίος επιπλέον δεν διαθέτει ψυχολογική ή αποβλεπτική περιγραφή. Δε λαμβάνει υπόψη του όμως, α) ότι σ' αυτή την περίπτωση από την άποψη της ψυχολογίας, το αποτέλεσμα α-E αποτελεί ένα πρωτόγονο, αυθόρμητο και ανεξήγητο γεγονός και β) ότι εάν ο μηχανισμός δεν διαθέτει αποβλεπτική περιγραφή, τότε κάθε γνωσιακή εκδοχή για το πώς αποκτούμε την έννοια οποιουδήποτε αντικείμενου, θα είναι προβληματική για τον ίδιο, αφού ως συνέπεια η έννοια θα θεωρείται έμφυτη.

Εάν λοιπόν όντως διαθέτουμε έναν νου που μπορεί αυτόματα να αποκτά την έννοια ΠΟΜΟΛΟ, ως αποτέλεσμα αλληλεπιδράσεων με τα αντίστοιχα αντικείμενα (πόμολα) χωρίς την παρεμβολή αποβλεπτικών μηχανισμών, τότε εξυπακούεται ότι η έννοια ΠΟΜΟΛΟ είναι έμφυτη. Ο Fodor όμως, στις αρχικές του θέσεις (Fodor 1981β), χαρακτήρισε την εκμάθηση μιας έννοιας ως μία λογική (ορθολογιστική)-αιτιακή διαδικασία, διαχωρίζοντάς την από την αυτόματη πρόκληση που θεωρεί ως πρωτόγονη, ζωώδη-αιτιακή διαδικασία. Επέκρινε επιπλέον την 'ισχυρή' εγγενή προσέγγιση, γιατί πίστευε ότι σύμφωνα με αυτήν, αποκτούμε τις έννοιες μέσω αυτής της πρωτόγονης, ζωώδους-αιτιακής διαδικασίας της πρόκλησης και όχι μέσω της λογικής-αιτιακής. Παρόλ' αυτά,

¹²⁶ Cowie F, (1999), 'What's within : Nativism Reconsidered', κεφ.2

¹²⁷ Cain M. J., (2002), σελ. 79

στους πρόσφατους ισχυρισμούς του (Fodor 1998) αν και θεωρεί, ότι σκοπός του είναι η υπονόμηση του μοντέλου της έμφυτης έννοιας, περιγράφει την απόκτηση εννοιών με όρους πρωτόγονης-αιτιακής διαδικασίας. Έτσι, παρόλο που ισχυρίζεται ότι θέλει να απομακρυνθεί από το παραπάνω μοντέλο θεώρησης, μοιάζει (και μάλιστα με τρόπο πασιφανή) να το ενισχύει¹²⁷.

Η θεωρία του παρουσιάζει την εξής σύγχυση : το βασικό, επίσημο επιχείρημα των υποστηρικτών της ενδογενούς προσέγγισης είναι, ότι κάθε έννοια που αποκτούμε μέσω ελέγχου και επικύρωσης υποθέσεων, πρέπει πάντοτε ν' ανήκει ήδη στο εννοιολογικό μας ρεπερτόριο. Δηλαδή το όλο επιχείρημα συνίσταται στο ότι το υπόδειγμα της απόκτησης της έννοιας μέσω ελέγχου και επικύρωσης υποθέσεων, υπονοεί πως οι έννοιες είναι έμφυτες. Ο Fodor θεωρεί ότι μπορεί ν' αποφύγει το συμπέρασμα του παραπάνω επιχειρήματος εάν μπορέσει να υπερασπιστεί μία μη-γνωσιακή εκδοχή απόκτησης της έννοιας. Όμως, οι υποστηρικτές της ενδογενούς προσέγγισης δεν υιοθετούν στην πραγματικότητα την άποψη, ότι ο έλεγχος και η επικύρωση υποθέσεων, είναι το μέσο με το οποίο αποκτούμε τις έννοιές μας. Αυτό που οι γνωσιακοί υποστηρίζουν είναι, ότι έχοντας ως δεδομένο ότι η εκμάθηση περιλαμβάνει έλεγχο και επικύρωση υποθέσεων, δεν είναι δυνατόν να αποκτήσουμε μία έννοια μέσω εκμάθησης, καθώς θα χρειαζόταν να διαθέτουμε την βασική έννοια ενδιαφέροντος εκ των προτέρων για το σχηματισμό της σχετικής υπόθεσης. Επομένως, η απόκτηση της έννοιας δεν μπορεί παρά να είναι μία ζωώδους-αιτιακή διαδικασία που προκαλείται αυτόματα από συγκεκριμένες εμπειρίες. Ο Fodor παρουσιάζει μία γενική έλλειψη σαφήνειας στις θέσεις του, και είναι ολοφάνερο ότι έχει αλλάξει μόνο θεωρητικά την άποψή του σχετικά με το 'τι σημαίνει για μια έννοια, να είναι έμφυτη'. Όπως είδαμε παραπάνω καταλήγει να πιστεύει, μέσα στην εννοιολογική σύγχυση των ισχυρισμών του, πως 'εάν μία έννοια αποκτιέται μέσω μιας ζωώδους-αιτιακής διαδικασίας, δηλαδή μέσω ενός μηχανισμού που δεν διαθέτει αποβλεπτικό προσδιορισμό, τότε δεν είναι έμφυτη', γεγονός που αντικρούει αυτές ακριβώς τις αρχικές του θέσεις στις οποίες στήριζε το συλλογισμό του. Η θεωρία λοιπόν, του Fodor έχει αλλάξει μόνο κατ' όνομα όσον αφορά την προσέγγιση της έμφυτης έννοιας. Επιπλέον, η νέα 'ανάγνωση' που κάνει στον όρο 'έμφυτος', μοιάζει εξίσου προβληματική, καθώς αδυνατώντας να καταλήξει σε μία εμπειριστατωμένη θέση, καταλήγει να ισχυρίζεται ότι οι περισσότερες από τις έννοιες μας δεν είναι ούτε έμφυτες, ούτε όμως και αποκτιούνται μέσω μάθησης. Κατ' αυτόν τον τρόπο μάλιστα, υπονομεύεται σοβαρά το επιχείρημα του για τις έννοιες των φυσικών ειδών. Γιατί ας υποθέσουμε πως έχει δίκιο, όταν ισχυρίζεται ότι διαθέτουμε ένα νου που αυτόματα ανταποκρίνεται σε εμπειρίες κάποιου 'αντικειμένου' με τις επιφανειακές-φαινομενικές ιδιότητες του νερού, προκαλώντας μας να αποκτήσουμε την έννοια NEPO ή να την λάβουμε ως δείγμα. Και ας υποθέσουμε ακόμη ότι αυτή μας η ανταπόκριση δεν διαμεσολαβείται από κάποια διαδικασία ελέγχου και επικύρωσης υπόθεσης. Τότε, μοιάζει να καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η έννοια NEPO είναι έμφυτη (Cowie F.,1999) και ο συλλογισμός του Fodor οδηγείται πάλι σε αδιέξοδο.

Συνοψίζοντας λοιπόν, θα λέγαμε ότι η προσπάθεια του Fodor να ανασκευάσει την άποψη περί ύπαρξης έμφυτων εννοιών (που αρχικά υποστήριζε και ο ίδιος, στην πιο ήπια της μορφή) μέσω των παραπάνω επιχειρημάτων και κυρίως μέσω του επιχειρήματος της αναγκαιότητας της μεταφυσικής δύναμης της αιτιότητας, οδηγεί σε σύγχυση και σκεπτικισμό, όσον αφορά την αποτελεσματικότητά και την ευλογοφάνειά της.

4.2.2 Η εναλλακτική διερεύνηση της φύσης της έννοιας από τον Wittgenstein.

Το ζήτημα της ύπαρξης έμφυτων ή μη-έμφυτων εννοιών που απασχολεί όπως είδαμε έντονα την κοινότητα των γνωσιακών επιστημόνων (είτε ορθόδοξων είτε αιρετικών σαν το Fodor) δεν εμφανίζεται βέβαια

για πρώτη φορά με τόση έμφαση στο πεδίο αντίληψης των νοητικών ικανοτήτων του υποκειμένου. Ο Kant είχε ήδη θέσει το επιστημολογικό πλαίσιο το οποίο όφειλε να διέπει το πεδίο της κατανόησης. Είχε ισχυριστεί ότι μπορούμε να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε ένα αντικείμενο μόνο μέσω εννοιών οι οποίες αποτελούσαν το θεμέλιο λίθο της γνώσης, ενώ ο ίδιος ο νους ‘επεξεργαζόταν’ ένα πλήθος αισθήσεων, που έπρεπε να συντεθούν και να οργανωθούν μέσω αυτών των εννοιών. Υπό αυτό το πρίσμα, *οι έννοιες ήταν τα βασικά στοιχεία στα οποία βασιζόταν όλη η διαδικασία της πληροφόρησης*. Το ρεπερτόριο μάλιστα των εννοιών, εξυπηρετούσε στο λεπτομερή χωρισμό ολόκληρου του εσωτερικού κόσμου του κάθε οργανισμού σε λειτουργικές μονάδες.

Οι γνωσιακοί επιστήμονες εμπνεύστηκαν από το παραπάνω σχήμα και ισχυρίστηκαν ότι οι έννοιες (concepts): α) διευκρινίζουν και ταξινομούν την εισροή πληροφορίας (input information) β) ανάγουν την πολυπλοκότητα των αισθητηριακών εισροών σε συμμετρική, απλή αναλογία και γ) καθιστούν ικανό τον οργανισμό να προχωρά πιο πέρα από την πληροφορία. Έτσι, κάθε φορά που ο οργανισμός αντιλαμβάνεται κάτι νέο, το συγκρίνει με το αποθηκευμένο απόθεμα των εννοιών που διαθέτει, και αν υπάρχει αντιστοιχία, τότε γνωρίζει ακριβώς τι είναι αυτό που αντιλαμβάνεται και μπορεί επιπλέον να προβλέψει τι να περιμένει¹²⁸.

Η καινοτομία του Wittgenstein, σύμφωνα με τους γνωσιακούς επιστήμονες, έγκειται στο ότι αντιπαρέθεσε στο παραπάνω κλασικό σχήμα των εννοιών, τις *έννοιες της οικογενειακής ομοιότητας*. Είχε διαπιστώσει όπως είδαμε ότι δεν υπάρχει μια μοναδική κοινή ιδιότητα σε όλα τα γλωσσικά παιχνίδια, χάριν της οποίας τα αποκαλούμε παιχνίδια, και αντί γι αυτό υπάρχει ένα περίπλοκο δίκτυο από ομοιότητες που αλληλοδιαπλεκόμενες, ‘εισχωρούν’ η μία στα όρια της άλλης. Το μειονέκτημα βέβαια που διαπιστώνουν οι γνωσιακοί επιστήμονες είναι ότι ο Wittgenstein δεν ασχολείται με τις ψυχολογικές διαστάσεις του θέματος και γι αυτό θεωρούν τη συμβολή του στη διερεύνηση της θεωρίας των εννοιών περιορισμένη. Ωστόσο, υπάρχουν και ενδιαφέρουσες τοποθετήσεις όπως αυτή της Rosch, η οποία υποστηρίζει ότι η άποψη του Wittgenstein για τη γλώσσα ως μέρος των πράξεών μας, ως τμήμα των πιο βασικών προβλημάτων που συνθέτουν τις φυσικές και κοινωνικές ‘μορφές ζωής’, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως *αφετηρία για μία έρευνα κατηγοριοποίησης* (categorization research). Υποστηρίζει λοιπόν, ότι η θέση του έχει δραστικές επιπτώσεις στο θέμα των κατηγοριών, αφού θα μπορούσε να εννοηθεί ότι αυτές δεν αντιπροσωπεύουν πλέον αντικείμενα λέξεων ή γνώσεις, αλλά μέρος των διαρκώς μεταβαλλόμενων μορφών ζωής. Υπενθυμίζει ότι για τον Wittgenstein το κριτήριο για το ότι έχουμε εστιάσει στο σωστό σημείο κάθε φορά, είναι η εξαφάνιση των φιλοσοφικών προβλημάτων. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η έννοια της κατηγοριοποίησης εξαφανίζεται, αντίθετα διευρύνεται, αφού οι οργανισμοί *πράγματι* διαχειρίζονται τα αντικείμενα και τα γεγονότα που τους περιβάλλουν με διαφοροποιημένη προσέγγιση. Για τα εμπειρικά ζητήματα ίσως αυτό σημαίνει ότι τα προβλήματα τίθενται σε κοινή θεά¹²⁹. Επιπλέον η Rosch, ήταν η πρώτη που υποστήριξε (1975) ότι όταν έχουμε αρχικά ιεραρχίες λέξεων/εννοιών όπως ‘έπιπλο’, στη συνέχεια συγκεκριμένα έπιπλα όπως ‘τραπέζι’, ‘καρέκλα’ και τέλος πιο συγκεκριμένα είδη όπως ‘κουνιστή καρέκλα’ ή ‘ψάθινη καρέκλα’, οι ενδιάμεσοι παραπάνω όροι είναι οι πιο συνηθισμένοι στην καθημερινή ζωή και μπορούν συνεπώς να αποκαλεστούν ‘βασικοί’. Μετέπειτα έρευνες (Lakoff-Johnson 1998) έδειξαν επιπλέον, ότι αυτοί οι βασικοί όροι κατανοούνται πιο εύκολα σε ψυχολογολογικά πειράματα και εμφανίζονται νωρίτερα στην ιστορία μιας γλώσσας. Σε αντίθεση, μια καθαρά

¹²⁸ Flavell John, (1970), ‘Concept Development’, in Carmichael’s Manual of Child Psychology’, Vol I, σελ. 984

¹²⁹ Rosch, E. (1987), ‘Wittgenstein and categorisation research in cognitive psychology’ στο ‘Meaning and the Growth of Understanding: Wittgenstein’s Significance for Developmental Psychology’.

γνωσιακή προσέγγιση του νοήματος, θα θεωρούσε πιο βασικό τον όρο 'έπιπλο', που εμπεριέχει όλες τις υποκατηγορίες της ιεραρχίας.

Ο Wittgenstein αναγνωρίζει πως αυτό που καθιστά το ζήτημα τόσο δύσκολο είναι πρώτον, να κατανοήσουμε πού σταματά το φιλοσοφικό πρόβλημα και πού ξεκινά το εμπειρικό και δεύτερον, να καταλάβουμε πώς τα δύο στοιχεία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους στην έρευνα για την κατηγοριοποίηση. Όσον αφορά το διαχωρισμό εμπειρικών και φιλοσοφικών ζητημάτων, θεωρεί ότι μέλημα της φιλοσοφίας είναι η ενασχόληση με λογικά και όχι τεχνικά ή εμπειρικά ζητήματα (GWL: 341) αφού με τον ίδιο τρόπο που η φιλοσοφία των μαθηματικών δεν μπορεί να 'εισβάλλει' στα ζητήματα των καθαυτό μαθηματικών, έτσι και η φιλοσοφία της ψυχολογίας δεν μπορεί να υπερπηδήσει τα όριά της¹³⁰. Ωστόσο, από την άλλη ισχυρίζεται, ότι η φύση αυτών των ορίων είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Όπως λέει : "Τα φαινόμενα δεν είναι κρυμμένα. Η έννοια (concept) είναι κρυφή. Και η έννοια περιβάλλεται από άλλες. Λαμβάνει χώρα σε ένα πεδίο και οι σχέσεις της μας δημιουργούν προβλήματα» (GWL 247). Η ψυχολογία είναι ένας δυσδιάκριτος τομέας για τον Wittgenstein : «στην ψυχολογία υπάρχουν πειραματικές μέθοδοι και *εννοιολογική σύγχυση*» (PI:232). Στο TLP ο Wittgenstein πίστευε ότι *ανακαλύπτουμε την ουσία μιας έννοιας μέσω της λογικής ανάλυσης*. Στα ύστερα γραπτά του θεωρεί, ότι *διευκρινίζουμε* την υπόσταση μιας έννοιας, διερευνώντας την πρακτική στα πλαίσια της οποίας αυτή η έννοια-λέξη χρησιμοποιείται : «εάν μιλάμε για *ουσία*, τότε παρατηρούμε απλώς μία σύμβαση» (RFM &74) και βεβαιώνει ότι «η ουσία εκφράζεται μέσω της γραμματικής» (ΦΕ&371). Έτσι λοιπόν, αντί να ρωτήσουμε *ποιό είναι το κοινό στοιχείο* που έχουν όλες οι διαδικασίες που τις καθιστά γλώσσα ή μέρη μιας γλώσσας ή *ποιά είναι η γενική μορφή* της πρότασης, θα πρέπει να δούμε πώς συγγενεύουν μεταξύ τους οι λέξεις με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους (ΦΕ&65). Αντί να εξετάσουμε το ζήτημα με *ψυχολογικούς όρους* ο Wittgenstein προτείνει να το εξετάσουμε με *γραμματικούς*. Δεν θα πρέπει δηλαδή να μας αφορά, εάν ο νους μας έχει σχηματίσει μία έννοια με έμφυτα χαρακτηριστικά, μία γνωσιακή αναπαράσταση ενός πρωτοτύπου, ή ένα ιδανικό παράδειγμα. Αντίθετα, θα πρέπει να μας ενδιαφέρει να μπορούμε να απαντήσουμε στην ερώτηση 'εξαιτίας τίνος πράγματος μπορούμε να χρησιμοποιούμε τη λέξη 'γλωσσικό παιχνίδι' για όλες τις ανόμοιες μεταξύ τους δραστηριότητες ; Και βέβαια, λέει ο Wittgenstein, αυτό δεν είναι μία ψυχολογική υπόθεση. Υποστηρίζει ότι τα διαφορετικά είδη των εννοιών, για παράδειγμα ο απόλυτος αριθμός και η κοινή έννοια του αριθμού (PG,σελ.114) ισοδυναμούν με το να παίζουμε διαφορετικά γλωσσικά παιχνίδια με αυτές τις λέξεις-έννοιες, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως οι συγκεκριμένες έννοιες *είναι* τα γλωσσικά παιχνίδια.

Για να διευκρινίσουμε πώς αποκτούμε μία έννοια, πρέπει να εξετάσουμε πώς διδασκόμαστε να χρησιμοποιούμε μία έννοια 'οικογενειακής ομοιότητας' ως αντιπαράθεση προς μία αυστηρά καθορισμένη έννοια. Η εκμάθηση μιας έννοιας λοιπόν, έγκειται στη διαλεύκανση της φύσης της έννοιας. Όπως ήδη είδαμε στη συζήτηση για τους κανόνες, στην περίπτωση με τους απόλυτους και τους κοινότοπους αριθμούς, δεν υπάρχουν αυστηροί κανόνες που να οριοθετούν τη σημασία της λέξης 'αριθμός'. Αντίθετα, υπάρχει μία ελευθερία που προάγει τη δημιουργία νέων εννοιών, αφού είμαστε ικανοί να επινοούμε νέες λέξεις υπό διαφορετικές συνθήκες. Ο Wittgenstein θεωρεί ότι μαθαίνουμε τη σημασία της λέξης μέσα από παραδείγματα και δεν θα πρέπει να μας ενδιαφέρουν οι υποθέσεις γύρω από την εκμάθηση και τη χρήση της γλώσσας, καθώς επίσης και οι αιτιακές συσχετίσεις. *Δεν πρέπει δηλαδή να μας ενδιαφέρει η αιτιακή σύνδεση ανάμεσα στα παραδείγματα και στην νοητική εικόνα, αφού οφείλουμε να τη θεωρήσουμε απλώς συμπτωματική* (PG:117,118). *Δυσκολευόμαστε λοιπόν, να*

¹³⁰ Schanker ,S,G (1987), 'Wittgenstein and The Turning Point in the Philosophy of Mathematics, Κεφ. V

αντιληφθούμε ότι αυτό που αποκαλούμε 'έννοια' υπάρχει μόνο μέσω της ενσωμάτωσής του στη γλώσσα. Δεν είναι αναγνωρίσιμο αποκλειστικά από ένα χαρακτηριστικό του, αλλά από ένα πλήθος χαρακτηριστικών του, που αποτελούν τις διαφορετικές όψεις του.

Αυτό ακριβώς το στοιχείο μπερδεύει τους γνωσιοεπιστήμονες, οι οποίοι μοιάζουν να έχουν δύο επιλογές : είτε θεωρούν ότι οι έννοιες πρέπει να είναι όμοιες με κάτι, είτε ότι πρέπει να αναφέρονται σε κάτι. Στη ρητορική ερώτηση του Wittgenstein «τί όψη έχει η εικόνα ενός φύλλου που δεν δείχνει μια ορισμένη μορφή, αλλά 'εκείνο που είναι κοινό σε όλες τις μορφές φύλλων'» (ΦΕ&73) η οποία επιτίθεται στην ιδέα ότι μπορεί να υπάρξει μία τέτοια σχηματική αναπαράσταση του φύλλου ανεξάρτητη από τη χρήση του, η Τεχνητή Νοημοσύνη 'βλέπει' ένα εμπειρικό ζήτημα¹³¹ : δεν υπάρχει κανένας a priori λόγος που να μην επιτρέπει να σχεδιαστεί ένα πρόγραμμα το οποίο θα μπορεί να μάθει να ξεχωρίζει και να αναγνωρίζει όλα τα φύλλα –και μόνον αυτά – ως φύλλα. Με την ίδια έννοια η 'σχηματική αναπαράσταση' στο μυαλό ενός παιδιού θα αποτελείται κατά πάσα πιθανότητα από τους ίδιους κανόνες που χρησιμοποιούνται στο πρόγραμμα. Δηλαδή αντιστοιχώντας τη συμπεριφορά του παιδιού στο πρόγραμμα, μπορούμε να υποθέσουμε τη φύση των μη συνειδητών κανόνων που συνθέτουν την έννοια του φύλλου που διαθέτει το παιδί. Όσο για το γεγονός ότι και ο πιο ικανός ομιλητής δεν μπορεί να αναφερθεί συνειδητά στους συγκεκριμένους κανόνες εξηγώντας τους, αυτό είναι εντελώς άνευ σημασίας για την Τεχνητή Νοημοσύνη, αφού έχει το ελεύθερο να χρησιμοποιεί κατά κόρον μη συνειδητούς κανόνες.

Η ικανότητα ενός οργανισμού να αναγνωρίζει τις περιπτώσεις που ανήκουν σε μια κατηγορία, να πηγαίνει πέρα από τις πληροφορίες που του παρέχονται, να μπορεί να κάνει προβλέψεις και να μπορεί να προσαρμοστεί στο περιβάλλον, θεωρείται από τους γνωσιακούς επιστήμονες, ότι προέρχεται από τις έννοιες που διαθέτει. Αυτή η εικόνα αποτελεί ένα σύμπτωμα εκείνου, που ο Wittgenstein αποκαλεί «ένα είδος γενικής ασθένειας της σκέψης που πάντοτε αναζητά (και βρίσκει) αυτό που θα ονομάζαμε νοητική κατάσταση, από την οποία ξεπηδούν οι πράξεις μας όπως μέσα από μία δεξαμενή» (PG§80). Σε μία από τις πρώτες συζητήσεις για τη χρήση των κανόνων, ο Wittgenstein ισχυρίζεται ότι ένας από μία σειρά κανόνων, ερμηνεύεται με αιτιακούς όρους όπως ο μηχανισμός ο οποίος παράγει τις εφαρμογές του : μπορούμε εύκολα να σχηματίσουμε την εντύπωση ότι το σημείο εμπρικλείει ολόκληρη τη γραμματική η οποία είναι κλεισμένη μέσα του όπως το περιδέραιο στο κουτί, κι εμείς δεν έχουμε παρά να την τραβήξουμε έξω (αλλά μια τέτοια εικόνα μας παραπλανά). Νομίζουμε πως η κατανόηση είναι η στιγμιαία σύλληψη ενός πράγματος από το οποίο αργότερα μόνο συνέπειες συνάγονται, και μάλιστα κατά τέτοιο τρόπο ώστε αυτές οι συνέπειες να υφίστανται ήδη σε μια ιδανική κατάσταση πριν ακόμη συναχθούν (PG§55). Ενάντια σε αυτή την εικόνα, ο Wittgenstein ισχυρίζεται ότι η σχέση ανάμεσα στη κατοχή μιας έννοιας και τις εφαρμογές της είναι *εσωτερική* : αντιμετωπίζουμε τη συμπεριφορά του δρώντος υποκειμένου ως *κριτήριο* για να πούμε ότι έχει αποκτήσει τη συγκεκριμένη έννοια.

*Η εφαρμογή είναι αυτή που παραμένει το κριτήριο για την κατανόηση και όχι οι επαγωγικές αποδείξεις για το σχηματισμό μιας νοητικής έννοιας της οποίας τη δομή μπορούμε μόνο να υποθέσουμε, βασιζόμενοι στη συμπεριφορά του υποκειμένου*¹³². Το να αντιμετωπίζουμε τις έννοιες ως το 'σύνδεσμο που μεσολαβεί μεταξύ των εισερχόμενων πληροφοριών (*stimuli*) και των εξερχόμενων αποκρίσεων (*response*)' όπως υποστηρίζει ο Fodor, ισοδυναμεί με το να αντιμετωπίζουμε τη σχέση μεταξύ της κατοχής μιας έννοιας και της εφαρμογής της ως

¹³¹ Βέβαια, η γνωσιακή επιστήμη δεν ενστερνίζεται όλες τις 'ισχυρές' θέσεις της TN. Στο σημείο όμως στο οποίο συμφωνούν σχεδόν απόλυτα, είναι α) ότι το μοντέλο του H/Y και η μηχανιστική αντίληψη για το νου, αποτελούν το καλύτερο μοντέλο για τη διερεύνηση των εσωτερικών διεργασιών και β) ότι το συγκεκριμένο αποτελεί ένα *εμπειρικό ζήτημα*.

¹³² Shanker S.G, (1998), 'The Nature of Concepts'.

αιτιακής ή αντίστροφα, επειδή η σχέση μεταξύ της κατοχής μιας έννοιας και της εφαρμογής της νοείται ως αιτιακή, οι έννοιες αντιμετωπίζονται ως ένα παρεμβαλλόμενο μέσον ή ένα πρόγραμμα μέσω του οποίου εισρέοντα ερεθίσματα κωδικοποιούνται, προσπερνούνται ως μη σημαντικά, ή αξιοποιούνται στην πορεία τους προς απόκριση. Ο Fodor θα θεωρούσε την πρόταση 'ο S κατέχει την έννοια κόκκινο επειδή βλέπει αυτό που όλοι οι τόνιοι του κόκκινου έχουν κοινό' εμπειρική γενίκευση, και όχι γλωσσική πρόταση που φανερώνει κάποιο κανόνα για τη χρήση της φράσης 'η κατοχή της έννοιας κόκκινο'. Αυτό ακριβώς το σημείο είναι και η αφηρησιά της αναγωγικής ανάλυσης των γνωσιακών όσον αφορά το τί είναι έννοια : δηλαδή ο καθορισμός των κανόνων μέσω των οποίων τα ερεθίσματα που εισέρχονται, κωδικοποιούνται και αξιοποιούνται από τον εγκέφαλο¹³³. Αυτό που χρειάζεται να εξηγηθεί εδώ, είναι ένα νοητικό και όχι ένα γλωσσικό φαινόμενο : πώς δηλαδή ένας οργανισμός είναι σε θέση να χειρίζεται διαφοροποιημένα μεταξύ τους αλλά κατά μία έννοια παρόμοια αντικείμενα και γεγονότα, με ισοδύναμο τρόπο. Η ερώτηση που υποβάλλεται είναι, πώς ένα παιδί για παράδειγμα βλέπει ένα αντικείμενο 'ως κάτι' (πχ. ως καρέκλα), τί συμβαίνει στο μυαλό του όταν αντικρίζει ένα αντικείμενο για πρώτη φορά ή κατά τη διάρκεια του καταδεικτικού ορισμού, ώστε να του επιτρέπει έπειτα να επαναπροσδιορίζει το αντικείμενο ονομάζοντάς το με την ίδια ιδιότητα (καρέκλα) ή να επιλέγει άλλα αντικείμενα που να ανήκουν στην ίδια κατηγορία ;

Αυτή η γραμμή σκέψης έχει τα θεμέλιά της στον Καρτεσιανή προϋπόθεση ότι η σκέψη προηγείται εμπειρικά από τη γλώσσα. Για τον γνωσιακό επιστήμονα η σχέση μεταξύ της κατοχής μιας έννοιας και της εφαρμογής της είναι εξωτερική, και η προσέγγιση του Wittgenstein αποτελεί στην καλύτερη περίπτωση περιγραφή και όχι εξήγηση, ένα είδος κοινωνικής ανθρωπολογίας και όχι ψυχολογίας. Η εκμάθηση και η εξέλιξη μιας έννοιας σύμφωνα με το γνωσιακό υπόδειγμα, συνίσταται στο ότι το παιδί ξεκινά από την αρχή της ζωής του διαθέτοντας ένα σύνολο από αυτόματα ανακλαστικά ή προδιαθέσεις ή ακόμη πιθανότατα πρωτόγονες έννοιες που τροποποιούνται ως αποτέλεσμα της προσαρμογής στο περιβάλλον. Δηλαδή, το παιδί είναι απαραίτητο να αναπτύξει αυτά τα ανακλαστικά ή τις πρωτόγονες δομές έτσι ώστε να βελτιώσει τον έλεγχο που έχει πάνω στο περιβάλλον, μετά πρέπει να συνδυάσει και να μετασχηματίσει τις νοητικές δομές ή τα σχήματα που διαμορφώθηκαν από τις αρχικές αυτές συνευρέσεις και ούτω καθ' εξής. Κάθε στάδιο, αποτελεί μετασχηματισμό του προηγούμενου σταδίου. Έτσι, η γνωσιακή εξέλιξη μοιάζει να είναι μία νοητική διαδικασία αυτογένεσης (autogenetic) : αλληλεπίδραση με το περιβάλλον (συμπεριλαμβανομένης και της κοινωνικής) οδηγεί μέσα από μία συνεχή διαδικασία αφομοίωσης και προσαρμογής, προς την κατεύθυνση μιας πιο σταθερής γνωσιακής ισορροπίας. Τα σχήματα μέσα από τα οποία ένα παιδί κατασκευάζει τις έννοιές του, εξελίσσονται από τον αρχικό του χειρισμό με τα αντικείμενα, στην επαφή του με τους υπόλοιπους ανθρώπους, και τις λειτουργίες δράσης, οι οποίες όμως μετά αποχωρίζονται, αφαιρούνται από αυτές τις πράξεις. Σύμφωνα με την παραπάνω εκδοχή εκμάθησης μιας έννοιας, η εξελικτική ψυχολογία φαίνεται να γίνεται το μέσο για να λυθεί ένα θεμελιώδες επιστημολογικό πρόβλημα : με ποιο τρόπο το παιδί κάνει τη μετάβαση από την αντίδραση σε κάθε νέο ερέθισμα που αντιμετωπίζει ως απομονωμένο γεγονός, στην ταξινόμηση και κατηγοριοποίηση του ερεθίσματος. Η αρμονία μεταξύ της γνωσιακής επανάστασης και της TN έγκειται στο γεγονός ότι και οι δύο ενδιαφέρονται για τη λύση του παραπάνω προβλήματος. Και οι δύο ερμηνεύουν την ερώτηση 'πώς το παιδί αποκτά την έννοια καρέκλα' για παράδειγμα, ως ερώτημα για το πώς ένα παιδί θεμελιώνει σταδιακά βήμα-βήμα μία νοητική αναπαράσταση από καρέκλες η οποία με τη σειρά της καθορίζει τη χρήση της καρέκλας. Όσο για τον τρόπο που

¹³³ Harvey, O.J.D.E., (1961), 'Conceptual Systems and Personality Organization', κεφ.1.

το παιδί χρησιμοποιεί την *καρέκλα*, αυτός αντίθετα με ότι έχει υποστηρίξει ο Wittgenstein, αποτελεί απλώς αποδεικτικό στοιχείο της νοητικής αναπαράστασης της καρέκλας που το τελευταίο διαθέτει.

Ωστόσο, ο *επιστημολογικός σκεπτικισμός* αποτελεί το θεμελιώδες πρόβλημα του λειτουργικού ορισμού των εννοιών. Οι γνωσιακοί επιστήμονες δεν θα μπορέσουν ποτέ να είναι βέβαιοι εάν και με ποιό τρόπο οι συμπεριφορές που παρατηρούνται ή οι εντυπώσεις που αποκομίζονται συνδέονται με τις υποκείμενες απροσδιόριστες γνωστικές διαδικασίες και νοητικές αναπαραστάσεις¹³⁴. Ποτέ δεν θα μπορέσουμε να είμαστε σίγουροι ότι η έννοια του *κόκκινου* που έχει κάποιος άλλος είναι ίδια με τη δικιά μας. Στην πραγματικότητα ποτέ δεν θα μπορέσουμε να είμαστε βέβαιοι, ούτε καν για εμάς τους ίδιους, αφού θα πρέπει πρώτα να διαπιστώσουμε *πώς θα προχωρήσουμε μελλοντικά στην κατηγοριοποίηση*, πριν να εκφέρουμε κρίσεις σχετικά με τη φύση της δικιάς μας έννοιας του *κόκκινου*. Για τους γνωσιοεπιστήμονες, η άποψη του Wittgenstein για τη γλώσσα συνεισφέρει ελάχιστα στην έρευνα για την κατηγοριοποίηση γιατί θεωρούν ότι το επιχείρημά του περί κανονιστικότητας της γλώσσας, η έμφασή του δηλαδή στους κανόνες που χρησιμοποιούμε για να επιτρέψουμε τη χρήση του 'ο S κατανοεί #', *έχει εφαρμογή μόνο σε γλωσσικές συμβάσεις και όχι σε γνωσιακά φαινόμενα*. Είναι εντελώς αποδεκτό ότι δύο υποκείμενα μπορούν μεν να κατέχουν τους κανόνες για τη χρήση του '#' και παρόλ' αυτά να σχηματίζουν εσωτερικά πολύ διαφορετικές εντυπώσεις για το '#', (πχ. δύο υποκείμενα μπορούν να συμφωνούν σε όλα τα κριτήρια που απαιτούνται για να γίνει κάποιος καλός πρωθυπουργός, αλλά ταυτόχρονα σχηματίζουν πολύ διαφορετική άποψη ο ένας από τον άλλο, ως προς το ποιό άτομο κάνει γι αυτή τη θέση).

Η μηχανιστική επιρροή της TN στο γνωσιακό υπόδειγμα γίνεται ολοφάνερη, στο ότι αναζητείται συνεχώς μία αναγνώριση ομοιότητας-ανομοιότητας η οποία όμως έχει ως συνέπεια να μετατίθεται το πρόβλημα : αντί να εξηγήσουμε τη φύση της χρήσης της έννοιας μέσω της κατηγοριοποίησης, προσπαθούμε να εξηγήσουμε τη φύση της αναγνώρισης του κοινού στοιχείο.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι ο Wittgenstein επιχειρεί να δείξει ότι οι δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε στον προσδιορισμό της φύσης της έννοιας είναι λογικά και όχι εμπειρικά, όπως υποθέτει η γνωσιοεπιστήμη. Η επιστημική (epistemic) αίσθηση της 'ιδιωτικής' φύσης που είναι κυρίαρχη στο γνωσιακό υπόδειγμα, δεν αποτελεί κάποιο τεχνικό εμπόδιο που η TN προσπάθησε να λύσει και δεν τα κατάφερε : αποτελεί μία επιστημολογική σύγχυση η οποία χρειάζεται να διευκρινιστεί και να εξαλειφθεί. Κι αν όπως ήλπιζε η Rosch, η άποψη του Wittgenstein θα μπορούσε να προσφέρει ένα εναλλακτικό σημείο αφετηρίας για την έρευνα κατηγοριοποίησης, αυτό θα το έκανε με το να μας υποδείξει έναν διαφορετικό τρόπο να αντιμετωπίζουμε τις ερωτήσεις σχετικά με τη φύση και την εκμάθηση των εννοιών. Ο Wittgenstein μπορούμε να θεωρήσουμε ότι υποδεικνύει έναν άλλο τρόπο κατηγοριοποίησης με τον ισχυρισμό του, ότι υπάρχει απόλυτη εξισορρόπηση μεταξύ σκέψης και γλώσσας. Επιτίθεται στο Καρτεσιανό μοντέλο που υιοθετεί εν μέρει και ο Fodor (ο οποίος αποτυχημένα προσπαθεί να βρει κάποιες εξτερναλιστικές διεξόδους) όπου η σκέψη και η γλώσσα συνιστούν ανεξάρτητους και εξωτερικά συνδεδεμένους τομείς.

Όπως είδαμε, ο Fodor προϋποθέτει ότι η έννοια ΑΛΟΓΟ για παράδειγμα, *αναφέρεται σε μία νοητική αναπαράσταση και ότι περιπτώσεις –δείγματα της έννοιας νοούνται ως τέτοια, μόνον με βάση τις εμπειρίες του οργανισμού*. Αλλά σ' αυτή την περίπτωση έχουμε το δικαίωμα να ρωτάμε : *ποια είναι η αιτία που προκαλεί έναν οργανισμό να αντιδρά σε χ,ψ,ζ εμπειρίες με τον ίδιο τρόπο*; Δηλαδή, δεν μπορούμε να προϋποθέτουμε αυτό το οποίο η θεωρία οφείλει να εξηγήσει και που είναι : τί θεωρείται ως περίπτωση/παράδειγμα της έννοιας, τι

134 Waxman S.R., (1990), 'Contemporary Approaches to Concept Development', *Cognitive Development*, N.6

συνιστά η έννοια γι αυτόν που τη διαθέτει ; Η θέση λοιπόν του Wittgenstein όσον αφορά τη φύση των εννοιών, μπορεί να συνοψιστεί στις ακόλουθες θέσεις : α) υπάρχει μία *διαφορά κατηγορίας (κατηγορική διαφορά)* ανάμεσα στην αντιμετώπιση της συμπεριφοράς του υποκειμένου ως *κριτήριο* για το τί καταλαβαίνει και ως *απόδειξη* για το τί *σκέφτεται* β) χρησιμοποιούμε τη γλώσσα για να *εκφράσουμε*, όχι για να *κωδικοποιήσουμε* και να *αποκωδικοποιήσουμε* σκέψεις γ) οι έννοιες δεν είναι ούτε δημόσια ούτε ιδιωτικά φαινόμενα δ) χρησιμοποιούμε την ‘έννοια’ για να αποδώσουμε συγκεκριμένες ικανότητες σε ένα ενεργό υποκείμενο και δεν τη χρησιμοποιούμε ως όρο αναφοράς πχ. για να ονομάσουμε μία νοητική αναπαράσταση ε) αυτό που βλέπουμε στην πραγματική ζωή είναι αντικείμενα που μας περιβάλλουν (καρέκλες, τραπέζια κλπ) και ανθρώπους που δρουν με τρόπους οι οποίοι ικανοποιούν τα κριτήρια για να περιγράψουμε τη συμπεριφορά τους, δεν βλέπουμε αντικείμενα και γεγονότα για τα οποία συμπεραίνουμε ότι είναι *μέλη κατηγοριών* και των οποίων τα βασικά χαρακτηριστικά έχουμε προηγουμένως αποσπάσει και καταγράψει.

Ο Wittgenstein πιστεύει ότι μόνο για έναν ανθρώπινο οργανισμό και για ό,τι του μοιάζει (συμπεριφέρεται με όμοιο τρόπο) μπορούμε να πούμε ότι έχει αισθήματα, ότι βλέπει, ότι ακούει, ότι έχει ή δεν έχει συνείδηση κλπ. (ΦΕ&281). *Δηλαδή, η ιεράρχηση των εννοιών δεν γίνεται σταδιακά από ατομικές, μηχανισιακές μονάδες με τον τρόπο που περιέγραψε η TN.* Αντίθετα, οι ανθρώπινες υπάρξεις αποτελούν το υπόδειγμα για τη χρήση των ψυχολογικών εννοιών : για οποιοδήποτε ερώτημα για τις ψυχολογικές δυνατότητες των βρεφών ή των ζώων, θεωρείται αναγκαίο να συγκρίνουμε τη συμπεριφορά των τελευταίων με αυτή των ανθρώπων. Ο Wittgenstein δεν ισχυρίζεται ότι είναι λάθος να περιγράψουμε τη συμπεριφορά των ζώων με ψυχολογικούς όρους, αυτό που εννοεί είναι, ότι η χρήση αυτών των όρων δεν έχει τη βάση της σε ομοιότητες της νευροφυσιολογίας ανάμεσα σε κατώτερους και ανώτερους οργανισμούς. Ερωτήματα του τύπου: ‘μπορούν οι μέλισσες να *θυμηθούν* πού είναι οι φωλιές τους;’, ‘*Τα περιστέρια αναγνωρίζουν* το σχήμα του κύκλου;’, ‘*Οι πίθηκοι κατανοούν* προτάσεις;’, δεν μπορούν να απαντηθούν μελετώντας εγκεφαλικά φαινόμενα και άλλωστε δεν έχουμε ακόμη αρκετή πληροφόρηση σχετικά με το θέμα, έτσι ώστε να σχηματίσουμε οιαδήποτε κρίση. Αυτό στο οποίο ο συμπεριφορισμός μοιάζει να υπήρξε αρκετά αποτελεσματικός, ήταν στο ότι μας υποχρέωσε να αναγνωρίσουμε, πως *όσο ισχυρότερη ήταν η αναλογία ανάμεσα σε κατώτερες μορφές ζωής και μηχανές, τόσο πιο αταίριαστο φαινόταν το να χρησιμοποιούμε ψυχολογικούς όρους για να περιγράψουμε τις κινήσεις ενός οργανισμού* (πχ. το γεγονός ότι ένα ζώο επιστρέφει συνεχώς σε ένα συγκεκριμένο τόπο, δεν ικανοποιεί σε καμία περίπτωση τα κριτήρια που διέπουν την εφαρμογή του ‘θυμάμαι’). Αντίθετα, ο τρόπος που η TN χειρίστηκε αυτή τη συμπεριφοριστική στρατηγική, ήταν να υπερασπιστεί –μέσω της *μηχανιστικής ιδέας της συνέχειας (mechanistic continuum)*- την ακριβώς αντίθετη θέση : *όσο ισχυρότερη ήταν η αναλογία, τόσο περισσότερο είχε νόημα να περιγράψουμε με παρόμοιο τρόπο τις λειτουργίες της μηχανής και τις λειτουργίες ενός οργανισμού, χρησιμοποιώντας γνωσιακούς όρους.* Και επιπλέον, επέβαλε μέσω της παραπάνω τακτικής, να αντιλαμβανόμαστε τη μηχανιστική λειτουργία των γνωσιακών διαδικασιών, ως μία από τις υψηλότερες, στην ιεραρχία της θεωρίας της συνέχειας (με αυτή την ανάγνωση, τα περιστέρια *όντως ‘αναγνωρίζουν’* πότε ένα σχήμα είναι κύκλος κλπ. ακριβώς γιατί θεωρείται ότι υπάρχει *συνέχεια* ανάμεσα στη λογική δομή των νευροφυσιολογικών τους διαδικασιών και αυτή των ανθρώπων, όταν θυμούνται και αναγνωρίζουν αντικείμενα. Έχουμε όμως ήδη δείξει, πόσο αδιέξοδος είναι αυτός ο ισχυρισμός και επιπλέον δεν υπάρχουν οι αποδείξεις από τα δεδομένα της νευροφυσιολογίας για να τον στηρίξουν.

Τέλος, ο Wittgenstein απέναντι στη θέση της ‘ταξινόμησης των εννοιών’ και της αυστηρής τους ιεραρχίας στο γνωσιακό υπόδειγμα, προτείνει να εξετάσουμε τα γλωσσικά παιχνίδια που παίζονται με ψυχολογικούς όρους,

και τα οποία διαθέτουν μια ποικιλία από πρωτόγονες έως πολύ εκλεπτυσμένες χρήσεις ψυχολογικών εννοιών. Καθώς απομακρυνόμαστε από τις υποδειγματικές περιπτώσεις, τα κριτήρια για την εφαρμογή της έννοιας # ποικίλουν αντιστοίχως, αφού εξαρτώνται από τις συνθήκες κατά τις οποίες εφαρμόζεται η έννοια. Το γεγονός αυτό μας υποβάλλει ένα διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης ανάμεσα σε ‘άνωτερες’ και ‘κατώτερες’ έννοιες : περιπτώσεις δηλαδή όπου η κατοχή της έννοιας # προϋποθέτει την κατοχή της #’. Όπως και στην περίπτωση του Fodor (που θα δούμε παρακάτω), έχουμε να κάνουμε κι εδώ με μία *ασύμμετρη σχέση εννοιών*, η οποία όμως είναι *θεμελιωμένη στη γραμματική και όχι στην εμπειρία και τις μη νομολογικές υποθέσεις* όπως αυτή του Fodor. Υπάρχουν λοιπόν, *ασύμμετρες εννοιολογικές σχέσεις*¹³⁵ (*asymmetric conceptual relations*), όπου δεν έχει νόημα να πούμε ότι ο S κατέχει την # παρά μόνον αν μπορούμε επίσης να πούμε ότι ο S κατέχει την #’, χωρίς όμως να ισχύει και το αντίθετο. Ο Wittgenstein δίνει ένα τέτοιο παράδειγμα ‘πρωτεύουσας’ (primary) και ‘δευτερεύουσας’ (secondary) έννοιας μιας λέξης : «μόνον εάν έχεις ήδη μάθει να υπολογίζεις –είτε στο χαρτί είτε λέγοντάς το δυνατά –θεωρείται ότι είσαι ικανός να κατανοήσεις, μέσω αυτής της έννοιας, τι σημαίνει ο υπολογισμός μέσα στο κεφάλι» (PI: σελ.216). Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει, ότι θα μπορούσαμε να λάβουμε ως υπόδειγμα τη σχέση μεταξύ # και #’, βασιζόμενοι στο γεγονός ότι συμπεριλαμβάνονται σε μία κατηγορία ιεράρχησης. Κι αυτό γιατί όταν διερευνούμε τις χρήσεις της # και της #’, ανακαλύπτουμε ότι οι *αποχρώσεις* της μιας έννοιας *σβήνουν* μέσα στις αποχρώσεις της άλλης ή ακόμη ότι σε μερικές περιπτώσεις δεν είναι καθόλου ξεκάθαρο ποια από τις δύο έννοιες, ή ποιος από τους δύο όρους είναι ο πιο κατάλληλος προς χρήση. Το να μιλήσουμε λοιπόν για γλωσσικά παιχνίδια στο πεδίο των ψυχολογικών εννοιών, συνεπάγεται το να επιστήσουμε την προσοχή μας στο ότι η χρήση που κάνουμε στους ψυχολογικούς όρους είναι σε μία συνεχή κατάσταση ροής και κατά μία έννοια, υπό μία διαρκή εξέλιξη.

4.3 Η αδυναμία θεμελίωσης του νοητικού περιεχομένου στον Fodor - σημασιολογία της πληροφορίας (informational semantics).

Όπως είδαμε στην αρχή της εργασίας, ο Gödel με το θεώρημα της πληρότητας για τον κατηγορηματικό λογισμό, εξασφάλισε θεωρητικά τον «παραλληλισμό» της σημασιολογίας με τη σύνταξη, ισχυριζόμενος ότι οι σημασιολογικές σχέσεις μπορούν να «κατοπτρισθούν» κατά κάποιο τρόπο στις συντακτικές σχέσεις. Έτσι, η απόδειξη (μια καθαρά μηχανική διαδικασία) αφού βασίζεται αποκλειστικά στη μορφή των συμβόλων, δηλαδή στη σύνταξή τους, διατηρεί την αλήθεια. Η Αναπαραστασιακή Υπολογιστική Θεωρία του Νου, του Fodor, στηρίζεται κι αυτή, στην *ιδέα του κατοπτρισμού (mirroring)* για να λύσει το πρόβλημα του νοητικού περιεχομένου. Ωστόσο, υπάρχει το εξής πρόβλημα : ακόμη κι αν κατοπτρίζεται από το σημασιολογικό επίπεδο στο συντακτικό, το περιεχόμενο των λογικών συνδέσμων (δηλαδή κατοπτρίζονται οι σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των προτάσεων) ωστόσο, *με κανένα τρόπο δεν κατοπτρίζεται το περιεχόμενο των ίδιων των προτάσεων*¹³⁶.

Ο Fodor θεωρεί, ότι οι σημασιολογικοί κανόνες κατοπτρίζονται στους συντακτικούς κανόνες, οι οποίοι με τη σειρά τους κατοπτρίζονται σε αιτιακούς νόμους. Όμως με αυτόν τον τρόπο, στο μόνο στο οποίο απαντά η ιδέα του κατοπτρισμού, είναι το πρόβλημα της ορθολογικότητας των νοητικών διαδικασιών, δηλαδή, στο «πώς η

¹³⁵ Shanker S G, (1998), ‘The Nature of Concepts’ .

¹³⁶ Το επιχείρημα του Searle (1980) με το κινέζικο δωμάτιο, είχε ήδη στραφεί εναντίον της Αναπαραστασιακής Υπολογιστικής Θεωρίας του Νου, υποστηρίζοντας ότι μέσω της αναγωγής (εδώ, μέσω του κατοπτρισμού) των νοητικών καταστάσεων σε συντακτικές (λειτουργικές) καταστάσεις, *αποτυγχάνουμε να συλλάβουμε το περιεχόμενο των νοητικών καταστάσεων, αφού αυτό δεν μπορεί να συγκροτηθεί μέσω συντακτικών σχέσεων.*

ορθολογικότητα είναι μηχανικά δυνατή» (Fodor 1987, σελ. 20). Θεωρεί δεδομένο δηλαδή, ότι οι καταστάσεις ενός συστήματος *έχουν ήδη* σημασιολογικές ιδιότητες, και απαντά απλά στο ‘πώς μεταβαίνει το σύστημα από τη μία κατάσταση στην άλλη, έτσι ώστε να διατηρείται η αλήθεια’. Κατά συνέπεια, το πρόβλημα της αποβλεπτικότητας των νοητικών αναπαραστάσεων, δηλαδή το πρόβλημα του ‘πώς μία υλική κατάσταση μπορεί να έχει σημασιολογικές ιδιότητες’, παραμένει. Ο Fodor, όπως και πολλοί άλλοι ερευνητές, συνειδητοποιεί ότι η αποβλεπτικότητα δεν μπορεί να εξηγηθεί με βάση την ορθολογικότητα και γι αυτό το λόγο, *το πρόβλημα της αποβλεπτικότητας αποτελεί το κεντρικό πρόβλημα της γνωσιακής επιστήμης*.

Ένα ακόμη βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η θεωρία του Fodor, (όπως και οι άλλες μεταφυσικές θεωρίες του νου) είναι *το πρόβλημα της συνείδησης*, αφού όπως έχουμε ήδη δει, δεν μπορεί να εξηγήσει με ποιό τρόπο μπορεί κάτι το υλικό να έχει συνειδητές καταστάσεις. Ο Fodor δεν ασχολείται καθόλου με το ζήτημα της συνείδησης. Θεωρεί ότι οι νοητικές αναπαραστάσεις είναι απροσπέλαστες από τη συνείδηση, το υποκείμενο δεν έχει συνειδητή πρόσβαση σ’ αυτές, και *η ίδια η συνείδηση αντιμετωπίζεται ως επιφανόμενο*¹³⁷. Επιπλέον, αν θεωρήσουμε ότι η Γλώσσα της Σκέψης διαθέτει συνθετική σημασιολογία, τότε μοιάζει να μην μπορούμε να εξηγήσουμε πώς οι επιμέρους ‘λέξεις’ αυτής της γλώσσας αποκτούν το περιεχόμενό τους. Δεν μπορούμε δηλαδή να εξηγήσουμε πώς μία φυσική κατάσταση αναφέρεται εγγενώς (χωρίς να χρειάζεται κάποιον εξωτερικό ερμηνευτή-χρήστη) σε μία άλλη φυσική κατάσταση ή πώς μια φυσική κατάσταση καθίσταται εγγενώς σύμβολο-αναπαράσταση μιας άλλης φυσικής κατάστασης. Ο Fodor αποδέχεται εν μέρει την κριτική και γι αυτό προσπαθεί να εξηγήσει τις νοητικές διαδικασίες προσφεύγοντας αποκλειστικά στις *μη σημασιολογικές ιδιότητες των νοητικών αναπαραστάσεων*. Ο Fodor δεν εξηγεί σε κανένα σημείο της θεωρίας του ‘πώς οι νοητικές αναπαραστάσεις αποκτούν σημασιολογικές ιδιότητες’ και πουθενά στις έρευνές του δεν αναφέρεται η απάντηση στο ερώτημα για την προέλευση του περιεχομένου. Από το 1980 και μετά, ο Fodor προσπάθησε να δώσει διάφορες εξηγήσεις για να λύσει το πρόβλημα της ‘ψυχοσημασιολογίας’(1987) προσπαθώντας να καθορίσει ‘*τί θεμελιώνει τη σχέση του συμβόλου με το συμβολιζόμενο*’, ή αλλιώς, ‘*τί θεμελιώνει το περιεχόμενο των νοητικών αναπαραστάσεων*’ χωρίς όμως ιδιαίτερη επιτυχία.

Αναπτύσσει λοιπόν, μία *αιτιακή θεωρία για το νοητικό περιεχόμενο* και γι αυτό εξηγεί τη σχέση αναπαράστασης –αναπαριστώμενου με την *έννοια του ενδείκτη (indicator)*. Ένας ενδείκτης συνδέεται πάντοτε αιτιακά με το ενδεικνυόμενο, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του καπνού, ο οποίος θεωρείται ενδείκτης της φωτιάς, ακριβώς επειδή παράγεται αιτιακά από αυτήν. Η θεωρία του ονομάζεται συχνά *σημασιολογία ενδεικτών (indicator semantics)* και αποτελεί μία *χονδροειδή αιτιακή θεωρία (crude causal theory* : Fodor 1987, σελ. 99), γιατί οι εξηγήσεις που χρησιμοποιεί είναι του τύπου : το χ (καπνός) αναπαριστά το ψ (φωτιά), *αν και μόνον αν το ψ είναι η αιτία του χ*. Ωστόσο, υπάρχουν αμφιβολίες για το κατά πόσο οι αναπαραστάσεις που προκύπτουν από τις σχέσεις αιτιότητας είναι όντως αναπαραστάσεις και όχι περιπτώσεις *προσομοίωσης (simulation)* ή *εγγραφής (record)*. Η *ένδειξη* στο θερμομέτρο δεν αποτελεί από μόνη της μια αναπαράσταση της θερμοκρασίας, αλλά απλά μία *εγγραφή* της θερμοκρασίας. Όμως, δεν είναι δυνατόν η εγγραφή να έχει από μόνη της, δηλαδή ανεξάρτητα από τον τρόπο που χρησιμοποιείται από τον χρήστη ή τον ερμηνευτή της αναπαράστασης, αναφορική λειτουργία, και επομένως δεν μπορεί να ενδεικνύει τη θερμοκρασία.

¹³⁷ Το *επιφανόμενο* είναι ένα δευτερεύον, τυχαίο παράγωγο κάποιας διαδικασίας, το οποίο δεν έχει καμία αιτιακή επίδραση ή αντίκτυπο από μόνο του. Σύμφωνα με τον *επιφαινομεναλισμό*, κάποιο από τα χαρακτηριστικά μιας κατάστασης, υπάρχει χάριν των άλλων, χωρίς να διαθέτει το ίδιο καθόλου αιτιακές δυνάμεις και χωρίς να έχει τη δυνατότητα να επιφέρει κάποιο αποτέλεσμα στο φυσικό κόσμο. Η αναλογία που χρησιμοποιείται συνήθως, είναι αυτή του σφυρίγματος μιας μηχανής, η οποία βγάζει βέβαια χαρακτηριστικό ήχο (που αντιστοιχεί στην εμπειρία), αλλά αυτός δεν παίζει κανένα ρόλο στην κίνηση της μηχανής.

Ένα βασικό πρόβλημα στη θεωρία του Fodor είναι ότι δεν διακρίνει τη διαφορά μεταξύ εγγραφών και αναπαραστάσεων (Παγωνδιώτης 2001, 3.3.1.4). Οι εγγραφές (που είναι στενά συνδεδεμένες με την έννοια της προσομοίωσης) μπορεί να είναι είτε ψηφιακές είτε αναλογικές. Η αλήθεια είναι ότι μπορούμε πλέον σήμερα, να περνάμε από το ένα είδος εγγραφής στο άλλο με αμιγώς μηχανικό τρόπο: μπορούμε δηλαδή να εγγράψουμε (record) ένα αντικείμενο με μία φωτογραφική μηχανή και στη συνέχεια να ψηφιοποιήσουμε τη φωτογραφία με τη βοήθεια ενός σαρωτή (scanner). Μπορούμε επιπλέον, με επίσης μηχανικό τρόπο να ακολουθήσουμε την αντίστροφη διαδικασία. Όμως και στις δύο αυτές περιπτώσεις, έχουμε να κάνουμε με 'μετεγγραφή', δηλαδή με μετάβαση από το ένα είδος εγγραφής στο άλλο. Αντίθετα, η μετάβαση από ένα είδος αναπαράστασης στο άλλο, είναι μία διαδικασία που δεν είναι δυνατόν να επιτελεστεί μηχανικά. Γνωρίζουμε πόσο δύσκολο είναι να περιγράψουμε με λόγια μια εικόνα ή αντίστροφα να φτιάξουμε από περιγραφές το σκίτσο κάποιου. Εδώ δεν πρόκειται πλέον για μηχανική διαδικασία, αλλά για μετάφραση, η οποία σε αντίθεση με την μετεγγραφή δεν μπορεί να εκτελεστεί μηχανικά. Ο λόγος είναι, ότι η μετεγγραφή βασίζεται αποκλειστικά στη μορφή των εγγραφών, ανεξάρτητα από αυτό που εγγράφεται κάθε φορά και χωρίς να αναφέρεται σε ό,τι εγγράφει (άρα ούτε στο αναπαραστασιακό του περιεχόμενο), ενώ η μετάφραση αντίθετα μεταβαίνει από το ένα είδος περιεχομένου σε κάποιο άλλο, αφού σε μία μετάφραση μεταφράζεται το αναπαραστασιακό περιεχόμενο. Ο Fodor (1984, 1987) μοιάζει να μην αντιλαμβάνεται την παραπάνω διάκριση, και ανήκοντας στους υπέρμαχους της πληροφοριακής σημασιολογίας (informational semanticists) όπως οι Barwise & Perry (1983), Dretske (1981), Evans (1982), Stalnaker (1984), υποστηρίζει, ότι 'οι σημασιολογικές ιδιότητες των προτασιακών στάσεων που διαθέτει το υποκείμενο, απορρέουν κυρίως, από τις πληροφοριακές αναφορές-συσχετίσεις ανάμεσα στο νου του υποκειμένου και το περιβάλλον. Παρόλο που η παραπάνω θεωρία παρουσιάζει κάποιες ομοιότητες με τις αιτιακές θεωρίες αναφοράς (όπως του Kripke και του Putnam¹³⁸), ωστόσο δεν περιορίζεται σε απλές αιτιακές συσχετίσεις. Εδώ, πρωταγωνιστικό ρόλο παίζει ο αποβλεπτικός ρεαλισμός (intentional realism), σύμφωνα με τον οποίο, για να συνιστούν οι σημασιολογικές ιδιότητες αυθεντικές (genuine) ιδιότητες, θα πρέπει το ότι διαθέτουμε έναν νου, να συνιστά από μόνο του μία αιτιακή διαφοροποίηση σε σχέση με άλλα συστήματα. Θα πρέπει δηλαδή τα έλλογα συστήματα να είναι ικανά να επιτελέσουν πράξεις που τα μη έλλογα συστήματα θα ήταν αδύνατο να επιτελέσουν. Εάν το ότι διαθέτουμε ένα νου, δεν αποτελούσε μία αιτιακή διαφοροποίηση τότε, αναιρωτείται ο αποβλεπτικός ρεαλιστής, ποιο θα ήταν το πλεονέκτημα του ότι είμαστε έλλογα όντα; Γι αυτό, το λιγότερο που θα

¹³⁸ Παρόλο που στόχος των Kripke και Putnam ήταν να εξηγήσουν την προέλευση του περιεχομένου όρων της φυσικής γλώσσας, ωστόσο, οι απόψεις τους άσκησαν επιρροή επιπλέον, στις εξηγήσεις του περιεχομένου των νοητικών αναπαραστάσεων. Ο Kripke ανέπτυξε μία θεωρία για τη σημασία των κύριων ονομάτων απορρίπτοντας τη θεωρία ανάλυσης των ονομάτων μέσω περιγραφών, που απέδιδε στους Frege και Russell. Ο Putnam με τη σειρά του μέσα από το ίδιο πρίσμα, ασχολήθηκε με τους γενικούς όρους που αναφέρονται σε φυσικά είδη. Ξεκίνησε λοιπόν από τις παραδοχές ότι η ψυχολογική κατάσταση καθορίζει την ένταση ή εντασιακότητα (intensionality = η αναφορά σε ιδιότητες και σχέσεις) και η ένταση με τη σειρά της καθορίζει την έκταση (extension = η αναφορά στις ίδιες τις οντότητες που πληρούν κάποιες ιδιότητες ή σχέσεις). Η ένταση θεωρήθηκε ως σύζευξη κατηγορημάτων, δηλαδή ως σύνολο περιγραφών, και επειδή παρείχε τις αναγκαίες συνθήκες για να ανήκει μία οντότητα στην έκταση του όρου, θεωρήθηκε ότι κατέχει ένα πρωτείο σε σχέση με την έκταση, επειδή την καθορίζει. Η σύνδεση της σημασίας (ως έντασης) με την έννοια, οδήγησε στο να θεωρείται η σημασία ως κάτι νοητικό. Επακόλουθο αυτών, είναι ότι η ψυχολογική κατάσταση καθορίζει την έκταση. Ο Putnam προσπαθεί να αναιρέσει το ότι η ένταση καθορίζει την έκταση, επιχειρώντας να δείξει πως η ψυχολογική (ιντερναλιστική, 'στενή' στάση του μεθοδολογικού σολιψισμού) δεν αποτελεί επαρκή και αναγκαία συνθήκη για τον καθορισμό της έκτασης των όρων που αναφέρονται σε φυσικά είδη. Επινοεί λοιπόν το γνωστό νοητικό πείραμα, που έχουμε ήδη αναφέρει, με τη δίδυμη Γη, όπου δύο υποκείμενα Α και Β είναι δυνατόν να βρίσκονται στην ίδια εγκεφαλική και (στενή-παγω) ψυχολογική κατάσταση, όταν χρησιμοποιούν έναν όρο όπως το 'νερό' και παρόλ' αυτά ο όρος αυτός να έχει διαφορετική έκταση στις δύο περιπτώσεις (στη Γη η έκταση είναι H₂O ενώ στη δίδυμη Γη είναι ΧΥΖ). Όλη η επιχειρηματολογία του Putnam στηρίζεται στην αποδοχή της έννοιας του δυνατού κόσμου, η οποία θεωρεί, ότι τουλάχιστον σε ορισμένες περιπτώσεις είναι δυνατόν να μιλάμε για το ίδιο άτομο ως υπάρχον σε περισσότερους από έναν δυνατούς κόσμους (Putnam 1975, 'Mind, Language and Reality', σελ.230).

μπορούσαμε να ισχυριστούμε, υποστηρίζει, θα ήταν ότι οι καταστάσεις του νου 'πρέπει' να αποτελούν αιτίες και να είναι ικανές να επιφέρουν με την επίδρασή τους κάποιο αποτέλεσμα¹³⁹.

Ο στόχος των 'σημασιολόγων της πληροφορίας', είναι λοιπόν το περιεχόμενο των ιδίων των σκέψεών μας και μόνον ως απόρροια αυτών, τα περιεχόμενα των γλωσσικών τους συμβόλων. Αυτή είναι μία πολύ σημαντική επισήμανση, γιατί το ζητούμενο γι αυτούς, είναι να προσπαθήσουν να συλλάβουν τις σημασιολογικές ιδιότητες της σκέψης, οι οποίες όμως δεν προϋποθέτουν την ύπαρξη γλώσσας και γλωσσικών-γλωσσολογικών ικανοτήτων, πόσο μάλλον μιας γλωσσικής κοινότητας. Η προσέγγισή τους ξεκινά από τα απλούστερα νοητικά συστήματα προς τα πιο εξελιγμένα (bottom-up) και θέλουν να κατανοήσουν πώς τα χαρακτηριστικά της διάνοιας των έλλογων οργανισμών μπορούν να ταιριάξουν, να αλληλεπιδράσουν και να ενσωματωθούν με τις απόψεις μας, για τα υπόλοιπα φυσικά και βιολογικά συστήματα. Ο Fodor λοιπόν, ενστερνιζόμενος τη 'σημασιολογία της πληροφορίας', θεωρεί πως οι σκέψεις κάθε υποκειμένου προϋποθέτουν αντικείμενα, ιδιότητες, και συσχετίσεις-αλληλεπιδράσεις στο περιβάλλον του, έτσι ώστε οι εσωτερικές καταστάσεις του υποκειμένου να μην θεωρούνται πραγματικές σκέψεις, παρά μόνον εάν το υποκείμενο βρίσκεται στην παραπάνω σχέση ανταλλαγής πληροφοριών με το περιβάλλον του. Στην πραγματικότητα δηλαδή, το υποκείμενο δεν θα μπορούσε να σχηματίσει σκέψεις καθόλου, παρά μόνο αν ίσχυε η παραπάνω αναλογία. Γι αυτό το λόγο ο Fodor έχει χαρακτηριστεί από πολλούς γι αυτό το λόγο, ως υπερβατολογικός εξτερναλιστής (transcendental externalist, Pierre J., 1997,σ.44). Ακόμη, επειδή ακριβώς θεωρεί ότι τα περιεχόμενα της σκέψης του υποκειμένου, βασίζονται στις σκέψεις άλλων υποκειμένων που συμμετέχουν σε κοινωνικές ή γλωσσικές κοινότητες και αλληλεπιδρούν με αυτές, έχει χαρακτηριστεί μη αυστηρός ατομιστής. Ωστόσο, χρειάζεται προσοχή εδώ, γιατί, όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, δεν υπάρχει πουθενά στη θεωρία του Fodor η δέσμευση, ότι το υποκείμενο δεν μπορεί να σχηματίσει σκέψεις, αν δεν αποτελεί μέλος κάποιας κοινωνικής ή γλωσσικής κοινότητας ή ότι ο Ροβινσών Κρούσος για παράδειγμα δεν θα μπορούσε να σχηματίσει πραγματικές σκέψεις όπως όλοι μας, παρόλο που θα βρισκόταν σε πλήρη απομόνωση. Η αλληλεπίδραση με το περιβάλλον είναι αποδεκτή, διευκολύνει την πραγμάτωση της διάδρασης, αλλά δεν θεωρείται προαπαιτούμενο. Άλλωστε ο Fodor αποδεχόμενος όπως είδαμε την ύπαρξη συνθετικής σημασιολογίας, αποδέχεται στην ουσία το σημασιολογικό ατομισμό, τη θέση δηλαδή ότι υπάρχουν νοητικές αναπαραστάσεις, το περιεχόμενο των οποίων δεν εξαρτάται από το ρόλο τους μέσα στη γλώσσα της σκέψης, αλλά από τη σχέση που έχουν η κάθε μία ξεχωριστά, ατομικά, με τον κόσμο. Για τον Fodor, το νόημα του συμβόλου της Γλώσσας της Σκέψης, καθορίζεται από την ιδιότητα (property) με την οποία το τελευταίο αλληλεπιδρά αιτιακά. Έτσι, σύμφωνα με την αιτιακή θεωρία της αλληλεπίδρασης (causal covariation theory) το σύμβολο της Γλώσσας της Σκέψης 'ΑΛΟΓΟ' σημαίνει άλογο, επειδή έκτυπα-δείγματα αυτού του συμβόλου, προκαλούνται μόνον από άλογα. Είναι γι αυτό το λόγο που η αιτιακή θεωρία της αλληλεπίδρασης ορίζεται επίσης και ως πληροφοριακή σημασιολογία, αφού η πληροφορία που το σύμβολο 'φέρει' είναι στην ουσία η ιδιότητα με την οποία αλληλεπιδρά. Ο Fodor συνδέει επομένως στενά το νόημα με την αιτιότητα ('ties meaning to aetiology'), ακολουθώντας την παράδοση των Skinner (1957), Stampe(1977) και Dretske(1981)¹⁴⁰.

Επιστρέφοντας στη συσχέτιση του ενδείκτη και του ενδεικνυόμενου, αυτό που θεωρείται βασικό, είναι η πληροφοριακή συνάφεια και σχέση μεταξύ του ενδείκτη και αυτού που ενδεικνύει, ανεξάρτητα από την παρουσία ενός χρήστη που διαθέτει προτασιακές στάσεις. Μία τέτοια θεωρία είναι αμιγώς φυσιοκρατική, αφού όπως είδαμε η σχέση : 'το χ αναπαριστά το ψ αν και μόνο αν το ψ είναι η αιτία του χ' βασίζεται στην έννοια της αιτιότητας και

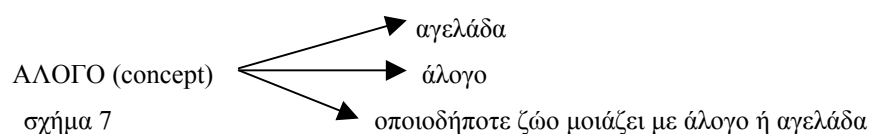
¹³⁹ Jacob Pierre, (1997), 'What minds can do, intentionality in a non-intentional world', σελ. 18/σελ.43.

¹⁴⁰ Cain M. J. (2002), 'Explaining mental Content' σελ.116.

έτσι η αναπαραστασιακή σχέση ανάγεται ουσιαστικά σε μία αιτιακή σχέση. Ο Fodor θεωρεί ότι η σχέση ενδεικνυομένου-ενδείκτη πρέπει να είναι αξιόπιστη, έτσι ώστε η νοητική παράσταση ενός αλόγου, να μπορεί να προκαλείται από κάθε άλογο. Γι αυτό το λόγο, είναι αναγκαία μία *αξιόπιστη αιτιακή συσχέτιση* (reliable correlation) ανάμεσα σε αναπαριστώμενο και νοητική αναπαράσταση η οποία οφείλει να είναι *νομολογική*. Πιο συγκεκριμένα : το αναφερόμενο της αναπαράστασης ταυτίζεται με την αιτία της αναπαράστασης, δηλαδή, *κάθε έκτυπο νοητικού συμβόλου (πχ ΑΛΟΓΟ) αναφέρεται στην αιτία που το προκάλεσε* (παρουσία αλόγου) και κάθε τύπος νοητικού συμβόλου, εκφράζει την ιδιότητα της οποίας η παρουσία αξιόπιστα προκαλεί τα έκτυπα του εκάστοτε τύπου νοητικού συμβόλου (Fodor 1987, σελ. 99).

Ωστόσο, η σημασιολογία ενδεικτών σε αυτή τη μορφή, παρουσιάζει πολλά σημαντικότερα προβλήματα. Κατ' αρχάς, υπάρχει το *πρόβλημα της λανθασμένης αναπαράστασης (misrepresentation)* : όλοι μας μπορεί να αναπαριστούμε λανθασμένα τον κόσμο κάποιες φορές (αν πρέπει να μιλήσουμε με όρους αναπαράστασης βέβαια). Για παράδειγμα, μπορεί να δούμε ένα σκοτεινό βράδυ μία αγελάδα και να συμπεράνουμε λανθασμένα ότι ήταν ένα άλογο. Σε μια τέτοια περίπτωση, η αγελάδα εκείνο το βράδυ, ήταν η αιτία να προκληθεί το δείγμα-έκτυπο ΑΛΟΓΟ. Η θεωρία των ενδεικτών όμως, μοιάζει να αποκλείει την πιθανότητα του λάθους ή της λανθασμένης αναπαράστασης, γιατί θεωρεί ότι αφού οι αγελάδες όπως επίσης και τα άλογα μπορούν μία σκοτεινή νύχτα να προκαλέσουν έκτυπα του συμβόλου ΑΛΟΓΟ, τότε το νόημα αυτού του συμβόλου θα μπορούσε να είναι είτε το 'άλογο', είτε το 'άλογο ή αγελάδα-ένα-σκοτεινό-βράδυ'¹⁴¹. *Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατή η ύπαρξη κάποιας λανθασμένης αναπαράστασης, γιατί σ' αυτή την περίπτωση δεν υφίσταται το αναπαριστώμενο που θα λειτουργήσει ως αιτία της αναπαράστασης.*

Το πρόβλημα της λανθασμένης αναπαράστασης είναι άμεσα συνυφασμένο με ένα επιπλέον πρόβλημα, αυτό της *άπειρης διάζευξης (disjunction problem)*, αφού η θεωρία υπονοεί ουσιαστικά, ότι το *σύμβολο ΑΛΟΓΟ έχει ένα περιεχόμενο που διέπεται από μία άπειρη διάζευξη αιτιών*. Αυτό συμβαίνει, γιατί δεν μπορούν να διακριθούν από όλες τις δυνατές αιτίες μιας αναπαραστασιακής κατάστασης, εκείνες που αποτελούν μέρος των συνθηκών αλήθειας της, ώστε να προσδιορίσουν την αναφορά και το περιεχόμενό της. Έτσι, αν το μόνο κριτήριο για να αποδώσουμε περιεχόμενο, είναι η ύπαρξη κάποιας αιτιακής σχέσης, τότε μοιάζει να μην υπάρχει τρόπος να επιλέξουμε ορισμένες μόνο από τις αιτίες μιας κατάστασης ως συνθήκες αλήθειας της (σχ.7)..

Ένα τρίτο πρόβλημα που είναι επίσης συνδεδεμένο με το πρόβλημα της άπειρης διάζευξης, είναι αυτό που συνδέεται με τα *εγγύς (proximal)* και τα *άπω ερεθίσματα (distal stimuli)*. Αν για παράδειγμα, έχουμε ένα φυτό που ανιχνεύει στο περιβάλλον του φως, τότε το φυτό δεν ανιχνεύει κάποια άπω ερεθίσματα (ήλιος), αλλά ανιχνεύει εγγύς ερεθίσματα και συγκεκριμένα την ύπαρξη ακτινοβολίας ορισμένου μήκους κύματος στην επιφάνειά του. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τα αισθητηριακά μας όργανα, των οποίων η εξήγηση της λειτουργίας, είναι πρωταρχικός στόχος όσων υποστηρίζουν την αιτιακή θεωρία του περιεχομένου. Εδώ, κατά τη διάρκεια της οπτικής αντίληψης, αυτό που στην πραγματικότητα βλέπουμε, δεν είναι τα ερεθίσματα στον αμφιβληστροειδή, ούτε η ενεργοποίηση του οπτικού φλοιού, αλλά κάποιο αντικείμενο με τις ιδιότητές του. Αυτό αποδεικνύεται σε όλες τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ενώ μεταβάλλονται τα εγγύς ερεθίσματα, η αντίληψη

¹⁴¹ Fodor J. (1990), Κεφ. 'A Theory of Content I : The Problem'.

διατηρείται σταθερή (πχ. ακίνητα αντικείμενα δεν εμφανίζονται να μετακινούνται όποτε μετακινούμε το βλέμμα μας ή όταν τα πλησιάζουμε τρέχοντας). Δηλαδή, αν και το είδωλο στον αμφιβληστροειδή μεταβάλλεται, δεν συμβαίνει το ίδιο και με το αντικείμενο που αντιλαμβανόμαστε. Έτσι λοιπόν, ένα *σημαντικότατο χαρακτηριστικό της οπτικής αντίληψης* (όχι όμως μόνον αυτής), είναι ότι δεν αναπαριστώνται τα εγγύς συμβάντα από τα οποία προκαλείται η εκάστοτε αντίληψη, αλλά αντίθετα αναπαρίστανται τα άπω συμβάντα. Ο Fodor δεν διευκρινίζει σε τί συνίστανται οι αισθητηριακές εισροές που προσλαμβάνουν οι μορφομετατροπείς, πριν τους παραδώσουν προς επεξεργασία στους αυτόνομους μηχανισμούς και αυτό συνιστά ακόμη μία αδυναμία της θεωρίας του, αφού οποιαδήποτε θεωρία περιεχομένου, θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της τον παραπάνω διαχωρισμό.

Ο Fodor προσπαθεί να αντικρούσει τις παραπάνω αδυναμίες της θεωρίας του, αναπτύσσοντας τη θεωρία της *ασύμμετρης εξάρτησης (asymmetrical dependency)* η οποία προσπαθεί να απαντήσει κυρίως στο πρόβλημα της άπειρης διάζευξης. Από ένα σύνολο λοιπόν, άπω ερεθισμάτων, μόνον αυτά που αντιπροσωπεύουν τον τύπο χ (πχ. την ιδιότητα *άλογο*), αποτελούν τις συνθήκες αλήθειας μιας νοητικής παράστασης με το σύμβολο της Γλώσσας της Σκέψης, ΑΛΟΓΟ. Αυτό όμως, δεν αποκλείει την περίπτωση άπω ερεθίσματα του τύπου ψ (ιδιότητα *αγελάδα*) να μπορούν να προκαλέσουν επίσης την εμφάνιση της νοητικής αναπαράστασης ΑΛΟΓΟ. Ωστόσο, τα άπω ερεθίσματα του ψ δεν αποτελούν μέρος των συνθηκών αλήθειας της νοητικής αναπαράστασης ΑΛΟΓΟ, γιατί στην εντελώς υποθετική περίπτωση που τα άπω ερεθίσματα του χ δεν θα είχαν παραγάγει νοητικές αναπαραστάσεις του τύπου ΑΛΟΓΟ, ούτε και τα άπω ερεθίσματα τύπου ψ θα είχαν παραγάγει με τη σειρά τους τον ίδιο τύπο της νοητικής αναπαράστασης. Αυτός είναι ο λόγος, που οι νοητικές αναπαραστάσεις του τύπου ΑΛΟΓΟ, οι οποίες παράγονται από άπω ερεθίσματα τύπου ψ , *εξαρτώνται ασύμμετρα* από τις (όμοιες) νοητικές αναπαραστάσεις του τύπου ΑΛΟΓΟ, που παράγονται από άπω ερεθίσματα του τύπου χ . Πιο συγκεκριμένα, το σύμβολο S αναπαριστά την ιδιότητα P εάν : (i) υπάρχει νόμος σύμφωνα με τον οποίο ιδιότητες P (εμφάνιση αλόγου) προκαλούν τη δημιουργία εκτύπων του συμβόλου S (ΑΛΟΓΟ) (ii) για κάθε ιδιότητα P^* (εμφάνιση αγελάδας) η οποία βέβαια δεν είναι ισοδύναμη με την P (άλογο), εάν υπάρχει νόμος που καθορίζει ότι οι ιδιότητες P^* προκαλούν έκτυπα S (ΑΛΟΓΑ), τότε, αυτός ο νόμος *εξαρτάται ασύμμετρα* από τον προηγούμενο νόμο, σύμφωνα με τον οποίο ιδιότητες P προκαλούν έκτυπα του συμβόλου S . Έτσι λοιπόν, σύμφωνα με τη σχέση της ασύμμετρης εξάρτησης, μια νοητική αναπαράσταση S αναπαριστά ένα *άλογο* και όχι μια *αγελάδα*, αν α) η εμφάνιση ενός αλόγου θα προκαλούσε την αναπαράσταση S , ακόμη και όταν η εμφάνιση μιας αγελάδας δεν προκαλούσε την S και β) αντίστροφα, η εμφάνιση μιας αγελάδας δεν θα προκαλούσε την αναπαράσταση S αν η εμφάνιση ενός αλόγου δεν προκαλούσε την S . Δηλαδή, η *σύνδεση αγελάδα -S εξαρτάται ασύμμετρα από τη σχέση αλογο-S*¹⁴².

Το βασικό ωστόσο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η θεωρία του Fodor, είναι ότι *δεν μπορεί να ορίσει την ασύμμετη εξάρτηση με αμιγώς νομολογικούς όρους*. Αν λοιπόν υπάρχει νόμος που καθορίζει ότι η ύπαρξη της ιδιότητας χ (άλογο) προκαλεί τη δημιουργία εκτύπων του συμβόλου S (ΑΛΟΓΟ) και κάποια στιγμή διαπιστώσουμε ότι η ύπαρξη της ιδιότητας ψ (αγελάδα) προκαλεί και αυτή με τη σειρά της τη δημιουργία εκτύπων του συμβόλου S , τότε αυτό που κάνουμε είναι να τροποποιούμε το νόμο, έτσι ώστε να συμπεριλάβει επίσης και τη σχέση τύπου ψ - S . Όμως κανείς δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι σε μια τέτοια περίπτωση ο αρχικός νόμος είναι ορθός και ότι η ίδια η φύση κάνει λάθος όταν παράγει σχέσεις τύπου ψ - S . Γι αυτό λοιπόν, είναι ολοφάνερο, ότι *δεν μπορούμε να ορίσουμε τί είναι ορθό αποκλειστικά με αιτιατούς όρους*. Χρειάζεται άρα,

¹⁴² Fodor J. (1990), Κεφ. 'A Theory of Content II : The Theory' σελ. 90-92.

να αναφερθούμε σε κάποιο άλλο επίπεδο για να εξηγήσουμε γιατί η νοητική παράσταση S είναι λανθασμένη, όταν παράγεται από ερεθίσματα ψ . Το επίπεδο αυτό θα πρέπει να καθορίζει *τί θα όφειλε να αποτελεί την αιτία του S*. Η εξήγηση που δίνει λοιπόν ο Fodor, δεν είναι καθαρά αιτιακή, αφού το εάν η αιτιακή σχέση ψ -S εξαρτάται ασύμμετρα από την αιτιακή σχέση χ -S, δεν αποτελεί κάτι που μπορούμε να το διαπιστώσουμε ανατρέχοντας σε μία άλλη αιτιακή σχέση. Ο Fodor, δεν μπορεί να ανατρέξει σε μία περαιτέρω αιτιακή σχέση έτσι ώστε να εξηγήσει το πώς καθιερώνεται η σχέση ασύμμετρης εξάρτησης και έτσι η θεωρία του καταλήγει να αποτελεί απλώς μία *τυπική συνθήκη*, η οποία καθορίζει μόνο κάποιες ελάχιστες προϋποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες μπορεί μία θεωρία προέλευσης νοητικού περιεχομένου να αποφύγει εν μέρει το πρόβλημα της άπειρης διάζευξης.

Ένα τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό πρόβλημα για τη θεωρία περιεχομένου του Fodor, είναι το ότι αποτυγχάνει εντελώς να λογοδοτήσει για ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του νοήματος, που ήταν εξαιρετικής σημασίας για τον Wittgenstein, την *κανονιστικότητα*. Στην περίπτωση του Fodor βέβαια, η κανονιστικότητα είναι προσαρμοσμένη στη χρήση συμβόλων. Υποθέτοντας λοιπόν, ότι ένα σύμβολο διαθέτει μία συγκεκριμένη σημασία, θεωρούμε ταυτόχρονα ότι υπάρχουν αναρίθμητα γεγονότα που σχετίζονται με το 'πώς αυτό το σύμβολο οφείλει να χρησιμοποιηθεί' σε αντίστοιχα αναρίθμητες συνθήκες. Και το 'πώς ένα σύμβολο οφείλει να χρησιμοποιηθεί', είναι εν μέρει συστατικό στοιχείο του νοήματός του, έτσι ώστε το να του αποδίδουμε μία συγκεκριμένη σημασία, ισοδυναμεί με το να θέτουμε σε λειτουργία ένα ολόκληρο απόθεμα κανονιστικών γεγονότων. Έτσι, όταν χρησιμοποιούμε λάθος μία έννοια (για παράδειγμα όταν νομίζουμε ότι το δένδρο που αντικρίζουμε είναι 'φτελιά', ενώ στην πραγματικότητα είναι 'οξιά') έχουμε παραβιάσει μία κανονιστικότητα που διέπει τη χρήση αυτής της έννοιας, έχουμε διαπράξει δηλαδή κάτι που δεν έπρεπε να έχουμε κάνει, στα πλαίσια ενός κοινώς αποδεκτού κανόνα στη ζωή μας. Επιπλέον, υπάρχουν καθιερωμένα πρότυπα κανονιστικότητας θεωρητικού και πρακτικού συλλογισμού. Δηλαδή, υπάρχουν κανόνες και κανονιστικά πρότυπα επαγωγικού συλλογισμού, που παραβιάζουμε, όταν κάνουμε για παράδειγμα μία απλουστευτική γενίκευση για την προσωπικότητα των Φιλανδών ως έθνος, βασιζόμενοι στο γεγονός, ότι έχουμε συναντήσει έναν ή δύο μόνον Φιλανδούς. Το ότι καταλήγουμε σε ένα άστοχο συμπέρασμα βασιζόμενοι στην αρχική μας υπόθεση, αποτελεί ένα γεγονός το οποίο δεν θα έπρεπε να έχει συμβεί. Ο Fodor, δεν κάνει καθόλου λόγο για αυτά τα κανονιστικά γεγονότα που είναι συστατικά στοιχεία του νοήματος, καθώς τα γεγονότα που σχετίζονται με τις αιτιακές συνδέσεις και τις σχέσεις εξάρτησης που επικρατούν μεταξύ τους, δεν είναι σε θέση να παράγουν ένα κανονιστικό πλαίσιο καταστάσεων. Για άλλη μια φορά δηλαδή, αποδεικνύεται ότι η θεωρία του δεν βασίζεται σε συνηθισμένα καθημερινά σχήματα ανθρώπινης συμπεριφοράς, αλλά αντίθετα αποτελεί μία πολύπλοκη και προβληματική τυπική συνθήκη, η οποία αποτυγχάνει να ορίσει το νόημα αιτιοκρατικά με όρους φυσιοκρατίας, προϋποθέτοντας την αποβλεπτικότητα.

4.4 Το αδιέξοδο εξήγησης του νοήματος με όρους αναφοράς – πρακτική γνώση και Wittgenstein.

Έχουμε ήδη δει, ότι οι νοητικές παραστάσεις που υιοθετεί η Αναπαραστασιακή Υπολογιστική Θεωρία του Νου του Fodor, δεν μπορούν να προσεγγιστούν από την οπτική του πρώτου προσώπου με αποτέλεσμα να μην δίνονται στη συνείδηση. Πρόσβαση στις νοητικές αναπαραστάσεις δεν έχει το ίδιο το υποκείμενο, αλλά τα αυτόνομα γνωσιακά υποσυστήματα του υποκειμένου (modules) και με αυτή την έννοια δεν είναι απλώς ασυνείδητες αλλά επιπλέον υποπροσωπικές (subpersonal).

Η θεωρία του Fodor αποτελεί κατά κάποιο τρόπο τη κορύφωση της "γλωσσικής στροφής", αφού εξηγεί τα νοητικά φαινόμενα, με βάση τη γλώσσα και τις γλωσσικές αναπαραστάσεις. Πρόκειται για ένα

ιδιαίτερο είδος αναπαραστάσεων, οι οποίες παρόλο που διαθέτουν μορφή, φορέα και περιεχόμενο, όπως και όλα τα άλλα είδη αναπαραστάσεων, δεν αποτελούν στην ουσία συνηθισμένα φυσικά φαινόμενα. Για παράδειγμα, ακόμη κι αν διαθέτουν πράγματι γλωσσική μορφή, όπως ισχυρίζεται ο Fodor, αυτή η μορφή ωστόσο, δεν έχει έως τώρα διευκρινιστεί, αφού δεν γνωρίζουμε τη γλώσσα του νου για να την αποκωδικοποιήσουμε (όπως πχ. με τα ιερογλυφικά). Από την άλλη, δεν έχει αποδειχτεί καν μέχρι σήμερα, εάν οι νευροφυσιολόγοι μπορούν να παρατηρήσουν με πιο εξειδικευμένο τρόπο αυτές τις αναπαραστάσεις. Κατ' αρχάς, η μορφή της αναπαράστασης έχει άμεση σχέση με τη φυσική της εμφάνιση, παρόλο που δεν θεωρούνται όλα τα φυσικά χαρακτηριστικά της αναπαράστασης σημαντικά για τον προσδιορισμό της μορφής της παρά μόνο ένα μερικό σύνολο από αυτά. Αυτά παίζουν καθοριστικό ρόλο και αποτελούν τη μορφή της αναπαράστασης, ενώ η συνολική υλική υπόσταση της αναπαράστασης αποτελεί το φορέα της αναπαράστασης. Από όλα τα χαρακτηριστικά του φορέα μιας αναπαράστασης, αυτά που συνιστούν τη μορφή της, είναι όσα σχετίζονται με κάποιο τρόπο με το περιεχόμενο της αναπαράστασης. Σύμφωνα με το ευρύτερο πλαίσιο της φιλοσοφίας του νου, περιεχόμενο (content) της αναπαράστασης, ονομάζεται αυτό του οποίου τη θέση παίρνει η αναπαράσταση και πρόκειται στην ουσία για ό,τι στις προηγούμενες ενότητες ονομάζαμε 'σημασία' ή 'νόημα' (meaning).

Η διάκριση μεταξύ μορφής και φορέα, είναι σημαντικότερη, αφού με αυτόν τον τρόπο κατορθώνουμε να απομονώσουμε τα χαρακτηριστικά ενός υλικού σώματος που εμπλέκονται στην αναπαραστασιακή σχέση, από όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του. Με αυτό τον τρόπο, οι αναπαραστάσεις (όπως και οι υπολογιστές), παρουσιάζουν μία σχετική αυτονομία από το μέσο «υλοποίησής» τους, η οποία ωστόσο ποικίλλει ανάλογα με το είδος της αναπαράστασης (όσο περισσότερα χαρακτηριστικά του αναπαραστασιακού φορέα συνιστούν την αναπαραστασιακή μορφή, τόσο περιορίζεται η αυτονομία από το μέσο «υλοποίησης»). Όλο το πλαίσιο σκέψης της αναπαραστασιακής θεωρίας, στηρίζεται σε μία μεταφορά : οι νοητικές αναπαραστάσεις συγκρίνονται με τα γραπτά σύμβολα κάποιας άγνωστης φυσικής γλώσσας. Η λειτουργία των αναπαραστάσεων σε μία πρώτη προσέγγιση, είναι να παίρνουν τη θέση ενός άλλου πράγματος, να το αναπληρώνουν επειδή δεν είναι φυσικά παρόν, και με αυτό τον τρόπο να αναφέρονται σε αυτό του οποίου παίρνουν τη θέση. Η αναπαράσταση είναι κατ' αυτόν τον τρόπο ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται από έναν χρήστη, ο οποίος είναι στην ουσία το άτομο που γνωρίζει πώς να χρησιμοποιεί την αναπαράσταση κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτελείται η λειτουργία της, δηλαδή να αναφέρεται σε ένα άλλο αντικείμενο. Ο χρήστης είναι αυτός που 'δέχεται' (και όχι αυτός που παράγει) την αναπαράσταση και αντιδρά ανάλογα στην παρουσία της, ενώ το αναπαριστώμενο αποτελεί το πράγμα που αναπαριστάται και ορίζεται ως «αναφερόμενο» (referent).

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ σημάτων και αναπαραστάσεων για να μην δημιουργηθεί σύγχυση όσον αφορά το ρόλο τους. Τα σήματα αποτελούν στην πραγματικότητα στοιχεία για την παρουσία κάποιου πράγματος και αντιμετωπίζονται ως ένα χαρακτηριστικό που ανήκει εγγενώς σε αυτό. Για παράδειγμα, τα ζώα που ακούν ένα σήμα κινδύνου, αντιδρούν σαν να είναι ένα επικίνδυνο ζώο σωματικά παρόν και γι αυτό η αντίληψη του σήματος προκαλεί την ίδια συμπεριφορά που θα προκαλούσε κάποιο φυσικό χαρακτηριστικό αυτού του επικίνδυνου ζώου (πχ. η μυρωδιά ή η οπτική του αντίληψη). Έτσι λοιπόν, όταν τα ζώα αντιληφθούν ένα σήμα (πχ. τα ίχνη του ζώου στο έδαφος), αντιδρούν σαν να αντιλαμβάνονται κάποιο φυσικό χαρακτηριστικό του ίδιου του ζώου, το οποίο εκλαμβάνεται ως σωματικά παρόν. Το σήμα μ' αυτόν τον τρόπο ενδεικνύει (indicate), δείχνει δηλαδή κάτι, αφού αναφέρεται σε κάτι που θεωρείται παρόν και άρα εκλαμβάνεται ως κάποιο φυσικό χαρακτηριστικό του αναφερόμενου.

Αντίθετα, η αναπαραστασιακή μορφή, όπως είδαμε, αναφέρεται σε κάτι που θεωρείται ως σωματικά μη παρόν, αφού δεν εκλαμβάνεται ως ένα φυσικό χαρακτηριστικό του αναφερόμενου (πχ. του επικίνδυνου ζώου, στο παραπάνω παράδειγμα). Στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτό που είναι σημαντικό, δεν είναι εάν το αναπαριστώμενο είναι ή δεν είναι όντως παρόν, αλλά το ότι εκλαμβάνεται από το χρήστη ως μη παρόν¹⁴³. Οι αναπαραστάσεις (σε αντίθεση με τα σήματα που δείχνουν κάτι) παραπέμπουν (denote, designate) σε κάτι που δεν είναι σωματικά παρόν. Ως επακόλουθο, ο χρήστης των αναπαραστάσεων, με τη δυνατότητα που έχει, να χειρίζεται τις αναπαραστάσεις, αποσυνδέεται από το άμεσο περιβάλλον του και περνά σ' ένα δεύτερο επίπεδο το οποίο 'παραπέμπει' στο περιβάλλον. Αφού ο αναπαραστασιακός φορέας (η συνολική υλική υπόσταση της αναπαράστασης) δεν εκλαμβάνεται ως ένα φυσικό χαρακτηριστικό του αναφερόμενου, δηλαδή ως κάτι που ανήκει εγγενώς στο αναφερόμενο, αποκτά μία σχετική ανεξαρτησία από το αναφερόμενο και από το άμεσο περιβάλλον. Αυτή η αποστασιοποίηση από το άμεσο περιβάλλον, που επιτυγχάνεται μέσω των αναπαραστάσεων, επιτρέπει στον χρήστη να κατανοήσει κάτι που υπάρχει σε μία δεδομένη στιγμή, στο παρελθόν, στο μέλλον ή ακόμη και στη φαντασία του. Γενικότερα, όταν ένα πράγμα παύει να λειτουργεί ως σήμα και λειτουργεί ως αναπαράσταση, τότε μπορούμε να πούμε ότι το αναφερόμενο εμφανίζεται με κάποιο τρόπο στον χρήστη του, δηλαδή *κατανοείται* με κάποιο τρόπο από αυτόν (ibid, σελ. 67).

Μία επιπλέον διάσταση που καθιστά ένα σήμα αναπαράσταση, είναι η έννοια του νοήματος, όπως αυτή κατανοήθηκε μέσω της θεωρίας του Frege. Ο Frege είχε εισάγει την έννοια του νοήματος (Sinn) σε αντιδιαστολή προς την έννοια της αναφοράς (Bedeutung). Επικαλείται το πασίγνωστο παράδειγμα σύμφωνα με το οποίο οι εκφράσεις «ο Αυγερινός» και «ο Αποσπερίτης» έχουν μεν το ίδιο αναφερόμενο : τον πλανήτη Αφροδίτη, αλλά δεν υπάρχει πλήρης ταύτιση ως προς το νόημα, αφού η έκφραση «ο Αυγερινός» διαφέρει από την έκφραση «ο Αποσπερίτης». Αυτό συμβαίνει γιατί η πρώτη περιγράφει την Αφροδίτη, όπως παρουσιάζεται το ξημέρωμα, ενώ η δεύτερη, όπως παρουσιάζεται κατά τη δύση. Το νόημα λοιπόν των εκφράσεων «ο Αυγερινός» και «ο Αποσπερίτης», είναι η περιγραφή ή η προοπτική με την οποία προσεγγίζεται ό,τι αναπαριστούν. Η μεταφορά που χρησιμοποιεί ο Frege αφορά τον τρόπο παρουσίασης, δηλαδή το νόημα μιας έκφρασης είναι ο τρόπος παρουσίασης αυτού στο οποίο παραπέμπει¹⁴⁴. Γενικά, σύμφωνα με τη θεωρία του Frege, μία έκφραση μπορεί να έχει νόημα χωρίς αναφορά, αλλά δεν μπορεί να έχει αναφορά χωρίς νόημα, ακριβώς γιατί το νόημα είναι αυτό που πάντα καθορίζει την αναφορά. Η θεωρία αναφοράς του Frege αφορά τη σχέση αναπαράστασης-κόσμου (γλώσσας και κόσμου), ενώ η θεωρία νοήματος τη σχέση αναπαράστασης-υποκειμένου το οποίο την κατανοεί (γλώσσας και νου). Έτσι, οι γλωσσικές εκφράσεις από τη μία παραπέμπουν (denote) σε κάποιο αναφερόμενο (αναπαριστώμενο) και από την άλλη εκφράζουν (express) τις σκέψεις του υποκειμένου που τις κατανοεί¹⁴⁵.

Παρόλο που ο Frege έθεσε ένα νέο επίπεδο περιγραφής και θεωρίας όσον αφορά τις εκφράσεις της γλώσσας και της κατανόησής τους από επαρκείς ομιλητές, η θεωρία του συνάντησε ανυπέβλητα προβλήματα :

¹⁴³ Όπως στο παράδειγμα με μία προσωπογραφία, όπου το αναπαριστώμενο πρόσωπο, παρουσιάζεται ως μη σωματικά παρόν στον χρήστη που 'δέχεται' την αναπαράσταση (το χρήστη της προσωπογραφίας), σε αντίθεση με το ίδιο το πρόσωπο που μπορεί να βρίσκεται δίπλα στην προσωπογραφία του και το οποίο εμφανίζεται ως σωματικά παρόν.

¹⁴⁴ Η ανάγκη διάκρισης μεταξύ νοήματος και αναφοράς, διαπιστώνεται ολοφάνερα, όταν πρόκειται για αναπαράσταση φανταστικών αντικειμένων : η έκφραση «μονόκερως» δεν έχει αναφερόμενο, αφού δεν υπάρχει τέτοιο πλάσμα στη φύση, ωστόσο η έκφραση έχει περιεχόμενο, το οποίο είναι αποκλειστικά το νόημά της. Βέβαια στην περίπτωση των φανταστικών αντικειμένων δεν ισχύει η μεταφορά του Frege «το νόημα μιας έκφρασης είναι ο τρόπος παρουσίασής του» γιατί αν δεν υπάρχει αναφερόμενο, τότε δεν υπάρχει και τρόπος παρουσίασής του, γιατί αν το νόημα κατανοηθεί ως τρόπος παρουσίασης του αναφερόμενου, τότε είναι αναγκαία εξαρτώμενο από την ύπαρξη του αναφερόμενου.

¹⁴⁵ McCulloch G., (1995), 'The Mind and its World', σελ. 60-65.

πρώτα από όλα τα νοήματα ανήκουν σε έναν κόσμο που προσιδιάζει στον πλατωνικό, και δεν σχετίζεται ούτε με ψυχολογικά φαινόμενα, ούτε με υλικά αντικείμενα. Τα νοήματα είναι λοιπόν, αφηρημένες οντότητες που υπάρχουν ανεξάρτητα από το αν εμείς μπορούμε να τις συλλάβουμε ή όχι¹⁴⁶ και φαίνεται να μην δίνει καμία ικανοποιητική εξήγηση για το πώς κάτι άυλο όπως το νόημα, που ανήκει μάλιστα σε έναν άλλο κόσμο, μπορεί και αλληλεπιδρά αιτιακά με τα αντικείμενα του υλικού κόσμου, και πιο συγκεκριμένα με την ψυχολογική κατάσταση του σκεπτόμενου υποκειμένου. Επιπλέον, υπάρχει πολλαπλασιασμός οντοτήτων αφού εκτός από την αναπαραστασιακή μορφή και το αντικείμενο στο οποίο παρέπεμπε, προστίθεται μία τρίτη οντότητα, το νόημα, η οποία επηρεάζει μία τέταρτη οντότητα, την ψυχολογική κατάσταση του σκεπτόμενου υποκειμένου. Αν θεωρήσουμε ότι το νόημα συνδέει τον αναπαραστασιακό φορέα (την υλική υπόσταση της αναπαράστασης) με το αναφερόμενο (αναπαριστώμενο) και την ψυχολογική κατάσταση του υποκειμένου, τότε αυτό που χρειάζεται να εξηγήσουμε, είναι το πώς συνδέεται το νόημα με καθεμία από τις παραπάνω οντότητες, κάτι βέβαια που δεν κάνει η θεωρία του Frege.

Αντίθετα από την προσέγγιση του νοήματος στον Frege, ο Fodor ακολουθεί μία διαφορετική κατεύθυνση για να ορίσει το νόημα. Είδαμε προηγουμένως ότι το νόημα καθόριζε την αναφορά και δεν ήταν δυνατόν μία αναπαράσταση να έχει αναφορά χωρίς να έχει νόημα. Ο Fodor θεωρεί αντίθετα, ότι μία αναπαράσταση *μπορεί να έχει αναφορά χωρίς να έχει νόημα* και προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα *‘πώς ένα πράγμα αποκτά αναφορά και κατ’ επέκταση αναπαραστασιακό περιεχόμενο, δηλαδή νόημα’*. Θεωρεί, όπως είδαμε προηγουμένως, ότι το νόημα μιας αναπαράστασης (ενός συμβόλου δηλαδή στη Γλώσσα της Σκέψης), *έγκειται στην ιδιότητα που εκφράζει*. Έτσι, αναπαραστάσεις που διαθέτουν την ίδια ιδιότητα ή με τους όρους του Frege, έχουν την ίδια αναφορά, έχουν ταυτόχρονα σύμφωνα με το Fodor και το ίδιο περιεχόμενο, είναι δηλαδή *σημσιολογικά όμοιες*. Για παράδειγμα, οι ιδιότητες του να είναι κάτι ‘νερό’ και να είναι H²O, είναι όμοιες, δηλαδή οι έννοιες NEPO και H²O εκφράζουν την ίδια ιδιότητα, έχουν την ίδια αναφορά και διέπονται από τους ίδιους αιτιακούς νόμους. Ο Fodor ενεργοποιεί τη λειτουργία της σύνταξης σύμφωνα με την οποία : οι αποβλεπτικές καταστάσεις (πεποιθήσεις, προσδοκίες κλπ.) εξατομικεύονται όχι απλώς με βάση το περιεχόμενό τους και τη μεταξύ τους συσχέτιση, αλλά επιπλέον με βάση τους συντακτικούς όρους που διέπουν την εν λόγω πρόταση, η οποία είναι γραμμένη στη Γλώσσα της Σκέψης. Έτσι, για να μοιράζονται δύο υποκείμενα A και B την ίδια πεποίθηση, πρέπει και τα δύο να διαθέτουν από μία πρόταση στη Γλώσσα της Σκέψης στα αντίστοιχα κουτιά των πεποιθήσεών τους (belief boxes), οι οποίες να συμφωνούν στις σημσιολογικές και τις συντακτικές τους ιδιότητες. Αν για παράδειγμα, η πρόταση που είναι ‘αποθηκευμένη’ στις πεποιθήσεις του A, είναι η ‘TO NEPO ΕΙΝΑΙ ΥΓΡΟ’ και του B είναι η ‘TO H²O ΕΙΝΑΙ ΥΓΡΟ’, τότε οι αντίστοιχες πεποιθήσεις τους δεν ανήκουν στον ίδιο τύπο, παρόλο που έχουν το ίδιο περιεχόμενο. Κατά συνέπεια, ένα υποκείμενο μπορεί ορθά να πιστεύει ότι ‘το νερό είναι υγρό’ ενώ ταυτόχρονα να αμφισβητεί ότι ‘το H₂O είναι υγρό’, γιατί σύμφωνα με την άποψη του Fodor η παραπάνω σχέση διαφέρει από τη σχέση δύο προτάσεων που μοιράζονται και οι δύο το κοινό περιεχόμενο ‘το νερό είναι υγρό’¹⁴⁷. Ο Fodor λοιπόν, δεν επικαλείται την έννοια του νοήματος και επιχειρεί να απαντήσει άμεσα στο πώς κάτι αποκτά αναφορά, επικαλούμενος την *αναφορική σχέση μεταξύ αναπαραστασιακού φορέα και αναπαριστώμενου, την οποία και προσπαθεί να εξηγήσει*. Αυτή η σχέση ισχυρίζεται ο Fodor, βασίζεται στη σχέση της αιτιότητας : ένα

¹⁴⁶ «Το έργο της επιστήμης δεν συνίσταται στη δημιουργία, αλλά στην ανακάλυψη αληθινών διανοημάτων...η αλήθεια ενός διανοήματος είναι άχρονη / Ένα διάνοημα δεν ανήκει ούτε στον εσωτερικό μου κόσμο ως μία (υποκειμενική) παράσταση (Vorstellung), ούτε όμως και στον εξωτερικό κόσμο των πραγμάτων, που γίνονται αντιληπτά από τις αισθήσεις». Frege G. (1984), σελ. 50-55.

¹⁴⁷ Fodor (1990), Κεφ. ‘A Theory of Content I : The Problem’/Fodor (1994), ‘The Elm and the Expert’, Κεφ. 1

αντικείμενο μπορεί και αναπαριστά κάποιο άλλο, από τη στιγμή που έχει μία συγκεκριμένη αιτιακή σχέση με αυτό. Στο 6.6 ωστόσο, είδαμε τα ανυπέρβλητα προβλήματα που αντιμετωπίζει η προσέγγισή του, καθώς και την αδυναμία της θεμελίωσης του νοητικού περιεχομένου που την διακρίνει.

Η στάση του ύστερου Wittgenstein όσον αφορά το νόημα, αποτελεί μία εντελώς διαφορετική και εναλλακτική προσέγγιση σε σχέση με τις ερμηνείες του νοήματος κατά τον Frege και τον Fodor. Κι αυτό, γιατί ο Wittgenstein προσεγγίζει το νόημα όχι ως αυθύπαρκτη οντότητα, αλλά ως ένα σύνολο σχέσεων που έχει ο χρήστης με τη γλώσσα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Wittgenstein υιοθετεί κι αυτός μία νέα μεταφορά για να μιλήσει για το νόημα : αντί της «οπτικής» μεταφοράς που έδινε υπόσταση στο νόημα, περιγράφοντάς το ως μία οντότητα που βρίσκεται ανάμεσα στη γλωσσική έκφραση και το αναφερόμενο, χρησιμοποιεί μία μεταφορά από το χώρο της πράξης¹⁴⁸. Έτσι, *το νόημα μιας λέξης κατανοείται ως ο κανόνας χρήσης της εντός του γλωσσικού παιχνιδιού*. Αυτοί οι κανόνες ωστόσο, όπως είδαμε, δεν αποτελούν αυστηρούς, άκαμπτους και αμετάβλητους κανόνες, και ούτε επιπλέον χρειάζεται να διατυπωθούν γλωσσικά για να μπορούν να εφαρμοστούν. Σύμφωνα με τον Wittgenstein, η κατανόηση μιας λέξης είναι μία πρακτική γνώση, μία γνώση σχετικά με το πώς πρέπει να χρησιμοποιείται η λέξη σε διάφορα πλαίσια. Αυτό το πρακτικό είδος γνώσης το οποίο θα αναλύσουμε εκτενέστερα σε επόμενο κεφάλαιο, αποτελεί ένα είδος πρακτικής γνώσης δεξιοτήτων (know-how) και η 'γνώση' του νοήματος παρομοιάζεται με τη γνώση της χρήσης ενός εργαλείου, του οποίου η επιδέξια χρήση επιβάλλεται, για την επιτέλεση μιας πράξης¹⁴⁹.

Υπό το πρίσμα μιας τέτοιας οπτικής του νοήματος, η προβληματικότητα της θεωρίας της αναφοράς του Frege διαπιστώνεται ακόμη πιο έντονα, όταν τονίζεται ότι παρόλο που δεν έχουν απαραίτητα όλες οι γλωσσικές προτάσεις αναφορά (δεν μπορούν δηλαδή να χαρακτηριστούν αληθείς ή ψευδείς) παραμένουν απολύτως κατανοητές. Παραδείγματα τέτοιων προτάσεων είναι οι προσταγές του τύπου «Βγες αμέσως έξω», οι υποσχέσεις, οι ερωτήσεις, οι προειδοποιήσεις κλπ. Τα παραπάνω ρήματα όταν χρησιμοποιούνται στο πρώτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα σε μία πρόταση, δεν αναφέρουν (report) την επιτέλεση μιας πράξης, αλλά αποτελούν τα ίδια, όταν εκφωνούνται, την επιτέλεση της πράξης, αποτελούν δηλαδή ένα *ομιλιακό ενέργημα (speech act)* (Austin, J. 1995, σελ.215-218). Ο Austin μάλιστα υποστηρίζει, ότι *δεν υπάρχει καν διάκριση* ανάμεσα σε ρήματα που χρησιμοποιούνται, όπως παραπάνω, για να δηλώσουν την επιτέλεση μιας πράξης (performative, δηλ. επιτελεστικά ρήματα) και ρήματα που χρησιμοποιούνται για να αναφέρουν ένα γεγονός (constative, δηλ. διαπιστωτικά ρήματα). Σε κάθε γλωσσική χρήση λοιπόν, υπάρχει μία επιτελεστική διάσταση και είναι γεγονός ότι αν υπάρχει κάτι που χαρακτηρίζει τις προτάσεις της φυσικής γλώσσας, αυτό είναι η επιτελεστική τους λειτουργία και όχι η αναφορική.

Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Wittgenstein «Η καταγωγή και η πρωτογενής μορφή του γλωσσικού παιχνιδιού είναι μία αντίδραση (Reaktion) : μόνο από αυτή μπορούν να αναπτυχθούν πιο πολύπλοκες μορφές. Η

¹⁴⁸ Cobb-Stevens R., (1990),σελ. 37.

¹⁴⁹ Μία προσέγγιση νοήματος που μοιράζεται πολλά κοινά στοιχεία με αυτήν του Wittgenstein, είναι η προσέγγιση του Morris (1938) ο οποίος διέκρινε για πρώτη φορά τη σημειωτική σε α) σύνταξη (Syntax), β) σημασιολογία (Semantics) και γ)πραγματολογία (Pragmatics). Σύμφωνα με αυτό το διαχωρισμό, η σύνταξη αφορά τη σχέση των σημείων (αναπαραστάσεων) μεταξύ τους, η σημασιολογία αφορά τη σχέση των σημείων με τα αντικείμενα στα οποία εφαρμόζονται και η πραγματολογία αφορά τη σχέση των σημείων προς τους ερμηνευτές τους. Η πραγματολογική διάσταση ενός σημείου κατά τον Morris σχετίζεται με τον τρόπο συμπεριφοράς που ο οργανισμός εκδηλώνει όταν ανταποκρίνεται στο σημείο. Η πραγματολογική διάσταση (το νόημα) του σημείου έγκειται σε μία συνήθεια (habit) και όχι στην άμεση φυσιολογική αντίδραση που προκαλεί ο φορέας του σημείου, ούτε στα νοητικά είδωλα που τον συνοδεύουν ούτε στα συναισθήματα. (Morris 1938, σελ.109). Βέβαια ένα ανοικτό φιλοσοφικό θέμα παραμένουν οι όροι με τους οποίους κατανοείται αυτή η συνήθεια και οι κανόνες χρήσης των σημείων, αφού η απάντηση δεν απορρέει ούτε από τη

γλώσσα, θέλω να πω, είναι μία εκλέπτυνση και εν αρχή ήταν η πράξη». Ο Frege δεν μπόρεσε να δώσει απάντηση στο ερώτημα πώς ένα πράγμα αποκτά νόημα, γιατί τα νοήματα της θεωρίας του προϋπήρχαν και δεν είναι καθόλου σαφές πώς συμπλέκονταν με συγκεκριμένα αντικείμενα, ώστε να τα καταστήσουν αναπαραστάσεις. Αντίστοιχα, ο Fodor αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα στη θεμελίωση της δικής του εκδοχής του νοητικού περιεχομένου, καθώς η θεωρία του έχει περισσότερο το χαρακτήρα μιας τυπικής συνθήκης και όχι μιας άρτιας νομολογικής αρχής με επιστημονικό κύρος, όπως θέλει να ελπίζει. Αντίθετα, ο Wittgenstein, παρέχει μία άμεση απάντηση στο ερώτημα 'πώς ένα πράγμα αποκτά νόημα' : από τον τρόπο χρήσης του. Η πρακτική γνώση δεξιοτήτων είναι ένα είδος γνώσης που δεν μπορεί, όπως θα δούμε, να διακριθεί από τον χρήστη της και να περιγραφεί μέσω αναπαραστάσεων που θα μπορούσαν να ισχύσουν ανεξάρτητα από αυτόν. Η *πρακτική γνώση δεξιοτήτων*, αποτελεί μία μορφή *ενσώματης γνώσης*. Άλλωστε, αν εννοήσουμε τη γλώσσα ως κινητική δεξιότητα, θα ήταν δυνατό να την αφομοιώσουμε και να κατοικήσουμε μέσα της με τον τρόπο που αφομοιώνουμε ένα όργανο¹⁵⁰.

5. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η TN και η Γνωσιακή επιστήμη στην προσπάθεια 'κωδικοποίησης' της ανθρώπινης γνώσης.

5.2 Το πρόβλημα της κοινοτοπής γνώσης, ο ρόλος του περιβάλλοντος.

Είδαμε, ότι η θεωρία του Fodor στηριζόταν πάνω στην κλασική παραδοχή που στηριζόταν και η κλασική TN, δηλαδή ότι η σκέψη και γενικότερα οι νοητικές διαδικασίες δεν είναι τίποτε άλλο παρά υπολογιστικός χειρισμός συμβολικών αναπαραστάσεων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι νοητικές διαδικασίες εξισώνονται με το χειρισμό συμβολικών αναπαραστάσεων μέσα από τυπικούς κανόνες, δηλαδή κανόνες που αφορούν τη μορφή των αναπαραστάσεων. Οι συμβολικές αναπαραστάσεις χρησιμοποιούνται για να κωδικοποιήσουν την γνώση έχοντας ως υπόδειγμα τον τρόπο που η *φυσική γλώσσα* κωδικοποιεί την ανθρώπινη γνώση. Η αναπαράσταση της γνώσης στον υπολογιστή εμφανίστηκε κυρίως μέσα από την έρευνα για τη μηχανική επεξεργασία της φυσικής γλώσσας. Σταδιακά ωστόσο, έγινε φανερό ότι η συντακτική ανάλυση αυτής της μηχανικής επεξεργασίας δεν ήταν επαρκής και έπρεπε να βρεθεί τρόπος για να απαντηθεί το ερώτημα 'τί σημαίνουν οι λέξεις και οι προτάσεις' στα πλαίσια αυτής της γλώσσας. Τα διάφορα υπολογιστικά προγράμματα που δημιουργήθηκαν προσπάθησαν να απαντήσουν σε αυτό το πρόγραμμα, χωρίς όμως επιτυχία, γιατί στην πραγματικότητα η TN προσομοίωνε διάφορες καταστάσεις του κόσμου, ενώ το ζητούμενο ήταν η προσομοίωση της κατανόησης του κόσμου.

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετώπισε η TN, ήταν η αναπαράσταση της πραγματολογικής γνώσης¹⁵¹. Για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της πραγματολογικής γνώσης οι ερευνητές στη δεκαετία του 1970 άλλαξαν τον τρόπο που σκέφτονταν για την ανθρώπινη νοημοσύνη και προσπάθησαν να δημιουργήσουν τεχνικές αναπαράστασης της γνώσης που να βασίζονται στην προγενέστερη κατάσταση του υποκειμένου και τις προσδοκώμενες από αυτό εξελίξεις. Έτσι δημιουργήθηκε ένα σύνολο νέων τρόπων αναπαράστασης της γνώσης, μέσα από πλαίσια (frames), εννοιολογικές εξαρτήσεις (conceptual dependencies),

νοησιарχία (νοητικά είδωλα, συναισθήματα) ούτε από τον φυσικαλισμό (άμεση φυσιολογική αντίδραση που προκαλεί ο φορέας του σημείου) Haugeland J., 1998, κεφ. 'Truth and Rule-following'.

¹⁵⁰ Dreyfus H., (1992), κεφ. «Ο ρόλος του σώματος στη νοήμονα συμπεριφορά», σελ. 439-440.

¹⁵¹ Η Πραγματολογία (Pragmatics) είναι εκείνο το κομμάτι της θεωρίας των σημείων ή της σημειωτικής, που αφορά τη σχέση που έχουν οι ομιλητές με τα σημεία που χρησιμοποιούν. Κάποιο στοιχείο της χρήσης της γλώσσας, εξηγείται πραγματιστικά μέσα στο πλαίσιο των γενικών αρχών που διέπουν τις κατάλληλες γλωσσικές εκφράσεις και όχι μέσα στο πλαίσιο ενός σημασιολογικού κανόνα.

σενάρια (scripts) κλπ. Το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετώπισαν όλες οι τεχνικές αναπαράστασης της γνώσης, ήταν το πρόβλημα της κοινότητας γνώσης (*common sense knowledge*). Το ότι βέβαια η κατανόηση στηρίζεται σε ένα τεράστιο σώμα κοινότητας γνώσης που δεν δηλώνεται ρητά επειδή θεωρείται αυτονόητη, είναι γνωστό και δεν προκαλεί έκπληξη. Αυτό που προξενεί εντύπωση, είναι ότι όλο το πρόγραμμα αναπαράστασης της γνώσης από την TN στηρίζεται στην πεποίθηση ότι η κοινότητα γνώση μπορεί να αναλυθεί σε ένα αριθμό ανεξάρτητων μεταξύ τους γεγονότων, κάθε ένα από τα οποία αποτελείται από πεπερασμένο αριθμό γεγονότων. Οι υποστηρικτές της TN υποστηρίζουν ακόμη, ότι είναι δυνατόν να καταγράψουμε την κοινότητα γνώση, με έναν τρόπο που δεν θα εξαρτάται από την ίδια καθώς και ότι μπορούμε να εντοπίσουμε τα καθορισμένα στοιχεία της βάσης γνώσης που είναι σημαντικά για την κατανόηση ενός κειμένου στην εν λόγω περίπτωση, χωρίς κανένα πρόβλημα. Ωστόσο, το ανέφικτο του παραπάνω συλλογισμού έχει εντοπιστεί από πολλούς ερευνητές. Ένα παράδειγμα είναι η προσέγγιση μέσα από την *τεχνική αναπαράσταση του σεναρίου που ανέπτυξε ο Charniak σχετικά με το χειρισμό παιδικών ιστοριών*.¹⁵² Ο Charniak προσπάθησε να κωδικοποιήσει με τη μορφή κανόνων οι οποίοι δεν ήταν αυστηροί και επιδέχονταν εξαιρέσεις, όλο το σύνολο των πλαισίων που θεωρείται απαραίτητο για την κατανόηση τέτοιων ιστοριών. Προϋπόθεση για να κατανοηθεί μία τέτοια ιστορία, είναι η γνώση καθοριστικών πληροφοριών οι οποίες είναι άμεσα συνδεδεμένες με το ανθρωπολογικό υπόβαθρο της ιστορίας όπως : α) όταν γιορτάζουμε ένα γεγονός (γενέθλια), δεχόμαστε δώρα από τους φίλους μας, β) όταν οι φίλοι μας δίνουν ένα δώρο, σκοπός τους είναι να μας ευχαριστήσουν γ) όταν ο φίλος μας έχει ήδη ένα αντικείμενο χ κι εμείς επιθυμούμε να τον ευχαριστήσουμε με το δώρο μας, δεν του κάνουμε συνήθως δώρο ένα πανομοιότυπο αντικείμενο δ) αν τυχαία ωστόσο, ο φίλος μας λάβει ένα δώρο από μας που όμως ήδη έχει, τότε το επιστρέφει σε μας για να το αλλάξουμε ή το αλλάζει ο ίδιος κλπ. Ο Dreyfus (1992) παραθέτει ως παράδειγμα μιας τέτοιας ιστορίας το ακόλουθο απόσπασμα από τον Charniak : «Σήμερα έχει τα γενέθλιά του ο Τζακ. Η Πένι και η Τζάνετ πήγαν στο κατάστημα για να αγοράσουν δώρα. Η Τζάνετ αποφάσισε να πάρει έναν χαρταετό. ‘Μην τον πάρεις’ είπε η Πένι. ‘Ο Τζακ έχει χαρταετό. Θα σε βάλει να τον επιστρέψεις’». Ο στόχος λέει ο Charniak, ήταν η συγκρότηση μιας θεωρίας, που να εξηγεί τον τρόπο μέσω του οποίου καταλαβαίνει ο αναγνώστης ότι η αντωνυμία «τον» αναφέρεται στον καινούριο χαρταετό και όχι σ’ αυτόν που έχει ήδη ο Τζακ. Τα αμιγώς συντακτικά κριτήρια (ότι για παράδειγμα η αντωνυμία «τον», αναφέρεται στο αμέσως προηγούμενο ουσιαστικό) είναι ανεπαρκή, καθώς υπονοούν εσφαλμένα, πως σύμφωνα με την τελευταία πρόταση ο Τζακ θα υποχρεώσει την Τζάνετ να επιστρέψει τον χαρταετό που έχει ήδη. Το γεγονός είναι βέβαια, πως είναι αδύνατον να γνωρίζουμε πως η λέξη «τον» αναφέρεται στον καινούριο χαρταετό αν δεν είμαστε εξοικειωμένοι με τις συνήθειες συναλλαγής που ισχύουν στην κοινωνία μας. Το ερώτημα που τίθεται εδώ, είναι *πώς μπορεί η γνώση αυτή να αναπαρασταθεί, να αποθηκευτεί και να χρησιμοποιηθεί στη διεργασία κατανόησης της ιστορίας του Charniak*.

Η απάντηση που έδωσαν οι υποστηρικτές της θεωρίας του πλαισίου, ο Charniak και ο δάσκαλός του ο Minsky, υπαγορευόταν από τη *μεταφυσική παραδοχή* : *προσπάθησαν δηλαδή, να αντιπροσωπεύσουν το υπόβαθρο των εμπλεκόμενων πρακτικών δραστηριοτήτων, μέσα από ένα σύνολο ενδεχόμενων πεποιθήσεων*. Δημιούργησαν λοιπόν ένα πλαίσιο, που είχε τα τυπικά γνωρίσματα της μορφής μιας βάσης γνώσεων για μια μεγάλη ποικιλία καταστάσεων που ανακύπτουν στο πλαίσιο των ιστοριών αυτών. Το πρόγραμμα διέθετε έναν μηχανισμό που εξασφάλιζε ότι *το περιεχόμενο των προτάσεων, ανατρέχει σε αυτές τις γνώσεις της βάσης, έχοντας ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δαιμόνων* (‘φρουρών πλαισίου’) ώστε να παρακολουθούν μήπως εμφανιστούν σε επόμενες

¹⁵² Dreyfus H.L, (1992), «Τί δεν μπορούν ακόμη να κάνουν οι υπολογιστές-Κριτική της τεχνητής νοημοσύνης» σελ.155.

προτάσεις, τα πιθανά επακόλουθα της δεδομένης κατάστασης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι γνώσεις περί γενεθλίων στη συγκεκριμένη ιστορία, δημιουργούν προσδοκίες σχετικά με την αναγκαιότητα της αγοράς δώρων από τους καλεσμένους στη γιορτή, όπως και το ενδεχόμενο επακόλουθο αυτά τα δώρα να πρέπει να επιστραφούν (εδώ, οι δαίμονες του πλαισίου, προβλέπουν την περίπτωση ο Τζακ να έχει ήδη στην κατοχή του ένα πανομοιότυπο δώρο και έχουν προβλέψει ήδη την επακόλουθη ανάγκη της Τζάνετ να το επιστρέψει, όπου η λέξη 'το' αντιπροσωπεύει το δώρο). Ωστόσο, το πρόβλημα προκύπτει μόλις εγκαταλειφθεί ο παραπάνω μικρόκοσμος. Η ιστορία δεν αναφέρει ρητά ένα πλήρες σύνολο των δεδομένων, αφού οι αναγνώστες διαπιστώνουν, ότι πουθενά μέσα στο κείμενο δεν αναφέρεται πχ : α) ότι η Τζάνετ αγόρασε τον χαρταετό για να τον δωρίσει β) ότι το άτομο για το οποίο προορίζονταν τα δώρα της Πένι και της Τζάνετ ήταν ο Τζακ και γ) ότι όταν έχει κανείς ήδη στην κατοχή του ένα αντικείμενο δεν επιθυμεί να του δωρίσουν ένα πανομοιότυπο με το δικό του. Ως λύση, οι γνωσιοεπιστήμονες προτείνουν όλα τα παραπάνω δεδομένα να εισάγονται στη βάση δεδομένων από άλλους δαίμονες που ενεργοποιούνται από το πλαίσιο γενεθλίων¹⁵³.

Όλες οι γνώσεις που αναφέρθηκαν έχουν τη μορφή κανόνα. Ωστόσο, οι συγκεκριμένοι κανόνες δεν είναι αυστηροί και έχουν πολλές εξαιρέσεις. Είναι όμως δυνατή εκ των προτέρων η καταγραφή όλων των δυνατών εξαιρέσεων; Αν πάρουμε ως παράδειγμα το (γ), αποτελεί πρόβλημα το πώς αποθηκεύουμε όλα τα «γεγονότα» που περιλαμβάνονται σ' αυτό, πχ. υπάρχουν απεριόριστοι λόγοι για να επιστρέψει κανείς ένα δώρο, μπορεί να είναι σε λάθος μέγεθος, να είναι σε λάθος χρώμα, να κάνει πολύ θόρυβο, να θεωρείται πολύ εξεζητημένο κλπ. Καθένα από αυτά τα γεγονότα όμως, προϋποθέτει ένα σύνολο επιπρόσθετων γεγονότων για να γίνει κατανοητό. Ας εστιάσουμε στον λόγο που αναφέρεται στο (γ) : ότι υπό κανονικές συνθήκες, αν έχουμε ήδη στη διάθεσή μας ένα αντικείμενο, τότε δεν επιθυμούμε ως δώρο ένα παρόμοιο με αυτό. Παρόλο που αυτή η κατάσταση, αποτελείται από αναμενόμενο σύνολο γεγονότων δεν μπορεί να εισαχθεί ως αληθής πρόταση, αφού δεν ισχύει για αντικείμενα όπως τα χαρτονομίσματα, ένα αγαπημένο γλύκισμα καθώς και για κάποιον που κάνει συλλογή από χαρταετούς, στην περίπτωση των οποίων ευχαρίστως θα δεχόμασταν ως δώρο κάτι παρόμοιο με αυτά, ανεξάρτητα από το αν διαθέταμε ήδη πανομοιότυπά τους. Οι γνωσιοεπιστήμονες βέβαια, θα υποστήριζαν ότι από τη στιγμή που αναφερόμαστε σε κανόνες θα πρέπει να είμαστε προετοιμασμένοι για να αντιμετωπίσουμε τις εξαιρέσεις, και επομένως θα πρέπει να τις αναφέρουμε. Όμως, το κείμενο δεν χρειάζεται να αναφέρει ρητά όλες τις εξαιρέσεις (αν το δώρο ήταν χρηματικό αντίτιμο ή αγαπημένο γλύκισμα, είναι βέβαιο ότι το κείμενο δεν θα ανέφερε πως τα αντικείμενα αυτά αποτελούν εξαιρέσεις στον γενικό κανόνα : 'ένα δείγμα από κάθε είδος είναι αρκετό')

Επομένως, για να είναι η βάση δεδομένων πλήρης θα έπρεπε να περιέχει *μία περιγραφή όλων των ενδεχόμενων εξαιρέσεων* ώστε να συμπληρωθεί το κείμενο. *Ακόμη όμως κι αν απαριθμούνταν όλες οι περιπτώσεις των εξαιρέσεων, υπάρχουν καταστάσεις που επιτρέπουν μία εξαίρεση στην εξαίρεση : για παράδειγμα, το να έχει κανείς ήδη ένα αγαπημένο του γλύκισμα, θα μπορούσε να ήταν πέραν του δέοντος αρκετό, αν το μέγεθός του ήταν γιγαντιαίο. Τί πρέπει να γίνει επομένως; Πρέπει να απαριθμήσουμε τις καταστάσεις που μας κάνουν να προσδοκούμε εξαιρέσεις επί των εξαιρέσεων;*

Ο Wittgenstein είχε μιλήσει για όλες εκείνες τις γνώσεις που θα έπρεπε να γνωρίζουμε για να κατανοήσουμε μια κατάσταση αντίστοιχη με την εν λόγω ιστορία. Για παράδειγμα, θα έπρεπε να γνωρίζουμε τί σημαίνουν οι επιμέρους όροι που χρησιμοποιούνται : τί είναι γενέθλια, τί είναι δώρο, τί είναι χαρταετός, τί είναι

κατάστημα κλπ. Όσο για το αν θα ήταν δυνατόν να ορίσουμε αυτούς τους όρους, ώστε να ‘κατανοηθούν’ από το πρόγραμμα, απαντά, ότι ένας κανόνας δεν μπορεί να προσδιορίσει κανένα τρόπο εκτέλεσης της πράξης, γιατί κάθε τρόπος μπορεί να γίνει συμβατός με τον κανόνα. Αν όμως καθετί γίνει συμβατό με τον κανόνα, μπορεί εξίσου και να συγκρουστεί με αυτόν και άρα δεν υπάρχει ουσιαστικά ούτε συμβιβασμός, ούτε σύγκρουση. Θεωρεί λοιπόν, ότι η παρανόηση έγκειται στο ότι δίνουμε τη μία ερμηνεία μετά την άλλη, και καθεμία από αυτές μας καθησυχάζει για μια στιγμή, μέχρι που να σκεφτούμε μιαν άλλη ερμηνεία που θα τη διαδεχτεί. Υπάρχει λοιπόν η τάση, λέει ο Wittgenstein, να λέμε ότι κάθε ενέργεια σύμφωνα με τον κανόνα είναι μια ερμηνεία, ενώ αντίθετα ‘ερμηνεία’ θα όφειλε να ονομάσει κανείς μόνο την αντικατάσταση μιας έκφρασης του κανόνα με άλλη. Αυτός είναι ο λόγος που το να ‘ακολουθείς τον κανόνα’ είναι μια πρακτική, και το να νομίζεις πως ακολουθείς τον κανόνα δεν είναι το να τον ακολουθείς. (ΦΕ &201,202).

Αντίθετα, η μοναδική απάντηση που δίνουν οι ερευνητές της TN, στο πρόβλημα της ερμηνείας του κανόνα και των εξαιρέσεών του, είναι η μεταφυσική παραδοχή, ότι το υπόβαθρο της καθημερινής ζωής αποτελείται από ένα σύνολο αυστηρά καθορισμένων καταστάσεων, στις οποίες τα συναφή γεγονότα είναι τόσο σαφή όσο και σε ένα παιχνίδι, αφού «σύμφωνα με τη θεμελιώδη παισιακή παραδοχή, οι περισσότερες καταστάσεις στις οποίες μπορεί να βρεθεί ένα άνθρωπος παρουσιάζουν ικανές ομοιότητες με καταστάσεις που αντιμετώπισε προγενέστερα, ώστε να μπορούν τα προεξέχοντα γνωρίσματα να προαναλύονται και να αποθηκεύονται σε μια μορφή που προσιδιάζει στην κατάσταση» (Goldstein I.& Papert S, 1975,σελ. 30-31). Όμως και πάλι αυτή η λύση δεν μπορεί να θεμελιωθεί για δύο λόγους που έχουμε ήδη επισημάνει στην ανάλυση του κανόνα από τον Wittgenstein. Κατ’ αρχάς, ακόμη κι αν η προς εξέταση κατάσταση είναι πράγματι όμοια με κάποια που έχουμε ήδη αναλύσει παλιότερα, εξακολουθεί να υφίσταται το πρόβλημα του προσδιορισμού της κατάστασης με την οποία είναι όμοια. Ακόμη και σε παιχνίδια όπως στο σκάκι - που είναι ένα από τα αγαπημένα υποδείγματα παιχνιδιών της TN επειδή διέπεται από αυστηρούς σχετικά κανόνες σε σχέση με τα υπόλοιπα παιχνίδια - είναι απίθανο δύο διατάξεις να είναι πανομοιότυπες, και επομένως απαιτείται βαθιά κατανόηση για το τι συμβαίνει προκειμένου να αποφασίσουμε για το ‘τί θεωρείται παρόμοια διάταξη’ για οποιοδήποτε ζεύγος παρτίδων. Επιπλέον, ακόμη κι αν κατά την όλη διάρκεια της ζωής μας βιώνουμε πανομοιότυπες στερεοτυπικές καταστάσεις, είδαμε ότι το πλαίσιο του πραγματικού κόσμου οφείλει να περιγράφεται με βάση το κανονικό. Αν προσπαθήσουμε όμως να χαρακτηρίσουμε τους όρους που καθορίζουν την εφαρμογή του κανόνα σε μία συγκεκριμένη κατάσταση προσφεύγοντας σε ότι θεωρούμε κανονικό, οδηγούμαστε υποχρεωτικά σε αναδρομή. Το μόνο υπόβαθρο κατανόησης το οποίο θα μπορούσε να αποφανθεί εδώ, θα ήταν αυτό που ορίζει μία γενική αντίληψη για το τι είναι τυπικό, αυτό όμως δεν μπορεί να αποτελεί ‘χαρακτηριστική ιδιότητα της κατάστασης’, εξ ορισμού.

Τέτοια προβλήματα ωστόσο, δεν φαίνεται να αντιμετωπίζουμε όλοι εμείς ως ανθρώπινα όντα. Όπως το θέτει και ο Heidegger (1962), βρισκόμαστε ήδη σε μία κατάσταση την οποία αναθεωρούμε αδιάκοπα. Αυτό δεν θα πρέπει να μας παραξενεύει ούτε από γενετική άποψη, αφού όλοι μας χρησιμοποιούμε ως θεμέλιο την ενσώματη προπολιτισμική (πρωτόγονη) μας κατάσταση, για να εμπεδώσουμε σταδιακά την μετέπειτα πολιτισμική μας κατάσταση, με έναν τρόπο που δεν ενδιαφέρεται να εκπροσωπήσει ο υποστηρικτής της Αναπαραστασιακής Υπολογιστικής Θεωρίας του Nou. Είναι αλήθεια ότι μία αναπαραστασιακή θεωρία, μπορεί να αναπαριστά το σύνολο της ανθρώπινης γνώσης στα στερεοτύπα του, συμπεριλαμβάνοντας όλες των δυνατές περιπτώσεις των καταστάσεων στις οποίες εμπλεκόμαστε ως άνθρωποι. Μία τέτοια θεωρία όμως, τις αναπαριστά όντας έξω από

¹⁵³ Gologstein I., Papert S., (1975) MIT. AI Laboratory, AI Memo No 337, “Artificial Intelligence, Language and the Study of Knowledge”, σελ. 7.

αυτές, όπως κάποιος από έναν άλλο πλανήτη. Το σύστημα που αναπαριστά τον κόσμο, δεν είναι ενταγμένο σε καμία από αυτές τις καταστάσεις και είναι αδύνατο ίσως να σχεδιαστεί ώστε να συμπεριφέρεται σαν να ήταν. Όμως, αυτός ακριβώς είναι ο λόγος που ένα σύστημα γλωσσικής αναπαράστασης της σκέψης, δεν μπορεί να βρίσκεται «πάντοτε ήδη σε μία κατάσταση». Το νόημα κάθε γεγονότος είναι άμεσα εξαρτώμενο από το περιβάλλον και οι πρακτικές γνώσεις που καθιστούν τα ανθρώπινα όντα ικανά να έχουν ανά πάσα στιγμή αίσθηση της ειδικής κατάστασης στην οποία βρίσκονται, συνιστούν ένα είδος πρακτικής γνώσης η οποία όπως βλέπουμε από την έως τώρα ανάλυση, είναι δύσκολο αν όχι ακατόρθωτο να αναπαρασταθεί. Πιθανότατα η αίσθηση που έχουμε για την κατάστασή μας καθορίζεται από τις διαθέσεις μας που μεταβάλλονται, από τα εκάστοτε ενδιαφέροντα και τα σχέδιά μας, από τον τρόπο που αυτοπροσδιοριζόμαστε ως χαρακτήρες και εξατομικευμένες προσωπικότητες, ενδεχομένως ακόμη και από τις αισθησιοκινητικές δεξιότητές μας απέναντι σε αντικείμενα και ανθρώπους. Αυτές τις δεξιότητες τις αναπτύσσουμε, όπως λέει ο Wittgenstein, μέσω εξάσκησης, χωρίς ποτέ να χρειάζεται να αναπαραστήσουμε το σώμα μας ως αντικείμενο, τη μορφή ζωής μας και το πολιτισμικό της μόρφωμα ως σύνολο πεποιθήσεων και τις προδιαθέσεις μας ως κανόνες του τύπου κατάσταση → δράση. Οι παραπάνω, αποτελούν αποκλειστικά ανθρώπινες ιδιότητες οι οποίες εμπλουτίζουν και προσδιορίζουν τον μοναδικό τρόπο με τον οποίο «είμαστε μέσα στον κόσμο» διαδραματίζοντας ουσιαστικό ρόλο στην ικανότητά μας να μετέχουμε σε μία κατάσταση. Ως επακόλουθο, όλες οι εκδηλώσεις μιας νοήμονος συμπεριφοράς απορρέουν από αυτή τη συμμετοχή μας στην εν λόγω κατάσταση και θεμελιώνονται σε αυτήν.

Κανένα ωστόσο, τρέχον ερευνητικό πρόγραμμα δεν ισχυρίζεται ότι το σύνολο των προσωπικών μας διαθέσεων, τα ζητήματα που μας απασχολούν ως μέλη μιας ανθρώπινης κοινότητας, οι σωματικές μας δεξιότητες είναι δυνατόν να περιγραφούν μέσω ενός τυπικού δικτύου πεποιθήσεων. Όλοι οι ερευνητές της TN και οι γνωστικοί ψυχολόγοι, ισχυρίζονται ότι *οι συγκεκριμένες μη γνωστικές πτυχές του νου, μπορούν απλώς να αγνοούνται*. Η παραπάνω πεποίθηση, ότι δηλαδή σημαντικό μέρος της θεωρητικά νοήμονος συμπεριφοράς μας μπορεί να αποδοθεί με καθαρά γνωστικές δομές, χαρακτηρίζει τη γνωστική επιστήμη και αποτελεί την ψυχολογική παραδοχή, της οποίας συνεπέστερος εκπρόσωπος είναι επί σειρά ετών ο Fodor. Βέβαια, οι γνωστικοί επιστήμονες γνωρίζουν εκ των προτέρων ότι δεν μπορούν να σχεδιάσουν υπολογιστικά (να προγραμματίσουν) πολλές από τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στον ανθρώπινο νου, ωστόσο ελπίζουν να προγραμματίσουν απλώς, ένα σημαντικό μέρος τους. Δηλαδή «η γνωστική επιστήμη δεν βασίζεται στην παραδοχή ότι η ανάλυση του νου ως φυσικού συστήματος συμβόλων παρέχει πλήρη κατανόηση της ανθρώπινης σκέψης. Για να έχει αξία το παράδειγμα, αρκεί μόνο να υπάρχει δυνατότητα επωφελούς κατανόησης μερικών σημαντικών πτυχών της σκέψης και της γλώσσας μέσα από την αναλογία με άλλα συστήματα συμβόλων που είμαστε σε θέση να κατασκευάζουμε¹⁵⁴».

Η TN αντιλαμβάνεται σταδιακά ότι η ανθρώπινη νόηση είναι ‘ολιστική’ και ότι το νόημα εξαρτάται από ‘τη συνολική διαπλοκή στόχων και γνώσεων’. Όλες οι εκφάνσεις της ανθρώπινης σκέψης, συμπεριλαμβανομένων των μη τυπικών πτυχών όπως οι διαθέσεις, οι αισθησιοκινητικές δεξιότητες και οι αυτοπροσδιοριστικές ερμηνείες του χαρακτήρα μας ως ανθρώπινα όντα, είναι σε τέτοιο βαθμό αλληλοεξαρτώμενες, ώστε είναι αδύνατον ένα πλέγμα ρητά διατυπωμένων πεποιθήσεων που εξάγεται από όλο αυτό το φάσμα των απτών καθημερινών πρακτικών μας, να το υποκαταστήσει.

¹⁵⁴ Winograd T. ,(1976) “Towards a Procedural Understanding of Semantics”, Revue Internationale de Philosophie”, No 117 - 118, σελ. 262-264.

5.1.2 Το πρόβλημα του πλαισίου και η ανθρώπινη επεξεργασία δεδομένων μέσω ‘ευκρινούς ομαδοποίησης’ του Wittgenstein.

«Η ανθρώπινη σκέψη, είναι προϊόν αλληλεπίδρασης μιας μεγάλης σειράς αλληλεξαρτώμενων διεργασιών. Η αναπαραστατική γλώσσα που θα χρησιμοποιηθεί στην κατασκευή ενός μοντέλου της σκέψης ή στην επίτευξη ‘νοήμονος’ επιτέλεσης, θα πρέπει να διαθέτει ένα εκτεταμένο και ποικίλο απόθεμα μηχανισμών¹⁵⁵». Με βάση λοιπόν τη θεμελιώδη υπόθεση του μοντέλου της επεξεργασίας πληροφοριών, ότι όλα όσα είναι συναφή με τη νοήμονα συμπεριφορά μπορούν να τυποποιηθούν σε μια δομημένη, τυπική περιγραφή, όλα τα προβλήματα πρέπει να ανάγονται σε απλά προβλήματα πολυπλοκότητας. Προηγουμένως όμως, είδαμε ότι είναι δύσκολο, αν όχι μάταιο να παρακαμφθεί η σπουδαιότητα του καθημερινού περιβάλλοντος, με το υπόβαθρο των πρακτικών γνώσεων κοινής λογικής που μας επηρεάζει και μεταβάλλει την αίσθησή μας, γύρω από το τί θεωρείται συναφές. Αναγνωρίζοντας, ότι το υπόβαθρο του ευρύτερου περιβάλλοντος είναι ουσιώδες, οι γνωσιακή επιστήμη προσπάθησε να το χειριστεί ως αντικείμενο με το δικό του σύνολο προεπιλεγμένων περιγραφικών γνωρισμάτων. Ακριβώς αυτή η παραδοχή, ότι δηλαδή το υπόβαθρο μπορεί να αντιμετωπιστεί ως ένα απλό αντικείμενο που πρέπει να αναπαρασταθεί με το ίδιο είδος δομημένης περιγραφής με το οποίο αναπαρίστανται τα καθημερινά αντικείμενα, έχει θεμελιώδη σημασία σε όλη τη φιλοσοφική παράδοση και αποτελεί αυτό που ο Heidegger ονόμασε μεταφυσική παραδοχή. Όπως όμως διαπιστώσαμε πιο πριν, η αναπαράσταση της κοινότητας γνώσης οδηγεί σε ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα πολυπλοκότητας, αφού υπάρχει απειρία κανόνων, και ακόμη κι αν εστιάσουμε την προσοχή μας σε έναν από αυτούς, οδηγούμαστε πάλι σε μία απειρία διαφορετικών επιμέρους συνθηκών που προσδιορίζουν τη χρήση του.

Μία αντιμηχανιστική και αντιφορμαλιστική προσέγγιση για τους κανόνες σήμερα, εμπνέεται από την θέση του Wittgenstein για τον κανόνα, θεωρώντας πως όταν η ανθρώπινη συμπεριφορά αναλύεται σε κανόνες, αυτοί θα πρέπει πάντα να περιέχουν έναν όρο *ceteris paribus*, να εφαρμόζουν δηλαδή το ‘αν όλα μείνουν ως έχουν’. Αυτός ο όρος θα μπορούσε να σηματοδοτεί την ύπαρξη ενός υπόβαθρου πρακτικών οι οποίες αποτελούν την προϋπόθεση για να θεωρηθεί εφικτό το σύνολο των δραστηριοτήτων μας που διέπεται από κανόνες. Δεν είναι τυχαίο, πως σε περίπτωση που χρειαστεί να εξηγήσουμε τις πράξεις μας καταφεύγουμε σε καθημερινές πρακτικές που δηλώνουν τον τρόπο με τον οποίο ενεργούμε ή ‘υπάρχουμε’ ως άνθρωποι. Επομένως, το σύνολο της νοήμονος συμπεριφοράς, θα πρέπει να ανάγεται στον τρόπο που κατανοούμε αυτό που είμαστε, κάτι που σύμφωνα με το επιχείρημα της μεταφυσικής παραδοχής δεν μπορούμε να το επιτύχουμε ποτέ, γιατί εξαιτίας του προβλήματος της πολυπλοκότητας και του κινδύνου αναδρομής των κανόνων, δεν θα μπορούσαμε ποτέ να γνωρίζουμε τον κόσμο μέσα από ρητούς κανόνες¹⁵⁶. Βέβαια, να σημειώσουμε εδώ, ότι οι όροι *ceteris paribus* δεν εκτελούν χρέη δεδομένων επιστημονικής θεωρίας, όπως εικάζει ο Fodor, αλλά επανατοποθετούνται σύμφωνα με την παραπάνω θέση, στη βάση της κοινότητας ανθρώπινης πρακτικής.

Ένα ανάλογο λοιπόν πρόβλημα με το πρόβλημα της κοινότητας γνώσης που η TN δείχνει να μην μπορεί να χειριστεί, είναι το πρόβλημα του πλαισίου, το οποίο αφορά ένα άλλο είδος πραγματολογικής γνώσης, την περιστασιακή ή προσωρινή γνώση. Αυτή τη γνώση τη διαθέτουμε όλοι μας και είναι μεταβαλλόμενη, επειδή και ο κόσμος είναι μεταβαλλόμενος. Αν δημιουργήσουμε λοιπόν κάποια στιγμή μία μηχανή με βλέψεις νοήμονος όντος, θα πρέπει κάθε φορά που συμβαίνουν αλλαγές, η μηχανή αυτή να τροποποιεί κατάλληλα τη βάση γνώσης

¹⁵⁵ Bobrow D.G., & Winograd T., (1977), ‘An Overview of a Knowledge Representation Language’, *Cognitive Science* Vol. 1, No 1, σελ. 7.

της, ώστε να εκφράζει την τρέχουσα κατάσταση του κόσμου. Αυτό που δεν μπορεί να ‘καταλάβει’ η μηχανή, είναι ποιά από όλα τα γεγονότα που είναι αποθηκευμένα στη βάση της πρέπει ν’ αλλάξει, γεγονός το οποίο έγκειται με τη σειρά του σε ένα άλλο ερώτημα : με ποιο τρόπο μπορεί να εντοπιστεί ποια συγκεκριμένα στοιχεία της βάσης γνώσης είναι σημαντικά (*problem of relevance : πρόβλημα της σημαντικότητας*)¹⁵⁷. Είναι γεγονός, ότι η νοημοσύνη είναι υποχρεωτικά ενταγμένη σε μια κατάσταση και δεν μπορεί να διαχωριστεί από το υπόλοιπο του ανθρώπινου βίου. Η TN ωστόσο, αρνείται πεισματικά αυτή τη διαπίστωση γιατί θεωρεί, ότι υπάρχει ένας αντικειμενικός κόσμος που απαρτίζεται από ένα σύνολο αυθυπόστατων γεγονότων. Τα γεγονότα αυτά συνδέονται μεταξύ τους με συγκεκριμένους τρόπους που εξαρτώνται αποκλειστικά από την ταυτότητα των ίδιων των γεγονότων και όχι από το πλαίσιο ή την κατάσταση εντός της οποίας λαμβάνουν χώρα. Υπό αυτό το πρίσμα, ο άνθρωπος γνωρίζει τον κόσμο, σχηματίζοντας εσωτερικές αναπαραστάσεις για τα γεγονότα του κόσμου και τους τρόπους σύνδεσής τους. Όμως όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, η TN αδυνατεί να εντοπίσει κανόνες σύνδεσης γεγονότων που να εξαρτώνται αποκλειστικά από την ταυτότητα των συνδεόμενων γεγονότων και όχι από το πλαίσιο ή την κατάσταση εντός της οποίας λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα (πρόβλημα της κοινότητας γνώσης, πρόβλημα πλαισίου).

Οι άνθρωποι ωστόσο, είναι ικανοί να αντιμετωπίζουν καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από αμφισημία, χωρίς να έχουν ανάγκη να τις αντικαταστήσουν από ακριβείς περιγραφές. Όταν χρησιμοποιούν τη φυσική γλώσσα, δεν έχουν επίγνωση ότι ανταποκρίνονται σε πολλές συναφείς ενδείξεις, καθώς προσδιορίζουν τη σύνταξη και το νόημα. Ίσως μάλιστα, να μην πρόκειται καν για ζήτημα ενδείξεων, αφού σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα δεν παρουσιάζονται οι περισσότερες από τις αμφισημίες που είναι πιθανόν να εμφανιστούν σε αφηρημένο επίπεδο. Η πρόταση κατανοείται ορθά, επειδή η αντίληψη οργανώνεται από τα συμφραζόμενα (context), και αφού οι προτάσεις γίνονται αντιληπτές μόνο στο πλαίσιο των συμφραζόμενων, είναι αυτά που τους προσδίδουν νόημα. Μια συνηθισμένη ακολουθία ήχων που είναι κοινή σε όλα τα συμφραζόμενα και πρέπει να αποσαφηνιστεί, (έχει αναφερθεί ήδη το πείραμα που έκανε ο Fodor με τον Bever, παρ. 1.1 της εργασίας) αποτελεί πρόβλημα για τους υπολογιστές αλλά όχι για τον άνθρωπο. Η φυσική γλώσσα χρησιμοποιείται από ανθρώπους που εμπλέκονται σε καταστάσεις μέσα από τις οποίες επιδιώκουν ορισμένους στόχους, οι οποίοι δεν είναι απαραίτητο να είναι διατυπωμένοι με ακρίβεια. Η πολυπλοκότητα αυτών των καταστάσεων και των στόχων, πιθανότατα παρέχει ενδείξεις που να αμβλύνουν μία αμφισημία των εκφράσεων έως έναν αποδεκτό βαθμό. Το νόημα λοιπόν μιας φράσης δεν είναι ποτέ ξεκάθαρο για το σύνολο των πιθανών καταστάσεων, για τον απλό λόγο πως αυτό το ιδεώδες της ακρίβειας δεν έχει ιδιαίτερη αξία, μπορεί όμως πάντοτε να διευκρινίζεται επαρκώς σε κάθε συγκεκριμένη κατάσταση, ώστε να επιτυγχάνεται το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Σύμφωνα με τον Wittgenstein : «Δεν είμαστε σε θέση να καθορίσουμε με σαφήνεια τα όρια των εννοιών που χρησιμοποιούμε, όχι επειδή αγνοούμε τον πραγματικό τους ορισμό, αλλά επειδή δεν υπάρχει πραγματικός ‘ορισμός’ τους. Το να υποθέσουμε ότι πρέπει να υπάρχει, είναι σαν να υποθέτουμε ότι κάθε φορά που τα παιδιά παίζουν με μια μπάλα παίζουν ένα παιχνίδι σύμφωνα με απαράβατους κανόνες» (MK, σελ. 25).

Η ανθρώπινη λοιπόν ‘επεξεργασία πληροφοριών’ έγκειται στην ικανότητά μας να χρησιμοποιούμε ένα συνολικό πλαίσιο ώστε να μετριάσουμε σε ικανό βαθμό την αμφισημία χωρίς να καταφεύγουμε στην τυποποίηση (δηλαδή σε καθολική εξάλειψη της αμφισημίας). Διαθέτουμε κατ’ αρχάς διορατικότητα, δηλαδή την ικανότητα να

¹⁵⁶ Dreyfus H.L. (1992), σελ. 154.

¹⁵⁷ Haugeland J., (1989/1992), ‘Τεχνητή Νοημοσύνη – Σχεδιάζοντας τη Νόηση : από την Υπολογιστική Θεωρία στις Σύγχρονες Ευφυείς Μηχανές’, σελ.273-6.

μπορούμε να προσαρμοζόμαστε στις αλλαγές του περιβάλλοντος (στις αλλαγές προσανατολισμού και μεγέθους, σε διάφορες βαθμίδες ατέλειας και παραμόρφωσης και στην ύπαρξη περιβαλλοντικού θορύβου), διακρίνοντας το ουσιώδες από το επουσιώδες. Επιπλέον, διαθέτουμε μία *συνείδηση που είναι περιφερειακή*, λαμβάνει δηλαδή υπόψη τις ενδείξεις που παρέχουν τα συμφραζόμενα (τα οποία είναι πιθανόν να έχουν τη μορφή ακόμη και γραμματικής ανάλυσης) οι οποίες αποτελούν στοιχεία που στο σύνολό τους διατυπώνονται με σαφήνεια. Ωστόσο, όλοι εμείς διαθέτοντας αίσθηση της κατάστασής στην οποία βρισκόμαστε κάθε φορά, διαθέτουμε τη δυνατότητα να αποκλείουμε τα περισσότερα ενδεχόμενα χωρίς να τα εξετάσουμε καν. Αυτή η ικανότητα που έχουμε να περιορίζουμε το φάσμα των πιθανών νοημάτων, αγνοώντας τα συμφραζόμενα που βρίσκονται εκτός του δεδομένου πλαισίου και που πιθανότατα θα συνιστούσαν αμφισημία, ονομάζεται *«ανοχή στην αμφισημία»*¹⁵⁸.

Αλλά και στον τομέα της εκμάθησης μιας γλώσσας η μηχανιστική προσέγγιση παρουσιάζει ανεπάρκεια, καθώς δημιούργησε προγράμματα γλωσσικής εκμάθησης, προσομοιώνοντας τη μάθηση της συσχέτισης συλλαβών χωρίς νόημα¹⁵⁹. Σε τέτοιου τύπου προγράμματα όμως, δεν υπάρχει γλωσσική εκμάθηση γιατί το να μάθουμε να συσχετίζουμε συλλαβές χωρίς νόημα, ισοδυναμεί με το να αποκτήσουμε μία δεξιότητα τύπου εξαρτημένου αντανακλαστικού του Pavloff. Σε παρόμοια πειράματα, το υποκείμενο θεωρείται εντελώς παθητικό και όπως στο Turing test συμπεριφέρεται αντιδρώντας μηχανικά σε συγκεκριμένα ερεθίσματα. Το συμπεριφοριστικό μοντέλο στο οποίο στηρίζεται η TN είναι παρόν σ' αυτό το πρόγραμμα και το υποκείμενο δεν μοιάζει να μαθαίνει τίποτε, παρά απλώς να υφίσταται μία κατάσταση. *Η μοναδική περίπτωση γνωστικής προσομοίωσης που θα ήταν επιτυχής, θα ήταν αυτή που θα προσομοίωνε μία κατάσταση που θα εμπειρείχε την κατανόηση*. Όμως αυτό, όπως έχουμε δείξει στα προηγούμενα κεφάλαια είναι ανέφικτο μέσω μίας τυποποιημένης διαδικασίας. Ο Αυγουστίνος στις Εξομολογήσεις του και ο Turing στο άρθρο του για τη νοημοσύνη των μηχανών, ισχυρίζονται ότι για να διδάξουμε σε κάποιο παιδί το νόημα μιας λέξης, μπορούμε κάποιες φορές να δείχνουμε το αντικείμενο που ονομάζει η συγκεκριμένη λέξη. Ο Wittgenstein ωστόσο επισημαίνει, ότι αν απλώς δείξουμε ένα τραπέζι και εκφέρουμε τη λέξη 'καφέ', το παιδί δεν θα γνωρίζει αν το 'καφέ' είναι το χρώμα του τραπεζιού, το μέγεθός του, το σχήμα του, το είδος του αντικειμένου ή το κύριο όνομα του τραπεζιού. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι αναφερόμαστε στο χρώμα, μόνο αν το παιδί είναι *ήδη χρήστης μιας γλώσσας*. Αν όμως αντίθετα, δεν χρησιμοποιεί ακόμη τη γλώσσα, τότε είναι αδύνατον να κάνουμε με αυτόν τον τρόπο την αρχή. Για αυτό το λόγο, ο Wittgenstein προτείνει, ότι το παιδί θα πρέπει να *συμμετάσχει σε μία 'μορφή ζωής'*, στο πλαίσιο της οποίας θα μπορεί να συμμεριστεί, τουλάχιστον κάποιους από τους στόχους και τα ενδιαφέροντα του δασκάλου του, έτσι ώστε με αυτόν τον τρόπο, να συμβάλει στην οριοθέτηση του πιθανού σημείου αναφοράς των λέξεων που χρησιμοποιούνται. Και επειδή ακριβώς οι προσπάθειες διδασκαλίας του νοήματος πρέπει να αποσαφηνίζονται και να εμπεδώνονται σε σχέση με ένα κοινό πλαίσιο συμφραζομένων, η μάθηση σε αντίθεση με την αποστήθιση και την επανάληψη, προϋποθέτει αυτό το είδος κριτικής ικανότητας. Όπως αναφέρει ο Wittgenstein : «Μπορεί ένας άνθρωπος να το διδάξει σ' άλλον; Ασφαλώς. Κάθε τόσο του δίνει τη σωστή *ένδειξη*. –Εδώ έτσι μου φαίνονται τα 'μαθαίνω' και τα 'διδάσκω'.- Εκείνο που μαθαίνει κανείς δεν είναι μια τεχνική : μαθαίνουμε ορθές κρίσεις. Και υπάρχουν και κανόνες, αλλά δεν αποτελούν σύστημα, και μόνο αυτοί που έχουν

¹⁵⁸ Dreyfus H.L. (1992), « Γνωστική Προσομοίωση ».

¹⁵⁹ Το πιο γνωστό πρόγραμμα είναι αυτό του Feigenbaum (EPAM : Elementary Perceiver and Memorizer) το οποίο ο ίδιος ονομάζει 'απλοποιημένη περίπτωση λεκτικής μάθησης'. Feigenbaum E., & Feldman J. (1963), 'Computers and Thought', κεφ. 'The Simulation of Verbal Learning Behaviour'.

πείρα τους εφαρμόζουν σωστά. Διαφορετικά απ' ό,τι συμβαίνει με τους κανόνες του υπολογισμού¹⁶⁰» (ΦΕ σελ. 282). *Η αληθινή μάθηση λοιπόν, συνίσταται σ' αυτήν ακριβώς την ικανότητα σύλληψης του νοήματος μέσα σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο συμφραζομένων.* Τα παιδιά μπορούν επομένως, με τον παραπάνω τρόπο να μάθουν κάτι πραγματικά νέο, το νόημα μιας λέξης και πραγματοποιώντας αυτό το άλμα, να μας εκπλήξουν.

Αντίθετα, η TN για να προσεγγίσει τη γνωστική προσομοίωση στα προγράμματα των H/Y, προσπαθεί να διατυπώσει ρητά τα χαρακτηριστικά που ορίζουν τα μέλη μιας κατηγορίας και θεωρεί δεδομένο ότι η αναγνώριση προτύπων, μπορεί πάντα να αναχθεί σε κάποιο είδος ταξινόμησης. Ωστόσο, υπάρχουν είδη αναγνώρισης προτύπων που δεν διαθέτουν τα χαρακτηριστικά που προϋποθέτουν οι ψηφιακοί υπολογιστές και οι ερευνητές, αλλά οι απλοί άνθρωποι και που εξαρτώνται από το περιβάλλον.

Πρώτα από όλα, υπάρχει η αναγνώριση ότι τα αντικείμενα ανήκουν στο ίδιο γένος-είδος (ιδιότητα του 'ιδίου γένους'¹⁶¹), σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζουμε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο 'ως κάτι'. Για παράδειγμα, για να αναγνωρίσουμε ένα ορισμένο αντικείμενο ως μολύβι, θα πρέπει η πένα του (pen) να καταλήγει σε ακίδα, αιχμή (point). Ωστόσο, όταν εμφανίστηκε νέο όργανο γραφής με σφαιρίδιο (ball) στο άκρο, εμείς συνεχίσαμε να αποκαλούμε το άκρο ακίδα (point) (και όχι μύτη), ενώ το όργανο γραφής ονομάστηκε στυλογράφος με σφαιρική ακίδα (ballpoint-pen), (και όχι μολύβι), *πιθανότατα γιατί αυτό που ήταν ζωτικής σημασίας για τους χρήστες, ήταν ότι τα σημάδια που αφήνει το όργανο γραφής δεν μπορούν να σβηστούν (και αυτό παλαιότερα ήταν αποτέλεσμα γραφής της πένας με ακίδας).* Άρα, *πιθανότατα η ανεξίτηλη γραφή αποτελεί καθοριστικό κριτήριο για τον στυλογράφο, ενώ η ύπαρξη ακίδας δεν είναι, παρά αυτό που ο Wittgenstein ονομάζει σύμπτωμα:* «...ένα φαινόμενο για το οποίο η εμπειρία μας δίδαξε ότι συνέπιπτε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, με το φαινόμενο που αποτελεί το καθοριστικό μας κριτήριο». Ακόμη κι αν επιχειρούσαμε να εισάγουμε αυτή τη διάκριση μεταξύ συμπτώματος και κριτηρίου στο πρόγραμμα του H/Y, θα μας διέφευγε και πάλι, ότι αυτή η διάκριση δεν μπορεί να καθοριστεί με ρητό τρόπο, (άπαξ και δια παντός) αλλά διαφοροποιείται ανάλογα με τους μεταβαλλόμενους σκοπούς και τις γνώσεις μας : «στην πράξη αν σε ρωτούσαν ποιο φαινόμενο είναι το καθοριστικό κριτήριο και ποιο το σύμπτωμα, δε θάσωνα τις περισσότερες φορές σε θέση ν' απαντήσεις, εκτός κι αν έπαιρνες μίαν ad hoc αυθαίρετη απόφαση. Μπορεί να μας βολέψει να ορίσουμε μία λέξη παίρνοντας ένα φαινόμενο σαν το καθοριστικό κριτήριο, αλλά θα πεισθούμε εύκολα να ορίσουμε τη λέξη μ' εκείνο που, σύμφωνα με την πρώτη μας χρήση, ήταν ένα σύμπτωμα. Οι γιατροί χρησιμοποιούσαν ονόματα ασθενειών χωρίς ποτέ ν' αποφασίζουν ποια φαινόμενα θα θεωρούν ως κριτήρια και ποια ως συμπτώματα. Κι ωστόσο, αυτό δεν είναι κατ' ανάγκη μία αξιοκατάκριτη έλλειψη σαφήνειας» (MK σελ. 53-4). Με τη διάκριση κριτηρίου συμπτώματος, αποκτούν οι έννοιές μας μία ευρύτητα, που είναι πολύ σημαντική για την αναγνώριση προτύπων και μία *ευελιξία*, την οποία στερούνται οι H/Y που χρησιμοποιούν πάντοτε ένα σύνολο πάγιων ρητών χαρακτηριστικών. Αυτό που πρέπει άρα να επισημάνουμε εδώ, είναι πως όταν αναγνωρίζουμε ένα αντικείμενο

¹⁶⁰ Μία αντίστοιχη διάκριση συναντούμε στον Kant, ο οποίος υποστηρίζει πως το 'να γνωρίζουμε τον κανόνα' είναι διαφορετικό από το 'να γνωρίζουμε πώς να εφαρμόσουμε τον κανόνα', θεωρώντας ότι η γνώση των κανόνων βασίζεται στην ικανότητα της *διάνοιας* ενώ η γνώση της εφαρμογής των κανόνων στην ικανότητα της *κρίσης*. Υποστηρίζει λοιπόν, ότι : «Για αυτό είναι δυνατόν ένας γιατρός, ένας δικαστής ή ένας πολιτικός να έχει το κεφάλι του γεμάτο από ωραίους κανόνες της παθολογίας, της νομικής και της πολιτικής σε τέτοιο βαθμό ώστε να μπορεί να γίνει ένας εμβριθής δάσκαλος στο κεφάλαιο αυτό, και όμως εύκολα να σφάλει στην εφαρμογή τους είτε επειδή του λείπει η φυσική κριτική ικανότητα (χωρίς ωστόσο να του λείπει ο νους), ώστε να βλέπει καθαρά το γενικό στην αφηρημένη του μορφή αλλά να μην μπορεί να διακρίνει αν μια περίπτωση στην συγκεκριμένη της μορφή υπάγεται σε αυτό (το γενικό) είτε ακόμα επειδή δεν έχει εξασκηθεί αρκετά στην κρίση αυτή με παραδείγματα και πραγματικά περιστατικά. Αυτή είναι και η μόνη και μεγάλη ωφέλεια των παραδειγμάτων, ότι δηλαδή οξύνουν την κριτική δύναμη», 'Κριτική του Καθαρού Λόγου' (A134/B173).

¹⁶¹ Gurwitsch A., 'On the Conceptual Consciousness' στο Sayre K. & Crosson F.,(1963).

‘ως κάτι’, ο εκάστοτε σκοπός μας συμβάλλει, ώστε εμείς να *επιλέξουμε* τα χαρακτηριστικά που είναι σημαντικά για την επίτευξή του και μεταξύ αυτών, κάποια που κρίνονται ως αποφασιστικής σημασίας.

Ένας άλλος τρόπος αναγνώρισης προτύπων, η οποία έχει επισημανθεί επίσης από τον Wittgenstein, είναι η *αναγνώριση της ομοιότητας (resemblance)*. Ως ανθρώπινα όντα, έχουμε τη δυνατότητα να αναγνωρίζουμε μεμονωμένα σε διάφορες καταστάσεις, ομοιότητες στις οποίες επισύρει την προσοχή μας το ίδιο το περιβάλλον. Ένα παράδειγμα τέτοιων διαφορούμενων μορφών που παρουσιάζουν διαφορετικές ομοιότητες, ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται, είναι η εικόνα της πάπιας-λαγού του Wittgenstein, το οποίο μοιάζει με παπί, όταν περιβάλλεται από εικόνες παπιών και με κουνέλι όταν περιβάλλεται από εικόνες κουνελιών. Διαπιστώνουμε λοιπόν ‘διαφορετικές ομοιότητες’ στην πρώτη περίπτωση απ’ ότι στη δεύτερη, αφού ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα, εναρμονίζεται στο εκάστοτε περιβάλλον. Έτσι λοιπόν, τα χαρακτηριστικά που είναι απαραίτητα για την αναγνώριση μιας ομοιότητας, δεν είναι δυνατόν, ακόμη κι αν *θεματοποιηθούν*, να απομονωθούν και να οριστούν με έναν ουδέτερο τρόπο που θα τα καθιστά ανεξάρτητα από το περιβάλλον. Όπως και στην περίπτωση της γλωσσικής αποσαφήνισης, το περιβάλλον προσδιορίζει τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά για την αναγνώριση, αλλά και προσδιορίζεται από αυτά. Μάλιστα, σε μια άλλη περίπτωση ομοιότητας, τα αντικείμενα που ορίζονται ως όμοια, δεν χρειάζεται καν να διαθέτουν κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, ακόμη κι αν πρόκειται για χαρακτηριστικά που εξαρτώνται από το περιβάλλον.

Ο Wittgenstein κατά τη μελέτη του για τη φυσική γλώσσα, οδηγήθηκε στη διερεύνηση ενός τύπου μη ταξινομικής αναγνώρισης, που ονόμασε δίκτυο οικογενειακών ομοιοτήτων. Είδαμε ήδη (παρ. 6.1) ότι η Rosch, όπως και οι Lakoff & Johnson (1998), θεωρούν έναν τέτοιο τύπο μη ταξινομικής αναγνώρισης, ως εναλλακτικό της κατάταξης των αντικειμένων σε ιεραρχίες κατηγοριών, σύμφωνα με ρητά διατυπωμένα χαρακτηριστικά. Η οικογενειακή ομοιότητα διαφέρει από την ιδιότητα του μέλους μιας κατηγορίας στα εξής σημεία : οι *κατηγορίες* μπορούν να ορίζονται με βάση κάποια χαρακτηριστικά, ακόμη κι αν δεν υπάρχουν μέλη, αφού η *ταξινόμηση* δεν εξαρτάται από την παραβολή με συγκεκριμένες περιπτώσεις (μπορούμε για παράδειγμα να μιλάμε για έναν ‘τυπικό άνθρωπο’). Αντίθετα, οι *οικογενειακές ομοιότητες* αναγνωρίζονται μόνο σε συνάρτηση με αληθινά ή φανταστικά παραδείγματα, αφού η *τυπικότητα* βασίζεται πάνω σε *απτές ομοιότητες* και παραβολή με συγκεκριμένες περιπτώσεις (εδώ μπορούμε να μιλήσουμε για παράδειγμα, για ένα ‘τυπικό Ινδό’). Η ιδιότητα του μέλους μιας κατηγορίας, πρέπει να διαθέτει όλα τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά, γιατί διαφορετικά δεν ορίζεται ως τέτοιο, ενώ αντίθετα η οικογενειακή ομοιότητα επιτρέπει τις αποκλίσεις από την τυπική στην μη τυπική περίπτωση.

Η αναγνώριση προτύπων μέσα από το δίκτυο των οικογενειακών ομοιοτήτων, μας προσφέρει ευρύτητα και ευελιξία, ακριβώς επειδή το συγκεκριμένο είδος αναγνώρισης ενός μέλους μιας ‘οικογένειας’ δεν εξαρτάται από έναν κατάλογο χαρακτηριστικών, αλλά εξετάζει το βαθμό συμμόρφωσης της εκάστοτε περίπτωσης με μια υποδειγματική (υπό μία έννοια τυπική) περίπτωση¹⁶². Κανένα λοιπόν από τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται στην εξέταση της οικογενειακής ομοιότητας δεν απαντάται ακριβώς *το ίδιο*, γιατί η ομοιότητα συνίσταται σε ένα δίκτυο διαπλεκόμενων χαρακτηριστικών και η τυποποίηση της οικογενειακής ομοιότητας με βάση τα όμοια χαρακτηριστικά, θα περιόριζε τις πιθανότητες αποδοχής νέων περιπτώσεων.

Η παραπάνω μορφή αναγνώρισης, παρόλο που είναι πολύ συνηθισμένη και κοινή σε όλους μας, παραμένει πολύ εκλεπτυσμένη και μπορεί να συλλάβει ποικίλες διακυμάνσεις πληροφόρησης, τόσες όσες θα

¹⁶² Η ανάλυση αυτή με ειδικές αναφορές στο έργο του Wittgenstein, υπάρχει από τον Bambrough R., στο Κεφ. ‘Universals and Family Resemblances’ στο (1996), ‘Wittgenstein : The Philosophical Investigations’.

ήταν αδύνατο να εγκλειστούν σε ένα ορισμό. Είναι αποτελεσματική, γιατί κάνει χρήση ενός συνδυασμού και των τριών μορφών 'επεξεργασίας πληροφοριών' που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι : την περιφερειακή συνείδηση, τη διορατικότητα και την εξάρτηση από το περιβάλλον. *Η διαδικασία που λαμβάνει χώρα, παραμένει έμμεση.* Κατ' αρχάς, χρησιμοποιούνται πάντοτε πληροφορίες που κατά κάποιον τρόπο παραμένουν στην περιφέρεια της συνείδησης. Η δυνατότητα δηλαδή αναγνώρισης αντικειμένων που ανήκουν στο *ίδιο γένος*, εξαρτάται από έμμεσες ενδείξεις, που στην περίπτωση αυτή προσιδιάζουν στα *συμπτώματα* του Wittgenstein, οι οποίες όμως σύμφωνα με τον Gurwitsch είναι δυνατόν να διατυπωθούν ρητά. Σε αντίθεση με την αναγνώριση του ίδιου γένους, η δυνατότητα αναγνώρισης του *τυπικού* (υπό την έννοια που δόθηκε προηγουμένως στον όρο), *προϋποθέτει το να μπορούμε να οργανωθούμε με διορατικότητα γύρω από ένα υπόδειγμα.* Αυτή η υποδειγματική περίπτωση, όταν επιτελεί το σκοπό της, συνιστά τη σαφέστερη εκδήλωση του στοιχείου που καθιστά όλα τα μέλη, μέλη μιας δεδομένης ομάδας. Και τέλος, η αναγνώριση του στοιχείου που είναι όμοιο με το υπόδειγμα, συνιστά όπως είδαμε, μια μορφή εξάρτησης από το περιβάλλον και από τις εκάστοτε μεταβαλλόμενες συνθήκες. Ο Dreyfus ακολουθώντας, όπως λέει τον Wittgenstein στο ότι «μια ευκρινής απεικόνιση παράγει το είδος ακριβώς της κατανόησης που συνίσταται στην εύρεση συνδέσεων», ονομάζει το συνδυασμό περιφερειακής συνείδησης, διορατικότητας και περιβαλλοντικά εξαρτώμενου προσδιορισμού, *'ευκρινή ομαδοποίηση'*, θεωρώντας ότι η εν λόγω μορφή 'ανθρώπινης επεξεργασίας πληροφοριών', βασίζεται στις τρεις θεμελιώδεις μορφές επεξεργασίας πληροφοριών που προαναφέρθηκαν.

5.2 Το αδιέξοδο της προσπάθειας να προσομοιωθεί μηχανιστικά η ανθρώπινη γνώση σήμερα.

5.2.1 Η σύγχυση των επιπέδων περιγραφής στη γνωσιακή ψυχολογία και στον Fodor.

Είδαμε, ότι σύμφωνα με τη θεωρία του Fodor ο οποίος αποτελεί έναν από τους πλέον αντιπροσωπευτικούς ερευνητές της γνωσιακής ψυχολογίας, η ανθρώπινη νόηση συνίσταται στον υπολογιστικό μετασχηματισμό εσωτερικών νοητικών αναπαραστάσεων γλωσσικής μορφής. Η θέση του Fodor, παρά τις αντιφάσεις της και τα κενά που ήδη εξετάσαμε, εντάσσεται σε μία ευρύτερα διαδεδομένη άποψη, πως ο άνθρωπος λειτουργεί ως συσκευή χειρισμού συμβόλων γενικής χρήσης. Όπως άλλωστε ισχυρίζονταν οι Newell και Simon : «ο ηλεκτρονικός υπολογιστής μπορεί να προγραμματίζεται ώστε να εκτελεί στοιχειώδεις πράξεις επεξεργασίας πληροφοριών, που από λειτουργική άποψη μοιάζουν σε μεγάλο βαθμό με τις διεργασίες που συντελούνται στον εγκέφαλο¹⁶³». Παρόλο που αυτή η παραδοχή έχει εκφραστεί αρκετά χρόνια πριν και έχει πλέον αμφισβητηθεί στην ακραία της εκδοχή, ωστόσο εξακολουθεί να επηρεάζει με τη δύναμή του ισχυρισμού της το σύνολο της σύγχρονης γνωσιακής επιστήμης. Βασίζεται με τη σειρά της σε μία σειρά άλλων παραδοχών, που από τους ερευνητές της γνωσιακής επιστήμης όπως ο Fodor, ανάγονται σε αξιώματα, που εγγυώνται αποτελέσματα, ενώ στην πραγματικότητα δεν αποτελούν, παρά μία πιθανή υπόθεση ανάμεσα σε άλλες, η εγκυρότητα της οποίας θα κριθεί από την επιτυχία των ερευνών.

Πρώτον, υπάρχει η *παραδοχή*, σύμφωνα με την οποία σε κάποιο επίπεδο λειτουργίας, το οποίο συνήθως εντοπίζεται στα νευρικά κύτταρα, ο εγκέφαλος επεξεργάζεται τις πληροφορίες με διακριτές πράξεις, μέσω κάποιου βιολογικού ισοδύναμου των διακοπών δυο θέσεων. Το συγκεκριμένο μοντέλο του εγκεφάλου,

¹⁶³ Newell Allen & Simon H.A.,(1961), "Computer Simulation of Human Thinking", σελ.

συσχετίστηκε με τις έρευνες στη νευροφυσιολογία, σύμφωνα με τις οποίες διαπιστώθηκε ότι τα νευρικά κύτταρα αποδεδειγμένα ένα ηλεκτρικό σήμα που κατά μία έννοια έχει το χαρακτήρα του «όλα ή τίποτα», αποτελώντας μία μονάδα πληροφορίας του εγκέφαλου που αντιστοιχεί στο δυαδικό ψηφίο πληροφορίας ενός υπολογιστή. Ωστόσο, υπάρχουν εδώ πολλές ενστάσεις. Κατ' αρχάς, ακόμη κι αν ο εγκέφαλος λειτουργούσε όντως σαν ψηφιακός υπολογιστής, αυτό δεν επιβεβαιώνει τη θέση της TN, αφού *το κατά πόσο η στοιχειώδης επεξεργασία πληροφοριών στον εγκέφαλο, γίνεται καλύτερα κατανοητή με βάση ένα ψηφιακό μοντέλο, αποτελεί ερώτημα εμπειρικής φύσεως*. Μπορεί δηλαδή ο εγκέφαλος, να 'επεξεργάζεται τις πληροφορίες' με τελείως διαφορετικό τρόπο από τον ψηφιακό υπολογιστή. Σύμφωνα με σχετικά πρόσφατα στοιχεία μάλιστα, το μοντέλο του νευρικού κυττάρου-διακόπτη θεωρείται εμπειρικά αβάσιμο. Ακόμη, το γεγονός ότι το νευρικό ερέθισμα είναι του τύπου 'όλα ή τίποτα' δεν συνεπάγεται ότι λαμβάνει χώρα κάποια ψηφιακή διαδικασία. Άλλωστε, η διάκριση μεταξύ ψηφιακού και αναλογικού υπολογισμού, είναι μία *λογική διάκριση*, και όχι μια διάκριση που βασίζεται στο υλικό μέρος ή στο είδος των ηλεκτρικών 'πυροδοτήσεων' εντός του συστήματος. *Η εμπειρική λοιπόν υπόθεση ότι ο εγκέφαλος ως συσκευή χειρισμού συμβόλων γενικής χρήσεως, λειτουργεί σαν ψηφιακός υπολογιστής, έχει πλέον εγκαταλειφθεί, σύμφωνα με τα τρέχοντα εμπειρικά στοιχεία*. Ωστόσο, ακόμη κι αν προκύψουν νέα στοιχεία, το αν ο εγκέφαλος λειτουργεί όπως ο ψηφιακός υπολογιστής είναι ένα αμιγώς εμπειρικό ζήτημα, στο οποίο καλείται να απαντήσει η νευροφυσιολογία. Προς το παρόν, μοιάζει ανεδαφικό να συναχθεί κάποιο επιχείρημα, που να συμφωνεί με το εφικτό της TN. Μάλιστα, υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ της *εγκεφαλικής και της μηχανικής οργάνωσης*. Η πρώτη διαθέτει έντονα 'αλληλεπιδραστική φύση' και η δεύτερη όχι. Αυτό υποδηλώνει ότι τουλάχιστον στο βαθμό που μας αφορούν τα επιχειρήματα από το πεδίο της βιολογίας, τα στοιχεία που προκύπτουν δεν συμφωνούν, ως προς το ότι οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να παράγουν νοημοσύνη. Ο Fodor βέβαια, δεν περιγράφει το μηχανισμό που υλοποιεί τους αποβλεπτικούς νόμους με όρους της νευροφυσιολογίας (δεν ακολουθεί την ταυτότητα του τύπου) αλλά με υπολογιστικούς, ορίζοντας ως επίπεδο περιγραφής το λειτουργικό. Ωστόσο, επειδή βασίζεται στην αντιστοιχία που δημιουργεί η ταυτότητα του εκτύπου, πιστεύει ότι κάθε πράξη μας, απορρέει από μία εγκεφαλική κατάσταση η οποία είναι το νευροφυσιολογικό αντίστοιχο της προτασιακής στάσης που αναπαριστά την πράξη.

Μια δεύτερη παραδοχή στην οποία στηρίζει τους ισχυρισμούς της η TN, αλλά κυρίως η γνωσιακή ψυχολογία, προέρχεται από τον *τομέα της ψυχολογίας*, με συνεπέστερο υπέρμαχο και πάλι τον Fodor. Εδώ, το επίπεδο περιγραφής είναι το λειτουργικό και όχι το νευροφυσιολογικό, όπου περιγράφονται φυσικοχημικές αντιδράσεις στον εγκέφαλο. Σύμφωνα λοιπόν με την λεγόμενη ψυχολογική παραδοχή, υπάρχει ένα *επίπεδο επεξεργασίας πληροφοριών στο οποίο ο νους χρησιμοποιεί υπολογιστικές μεθόδους επεξεργασίας*, όπως η σύγκριση, η ταξινόμηση κλπ. έτσι ώστε να παράγει συμπεριφορά με νόημα. Το ότι οι ψυχολογικές θεωρίες θα έπαιρναν αργά ή γρήγορα τη μορφή υπολογιστικών προγραμμάτων, ήταν κάτι που είχε ήδη υποστηριχτεί από παλιότερα (Simon 1969). Πιο πρόσφατα, όλοι όσοι κινούνται στο πεδίο της TN, συμμαρτούν την παραδοχή, ότι τα ανθρώπινα όντα, όταν επιδεικνύουν νοήμονα συμπεριφορά, *ακολουθούν ευρετικούς κανόνες* ανάλογους με τους κανόνες που θα απαιτούνταν, έτσι ώστε να μπορεί ένας ψηφιακός υπολογιστής να παράγει νοήμονα συμπεριφορά. Είδαμε προηγουμένως, πως το ότι ο εγκέφαλος έχει φυσική υπόσταση, δεν νομιμοποιεί αυτόματα τους βιολόγους να υποθέτουν ότι λειτουργεί σαν ψηφιακός υπολογιστής. Αντίστοιχα, παρόλο που είναι ελκυστική η άποψη ότι ο εγκέφαλος ως φυσικό αντικείμενο μπορεί να περιγραφεί *μεταφορικά ως 'επεξεργαστής πληροφοριών'* και πρέπει να υπάρχει ένα αντίστοιχο επίπεδο επεξεργασίας πληροφοριών για να περιγραφεί η εν λόγω δραστηριότητά του, ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει πως ο νους επεξεργάζεται όντως πληροφορίες με την

τεχνική έννοια, ούτε ότι λειτουργεί ως ψηφιακός υπολογιστής που βασίζεται σε κάποιο πρόγραμμα. Κατ' αρχάς, ο όρος 'επεξεργασία πληροφοριών' περικλείει ασάφεια. Στη θεωρία του Fodor, μεταλλάσσεται όπως είδαμε σε θεωρία νόηματος, εφόσον έχει αποδεχτεί την παραδοχή των υπολογιστών, σύμφωνα με την οποία η εμπειρία μπορεί να αναλυθεί σε ατομικές επιλογές ικανές να απομονωθούν και να αποσπαστούν από το εκάστοτε πλαίσιο αναφοράς.

Όμως, η λέξη *πληροφορία* χρησιμοποιείται πολλές φορές με ειδική έννοια. Συγκεκριμένα, η *πληροφορία* δεν πρέπει να συγχέεται με το νόημα. Όπως διαπιστώσαμε στην αδυναμία του Fodor να θεμελιώσει το νοητικό περιεχόμενο στη θεωρία του, ο ίδιος κάνει το λάθος να θεωρεί ότι *οι σημασιολογικές ιδιότητες των προτασιακών μας στάσεων, απορρέουν από τις συσχετίσεις πληροφορίας ανάμεσα στο νου μας και τον κόσμο*. Οι σημασιολογικές ιδιότητες της σκέψης όμως, όπως είδαμε, δεν μπορούν να θεμελιωθούν στην πληροφορία που 'φέρει' ο ενδείκτης, αφού όπως δείξαμε τότε μιλάμε για μία απλή τυπική εγγραφή σημασιολογικών συμβόλων αφού δεν λαμβάνεται υπόψη το αναπαραστασιακό περιεχόμενο. Δύο μηνύματα από τα οποία το ένα είναι βαθιά φορτισμένο με νόημα, ενώ το άλλο είναι καθαρή ανοησία, μπορεί να είναι ακριβώς ισοδύναμα, αναφορικά με την πληροφορία. Αυτό εννοεί ο Shannon, όταν λέει πως «οι σημασιολογικές πτυχές της επικοινωνίας, είναι άσχετες με τις τεχνικές πτυχές της¹⁶⁴». Ο χειριστής του υπολογιστικού προγράμματος είναι αυτός που πραγματοποιεί τη μετάβαση από τις δηλώσεις που είναι φορτισμένες με νόημα (δηλαδή περιέχουν πληροφορίες με τη συνηθισμένη έννοια της λέξης) στις πληροφορίες με την τεχνική έννοια του όρου, με τις οποίες λειτουργεί ένας υπολογιστής. Υπάρχουν όμως και σ' αυτό το σημείο συγχύσεις: κατ' αρχάς, η πληροφορία μετατοπίζεται από τη συνηθισμένη της σημασία, στην τεχνική έκφραση της έννοιάς της και δεύτερον μετακινούμαστε από τον απλό υπολογιστή στον ευρετικά προγραμματισμένο ψηφιακό υπολογιστή. *Οι συγχύσεις αυτές συνέβαλαν να μετατοπιζόμαστε εσφαλμένα από το επίπεδο στο οποίο ο εγκέφαλος μετασηματίζει κατά μία έννοια τις πληροφορίες εισόδου, στο συμπέρασμα ότι ο εγκέφαλος ή ο νους εκτελούν κάποια ακολουθία διακριτών πράξεων*. Στον Fodor, αυτού του τύπου η σύγχυση είναι ολοφάνερη, αφού θεωρεί ότι «κάθε πράξη του νευρικού συστήματος ταυτίζεται με μια ακολουθία στοιχειωδών πράξεων». Όμως, δεν υφίσταται η παραμικρή απόδειξη, πως η συμπεριφορά αυτού του τύπου παράγεται μέσω εκτέλεσης ενός συνόλου μηχανικών πράξεων. Ο Fodor δείχνει να πιστεύει πως υφίσταται ένα είδος *αναγκαίας σύνδεσης* μεταξύ της αντίληψης, του υπολογισμού και της εκτέλεσης μιας ακολουθίας πράξεων. Όταν όμως αποδεικνύεται ότι το επιχείρημα αυτό δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία σειρά συγχύσεων, ο Fodor δεν διστάζει να μετασηματίσει την άποψή του και να υποστηρίξει ότι η θέση του δεν αποτελεί a priori επιχείρημα, αλλά εμπειρικό συμπέρασμα βασισμένο στα πειράματά του.

Έως σήμερα, η έρευνα στη Γνωστική Προσομοίωση, παρεκκλίνει από τις αποδεκτές επιστημονικές διαδικασίες, δεν υπάρχουν δηλαδή αποδεικτικά στοιχεία, παρά μόνον τα ίδια τα προγράμματα της, τα οποία λόγω αδυναμίας γενίκευσης θα έθεταν υπό αμφισβήτηση το σύνολο του εγχειρήματος, αν έλειπε η ανεξάρτητη παραδοχή της υπόθεσης περί επεξεργασίας πληροφοριών. Η ψυχολογική παραδοχή θα έπρεπε να θεωρείται ήδη ανεξάρτητα θεμελιωμένη. Παρόλ' αυτά σήμερα, δεν αναγνωρίζεται παρά ως υπόθεση, της οποίας η επικύρωση εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από την επιτυχία των εξειδικευμένων προγραμμάτων. *Δεν υπάρχουν δηλαδή ανεξάρτητες, εμπειρικές αποδείξεις που να στηρίζουν την ψυχολογική παραδοχή. Έτσι, αν η παραδοχή ότι ο νους λειτουργεί σαν ψηφιακός υπολογιστής δεν θεωρηθεί δεδομένη, τότε τα αποδεικτικά στοιχεία που επιστρατεύονται προς επικύρωσή της, μάλλον συγκλίνουν στο ότι είναι εμπειρικά αβάσιμη*. Ωστόσο, κρίνοντας από το περιορισμένο

¹⁶⁴ Weaver Warren,(1962), 'Recent Contributions to the Mathematical Theory of Communication',σελ.99

πεδίο στο οποίο οι διαδικασίες αναζήτησης παρουσιάζουν κάποια σχετική επιτυχία, οι ερευνητές συμπεριφέρονται σαν να είναι εγγυημένη η ψυχολογική παραδοχή, η οποία μοιάζει να μην αποτελεί εμπειρική υπόθεση που μπορεί να θεμελιωθεί ή να καταρριφθεί, αλλά ένα είδος φιλοσοφικού αξιώματος το οποίο είναι *a priori* αληθές.

Δεν είναι λοιπόν καθόλου παράδοξο, που οι ψυχολόγοι βρίσκουν ενθαρρυντικό το έργο που επιτελείται στον τομέα της Γνωστικής Προσομοίωσης. Υποστηρίζουν λοιπόν, ότι για να μπορεί να υπάρξει η ψυχολογία, μια εξήγηση πρέπει να μπορεί να εκφραστεί ως υπολογιστικό πρόγραμμα. Αυτό βέβαια, δεν αποτελεί εμπειρική παρατήρηση, αλλά απορρέει από τον ορισμό τους για το τί συνιστά εξήγηση : μπορούμε να αγνοήσουμε τις αποκλίσεις από το τυπικό υπόδειγμα και τις αποτυχίες, αλλά όσο κι αν αμφιβάλουμε για τα αποτελέσματα της Γνωστικής Προσομοίωσης, αυτά πρέπει να αποτελούν το πρώτο βήμα για μια επαρκέστερη και πιο ολοκληρωμένη θεωρία. Όσο για την αληθοφάνεια της παραδοχής, ότι η σκέψη είναι υπολογισμός, στηρίζεται αποκλειστικά στη σύγκριση μεταξύ των μηχανιστικών παραδοχών που αποτέλεσαν το θεμέλιο της επιτυχίας της σύγχρονης φυσικής επιστήμης και μιας παραδοχής φορμαλιστικού τύπου που προσπαθεί να τυποποιήσει την ανθρώπινη συμπεριφορά εντάσσοντας αυτήν έτσι εντός ενός επιστημονικού ιδεώδους. Δεχόμαστε λοιπόν *a priori* με τη συνδρομή της σύγχρονης φυσικής, ότι ο άνθρωπος είναι ένα φυσικό αντικείμενο, η ολοκληρωμένη περιγραφή της συμπεριφοράς του οποίου, μπορεί να εκφραστεί με ακριβείς νόμους. Αυτοί μπορούν έπειτα να χρησιμεύσουν ως εντολές προς έναν υπολογιστή, που θα είναι σε θέση, έστω και σε θεωρητικό επίπεδο, να προσομοιώσει τη συγκεκριμένη συμπεριφορά. Κατ' αυτό τον τρόπο η ανθρώπινη συμπεριφορά περιγράφεται με όρους της νευροφυσιολογίας του τύπου : είσοδοι ενέργειας, χημικές ανταλλαγές στον εγκέφαλο και έξοδοι με τη μορφή κινήσεων του φυσικού σώματος κλπ. που θεωρητικά μπορούν να προσομοιωθούν σε μία ψηφιακή μηχανή. Αυτή η περιγραφή αποτελεί από την εποχή του Descartes, μέρος της αντίληψης για τη συνολική φυσική περιγραφή όλων των αντικειμένων της φύσης. Βέβαια, ο εγκέφαλος, πράγματι αποτελεί ένα όργανο που μετασχηματίζει ενέργεια, αφού ανιχνεύει για παράδειγμα τα εισερχόμενα σήματα (πχ τις αλλαγές στην ένταση του φωτός), όμως δυστυχώς για τους ψυχολόγους, αυτή η φυσική περιγραφή, με το να αποκλείει όλους τους ψυχολογικούς όρους, δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση ψυχολογική εξήγηση. Οι ψυχολογικοί όροι θα αναφέρονταν σε ανθρώπινα υποκείμενα και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, όπως στις προσδοκίες, στις προθέσεις, στα συναισθήματα, στην αντίληψη, στη μνήμη ακόμη και στους ήχους ή στα χρώματα. Αντίθετα, στη συγκεκριμένη περίπτωση της γνωσιακής ψυχολογίας, γίνεται λόγος για ενέργεια που λαμβάνεται και μετασχηματίζεται, όπως στην περίπτωση της αρχιτεκτονικής του νου κατά τον Fodor. Οι ψυχολόγοι βέβαια, δεν κρίνουν επαρκές, ούτε το επίπεδο της φαινομενολογίας, όπου έχει νόημα να μιλάμε για ανθρώπινα υποκείμενα που ενεργούν και αντιλαμβάνονται. Στο επίπεδο αυτό, βλέπουμε αντικείμενα, ακούμε ήχους, ενίοτε λέξεις ή προτάσεις, και εκτελούμε πράξεις που έχουν νόημα μέσα σε ένα πλαίσιο που είναι ήδη φορτισμένο με νόημα. Αυτό όμως το επίπεδο περιγραφής δεν κρίνεται επαρκέστερο από το επίπεδο της φυσιολογίας, καθώς εδώ δεν υπάρχει επίγνωση ότι ακολουθούνται συγκεκριμένες εντολές ή κανόνες. Δεν υπάρχει δηλαδή θέση για το είδος της ψυχολογικής εξήγησης που είναι αναγκαίο για τη Γνωστική Προσομοίωση.

Εξαιτίας αυτού του εννοιολογικού περιορισμού, οι ψυχολόγοι προσπαθούν μονίμως να ανακαλύψουν ένα τρίτο επίπεδο, που να είναι μεν ψυχολογικό, αλλά να προσφέρει και μία εξήγηση της συμπεριφοράς. Το ζητούμενο για να αποτελέσει η ψυχολογία επιστήμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, είναι να μελετά τον άνθρωπο ως αντικείμενο. Όχι όμως ως αντικείμενο που αποκρίνεται σε εισόδους φυσικής ενέργειας, αφού αυτό είναι το έργο της φυσικής και της νευροφυσιολογίας. Μία εναλλακτική λύση για τους ψυχολόγους, είναι να

προσπαθήσουν να μελετήσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά ως *απόκριση ενός άλλου είδους αντικειμένου σε ένα άλλο είδος εισόδου*. Ωστόσο, αυτό το άλλο είδος αντικειμένου και εισόδου δεν διευκρινίζεται ποτέ. Για να υπάρξει όμως *εξήγηση*, ακόμη και σ' αυτό το αδιευκρίνιστο επίπεδο, ο άνθρωπος είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστεί και πάλι ως ένα είδος συσκευής που αποκρίνεται σε διακριτά στοιχεία σύμφωνα με νόμους. Στην περίπτωση μάλιστα του Fodor πρόκειται για μία συσκευή επεξεργασίας πληροφοριών όπου οι νόμοι εκλαμβάνονται κατά το Καντιανό πρότυπο ως *αιτίες*, οι οποίες αποτελούν νοητικούς κανόνες που εφαρμόζονται από το νου στις εισόδους.

Η ψυχολογία δυσκολεύεται να βρει μια γλώσσα για να ερμηνεύσει την ανθρώπινη συμπεριφορά. Η γλώσσα στα έργα του Fodor μοιάζει ασυνάρτητη καθώς περιλαμβάνει φράσεις του τύπου : «όταν ένας οργανισμός εκτελεί ένα Σχέδιο προχωρά βήμα-βήμα, ολοκληρώνοντας ένα μέρος και προχωρώντας κατόπιν στο επόμενο». Αυτό αποτελεί ό,τι ο Wittgenstein θα αποκαλούσε *σύγχυση που προκαλείται από λανθασμένη χρήση της γραμματικής*. Υπάρχουν δηλαδή όλα τα επίπεδα σε ένα σύμφυρμα που αγνοεί κάθε έννοια γραμματικής: α) το βιολογικό στοιχείο : 'όταν ένας οργανισμός', β) η αναλογία με τη μηχανή : 'εκτελεί' (αναλογία για τη μηχανή)... γ) ο ανθρώπινος παράγοντας : 'προχωρά'. Επιπλέον, ενίοτε μηχανοποιείται ο νους αντί να προσωποποιείται ο οργανισμός, αφού ο Fodor μιλά με την ίδια άνεση για 'νοητική επεξεργασία' ή 'νοητικές πράξεις', ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι καθόλου ξεκάθαρο τί ακριβώς σημαίνουν αυτές οι διατυπώσεις. *Ο Fodor προσπαθεί να προσδιορίσει ένα επίπεδο συνδιάλεξης μεταξύ της φυσιοκρατίας και της φαινομενολογίας το οποίο επιχειρεί να διασαφηνίσει λεπτομερώς*. Το αποτέλεσμα είναι ωστόσο, ότι δημιουργείται σοβαρή *εννοιολογική σύγχυση*. Εξετάζοντας λοιπόν την αντίληψη των οπτικών και ακουστικών προτύπων λέει : «η έννοια ενός προσώπου, μιας μελωδίας, ενός σχήματος...περιλαμβάνει μία αναπαράσταση της τυπικής δομής καθενός από αυτά τα πεδία και η πράξη της αναγνώρισης ενέχει την εφαρμογή αυτών των πληροφοριών στην ολοκλήρωση των τρεχουσών αισθητηριακών εισόδων» (Fodor 1968, σελ.26). Εδώ, ο όρος 'αισθητηριακή είσοδος' είναι σκοτεινός. Δηλαδή, αν η 'αισθητηριακή είσοδος', είναι *ήδη* ένα πρόσωπο, μία μελωδία κλπ., τότε δεν τίθεται πρόβλημα. Αν όμως η 'αισθητηριακή είσοδος' είναι η φυσική ενέργεια που φτάνει στο αισθητήριο όργανο, δεν είναι δυνατόν να καταλάβουμε τί εννοεί ο Fodor ως 'εφαρμογή' μιας 'έννοιας' ή κάποιων 'πληροφοριών' στην ολοκλήρωση αυτών των εισόδων, αφού αυτό που θα ολοκλήρωνε αυτή τη φυσική ενέργεια δεν θα μπορούσε, παρά να είναι περαιτέρω ενεργειακοί μετασχηματισμοί. *Βέβαια, αν θεωρούσαμε από την αρχή, πως ο νους είναι ένας ψηφιακός υπολογιστής, θα αποκτούσε νόημα η άποψη ότι έννοια (concept) είναι μία τυπική οργάνωση δεδομένων*. Τότε, η 'αισθητηριακή είσοδος' δεν θα ήταν ούτε αισθητό αντικείμενο, ούτε πρότυπο ενέργειας, αλλά μια σειρά δυαδικών ψηφίων του H/Y και η έννοια θα αποτελούσε ένα σύνολο οδηγιών (κανόνων) για τη σύνδεση των δυαδικών αυτών ψηφίων με άλλα ήδη υπάρχοντα και για την ταξινόμηση των αποτελεσμάτων. Όμως ο παραπάνω συλλογισμός είναι προβληματικός, αφού θα ισοδυναμούσε με την υπόθεση ότι η συμπεριφορά μας μπορεί να κατανοηθεί μόνο με βάση το μοντέλο του H/Y, κάτι που αποτελεί λήψη του ζητουμένου.

Η έλλειψη συνοχής στο έργο του Fodor, παρουσιάζεται επίσης και στην περίπτωση κατά την οποία εξετάζει το 'πώς μαθαίνουμε να ακούμε ως όμοιες' (δηλαδή ως μία μελωδία) ακολουθίες τόνων που από φυσική άποψη μπορεί να είναι πολύ διαφορετικές. Πρωτά λοιπόν αν αυτές οι ακολουθίες είναι φυσικές ή φαινομενικές, αν είναι δηλαδή πρότυπα ηχητικών κυμάτων ή αισθητά αντικείμενα¹⁶⁵. Αν αναφερθούμε στη φυσική διαφορά τους, υπονοούμε το πρώτο, αφού αναμφισβήτητα στο επίπεδο της φυσικής ενέργειας, οι εισοδοί ενέργειας διαφόρων συχνοτήτων συσχετίζονται με την ίδια εμπειρία αντίληψης. Οι ενεργειακοί μετασχηματισμοί που ενέχονται, θα

ανακαλυφθούν πιθανότατα κάποτε από τους νευροφυσιολόγους, Ωστόσο, αυτές οι φυσικές ακολουθίες τόνων, δεν μπορούν να ‘ακουστούν’, αφού δεν ακούμε συχνότητες αλλά ήχους. Συνεπώς, οι συχνότητες δεν μπορούν να ‘ακούγονται ως όμοιες’.

Αν πάλι από την άλλη, θεωρήσουμε την είσοδο, ως ακολουθίες φαινομενικών τόνων, που θα είχε νόημα να τις ‘ακούμε ως παρόμοιες’, έχουμε μεταπηδήσει στο επίπεδο της αντίληψης, όπου δυστυχώς για τον Fodor, δεν υφίσταται πλέον πρόβλημα, αφού για να θέσουμε το πρόβλημα αρχικά, είχαμε ήδη δεχτεί ότι οι ακολουθίες φαινομενικών τόνων ακούγονται ως παρόμοιες (στο φαινομενολογικό επίπεδο τις ακούμε ως όμοιες γιατί ηχούν πράγματι με τον ίδιο τρόπο). Ο Fodor δηλαδή ρωτά, ποια νότα συγκεκριμένα (ποιες απόλυτες τιμές διάρκειας, έντασης, τόνου, ύψους, εύρους κλπ) περιμένουμε να ακούσουμε μετά τις πρώτες νότες κάποιας μελωδίας. Αυτό όμως που του διαφεύγει, είναι ότι οι άνθρωποι δεν περιμένουν να ακούσουν κάποιες απόλυτες τιμές, αλλά αντίθετα, νότες στο πλαίσιο μιας μελωδίας. Η περίπλοκη εννοιολογία με τις απόλυτες τιμές που εισηγείται ο Fodor, μπορεί να αφορά τον νευροφυσιολόγο που χρησιμοποιεί τον παλμογράφο για να καταγράφει λεπτομερώς τα στοιχεία για την έρευνά του, όμως οι άνθρωποι αντιλαμβανόμαστε τις νότες συνολικά και μπορούμε να αναγνωρίσουμε την μελωδία στην οποία μετέχουν, σε πολλές διαφορετικές ακολουθίες.

Ο Fodor συγγείει επιπλέον τις έννοιες ‘τύπος’ και ‘δείγμα’. Κατ’ αρχάς, δεν διευκρινίζει τί είναι αυτά τα δείγματα. Η φαινομενική ακολουθία ήχων που γίνεται αντιληπτή ως μελωδία, δεν μπορεί να αποτελεί αφαίρεση, δηλαδή ‘τύπο’, με συγκεκριμένες εκδηλώσεις-δείγματα τις εισόδους φυσικής ενέργειας. Παρόλο που το αισθητό αντικείμενο και η φυσική ενέργεια αποτελούν εξίσου απτά φαινόμενα, είναι ταυτόχρονα εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους. Εν ολίγοις μοιάζει να υπάρχει ένα ανεξήγητο χάσμα ανάμεσα στις ενεργειακές εισόδους που μεταβάλλονται διαρκώς και στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε έναν ήχο διάρκειας το οποίο δεν μπορεί να γεφυρωθεί μέσω της παραπάνω πολύπλοκης συνθήκης, αφού το ένα δεν αποτελεί συγκεκριμένη εκδήλωση του άλλου¹⁶⁶. Αλλωστε, τα ίδια τα δείγματα (είσοδοι φυσικής ενέργειας), δεν μπορούν να θεωρηθούν ούτε ως η φαινομενική ακολουθία μεμονωμένων απόλυτων τόνων (όπως θα ισχυριζόταν ο ερευνητής των αισθητηριακών δεδομένων), αφού στο άκουσμα μιας μελωδίας δεν γίνονται αντιληπτοί απόλυτοι τόνοι, οπότε σύμφωνα με την παραπάνω ερμηνεία, δεν υφίστανται καν δείγματα. Ο Fodor θεωρεί ότι αφού ένα φυσικό μοντέλο μπορεί να τυποποιηθεί υπολογιστικά, τότε μπορεί και το συγκεκριμένο είδος αναγνώρισης προτύπων να επιτελέσει την ίδια λειτουργία. Η υπόθεση όμως, ότι η παραπάνω αναγνώριση μπορεί να επιτευχθεί από ένα σύνολο αφηρημένων εννοιών, όπως το ευρετικό πρόγραμμα, είναι μία υπόθεση που δεν στηρίζεται πουθενά (ίσως στο μέλλον μία τέτοια λειτουργία κατορθώσουν να επιτελέσουν τα νευρωνικά δίκτυα). Ο Fodor όμως, όχι μόνον δεν αναγνωρίζει αυτές τις δεσμεύσεις, αλλά θεωρεί αντίθετα ότι ένα τέτοιο πρόγραμμα αποτελεί εννοιολογική αναγκαιότητα πιστεύοντας πως υπάρχει όντως ένα επίπεδο επεξεργασίας πληροφοριών στο οποίο ο ενεργειακός μετασχηματισμός μπορεί να εξεταστεί ως ακολουθία συγκεκριμένων πράξεων. Το μόνο που δείχνει να τον απασχολεί, είναι το ερώτημα ‘με ποιο τρόπο μπορούμε να διακρίνουμε ότι εμείς και οι μηχανές διαθέτουμε το ίδιο πρόγραμμα με βάση το οποίο εκτελούμε τις ίδιες πράξεις’. Η απάντηση που δίνει, οριοθετεί ταυτόχρονα το πώς μπορούμε να γνωρίζουμε ότι έχουμε πραγματοποιήσει μια επιτυχημένη μηχανική προσομοίωση : “αρκεί να υιοθετήσουμε τη σύμβαση ότι διακρίνουμε τις μορφές συμπεριφοράς αναφορικά όχι μόνο με τις παρατηρούμενες χειρονομίες εξόδου ενός οργανισμού, αλλά και με την ακολουθία των νοητικών πράξεων που βρίσκονται στη βάση των χειρονομιών αυτών” (Fodor J., 1968,σ.140).

¹⁶⁵ Fodor J., (1968), ‘Psychological Explanation’, κεφ.1.

¹⁶⁶ Dreyfus H., (1992), ‘Η Ψυχολογική Παραδοχή’.

Έχουμε δει ήδη λοιπόν, ότι η Υπολογιστική Θεωρία του Νου του Fodor, υποστηρίζει την ταυτότητα μεταξύ των νοητικών φαινομένων και των λειτουργικών ή των νευροφυσιολογικών φαινομένων, και ειδικότερα, προσυπογράφει την αρχή της ταυτότητας εκτύπου-δείγματος, ταυτίζοντας τα έκτυπα νοητικών φαινομένων με έκτυπα φυσικών φαινομένων (συνήθως εγκεφαλικών). Έτσι, σε περίπτωση που κάποιος βρίσκεται σε μία κατάσταση επιθυμίας, αυτή η κατάσταση αποτελεί μία φυσική (συνήθως εγκεφαλική) κατάσταση, και τότε η εκάστοτε επιθυμία, νοούμενη ως έκτυπο-δείγμα, ταυτίζεται με κάποιο έκτυπο φυσικής κατάστασης. Όταν όμως συγκρίνουμε δύο έκτυπα-δείγματα νοητικών καταστάσεων που υπάγονται στον ίδιο τύπο (τον τύπο πεποίθησης), συνειδητοποιούμε ότι τα αντίστοιχα δύο δείγματα φυσικών καταστάσεων, με τα οποία ταυτίζονται αυτά τα δείγματα νοητικών καταστάσεων, δεν υπάγονται απαραίτητα στον ίδιο τύπο φυσικών καταστάσεων. *Είναι δηλαδή πολύ πιθανό, να μην υπάρχουν ψυχοφυσικοί νόμοι, δηλαδή νόμοι που συνδέουν τύπους νοητικών φαινομένων με τύπους φυσικών φαινομένων*¹⁶⁷. Ο Fodor όμως, όπως είδαμε υποστήριξε ότι τα νοητικά φαινόμενα εφόσον διαθέτουν αιτιακή δράση, δεν μπορεί παρά να είναι φυσικά φαινόμενα και ως τέτοια, διέπονται από φυσικούς νόμους που περιγράφουν αυτή την αιτιακή δράση. Ο λόγος για τον οποίο επιμένει, είναι γιατί μέσω της ταυτότητας του εκτύπου, η ψυχολογία εν μέρει αυτονομείται από την νευροφυσιολογία, χωρίς όμως να χάνεται ο φυσιοκρατικός της χαρακτήρας. Εδώ με τον όρο ‘φυσιοκρατικός χαρακτήρας’, εννοούμε ότι οι οντότητες στις οποίες αναφέρεται η ψυχολογία έχουν αιτιακή δράση. *Τα νοητικά φαινόμενα, οι επιθυμίες, οι πεποιθήσεις, τα αισθήματα, προκαλούνται από ερεθίσματα του περιβάλλοντος και προκαλούν με τη σειρά τους συμπεριφορά.*

Το πρόβλημα με αυτήν την ταύτιση όμως είναι, ότι η οντολογική κατηγορία στην οποία ανήκει το έκτυπο νοητικού φαινομένου που εξετάζουμε, πρέπει να περιλαμβάνεται στο οντολογικό ρεπερτόριο της φυσικαλιστικής οντολογίας, γιατί διαφορετικά δεν είναι δυνατόν το εκάστοτε νοητικό φαινόμενο να ταυτίζεται με κάποιο φυσικό. Η αρχή της ταυτότητας του εκτύπου, μπορεί βέβαια να απορρίπτεται ότι η νευροφυσιολογία και η ψυχολογία αναφέρονται στα ίδια είδη ή τύπους όντων (υποστηρίζοντας την αυτονομία μεταξύ των επιστημών), αλλά εξακολουθεί να θεωρεί ως αυτονόητο ότι οι επιστήμες (άρα και η ψυχολογία με τη νευροφυσιολογία) κάνουν λόγο για τα ίδια έκτυπα, τα οποία δεν μπορεί να είναι άλλα από τα έκτυπα της φυσικής¹⁶⁸. Αυτό όμως δεν είναι καθόλου αυτονόητο πια σήμερα. Δεν υπάρχουν όπως είδαμε εμπειρικά δεδομένα από τη νευροφυσιολογία, που να αποδεικνύουν ότι ένα έκτυπο της νευροφυσιολογίας, για παράδειγμα ένας νευρώνας και η διέγερσή του, ταυτίζεται με μία συγκεκριμένη πεποίθηση. Επιπλέον, όπως λέει ο Haugeland (1998), εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με σχέση ταυτότητας εκτύπων, αλλά με σχέση σύνθεσης (composition) του νοητικού από το φυσικό, αφού το νοητικόν όλον συντίθεται από φυσικά μέρη, δηλαδή το νοητικό έκτυπο συντίθεται από ένα σύνολο φυσικών εκτύπων. Το πρόβλημα που ανακύπτει εδώ σχετικά με την αρχή της σύνθεσης, είναι ότι κάθε ένωση συμβάντων, δεν αποτελεί ένα νέο συμβάν, κατά τον ίδιο τρόπο που η ένωση δύο οποιονδήποτε αντικειμένων, δεν αποτελεί ένα νέο αντικείμενο. Τα συμβάντα, όπως και τα αντικείμενα, χαρακτηρίζονται από μία ενότητα και ακεραιότητα η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί απλώς με την κοινή παράθεση οποιονδήποτε μερών. Επιπλέον για να εξετάσουμε αν ένα έκτυπο ενός νευροφυσιολογικού συμβάντος έχει τις ίδιες αιτίες και τα ίδια αποτελέσματα με ένα έκτυπο ενός νοητικού συμβάντος, θα πρέπει να γνωρίζουμε *ήδη*, αν τα δύο αυτά συμβάντα ταυτίζονται,

¹⁶⁷ Davidson D., (1980), ‘Essays on Actions and Events’.

¹⁶⁸ Haugeland J. (1998), “Having Thought”, κεφ. “Weak Supervenience”.

γεγονός που βέβαια δεν συμβαίνει. Εξαιτίας των πολλών προβλημάτων που δημιουργεί η αναφορά στη σχέση μεταξύ τύπων ή εκτύπων νοητικών και φυσικών φαινομένων, σήμερα οι περισσότεροι ερευνητές μοιάζουν να δέχονται αυτό που ο Haugeland (1998) ονόμασε «ασθενή επιγένεση» ή όπως έχει επικρατήσει τελευταία, «συνολική επιγένεση» (global supervenience). Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο εγκέφαλος και το σώμα λειτουργούν και υπάρχουν κατά τέτοιο τρόπο μέσα στο φυσικό περιβάλλον, ώστε να αποτελούν αναγκαίες προϋποθέσεις για την ύπαρξη νοητικών φαινομένων. Σύμφωνα με την ασθενή επιγένεση, δεν αναφερόμαστε πια σε σχέσεις μεταξύ τύπων ή εκτύπων νοητικών και φυσικών φαινομένων, αλλά απλά δεχόμαστε γενικά, ότι το φυσικό έχει μια προτεραιότητα απέναντι στο νοητικό (όπου φυσικό, δεν νοείται μόνο το επίπεδο της νευροφυσιολογίας, αφού συμπεριλαμβάνονται όλες οι φυσικές συνθήκες που περιβάλλουν τον οργανισμό).

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι ο Fodor εισάγει την *ασαφή έννοια της εισόδου*, για να ορίσει ένα επίπεδο περιγραφής όπου η λειτουργία του ανθρώπινου νου, προσιδιάζει σε αυτήν ενός H/Y, και τροφοδοτείται με ένα είδος δεδομένων που καλούνται 'πληροφορίες ερεθίσματος'. Τότε όμως, είναι σαν να δέχεται ότι πέρα από την ενεργειακή επεξεργασία, ενέχεται στην αντίληψη, επεξεργασία δεδομένων. Επιπλέον, *δέχεται ότι αυτή η επεξεργασία δεδομένων του νου συνίσταται σε διακριτές πράξεις, είναι δηλαδή σαν να λαμβάνει χώρα σε ένα H/Y ο οποίος λειτουργεί βάσει διεργασιών που μοιάζουν με ευρετικό πρόγραμμα, με αποτέλεσμα να μιλάμε ουσιαστικά για μία ακολουθία τέτοιων πράξεων*. Η χρήση του H/Y ως μοντέλο δεν αναγνωρίζεται από τον Fodor ως υπόθεση, αλλά ως *a priori* αλήθεια, σαν να πρόκειται για αποτέλεσμα εννοιολογικής ανάλυσης της συμπεριφοράς. Η εμπειρική βάση για την παραδοχή αυτή, είναι το επιχείρημα του Fodor για τη νομιμοποίηση ενός υπολογιστικού προγράμματος ως ψυχολογικής θεωρίας σύμφωνα με το οποίο «έχουμε στη διάθεσή μας μια μηχανή ικανή να αντεπεξέρχεται σε όλες τις πειραματικές δοκιμασίες που είναι δυνατό να επινοηθούν για αντιστοιχίες μεταξύ του καταλόγου της και του καταλόγου κάποιου οργανισμού»(Fodor 1968,σ.146). *Έμμεσα όμως, αυτός ο εμπειρικός χαρακτήρας απορρίπτεται, αφού η όλη ανάλυση χρησιμοποιεί όρους 'ακολουθιών νοητικών πράξεων', δηλαδή υπολογιστικούς όρους, σαν να ήταν ήδη βέβαιο, ότι μια τέτοια μηχανή υπάρχει στην πραγματικότητα*. Η επεξεργασία οποιασδήποτε 'εισόδου' χωρίς διάκριση μεταξύ συναφών και μη συναφών, σημαντικών και μη σημαντικών δεδομένων, δεν είναι εφικτή και ο H/Y δεν μπορεί να επιδείξει τέτοιου είδους επιλεκτικότητα.

Έτσι, η μοναδική εναλλακτική λύση όσον αφορά την αντιμετώπιση της επιλεκτικότητας, μοιάζει να είναι η επιλεκτικότητα που επιδεικνύουν τα αισθητήρια όργανά μας, που βέβαια αντιστοιχεί στην αναλογική και όχι στην ψηφιακή επεξεργασία. Για άλλη μια φορά δηλαδή επισημαίνεται, πως παρά το γεγονός ότι ο άνθρωπος θεωρείται αναμφίβολα ένα φυσικό αντικείμενο που επεξεργάζεται φυσικές εισόδους σύμφωνα με τους νόμους της φυσικής και της χημείας, η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν μπορεί να εξηγηθεί με βάση έναν μηχανισμό επεξεργασίας πληροφοριών που επεξεργάζεται εισόδους οι οποίες αναπαριστούν γνωρίσματα του κόσμου. Δεν υπάρχει άλλωστε, κανένα στοιχείο από τη φυσική ή την εμπειρία μας που να υποδεικνύει ότι οι ενέργειες του ανθρώπου μπορούν να εξηγηθούν με τον τρόπο αυτό.

6. Η Αναγκαιότητα της μη –προτασιακής γνώσης.

6.1 Η συμμετοχή στη μορφή ζωής ως συμμετοχή σε μία κατάσταση φορτισμένη με νόημα.

Είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, πόσο καθοριστικός είναι ο ρόλος του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο το ενεργό υποκείμενο δρα και συνυπάρχει με άλλα άτομα. Ο Wittgenstein ήταν από τους πρώτους που υποστήριξαν, ότι δεν μπορούμε να απαντήσουμε σε μετα-γλωσσικά πλατωνικά ερωτήματα του τύπου 'ποιος είναι ο ορισμός του *ευσεβούς ανθρώπου*' χωρίς να λάβουμε υπόψη τις υπαρκτές συνθήκες στις οποίες υποβλήθηκε η

παραπάνω ερώτηση. Δεν μπορούμε δηλαδή να αποσπάσουμε, να αφαιρέσουμε την έννοια 'ευσέβεια' από το γλωσσικό παιχνίδι στο οποίο πρωταγωνιστεί. Έτσι λοιπόν, εάν ψάχνουμε για το νόημα της έννοιας, θα πρέπει να το αναζητήσουμε στη χρήση στην οποία η τελευταία υπόκειται, καθώς και στη λειτουργία που επιτελεί στο συγκεκριμένο περιβάλλον στο οποίο εμφανίζεται. Ο Wittgenstein έχει τονίσει ότι το γλωσσικό παιχνίδι είναι ένα πεδίο έντονης δραστηριότητας της γλώσσας, όπου σκοπός του ομιλητή είναι να δράσει ενεργά, μεταφέροντας πληροφορίες, περιγράφοντας μία κατάσταση πραγμάτων, προειδοποιώντας, ή ακόμη και προκαλώντας με την εκφορά του λόγου του άλλες πράξεις, όπως για παράδειγμα αυτές των ανθρώπων που συμμετέχουν μαζί με αυτόν στο γλωσσικό παιχνίδι. Οι λέξεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν όχι απλώς ως εργαλεία, αλλά ως κοινωνικά εργαλεία που βρίσκονται στη διάθεση του ομιλητή. Αυτός πάλι με τη σειρά του, έχει μάθει πώς να τα χρησιμοποιεί, από τα άλλα μέλη της κοινότητας στην οποία συμμετέχει, παρόλο που μπορεί και ο ίδιος να δημιουργήσει μία νέα πρόταση που δεν έχει χρησιμοποιηθεί ποτέ ξανά. Μπορεί δηλαδή να επινοήσει μία νέα λέξη και να χρησιμοποιήσει μία έκφραση με ένα νέο, εναλλακτικό τρόπο και για έναν συγκεκριμένο σκοπό.

Οι άνθρωποι συμμετέχουμε στις πρακτικές της κοινότητας που ζούμε και συμφωνώντας μεταξύ μας ακολουθούμε μη αυστηρούς κανόνες που είναι χαρακτηριστικοί της εκάστοτε μορφής ζωής μας. Τα γλωσσικά παιχνίδια στα οποία συμμετέχουμε είναι αντιπροσωπευτικά δείγματα σύζευξης γλώσσας και πράξης, είναι *parole* δηλαδή λόγος σύμφωνα με τους όρους του Saussure, και όχι *langue* δηλαδή γλώσσα νοούμενη ως ένα αυστηρό κλειστό σύστημα σημείων. Η έννοια του γλωσσικού παιχνιδιού είναι αυτή που πιθανότατα προαναγγέλλει τα μεταγενέστερα ομιλιακά ενεργήματα του Austin (speech acts), όπου μέσα σε ένα γλωσσικό πεδίο δράσης δηλώνουμε, ρωτάμε, αναφερόμαστε, προστάζουμε κλπ. χρησιμοποιώντας τις λέξεις ως εργαλεία και όχι ως σημεία του συστήματος μιας τυπικής γλώσσας, όπως ορίζεται από τη γνωσιακή επιστήμη. Η γλώσσα δηλαδή, μπορεί να εννοηθεί ως ένα δυνάμει σύστημα που δεν πραγματώνεται, παρά μόνο μέσα από τα συμφραζόμενα και από την εκάστοτε κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε. Κανένας ομιλητής, όσο καλά κι αν ξέρει τους κανόνες που διέπουν ένα τυπικό σύστημα γλώσσας δεν θα μπορέσει να κατέχει στο σύνολό της τη γλώσσα που είναι προϊόν μιας γλωσσικής κοινότητας και δεν θα μπορέσει βέβαια να την αλλάξει. Ο κοινωνικός ρόλος της γλώσσας είναι έκδηλος, αφού η ίδια συνιστά ένα κοινωνικό δεσμό μεταξύ των ομιλητών μιας γλωσσικής κοινότητας. Οι ομιλητές αυτής της κοινότητας διαθέτουν δυναμικό ρόλο στη διαμόρφωση της γλώσσας και των κανόνων της και έχουν τη δυνατότητα να καινοτομούν, όμως ακόμη κι αυτές οι καινοτομίες τους εγγράφονται σ' αυτή τη γλώσσα. Ακόμη κι αν η γλώσσα πολλές φορές παρουσιάζεται ως ένα σύστημα με κανόνες που προσιδιάζουν σ' αυτούς της τεχνητής νοημοσύνης, επειδή εμφανίζονται ως συστηματικοί και αμετάβλητοι, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η γλώσσα εξελίσσεται πάντα -έστω και αργά ενίοτε- με την απαραίτητη αποδοχή της γλωσσικής κοινότητας.

Η δυνατότητα ακριβούς πρόβλεψης της συμπεριφοράς των ανθρώπων και του νοήματος των προτάσεων που εκφέρουν θα παραμένει ένα ερώτημα, και δεν θα μπορέσει να εκπληρωθεί μέσω μιας θεωρίας των προτασιακών στάσεων όπως αυτή του Fodor, γιατί η εκδήλωση αυτής της συμπεριφοράς μας αποτελεί εφαρμογή των κανόνων που ακολουθούμε σε κάθε εξειδικευμένη περίπτωση. Αυτοί οι κανόνες αλλάζουν συνεχώς και επαναπροσδιορίζονται γιατί προσαρμόζονται στις ποικίλες συνθήκες που διαμορφώνονται από την εκάστοτε μορφή ζωής στην οποία εμπλεκόμαστε ως ανθρώπινα όντα. Όλοι λοιπόν οι κανόνες και κάθε έννοια κανονιστικότητας και ομαλότητας που τους διέπει, βασίζονται στο μη-συστηματοποιημένο σύμπλεγμα της υπαρκτής κοινωνικής ζωής μεταξύ των ανθρώπων.

Η οπτική που προτείνει ο Wittgenstein, μας επιτρέπει να μην επικαλούμαστε την έννοια του αυστηρού συστήματος με τους άκαμπτη δομή του μοντέλου της TN, μας επιτρέπει να μην βασίζουμε τις ανθρώπινες

πρακτικές σε θεμελιώδεις όρους όπως αυτούς των τυπικών γλωσσών, και τέλος μας προτρέπει να δώσουμε έμφαση στην ουσιώδη συνύπαρξη του υποκειμένου και της κοινωνίας στο επίπεδο μιας ‘ανθρώπινης ψυχολογίας’ και όχι της ‘επιστημονικής της θεώρησης’ που εισηγείται ο Fodor και οι υπόλοιποι γνωσιακοί ψυχολόγοι. Ακόμη κι αν ο Wittgenstein μιλά για ένα ολόκληρο *σύστημα προτάσεων* στο οποίο στηρίζεται η γνώση μας (ΠΒ§141,410), αυτό το σύστημα είναι πολύ διαφορετικό από τα αυστηρά κλειστά συστήματα της προσομοίωσης της γνώσης. Εδώ, με την έννοια ‘σύστημα’ δίνεται έμφαση σε όλο το δίκτυο των αλληλοδιαπλεκόμενων σχημάτων δράσης που απορρέουν από την κοινή συμπεριφορά των ανθρώπων μέσα σε μία κοινότητα. Αυτή η κοινή συμπεριφορά των ανθρώπων, είναι που αποτελεί το *σύστημα αναφοράς*, χάρη στο οποίο μπορούμε να ερμηνεύσουμε ακόμη και μια άγνωστη σε μας γλώσσα (ΦΕ§206). Τότε, ακολουθούμε κανόνες οι οποίοι σε σχέση με τις πρακτικές της ανθρώπινης κοινότητας δεν προηγούνται εμπειρικά ή εννοιολογικά, δεν μπορούν να νοηθούν ξεχωριστά από αυτές αλλά και δεν μπορούν να παγιωποιηθούν μέσω αυτών μεταγλωσσικά.

Οι μορφές ζωής αφορούν τους υπαρκτούς τύπους ανθρώπινων κοινοτήτων που υπάρχουν γύρω μας και όχι κάποιους άλλους πιθανούς ή φανταστικούς και γι αυτό αποτελούν το βασικότερο μέσο περιγραφής και εξήγησης της ανθρώπινης ζωής. Μπορούν να εννοηθούν είτε ως αντιπροσωπευτικά δείγματα των κοινοτήτων του ανθρώπινου είδους μέσα στην πορεία της ιστορίας, είτε ως μία κοινή, ανοικτή σε όλα τα είδη (και όχι μόνο στο ανθρώπινο) κοινωνία, ικανή να κατανοήσει την κουλτούρα και το πολιτισμικό υπόβαθρο άλλων πολιτισμών, πολύ διαφορετικών από τον δικό μας. Οι μορφές ζωής κατά κανόνα, προσδιορίζουν το σύμπλοκο συμπεριφορών και δραστηριοτήτων που κυριαρχεί στις υπαρκτές, βιώσιμες ανθρώπινες κοινωνίες και η ‘συμφωνία’ των ανθρώπων ως προς τις μορφές ζωής τους, φανερώνει την *νοερή συμφωνία* τους σχετικά με τις συνθήκες που επικρατούν στην κοινότητα. Υπό αυτές τις συνθήκες, τα εξατομικευμένα μέλη της κοινότητας, προετοιμάζονται με ένα τρόπο υπαγορευμένο από τη φύση, να τελειοποιήσουν τις δεξιότητές τους από το επίπεδο του αδέξιου χρήστη σε αυτό του επιδέξιου ειδήμονα, μέσα από συνεχείς επαναλήψεις της πρακτικής τους εξάσκησης, αλλά και ακολουθώντας προσεκτικά τις ενδείξεις και συμβουλές των υπολοίπων μελών της κοινότητας που έχουν ήδη τελειοποιήσει τις δικές τους δεξιότητες.

Οι μορφές ζωής λοιπόν, δεν αποτελούν κατά καμία έκφασή τους ένα σύστημα, δηλαδή ένα κλειστό πεδίο δραστηριότητας που διέπεται από ένα φορμαλιστικό τυπικό σύνολο κανόνων, οι οποίοι με τη σειρά τους ελέγχουν και εξηγούν με καθοριστικό τρόπο τη συμπεριφορά ή τις κανονιστικές αντιδράσεις των μελών της κοινότητας. Ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο οι διάφοροι τύποι κανόνα, οι πρακτικές, και η ‘συμφωνία’ των μελών της κοινότητας υπόκεινται σε κάποιο έλεγχο κανονιστικό, είναι μέσω της θεμελίωσής τους στις μορφές ζωής. Αυτή η θεμελίωση στις μορφές ζωής, δεν μπορεί να παγιωποιηθεί και να καθοριστεί γνωστικά μέσω ρητών κανόνων, ωστόσο μπορεί να εκφραστεί άμεσα, μέσα από την υπαρκτή βιωσιμότητα και επιβίωση της ανθρώπινης κοινότητας, *στο βαθμό βέβαια που αυτή η βιωσιμότητα βασίζεται στην συμφωνία μεταξύ των μελών της*. Η έννοια του κανόνα λοιπόν, όπως επίσης και της δραστηριότητας ως πράξης που βασίζεται σε κάποιους κανόνες, στηρίζεται στην έννοια της συμβίωσης και συνύπαρξης μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας η οποία ήδη προϋπάρχει. Οι κανόνες δεν μπορούν να συστηματοποιηθούν μέσα σε μία αυστηρή βάση δεδομένων, δεν μπορούν να λάβουν τη μορφή κατηγοριών ούτε και να ιεραρχηθούν βάσει των κοινών χαρακτηριστικών τους, όπως η γνωσιακή επιστήμη φιλοδοξεί. Οι ανθρώπινες πρακτικές από την άλλη, δεν μπορούν να εξηγηθούν βάσει των παραπάνω κανόνων, γιατί η εξατομικευμένη συμπεριφορά έχει νόημα μόνο εντός του πλαισίου δράσης μιας συγκεκριμένης μορφής ζωής και οι διαφοροποιημένες εκφάνσεις αυτής της συμπεριφοράς *υποστηρίζουν* την προώθηση εναλλακτικών κανόνων, σε ένα διαφορετικό πλαίσιο δράσης, μιας διαφορετικής μορφής ζωής.

Ακόμη και οι αλλαγές των κανόνων που επικρατούν στη μορφή ζωής μας, αποτελούν κι αυτές ένα ζωτικό κομμάτι της τελευταίας. Αλλάζουν, όταν αλλάξουμε τη μέθοδο προβολής, το πρίσμα δηλαδή μέσα από το οποίο αντιμετωπίζουμε την πραγματικότητα στο εκάστοτε πλαίσιο συνθηκών και επαναπροσδιορίζονται, έτσι ώστε να ταιριάζει και να εναρμονίζεται με αυτούς η συμπεριφορά της ανθρώπινης κοινότητας. *Συνεπώς, οι μορφές ζωής δεν εμπλέκονται σε οποιαδήποτε προκαθορισμένη και οριστική περιγραφή ή εξήγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, παρά μόνο εκφράζουν την ίδια την ξεχωριστή και ιδιαίτερη φύση της περιγραφής και της εξήγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς.* Από γνωστικής άποψης, ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τις ιδιότητες και κανονιστικότητες όλων εκείνων των στοιχείων που υπεισέρχονται στην εμβέλεια της μορφής ζωής μας, είναι κι αυτός κομμάτι της συγκεκριμένης μορφής ζωής και εκτίθεται στην έννοια του *απρόοπτου* και του *μεταβαλλόμενου*, όπως και τα φαινόμενα που εξετάζονται. Δεν μπορούμε να δραστηρεύουμε ή να ξεφύγουμε από τη μορφή ζωής μας, ακόμη κι αν το επιθυμούμε, με τον ίδιο τρόπο που δεν μπορούμε να ξεφύγουμε από την επιρροή της φυσικής, μητρικής μας γλώσσας, αφού το να μοιραζόμαστε μία μορφή ζωής, μας καθιστά ανθρώπινους με την ίδια έννοια που μας καθιστά ανθρώπινους η συμμετοχή σε μία φυσική γλώσσα.

Ο Wittgenstein λοιπόν, δεν ακολουθεί τον κεντρομόλο (bottom-up) αναγωγισμό των γνωσιακών επιστημόνων όπως ο Fodor, οι οποίοι θεωρούν ότι ο ανθρώπινος οργανισμός, όπως ακριβώς οι κατώτερες λειτουργίες των τμημάτων μιας μηχανής, *συντίθεται* από αυτόνομους μηχανισμούς, ή στοιχεία, ή άτομα, ή μονάδες, τα οποία ορίζονται ως τα πλέον θεμελιώδη στοιχεία του κόσμου που τον περιβάλλει. *Αντίθετα, θεωρεί ότι το υποκείμενο συνδέεται με τον κόσμο με ένα μοναδικό για αυτόν τρόπο.* Είδαμε ότι η μορφή ζωής αποτελεί τη φυσική, αυτονόητη έκφανση του *ανθρώπινου κόσμου*, ο οποίος είναι ήδη δομημένος με βάση ανθρώπινους σκοπούς και ενδιαφέροντα τα οποία οι άνθρωποι λαμβάνουμε ως δεδομένα στη χρήση της γλώσσας και στη συγκρότηση των καθημερινών μας δραστηριοτήτων. Η κατάσταση λοιπόν η οποία επικρατεί στις μορφές ζωής, οργανώνεται από πριν έχοντας ως βάση τις ανθρώπινες ανάγκες, με αποτέλεσμα να είναι στην πραγματικότητα αυτές, που προσδίδουν νόημα στα γεγονότα και τα καθιστούν αυτό που είναι.

Αναφέραμε, ότι σύμφωνα με τη μηχανιστική αντίληψη η ανάλυση μιας κατάστασης σε γεγονότα και κανόνες, αποτελεί το σημείο εκκίνησης για μία πιο εμπειριστωμένη περαιτέρω επεξεργασία πληροφοριών και δεδομένων. Ο Wittgenstein αντίθετα, πιστεύει πως αυτή η κατάσταση δεν μπορεί να αναλυθεί περαιτέρω προς επεξεργασία και έχει νόημα μόνο εντός κάποιου συγκεκριμένου περιβάλλοντος και για ορισμένο σκοπό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα στοιχεία της κατάστασης αντικατοπτρίζουν ήδη από πριν, τους στόχους και τις ανάγκες για τις οποίες δημιουργήθηκαν. Η μηχανιστική προσέγγιση της γνώσης θα αναζητήσει στοιχεία που θεωρεί θεμελιώδη, και θα τα προσεγγίσει ανεξάρτητα από το περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται απαλλάσσοντας αυτά από σκοπιμότητες, συγκεκριμένες ανάγκες και ιδιαιτερότητες. Τότε όμως, διαχωρίζουμε τα γεγονότα της εμπειρίας μας, από αυτήν ακριβώς την πρακτική τους οργάνωση, η οποία μας επιτρέπει να τα χρησιμοποιούμε με έναν ευέλικτο και αποτελεσματικό τρόπο για να αντιμετωπίζουμε τα καθημερινά ανακύπτοντα ζητήματα. Οι άνθρωποι πρωταγωνιστούν σε ένα πεδίο εμπειρίας το οποίο δεν είναι ουδέτερο για αυτούς, αλλά δομείται σε συνάρτηση με τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητές τους, και για αυτό το λόγο μπορούν και προσεγγίζουν ότι εμπλέκεται σ' αυτό, εστιάζοντας μόνο σε ότι τους ενδιαφέρει, διακρίνοντας αυτόματα το συναφές από το μη-συναφές και αδιαφορώντας για οτιδήποτε άλλο δεν υφίσταται σε σχέση με το κυρίαρχο ενδιαφέρον τους τη δεδομένη στιγμή. Άρα, οι άνθρωποι αισθανόμαστε άνετα στο περιβάλλον μας γιατί τα αντικείμενα που είναι μέσα σ' αυτό είναι ήδη φορτισμένα με νόημα και συνυφαίνονται με το περιβάλλον αναφορών μας, χωρίς να

διαμεσολαβούνται από ένα μοντέλο του κόσμου αποθηκευμένο στον εγκέφαλο ή το νου μας, αλλά *τον ίδιο τον κόσμο, την ίδια τη μορφή ζωής μέσα στην οποία ζούμε.*

Η γνωσιακή επιστήμη δεν δέχεται, ότι ως φυσιολογικοί άνθρωποι βιώνουμε τα αντικείμενα του κόσμου ως ήδη αλληλένδετα και φορτισμένα με νόημα, αλλά θεωρεί πως αυτό που βιώνουμε πρώτα, είναι μεμονωμένα γεγονότα. Αντιμετωπίζει λοιπόν τον ανθρώπινο νου ως υπολογιστή που αφού επεξεργαστεί συσσωρευμένα δεδομένα σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο τρόπο (πρόγραμμα), χρησιμοποιεί κάποια από αυτά *επιλεκτικά*, προσπαθώντας στη συνέχεια να τους αποδώσει νόημα. Τότε όμως οδηγούμαστε σε έναν πλεονασμό, όπως ήδη έχει επισημάνει ο Wittgenstein, όπως επίσης και ο Heidegger, αφού προσπαθούμε να επινοήσουμε έναν κόσμο ανεξάρτητο από τον ανθρώπινο και τον φυσικό, ο οποίος αποτελεί μία αυθαίρετη, αποστασιοποιημένη εκδοχή της μορφής ζωής στην οποία ζούμε, και στην οποία βασιζόμενοι θα πρέπει να κατασκευάσουμε από την αρχή τον κόσμο που μας περιβάλλει.

Όμως, στην ανθρώπινη κατάσταση που μας περιβάλλει, τα φαινόμενα της γλώσσας και της αντίληψης είναι παρόντα εκ των προτέρων και γι αυτό το λόγο *προϋπάρχει πάντοτε ένα συνολικό νόημα.* Το νόημα δηλαδή, δεν μπορεί να παράγεται από στοιχεία χωρίς νόημα είτε κάνουμε λόγο για γλωσσικά σημεία είτε για ήχους. Είδαμε, ότι θεωρίες σαν του Fodor προσπαθούν χάριν του ιδεώδους της γνωσιακής ψυχολογίας να εξηγήσουν την παραγωγή του νοήματος και της αντίληψης μέσα από ένα πολύπλοκο σύστημα, όπου τα θεμελιώδη δεδομένα είναι αδιευκρίνιστες εισοδοί φυσικής ενέργειας που μπορούν πάντα να εκφραστούν σε ψηφιακή μορφή και να υποβληθούν σε επεξεργασία μέσω υπολογιστικών κανόνων. Εμείς όμως γνωρίζουμε πως, όταν για παράδειγμα ακούμε την εκφορά μιας γλωσσικής έκφρασης, αυτή ανήκει ήδη σε ένα επίπεδο ομιλίας φορτισμένο με νόημα, όπου η απαραίτητη επεξεργασία ενέργειας *έχει ήδη λάβει χώρα*, έχοντας ως αποτέλεσμα έναν φορτισμένο με νόημα κόσμο, ο οποίος δεν επιδέχεται λογικά μία νέα θεωρία παραγωγής, ούτε όμως του είναι αναγκαία, αφού απλώς του είναι περιττή.

6.2 πρακτική γνώση δεξιοτήτων (know-how), ο καθοριστικός ρόλος του σώματος.

Οι άνθρωποι λοιπόν, *τελούμε ήδη σε μία κατάσταση*, όταν καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε τις διαφοροποιήσεις στις συνθήκες που μας περιβάλλουν. Η δραστηριότητά μας θα μπορούσαμε να πούμε ότι καθοδηγείται κατά ένα μεγάλο βαθμό από το ίδιο το περιβάλλον, στο οποίο επικρατεί μία διαρκής τροποποίηση και εναλλαγή των στοιχείων που το χαρακτηρίζουν. Παρά όμως το γεγονός της συνεχούς διαφοροποίησης των συνθηκών του περιβάλλοντος, η συμπεριφορά των ανθρώπων χαρακτηρίζεται από τακτικότητα και κανονιστικότητα χωρίς να διέπεται από αυστηρούς, ρητούς κανόνες προτασιακής μορφής.

Ο Gilbert Ryle (1949) μέσα στα πλαίσια του γενικότερου προβληματισμού γύρω από το πώς παριστάνεται η γνώση στη νόηση, πρότεινε τη διάκριση ανάμεσα στη γνώση 'του ότι' (knowledge that) που είναι γνωστή και ως προτασιακή γνώση, και τη γνώση 'του πώς' (knowledge how) που είναι γνωστή ως γνώση πρακτικών δεξιοτήτων.

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα στο πεδίο της TN, ήταν αυτό που δημιούργησε η *σωματική διάσταση της νοήμονος συμπεριφοράς.* Πέρα από τα σημαντικά εμπόδια που είδαμε, ότι συναντά η τυποποίηση της νόησης, δεν θα ήταν ίσως υπερβολικό να πούμε ότι αυτό που διακρίνει τον άνθρωπο από μία υπολογιστική νοητική διαδικασία που είναι δυνατόν να παραχθεί ακόμη και από μία 'έξυπνη' μηχανή, είναι ότι αυτός διαθέτει ένα *εμπλεκόμενο, υλικό σώμα, ενταγμένο σε μία κατάσταση. Η κατάσταση δεν αφορά τον αντικειμενικό κόσμο, αλλά τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο υπάρχει μέσα στον κόσμο.* Ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε εμείς οι άνθρωποι

τον κόσμο, δομείται ουσιαστικά από τη θεωρία που *ήδη* έχουμε για αυτόν, πρόκειται δηλαδή για έναν κόσμο έμφορτο θεωρίας (theory laden). Βασικός εκφραστής μιας αρχικής εκδοχής αυτής της θέσης του *ολισμού*, ήταν ο Quine (1951), ο οποίος αμφισβήτησε ότι υπάρχει προκαθορισμένος αντικειμενικός κόσμος που αποτελείται από ένα σύνολο προκαθορισμένων γεγονότων, καθώς και το ότι αυτά τα γεγονότα συνδέονται μεταξύ τους με συγκεκριμένους τρόπους που εξαρτώνται αποκλειστικά από την ταυτότητα των εκάστοτε συνδεδεμένων γεγονότων και όχι από το πλαίσιο στο οποίο τα τελευταία λαμβάνουν χώρα. Ωστόσο, ο Quine φαίνεται να θεωρεί εν μέρει, ότι ο άνθρωπος γνωρίζει τον κόσμο σχηματίζοντας εσωτερικές αναπαραστάσεις για τα γεγονότα που ανήκουν σ' αυτόν και τους τρόπους σύνδεσής τους, αφού η *ήδη* υπάρχουσα γνώση που έχει το υποκείμενο για τον κόσμο, εκλαμβάνεται ως ένα σύνολο πεποιθήσεων και κανόνων, δηλαδή ως μία θεωρία του κόσμου (ibid).

Αργότερα, οι Dreyfus και Haugeland, ασκούν μία πολύ πιο αυστηρή κριτική στην TN, υποστηρίζοντας, ότι υπάρχει ένα είδος γνώσης που δεν μπορεί να εκφραστεί με κανένα τρόπο μέσω συμβολικών αναπαραστάσεων και κανόνων. Η γνώση αυτή δεν αφορά τα αντικείμενα του κόσμου, αλλά τον τρόπο μέσω του οποίου το υποκείμενο σχετίζεται με τον κόσμο. Η θέση αυτή ονομάζεται '*πρακτικός ολισμός*' (Dreyfus 1980). Πρόκειται για μία *πρακτική γνώση* που αφορά τρόπους αντίληψης και πράξης. Η γνώση αυτού του τύπου, δεν εκφράζεται στη γλώσσα με προτασιακούς όρους όπως 'γνωρίζω ότι p', αλλά με όρους δεξιοτήτων (skills) και για αυτό το λόγο ονομάζεται συχνά 'know-how', όρο που μπορούμε να ερμηνεύσουμε ως 'πρακτική γνώση δεξιοτήτων'. Η πρακτική γνώση δεξιοτήτων, διαφέρει σε βασικά σημεία από την προτασιακή γνώση γιατί δεν μεταδίδεται μέσω προτάσεων αλλά μέσω πρακτικών δεξιοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για να κατανοήσουμε τη διαφορά ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις, αποτελεί η γνώση μιας γλώσσας όπως συνάγεται μέσα από την πρακτική χρήση της σε αντιπαράθεση με τη γνώση μιας γλώσσας όπως συνάγεται από τη γνώση της γραμματικής της μέσω ρητών και αυστηρών κανόνων. Ο Wittgenstein έχει *ήδη* επισημάνει την παραπάνω διαφορά λέγοντας : «Στην πράξη πολύ σπάνια χρησιμοποιούμε τη γλώσσα σαν ένα είδος λογισμό που αναπτύσσεται σύμφωνα με ακριβείς κανόνες. Διότι όχι μόνον δεν σκεφτόμαστε τους κανόνες χρήσης –τους ορισμούς κλπ- την ώρα που χρησιμοποιούμε τη γλώσσα, αλλά κι όταν μας ζητούν να δώσουμε αυτούς τους κανόνες, τις περισσότερες φορές, δεν είμαστε σε θέση να το κάνουμε» (MK σελ.54). Κάποιος λοιπόν που μιλά μία γλώσσα ως μητρική, την μιλά άπταιστα, κάνοντας χρήση όλων των ενδεδειγμένων κανόνων της γραμματικής και του συντακτικού, όταν όμως του ζητηθεί να διατυπώσει ρητά τους κανόνες αυτούς στους οποίους υπακούει η γλώσσα του, αδυνατεί να το κάνει. Αντίστροφα, μπορεί κάποιος να γνωρίζει τέλεια τη γραμματική, το συντακτικό, το λεξιλόγιο μιας ξένης γλώσσας, και να διατυπώνει με κάθε λεπτομέρεια τους κανόνες που τη διέπουν και ωστόσο, να μην γνωρίζει να τη μιλά. Ένα άλλο παράδειγμα θα μπορούσε να αφορά τους κανόνες που διέπουν τη γνώση ομαδικών παιχνιδιών, όπως το μπάσκετ για παράδειγμα. Ένας αθλητής μπορεί και συμμετέχει *επιδέξια* στο άθλημα, κάνοντας χρήση των σωματικών του δεξιοτήτων, τις οποίες εναρμονίζει ακολουθώντας τους κανόνες του παιχνιδιού. Όταν όμως αυτοί του ζητηθούν σε προτασιακή μορφή δεν είναι σε θέση να τους διατυπώσει, αλλά ούτε και να τους μεταφέρει λεκτικά σε κάποιον επίδοξο παίκτη του ίδιου αθλήματος. Αντίστροφα, μπορεί κάποιος που δεν ασχολείται ενεργά με το άθλημα, να γνωρίζει με κάθε λεπτομέρεια τους κανόνες θεωρητικά σε προτασιακή μορφή, αλλά να μην έχει τη δυνατότητα να παίξει *επιδέξια* το παιχνίδι. Η γνώση δηλαδή που διαθέτω εγώ, όταν ξέρω να παίζω μπάσκετ, υπάρχει ανεξάρτητα από το αν μπορώ να την περιγράψω προτασιακά με κάθε λεπτομέρεια και δεν θα επέφερε καμία αλλαγή στην απόδοσή μου ως παίκτη, η αδυναμία μου να την εκφέρω προτασιακά μέσω κανόνων. Επιπλέον, αν επιχειρήσει κάποιος άλλος να παίξει το παιχνίδι έχοντας διαβάσει την

προτασιακή μου περιγραφή, θα του είναι δύσκολο να τα καταφέρει επιδέξια όπως εγώ, γιατί η γνώση που θα αποκομίσει θα είναι πολύ διαφορετική από τη δική μου, αφού απλά δεν θα έχει αποκτήσει την δεξιότητα να παίζει μπάσκετ. Το ίδιο ισχύει και στο παράδειγμα με έναν ποδηλάτη, ο οποίος γνωρίζει μεν πώς να γείρει το σώμα του για να ισορροπεί πάνω στο ποδήλατο, χωρίς όμως να εφαρμόζει την περίπλοκη τυποποιημένη γνώση που περιγράφει μαθηματικά την κατάσταση ισορροπίας του. Αυτό λοιπόν που δείχνουν τα παραπάνω παραδείγματα, είναι ότι *καμία θεωρία δεν μπορεί να προκαθορίσει την επιδέξια πρακτική εφαρμογή ενός κανόνα σε κάθε ενδεχόμενη κατάσταση.*

Κατά τη διάρκεια απόκτησης μιας δεξιότητας –όταν μαθαίνουμε να οδηγούμε, ή να προφέρουμε μία ξένη γλώσσα- αρχικά ακολουθούμε τους κανόνες αργά, αδέξια και συνειδητά, προσπαθώντας να διακρίνουμε κάποια από τα χαρακτηριστικά τους. Για παράδειγμα, ως αρχάριοι στην οδήγηση, αλλάζουμε ταχύτητα ανάλογα με τις ενδείξεις του στροφόμετρου ή του δείκτη χιλιομέτρων, αφού η απειρία μας δεν μας επιτρέπει να δρούμε βασιζόμενοι στα χαρακτηριστικά του εκάστοτε πλαισίου, όπως το θόρυβο που κάνει η μηχανή, η κλίση και η ολισθηρότητα του δρόμου, η επιθυμία να φρενάροουμε κλπ. Σταδιακά, όταν πλέον θεωρούμαστε επιδέξιοι οδηγοί, μπορούμε να αλλάζουμε ταχύτητα εντελώς ασυνείδητα. *Έρχεται δηλαδή κάποια στιγμή, όταν μάθουμε να ακολουθούμε επιδέξια έναν κανόνα, που αρχίζουμε να λειτουργούμε αυτόματα.* Σε αυτό το σημείο, δεν φαίνεται να μεταθέτουμε απλώς αυτούς τους ίδιους άκαμπτους κανόνες στο ασυνείδητο, αλλά μάλλον φαίνεται ότι *έχουμε κάνει κτήμα μας τη μυϊκή gestalt η οποία χαρίζει νέα ευελιξία και ομαλότητα στη συμπεριφορά μας*¹⁶⁹. Όταν μάθουμε λοιπόν έναν κανόνα, δεν σημαίνει ότι τον ακολουθούμε στη συνέχεια ασυνείδητα, γιατί αυτό θα έμοιαζε, λέει ο Dreyfus, σαν να ισχυριζόμασταν ότι εφόσον χρειαστήκαμε ρόδες όταν μαθαίναμε ποδήλατο, πρέπει και τώρα να χρησιμοποιούμε αόρατες βοηθητικές ρόδες κάθε φορά που κάνουμε ποδήλατο. Αυτό όμως δεν είναι απαραίτητο, αφού όπως επισημαίνει ο Wittgenstein με τη σειρά του, οι προτάσεις αποτελούν διευκρινίσεις που όταν κάποιος τις καταλάβει μπορεί να τις υπερπηδήσει και να προχωρήσει πέρα από αυτές, αναγνωρίζοντας ότι στερούνται νοήματος. *Πρέπει, όπως λέει χαρακτηριστικά, κάποιος «να πετάξει μακριά την ανεμόσκαλα, αφού ανέβει πρώτα με αυτή»* (TLP§6.54).

Οι φαινομενολόγοι και οι ψυχολόγοι της gestalt (μορφής) υποστηρίζουν, ότι η αίσθηση του συνολικού περιβάλλοντος μπορεί να οργανώνει και να κατευθύνει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τις λεπτομέρειες που μας περιβάλλουν. Μία γενική περιγραφή του φαινομένου της gestalt (μορφής) ή του συνολικού φαινομένου, θα ήταν : *η ερμηνεία του μέρους εξαρτάται από το όλον στο οποίο εντάσσεται.* Το ίδιο ισχύει και για την απόκτηση της δεξιότητας της αισθητηριακής μας αντίληψης. Πριν αποκτήσουμε συγκεκριμένες δεξιότητες, βιώνουμε συγκεκριμένες εντυπώσεις. Το σώμα με τις αισθήσεις και τα αισθητήρια όργανά του, όπως η ακοή, η αφή, η όραση κλπ. καθίσταται το μέσον για να εστιάσουμε σε συγκεκριμένες ενέργειες βάσει μιας αξιόπιστης προοπτικής, ή για να αναγνωρίσουμε ορισμένες λεπτομέρειες που συνεπάγονται στο σύνολό τους συντονισμένες ενέργειες και προβλέψεις. *Αυτές οι σωματικές δεξιότητες μας, μετασηματίζονται σε μία ολιστική (holistic) γνώση η οποία δεν μπορεί να αναλυθεί περαιτέρω.* Το σώμα μας, μας δίνει τη δυνατότητα να παρακάμπουμε την τυπική ανάλυση των υπολογιστικών διαδικασιών οι οποίες συνδέουν μεμονωμένες κινήσεις και μεμονωμένα ερεθίσματα, αφού οι σωματικές δεξιότητες σε αντίθεση με μια σταθερή απόκριση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν με απεριόριστους τρόπους.

Ένας μηχανισμός χρειάζεται ανάδραση για να διαπιστώσει αν κατάφερε να αναγνωρίσει για παράδειγμα σωστά ένα αντικείμενο ή αν εκτέλεσε σωστά μία πράξη. Σύμφωνα με τις υπολογιστικές διαδικασίες, είναι

¹⁶⁹ Dreyfus (1992), σελ. 431.

δυνατόν στην καλύτερη περίπτωση να καταρτιστεί ένα συγκεκριμένο σύνολο υποθέσεων και στη συνέχεια να ελεγχθεί αν αυτές έχουν επαληθευτεί ή αναιρεθεί από τα δεδομένα. Το σώμα αντίθετα, μπορεί να τροποποιεί διαρκώς τις προσδοκίες του με βάση ένα πιο ευέλικτο κριτήριο σύμφωνα με το οποίο δεν χρειάζεται να ελέγχουμε ένα συγκεκριμένο ή μια σειρά χαρακτηριστικών, αφού μπορούμε να αντιμετωπίσουμε με επιτυχία το κάθε αντικείμενο με βάση τις προσδοκίες μας. *Αυτή η επιτυχημένη αντιμετώπιση, ορίζεται μέσα από μία διαρκή βαθιά γνώση αντίληψης, η οποία διαφοροποιείται ανάλογα με τον πρακτικό στόχο του υποκειμένου και τα μέσα της κατάστασης στην οποία εμπλέκεται. Συνεπώς, δεν μπορεί να εκφραστεί με 'καταστασιακά ανεξάρτητους' όρους.*

Ο Gibson ισχυρίζεται ότι ανταποκρινόμαστε στις εκάστοτε διαθέσιμότητες (affordances)¹⁷⁰ του περιβάλλοντος, όπως για παράδειγμα κατά τη διάρκεια της οδήγησης, όπου ως έμπειροι οδηγοί πλέον, δεν ακολουθούμε τον κανόνα 'αλλάζω ταχύτητα βλέποντας τις ενδείξεις του ταχύμετρου'. Αντίθετα, αυτό που καθορίζει τον τρόπο αντίδρασής μας είναι το περιβάλλον και η συγκεκριμένη κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε κάθε φορά, και συνεπώς *θα ήταν αδύνατο να ακολουθούμε τον ίδιο κανόνα συνεχώς*. Δεν υπάρχει κανένα χάσμα, καμία απόσταση ανάμεσα στον υποτιθέμενο κανόνα και τον τρόπο εφαρμογής του, αφού *δεν υφίσταται ερμηνεία του κανόνα*. Κατά τη διάρκεια της οδήγησης, δεν λειτουργούμε ως ερμηνευτές κανόνων οδήγησης, αλλά ως χρήστες. Κατ' αντιστοιχία, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η σχέση που έχουμε με την μητρική μας γλώσσα είναι σχέση *χρήσης* της γλώσσας, ενώ κατά την εκμάθηση μιας νέας γλώσσας, έχουμε σχέση *ερμηνείας*, αφού για να ερμηνεύσουμε μία γλώσσα, πρέπει *ήδη να έχουμε σχέση χρήσης με μια άλλη*, σ' αυτή την περίπτωση με τη μητρική. *Η ερμηνεία προϋποθέτει ήδη ότι βρισκόμαστε στον κόσμο του νοήματος και χρησιμοποιούμε επιδέξια μία γλώσσα*. Άρα, όταν μαθαίνουμε τη μητρική μας γλώσσα, δεν λειτουργούμε ούτε ως χρήστες ούτε ως ερμηνευτές, αλλά ως συμμετέχοντες σ' ένα πλαίσιο που ευνοεί την εκμάθηση της, έως ότου καταστούμε επιδέξιοι χρήστες. Ο Dreyfus φτάνει μάλιστα στο σημείο να ισχυρίζεται, ότι ακόμη και η ίδια η γλώσσα, αποτελεί μία δεξιότητα που αποκτάται μέσα από τη χρήση της σε μία ποικιλία καταστάσεων η οποία καθορίζει αντίστοιχα και την ποικιλομορφία της γλωσσικής μας συμπεριφοράς¹⁷¹. Υποστηρίζει ότι η άποψή του δεν είναι συμπεριφοριστική, γιατί η ικανότητά μας να χρησιμοποιούμε τη γλώσσα σε μία κατάσταση και γενικότερα ο *ολιστικός τρόπος με τον οποίο το λειτουργικό νόημα οργανώνει και δομεί τα συστατικά στοιχεία των επιδέξιων πράξεων*, δεν μπορεί να ερμηνευτεί με βάση τον αυθαίρετο συσχετισμό ουδέτερων προσδιορισμένων στοιχείων, όπως δεν μπορεί και να αναλυθεί με βάση τον συνδυασμό τους σύμφωνα με κανόνες, όπως πρεσβεύει ο συμπεριφορισμός. Σ' αυτή τη γραμμή σκέψης, βασίζεται η άποψή του που έχουμε ήδη αναφέρει, ότι δηλαδή «αν εννοήσουμε τη γλώσσα ως κινητική δεξιότητα, θα ήταν δυνατό να την αφομοιώσουμε και να κατοικήσουμε μέσα της, με τον τρόπο που αφομοιώνουμε ένα όργανο».

Έτσι, η χρήση της γλώσσας στην ομιλία, την ανάγνωση και τη γραφή συνιστά επέκταση του σωματικού εξοπλισμού μας και επίδειξη ευφυΐας. Και πάλι, λόγω της ενσώματης ύπαρξής μας, οι κανόνες που είναι

¹⁷⁰ «Οι διαθέσιμότητες (affordances), του περιβάλλοντος, είναι αυτό που το περιβάλλον προσφέρει στο ζώο, που προμηθεύει ή εφοδιάζει, για καλό ή για κακό. Το ρήμα to afford υπάρχει στο λεξικό, ενώ το ουσιαστικό affordance δεν υπάρχει. Το επινόησα. Με αυτό εννοώ κάτι που αναφέρεται τόσο στο περιβάλλον όσο και στο ζώο με έναν τρόπο που κανείς από τους υπάρχοντες όρους δεν το κάνει. Ο όρος υπονοεί την συμπληρωματικότητα του ζώου και του περιβάλλοντος. (Gibson J., (1986), "The Ecological Approach to Visual Perception", σελ. 127.

¹⁷¹ Dreyfus H, (1992), σελ. 451.

αναγκαίοι για μια όσο το δυνατόν πληρέστερη διερεύνηση της γλωσσικής δεξιότητάς μας, δεν ενέχονται απαραίτητα (και μάλιστα με ρητή άκαμπτη μορφή) στην πράξη που εκτελούμε.

Η πρακτική γνώση δεξιοτήτων είναι ένα είδος γνώσης, το οποίο δεν μπορεί να αποκοπεί από τον χρήστη της και να περιγραφεί μέσω υπολογιστικών αναπαραστάσεων, όπως αυτές του Fodor, οι οποίες θα ίσχυαν ανεξάρτητα από αυτόν. Αυτό καθιστά το know-how ένα ιδιότυπο είδος γνώσης που είναι δύσκολο να μεταφερθεί από τον ένα άνθρωπο στον άλλο, σε αντίθεση με την προτασιακή γνώση, που μεταφέρεται εύκολα με τον γραπτό ή τον προφορικό λόγο. Όπως είδαμε ήδη, σύμφωνα με τον Wittgenstein, μπορούμε να μάθουμε τους ανθρώπους να γνωρίζουν όχι μέσα από μία σειρά παραδόσεων, αλλά μέσα από την εμπειρία, διδάσκοντάς τους με το να τους παρέχουν συνεχώς ενδείξεις (ΦΕ, σ.282). Κατά τον ίδιο τρόπο, το know-how μπορεί να μεταφερθεί μόνο μέσα από μία διαδικασία ανάπτυξης κάποιας σωματικής ή πνευματικής δεξιότητας, από τα μέλη της κοινότητας προς τον αρχάριο εκπαιδευόμενο μέσα στο πλαίσιο της μορφής ζωής. Ο τελευταίος, έπειτα από απειράριθμες επαναλήψεις και με τις συνεχείς ενδείξεις που του παρέχονται, είναι σε θέση μετά την περίοδο εκπαίδευσης να αντιμετωπίσει ποικίλες επιμέρους περιπτώσεις με επιτυχία. Για αυτό και ο τρόπος που προτείνει ο Wittgenstein, για το είδος αυτής της μύησης στη δεξιότητα, *μέσα από τη συμμετοχή στο παιχνίδι και τη χρήση παραδειγμάτων*, μοιάζει ο πιο κατάλληλος για να μπορέσουμε να αναπτύξουμε συγκεκριμένες σωματικές ή πνευματικές δεξιότητες.

Το σώμα λοιπόν, συνεισφέρει σε λειτουργίες πολύ βασικές που δεν διαθέτει το υπολογιστικό αναπαραστασιακό μοντέλο του Fodor που εξετάσαμε, αφού όσον αφορά τις σωματικές δεξιότητες, είναι σαν να διαθέτουμε ως επιδέξιοι χρήστες, *ένα ενσώματο είδος 'επεξεργασίας πληροφοριών'*. Έτσι, *χάρη στη γενική ανθρώπινη ικανότητα απόκτησης σωματικών δεξιοτήτων, ένα ενσώματο υποκείμενο μπορεί να υπάρχει στον κόσμο, με τέτοιο τρόπο ώστε να παρακάμπτει το αχανές έργο της τυποποίησης των πάντων, μέσω αυστηρών και άκαμπτων κανόνων.* Άρα, το know-how, είναι μία κατ' ουσίαν *ενσώματη γνώση (embodied knowledge)* και αφορά τις ικανότητες δράσης και αντίληψης του υποκειμένου. Όπως μάλιστα θεωρεί ο Cussins, ο τρόπος που μας παρουσιάζεται ο κόσμος όταν βασιζόμαστε στην πρακτική γνώση δεξιοτήτων, είναι ως ένα σύνολο διαθεσιμότητων και αντιστάσεων, ως ένα σύνολο ιχνών (trails) που μας καθοδηγούν στις δραστηριότητές μας. Η πρακτική γνώση δεξιοτήτων αφορά τον τρόπο που το υποκείμενο σχετίζεται με το σώμα του και μέσω αυτού με τον φυσικό και κοινωνικό κόσμο και γι αυτό το λόγο δεν αναπαριστά κάτι από τον εξωτερικό κόσμο και ούτε μπορεί να αναλυθεί με όρους αναφοράς, αλλά αναλύεται με όρους *επιδέξιας δραστηριότητας (skillfull activity)*¹⁷². Ο Dreyfus μάλιστα, διευρύνοντας τις ιδέες του Merleau-Ponty (1962), εξετάζει ένα διαφορετικό είδος αποβλεπτικότητας, το οποίο ονομάζει 'επιδέξια ανταπόκριση' (skillfull coping). Αυτό το είδος αποβλεπτικότητας αναφέρεται σε μία δραστηριότητα κατά την οποία το υποκείμενο τείνει μεν προς μία κατάσταση ισορροπίας χωρίς όμως να επιδιώκει την επίτευξη ενός προκαθορισμένου στόχου¹⁷³.

Είναι φανερό λοιπόν οι δυσκολίες και οι ανεπάρκειες που αντιμετωπίζει μία αμιγώς προτασιακή γνώση. Εάν οι άνθρωποι ακολουθούσαν το μηχανιστικό μοντέλο της αντίληψης και της γνώσης, θα αφομοίωναν τις εισροές του περιβάλλοντος, όπως τις βιώνει μία μηχανή ή στην καλύτερη περίπτωση ένα έξυπνα προσομοιωμένο προς την ανθρώπινη συμπεριφορά και σκέψη ρομπότ. Οι άνθρωποι είδαμε όμως, ότι βιώνουν μία πολύπλοκη και πολυδιάστατη σχέση με το περιβάλλον και τις ανάγκες του, είτε αυτό νοείται ως φυσικό είτε ως κοινωνικό. Ο Wittgenstein βοήθησε και ενέπνευσε πολλούς σύγχρονους ερευνητές να πορευτούν προς αυτήν την κατεύθυνση,

¹⁷² Cussins A.,(1992), 'Content, Embodiment and Objectivity: The Theory of Cognitive Trails', *Mind* 101.

¹⁷³ Dreyfus H., (2001), 'The Primacy of Phenomenology over Logical Analysis'.

αποδεικνύοντας ότι η κριτική που άσκησε στη μηχανιστική αντίληψη της γνώσης και της ακολουθίας του κανόνα μέσα από την επικριτική του στάση στο μοντέλο του Turing, παραμένει επίκαιρη όσο ποτέ. Όσο διαπιστώνονται οι αδυναμίες της παραδοσιακής γνωσιακής επιστήμης που αναλύει τα δεδομένα της συμπλέοντας με το μοντέλο της TN, όσον αφορά τη λειτουργία και οργάνωση του ανθρώπινου εγκεφάλου, τόσο γίνεται επιτακτική η ανάγκη να διερευνηθούν άλλες προσεγγίσεις της γνώσης που δεν θα διαθέτουν αναπαραστασιακό-υπολογιστικό περιεχόμενο όπως οι νοητικές αναπαραστάσεις του Fodor.

Αυτός είναι ο λόγος, που τα τελευταία χρόνια ακόμη και οι ίδιοι οι ερευνητές της γνωσιακής επιστήμης, αναγνωρίζοντας το μη-γόνιμο του μοντέλου χειρισμού της γνώσης υπό προτασιακή μορφή, πρότειναν μία εντελώς νέα μορφή αναπαράστασης, που είναι γνωστή ως «κατανεμημένη αναπαράσταση¹⁷⁴». Τέτοιου τύπου αναπαραστάσεις συναντώνται σε ορισμένους τύπους των λεγόμενων τεχνητών νευρωνικών δικτύων (artificial neural networks) τα οποία σε αντίθεση με το μοντέλο του ψηφιακού Η/Υ μιμούνται στις περισσότερες από τις λειτουργίες τους, τις λειτουργίες του ανθρώπινου εγκεφάλου, αφού ακόμη και ο τρόπος που είναι οργανωμένες οι διασυνδέσεις τους, παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τον τρόπο διασύνδεσης των νευρώνων του εγκεφάλου. Η προσέγγιση των νευρωνικών δικτύων, είναι επίσης γνωστή ως «συνδετισμός» (connectionism) και «παράλληλα κατανεμημένη επεξεργασία» (parallel distributed processing). Τα νευρωνικά δίκτυα είναι ουσιαστικά συσχετιστές προτύπων ή σχηματισμών (pattern associators) και συσχετίζουν εισόδους με εξόδους. Συσχετίζουν δηλαδή κάποιες ακολουθίες αριθμών (τις εισόδους) με κάποιες άλλες ακολουθίες αριθμών (τις εξόδους), επιλύοντας διαφορικές εξισώσεις, αφού πρώτα έχει προηγηθεί μία μεγάλη χρονική περίοδος εκμάθησης. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να συσχετίσουν ένα κείμενο γραπτού λόγου ως είσοδο, με τον αντίστοιχο προφορικό λόγο του κειμένου ως έξοδο. Σ' αυτή την περίπτωση γνωσιακής δεξιότητας, όπου ένα γραπτό κείμενο πρέπει να μετατραπεί σε προφορικό λόγο, αντί να ενεργοποιηθεί μία περιγραφή της εσωτερικής λειτουργίας της μηχανής που να αναφέρεται σε αναπαραστάσεις ιδιοτήτων του κειμένου (οπότε και θα αποκαλύπτονταν η αδυναμία της προτασιακής περιγραφής), τα νευρωνικά δίκτυα με το μηχανισμό τους, είναι σε θέση να υλοποιήσουν γνωσιακές συμπεριφορές, χωρίς να κάνουν χρήση εσωτερικών συμβολικών αναπαραστάσεων. Τα νευρωνικά δίκτυα δηλαδή, δεν βασίζονται στη συναρμολόγηση πολλών αυτόνομων υποσυστημάτων, όπως οι αυτόνομοι υπομηχανισμοί του Fodor, ούτε και διαθέτουν ένα ανεξάρτητο επίπεδο προγράμματος ή μία κεντρική μονάδα επεξεργασίας. Αντίθετα, αποτελούνται από ένα μεγάλο αριθμό επεξεργαστών, που ονομάζονται «κόμβοι» του δικτύου. Αυτοί οι επεξεργαστές είναι συνδεδεμένοι μεταξύ τους και μπορούν να ανήκουν σε διάφορα επίπεδα. Κάθε σύνδεση μεταξύ δύο επεξεργαστών δύο διαδοχικών επιπέδων μεταφέρει μία αριθμητική τιμή από τον ένα επεξεργαστή στον άλλο.

Ειδικότερα, η έξοδος του ενός επεξεργαστή πολλαπλασιάζεται με έναν αριθμό που ονομάζεται 'βάρος' ή τιμή της σύνδεσης, ο οποίος μάλιστα χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη σύνδεση. *Αυτό που στην ουσία αναπαριστούν οι εσωτερικές αναπαραστάσεις ενός νευρωνικού δικτύου είναι σχέσεις/αντιστοιχίσεις εισόδων με εξόδους και η μορφή των κατανεμημένων αναπαραστάσεων είναι τα βάρη (οι αριθμητικές τιμές) των συνδέσεων.* Δηλαδή, αυτό που αναπαριστούν με τη σειρά τους τα βάρη των συνδέσεων, είναι ο κανόνας μετασχηματισμού εισόδων σε εξόδους. Οι εσωτερικές καταστάσεις του νευρωνικού δικτύου ονομάζονται κατανεμημένες αναπαραστάσεις επειδή έτσι υποδηλώνεται πως τα χαρακτηριστικά που έχει εκπαιδευτεί να αναγνωρίζει ένα δίκτυο κατανέμονται σε ολόκληρο το δίκτυο. Δεν υπάρχει δηλαδή κάποιο συγκεκριμένο τμήμα του δικτύου που να μπορεί να συσχετιστεί

¹⁷⁴ Rumelhart D., McClelland J., & the PDP Research Group (1986), 'Parallel Distributed Processing : Explorations in the Microstructures of Cognition', Volume 1 : Foundations.

με το πρότυπο εισόδου και γι αυτό το λόγο θεωρείται πως η ικανοποιητική λειτουργία των νευρωνικών δικτύων δεν σταματά, ακόμη κι αν καταστραφεί ένα τμήμα τους.

Τα νευρωνικά δίκτυα θεωρείται ότι μπορούν να συνεισφέρουν στην γνωσιακή επιστήμη ως προς την προσομοίωση των γνωσιακών λειτουργιών, γιατί αναπληρώνουν τις αδυναμίες της TN. Έτσι, αναπτύσσουν χαρακτηριστικές ιδιότητες όπως : η αναγνώριση οικογενειακών ομοιοτήτων, η αυτόματη κατηγοριοποίηση, η μάθηση μέσω παραδειγμάτων κλπ. Ωστόσο, δεν αποδεικνύονται αποτελεσματικά στην απόδοση γνωσιακών λειτουργιών όπως ο παραγωγικός συλλογισμός, που όμως προσομοιώθηκε αντίστοιχα με επιτυχία από την TN. Μία από τις σημαντικότερες ιδιότητες που διαθέτουν τα νευρωνικά δίκτυα, είναι το γεγονός ότι έχουν τη δυνατότητα να εκπαιδεύονται, δηλαδή να αλλάζουν την εσωτερική τους δομή. Τότε αλλάζει και η απόδοσή τους, αφού όταν ένα νευρωνικό δίκτυο μάθει να εκτελεί ικανοποιητικά μια λειτουργία, τότε παράγει για τις εκάστοτε εισόδους, διαφορετικές εξόδους από αυτές που παρήγαγε πριν την περίοδο εκπαίδευσής του. Να σημειωθεί ακόμη εδώ, ότι οποιαδήποτε μεταβολή κατά την εκπαίδευση ενός νευρωνικού δικτύου, έχει άμεση σχέση με την μεταβολή του βάρους (των τιμών) των συνδέσεων.

Ωστόσο, παρά την προσπάθεια που έκανε η γνωσιακή επιστήμη να προσεγγίσει την πρακτική γνώση δεξιοτήτων μέσω των νευρωνικών δικτύων, υπάρχουν πολλά ερωτηματικά σήμερα για την αποτελεσματικότητα του εγχειρήματος. Εάν θεωρήσουμε, όπως ήδη επισημάναμε στις προηγούμενες ενότητες, ότι η πρακτική γνώση δεξιοτήτων δεν μπορεί να νοηθεί ανεξάρτητα από το χρήστη της, και αποτελεί μία μορφή ενσώματης γνώσης, τότε το πιθανότερο είναι να μην μπορεί να περιγραφεί μέσω κατανεμημένων αναπαραστάσεων που ισχύουν ανεξάρτητα από αυτόν. Ένα επιπλέον μειονέκτημα είναι το θέμα του 'κατοπρισμού'. Παρόλο που το περιεχόμενο που κατοπτρίζεται στα νευρωνικά δίκτυα δεν είναι προτασιακό, αλλά κάποιο είδος πρακτικής γνώσης δεξιοτήτων που δεν έχει αναφορική διάσταση, ωστόσο το πρόβλημα εξακολουθεί να παραμένει όπως στην περίπτωση του Fodor : η μορφή στην οποία κατοπτρίζεται το συγκεκριμένο περιεχόμενο δεν παύει να είναι μία σύνθετη μορφή εγγραφής ή προσομοίωσης των πρακτικών δεξιοτήτων και σε καμία περίπτωση πραγμάτωση κάποιου είδους δεξιοτήτων. Αφού λοιπόν η πρακτική γνώση δεξιοτήτων δεν μπορεί να εκτελεστεί μηχανικά (όπως αναλύσαμε κατά την εξέταση της διαφοράς μεταξύ εγγραφής (μετεγγραφής στην πραγματικότητα) και μετάφρασης, η μέθοδος του κατοπρισμού εδώ συνιστά για άλλη μια φορά περίπτωση εγγραφής, απλώς διαφορετικού τύπου.

Ακόμη, εφόσον το αναπαραστασιακό περιεχόμενο των νευρωνικών δικτύων δεν αφορά την προτασιακή γνώση, αλλά το know-how δηλαδή την πρακτική γνώση δεξιοτήτων, έχουμε να κάνουμε με μία γνώση που δεν αφορά κάποιες οντότητες του εξωτερικού κόσμου, αλλά τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο σχετίζεται αρχικά με το σώμα του και έπειτα μέσω του σώματός του με ολόκληρο τον κόσμο. Αφού όμως το συγκεκριμένο περιεχόμενο δεν μπορεί να αναλυθεί με όρους αναφοράς, δεν διαθέτει δηλαδή κάποια αναφορική διάσταση, δημιουργούνται ερωτηματικά ακόμη και για το κατά πόσο τελικά οι «κατανεμημένες αναπαραστάσεις» είναι όντως αναπαραστάσεις. Συνεπώς, παρά το γεγονός ότι η εικόνα της κατανεμημένης αναπαραστάσης εξακολουθεί ακόμη να παραμένει αντικείμενο έρευνας χωρίς να έχει διευκρινιστεί πλήρως η φύση της, και παρόλο που ως τρόπος προσέγγισης, αυτός των νευρωνικών δικτύων φαίνεται περισσότερο συμφιλιωμένος με την πραγματική φυσική εικόνα του εγκεφάλου, ωστόσο δεν παύει κατά τα φαινόμενα να αποτελεί ένα είδος σύνθετης προσομοίωσης δεξιοτήτων και όχι πραγμάτωσης δεξιοτήτων, όπως θα φιλοδοξούσε να είναι.

6.3 Ο νους ή ο χρήστης 'εκτείνονται' στον κόσμο ;

Εξαιτίας των διαπιστωμένων αδιεξόδων που συνάντησε η γνωσιακή επιστήμη εφαρμόζοντας το μοντέλο της TN στην προσομοίωση της γνώσης, έχουν αναδυθεί τα τελευταία χρόνια εκτός από την προσέγγιση των νευρωνικών δικτύων, κι άλλες ακόμη πιο ριζικά διαφοροποιημένες θέσεις ερευνητών, οι οποίοι προτείνουν ένα εντελώς διαφορετικό τρόπο αντίληψης του θέματος των γνωσιακών διαδικασιών. Η πιο επίκαιρη, αν και υπό διαμόρφωση ακόμη, τάση που έχει παρουσιαστεί αφορά τη δυναμικιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία «τα φυσικά γνωσιακά συστήματα αποτελούν συγκεκριμένα είδη δυναμικών συστημάτων»¹⁷⁵. Στη συγκεκριμένη προσέγγιση υπάρχει η τάση να αναβαθμιστεί ο ρόλος του περιβάλλοντος στο πεδίο των γνωστικών διαδικασιών με ένα τρόπο καθοριστικό και δυναμικό. Ερευνητές όπως οι Andy Clark και David Chalmers¹⁷⁶, εισηγούνται ένα διαφορετικό τύπο εξτερναλισμού που ονομάζουν 'ενεργό εξτερναλισμό' (*active externalism*) ο οποίος, όπως υποστηρίζουν, *βασίζεται στον ενεργό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το περιβάλλον στην καθοδήγηση των γνωστικών μας διαδικασιών*. Θεωρούν λοιπόν, ότι οι άνθρωποι ως νοήμονα όντα βασιζόμαστε στην υποστήριξη που μας παρέχουν οι *συνθήκες του περιβάλλοντος* με έναν τρόπο που καθορίζει την ίδια μας την υπόσταση ως ανθρώπινων οργανισμών. Για παράδειγμα, υπάρχουν όλα εκείνα τα αντικείμενα του περιβάλλοντος που μας βοηθούν αρχικά στη διαμόρφωση άποψης για τα γεγονότα γύρω μας και έπειτα στην ανάληψη δράσης, κατά την εκδήλωση της οποίας, η επιρροή που τα αντικείμενα αυτά έχουν ασκήσει επάνω μας είναι εμφανής. Τέτοιου είδους περιπτώσεις θα μπορούσαν να είναι η απλή χρήση μολυβιού και χαρτιού για την εκτέλεση πολύπλοκων αριθμητικών υπολογισμών, η χρήση εργαλείων/οργάνων όπως αυτή του ναυτικού εγχειριδίου πλοήγησης, καθώς και όλα τα συμπαρομαρτούντα που αφορούν τη γλώσσα, τα βιβλία, τα διαγράμματα και τους χάρτες ή το ίδιο το πολιτισμικό μας περιβάλλον. Η χρήση των παραπάνω αντικειμένων κατά την εκτέλεση της πράξης μας, είτε πρόκειται για απλό υπολογισμό, είτε για πλοήγηση σκάφους, είτε για την εκφορά προτάσεων σε μια γλώσσα, θεωρείται ότι *διαμορφώνουν τις γνωστικές μας διαδικασίες με ενεργό τρόπο*. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα χρησιμοποιείται ένα γνωστό παιχνίδι που παίζεται στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, το Tetris. Στο παιχνίδι αυτό, οι παίκτες προσπαθούν σε όσο το δυνατόν λιγότερο χρόνο, να τοποθετήσουν ελλειμματικά σχέδια που περιστρέφονται στην οθόνη του υπολογιστή, στη σωστή θέση στο κάτω μέρος της οθόνης. Εκεί, υπάρχουν κι άλλα κομμάτια από το σχέδιο, τα οποία έχουν ήδη σχηματίσει ένα μεγαλύτερο σχέδιο γρίφου/πάζλ που είναι επίσης ελλειμματικό. Ο παίκτης καλείται καθώς βλέπει το περιστρεφόμενο σχέδιο στην οθόνη, να αναγνωρίσει τη θέση στην οποία θα το τοποθετήσει κοντά στα υπόλοιπα κομμάτια, έτσι ώστε να ταιριάζει το σχήμα του με ακρίβεια και να συμπληρώνει την ελλειμματική εικόνα του ευρύτερου σχεδίου.

Υποστηρίζεται λοιπόν, ότι δεν χρησιμοποιούμε τη φυσική περιστροφή του σχεδίου απλά για να δώσουμε στο σχέδιο τη θέση που πρέπει (επεμβαίνοντας και αλλάζοντας τις θέσεις του στην οθόνη) με στόχο να ταιριάζει το σχήμα του στο ελλειμματικό παζλ. Αντίθετα, χρησιμοποιούμε τη συγκεκριμένη κίνηση περιστροφής ως μέρος της διαδικασίας της σκέψης μας, *ώστε να μας βοηθήσει να εντοπίσουμε με ενεργό τρόπο τη στιγμή εκείνη, σε ποια ακριβώς θέση του παζλ ταιριάζει το περιστρεφόμενο σχέδιο, δηλαδή να προσδιορίσουμε εάν το σχήμα και το κενό στο οποίο θα τοποθετηθεί είναι συμβατά*. Μάλιστα ερευνητές παρέχουν εμπειρικά στοιχεία που αποδεικνύουν, ότι αυτός ο συγκεκριμένος τρόπος χειρισμού που επιδέχονται τα αντικείμενα του περιβάλλοντος, είναι υπαρκτός και αποτελεσματικός και τον ονομάζουν 'επιστημική δράση' (*epistemic action*)¹⁷⁶. Τέτοιου

¹⁷⁵ van Gelder T. & Port R. (ed.), (1995), 'Mind as Motion : Explorations in the Dynamics of Cognition', σελ. 5.

¹⁷⁶ Clark A. & Chalmers D., (1998), 'The Extended Mind'.

είδους δράσεις θεωρείται, ότι μπορούν να αλλάξουν τον κόσμο γύρω μας με την επίδρασή τους, έτσι ώστε να υποβοηθήσουν και να αυξήσουν την αποτελεσματικότητα των γνωστικών διεργασιών, όπως για παράδειγμα αυτές της αναζήτησης και της αναγνώρισης. Σύμφωνα με την επιστημική δράση, όταν βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία δραστηριότητα όπως με το παιχνίδι του προηγούμενου παραδείγματος, ένα μέρος του κόσμου, λειτουργεί το ίδιο ως γνωστική διαδικασία η οποία εάν επιτελούνταν 'εντός το κεφαλιού', δηλαδή μέσω εσωτερικής νοητικής επεξεργασίας δεδομένων, θα την εκλαμβάναμε ως μέρος μιας γνωστικής διαδικασίας. Κατά παρόμοιο τρόπο λοιπόν, υποστηρίζεται ότι και *ο ίδιος ο κόσμος που μας περιβάλλει, μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος μιας γνωστικής διαδικασίας*. Όπως υποστηρίζει άλλωστε αυτή η έντονα εξτερναλιστική θέση, 'οι γνωστικές δεν βρίσκονται (όλες) μέσα στο κεφάλι' (cognitive processes ain't (all) in the head).

Ο ανθρώπινος οργανισμός εδώ, συνδέεται με διάφορες εξτερναλιστικές οντότητες του περιβάλλοντος σε μία σχέση διπλής αλληλεπίδρασης. Αυτό το σύστημα αλληλεπίδρασης μεταξύ οργανισμού και οντοτήτων του περιβάλλοντος θεωρείται ως ένα αυτόνομο γνωσιακό σύστημα. Όλα τα μέρη που συνθέτουν το σύστημα παίζουν κάποιο ενεργό αιτιακό ρόλο, και ρυθμίζουν από κοινού τη συμπεριφορά μας, με τον ίδιο τρόπο που το κάνει μία γνωστική διαδικασία. Ο εξτερναλιστικός παράγοντας (δηλαδή τα αντικείμενα του περιβάλλοντος με τα οποία ο οργανισμός αλληλεπιδρά), είναι βασικότατος στην παραπάνω λειτουργία, αφού σε περίπτωση απόσπασής του από την όλη διαδικασία, θα υπήρχε άμεσο αντίκτυπο στην αποτελεσματικότητα της συμπεριφοράς του συστήματος, με αποτέλεσμα να παραλύσει εντελώς, σαν κάποιος να αποσπούσε ξαφνικά ένα μέρος του εγκεφάλου μας κατά τη διαδικασία μιας γνωστικής λειτουργίας. Το γεγονός στο οποίο δίνεται υπερβολική έμφαση σε αυτή την περίπτωση, είναι ο καθοριστικός τρόπος με τον οποίο το περιβάλλον επιδρά πάνω στον οργανισμό. Μάλιστα, σύμφωνα με αυτή την 'έντονη' εξτερναλιστική θέση, τα στοιχεία του περιβάλλοντος παίζουν ένα ρόλο πολύ πιο ενεργό ακόμη κι απ' ότι στο γνωστό παράδειγμα των Putnam και Burge με τη Δίδυμη Γη.

Οι Putnam (1975) και Burge (1979) υποστηρίζουν πως στην περίπτωση που θα βρισκόμασταν αυτή τη στιγμή αντιμέτωποι με 'νερό' που έχει τη μορφή XYZ, οι πεποιθήσεις μας θα εξακολουθούσαν να αφορούν την αποδεκτή, στερεότυπη εκδοχή του νερού, έτσι όπως έχει παγιωθεί μέσα στο χρόνο και μέσα από το ρόλο του στην ιστορία των φυσικών ειδών. *Το σημείο αναφοράς δηλαδή βάσει του οποίου θα γίνουν οι διακρίσεις για το 'νερό' μεταξύ δύο υποκειμένων A και B θα είναι το φυσικό είδος 'νερό', όπως εκλαμβάνεται από τον ανθρώπινο οργανισμό, από το παρελθόν έως σήμερα*. Εδώ, το άμεσο τρέχον περιβάλλον θεωρείται μη-συναφές και ο ρόλος των εμπλεκόμενων παρόντων στοιχείων είναι *παθητικός (passive)*, αφού αυτό που διαμορφώνει την πεποίθησή μας είναι το 'ιστορικό' περιβάλλον, δηλαδή η θέση που έχουν αποκτήσει τα εξτερναλιστικά στοιχεία σε ένα βάθος χρόνου. Αντίθετα, στα παραδείγματα του 'ισχυρού εξτερναλισμού' τα τρέχοντα εξτερναλιστικά στοιχεία του παρόντος θεωρούνται *ενεργά (active)* και συνιστούν κατά τους Chalmers και Clark *δυναμικές προσεγγίσεις (dynamical approaches)* στη συγκρότηση της γνωσιακής οργάνωσης του οργανισμού. Ισχυρίζονται πως εάν εισάγουμε έναν τέτοιο τύπο *ενεργού εξτερναλισμού*, οι πράξεις δεν θα χρειάζεται να εξηγούνται πλέον με πολύπλοκους όρους εσωτερικών διαδικασιών, εισόδων και εξόδων. Άλλωστε, λένε, εάν πράγματι ίσχυε η ισομορφική σχέση μεταξύ νου και κόσμου που η γνωσιακή επιστήμη θεωρεί ως πιθανή, δεν θα υπήρχε ανάγκη να κατασκευάσουν τόσο πολύπλοκα μοντέλα για να μας πείσουν. Σύμφωνα με τον 'ενεργό εξτερναλισμό', ακόμη και η τοποθέτηση των πιονιών του σκακιού πάνω στη σκακιέρα για να προγραμματιστεί η επόμενη κίνηση, δεν αποτελεί απλώς μέρος της πράξης, *αλλά μέρος της ίδιας της σκέψης που λαμβάνει χώρα εκείνη τη*

¹⁷⁶ Kirsch D. & Maglio P., (1994), 'On distinguishing epistemic from pragmatic action'.

στιγμή. Έτσι, οι γνωστικές διαδικασίες του οργανισμού, εκλαμβάνονται σαν να βρίσκονται σε παράλληλη, συνεχή ροή με τις τρέχοντες εξελίξεις του περιβάλλοντος¹⁷⁷

Η γλώσσα θεωρείται το βασικότερο μέσον, με το οποίο οι γνωστικές διαδικασίες εκτείνονται στον κόσμο. Ας πάρουμε για παράδειγμα τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι σκέψεις μας, όταν συνομιλούμε ανταλλάσσοντας απόψεις για ένα θέμα ή ως θυμηθούμε ακόμη, πόσο πιο αποτελεσματικά σκεφτόμαστε από τη στιγμή που αρχίζουμε να καταγράφουμε τις σκέψεις μας, αναπτύσσοντας τις ιδέες μας καθώς προχωρούμε. Είναι πιθανόν, υποστηρίζουν, η ίδια η γλώσσα να εξελίχθηκε εν μέρει κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να διασφαλίσει τέτοιου είδους 'εκτάσεις' των γνωστικών μας ικανοτήτων εντός της σχέσης ανταλλαγής μεταξύ περιβάλλοντος και οργανισμού. Θεωρούν πως από εξελικτική άποψη, κατά τη διάρκεια ζωής του οργανισμού, η εξατομικευμένη μάθηση στην οποία υπόκειται ο καθένας μας, είναι πιθανόν να έχει διαπλάσει τον εγκέφαλο με τρόπους λειτουργίας, οι οποίοι εξαρτώνται άμεσα από τις γνωστικές εκτάσεις που μας περιβάλλουν κατά την περίοδο εκμάθησης. Και πάλι η γλώσσα αποτελεί ένα κεντρικό παράδειγμα εδώ, όπως επίσης και όλες οι επινοήσεις (είτε φυσικές είτε υπολογιστικής μορφής) που χρησιμοποιούνται συνήθως ως γνωστικές προεκτάσεις από τους μαθητές στο σχολείο ή από τους επαγγελματίες στη δουλειά τους. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο εγκέφαλος αναπτύσσεται με έναν τρόπο που να συμπληρώνει τις εξτερναλιστικές δομές του περιβάλλοντος και εκπαιδεύεται βαθμιαία, μαθαίνοντας να παίζει το ρόλο του μέσα στο γνωστικό σύστημα αλληλεπίδρασης περιβάλλοντος-οργανισμού. Επομένως, το περιβάλλον σ' αυτή την περίπτωση, επεμβαίνει δραστικά στην εξέλιξη και την ανάπτυξη της γνωστικής διαδικασίας, αποτελώντας τον βασικό πυρήνα γύρω από τον οποίο διαμορφώνονται οι γνωστικές μας ικανότητες και όχι απλώς ένα επιπρόσθετο βοηθητικό παράγοντα. Η γλώσσα είναι αυτή που 'φέρει' κατά τους ενεργούς εξτερναλιστές το βάρος της σύνδεσης μεταξύ του οργανισμού και των στοιχείων του περιβάλλοντος. Έτσι, χωρίς τον ενεργό ρόλο της γλώσσας που εκτείνεται στο περιβάλλον, θα ήμασταν υποχρεωμένοι να στραφούμε στις ιντερναλιστικές λύσεις των εσωτερικών διεργασιών, οι οποίες έχουμε δείξει ήδη τα αδιέξοδα τα οποία δημιουργούν. Η γλώσσα εδώ, εκλαμβάνεται ως ένα εργαλείο του οποίου ο ρόλος είναι να επεκτείνει και να μεταφέρει τις γνωστικές μας δυνατότητες στο περιβάλλον με έναν τρόπο τόσο δραστικό, ώστε να αλλάξει την ίδια τη δυναμική της γνώσης.

Η παραπάνω προσέγγιση του 'ενεργού εξτερναλισμού' που αναπτύξαμε εν συντομία, αποτελεί την πιο επίκαιρη και εναλλακτική προσέγγιση μη-προτασιακού περιεχομένου, των γνωστικών διαδικασιών. Δεν χρησιμοποιεί καθόλου αναπαραστασιακό μέσον (ούτε καν τις υποτυπώδεις 'κατανεμημένες' αναπαραστάσεις των νευρωνικών δικτύων) και δίνει υπερβολική έμφαση στη στενή σχέση μεταξύ οργανισμού και περιβάλλοντος. Όπως στα νευρωνικά δίκτυα, γίνεται κι εδώ προσπάθεια να εξηγηθούν οι γνωστικές διαδικασίες μέσα από ένα μη-προτασιακό περιεχόμενο, δηλαδή μέσα από την πρακτική άσκηση δεξιοτήτων, ακολουθώντας όμως ένα διαφορετικό επίπεδο εξήγησης. Αυτή η εξήγηση αφορά τα γνωσιακά έργα που απαιτούν πολύ στενή αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το άμεσο περιβάλλον του, όπως για παράδειγμα τις σωματικές δεξιότητες που βασίζονται σε άριστο συντονισμό αντίληψης και πράξης. Η αλήθεια είναι, ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση πετυχαίνει εν μέρει να εξηγήσει από εξελικτικής άποψης την προσαρμοστικότητα του οργανισμού στο περιβάλλον, μεταβάλλοντας τη μονάδα ανάλυσης από τον απομονωμένο εγκέφαλο, σε έναν εγκέφαλο που θεωρείται ενσώματος και ενταγμένος στο περιβάλλον. Ωστόσο, εγείρονται ερωτηματικά ως προς τον ενεργό ρόλο που παίζει ο ίδιος ο άνθρωπος σε αυτήν την ένταξη στο περιβάλλον, είτε νοούμενος προσωπικά ως

¹⁷⁷ Haugeland J., (1995), 'Mind embodied and embedded', στο 'Having Thought'.

ενσυνείδητο υποκείμενο είτε ως μέλος που συμβιώνει με άλλα μέλη στο πλαίσιο της κοινότητας μιας μορφής ζωής. Το πρόβλημα είναι πως, όπως στην περίπτωση των νευρωνικών δικτύων, έχουμε να κάνουμε κι εδώ πιθανότατα με μία περίπτωση προσομοίωσης της πρακτικής γνώσης δεξιοτήτων και όχι πραγμάτωσής της. *Τα δυναμικά συστήματα λοιπόν, μοιάζουν απλώς να προσομοιώνουν κάποιο είδος σωματικής δεξιότητας, αφού εκλείπει κι εδώ η συναίσθηση της εξάσκησης της πρακτικής δεξιότητας από το χρήστη.*

Κατ' αρχάς, οι εξηγήσεις που παρέχονται με το να μην δίνονται στη συνείδηση, δεν αποτελούν προσωπικές αλλά υπο-προσωπικές εξηγήσεις. Βέβαια, ο Chalmers (1998) προσπαθώντας να προλάβει τις αντιδράσεις, θεωρεί ότι δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα σ' αυτό το σημείο, αφού δεν χρειάζεται όπως λέει να ταυτίζονται οι γνωσιακές διαδικασίες με τη συνείδηση, από τη στιγμή που αποδεδειγμένα πολλές από αυτές δεν επιτελούνται απαραίτητα συνειδητά. Όμως, μία τέτοιου είδους οπτική, ακόμη κι αν είναι σε θέση να εξηγήει αποτελεσματικά τον τρόπο που ένας έμβιος οργανισμός λειτουργεί στο περιβάλλον του, αδυνατεί να συλλάβει και να εξηγήσει από την άλλη, το προσωπικό επίπεδο στο οποίο ο κόσμος εμφανίζεται στον οργανισμό, *δηλαδή το αίσθημα, τη συναίσθηση, του πως είναι να εξασκείται κάποια σωματική δεξιότητα, από τον ίδιο το χρήστη.* Επιπλέον, το περιβάλλον το οποίο λαμβάνεται υπόψη σε αυτό το γνωσιακό υπόδειγμα, είναι το άμεσο περιβάλλον στο οποίο εμπλέκεται το υποκείμενο τη δεδομένη στιγμή και όχι ένα περιβάλλον που είναι ήδη φορτισμένο με νόημα, όπως αυτό στις μορφές ζωής. Είδαμε όμως στην προηγούμενη ενότητα, ότι οι άνθρωποι *τελούμε ήδη σε μία κατάσταση*, όταν καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε τα ποικίλα γεγονότα που προκύπτουν στις συνθήκες της ζωής μας, και είναι αυτό ακριβώς το γεγονός που επηρεάζει άμεσα τη συμπεριφορά μας. Το know-how, δηλαδή η πρακτική γνώση δεξιοτήτων μπορεί να μεταφερθεί από τον έναν άνθρωπο στον άλλο μόνο μέσα από μία χρονοβόρα και ενίοτε επίπονη διαδικασία ανάπτυξης κάποιας σωματικής ή πνευματικής δεξιότητας. Σύμφωνα με τον Wittgenstein μαθαίνουμε να εξασκούμε μία δεξιότητα μέσα από την συνεχή επανάληψη χρήσης παραδειγμάτων και παιχνιδιών στα πλαίσια μίας κοινότητας με άλλους ανθρώπους και είναι αυτή η αλληλεπίδραση μαζί τους που παίζει τον βασικότερο ρόλο στην αποτελεσματικότητα της δικής μας εκμάθησης. Αυτό που μαθαίνουμε δεν είναι βέβαια μία τεχνική ή κανόνες που αποτελούν ένα σύστημα, αλλά ορθές κρίσεις μέσα από τις υποδείξεις των άλλων ανθρώπων γύρω μας και μέσα από την εμπειρία. Μπορεί βέβαια, ο πρακτικός στόχος και οι ανάγκες μας να διαφοροποιούνται ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά, αλλά αυτές οι συνθήκες δεν μπορούν να νοηθούν ανεξάρτητα από τη μορφή ζωής στην οποία συμμετέχουμε. Αντίστοιχα, οι κανόνες που ακολουθούμε όταν εξασκούμε μία σωματική δεξιότητα, διαμορφώνονται μέσα από την εκπαίδευσή μας σε ένα πλαίσιο δράσης που έχει σμιλευτεί στο βάθος του χρόνου και δεν είναι αποτέλεσμα μίας αιτιακής τρέχουσας συσχέτισης-αλληλεπίδρασης με ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Ακόμη κι αν 'φαίνεται' πως ακολουθούμε έναν κανόνα μη-συνειδητά μερικές φορές, δεν σημαίνει, όπως ήδη αναφέραμε, ότι αυτός έχει μεταπηδήσει έτσι απλά από το συνειδητό στο ασυνείδητο. Ακόμη κι αν δηλαδή μέσα από τη συνεχή επανάληψη, ο κανόνας έχει γίνει πλέον μέσω της δεξιότητας, *προέκταση του 'σωματικού μας εξοπλισμού'* με αποτέλεσμα να τον εκτελούμε πολλές φορές *ασυναίσθητα και μηχανικά*, αυτό δε σημαίνει σε καμία περίπτωση, ότι τον εκτελούμε *ασυνείδητα και μηχανιστικά*.

Η προσέγγιση των δυναμικών συστημάτων έχει αναδυθεί τα τελευταία χρόνια ως μία έντονη αντίδραση στον καρτεσιανισμό της γνωσιακής επιστήμης, που πρεσβεύει ότι 'ο νους είναι μέσα στο κεφάλι'. Παγιδεύεται όμως στον ίδιο τοπολογικό χωρισμό νου και κόσμου που πρεσβεύει η καρτεσιανή γνωσιοκρατία και φτάνει ακριβώς στο άλλο άκρο, υποστηρίζοντας ότι 'ο νους είναι (κυρίως) έξω από το κεφάλι'. Έτσι, το όλο θέμα δείχνει να μετατοπίζεται στον παραπάνω απλουστευτικό τοπολογικό χωρισμό, και επιπλέον καταλήγουμε και

πάλι να μιλάμε για το ρόλο των νοητικών φαινομένων καθώς και για το πού αυτά βρίσκονται, αποδίδοντας σε αυτά μία υπόσταση εκ των ουκ άνευ.

Όμως ο νους μας συλλαμβάνεται μέσα σε ένα αδιαχώριστο όλον μαζί με τον υπόλοιπο ανθρώπινο οργανισμό όπως πρόσβευε ο Wittgenstein, μέσα στα πλαίσια ενός κόσμου και μιας μορφής ζωής που αντικατοπτρίζει τις εξατομικευμένες ανάγκες κάθε υποκειμένου. Κάτω από αυτό το πρίσμα, τα ερωτήματα που προκύπτουν αφορούν σε προσωπικό επίπεδο τον καθένα από εμάς και ταυτόχρονα μας αφορούν όλους καθώς διαμορφώνουμε εμείς οι ίδιοι με τις πράξεις μας το υπάρχον περιβαλλοντικό υπόβαθρο στη μορφή ζωής μας. Οι γνωσιοκρατία παρεξηγεί τη φύση αυτών των προσωπικών ερωτημάτων και προσφέρει ως απαντήσεις υποπροσωπικές υποθέσεις και θεωρίες. Τα ερωτήματα που υποβάλλουμε και που αφορούν τη φύση του νοήματος και του κανόνα, δεν νοούνται αποκομμένα και αποστασιοποιημένα από το προσωπικό επίπεδο της ύπαρξής μας ή της μορφής ζωής μας. Αναδύονται στο προσωπικό επίπεδο εξήγησης των ανθρώπων, όπου οι πράξεις του καθένα μας εξατομικεύονται με βάση το πολιτισμικό μόρφωμα που μας περιβάλλει : « Αυτό που ανήκει σε ένα γλωσσικό παιχνίδι, είναι ένας ολόκληρος πολιτισμός» (LC,σελ.8). Αυτό το προσωπικό επίπεδο, είναι το επίπεδο της ενεργούς ενσωμάτωσης ολόκληρου του οργανισμού μέσα στο πολιτισμικό του περιβάλλον. Η άποψη του Wittgenstein όσον αφορά την προτεραιότητα των πράξεων (ακόμη και απέναντι στις λέξεις, μέσω της χειρονομίας στα πρωτο-γλωσσικά παιχνίδια) δηλώνει ότι το νόημα των όσων εκφέρονται καθώς και οι κανόνες που ακολουθούνται τη δεδομένη στιγμή, *αναδύονται σε ένα επίπεδο δράσης, όπου οι πράξεις είναι ενσωματωμένες και ενταγμένες σε μία μορφή ζωής που είναι χαρακτηριστική για τον καθένα από μας προσωπικά.* Η ανθρώπινη ύπαρξη είναι μοναδική, αφού εξηγούμε τα όσα συμβαίνουν γύρω μας, έχοντας ως σημείο αναφοράς αυτήν και μόνο : «Μόνο για τον άνθρωπο και για ό,τι μοιάζει με αυτόν λέμε ότι σκέφτεται»(ΦΕ§360). Ο λόγος για τον οποίο 'λέμε μόνο' για τον άνθρωπο και για ό,τι του μοιάζει πως σκέφτεται, είναι ότι οι 'γνωστικές διαδικασίες' που εικάζει η γνωσιοκρατία, εκπληρώνονται μόνον από την ανθρώπινη ύπαρξη που εμπλέκεται ενεργά σε κανονιστικότητες οι οποίες αποκαλύπτονται κατά την αλληλεπίδραση του ατόμου με το πολιτισμικό του περιβάλλον. Το γεγονός, ότι η γνωσιοκρατία επιστρατεύει θεωρίες που ανιχνεύουν τη γνώση και το νόημα 'μέσα στο κεφάλι' ακολουθώντας υποσυνείδητους κανόνες, αποτελεί μία πλάνη. Το εγχείρημα αποδεικνύεται εντελώς άστοχο καθώς κάνει λόγο για 'πραγμάτωση' και 'ύπαρξη' νοηματικού περιεχομένου, τη στιγμή που δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψη το νόημα των λέξεων μέσα στο πλαίσιο της ίδιας της ζωής. Η ανικανότητα των γνωσιακών επιστημόνων, όπως ο Fodor, να αποδώσουν μία πειστική θεωρία για την ύπαρξη νοητικών αναπαραστάσεων ή η ανεπάρκειά τους στον εντοπισμό ενός μηχανισμού στον εγκέφαλο που να αφορά το νοητικό περιεχόμενο, αποτελεί μία απόδειξη για την αυτονομία της γλώσσας και του νοήματος απέναντι σε τέτοιου τύπου μεταφυσικές επινοήσεις.

Η αλήθεια είναι πως στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών η επιτακτική ανάγκη για αντικειμενικότητα, η πεποίθηση, ότι ο ανθρώπινος οργανισμός μπορεί να εκληφθεί ως αντικείμενο προς ανάλυση ακολουθώντας τους μηχανιστικούς κανόνες που επέβαλλε η Τεχνητή Νοημοσύνη και το μοντέλο του ηλεκτρονικού υπολογιστή, έχουν ασκήσει βαθιά επιρροή στον τρόπο που αντιλαμβάνεται η επιστημονική και η φιλοσοφική κοινότητα τον κόσμο. Ακόμη, η αντίληψη ότι οι δεξιότητες μπορούν να τυποποιηθούν και ότι οι πράξεις μας και η συμπεριφορά μας διέπονται από πάγιους ρητούς κανόνες, επηρέασαν τόσο πολύ τον άνθρωπο, ώστε άρχισε να βλέπει και ο ίδιος τον εαυτό του ως αντικείμενο με δυνατότητα προσαρμογής στους άκαμπτους υπολογιστικούς κανόνες μη ενσώματων μηχανών. Το συγκεκριμένο όμως μοντέλο των κανόνων και της γνώσης μοιάζει αναπόφευκτο, μόνο αν τοποθετήσουμε τον άνθρωπο εκτός της ανθρώπινης κατάστασης που εκφράζει η μορφή

ζωής και εκτός της συνύπαρξής του με άλλα άτομα-μέλη μιας ανθρώπινης κοινότητας. Αυτό ακριβώς όμως ταυτόχρονα είναι το ζητούμενο, το οποίο επιδιώκεται από το αντικειμενικό ιδεώδες που εκφράζει η επιστήμη σήμερα : έχοντας δεδομένο τον περιβαλλοντικά ανεξάρτητο χαρακτήρα της επεξεργασίας των πληροφοριών στις ψηφιακές μηχανές, επιθυμεί να επιβάλλει την ίδια κατάσταση και στον άνθρωπο. Ακόμη και η ανθρώπινη μορφή ζωής θα πρέπει σε αυτό το μηχανιστικό επίπεδο, να αναλυθεί σε γεγονότα απογυμνωμένα από νόημα, αποστερημένα από όλα τα χαρακτηριστικά που της προσδίδουν τον ιδιαίτερο ανθρώπινο χαρακτήρα της. Οι σύγχρονες προσεγγίσεις της γνωσιοκρατίας, όπως τα νευρωνικά δίκτυα και τα δυναμικά συστήματα δείχνουν να αγνοούν τις επισημάνσεις που καταδεικνύουν τις αδυναμίες της γνωσιοκρατικής προσέγγισης και ενδίδουν στην προσομοίωση της ανθρώπινης πρακτικής δεξιότητας αγνοώντας τον προσωπικό, υποκειμενικό πόλο που εμπλέκεται σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Μοιάζει λοιπόν η υποκειμενικότητα που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη ύπαρξη να έχει φύγει από το προσκήνιο χάριν ενός μηχανιστικά άρτιου ιδεώδους ; Πολλά ζητήματα παραμένουν ανοιχτά στο φιλοσοφικό πεδίο, ειδικότερα όταν αυτό καλείται να συντονιστεί και να συμπλεύσει με τα εμπειρικά ευρήματα της επιστημονικής κοινότητας. Ωστόσο, για να μην χάνουμε τον προσανατολισμό μας ως προς τους στόχους της φιλοσοφίας θα μπορούσαμε να συγκρατήσουμε τα λόγια του Wittgenstein για τη διαχρονικότητα των ερωτημάτων που θέτει η τελευταία, σε σχέση με τον άνθρωπο και τον κόσμο που τον περιβάλλει. Επειδή η φιλοσοφία αποτελεί έναν ξεχωριστό τρόπο μέσω του οποίου ο άνθρωπος προσπαθεί να γνωρίσει τον εαυτό του εδώ και χιλιάδες χρόνια, «..η φιλοσοφική ενασχόληση είναι –όπως είναι και η αρχιτεκτονική συχνά – περισσότερο ενασχόληση με τον εαυτό μας. Με τις ιδέες και τις αντιλήψεις μας. Με την οπτική που βλέπουμε τα πράγματα (και με ότι απαιτήσεις έχουμε εμείς από αυτά) (BT σελ. 161) γι αυτό και «θα μπορούσαμε να ονομάσουμε φιλοσοφία αυτό που είναι πιθανό, που είναι παρόν, που υπάρχει πριν από όλες τις νέες ανακαλύψεις και επινοήσεις» (BT, σελ. 179).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

1. Austin J., (1995), «Επιτελεστικές Εκφορές», Δευκαλίων, 13/2-3,σελ. 215-230.
2. Arrington R.L & Glock H., (1991), *Wittgenstein's Philosophical Investigations – Text and Context*, Routledge.
3. Ambrose A., (1967), K.T.Fann (ed.), *Ludwig Wittgenstein : The Man and his Philosophy*, Dell publications.
4. Baker G.P. & Hacker P.M.S., (1980), *An Analytical Commentary on Wittgenstein's Philosophical Investigations*, Vol. I, Blackwell.
5. Baker G.P. & Hacker P.M.S., (1980), *Meaning and Understanding – Essays on the Philosophical Investigations*, Vol. I, Blackwell.
6. Baker G.P. & Hacker P.M.S., (1985), *Wittgenstein : Rules, Grammar and Necessity*, Vol. 2, Blackwell.
7. Baker G.P. & Hacker P.M.S., (1986), *Rules, Grammar and Necessity*, Oxford.
8. Baker G.P. & Hacker P.M.S., (1990), *Wittgenstein : Meaning and Mind, Vol. 3 of an analytical commentary on the Philosophical Investigations, Part I : Essays / Part II Exegesis §243-427*, Blackwell.
9. Baker G.P. & Hacker P.M.S., (1984 a), *Scepticism, Rules and Language*, Blackwell.
10. Baker G.P. (1995), *Explaining Attitudes-A Practical Approach to the Mind*, Cambridge University Press.
11. Baker G.P. & Hacker P.M.S., (1984b), 'On Misunderstanding Wittgenstein : Kripke's Private Language Private', *Synthese* 58, σελ. 407-450.
12. Bambrough R., (1966), *Wittgenstein : The Philosophical Investigations*, Anchor publications.
13. Block N.(ed.), (1980), *Readings in Philosophy of Psychology - Volume 1*, Harvard University Press.
14. Bloor D., (1997), *Wittgenstein, Rules and Institutions*, Routledge.
15. Bobrow D. & Winograd T., (1977), 'An Overview of KLR, A Knowledge Representation Language', *Cognitive Science*, Vol. 1, N.1, σελ.7.
16. Bogen J., (1974), 'Wittgenstein and Scepticism', *Philosophical Review*, Vol.83, σελ. 364-373.
17. Botterill G. & Carruthers P., (1999), *Philosophy of Psychology*, Cambridge University Press.
18. Budd M., (1989), *Wittgenstein's Philosophy of Psychology*, Routledge.
19. Burge T., (1979), 'Individualism and the mental', *Midwest Studies in Philosophy*, N.4 : σελ. 73-122.
20. Cain M. J. (2002), *Fodor – Language, Mind and Philosophy*, Blackwell Publishers.
21. Cain M.J. (1994), 'Fodor's attempt to naturalize mental content', Vol.49, N.197, σελ. 520-526.
22. Canfield J.,(1999), 'Folk psychology/philosophical anthropology', *Idealistic Studies*, Vol.29,N3,σελ. 163-4.
23. Carruthers P., (1992), *Human Knowledge and Human Nature*, Oxford University Press.
24. Carruthers P., (2002), 'On Fodor's Problem', *πηγή : Internet*, σελ.1-16.
25. Carruthers P., (2002), 'The mind is a system of modules shaped by natural selection', *πηγή : Internet*, σελ.1-18.
26. Carruthers P., (2002), 'The cognitive functions of language', *πηγή : Internet*, σελ. 1-38.
27. Cavell S., (1979), *The Claim of Reason – Wittgenstein, Scepticism, Morality, and Tragedy*, Oxford University Press.
28. Cavell S., (1976), *Must we mean what we say ? - A Book of Essays*, Cambridge University Press.
29. Cavell S., (1962), 'The Availability of Wittgenstein's Later Philosophy', *Philosophical Review* Vol. 71, σελ.67-93.
30. Chapman M. & Dixon R. (ed.), (1987), *Meaning and the Growth of Understanding – Wittgenstein's Significance for Developmental Psychology*, Springer-Verlag.

31. Chomsky N., (1957/1980), 'A Review of B.F.Skinner's *Verbal Behaviour*', στο Block 1980.
32. Chomsky N., (1986), *Knowledge of Language : Its Nature, Origin and Use*, Praeger Publishers.
33. Chomsky N., (1987), 'Language in a Psychological Setting', special issue of *Sophia Linguistica*, 22, Sophia University.
34. Clark A. & Chalmers D., (1998), 'The Extended Mind', *Analysis*, N. 58, sel. 10-23.
35. Cobb-Stevens R., (1990), *Husserl and Analytic Philosophy*, Kluwer Academic Publishers.
36. Gibson J.J., (1986), *The Ecological Approach to Visual Perception*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
37. Goldberg B., (1999), 'Are human beings mechanisms?', *Idealistic Studies*, Vol.29, N.3, σελ. 139-152.
38. Goldstein I. & Papert S., (1975), MIT AI Laboratory, AI Memo N.337, 'Artificial Intelligence, Language and the Study of Knowledge', σελ. 7.
39. Goldman A., (1998), *Γνωσιοεπιστήμη – Φιλοσοφικές Εφαρμογές*, (μετφρ. Γ.Μαραγκός), εκδόσεις Οδυσσέας.
40. Cowie F., (1999), *What's Within : Nativism Reconsidered*, Oxford University Press.
41. Cussins A., (1992), 'Content, Embodiment and Objectivity : The Theory of Cognitive Trails', *Mind* 101.
42. Davidson D., (1980), *Essays on Actions and Events*, Clarendon Press.
43. Dretske F., (1981), 'Knowledge and the Flow of Information', The MIT Press.
44. Dreyfus H., (1980), 'Holism and Hermeneutics', *Review of Metaphysics* 34, σελ. 3-23.
45. Dreyfus H., (1992-1998), *Τι δεν μπορούν ακόμη να κάνουν οι υπολογιστές*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης
46. Dreyfus H., (2001), 'The Primacy of Phenomenology over Logical Analysis', πηγή : Internet.
47. Evans G., (1982), J. McDowell (ed.), *The Varieties of Reference*, Clarendon Press.
48. Feigenbam E. & Feldman J., (1963), *Computers and Thought*, McGraw-Hill Company
49. Flavell J., (1970), 'Concept Development' στο P.H.Mussen (ed.), *Carmichael's Manual of Child Psychology*, Vol.1, Wiley.
50. Frege G., (1984), McGuinness (ed.), *Collected Papers on Mathematics, Logic and Philosophy*, Blackwell.
51. Fodor J. (1968a), *Psychological Explanation : An Introduction to the Philosophy of Psychology*, Random House.
52. Fodor J., (1968b), 'The Appeal to Tacit Knowledge in Psychological Explanation', *Journal of Philosophy* 65: 627-40.
53. Fodor J., (1975), *The Language of Thought*, Thomas Crowell.
54. Fodor J. (1981), *RePresentations - Philosophical Essays On the Foundations of Cognitive Science*, The MIT Press.
55. Fodor J., (1983), *The Modularity of Mind*, The MIT Press.
56. Fodor J., (1985), 'Fodor's Guide to Mental Representation', *Mind* : 94, σελ.76-100.
57. Fodor J., (1987), *Psychosemantics*, The MIT Press.
58. Fodor J. & Pylyshyn Z., (1988), 'Connectionism and Cognitive Architecture : A Critical Analysis', *Cognition* : 28, σελ. 3-71.
59. Fodor J., (1990), *A Theory of Content and other Essays*, The MIT Press.
60. Fodor J., (1991), 'A Modal Argument for Narrow Content', *Journal of Philosophy*, 88 : σελ.5-26.
61. Fodor J., (1994), *The Elm and the Expert*, The MIT Press.
62. Fodor J., (1998b), *In Critical Condition : Polemical Essays in Cognitive Science and the Philosophy of Mind*, The MIT Press.
63. Fodor J., (1998a), *Concepts – Where Cognitive Science went wrong*, Oxford University Press.
64. Fodor J., (2000), *The Mind doesn't Work that Way*, The MIT Press.

65. Fodor J. & Katz J., (1964), *The Structure of Language : Readings in the Philosophy of Language* , Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
66. Fodor J. & LePore E., (1992), *Holism : A Shopper's Guide*, Blackwell.
67. Fodor J. & LePore E., (1994), 'The Red Herring and the Pet Fish : Why Concepts still can't be Prototypes'. *Cognition* 58 : 253-70.
68. Fodor J., Bever T. & Garrett M., (1974), *The Psychology of Language*, McGraw Hill.
69. Fogelin R., (1976), *Wittgenstein*, Routledge & Kegan Paul.
70. Frege G., (1959), *Foundations of Arithmetic*, (translation J.L.Austin), Northwestern University Press.
71. Garfield J., (2001), 'Thought as Language : A Metaphor Too Far', *πηγή : Internet*, σελ. 1-13.
72. Geach P. & Black M., (1970), *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege : What is a Function ?*, (1904), σελ. 116., Λονδίνο.
73. Gert H., (1997), 'Wittgenstein on Description', *Philosophical Studies*, Vol.88, N.3, σελ. 221-243.
74. Glymour C., (1988a), 'Ο Ρεαλισμός και η φύση των Θεωριών', στο Μπαλτάς (1998).
75. Glymour C., (1998b), 'Γνωσιολογία των Ανδροειδών', στο Μπαλτάς (1998).
76. Goldman A., (1998), *Γνωσιοεπιστήμη : Φιλοσοφικές Εφαρμογές*, (μεταφρ. Γ.Μαραγκός) εκδόσεις Οδυσσέας.
77. Gregory R., (1990), *Eye and Brain : The Psychology of Seeing*, Princeton University Press.
78. Guttenplan S., (ed.), (1995), *A Companion to the Philosophy of Mind*, Blackwell Publishers.
79. Hacker P.M.S., (1972), *Insight and Illusion*, Blackwell.
80. Hacker P.M.S., (1993), *Wittgenstein, Meaning and Mind, Part I: Essays*, Blackwell.
81. Haugeland J.,(1985), *Artificial Intelligence, the Very Idea*, A Brandford Book-The MIT Press.
82. Haugeland J.,(1985/1992), *Τεχνητή Νοημοσύνη-Σχεδιάζοντας τη Νόηση : Από την Υπολογιστική Θεωρία στις Σύγχρονες Ευφυείς Μηχανές*, εκδόσεις Κάτοπτρο.
83. Haugeland J., (1998), *Having Thought*, Harvard University Press.
84. Haugeland J.,(1981), *Mind Design*, The MIT Press.
85. Haugeland J., (1997), *Mind Design II*, The MIT Press.
86. Harvey O.J., D.E. Hunt & H.M.Schroder, (1961), *Conceptual Systems and Peronality Organization*, Wiley.
87. Heal J., (1989), *Fact and Meaning – Quine and Wittgenstein on philosophy of Language*, Blackwell.
88. Hunter J.F.M., (1990), *Wittgenstein on Words as Instruments – Lessons in Philosophical psychology*, Edinburgh University Press.
89. Hunter J.F.M., (1980), 'Wittgenstein on Language and Games', *Philosophy*, Vol. 55, N.213.
90. Humphrey J., (1996), 'Kripke's Wittgenstein and the Impossibility of Private Language : The Same Old Story?', *Journal of Philosophy*, Vol.21, σελ. 112-118.
91. Hyman J., (ed.), (1991), *Investigating Psychology – sciences of the mind after Wittgenstein*, Routledge.
92. Jacob P., (1997), *What minds can do – Intentionality in a non-intentional world*, Cambridge University Press.
93. Jacobsen R., (1996), 'Wittgenstein on self-knowledge and self-expression', *The Philosophical Quarterly*, Vol. 46, N.182, σελ. 12-30.
94. Kenny A., (1973), *Wittgenstein*, The Penguin Press.
95. Kirsch D. & Maglio P., (1994), 'On distinguishing epistemic from pragmatic action', *Cognitive Science* 18 : σελ. 513-549.
96. Klemke E.D.,(ed.) (1972), *Essays on Wittgenstein*, University of Illinois Press.
97. Kripke S., (1972), 'Naming and Necessity' στο D. Davidson., & G. Harman, (1972) : *Semantics of Natural Language*, Dordrecht : Reidel.
98. Kripke S., (1982), *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Blackwell.

99. Lakoff G. & Johnson M., (1998), 'Philosophy in the Flesh', στο *The Embodied Mind and the Challenge to Western Thought*, Basic Books.
100. Lewis A., (1988), 'Wittgenstein and Rule-Scepticism', *The Philosophical Quarterly*, Vol.38, N.152, σελ.280-304.
101. Loewer B. & Rey G., (ed.) (1991), *Meaning in Mind : Fodor and his Critics*, Blackwell.
102. Lycan G. (ed.), (1990), *Mind and Cognition : A Reader*, Blackwell.
103. Lyons W. (ed.), (1995), *Modern Philosophy of Mind*, J. M. Dent publications.
104. Machamer P.,(1998), 'Φιλοσοφία της Ψυχολογίας', στο Μπαλτάς (1998).
105. Malcolm N., (1986), *Nothing is Hidden*, Blackwell.
106. Malcolm N., (1989), 'Wittgenstein on Language and Games', *Philosophy*, Vol.64, N.247, σελ. 5-28.
107. Marr D., (1982), *Vision*, Freeman.
108. McCulloch G., (1995), *The Mind and its World*, Routledge.
109. McGinn C., (1984), *Wittgenstein on Meaning*, Blackwell.
110. McDonough R. (ed.),(1999), 'Wittgenstein and Cognitive Science', *Idealistic Studies*, Vol.29, N.3, σελ. 125-243.
111. McDonough R., (1994), 'Wittgenstein's Reversal on the Language of Thought Doctrine', *The Philosophical Quarterly*, Vol.44, N.177, σελ. 482-494.
112. McDowell J., (1995), *Mind & World*, London : Routledge.
113. Merleau M.-Ponty, (1962), *Phenomenology of Perception*, Routledge.
114. Merleau M.-Ponty, (1977), *Προοίμιο στη Φαινομενολογία της Αντίληψης*, (μετφρ. Φ. Καλλία), εκδόσεις Έρασμος.
115. Monk R., (1999), *Ludwig Wittgenstein – το χρέος της μεγαλοφυΐας*, μετφρ. Γ. Κονδύλης, επιμ. Κ. Κωβαίος, εκδόσεις Scripta.
116. Morris C., (1938), 'Foundation of the Theory of Signs' στο *International Encyclopaedia of Unified Science*, 1-2, The University of Chicago Press.
117. Morris K., (1994), 'The 'context principle' in the later Wittgenstein', Vol.44, N.176, σελ. 294-310.
118. Newell A. & Simon H.A., (1961), 'Computer Simulation of Human Thinking', *The RAND Corporation*, σελ. 9.
119. Pears D., (1988), *The False Prison – a study of the development of Wittgenstein's Philosophy*, Clarendon Press.
120. Peirce C.S., (1967), *Collected Papers*, (ed. C. Hartshorne & P. Weiss), Harvard University Press.
121. Proudfoot D., (1997), 'On Wittgenstein on Cognitive Science', *Philosophy*, Vol. 72, N280.
122. Putnam H., (1975), *Mind, Language and Reality : Philosophical Papers*, vol. II, Cambridge University Press.
123. Quine W.V.O., (1951), 'Two dogmas of Empiricism' στο Quine 1953.
124. Quine W.V.O., (1953), *From a Logical Point of View*, Harvard University Press.
125. Rhees R., (1996), *Discussions of Wittgenstein*, Thoemmes Press.
126. Rosch E., (1987), 'Wittgenstein and categorization research in cognitive science' , στο M. Chapman & R.Dixon (ed.), *Meaning and the Growth of Understanding*, Springer-Verlag.
127. Rumelhart D. & McClelland J. & the PDP Research Group (1986), *Parallel Distributed Processing : Explorations in the Microstructures of Cognition, Vol. I : Foundations*, The MIT Press.
128. Ryle G., (1949), *The Concept of Mind*, Hutchinson's University Library.
129. Sayre K. & Crosson F., (1963), *The Modelling of Mind*, Notre Dame University Press.
130. Scott M., (1996), 'Wittgenstein's Philosophy of Action', *The Philosophical Quarterly*, Vol.46, N.184, σελ.347-363.
131. Scheer R., (1991), 'Wittgenstein's Indeterminism', *Philosophy*, Vol.66, N.255, σελ. 5-23.

132. Searle J., (1980), 'Minds, Brains, and Programs', *The Behavioral and Brain Science* 3.
133. Shanker S., (1987), *Wittgenstein and the Turning-Point in the Philosophy of Mathematics*, Croom.
134. Shanker S., (1998), *Wittgenstein's Remarks on the Foundations of AI*, Routledge.
135. Shannon C. & Weaver W. (1962), *The Mathematical Theory of Communication*, University of Illinois Press.
136. Simon H., (1969), *The Sciences of the Artificial*, The MIT Press.
137. Simon H. & Newell A., (1964), 'Information Processing in Computer and Man', *American Scientist*, Vol. 52, σελ. 282.
138. Skinner B.F., (1957), *Verbal Behaviour*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
139. Sluga H. & Stern D. (ed.), (1996), *The Cambridge Companion to Wittgenstein*, Cambridge University Press.
140. Spelke El., (1990a), 'Origins of Visual Knowledge' στο D.N.Osherson, S.M.Kosslyn, and J.M.Hollerbach (ed.), *Visual Cognition and Action*, Cambridge, Mass.: MIT Press/Bradford Books.
141. Spelke El., (1990b), 'Principles of Object Perception', *Cognitive Science* 14 : 29-56.
142. Stalnaker R., (1986), 'Verificationism and a Causal Account of Meaning', *Synthese* 69, σελ. 107-137.
143. Sterelny K., (1990), *The Representational Theory of Mind*, Blackwell.
144. Stich S. & Warfield T. (ed.), (1994), *Mental Representation – A Reader*, Blackwell.
145. Turing A., (1950), 'Computing Machinery and Intelligence', *Mind* 59.
146. Turing A., (1936), 'On computable numbers, with an application to the Entscheidungsproblem', §9, στο Shanker Stuart (1998).
147. van Gelder T. & Port R., (ed.), (1995), *Mind as Motion : Explorations in the Dynamics of Cognition*, The MIT Press.
148. Venieri M., (1989), *Wittgenstein über philosophische Erklärung*, Peter Lang.
149. Waismann F. & McGuinness B.F (ed.), (1967), *Ludwig Wittgenstein und der Wiener Kreis*, Blackwell.
150. Waxman S., (1990), 'Contemporary Approaches to Concept Development', *Cognitive Development*, 6.
151. Winch P., (1983), 'Critical Study – Facts and Super-Facts', *The Philosophical Quarterly*, Vol.33, N.133, σελ. 398-404.
152. Winograd T., (1976), 'Towards a Procedural Understanding of Semantics', *Cognitive Science*, Vol.1, N1, σ.7
153. Wittgenstein L., (1961/1978), *Tractatus Logico-Philosophicus*, Μετάφραση Κιτσόπουλος Θ., εκδόσεις Παπαζήση.
154. Wittgenstein L., (1975/1993), *Φιλοσοφικές Παρατηρήσεις*, εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια Κωβαίος Κ., εκδόσεις Γνώση.
155. Wittgenstein L., (1974), *Philosophical Grammar*, (ed.) R.Rhees, tr. A.J.P. Kenny, Blackwell. Στα ελληνικά *Φιλοσοφική Γραμματική*, (1994), εισαγωγή -μετάφραση-σχόλια Κωβαίος Κ., εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
156. *Wittgenstein's Lectures – Cambridge, 1930-1932*, (1980), (ed.) Lee D., Blackwell.
157. *Wittgenstein's Lectures – Cambridge, 1932-1935*, (1979), (ed.) Ambrose A., Blackwell.
158. Wittgenstein L. (1958), *The Blue and Brown Books*, (ed.) R.Rhees, Blackwell. Στα ελληνικά *Το Μπλε και το Καφέ Βιβλίο*, (1984), μετφρ. Κωβαίος Κ., εκδόσεις Καρδαμίτσα.
159. Wittgenstein L., (1976), 'Cause and Effect : Intuitive Awareness', *Philosophia* 6 : σελ. 409-425.

160. Wittgenstein L., (1978), *Remarks on the Foundations of Mathematics*, G.H. von Wright, R. Rhees, G.E.M. Anscombe (ed), Basil Blackwell.
161. *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of the Mathematics Cambridge 1939*, (1976), (ed.) C. Diamond, Harvester Press.
162. Wittgenstein L., (1968/1977), *Φιλοσοφικές Έρευνες*, μετφρ. Χριστοδουλίδης Π., εκδόσεις Παπαζήση.
163. Wittgenstein L., (1967), *Zettel*, (ed.) G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright, tr. G.E.M. Anscombe, Blackwell.
164. Wittgenstein L., (1980), *Remarks on the Foundations of Psychology*, Vol. 1, (ed.) G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright, tr. G.E.M. Anscombe, Blackwell.
165. Wittgenstein L., (1969), *On Certainty*, (ed.) G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright, tr. D. Paul and G.E.M. Anscombe, Blackwell. Στα ελληνικά *Περί της Βεβαιότητας*, (1989), εισαγωγή-μετάφραση Βουδούρης Κ., εκδόσεις Καρδαμίτσα.
166. Wittgenstein L., (1980), *Culture and Value*, (ed.) G.H. von Wright, tr. P. Winch, Blackwell. Στα ελληνικά *Πολιτισμός και αξίες*, μεταφρ. Μ.Δραγώνα – Μονάχου, Κ. Κωβαίος, εκδόσεις Καρδαμίτσα.
167. Wittgenstein L., (1980), *Remarks on the Philosophy of Psychology*, Vol. 2, (ed.) G.H. von Wright and H. Nyman, tr. C.G. Luckhardt and M.A.E. Aue, Blackwell.
168. *Συμπόσιο Wittgenstein – Πανεπιστήμιο Κρήτης, τομέας Φιλοσοφίας, (1991)*, επιμέλεια : Γ. Τζαβάρας, εκδόσεις Δωδώνη.
169. Αναπολιτάνος Δ., (1985), *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία των Μαθηματικών*, εκδόσεις Νεφέλη.
170. Καντ Ε., (1976), *Κριτική του Καθαρού Λόγου*, (τόμος Α), μετφρ.-σχόλια Α. Γιανναράς, εκδόσεις Παπαζήση.
171. Κάλφας Β., (1997), *Επιστημονική πρόοδος και ορθολογικότητα*, εκδόσεις Νήσος.
172. Κατή Δ., Κονδύλη Μ., και Νικηφορίδου Κ., (επιμ.), (1999), *Γλώσσα και Νόηση : Επιστημονικές και Φιλοσοφικές Προσεγγίσεις*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
173. Κιντή Β., (1995), *Kuhn και Wittgenstein – Φιλοσοφική Έρευνα της Δομής των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, εκδόσεις Σμίλη.
174. Κωβαίος Κ., (1996), *Όλα κυοφορούνται μεσ' στη γλώσσα – Δοκιμές στη φιλοσοφία του Wittgenstein*, εκδόσεις Καρδαμίτσα.
175. Μαραγκός Γ. (1996), *Γνωσιολογισμοί – στο μεταίχμιο της Φιλοσοφίας της Επιστήμης και της Γνωσιοεπιστήμης*, εκδόσεις Οδυσσέας.
176. Μπαλτάς Α., (επιμ.), (1998), *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Επιστήμης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
177. Μπαλτάς Α., (1999), «Ο Wittgenstein και το a priori της γλώσσας» στο *Γλώσσα και Νόηση* (1999).
178. Συμεωνίδου Τ. – Χριστίδου, (1998), *Εισαγωγή στη Σημασιολογία*, University Studio Press.
179. Παγωνδιώτης Κ., (2002), *Το πρόβλημα των νοητικών παραστάσεων στη γνωσιακή επιστήμη : προς μία μη-αναπαραστασιακή περιγραφή των νοητικών φαινομένων*, Διδακτορική διατριβή.
180. Πατέλλη Ι., (1991), *Νόημα και Πράξη, προϋποθέσεις της ριζικής μετάφρασης και ερμηνείας*, εκδόσεις Εξάντας.
181. Τσινόρεμα Β., (1995), «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από τη γλωσσική κανονιστικότητα », *Δευκαλίων*, 13/2-3.